

Универзитет у Београду
Филозофски факултет у Београду

Драгана Д. Грбић

CIVITATES PEREGRINAE У ИЛИРИКУ У
ДОБА ПРИНЦИПАТА ПРЕМА
ПЛИНИЈЕВОЈ *NATURALIS HISTORIA* И
ЕПИГРАФСКИМ ИЗВОРИМА

Докторска дисертација

Београд, 2012

University of Belgrade

Faculty of Philosophy

Dragana D. Grbić

CIVITATES PEREGRINAE IN ILLYRICUM
IN THE TIMES OF THE PRINCIPATE
BASED ON THE EVIDENCE OF PLINY
THE ELDER'S *NATURALIS HISTORIA*
AND EPIGRAPHIC SOURCES

Doctoral dissertation

Belgrade, 2012

Ментор:

професор емеритус, др Слободан Душанић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Београду

Чланови комисије:

1. професор емеритус др Слободан Душанић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Београду
2. доц. др Светлана Лома, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Београду
3. проф. др Војин Недељковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Београду
4. доц. др Жарко Петковић, Универзитет у Београду, Филозофски факултет у Београду

Датум одбране: _____

Датум промоције: _____

Civitates peregrinae у Илирику у доба Принципата према Плинијевој *Naturalis historia* и епиграфским изворима

Апстракт:

Дисертација је посвећена проучавању перегриних заједница (*civitates peregrinae*) на тлу Илирика, односно римских провинција Далмације и Паноније које су настале његовом поделом 9. године. Приликом успостављања римских провинција, домаће становништво је организовано у заједнице формиране на племенском принципу. Те племенске заједнице су углавном припадале категорији *civitates stipendiariae*, односно *tributariae*, а назив *peregrinae* односи се на правни статус њихове популације, која је већински била у статусу перегрина (у правном погледу, странци у Римској држави). На простору провинција које су обухваћене радом забележено је постојање око педесет перегриних заједница у периоду Принципата. Главни извори за њихово познавање су епиграфски споменици и више поглавља III књиге дела *Naturalis historia* Плинија Старијег. Поред тога, употребљени су и подаци о племенима, сачувани код других античких писаца (Апијан, Касије Дион, Страбон, Птоlemeј, Велеј Патеркул и др.). У делу *Naturalis historia* сачувани су спискови перегриних заједница који потичу из званичних докумената (*formulae provinciarum*) с почетка I века, због чега се сматрају поузданим. Натписи сведоче о томе да је већина перегриних заједница које Плиније бележи у својим списковима постојала још касно у II, а у неким случајевима и у III веку. Рад би требало да пружи заокружену слику о административним решењима у провинцији, римској политици према домаћем становништву, његовој интеграцији у Римску државу и о процесу романизације. Циљ је да се просторно и временски одреде све перегрине административне јединице на простору провинција Далмације и Паноније (Горње и Доње), о чијем постојању у периоду I–III века имамо сведочанства. Посебна пажња посвећена је питањима континуитета, трансформације и урбанизације племенских заједница. Анализом епиграфског материјала утврђено је да настанак градова на племенским територијама

врло често није морао резултирати укидањем перегриних заједница, већ да су *civitates* паралелно наставиле да постоје, вероватно умањених размера. Нови епиграфски материјал, нарочито онај који се тиче провинције Паноније, отвара простор за нова истраживања, и захтева да се тема преиспита.

Кључне речи: римска епиграфика; *civitates peregrinae*; Плиније Старији; Илирик; Далмација; Панонија; романизација; римска управа.

Научна област: Историја

Ужа научна област: Историја Рима

УДК 930

930.2

94(37) "01/03" (497)

(043.3)

Civitates peregrinae in Illyricum in the Times of the Principate Based on the Evidence of Pliny the Elder's *Naturalis historia* and Epigraphic Sources

Abstract:

The dissertation is dedicated to studying peregrine communities (*civitates peregrinae*) in Illyricum, that is the Roman provinces of Dalmatia and Pannonia which were created by the division of Illyricum in 9 A.D. In the establishment of the Roman provinces the local population was organized into communities based on tribal affiliation. These tribal communities predominantly belonged to the category of *civitates stipendiariae*, that is *tributariae*, while the designation *peregrinae* refers to the legal status of their populations, chiefly holding the status of *peregrini* (from a legal stance, foreigners within the Roman state). Within the provinces explored in this dissertation, about fifty peregrine communities are known to have existed during the Principate. The main sources for these communities are epigraphic monuments and several chapters from the third book of Pliny the Elder's *Naturalis Historia*. This text preserved the lists of peregrine communities and, since the lists originate from official documents (*formulae provinciarum*) from the early first century, they are deemed reliable. The inscriptions attest that the majority of peregrine communities Pliny cited in his lists existed late into the second, and in some cases even in the third century. Apart from these, information about the tribes preserved in other Classical authors was used (Appian, Cassius Dio, Strabo, Ptolemy, Velleius Paterculus etc.). This study aims to offer a comprehensive overview of the administrative solutions in the province, Roman policies towards the indigenous population, its integration into the Roman state, and the process of Romanization. The goal is to temporally and spatially establish all the peregrine administrative units in the provinces of Dalmatia and Pannonia (Upper and Lower), the existence of which in the first and second century A.D. is well attested. Special attention is dedicated to questions of continuity, transformation, and urbanization of these tribal

communities. By an analysis of the epigraphic material it was determined that the birth of towns within tribal territories frequently did not result in an inevitable abolition of peregrine communities but that the *civitates* continued to exist separately, most likely diminished. New epigraphic material, particularly the material in reference to the province of Pannonia, opens new avenues for research and requires a re-examination of the subject.

Key words: roman epigraphy; *civitates peregrinae*; Pliny the Elder; Illyricum; Dalmatia; Pannonia; Romanization; Roman administration.

Scientific field: History

Specific scientific field: Roman history

UDC 930

930.2

94(37) "01/03" (497)

(043.3)

Садржај

1.	Увод	5
1.1	Предмет истраживања.....	5
1.2.	Садржај рада	8
2.	Трећа књига Плинијевог дела <i>Naturalis historia</i> и други извори за пегрине заједнице Илирика.....	10
2.1.	Плинијеве географске књиге као извор за административну историју Царства	11
2.1.1.	Садржај Плинијевих географских књига	15
2.1.2.	Кратак преглед истраживања Плинијевих географских књига	16
2.2.	Илирик, Далмација и Панонија и у трећој књизи Плинијевог дела <i>Naturalis historia</i>	19
2.2.1.	Плинијева поглавља о Илирику	19
2.2.2.	Текст и превод поглавља о илирчким провинцијама	20
2.2.3.	Неколико спорних места.....	28
2.3.	Историјски слојеви текста и спискови пегриних заједница.....	32
2.3.1.	Спискови пегриних заједница	38
2.3.1.1.	<i>Civitates quae fuerunt</i>	39
2.3.1.2.	Пегрине заједнице у доба Принципата — формула из Августовог времена	39
2.4.	Плиније и његови извори за <i>civitates</i> Далмације и Паноније.....	41
	Варон	44
	Агрипина карта и Август.....	45
	<i>Formulae provinciarum</i>	51
2.5.	Плиније и други извори за пегрине заједнице Далмације и Паноније	55
2.5.1.	Однос Плинијевих података и других наративних извора за пегрине заједнице Далмације и Паноније	55
2.5.2.	Однос Плинијевих података и епиграфских извора за пегрине заједнице Далмације и Паноније	63

3.	<i>Civitates</i> из Плинијевог списка	65
3.1.	<i>Civitates</i> Далмације	65
3.1.1.	<i>Civitates</i> Скардонитанског конвента.....	66
3.1.1.1.	<i>Civitas Japodum</i>	66
	Натписи (бр. 1–9).....	74
3.1.1.2.	<i>Civitates Liburniae</i>	76
	Натписи (бр. 10–13).....	83
3.1.2.	<i>Civitates</i> Салонитанског конвента	86
3.1.2.1.	<i>Civitas Delmatarum</i>	86
	Натписи (бр. 14–43).....	103
3.1.2.2.	<i>Civitas Deurorum</i>	112
3.1.2.3.	<i>Civitas Ditionum</i>	114
	Натписи (бр. 44–46).....	118
3.1.2.4.	<i>Civitas Maezeorum</i>	120
	Натписи (бр. 47–54).....	123
3.1.2.5.	<i>Civitas Sardeatium</i>	126
	Натписи (бр. 55–61).....	131
3.1.3.	<i>Civitates</i> Наронитанског конвента.....	134
3.1.3.1.	<i>Civitas Cerauniorum</i>	134
3.1.3.2.	<i>Civitas Daversorum</i>	135
	Натписи (бр. 62–63).....	139
3.1.3.3.	<i>Civitas Desitiatium</i>	140
	Натписи (бр. 64–67).....	145
3.1.3.4.	<i>Civitas Docleatium</i>	147
	Натписи (бр. 68–71).....	150
3.1.3.5.	<i>Civitas Deretinorum</i>	152
	Натписи (бр. 72).....	153
3.1.3.6.	<i>Civitas Deraemistarum</i>	153
	Натписи (бр. 73).....	156
3.1.3.7.	<i>Civitas Dindariorum</i>	157
	Натписи (бр. 74).....	159
3.1.3.8.	<i>Civitas Glinditionum</i>	159

3.1.3.9.	<i>Civitas Melcumanorum</i>	161
	Натписи (бр. 75–76).....	164
3.1.3.10.	<i>Civitas Nare(n)siorum</i>	166
	Натписи (бр. 77–78).....	170
3.1.3.11.	<i>Civitas Scirtariorum</i>	171
	Натписи (бр. 79).....	172
3.1.3.12.	<i>Civitas Siculotarum</i>	173
3.1.3.13.	<i>Civitas Vardaeiorum</i>	175
3.2.1.	<i>Civitates</i> Паноније у Плинијевом списку	179
	Географски списак заједница Паноније	179
3.2.1.1.	<i>Civitas Serretum</i>	179
3.2.1.2.	<i>Civitas Serapillorum</i>	181
3.2.1.3.	<i>Civitas Iasorum</i>	183
	Натписи (бр. 80–83).....	187
3.2.1.4.	<i>Civitas Andizetum</i>	189
	Натписи (бр. 84–86).....	194
3.2.1.5.	<i>Civitas Colapianorum</i>	195
	Натписи (бр. 87–91).....	199
3.2.1.6.	<i>Civitas Breucorum</i>	202
	Натписи (бр. 92–102).....	212
	„Абecedна листа“ заједница Паноније	213
3.2.1.7.	<i>Civitas Arviatium</i>	213
3.2.1.8.	<i>Civitas Azaliorum</i>	213
	Натписи (бр. 103–124).....	218
3.2.1.9.	<i>Civitas Amantinorum</i>	234
	Натписи (бр. 125–126).....	237
3.2.1.10.	<i>Civitas Belgitum</i>	239
3.2.1.11.	<i>Civitas Catariorum</i>	239
3.2.1.12.	<i>Civitas Cornacatium</i>	242
	Натписи (бр. 127–131).....	245
3.2.1.13.	<i>Civitas Eraviscorum</i>	248
	Натписи (бр. 132–180).....	255

3.2.1.14.	<i>Civitas Hercuniatium</i>	284
3.2.1.15.	<i>Civitas Latobiorum</i>	286
	Натписи (бр. 182).....	290
3.2.1.16.	<i>Civitas Oseriatium</i>	291
3.2.1.17.	<i>Civitas Varcianorum</i>	292
	Натписи (бр. 183–187).....	294
3.2.2.	<i>Civitates</i> у Панонији ван Плинијевог списка	297
3.2.2.1.	<i>Civitas Boiorum</i>	297
	Натписи (бр. 188–201).....	306
3.2.2.2.	<i>Civitas Scordicorum</i>	307
	Натписи (бр. 202–207).....	311
3.2.2.3.	<i>Cives Cotini?</i>	315
4.	Уређење, живот и судбина перегриних заједница у Илирику у доба Принципата – закључна разматрања	317
4.1.	Формирање перегриних заједница и римска политика према домаћем становништву.....	317
4.1.1.	Дефинисање територија перегриних заједница.....	321
4.1.2.	Унутрашња организација перегриних заједница	325
4.2.	Управа над перегриним заједницама.....	330
4.2.1.	Војна управа над перегриним заједницама.....	330
4.2.2.	Аутономија перегриних заједница	334
4.3.	Место перегриних заједница Далмације и Паноније у процесу урбанизације	339
	Војничке дипломе	346
	Конкорданце издања натписа	352
	Издања Плинијевог текста	356
	Библиографија.....	357
	Илустрације	380

1. Увод

1. 1. Предмет истраживања

У раду који је пред нама покушали смо да дамо синтезу података о перегриним заједницама (*civitates peregrinae*)¹ у периоду од I до III века на тлу провинције Илирик, односно Далмације и Паноније које су настале његовом поделом након Далматско-панонског устанка 9. године.² Циљ рада је да се просторно и временски одреде све перегрине заједнице о чијем постојању има података и да се формира потпунија слика о организацији и управи, затим, и о етничком саставу заједница и интеграцији домаћег становништва у Римску државу. Посебна пажња посвећена је континуитету, трансформацији, романизацији и урбанизацији перегриних заједница или, пак, о одсуству тих процеса.

Перегрине заједнице су римске административне јединице организоване на племенском принципу.³ Оне су формиране од племена која су ушла у састав римских провинција по њиховом оснивању. Припадале су категорији *civitates stipendiariae*, односно *tributariae*, у зависности од тога да ли су у питању заједнице сенаторских или царских провинција.⁴ Из њих су регрутовани војници за помоћне одреде, обезбеђивана је радна снага за руднике, и сл. Домородачка популација већински је била у правном статусу перегрина (у правном погледу странаца у Римској држави)⁵ и због тога се њихове заједнице називају

---

¹ SCHULTEN 1895, 489–557; KORNEMANN 1903, 300; АБВОТТ / JOHNSON 1926, 39; DE RUGGIERO, *Diz. Ep* II/1, 258; LANGHAMMER 1973, 22 и нап. 116.

² О промени имена двеју провинција: DUŠANIĆ 1998–1999, 57–58. Уп. нап. 285 на стр. 53.

Данас то подручје обухвата део Аустрије, Мађарску, део Словеније, Хрватску, Црну Гору, делове западне Србије и северозападни угао Албаније.

³ Тај тип административне форме обележен је термином *civitas* са етником у генитиву множине (нпр. *civitas Delmatarum*, *civitas Azaliorum*, *civitas Breucorum*, итд.) или етником у номинативу множине (*Delmatae*, *Eravisci*). SCHULTEN 1895, 515; KORNEMANN 1903, 301–302.

⁴ JONES 1941, 30–31. Уп. текст и нап. 1410.

⁵ KÜBLER 1937, 644.

перегриним — термин је употребљен код Фронтина,⁶ што не значи нужно да су били перегриног статуса.⁷ Перегрини становници заједница могли су долазити до римског грађанског права најчешће захваљујући појединачним (*viritim*) доделама, затим кроз војну службу у помоћним јединицама, стицањем латинског права или претварањем заједница у муниципије римског права. Након Каракалиног едикта из 212. године, перегрини стипендијарних заједница стекли су римско грађанско право.⁸

Организовање перегриних заједница на тлу Илирика пада у неколико фаза. Нека племена (углавном приморског подручја) имала су дефинисан правни однос са Римом још од времена Републике, пре него што је Илирик био организован као провинција у правом смислу. Затим, нека племена која су живела на тлу које ће припасти тој провинцији, освојен је у време Октавијановог рата 35–33. пре Хр.⁹ Две најзначајније етапе у претварању племена у перегрине *civitates* јесу Тиберијев Панонски рат (12–9. год. пре Хр.) и реорганизација након Далматско-панонског устанка (6–9. год.). Током Панонског рата освојен је већи број племена у унутрашњости. Та племена су потом претворена у перегрине заједнице, а провинција Илирик проширена је до Дунава. Након што је Далматско-панонски устанак, који је избио због тешких пореских намета и масовне регрутације, угушен 9. године, уследила је подела провинције Илирик. Том приликом је он подељен на два дела, који су доцније названи Далмација и Панонија.¹⁰ Територије и границе перегриних заједница, које су подељене између две провинције, редефинисане су, док су поједине заједнице укинуте. Систем који је том приликом уведен, у већини случајева опстао је током читавог доба Принципата.

Када су у питању извори за познавање перегриних *civitates* Далмације и Паноније, тежиште је стављено на епиграфске изворе и на поглавља треће књиге дела *Naturalis historia* Плинија Старијег на основу којих поуздано знамо

---

⁶ Front. (LACHMANN 1848, 36).

⁷ Уп. нап. 1407.

⁸ JONES 1936, 223–235; SHERWIN-WHITE 1974, 380–389; в. § 4.3, стр. 345.

⁹ За мишљења о опсезима тог похода и литературу в. ниже стр. 48.

¹⁰ Панонија је у време Трајана подељена на Горњу и Доњу Панонију (уп. § 2.5.1).

број и имена заједница. Разлог из којег неколико поглавља његових географских књига, која се углавном односе на прву половину I века, представља прворазредни извор за перегрине заједнице јесте чињеница да се он користио званичним документима.

Проучавање перегриних заједница има значајно место у напорима да се унапреди познавање античке прошлости римских провинција. Оно подразумева низ питања у вези са пореклом, саставом домаћег становништва, њиховим правним статусом и интеграцијом у Римску државу, затим питања у вези са административним решењима у провинцији и римском политиком према домороцима. Истраживања овога типа захтевају комплексан приступ — историјско-епиграфски и правни. Њихова упоредна примена треба да пружи темељно и свеобухватно разумевање проблема које тема задаје.

Нема посебне студије која је искључиво посвећена перегриним заједницама. О њима се писало у оквиру радова који се баве војно-политичком историјом,¹¹ ономастиком,¹² војском, рударством,¹³ романизацијом и урбанизацијом итд.,¹⁴ без чијих би се резултата мало шта могло рећи о племенским заједницама тог подручја. Полазну литературу, пак, чине књиге Г. Алфелдија: *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien* из 1965. године¹⁵ и А. Мочија: *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen* из 1959¹⁶ у којима су сажети резултати дотадашњих истраживања. Оне су посвећене романизацији

---

¹¹ ZIPPEL 1877; PATSCH 1922 и низ чланака у *WMBH* и *RE*; VULIĆ 1906; 1934; SWOBODA 1932; SYME, 1933; SYME, Augustus and the South Slav Lands, *RIEB* 4, 1937, 33–46 = 1971, 13–25; 1971; SCHMITTNER 1958 (уп. ниже нап. 14–16).

¹² MAYER 1957; KRAHE 1955; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1948; 1955; 1971; KATIĆIĆ 1963; 1964; 1964a; 1965; 1966; 1986; ALFÖLDY 1964; 1969; LOMA 1992; LOMA 2004 (ист. Далмација); ANREITER 2001; MEID 2005 (Панонија).

¹³ DUŠANIĆ 1977; 1980; 1989; 1999; 2004; 2008; о војничким дипломама: 1986; 1978

¹⁴ ALFÖLDY 1965; WILKES 1969; WILKES 1977; WILKES 1992; VITTINGHOFF 1977; BOJANOVSKI 1988. (уп. нап. 15); PAŠALIĆ 1960; BOJANOVSKI 1974; ALFÖLDY 1964c (комуникације).

¹⁵ ALFÖLDY 1965. Вилкова монографија о провинцији Далмацији (WILKES 1969) чврсто се ослања на Алфелдијеве резултате и закључке.

¹⁶ MÓCSY 1959; уп. MÓCSY 1957 за заједнице југоисточне Паноније. У монографији о Панонији и Горњој Мезију из 1974. углавном су сажети резултати претходне студије.

домаћег становништва заједница које у раду посматрамо и у њима су садржани и интерпретирани главни резултати дотадашњих истраживања и постављени су основи за даља истраживања. Међутим, од времена када су те студије објављене прошло је пола века. Од тада се појавио значајан број нових епиграфских сведочанстава што допушта да се потврде или одбаце неке од раније постављених премиса, као и да се изведу нови закључци. Осим тога, детаљнијом анализом Плинијевих поглавља може унети неколико новина у њихово тумачење.¹⁷

1.2 Структура рада

Рад је подељен у три целине.¹⁸ Поглавље „Трећа књига Плинијевог дела *Naturalis historia* и други извори за перегрине заједнице Илирика” (§ 2) посвећено је књижевним изворима који говоре о племенима у Далмацији и Панонији, а на првом месту, о Плинијевим поглављима посвећеним тим провинцијама и изворима из којих је црпео податке. Анализа тих поглавља треба да пружи прецизније датовање података о заједницама и да, колико је могуће, веже групе података за изворе из којих су преузети. Затим, потребно је да се јасније дефинишу историјски слојеви текста и да се из њих издвоје листе перегриних заједница које се односе на период Принципата од оних које Плиније само спомиње као *civitates quae fuerunt*. Најзад, поставља се питање идентификације заједница из Плинијевих спискова са племенима које помињу други писци.

Централни део рада чини поглавље под насловом „*Civitates peregrinae* Плинијевог списка“ (§ 3), које је посвећено перегриним заједницама Далмације (§ 3.1) и Паноније (§ 3.2). Поглавље је конципирано као каталог перегриних заједница, који у себи садржи каталог натписа. Њихов је распоред одређен према Плинијевим списковима, осим у случају панонских заједница Боја и Скордиска које се не помињу изричито у листама, али су епиграфски посведочене (§ 3.2.2), као и Котини, који, изгледа, нису имали своју *civitas* у

---

¹⁷ За преглед главних радова о Плинијевим географским књигама в. § 2.1.2 (стр. 16–18).

¹⁸ Оне су нумерисане § 2, § 3 и § 4.

оквиру Паноније. Заједнице Далмације су, као и код Плинија, подељене у три судска округа, а *civitates* Паноније распоређене су према две Плинијеве листе: абecedној и географској. У каталогу натписа су, ради што веће сажетости и прегледности, епиграфски текстови груписани према *civitas* на коју се односе и распоређени су иза појединих поглавља. У каталог су унети само најважнији натписи, тј. они споменици у којима се помињу поједине *civitates*, њихове организационе целине или припадници заједница чије је порекло забележено у натпису или они споменици који се бесумње могу везати за дату заједницу. Приликом епиграфских истраживања у обзир смо узели и споменике нађене на територијама које се приписују заједницама, да бисмо могли анализирати састав и правни статус становништва, административно уређење и евентуалне промене (у шта спада и муниципализација племенске територије) и сл.¹⁹ Међутим, није увек лако прецизно утврдити границе територија. Понекад није јасно да ли се натписи на основу њихове просторне дистрибуције могу приписати одређеној заједници. То је могуће само ако се у натпису помиње име заједнице или етник или ако је на основу неке друге потврде поуздано утврђено да место налаза припада одређеној *civitas*. Стога су ти натписи у раду узети у обзир, али су изостављени из каталога.

Трећа целина (§ 4) насловљена је „Уређење, живот и судбина перегриних заједница у Илирику у доба Принципата — закључна разматрања“. Она се састоји из неколико поглавља у којима су размотрена главна питања у вези са перегриним заједницама. То су питања организације перегриних заједница у Илирику (§ 4.1), затим питања управе над *civitates* (§ 4.2) и питања њихове урбанизације, или пак изостанак тих процеса (§ 4.3), као и питање латинског права перегриних заједница и градова насталих на њиховој основи.

---

¹⁹ ALFÖLDY 1964; ALFÖLDY 1965; MÓCSY 1957; MÓCSY 1959; MÓCSY 1962.

2. Трећа књига Плинијевог дела *Naturalis historia* и други извори за peregrine заједнице Илирика

Плиније Старији доноси спискове заједница који су преузети из службених пописа провинцијских заједница, формула провинција (*formulae provinciarum*).²⁰ Подаци садржани у тим списковима поуздано су сведочанство о постојању, броју и именима peregrinих заједница у једном фиксираном тренутку — у време конституисања двеју илиричких провинција (9. год.). Стога, ова Плинијева поглавља нужно чине полазиште у истраживањима везаним за peregrine *civitates*.

Спискови сачувани код Плинија говоре о постојању око педесет peregrinих заједница на тлу провинција Далмације и Паноније. Већина тих заједница посведочена је у епиграфским изворима.²¹ На основу епиграфике можемо пратити континуирано постојање заједница током прва три века, њихов живот и процес романизације или уочити правне и административне промене које су их могле погађати. Натписи, затим, дозвољавају да се каже нешто више о етничкој припадности, правном статусу и степену романизације припадника peregrinих заједница. Према постоји временски размак између периода на који се односе Плинијеви спискови и времена из којег потиче већина епиграфских споменика, (који у неким случајевима износи и два века), уз помоћ других наративних извора, какви су Страбон, Птоlemeј, Апијан и др.,²² затим, итинерара и археолошких података, могуће је створити нешто јаснију слику о организацији домаћег становништва у римским административним оквирима. Она је, додуше, још увек далеко од комплетне. Одсуство података на неким местима оставља дубоке празнине у нашем познавању појединих заједница, али се начелно намеће као полазиште за даља истраживања.

---

²⁰ DETLEFSEN 1908; в. § 2.4.

²¹ § 2.5.2.

²² О односу Плинијевих података и других литерарних извора в. § 2.5.

2.1. Плинијеве географске књиге као извор за административну историју Царства

Плинијева каријера и књижевни рад

Плиније Старији (*C. Plinius Secundus*)²³ родио се 23. године у Транспаданској Галији, у Кому (*Novum Comum*). Потичао је из витешке породице.²⁴ За поуздану реконструкцију Плинијеве каријере меродавна су дела Фридриха Минцера²⁵ и Роналда Сајма,²⁶ на која се ослања већина аутора. Плиније је сва три витешка официрска положаја (*tres militiae*) имао је на Рајни. Службу је почео 46. године као *praefectus cohortis* у Доњој Германији под Домицијем Корбулоном.²⁷ Затим је служио у Горњој Германији 50–51. године, под Помпејем Сабином, својим патроном,²⁸ чију је биографију написао.²⁹ Трећи официрски положај (*militia tertia*) имао је поново у Доњој Германији, под Дувијем Авитом, заједно са Веспасијановим сином Титом,³⁰ коме је Плиније посветио своје дело *Naturalis historia*.³¹ О његовој служби и положају заповедника коњице у Доњој Германији сведочи једна фалера пронађена у

---

²³ *PIR*² P 493.

²⁴ KROLL 1951, 299; SERBAT 1986, 2073–2077; SYME 1969; HEALY 1999, 1–30. Уп. Plin. *NH* XXXIII 32.

²⁵ MÜNZER 1899; MÜNZER 1897.

²⁶ SYME 1958, 60–3, 291–3; SYME 1969, 201–236 = *RP* II, Oxford, 1979, 742–773; SYME [1991], 496–511.

²⁷ Plin. *NH* XVI 2; XII 98; XVII 47. Уп. Tac. *Ann.* XI 18.1–20.2. SYME 1969, 205–206.

²⁸ Plin. *Ep.* VII 17.11; HEALY 1999, 5.

²⁹ *De vita Pomponi Secundi*. Помпоније Секунд је био драмски писац, уп. Tac. *Ann.* XII 27; Plin. *Ep.* VII 17.11; SYME в. нап. 47.

³⁰ Plin. *NH* I *praef.* 3: *nobis quidem qualis in castrensi contubernio*. SYME 1969, 206–207; HEALY 1999, 5–6.

Сајмова реконструкција Плинијеве каријере опште је прихваћена, међутим постоје и другачија тумачења: уп. P. G. MAXWELL-STUART, *Studies in the career of Pliny the Elder and the composition of his Naturalis Historia*, St. Andrews 1996 (*non vidi*, цитирано према: HEALY 1999, 7).

³¹ За Плинијев предговор (Писмо Титу): CITRONI MARCHETTI 1992, 3249–3254.

Ксантену (*Castra Vetera*),³² на којој је забележено: *Plinio praefec(to) eq(uitum)*. У Италију се Плиније вратио 59. године³³ и у наредној деценији, колико знамо, није обављао функције.³⁴ Време Неронове владавине провео је *in otio*, посвећен научном раду. У државну службу ушао је тек под Веспасијаном. Светоније преноси податак о четири Плинијеве узастопне прокурателе: *Plinius Secundus Novocomensis equestribus militiis industrie functus procurationes quoque splendidissimas et continuas summa integritate administravit*.³⁵ Њих је Минцер реконструисао на следећи начин:³⁶ Нарбонска Галија (70.), Африка (70–72.), Тараконска Шпанија (72–74.) и Белгика (74–76.). Сајм начелно прихвата Минцерову реконструкцију, али истиче да су докази за Нарбонску Галију и Белгику мање убедљиви, док је *Tarraconensis* једина сасвим поуздана,³⁷ будући да се спомиње код Плинија Млађег.³⁸ У августу 79. године Плиније је био на положају префекта Мизенске флоте, када је страдао у ерупцији Везува.³⁹ Његова драматична смрт описана је у чувеном писму Плинија Млађег, упућеном Тациту.⁴⁰

У писмима Плинијевог нећака и усвојеног сина, Плинија Млађег, читамо о начину на који је живео, радио и како је компоновао своје књиге.⁴¹ На основу тога може се створити портрет човека који је мало јео, мало спавао, све слободно време проводио је у читању и писању.⁴² Плиније Старији се огледао

---

³² CIL XIII 10026. ALFÖLDY, *EpStud* 6, 1968, 192, бр. 82. SYME 1969, 207.

³³ SYME 1969, 207. Присуствовао је исушивању *Lacus Fucinus*: Plin. *NH* XXXIII 63, уп. Tac. *Ann.* XII 56.3.

³⁴ SYME 1958, I 60; SYME 1969, 209–211; уп. HEALY 1999, 6.

³⁵ Suet. *De hist.* VI (REIFFERSCHIED 1860, 92; ROTH, 300).

³⁶ MÜNZER 1899, 103–111. Уп. PFLAUM 1960, 106–109, бр. 45.

³⁷ SYME 1969, 225.

³⁸ Plin. *Ep.* III 5.17.

³⁹ SYME 1958, I 61.

⁴⁰ Plin. *Ep.* VI 16.

⁴¹ HENDERSON 2002, 256–284; NAAS 2002, 109–111.

⁴² Plin. *Ep.* III 5.8–11: *Sed erat acre ingenium, incredibile studium, summa vigilantia. Lucubrare Vulcanalibus incipiebat non auspicandi causa sed studendi statim a nocte multa, hieme vero ab hora septima vel cum tardissime octava, saepe sexta. Erat sane somni paratissimi, non numquam etiam inter ipsa studia instantis et deserentis. Ante lucem ibat ad Vespasianum imperatorem — nam ille*

као писац историје,⁴³ биографије, граматичких и реторичких дела и као енциклопедиста.⁴⁴ Написао је *Историју германских ратова* (*Bellorum Germaniae viginti*),⁴⁵ затим историјско дело *A fine Aufidi Bassi triginta unus*,⁴⁶ и друге мање списе.⁴⁷ Свакако најзначајније и једино и сачувано Плинијево дело јесте *Naturalis historia* у 37 књига. На основу посвете, зна се да је дело довршено 77. године, премда постоји мишљење да је у њега уносио измене до своје смрти, 79.⁴⁸ У првој књизи своје монументалне енциклопедије Плиније излаже тему, садржај⁴⁹ и списак (избор?) извора за свих 36 књига.⁵⁰ *Naturalis historia* заправо почиње другом књигом⁵¹ и обухвата следеће области:⁵² космологија (*NH* II) географија и етнографија (*NH* III–VI) људска природа и физиологија (*NH* VII), зоологија (*NH* VIII–XI), ботаника, земљорадња (*NH* XII–XXVII), фармакологија (*NH* XXVIII–XXXII), минералологија, металургија, рударство (*NH* XXXIII–XXXIV), уметност (*NH* XXXV–XXXVII).⁵³

---

quoque noctibus utebatur — inde ad delegatum sibi officium. Reversus domum quod reliquum temporis studiis reddebat. Post cibum saepe — quem interdum levem et facilem veterum more sumebat — aestate si quid otii iacebat in sole, liber legebatur, adnotabat excerpebatque. Nihil enim legit quod non excerperet; dicere etiam solebat nullum esse librum tam malum ut non aliqua parte prodesset. Post solem plerumque frigida lavabatur, deinde gustabat dormiebatque minimum; mox quasi alio die studebat in cenae tempus. Super hanc liber legebatur adnotabatur, et quidem cursim ...
Уп. NAAS 2002, 109–110.

⁴³ Plin. *Ep.* V 8. SERBAT 1986, 2077–2080, са лит.

⁴⁴ О Плинијевом делу постоји непрегледна литература: уп. нпр. SERBAT 1986, 2183–2195.

⁴⁵ Плиније је највероватније био један од главних Тацитових извора за *Германију* (уп. Tac. *Ann.* I 69). SYME 1958, 60.

⁴⁶ Plin. *Ep.* III 5; Suet. *de vir. ill.* VI.

⁴⁷ *De iactaculatione equestri; De vita Pomponi Secundi; Studiosi tres in sex volumina; Dubii sermones octo*; уп. Plin. *Ep.* III 5. 3–5. KROLL 1951; SERBAT 1986, 2077–2081; NAAS 2002, 86–87

⁴⁸ Plin. *NH* I Praef. 21.33. BEAUJEU 2003, 12–13.

⁴⁹ Plin. *NH* I, BEAUJEU 2003; и увод: A. ERNOUT.

⁵⁰ Уп. NAAS 2002, 181–184. О Плинијевим изворима ћемо говорити ниже (§ 2.4).

⁵¹ Уп. Plin. *NH* I praef. 4: XXXVI *voluminibus*.

⁵² За теме појединачних књига и њихов садржај: Plin. *NH* I (ed. BEAUJEU 2003).

⁵³ За преглед библиографије о појединачним књигама и тематским целинама код Плинија в. SERBAT 1986; WALLACE-HADRILL 1990, 96. Вредне су спомена скорашње студије о појединим аспектима Плинијевог дела: BEAGON 1992; BEAGON, *The Elder Pliny on the Human Animal*.

Велика популарност ове монументалне енциклопедије огледа се у њеном огромном утицају кроз векове.⁵⁴ Она је сачувана у изузетном броју рукописа у (преко две стотине), затим, доживела је велики број раних издања.⁵⁵ Плинијев лапидарни, неуједначени стил био је оштро критикован, а сам писац и његово дело омаловажавани⁵⁶ — став који аутори у најновије време покушавају да промене.⁵⁷

Natural History Book 7, OXFORD 2005; HEALY 1999; J. ISAGER, *Pliny on Art and Society*, Odense, 1991; MURPHY 2004; CAREY 2007; R. K. GIBSON / R. MORELLO, *Pliny the Elder: Themes and Contexts*, Leiden 2011.

⁵⁴ За рецепцију Плинијевог дела в. најскорије: A. DOODY, *Pliny's Encyclopedia. The Reception of the Natural History*, Cambridge 2010.

⁵⁵ За детаљан преглед раних издања *NH* (од *ed. princ.* до 19. века): GRUDGER 1924, 269–281; A. ERNOUT у: ВЕАЈЕУ 2004, 20–34; ZEHNACKER 2004, xxiv–xxvi.

⁵⁶ GOODYEAR 1982, 670–672.

⁵⁷ Уп. WALLACE-HADRILL 1990, 81–82.

2.1.1. Садржај Плинијевих географских књига

Географији света Плиније је посветио четири књиге (*NH* III–VI), описујући од запада ка истоку Европу, Азију и Африку.⁵⁸ У уводу у географске књиге Плиније каже да ће наводити само имена места, што је могуће краће, а да ће помен знаменитости и прилика оставити за поглавља која су тим питањима посвећена.⁵⁹ Заиста, географске књиге представљају врсту каталога у којем су класификоване и набројане географске целине насељеног света.⁶⁰

Писац настоји да наведе правни статус административних јединица: *civitates*, *gentes*, *nationes*, *opidda*, *castella*, *oppida civium Romanorum*, *oppida Latina*, *peregrinorum oppida*, *oppida libera*, и колоније и муниципије латинског и римског грађанског права. У нашим провинцијама спомиње колоније, *oppida*, и перегрине заједнице наведене као етник. Излагање за провинције Хиспанију, Далмацију⁶¹ и Азију организовао је према подели заједница на судске округе (*conventus iuridicus*, *iurisdictio*), што је такође драгоцен податак.⁶² Међутим, треба имати у виду да Плиније директно зависи од својих извора. На многим местима он доноси анахроне податке о правном статусу неких места, стога његовом тексту треба приступити критички.⁶³

---

⁵⁸ Plin. *NH* III 3: *terrarum orbis universus in tres dividitur partes, Europam, Asiam, Africam*. уп. § 2.4, стр. 33–37 за троделну поделу света на Агрипиној карти.

⁵⁹ Plin. *NH* III 2: *locorum nuda nomina et quanta dabitur brevitate ponentur, claritate causisque dilatis in suas partes*.

⁶⁰ Уп. SHAW 1981, 432: „The result is a haphazard collection of facts that can only be useful to the modern historian if he is able to isolate the 'bloc' in which each statement or discrete fact is embedded, and to identify the source behind each separate statement.“

⁶¹ DETLEFSEN 1908, 77–79.

⁶² DOPICO CAÍNZOS 1986, 265–282.

⁶³ SHAW 1981, 434: „There is not the slightest whit of evidence to show that Pliny was ever concerned with presenting a coherent contemporary analysis in his geography. He did not compare one source with another in order to correct conflicting reports, nor did he update all his information.“

Тема све четири географске књиге гласи: *situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt*.⁶⁴ Трећом књигом обухваћене су следеће провинције и области, односно „положај, племена, мора, градови, луке, планине, димензије, народи који постоје или су постојали“: (III) *Beticae*, (IV) *Hispaniae citerioris*, (V) *Narbonensis provinciae*, (VI–X) *Italiae usque Locros*, (IX) *Tiberis, Roma*, (XI) *insularum LXIII, in his Balarum*, (XII) *Corsicae*, (XIII) *Sardiniae*, (XIV) *Siciliae*, (XV–XX) *Italiae Locris usque Ravennam*, (XX) *de Pado* (XXI–XXII) *Italiae trans Padum*, (XXIII) *Histriae*, (XXIV) *Alpium et gentium Alpinarum*, (XXV) *Illyrici, Liburniae*, (XXVI) *Dalmatiae*, (XXVII) *Noricorum* (XXVIII) *Pannoniae*, (XXIX) *Moesiae*, (XXX) *insularum Ionii et Hadriatici*.⁶⁵ Затим, следи четврта књига која обухвата Грчку и остатак Балканског полуострва, острва у источном Медитерану, црноморску обалу и земље западно од Црног мора, затим северну Европу (Германија, Британија). У петој књизи описана је Африка, источни Медитеран и Мала Азија; шеста књига обухвата земље од Црног мора до Индије, Персију, Арабију, Етиопију и долину Нила.⁶⁶

Након садржаја појединих књига Плиније резимира главне теме (*summa*).⁶⁷ За све четири географске књиге градови, племена, чувене реке, чувене планине, острва, градови и племена која су нестала, догађаји, историја и запажања.⁶⁸

2.1.2. Кратак преглед истраживања Плинијевих географских књига

Студије посвећене Плинијевој географији углавном су усмерене на истраживање извора којима се користио (Quellenforschung). Карактер његовог дела и начин на који је оно компоновано учинили су ову књигу привлачном за истраживања овог типа. Три главне теорије о Плинијевим изворима за

⁶⁴ Садржај за књиге III–VI књиге: Plin. *NH I*, BEAUJEU 2003, 61–67; DETLEFSEN 1904, 4–5.

⁶⁵ DETLEFSEN 1904, 4–5; BEAUJEU 2003, 61–63; ZENACKER 2004.

⁶⁶ За садржај осталих географских књига в. BEAUJEU 2003, 63–68.

⁶⁷ NAAS 2002, 179–181.

⁶⁸ Plin. *NH I* (BEAUJEU 2003, 62): *oppida et gentes ... flumina clara ... montes clari ... insulae ... quae intercidere oppida aut gentes ... res et historiae et observationes*.

географске књиге постављене су у науци у XIX и XX веку.⁶⁹ Теорију о једном („Einquelle-Theorien”), односно једном главном извору („Hauptquelle-Theorien”) заступали су: Ф. Минцер,⁷⁰ Т. Момзен,⁷¹ О. Кунц,⁷² Е. Шведер,⁷³ М. Рабенхорст,⁷⁴ и други.⁷⁵ Међутим, данас је најшире прихваћена теорија о три главна Плинијева извора („Dreiquellen-Theorie“) коју су крајем XIX и почетком XX века развили Д. Детлефсен,⁷⁶ за њим и А. Клоц.⁷⁷ Детлефсен је сматрао да су три главна Плинијева извора у географским књигама: *Перуплус*, који се приписује полихистору Марку Теренцију Варону,⁷⁸ тј. дело *De ora maritima*,⁷⁹ Агрипина карта и *formulae provinciarum* односно Августов *Discriptio Italiae totius in regiones undecim*. У литератури друге половине двадесетог века кључно место заузима детаљна студија Клауса Залмана,⁸⁰ у којој аутор доноси опширан преглед резултата истраживања о Плинијевим изворима у 19. и 20. веку, и преиспитује раније теорије,⁸¹ (хипер?)критички се односећи према закључцима својих претходника. Он заступа теорију мозаика (“Mosaiktheorie”).⁸² Варонов утицај на Плинија своди на цитате из *Legationes* и *De geometria*.⁸³ Након Залманове студије, неки аутори (Ж. Дезанж, Х. Зенакер и др.) вратили су се на

⁶⁹ Опширно о истраживањима Плинијевих извора у 19. и 20. веку: SALLMANN 1971, 89–164; уп. ШЕГЛОВ 2008, 429–434.

⁷⁰ MÜNZER 1897.

⁷¹ Th. MOMMSEN, *C. Iulii Solini rerum memorabilium*, Berolini 1895, i–xxiv.

⁷² CUNTZ 1888; CUNTZ 1890. В. § 2.4, стр. 37–40.

⁷³ SCHWEDER 1879; SCHWEDER 1895 (Плиније, Мела и заједнички извор).

⁷⁴ RABENHORST, *Quellenstudien zur Naturalis historia des Plinius*, Berlin 1905; RABENHORST 1906; RABENHORST, *Der ältere Plinius als epitomator des Verrius Flaccus, eine Quellenanalyse des siebenten Buches der Naturgeschichte*, Berlin 1907.

⁷⁵ Друге теорије о једном главном извору предлагали су: G. M. COLUMBA, *Gli studi geografici nel I secolo dell'Impero Romano...*, Torino / Palermo 1893; F. DELLA CORTE, *Varrone il terzo gran lume romano*, Genova 1954. (Варон), уп. SALLMANN 1971, 128–142.

⁷⁶ DETLEFSEN 1877, за детаљан преглед: SALLMANN 1971, 142–148, 144.

⁷⁷ KLOTZ 1906; KLOTZ 1907; уп. SALLMANN 1971, 148–151.

⁷⁸ Варон из Реате (116–27. пре Хр.).

⁷⁹ OEHMICHEN 1973; DETLEFSEN 1886, 240–265. Уп. § 2.4; стр. 31, 33–34.

⁸⁰ SALLMANN 1971.

⁸¹ § 2.4.

⁸² SALLMANN 1971, 27–34. Уп. SHAW 1981, 431–432; ШЕГЛОВ 2008, 433–434.

⁸³ SALLMANN 1971, 265–268. За проблем Варонове географије: *ib.*, 6–20.

Детлефсена и Клоца и стали у одбрану теорије о три главна извора („Dreiquellen-Theorie“),⁸⁴ сматрајући да је Залманов приступ сувише рестриктиван.

Осим студија које су усмерене на истраживање Плинијевих извора, у новије време појавили су се радови у којима се аутори баве различитим аспектима Плинијевог дела у које спадају и етногеографске теме и пропагандне поруке садржане у географским књигама⁸⁵ — то је географија у којој је описан читав насељени свет, али очигледно је да је то свет који гравитира око Римске државе,⁸⁶ како га третирају Август⁸⁷ и стваралаштво његовог времена.⁸⁸

Када је у питању наша тема, Плинијеве географске књиге заузимају важно место као извор за уређење провинција и статус провинцијских заједница и градова, односно као извор за етнографију и провинцијалну историју Царства.⁸⁹ Тако и Плинијева поглавља о Илирику чине важно полазиште у свим радовима који се дотичу питања домаћег становништва Далмације и Паноније и његове интеграције у Римску државу.⁹⁰

---

⁸⁴ J. DESANGES, Pline L'Ancien, *Histoire naturelle* V, Paris 1986, 11–20; NICOLET 1991, 67–68; ZEHNACKER 2004, xiii–xviii.

⁸⁵ Интерес за Плинијево дело нарочито је порастао у последње две деценије. NICOLET 1991, 172–173 *et passim*; BEAGON 1992; HEALY 1999; NAAS 2002; MURPHY 2004, 77–164 (погл. 3 и 4); CAREY 2007, 33–40; R. K. GIBSON / R. MORELLO (ур.), *Pliny the Elder: Themes and Contexts*, Leiden 2011.

⁸⁶ MURPHY 2004, 5: „for the Natural History, Roman power is what has united the world and opened it up to be looked at.“

⁸⁷ *RGDA* 3: *Bella terra et mari civilia externaque toto in orbe terrarum suscepti*.

⁸⁸ § 2.4, стр. 33–40.

⁸⁹ Нпр. SCHULTEN 1895; Африка: SHAW 1981 (са лит.); Бетика: HOYOS 1979; Нарбонска Галија: CHRISTOL 1994; DESANGES 2004, итд.

⁹⁰ ALFÖLDY 1961, ALFÖLDY 1962, ALFÖLDY 1962a; ALFÖLDY 1963b; ALFÖLDY 1964; ALFÖLDY 1965, и др. MÓCSY 1957; MÓCSY 1959; MÓCSY 1962, MÓCSY 1974. WILKES 1969; WILKES 1977; WILKES 1992; WILKES 1996; WILKES 2002; KATIČIĆ 1964; SUIĆ 1976, 179–198; MARGETIĆ 1977, 401–409; L. MARGETIĆ, Plinio e le comunità della Liburnia, *Atti*, Centro di ricerche storiche, 9, Rovinj, 1978–1979, 301–358; L. MARGETIĆ, Plinije i liburnijske općine, у: *Istra i Kvarner, izbor studija*, Rijeka 1996, 39–87; S. ČAČE, Plinije kao izvor za povijest srednje Dalmacije do druge polovice 1. St. po

2.2. Илирик, Далмација и Панонија и у трећој књизи Плинијевог дела *Naturalis historia*

2.2.1. Плинијева поглавља о Илирику⁹¹

У садржају треће књиге, Плиније спомиње посебно Илирик, Либурнију и Далмацију и Панонију,⁹² а колебање се примећује и у поглављима које је посвећено томе подручју. Писац је очигледно имао тешкоће да усклади податке из разновремених извора и да сажето и прецизно изложи географију провинције чији се административни статус мењао више пута, премда је тих промена био свестан. Осим тога, проблем је могао бити тај што су племена и њихове области негде наведена према етничкој, а негде према политичкој припадности. Провинција Далмација је описана у поглављима *NH* III 139–144, а почиње описом Либурније (*NH* III 139–140). Поглавље *NH* III 141 садржи опис Далмације у географском смислу, односно област од Скардоне до Салоне. У поглављу *NH* III 142 Плиније наводи заједнице Салонитанског конвента, а у *NH* III 143 заједнице Наронитанског конвента, укључујући податке о некадашњим заједницама тог судског округа. Затим, у поглављу *NH* III 144 наведена су *oppida* и колоније између Нароне и Дрине и некадашње *civitates* тога простора. Опису Паноније посвећена су поглавља *NH* III 147–148. Она чине целину са претходним *NH* III 146, које је посвећено географији Норика. Наиме, ту се помиње област у којој су некада живели Боји (*deserta Boiorum*). Она је прикључена Панонији у време Клаудија.⁹³ У поглављу *NH* III 147 спомињу се племенске заједнице према положају у односу на велике реке (*flumina clara*). Затим, у поглављу *NH* III 148, набраја абecedним редом и друге перегрине заједнице Паноније, остале панонске реке и положај појединих градова у односу на њих.

Кр., *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*. Suppl. 1, 91–104. S. ČAČE, *RFFZd* 35 (22), 1995–1996, 21–44. MARION 1998; DOMIĆ-KUNIĆ 2004.

⁹¹ MARION 1998, 122–126; DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 163–166. О датовању слојева в. § 2.3; о изворима за поједина места в. § 2.4.

⁹² Уп. *Div. orb. terr.* 10 (SCHNABEL 1935, 434) § 2.4, стр. 32.

⁹³ § 3.

Претходнима смо придружили и она поглавља која се тичу димензија Либурније (*NH* III 129) и Илирика: *NH* III 150, као и завршни део треће књиге где Плиније говори о острвима Јадранског мора будући да она са претходнима чине органску целину.

2.2.2. Текст и превод поглавља о илиричким провинцијама

Из Плинијеве треће, односно прве географске књиге смо, ради веће прегледности и лакшег сналажења у раду, издвојили и донели превод Плинијевих поглавља која се односе на Илирик, односно на провинције Далмацију и Панонију.⁹⁴

За текст који доносимо користили смо се издањима Д. Детлефсена (D. DETLEFSEN, *Die geographischen Bücher (II, 242—VI Schlufs) der Naturalis Historia des C. Plinius Secundus mit vollständigem kritischen Apparat*, Berlin 1904),⁹⁵ К. Мајхофа (К. МАУНОФФ, *C. Plini Secundi naturalis historiae libri XXXVII post L. Iani obitum*, Leipzig, Teubner, 1906),⁹⁶ и новим критичким издањем треће Плинијеве књиге са француским преводом и коментаром, чији је аутор Х. Зенакер (H. ZENACKER, *Pline L'Ancien, Histoire naturelle. Livre III*, Paris, Bude 2004).⁹⁷ На неким местима неопходан је био и осврт на апарат старијих издања Ј. Зилига⁹⁸ и Л. Јана,⁹⁹ као и на издање Р. Винклера и Г. Кенига из 1988.¹⁰⁰

---

⁹⁴ Различите појединости у вези са овим провинцијама могу се наћи на другим местима у делу: DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 152: *NH* VIII 191; *NH* IX 173; *NH* XI 240; *NH* XI 255; *NH* XII 47; *NH* XIII 14, *NH* XIII 18; *NH* XXI 40, 47; *NH* XXV 71; *NH* XXVI 1, 87; *NH* XXXI 94; *NH* XXXII 60; *NH* XXXII 46, 67; *NH* XXXIV 24; *NH* XXXVII 43, 45.

⁹⁵ Даље: DETLEFSEN 1904.

⁹⁶ Даље: МАУНОФФ 1906.

⁹⁷ Лебово издање са енглеским (ed. RACKHAM) нема критички апарат, стога нам на овом месту није било од користи. Нисам имала прилике да видим коментарисано издање са преводом: Gaio Plinio Secondo, *Storia Naturale 1: Cosmologia e geografia*, libri 1–6, G. B. CONTE, I. CALVINO, A. BARCHIESI, R. CENTI, M. CORSARO, A. MARCONE, G. RANUCCI, Milano 1982.

⁹⁸ J. SILLIG, *C. Plinii Secundi Naturalis Historiae Libri XXXVII*, Hambourg 1851.

⁹⁹ L. JANUS, *C. Plinii Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII*, Teubner, Leipzig 1854.

Десета регија Италије

[129] *Histria ut paeninsula excurrit. latitudinem eius XL, circuitum CXXV prodidere quidam, item adhaerentis Liburniae et Flanatici sinus, alii CCXXV, alii Liburniae CLXXX. nonnulli in Flanaticum sinum Iapudiam promovere a tergo Histriae CXXX, dein Liburniam CL fecere. ...*

[130] *In mediterraneo regionis decimae ... Dein, quos scrupulosius dicere non attineat, Alutrenses, Asseriates, Flamonienses Vanienses et alii cognomine Curici, Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, Nedinates, Quarqueni, Tarvisani, Togienses, Varvari.*

[129] Истра има облик полуострва. Неки аутори су одредили њену ширину на 40 миља, а обим 125 и исте дали димензије за суседну Либурнију и Фланатички залив; други дају 225 миља, а неки 180 миља. Поједини су Јапудију померили за 130 миља у залеђе Хистрије, до Фланатичког залива, а затим одредили обим Либурније на 150 миља.

[130] У унутрашњости десете регије ... затим, племена о којима не морамо подробније говорити: Алутрензи, Асеријати, Фламонијензи Ванијензи и други, звани Курици, Фројулиензи звани Транспадани, Форетани, Нединати, Кварквени, Травизани, Тогијензи, Варвари.

Далмација

[139] *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. pars eius fuere Mentores, Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim.*

[139] Пleme Либуерна простире се од Арсије до реке Тиција. У њихов састав улазили су Ментори, Химани, Енхелеји, Булини и они које Калимах зове Пеуцетијима, а сада се све заједничким именом зове

---

¹⁰⁰ R. WINKLER / G. KÖNIG, C. Plinius Secundus der Ältere. *Naturkunde*, Buch III/IV: *Naturalis Historiae Libri III/IV: Geographie: Europa*, Tusculum, München 1988.

populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. conventum Scardonitanum petunt Iapides et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nomine non pigeat. ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini immunesque Asseriates, et ex insulis Fertinates, Curictae.

[140] *Cetero per oram oppida a Nesactio Alvona, Flanona, Tarsatica, Senia, Lopsica, Ortoplinia, Vegium, Argyruntum, Corinium, Aenona, civitas Pasini, flumen Telavium, quo finitur Iapudia. insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium, Arba, Crexi, Gissa, Portunata. rursus in continente colonia Iader, quae a Pola CLX abest, inde XXX Colentum insula, XLIII ostium Titi fluminis.*

[141] *Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari. dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C, Tragurium civium Romanorum,*

Илирик. Мало је племена која су вредна помена и чија се имена лако изговарају. Скардонитанском конвенту припадају Јапиди и четрнаест либурнских заједница, од којих вреди споменути Лацинијензе, Стулпине, Бурнисте, Олбонензе. У томе конвенту италско право¹⁰¹ имају Алуте, Фланати, по којима залив носи име, Лопси, Варварини и Асеријати, ослобођени пореза, и са острва Фергинати и Курикте.

[140] Градови уз обалу од Незакција су: Алвона, Фланона, Тарсатика, Сенија, Лопсика, Ортоплинија, Вегијум, Аргирунтум, Коринијум, Енона, *civitas Pasini*, река Телавијум, којом се завршава Јапудија. Острва овог залива са градовима, осим оних раније споменутих, су следећа: Абсорциј, Арба, Крекси, Гиса, Портуната. Назад на копну налази се колонија Јадер, која је удаљена 160 миља од Поле, затим, 30 миља даље налази се острво Колентум; ушће реке Тициј удаљено је 43 миље.

[141] Границу Либурније и почетак Далмације чини Скардона, на истоименој реци, удаљена 12 миља од мора. Затим, стара област Тариота

---

¹⁰¹ Уп. § 3.1.1.2.

marmore notum, Siculi, in quem locum Divus Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII.

[142] *Petunt in eam iura viribus discriptis in decurias CCCXLII Delmatae, XXV Deuri, CCXXXVIII Ditiones, CCLXVIII Maezei, LII Sardeates. in hoc tractu sunt Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella. petunt et ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini. ab his castella Petuntium, Nareste, Oneum. Narona colonia tertii conventus a Salona LXXXV p., adposita cognominis sui fluvio a mari XX p. M. Varro LXXXVIII civitates eo ventitasse auctor est;*

[143] *Nunc soli prope noscuntur Cerauni decuriis XXIII, Daversi XVII, Desititates CIII, Docleatae XXXIII, Deretini XIII, Deraemistae XXX, Dindari XXXIII, Glinditiones XLIII, Melcumani XXIII, Naresi CII, Scirtari LXXII, Siculotae XXIII populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis. praeter hos tenere tractum eum Ozuaei, Partheni, Cavi, Haemasi, Masthitae, Arinistae.*

[144] *A Narone amne C p. abest Epidaurum colonia. ab Epidauro sunt*

и кастел Тариона; Диомедов рт или, како га други називају, полуострво Хилис, обима 100 миља; Трагуриј, са римским грађанским правом, чувен по мермеру, Сикули, место на које је Божански Клаудије населио ветеране; колонија Салона, удаљена од Јадера 112 миља.

[142] Под њеном су јурисдикцијом: Делмате, чије су снаге подељене на 342 декурије, Деури на 25, Дициони на 239, Мезеји на 269, Сардеати на 52. У овој области се налазе Бурнум, Андетријум, Трибулијум, места славна по биткама. Од острва, конвенту припадају Исеји, Солентини, Сепари, Епетини. После ових долазе кастела Петунтиј, Наресте, Онеум. Колонија Нарона, центар трећег конвента, удаљена је од Салоне 85 миља, смештена на истоименој реци 20 миља од морске обале. Према Марку Варону, конвенту је припадало 89 заједница.

[143] Сада су познати само Керауни са 24 декурија, Даверси са 17, Дезидијати са 103, Доклеати са 32, Деретини са 14, Деремисте са 30, Диндари са 33, Глиндициони са 44, Мелкумани са 24, Наренси са 102, Скритари са 72, Сикулоте са 24, Вардеји, некадашњи плачкаши

oppida civium Romanorum Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum, amnis Drino superque eum oppidum civium Romanorum Scodra ab mari XVIII, praeterea multorum Graeciae oppidorum deficiens memoria nec non et civitatum validarum: eo namque tractu fuere Labeatae, Senedi, Rudini, Sasaei, Grabaei; proprieque dicti Illyri et Taulanti et Pyraei retinent nomen. in ora Nymphaeum promunturium. Lissum oppidum civium Romanorum ab Epidaurο C p.

Италије, са не више од 20 декурија. Осим ових, област су држали Озуеји, Партени, Кави, Хемаси, Мастите, Аринисте.

[144] Колонија Епидаур је удаљена од реке Нароне 100 миља. Након Епидаура су градови римских грађана (*oppida civium Romanorum*) Ризиниј, Акрувиј, Бутуанум, Олциниј, који се раније звао Колхиниј, основан од Колхиђана, река Дринон и на њој римски град Скодра, удаљен од мора 18 миља, осим ових, било је много грчких градова и јаких племенских заједница на које сећање већ бледи: наиме, у тој области некада су били Лабeати, Сенеди, Рудини, Сасеји, Грабеји, и Илири у правом смислу речи, Таулант и Пиреји. На обали је Нимфејски рт; римски град Лисум¹⁰² удаљен од Епидаура 100 миља.

Норик (део који је касније припао Панонији)

[146] ... *Noricis iunguntur lacus Pelso, deserta Boiorum; iam tamen colonia Divi Claudii Savaria et oppido Scarabantia Iulia habitantur.*

[146] ... Уз Норик лежи језеро Пелсон и крајеви које су напустили Боји сада су, пак, насељени колонијом Божанског Клаудија, Саваријом и градом Јулија Скарбантија.

¹⁰² Обично је мушког рода: *Lissus*, Λισσός.

Панонија

[147] *Inde glandifera Pannoniae, qua mitescentia Alpium iuga per medium Illyricum a septentrione ad meridiem versa molli in dextra ac laeva devexitate considunt. quae pars ad mare Hadriaticum spectat, appellatur Delmatia et Illyricum supra dictum; ad septentriones Panonia vergit. finitur inde Danuvio. in ea coloniae Emona, Siscia. amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt Draus e Noricis violentior, Saus ex Alpibus Carnicis placidior, CXX intervallo: Draus per Serretes, Serapillos, Iasos, Andizetes, Saus per Colapianos Breucosque.*

[148] *Populorum haec capita; praeterea Arviates, Azali, Amantini, Belgites, Catari, Cornacates, Eravisci, Hercuniates, Latovici, Oseriates, Varciani. mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci. insula in Savo Metubarbis, amnicarum maxima. praeterea amnes memorandi: Colapis in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit quae Segestica appellatur; alter amnis Bacunitus in Saum .... Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensem et Amantinorum. inde XLV Taurunum, ubi Danuvio miscetur Saus. supra influunt Valdasus, Urpanus, et ipsi non*

[147] Следи жироносна земља Паноније, где се од севера ка југу по средини Илирика ублажавају венци Алпа и завршавају се благим падинама на левој и десној страни. Део који гледа ка Јадранском мору назива се Далмација и Илирик, као што је раније споменуто, док је Панонија окренута ка северу; завршава се на Дунаву. У њој су колоније Емона, Сисција. У Дунав се уливају чувене и пловне реке, силовитија Драва која тече из Норика, и мирнија Сава из Карничких Алпа, удаљене једна од друге 120 миља: Драва тече кроз земљу Серета, Серапила, Јаса, Андизета, а Сава кроз земљу Колапијана и Бреука.

[148] То су главна племена; осим њих постоје Арвијати, Амантини, Белгити, Катари, Корнакати, Осеријати, Ерависци, Херкунијати, Латовици, Осеријати и Варцијани. Клаудијска планина, испред које су Скордисци, а иза ње су Таурисци. Острво Метубарб на Сави, највеће од речних острва. Осим тога вредне су помена реке: Колапис, која, уливајући се у Саву код Сисције, са два рукавца формира острво које се

ignobiles.

зове Сегестика; друга река Бакунтиј у Саву (*vac.*) увире код места Сирмија, где се налази племенска заједница Сирмијенза и Амантина. Таурунум се налази 45 миља даље, где се Сава улива у Дунав. Изнад се уливају Валдасус, Урпанус, такође не безначајне реке.

Димензије Илирика

[150] *Illyrici latitudo qua maxima est CCCXXV p. colligit, longitudo a flumine Arsia ad flumen Drinium DXXX. A Drinio ad promunturium Acroceraunium CLXXV Agrippa prodidit, universum autem sinum Italiae et Illyrici ambitu [XVII]. in eo duo maria quo distinximus fine, Ionium in prima parte, interius Hadriaticum, quod Superum vocant.*

[150] Највећа ширина Илирика износи 325 миља, а дужина од реке Арсије до Дринума износи 530 миља. Агрипа је забележио раздаљину од 175 миља од Дринума до рта Акроцераунијума, затим за цео залив између Италије и Илирика 1700 миља. Залив, чије смо границе описали, чине два мора, прво је Јонско, а у унутрашњем делу Јадранско, које називају и Горње.

Острва Јадранског мора

[151] *Insulae in Ausonio mari praeter iam dictas memoratu dignae nullae ... Illyrici ora mille amplius insulis frequentatur, natura vadoso mari aestuariisque tenui alveo interkursantibus. clarae ante ostia*

[151] У Аузонијском мору нема знаменитих острва, осим оних која су већ споменута. Обалу Илирика чини више од хиљаду острва. Море је по природи плитко, а струје се увлаче кроз уске пролазе.¹⁰³ Пред

¹⁰³ Плиније овде вероватно мисли на уске пролазе између густо збијених острва, који подсећају на канале.

Timavi calidorum fontium cum aestu maris crescentium, iuxta Histrorum agrum Cissa, Pullariae et Absyrtides Graeis dictae a fratre Medeae ibi interfecto.

[152] *Iuxta eas Electridas vocavere in quibus proveniret succinum, quod illi electrum appellant, vanitatis Graecae certissimum documentum, adeo ut quas earum designent haut umquam constiterit. contra Iader est Lissa et quae appellata est, contra Liburnos Crateae aliquot nec pauciores Liburnicae, Celadussae, contra Tragurium Bova et capris laudata Brattia, Issa civium Romanorum et cum oppido Pharia. ab Issa Corcyra Melaena cognominata cum Cnidiorum oppido distat XXV, inter quam et Illyricum Melite, unde catulos Melitaeos appellari Callimachus auctor est. XV ab ea VII Elaphites.*

ушћем Тимава су чувена острва са топлим изворима која расту са морском плимом. Поред Хистра налазе се Циса, Пуларије, и она острва које Грци зову Апсиртидама по Медејином брату који је тамо убијен.

[152] Близу њих су острва која су називали Електридама, одакле је долазио ћилибар, који су они називали електрумом. То је сасвим сигуран доказ грчке непоузданости, будући да никада није утврђено на која су острва мислили. Наспрам Јадера су Лиса и она већ споменута острва; наспрам Либуерна налази се неколико острва званих Кратеје, и исто је толико оних острва званих Либурнике и Целадусе. Насупрот Трагурију налазе се Бова и Братија, чувена по козама; Иса која има римско грађанско право, и Фарија са својим градом. Коркира, звана Црна, са градом који су основали Книђани, удаљена је од Исе 25 миља, а између ње и Илирика лежи острво Мелите, по којем су, према Калимаху, добили име мелитејски пси. На удаљености од 15 миља од њега налази се седам острва Елафите.

2.2.3. Неколико спорних места

Текст је у издањима Плинијевих географских књига, бар што се тиче поглавља о Илирику, начелно добро успостављен. Спорна места у чијем се читању неки од издавача и коментатора разилазе нису бројна. Размотрићемо само она од чијег читања зависи идентификација са местима или племенима која су позната из других извора.

NH III 141: Dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona

Читање овог места само по себи није проблематично. Међутим, било је покушаја да се у Тариотама препознају Аутаријати на основу Веселингове емендације облика *Deottariotarum*, који се јавља само у једном рукопису, у *Autariatarum*,¹⁰⁴ док у осталима стоји *Dein Tariotarum*. Премда су потоњи издавачи одбацили ову конјектуру,¹⁰⁵ прихватајући читање *dein Tariotarum*, М. Суић је сматрао да би тај податак могао био једини који говори у корист локализацији Аутаријата уз Неретву.¹⁰⁶ Тариоте, међутим, немају никакве везе са Аутаријатима. Ради се, бесумње, о становништву које је етнички припадало Делматама. Етникон *Tariotae* је недавно посведочен и епиграфски, управо на Хилејском полуострву где и Плиније лоцира њихову *regio antiqua*.¹⁰⁷ Осим тога, интересантно је споменути да континуитет у топонимији постоји до данас,¹⁰⁸ о чему ћемо говорити у поглављу о *civitas Delmatarum*.

NH III 142: Tribulium

Топоним *Tribulium* доносе сви рукописи. бесумње се односи на Тилуриј (Триљ код Гардуна на Цетини).¹⁰⁹ У новом издању Плинијеве треће књиге, X.

¹⁰⁴ У рукопису (Vet. Dalecamp.). Конјектуру прихвата SILLIG 1831.

¹⁰⁵ ZIPPEL 1877, 37; DETLEFSEN 1904, 41; МАУНОФФ 1906, 289; уш. PAPAZOGLU 1969, 74–76, 423, А5.

¹⁰⁶ SUIĆ, *GZMS* 98, 1953, 123, 84; уш. PAPAZOGLU 1969, 75–76.

¹⁰⁷ Натписи бр.

¹⁰⁸ CATANI 2008, 84 (Таре / Тарићи у залеђу Морињског залива код Шибеника).

¹⁰⁹ MÜLLER ad Ptol. 315; преузимају: WINKLER / KÖNIG 1988. В. § 3.1.2.1.

Зенакер без доброг разлога одбацује ову идентификацију, која је сасвим поуздана.¹¹⁰ Вероватно је Плиније погрешно забележио топоним.

NH III 143: *Haemasi, Masthithae, Arinistae* или *Haemasini, Arthithae, Armistae*?

Детлефсен, Мајхоф и Зенакер прихватају читање: *Haemasi, Masthithae, Arinistae*. Алфелди се определио за читање:¹¹¹ *Haemasini, Arthithae, Armistae*. Како треба читати прва два имена зависи од тога да ли се *Haemasini* могу идентификовати са племеном Ἰπλασῖνοι које спомиње Апијан.¹¹³ У случају да је идентификација добра, почетно *m* етнонима *Masthithae* тумачило би се као лигатура *ni* и припадало би претходној речи: *Haemasini*. Оба ова племена су непозната. Према Плинијевом опису налазила су се у подручју југоисточне Херцеговине. Сличан проблем постоји и у вези са читањем етнонима *Arinistae / Armistae*. Мајер је име племена читао *Arinistae* и повезивао га са реком *Arion* која се спомиње у Псеудо-Скилаковом *Перунлу*.¹¹⁴ Алфелди прихвата облик *Armistae*, који традиран у једном кодексу (*R*).¹¹⁵ и повезао га је са именом заједнице Дерамиста, будући да су оде две заједнице сукцесивно постојале у истом подручју.¹¹⁶ У Мајхофовом апарату налазимо две *variae lectiones*: *Aniristae* у кодексу а.¹¹⁷ и *Armistae* у *cod. R*, док Зенакер у новом издању доноси само лекцију *Aniristae* за оба кодекса (*Ra*). Дакле, издавач у потпуности

¹¹⁰ ZENACKER 2004, 269–270.

¹¹¹ ALFÖLDY 1964, 87; ALFÖLDY 1965, 36, 48, (уп. Табела 1), према: DOBIAŠ, *Studie k Appianove knize Illyrská*, Praha 1930, 185.

¹¹² Тако и: MAYER 1957, 221, ослањајући се на: *marthithae* из кодекса *DR*.

¹¹³ § 2.5 и Табела 1. SCHMITTENNER 1958, 205 не доводи ова два племена у везу (Die Hippasinoi, als „Angrenzer“ der Taurischer geschildert und nur aus dieser Stelle bekannt, dürften ein unbedeutender Stamm gewesen sein, dessen Sitze nicht ermittelt sind“).

¹¹⁴ Ps. Scyl. 24. *Arin + *-istae*: MAYER 1957, 59 „wie es scheint, Anwohner des Ariön“; J. LUČIĆ, Pseudo-Skilakov Arion i Rijeka Dubrovačka, *Anali HI JAZU VI–VII*, Dubrovnik 1959, 117–120. Реку Арион су идентификовао са Реком Дубровачком реку између Нароне и Ризинија. Супротно мисли Суић (М. SUIĆ, *GZMS VIII*, 1953, 111–129), према чијем је мишљењу Арион код Псеудо-Скилакса искварени облик за Дрилон. Стога, овај етник не стоји у вези са хидронимом; уп. ALFÖLDY 1965, 48–49; PAPAZOGLU 1969, 74; WILKES 1969, 5.

¹¹⁵ *Cod. Florentinus Riccardianus* 488 X–XI.

¹¹⁶ ALFÖLDY 1965, 48–49. В. § 3.1.3.6.

¹¹⁷ *Cod. Vindobonnensis* CCXXXIV.

изоставља облик *Armistae*, који изгледа не постоји ни у једном рукопису. То наводи на мишљење да ипак треба прихватити читање *Arinistae*.¹¹⁸

NH III 144: (*S*)*enedi Rudini* — *Endirudini*?

У Мајхофовом издању дато је читање *Labeatae*,¹¹⁹ *Senedi, Rudini*, за које одлучио и Х. Зенакер, а ми овде преузимамо.¹²⁰ Детлефсен ово место чита: *Labeates, Enedi, Rudini*. Насупрот томе стоји Томашекова конјектура: *Endirudini*,¹²¹ коју су прихватили Пач, Мајер, Алфелди и Вилкс.¹²² Ови аутори сматрају да се *Endirudini могу поистоветити са племеном Ἰντερφρουρῖνοι, поменутом код Апијана.¹²³ Према овим ауторима, у питању би могли бити становници места Ἐνδῆρον које се помиње у Птолемејевој Географији.¹²⁴ Чини се, међутим да треба одбацити и идентификацију и читање *Endirudini. На то указује не само рукописна традиција већ и неке друге индиције.¹²⁵ Сва племена која Плиније наводи у овом одељку највероватније су се налазила у ширем залеђу Скодре, укључујући дукљанску равницу.¹²⁶ Ендерон, пак, не треба тражити у околини Никшића, где га велики број аутора убицира,¹²⁷ већ северније, око Неретве, како га је Пач локализовао.¹²⁸ Затим, Вилкс је Ендерон довео у везу са станицом *Andarva* (*It. Ant.* 338.7) *Anderba* (*Rav.* IV 16.19), коју бележи и *Табула* (*Sanderva*).¹²⁹ Међутим, са тим топонимом се ваља повезати други етноним: *Андарвани*. Он је посведочен у натпису из Сопотнице код

¹¹⁸ Издавач је дао читање на основу колационирања рукописа.

¹¹⁹ У већини рукописа стоји завршни слог *-ae*.

¹²⁰ Сви рукописи доносе *Labeate / Labeatae* и *Sened-* или *Saened-*.

¹²¹ TOMASCHEK 1874, 662.

¹²² PATSCH, *RE* V, 1905, 2553, *Enderum, Endirudini*; MAYER 1957, 171; ALFÖLDY 1965, 36, 49–50; WILKES 1969, 166 и нап. 4.

¹²³ В. § 2.5.

¹²⁴ Ptol. II 3.16.7: Ἐνδῆρον. JELIĆ 1900, 200. *Contra*: SCHMITTNER 1957, 204, са нап. 10. Он према Пачу (PATSCHE, *RE* V/2, 2553, *Enderum*) убицира Ендерон северозападно од Мостара.

¹²⁵ § 3.3.4; SCHMITTNER 1967, 204, нап.10; ŠAŠEL KOS 2005, 414.

¹²⁶ Уп. Liv. XLIV 30. 5. 9.

¹²⁷ ALFÖLDY 1962, 365 О томе: § 3.1.2.2; § 3.1.3.4; § 3.1.3.8.

¹²⁸ SCHMITTNER 1967, 204.

¹²⁹ WILKES 1969, 166 и нап. 4.

Горажда.¹³⁰ Натпис је видео и објавио Артур Еванс,¹³¹ а текст према његовом издању гласи: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) C(ohortali) / Andarvano(rum?) / Saturninus / cons(acravit?)*. Пач оспорио Евансово читање и одбацио да се Андарвани помињу у натпису.¹³² Уз његово мишљење стали су сви потоњи издавачи и коментатори у немогућности да провере читање на камену.¹³³ Стога се тај подак обично не узима у обзир када се говори о идентификацији племена. Наиме, натпис је био изгубљен све до 2010. године, када је поново нађен и први пут фотографисан.¹³⁴ Захваљујући томе поуздано се може утврдити да је Евансово читање тачно и да је етноним заиста епиграфски посведочен.¹³⁵ Најзад, *Andarvani* се могу довести у везу са племеном Δερβανοί, које Апијан помиње да живи у близини Делмата.¹³⁶ То, пак, искључује предложену идентификацију Интерфруринима, које помиње исти писац. Тиме се и конјектура Ендирудини доводи у сумњу.

---

¹³⁰ *CIL* III 8370 = 13856a.

¹³¹ EVANS 1883, 91.

¹³² PATSCH 1896, 243–244, бр. 1, сл. 1: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Co(ho)r[tali] / eand(em) aram ar[a]m I(ovi?) C(ohortali?) / Saturninus / cons[acravit(?)]*.

¹³³ ALFÖLDY 1965, 64 нап. 80; WILKES 1969, 166.

¹³⁴ Споменик је открио и фотографисао и господин Славољуб Пушица, директор Музеја у Пријеполу. За овај податак, као и за могућност да видим дигиталне фотографије споменика дугујем захвалност др Светлани Ломи.

¹³⁵ За употребу етника као епитет божанства уп. нпр. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Partino; Iovi Aravisco* (бр. 136).

¹³⁶ TOMASCHEK 1880, 559; SWOBODA 1932, 72; ВУЛИЋ, *Глас СКА*, МАЈЕР 1957, 5, 65, 132; уп. ВОЈАНОВСКИ 1988, 115.

2.3. Историјски слојеви текста и спискови перегриних заједница

У географским описима провинција Далмације и Паноније Плиније доноси више група разновремених података.¹³⁷ Захваљујући томе што у тексту можемо препознати читаве одломке који су преузети или компилирани, историјски слојеви могу се издвојити и приближно датовати. У неким се случајевима могу везати и за одређени извор из којег су преузети.¹³⁸

У Плинијевом опису илирских провинција може се уочити неколико историјских слојева. За Далмацију то су: (а) подаци о племенима пре доласка Келта; (б) слој који припада времену позне Републике. Затим, највећи и најважнији слој припада периоду Јулијевско–Клаудијевске династије, прецизније (в) времену Августове владавине са (г) изолованим подацима који се тичу времена владавине других царева те династије (углавном цара Клаудија). Уочљиво је да у поглављима о Панонији има мање слојева него што је то случај са формулом суседне провинције Далмације. Будући да је покорвање панонских племена и њихово претварање у римске перегрине општине завршено у мање етапа,¹³⁹ и вишеструких промена у формули је било мање до времена настанка Плинијевог текста. Затим, како је у питању област дубоко у унутрашњости, за њу нема података који потичу из *Перипла*. Осим тога, начелно се може претпоставити да се писац служио мањим бројем извора него што је то случај са Далмацијом. У опису Паноније могу се изоловати: а) слој који се тиче формуле провинције из времена Августа и географских података који се могу приписати истом периоду. в) У „панонска поглавља“ писац је унео неке савремене податке из флавијевске епохе.

Један од најстаријих података у читавом опису Илирика¹⁴⁰ јесте списак племена у поглављу *NH* III 142, које Плиније погрешно сматра Либурнима: *gens*

---

¹³⁷ DETLEFSEN 1908, 68–69.

¹³⁸ О Плинијевим изворима в. § 2.4.

¹³⁹ За освајања у Панонском рату 12–9. в. § 2.4, стр. 35–39 и § 2.5.

¹⁴⁰ У том смислу и MARION 1998, 124.

Liburnorum ... pars eius fuere Mentores, Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat. Нека од ових племена се спомињу у другим изворима, код Хекатеја,¹⁴¹ Псеудо-Скилакса,¹⁴² Псеудо-Скимна¹⁴³ и Артемидора,¹⁴⁴ који бележе стање пре доласка Келта.¹⁴⁵ Ментори се могу препознати у имену острва Менториде које спомињу Хекатеј и Псеудо-Скилакс. Химани се обично идентификују са племеном Ἰσμενοί код Псеудо-Скимна.¹⁴⁶ Булини, поменути и код Псеудо-Скилакса и Псеудо-Скимна, живели су око Цетине, у подручју који су касније заузели Делмати.¹⁴⁷ На њихово присуство у тој области вероватно сећа место *Bulinia*, које је забележено на Појтингеријани.¹⁴⁸ Нека од ових племена помиње и Птоlemeј, ослањајући се на неки старији грчки извор,¹⁴⁹ а бележе их и други писци. Плиније бележи полуострво Хилис у поглављу *NH* III 141, које носи име по Хилејима (Ἰλλοί),¹⁵⁰ али Плиније бележи и други назив овог полуострва *promunturium Diomedis*.¹⁵¹ Међу овим племенима Плиније помиње и Пеуцетије, који су живели у Италији, цитирајући Калимаха као извор. У питању је један *aition*.¹⁵² Најстаријем слоју, такође, припадају и неки од података о јадранским острвима у поглављима *NH*

¹⁴¹ Hecat. ap. Steph. Byz.: Λιβουρνοί, Μέντορες, Συώπιοι, Ὑμίται ...

¹⁴² Ps. Scyl. 21–26: Λιβουρνοί, Ἰλλυριοί, Ἰεραστάμναι, Βουλινοί, Ἰλλοί, Νεστοί, Μανιοί, Αὐταριάται, Ἐγγελεῖς, Ταυλαντίοι. Уп. ALFÖLDY 1965, 33; SUIĆ 1955, 168–180.

¹⁴³ Ps. Scym. 394: Ἰσμενοί, Μέντορες; 403–404: Πελαγόνιοι, Λιβουρνοί, Βουλινοί, Ἰλλοί, Ἰλλυριοί.

¹⁴⁴ Artemid. apud Steph. Byz. 120 (MEINKE): Βοῦννος / Βοῦννιος.

¹⁴⁵ ALFÖLDY 1965, 33–34.

¹⁴⁶ Ps. Scym. 405–410: ἐξῆς δὲ μεγάλη χερρόνησος Ἰλλικὴ πρὸς τὴν Πελοπόννησον τι ἐξισουμένη πόλεις ἐν αὐτῇ φασὶ πέντε καὶ δέκα Ἰλλοὺς κατοικεῖν, ὄντας Ἕλληνας γένει τὸν Ἡρακλέους γὰρ Ἰλλὸν οἰκιστὴν λαβεῖν... Уп. Plin. *NH* III 141. Идентификација није сасвим поуздана.

¹⁴⁷ SUIĆ 1955, 140–141, 171. Према Суићу, податак припада једном познијем слоју Псеудо-Скилаксовог *Перипла*, који није старији од Псеудо-Скимнова *Периегега* датоване око 110. пре Хр.

¹⁴⁸ *Tab. Peut.* WILKES 1969, 5 и нап. 1.

¹⁴⁹ Ptol. II 16.5. MÜLLER ad Ptol. стр. 310. Уп. SUIĆ 1955, 136–148; ALFÖLDY 1965, 37. Уп. § 2.5.

¹⁵⁰ Ps. Scym. 404.

¹⁵¹ Уп. § 3.1.2.1.

¹⁵² Callim. frg. 107 (PFEIFFER); уп. Nicand. Coloph. apud Ant. Lib. *Met.* 31. SCHNEIDER / KEIL 55–56, frg. 47. S. DUŠANIĆ у *Mélanges... Fanoula Papazoglou* 1997, 47–48, 49–50, нап. 50. Уп. Ps. Scyl. 15: Πευκετιεῖς.

III 151–152: Калимаха цитира и у поглављу *NH* III 152 за острво Мелите (Мљет) и мелитејске псе,¹⁵³ као и податак да острва Апсиртиде носе име по Медејином брату,¹⁵⁴ док раније, у поглављу *NH* III 140 спомиње *Absortium*, очито пратећи други извор.¹⁵⁵ Затим, следе Електриде, које је споменуо и у поглављу о јадранским острвима.¹⁵⁶ Сматра се да је име острва Кратеје, која спомиње у коруптела за *Brattia* (Брач).¹⁵⁷

Даље, издваја се слој који припада времену позне Републике. Из текста *Naturalis historia* (*NH* III 142) знамо да је Варон забележио 89 аутономних *civitates* Наронитанског конвента:¹⁵⁸ *M. Varro LXXXVIII civitates eo ventitasse auctor est*. Број некадашњих заједница, које се спомињу код Варона — *civitates quae fuerunt* — Плиније ставља у контраст са онима које постоје у његово време, односно у време о којем говори његов извор из времена Принципата (*nunc soli prope noscuntur...*). Плиније начелно не пореди формуле провинција из различитих периода, бар када су у питању оне из времена Републике, стога се сматра да је на местима где говори о некадашњим заједницама преузео имена оних које се спомињу код Варона.¹⁵⁹ Додуше, могуће је да је Варон пред собом имао неки званични документ из којег је црпео податке.¹⁶⁰ Списак тих заједница и градова, од којих Плиније наводи само неке, могао је бити изведен из једне старије формуле, која је вероватно важила до реорганизације провинције након

---

¹⁵³ Callim. frg. 579 (PFEIFFER). Plin. *NH* XXX 43.

¹⁵⁴ SALLMANN 1971, 196 нап. 18; и Ovid. *Trist.* III 9.6; Hyg. *Fab.* 26; Steph. *Byz.* Исту етимологију имена доноси и: Strab. VII 5. 11.

¹⁵⁵ Може се уочити и у понављању *Gissa* (*NH* III 141) и *Cissa* (*NH* III 151).

¹⁵⁶ Plin. XXXVII; Strab. V 1.9: τὰς Ἠλεκτρίδας νήσους τὰς πρὸ τοῦ Πάδου. Уп. ZERNACKER 2004, 284.

¹⁵⁷ SUIĆ 1955, 129 према: A. MAYER, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* LXVI 1939, 96–9 (non vidi); WILKES 1969, 5, 228.

¹⁵⁸ ALFÖLDY 1965, 48.

¹⁵⁹ SALLMANN 1971, 248.

¹⁶⁰ О Варону као Плинијевом извору в. § 2.4, стр. 31–33 (Варон је био легат у Илирику и могли су му бити доступни службени подаци).

угушења Далматско-панонског устанка 9. године. У питању су врло мале *civitates*, вероватно сведене на поједина насеља.¹⁶¹

На основу идентификације са племенима које помиње Апијан у вези са Октавијановим ратом у Илирику, Алфелди је сматрао да листе заједница које Плиније доноси у поглављима *NH* III 143–144 датирају из 35–33. пре Хр. и да су могле бити преузете из Августових *Мемоара* које је Апијан користио.¹⁶² Међутим, неке од ових се спомињу и у ранијем периоду: прво код Ливија у уговору 167. године пре Хр. након завршетка Трећег илирског рата.¹⁶³ Такође, Помпоније Мела у својој *Хорографији* бележи нека од ових имена. Сагласје Плинијевих и Мелиних података о овим заједницама (нпр. спомен *Illyri proprie dicti*, и др.) упућује на исти извор, односно највероватније на Варона,¹⁶⁴ што опет претходи овим догађајима. Те заједнице су вероватно опстале до реорганизације провинције, када су формиране заједнице које су наведене у листама из времена Принципата.

Познорепубликанском слоју припадају и листе градова (*oppida*)¹⁶⁵ у поглављу *NH* III 144: *sunt oppida civium Romanorum Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum. ... amnis Drino superque eum oppidum civium Romanorum Scodra ... Lissum oppidum civium Romanorum* и *NH* III 152: *Issa civium Romanorum*¹⁶⁶ *et cum oppido Pharia*. Низ ових градова, који се спомињу код Плинија као *oppida* очигледно не припадају категорији „*civitates quae fuerunt*“, већ су у питању анахрони подаци.¹⁶⁷ Плиније се за те податке ослонио на извор који бележи ове градове у

¹⁶¹ ALFÖLDY 1965, 36–37.

¹⁶² ALFÖLDY 1965, 37. Уп. DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 132, док на другом месту те податке приписује *Периплу*: стр. 164. В. § 2.3.1.1.

¹⁶³ О томе в. на стр. 43.

¹⁶⁴ Уп. PAPAZOGLU 1965, 179 нап. 127 (и ниже § 2.4).

¹⁶⁵ Термин употребљен да означи градску структуру: SCHÖNNENBAUER 1954, 18; ALFÖLDY 1965, 196; WILKES 1969, 254; уп. VITTINGHOFF 1977, 24–30.

¹⁶⁶ Ису Плиније спомиње на два места, у јурисдикцији Салонитанског конвента *Issaei* (*NH* III 142), и овде (*NH* III 152), међу острвима у Јадрану.

¹⁶⁷ КАТИЋИЋ 1964, 87–97. Алфелди сматра да Плиније не реферише на статус места, већ да користи термин *oppidum* да означи градско насеље. Уп. ниже нап. 170.

време пре него што су места имала градски статус.¹⁶⁸ Он, наимае, не покушава да отклони хронолошке несугласице.¹⁶⁹ Већина насеља која Плиније класификује као *oppida civium Romanorum* добила је статус града рано: у време Августа и Тиберија и / или Клаудија.¹⁷⁰

Сличан је случај са Плинијевим подацима о заједницама Либурније.¹⁷¹ Неке од либурнских заједница понављају се у три листе. Неке либурнске заједнице Плиније помиње у опису десете регије Италије (*NH* III 139) као перегрине; затим у опису Либурније бележи градове уз обалу (*NH* III 140): *per oram oppida Alvona, Flanona, Tarsatica, Senia, Lopsica, Ortoplinia, Vegium, Argyruntum, Corinium, Aenona, civitas Pasini*. Поново су се нашле у списку заједница које су стекле италско право¹⁷² и/или *immunitas*. Изнето је више предлога како треба тумачити ово понављање,¹⁷³ између осталог да је Либурнија привремено могла припадати Италији, али се она не чини вероватном.¹⁷⁴ По свему судећи, ради се о групи асинхроних и анахроних података. Плиније је очигледно имао на располагању неколико извора, стога је нека имена поновио више пута у различитим листама, не покушавши да отклони понављања и несугласице.¹⁷⁵

За нашу тему, најважнију групу података чине листе перегриних заједница које припадају периоду династије Јулијеваца–Клаудијеваца.¹⁷⁶ Плинијеви спискови заједница које су постојале у време Принципата сведоче о постојању

---

¹⁶⁸ ALFÖLDY 1965, 139–144; WILKES 1969, 254–258.

¹⁶⁹ За сличне проблеме у Шпанији и Африци: HOYOS 1979; SHAW 1981.

¹⁷⁰ ALFÖLDY 1962, 363–355, нарочито нап. 45. ALFÖLDY 1965, 141–143.

¹⁷¹ § 3.1.1.2.

¹⁷² То је било право по коме су места ослобођена од плаћања пореза, тако што се правном фикцијом третирали као тло Италије. За *ius Italicum* либурнских заједница (проблеме и литературу) в.: MARGETIĆ 1977, 401–409 и § 3.1.1.2.

¹⁷³ Уп. § 3.1.1.2.

¹⁷⁴ За аргументе в. MARGETIĆ 1977.

¹⁷⁵ Тако сматра и Залман (SALLMANN 1971, 203), према чијем мишљењу листа из поглавља *NH* III 139 није могла бити преузета из званичне формуле, будући да заједнице нису поређане по абеди.

¹⁷⁶ § 2.3.1.2.

педесетдве перегрине заједнице у обе провинције.¹⁷⁷ Они потичу из времена непосредно након завршетка Далматско-панонског устанка 9. године.

Само неколико података се односи на период владавине других царева Јулијевско-Клаудијевске династије. Тако је, на пример, Плиније у дело унео податак да је цар Клаудије населио ветеране у место *Siculi*, док не спомиње колонију Еквум, која је настала на територији Делмата¹⁷⁸ у време Клаудија¹⁷⁹ или вероватније у време Нерона.¹⁸⁰ У поглављу о Норику (*NH* III 146), спомиње област *deserta Boiorum*, у којој се налазе *colonia Divi Claudii Savaria* и *oppidum Iulium Scarbantia*. Наиме, он нотира статус Клаудијеве колоније, али не спомиње да је читава област у време истог цара припојена Панонији, јер се за податак о области ослонио на старији извор.¹⁸¹ Податак о *deserta Boiorum* након пораза Боја од Бурбисте¹⁸² до времена Клаудија када је та област припојена Панонији. Забележио је статус колоније Емоне, која је основана у време Тиберија.

Плиније је на неким местима уносио савремене податке где су му извори за то били доступни. Тако, захваљујући њему знамо да је Веспасијан доделио латинско право Шпанији.¹⁸³ Затим, када говори о Нарбонској Галији, Плиније спомиње да је Галба додао неке заједнице у формулу провинције: *adiexit formulae Galba Imperator ex Inalpinis Avanticos atque Bodionticos, quorum oppidum Dinia*.¹⁸⁴ Међутим, ти, Плинију савремени подаци, у одељку који нас занима јављају се пре по изузетку, него по правилу. У опису Паноније поменуо је Емону и Сисцију, док, на пример, не наводи флавијевску колонију Сирмиј. То

---

¹⁷⁷ Тај број је у нашем раду сведен на 40 заједница, будући да су заједнице Либурније, којих је према Плинију било четрнаест третиране и истом поглављу (§ 3.1.1.2.).

¹⁷⁸ *CIL* III 1323, 4376, 15004, 2006. Уп. WILKES 1969, 242.

¹⁷⁹ E. KORNEMANN, *RE* IV, 545, бр. 213.

¹⁸⁰ WILKES 1969, 114; ФЕРЈАНЧИЋ 2004, 188, уп. H. GALSTERER, *ZPE* 7, 1971, 79–91. О томе: § 3.1.2.1.

¹⁸¹ § 2.4.

¹⁸² DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 74, нап. 60.

¹⁸³ Plin. *NH* III 30; уп. Strab. III 2. 15: Λατῖνοι τε οἱ πλείστοι γεγόνασι καὶ ἐποίκους εἰλήφασι Ῥωμαίους, ὥστε μικρὸν ἀπέχουσι τοῦ πάντες εἶναι Ῥωμαῖοι.

¹⁸⁴ Plin. *NH* III 37. CHRISTOL 1994, 45.

је неке ауторе навело да датују настанак града у каснији период.¹⁸⁵ Недавно је А. Домић-Кунић истакла да код Плиније не бележи флавијевске градове Андаутонију и Невиодунум, већ перегрине заједнице Латобика и Варцијана.¹⁸⁶ Међутим, Плиније начелно за овај простор не бележи муниципије, већ само неке колоније, *oppida* из старијих изворе и *civitates*.

2.3.1. Спискови перегриних заједница

На овоме месту из Плинијевих поглавља о Илирику треба да издвојимо спискове перегриних заједница, како бисмо дошли до групе оних заједница које ће бити разматране у овоме раду. Из текста поглавља о Далмацији и Панонији јасно се може издвојити неколико таквих спискова. Они припадају различитим историјским слојевима текста о којима смо говорили у претходном поглављу.

Листе перегриних заједница које се помињу код Плинија можемо начелно поделити у две групе. Прва група би се могла класификовати као *civitates quae fuerunt*. То је израз којим се и Плиније послужио у садржају географских књига да означи оне заједнице које су нестале али су вредне спомена.¹⁸⁷ Овамо спадају заједнице које су постојале пре него што је провинција Илирик реорганизована након Далматско-панонског устанка.¹⁸⁸ Другу групу чине спискови перегриних заједница из Августовог времена, који потичу из формуле провинције из I века. Како смо видели, они се врло јасно могу издвојити као целина.

---

¹⁸⁵ § 3.2.1.9.

¹⁸⁶ § 3.2.1.15; § 3.2.1.17.

¹⁸⁷ Уп. нпр. *NH* III 7: *ex his digna memoratu aut Latio sermone dicto facilia*; *NH* III 139: *populorum pauca effatu digna aut facilia nomina*; *NH* III 139: *ex quibus ... nominare non pigeat*; *NH* III 144: *retinent nomen*, и сл. (*passim*).

¹⁸⁸ У питању су углавном *civitates* Далмације, уп. WILKES 1969, 56.

2.3.1.1. *Civitates quae fuerunt*

На више места Плиније помиње имена заједница у времену када оне нису више постојале.¹⁸⁹ Те смо заједнице груписали као *civitates quae fuerunt*. *Civitates* ове групе нису посебно обрађене у каталогу заједница.¹⁹⁰ Међутим, њих морамо споменути будући да су биле обухваћене заједницама којима се у овоме раду бавимо. Овде издвајамо листе у којима су оне забележене у Плинијевим поглављима

NH III 142: *M. Varro LXXXVIII civitates eo ventitasse auctor est...*

NH III 144: *Ozuaei, Partheni, Cavi, Haemasi, Asthitae, Arinistae.*

NH III 144: *eo namque tractu fuere Labeatae, Senedi, Rudini, Sasaei, Grabaei; proprieque dicti Illyri et Taulanti et Pyraei retinent nomen.*

2.3.1.2. **Перегрине заједнице у доба Принципата — формула из Августовог времена**

Далмација

Civitates ове листе подељене су на три јуридичка конвента: *conventus Scardoniae* (*NH* III 139), *conventus Saloniae* (*NH* III 142); *conventus Naroniae* (*NH* III 143) под чију су јурисдикцију потпадале. На основу Плинијевог текста у поглављу *NH* III 144 и униформног начина излагања, И. Марион је изашла са хипотезом да је могао постојати четврти конвент Далмације — *conventus Epidauritanus* (?) — чији би центар био Епидаур.¹⁹¹ Међутим, нема основа за такву претпоставку, будући да су оне заједнице, које су формиране у тој области, припале Наронитанском конвенту, а *oppida* која се спомињу имала су већ градски статус.

¹⁸⁹ Уп. SALLMANN 1971, 193.

¹⁹⁰ Уп. Табела 1, стр. 41.

¹⁹¹ MARION 1998, 129–132 (сасвим извесно превиђа промене у формули).

Civitates Скардонитанског конвента (§ 3.1.1):

Код заједница Скардонитанског конвента Плиније доноси скраћену листу.

NH III 139: *Iapides et Liburnorum civitates XIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Burnistas, Olbonenses nomineare non pigeat.*

Civitates Салонитанског конвента (§ 3.1.2):

NH III 142: *CCCXLII Delmatae, XXV Deuri, CCXXXVIII Ditiones, CCLXVIII Maezei, LII Sardeates. ... (ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini. ab his castella Petuntium, Naresti, Oneum).*

Civitates Наронитанског конвента (в. § 3.1.3):

NH III 143: *Cerauni decuriis XXIII, Daversi XVII, Desititates CIII, Docleatae XXXIII, Deretini XIII, Deraemistae XXX, Dindari XXXIII, Glinditiones XLIII, Melcumani XXIII, Naresi CII, Scirtari LXXII, Siculotae XXIII populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis.*

Панонија

Перегрине заједнице Паноније поделили смо на две групе, у зависности од тога да ли су споменуте у формули сачуваној код Плинија или не. Плиније настоји да уведе географски редослед у своје излагање: најпре наводи имена заједница кроз чије територије протичу велике реке,¹⁹² а затим наводи абecedним редом имена перегриних заједница провинције, изостављајући она племена која је већ споменуо. У односу на то, из описа Паноније издвојили смо две листе заједница: а) географску и б) абecedну. Другу групу перегриних заједница Паноније чине *civitates* ван Плинијевих спискова (§ 3.2.2). То су, заједнице Боја и Скордиска које се не појављују се у званичним листама за Панонију (у формули коју је Плиније користио), стога се нису нашле у његовом

---

¹⁹² Уп. Плинијев садржај *NH* I (више: § 2.1.1): *flumina clara*. На сличан начин организује излагање у поглављу о перегриним заједницама Мезије: *flumina clara e Dardanis Margus, Pincus, Timacus*.

делу, али о њиховом дугом постојању имамо епиграфске податке. Скордиске, како смо видели, Плиније спомиње према географском положају, али не и као *civitas*,¹⁹³ док Боје спомиње само у контексту простора на којем су некад живели.¹⁹⁴ Ове заједнице смо сместили у категорију „*Civitates* Паноније ван Плинијевог списка“.

а) Географски списак

NH III 147: *Draus per Serretes, Serapillos, Iasos, Andizetes, Saus per Colapianos Breucosque.*

б) Абецедни списак

NH III 148: *Arviates, Azali, Amantini, Belgites, Catari, Cornacates, Eravisci, Hercuniates, Latovici, Oseriates, Varciani.*

Као изолован податак и поглављу *NH* III 148 појављује се *civitas Sirmiensem et Amantinorum*. Сирмиј се спомиње као *oppidum*, док је заједница Амантина наведена у абецедном списку.¹⁹⁵ Не може се, додуше, са сигурношћу рећи да ли податак припада формули или потиче из извора који није службени.

2.4. Плиније и његови извори за *civitates* Далмације и Паноније

Плиније Млађи за свог ујака на једном месту каже да из изводио белешке из свега што је читао — а читао је много, сматрајући да ни једна књига није тако лоша да не може неким својим делом бити од користи.¹⁹⁶ У предговору свог дела *Naturalis historia* Плиније каже да је у 36 књига унео 20000 података из

---

¹⁹³ О пореклу податка § 2.4. О заједници § 3.2.2.2.

¹⁹⁴ О томе в. § 3.2.2.3. У ову смо групу сместили и заједницу Котина, коју Плиније уопште не спомиње и спорно је питање да ли је ово племе уопште имало аутономну територију у оквиру Паноније.

¹⁹⁵ О њему ћемо говорити у поглављу о Амантинима (§ 3.2.1.9).

¹⁹⁶ *Plin. Ep. III 5.10: ... nil enim legit quod non excerpere, dicere etiam solebat nullum esse librum tam malum, ut non aliqua parte prodesset.* Уп. NAAS 2002, 111–112.

2000 књига од 100 аутора, додавши многе податке које старији нису познавали или их је живот изнашао: *XX rerum dignarum cura ... ex lectione voluminum circiter duum milium, quorum pauca admodum studiosi attingunt propter secretum materiae, ex exquisitis auctoribus centum inclusimus XXXVI voluminibus, adiectis rebus plurimis, quas aut ignoraverant priores aut postea invenerat vita. nec dubitamus multa esse quae et nos praeterierint.*¹⁹⁷ Раније смо поменули да Плиније у првој књизи доноси списак одабраних аутора¹⁹⁸ чијим се делима користио, наводећи прво римске, а затим грчке писце (*ex externis*). За трећу књигу наводи да се користио следећим писцима:

Ex auctoribus:

*Turrano Gracile. Cornelio Nepote. T. Livio. Catone censorio. M. Agrippa. M. Varrone. Divo Augusto. Varrone Atacino. Antiate. Hygino. L. Vetere. Pomponio Mela. Curione patre. Caelio. Arruntio. Sebosio. Licinio Muciano. Fabricio Tusco. L. Ateio <Ateio>*¹⁹⁹ *Capitone. Verrio Flacco. L. Pisone. Gelliano. Valeriano.*

Externis:

Artemidoro. Alexandro polyhistore. Thucydide. Theophrasto. Isidoro. Theopompo. Metrodoro Scepsio. Callicrate. Xenophonte Lampsaceno. Diodoro Syracusano. Nymphodoro. Calliphane. Timagene.

У уводном поглављу треће књиге Плиније је образложио свој приступ теми и изворима, као и поступак који ће следити у књигама. Он каже да ће за сваку област следити аутора којег сматра најпоузданијим.²⁰⁰ За нашу тему је важно да

---

¹⁹⁷ Plin. *NH* I praef. 17.

¹⁹⁸ О списку извора: RABENHORST 1906, 567–603; KLOTZ 1907, 323–329.

¹⁹⁹ BEAUJEU 2003, 62: add. RITSCHL et DETLEFSEN.

²⁰⁰ (*NH* III 1–2): ... *auctorem neminem unum sequar, sed ut quemque verissimum in quaque parte arbitror, quoniam commune ferme omnibus fuit, ut eos quisque diligentissime situs diceret, in quibus ipse prodebat. ideo nec culpabo aut coarguam quemquam.*

Чињеница да је Плиније у попису извора за трећу књигу изоставио имена неких од писаца којима се користио и које цитира у тексту, што су Тимеј, Калимах, Ератостен и Полибије (DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 126), не указује нужно на то да их је изоставио грешком, поготово

одредимо из којих је извора Плиније црпео податке о илирским провинцијама,²⁰¹ а затим да се усредсредимо на изворе из којих потичу подаци о перегриним заједницама.

Споменули смо да су Детлефсен и Клоц почетком двадесетог века поставили теорију о три главна извора за Плинијеве географске књиге, (такозвану „Dreiquellen-Theorie“).²⁰² Према тој тези: 1) први извор би био један *Периплус* из доба позне Републике који се приписује Варону, премда би се начелно могло говорити о Варону као главном аутору.²⁰³ 2) Други је Агрипина карта са коментарима 3) и трећи, за нашу тему најважнији извор чиниле су формуле провинција (*formulae provinciarum*),²⁰⁴ односно службени документи и за Италију Августов *Discriptio Italiae totius in regiones undecim*.²⁰⁵

Већина главних података који се тичу Далмације и Паноније изведена је из ова три извора.²⁰⁶ Неки подаци о овим провинцијама могли су бити изведени из других извора²⁰⁷ (било са листе, било ван ње), али они за нашу тему нису толико важни као “Hauptquellen”, на које ћемо се концентрисати. Осим тога, ти се извори не могу се ни лако, ни поуздано изоловати, осим на местима где их Плиније изричито спомиње.²⁰⁸

имајући у виду цитирани пасус. Осим тога, податке неких писаца Плиније је могао црпети посредно, кроз друге ауторе.

²⁰¹ КАТИЋИЋ 1964, 87–97; S. ČAČE, *Zbor. Prav. fak. Sveuč. u Rijeci*. Suppl. 1, 2001, 91–104; DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 119–171.

²⁰² § 2.1.2. DETLEFSEN 1877, DETLEFSEN 1886, 240–265; DETLEFSEN 1908, 63– KLOTZ 1907; уп. SALLMANN 1971, 127–150, 161–164.

²⁰³ За резерве у вези са ослањањем на једно конкретно Варово дело в. SALLMANN 1971, посебно погл. II а–с.

²⁰⁴ Односно за Италију Августовим в. стр. 38 и § 2.1.2.

²⁰⁵ За литературу: § 2.1.2. Уп. Plin. *NH* III 46.

²⁰⁶ У томе правцу и: DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 163–167.

²⁰⁷ За различите категорије тих података: SALLMANN 1971, 193–263: Antiquaria, Gründungssagen, Mythologisches, Etymologien, Metonomasien, Ethnographisches, Historisches, Paradoxa, Statistisches, Sphragiden-Maße, Distanzen.

²⁰⁸ Калимах: *NH* III, 142; 152; затим, нпр. Непот: *NH* III 127, у вези са током Дунава; Тудитанов натпис: *NH* III 129 и *CIL* I² 625 = *ILS* 8885; итд.

Варон

Као један од три главна Плинијева извора за географске књиге претпоставља се *Периплус*,²⁰⁹ чије се ауторство приписује Теренцију Варону.²¹⁰ Плиније наводи Варона у списку извора за све четири географске књиге и цитира га четрнаест пута по имену, и на много места не наводећи ауторство.²¹¹ Детлефсен је сматрао да је у питању Вароново дело *De ora maritima*,²¹² које се, под оваквим насловом, спомиње и у Сервијевим коментарима на Енеиду.²¹³ Насупрот мишљењу Детлефсена и Клоца, Залман, ослањајући се на унутрашње доказе,²¹⁴ сматра да Варон није написао неко посебно географско дело, већ да је Плиније преузимао географске референце из више различитих дела овога аутора: *Legationum libri III*, *Disciplinae: de geometria* итд.²¹⁵ Према његовом мишљењу, један од три Плинијева главна извора не би било једно Вароново географско дело типа *Периплус*, већ је Варон Плинију био “Hauptautor”.

Поређење Плинијевог и Мелиног текста указује на то да су имали заједнички извор.²¹⁶ Опис Илирика налази се у другој књизи Мелиног дела *Chorographia*,²¹⁷ где помиње племена која се и код Плинија јављају као *civitates*

---

²⁰⁹ Тај хипотетички *Периплус* неки датују између 44. пре Хр. и 29 на основу граница Италије на Формиону, односно Арсији; в. нпр. DETLEFSEN 1901, 5; ZEHACKER 2004, xiv.

²¹⁰ DETLEFSEN 1909, 46; DEGRASSI 1962, 818; КАТИЋИЋ 1964, 89; ЋАЋЕ 1988, 67 са нап. 6; ЋАЋЕ 1993, 20.

²¹¹ Уп. Plin. *NH I, praef.* (ed. BEAUJEU), стр. 61, 62, 64, 65, 66.

²¹² DETLEFSEN 1886, 240–265. Солин приписује Варону један податак који је забележен и код Плинија, бесумње преузет од овог аутора. Plin. *NH V 26*; Solin. XXVII 3–4; Zehacker 2004, *Introd. XIV–XV*, нап. 11.

²¹³ SCHWEDER 1879, 3–18. В. нпр. Serv. ad *Aen I 52, 107, 111*; V 19; VIII 710. Сервије цитира дело *De ora maritima* 37 пута.

²¹⁴ SALLMANN 1971, 265–268.

²¹⁵ Варонова географска дела: THIBODEAU у: KEYSER / IRBY-MASSIE 2008, 777.

²¹⁶ За конкорданце између Меле и Плинија: SCHWEDER 1895, уп. ШЕГЛОВ 2008, 442–459.

²¹⁷ Mel. *Chor.* II 49–50. Издања: Pomponii Melae *De Chorographia*, ed. C. FRICK, Leipzig 1880; P. Mela, *De Chorographia sive de situ orbis*, ed. RANSTAND 1971; *Chorographie*, ed. A. SILBERMAN, 1988.

quae fuerunt.²¹⁸: „*Partheni et Dasaretae prima eius tenent, sequentia Taulantii, Encheleae, Phaeaces. Dein sunt quos proprie Illyrios vocant, tum Piraei et Liburni et Histri...*“²¹⁹

Варон је боравио у Илирику, као легат Гаја Косконија, у време рата са Делматима, који је вођен 78–76. године пре Хр.²²⁰ Споменули смо могућност да су му могли бити доступни званични подаци које је пренео у свом делу. За његове *Legationum libri* III (написане око 59. пре Хр.) везује се податак *NH* III 142 да је Варон забележио 89 племенских заједница, од којих је у време Плинијевог извора опстало само тринаест.²²¹ Већ смо споменули, говорећи о историјским слојевима Плинијевог текста, да од Варона сасвим вероватно потичу подаци из листа које смо обележили као „*civitates quae fuerunt*“, као и листе *oppida* и либурнских заједница наведених у десетој регији Италије,²²² као и неке дистанције.

Агрипина карта и Август

Важан Плинијев извор за географске књиге је карта Марка Агрипе — *Orbis pictus*,²²³ која је приказивала цео насељени свет²²⁴ и коју су пратили коментари.²²⁵ Плиније на једном месту каже да је сам Агрипа намеравао објави

---

²¹⁸ § 2.3.1.1.

²¹⁹ DETLEFSEN 1901, 5. Уп. више, § 2.3.1 (*Illyri proprie dicti*, PAPAZOGLU 1965, 179)

²²⁰ SICHORIUS, *Röm. Stud.*, 191–193; WILKES 1969, 178; SALLMANN 1971, 248; WILKES 1977, 744.

²²¹ OENMICHEN 1873, 423: он је сматрао да је ово Вароново дело главни Плинијев извор; KLOTZ 1906, 10; DETLEFSEN 1909, 152; SALLMANN 1971, 248, нап. 37.

²²² § 3.1.1.2.

²²³ RITSCHL 1842, 481–523; CUNTZ 1888, 40–45; CUNTZ 1890, 475–527; DETLEFSEN 1877, 23д.; DETLEFSEN 1906; DETLEFSEN 1909; FOWLER 1894, 11; SCHWEDER 1878, KLOTZ 1931, 38–58, 386–466; TIERNEY 1963, 151–166; SALLMANN 1971, 102–103, нап. 38; NICOLET 1991, 95–111; TROUSSET 1993, 137–147.

²²⁴ Карта је, изгледа, приказивала свет подељен у три дела, као и у Плинијевој „географији“.: Реконструкција Агрипине карте PARTSCH 1875, 61д. (Илирик); најскорије: TROUSSET 1993, са прегледом литературе и са скицом реконструкције .

²²⁵ Мишљења о облику у којем је Агрипино дело разликују се: Детлефсен је сматрао да коментари нису били одвојени од карте DETLEFSEN 1909, 107; KUBITSCHEK *RE* X, 1919, 2100;

своје картографско дело, у чему га је омела смрт.²²⁶ Карту је након Агрипине смрти поставио Август на Випсанијином трему.²²⁷ Захваљујући податку код Касија Диона, знамо да трем није био завршен до 7. године пре Хр.²²⁸ Фрагменти су сачувани управо захваљујући наводима у Плинијевом енциклопедијском делу, који цитира Агрипу у све четири географске књиге.²²⁹ Осим тога, на Агрипу се ослањају²³⁰ и два (сачувана) позноантичка списа: *Dimensuratio provinciarum* и *Divisio orbis terrarum*.²³¹

Садржај Агрипиних коментара чинили су подаци о димензијама провинција, мора, река, планина, затим о раздаљинама између места. За израду свог пропагандно-картографског дела Агрипа се послужио александријским географима и астрономима, а вероватно и административним изворима. За нашу тему било би значајно разлучити којим се изворима Агрипа користио за део који се односи на Илирик, осим личног познавања терена и самосталних истраживања приликом боравка на овом простору.²³² Ту се, као и у другим изворима од значаја за нашу тему, огледа римска тежња ка систематизацији и класификацији насељеног простора, нарочито карактеристична за доба Августа.²³³ Важна улога оваквог дела, осим да пренесе знања о географији насељеног света, била је пропагандна.²³⁴ У томе светлу Бренан је Агрипину карту назвао “a veritable billboard advertising Rome’s progress toward world

---

TIERNEY 1963; SALLMANN 1971, 91–107, посебно нап. 38; DILKE 1985, 41–53; NICOLET 1991, 98–114; DUECK 2001, 126–127.

²²⁶ Plin. *NH* III 17: *is namque complexam eum porticum ex destinatione et commentaris M. Agrippae a sorore eius inchoatam peregit*. Plin. *NH* XXXV 23; 25. NICOLET 1991, 99 са нап. 13.

²²⁷ TIERNEY 1963, 151–66; SALLMANN 1971, 102 са нап. 38; NICOLET 1991, 98–99.

²²⁸ Cass. Dio. LV 8.4. TIERNEY 1963, 151.

²²⁹ DETLEFSEN 1908, 64; BURNS 1964, 255–256.

²³⁰ Нпр. *Dim. provinc.* 18 и *NH* III 150, в. § 2.4, стр. 25; SCHNABEL 1935, 429.

²³¹ SCHNABEL 1935, 405–440.

²³² За Агрипине везе у Илирику уп. чланак: DUŠANIĆ 2008, 107–118.

²³³ NICOLET 1991, 189–202.

²³⁴ NICOLET 1991, 15–24. BRUNT, *JRS* 53, 1963, 170–176 = *Roman Imperial Themes*; BRENNAN, *BMCR* 03.02.18.

domination”.²³⁵ Карта је, као и други споменици овога типа, давала реалан приказ империјалистичких амбиција Рима и њихове реализације под Августом.

Што се тиче података о Илирику које је преузео од Агрипе, Плиније наводи Агрипу као свој извор у поглављу *NH* III 150: *Illyrici latitudo qua maxima est CCCXXV p. colligit, longitudo a flumine Arsia ad flumen Drinium DXXX. a Drinio ad promunturium Acroceraunium CLXXV Agrippa prodidit, universum autem sinum Italiae et Illyrici ambitu/XVII*.²³⁶ Могуће је да су и неке друге дистанције које Плиније доноси за простор Илирика, потекле од Агрипе.²³⁷ Тако је од њега Плиније могао преузети и податке у поглављима *NH* III 97: *A Lacinio promunturio secundus Europae sinus incipit, magno ambitu flexus et Acroceraunio Epiri finitus promunturio, a quo abest LXXV*;²³⁸ док су раздаљине између градова могле бити преузете и из Варона (*Disciplinarum de geometria liber*):²³⁹ *NH* III 141: *Scardona in amne eo XII passuum a mari*; *NH* III 142: *Narona ... a Salona LXXX p., adposita cognominis sui fluvio a mari XX p.*; *NH* III 144: *a Narone amne C p. abest Epidaurum colonia*.²⁴⁰ Из Агрипине карте би могао потицати о податак о *deserta Boiorum*, забележена и у *Dimensuratio provinciarum* који се ослања на Агрипине коментаре: *desertis in quibus habitabant Boi et Carni*.²⁴¹

Обично се претпоставља да је *Orbis pictus* одражавао представу о Илирику какву су Римљани имали у време Октавијановог похода (33–35 пре Хр).²⁴² Међутим, више индиција указује да су на то да су на карти пресликане

²³⁵ BRUNT, *JRS* 53, 1963, 170–176; BRENNAN, *BMCR* 03.02.18.

²³⁶ Уп. *Dim. provinc.* 18 (SCHNABEL 1935, 429): *Illyricum, Pannonia ab oriente flumine <D>rinio, ab occidente desertis, in quibus habitabant Boi et Carni, a septentrione flumine Danubio, a meridie mari Adriatico. Quarum spatia panduntur in longitudine m.p. DCXX, in latitudine m.p. CCCXXV.* DETLEFSEN 1901, 23–24.

²³⁷ PARTSCH 1875, 42; 62–65; SALLMANN 1971, 185.

²³⁸ ОЕНМICHEN 1880, 11–12 (с. 6) у податке који потичу од Агрипе, за простор Илирика, убраја само овај податак о ширини и дужини. DETLEFSEN 1901, 22.

²³⁹ Уп. Plin. *NH* III 109.

²⁴⁰ Уп. нпр. Plin. *NH* III 45. Раније смо напоменули да је Плиније у распоред преузет из *Перупла* могао уносити статус градова који је нашао у званичним документима. Уп. Plin. *NH* III 45.

²⁴¹ *Dim. provinc.* 18.

²⁴² DEGMEĐIĆ 1959, 30; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 74.

последнице догађаја из периода који је уследио након тога: у њу су сасвим вероватно били унети неки подаци из година непосредно пред Агрипину смрт, као и подаци савремени њеном објављивању. Наиме, у овом монументалном картографском делу одраза су могли наћи резултати Панонског рата (12–9. год. пре Хр.) који су започели Марко Агрипа и Марко Виницијe, 13. пре Хр.²⁴³ Након Агрипине смрти 12. године пре Хр. команду је преузео Тиберије, који је и завршио рат.²⁴⁴ Извесно је да је Август, пре објављивања карте дао да се унесу подаци о римским успесима након Агрипине смрти. Наиме, *Orbis pictus* у облику у каквом га је Агрипа саставио, настао је пре коначног утврђивања северне границе Илирика.²⁴⁵ И Плиније на једном месту, где се позива на Агрипин ауторитет, експлицитно спомиње и Августа, који је објавио карту:²⁴⁶ *Agrippam quidem in tanta viri diligentia praeterque in hoc opere cura, cum orbem terrarum urbi spectandum propositurus esset, errasse quis credat et cum eo divum Augustum? Is namque complexam eum porticum ex destinatione et commentariis M. Agrippae a sorore eius inchoatam peregit.*²⁴⁷ О томе би, у случају Илирика, могло сведочити уцртавање границе Царства на Дунаву. У спису *Dimensuratio provinciarum*, који се ослања на Агрипу, Илирик се простире *a septentrione flumine Danubio, a meridie mari Adriatico.*²⁴⁸ Тако је и код Плинија у поглављу NH III 147: *ad septentriones Panonia vergit. finitur inde Danuvio.* Наиме, *Orbis pictus* у облику у каквом га је Агрипа саставио, настао је пре коначног утврђивања северне границе Илирика,²⁴⁹ али је тешко замислити да би Август објавио монументални пропагандни споменик који искључује тако значајан догађај какав је излазак Римске државе на Дунав. Тај се догађај мора везати за Тиберијев Панонски рат, и на њега се односи податак из *Res gestae Divi Augusti* (с. 30): *Pannoniorum gentes, quas ante me principem populi Romani exercitus nunquam adit, devictas per Ti. Neronem, qui tum erat privignus et legatus meus,*

²⁴³ SYME 1933, SYME 1934, 116.

²⁴⁴ § 2.3.1.

²⁴⁵ PARTSCH 1875, 62.

²⁴⁶ Уп. стр. 30.

²⁴⁷ Plin. NH III 17. За однос Плинија према Агрипи уп. BURNS 1964, 254–258.

²⁴⁸ *Dim. provinc.* 18. SCHNABEL 1935, 429. Ширина и дужина одговарају бројевима које доноси Плиније, цитирајући Агрипу (NH III 150), § 2.2.2.

²⁴⁹ PARTSCH 1875, 62.

*imperio populi Romani subieci protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danuvi.*²⁵⁰ Наиме, опште је прихваћено мишљење да је опсег Октавијанових освајања 35–33. године пре Хр. био скроман²⁵¹ и да се Тиберијев Панонски рат (12–9. пре Хр.) мора узети као време када су освојена племена у унутрашњости: Дициони, Мезеји, Дезидијати, Бреуци, Андизети. Касније су та племена раздвојена у две провинције на које је Илирик подељен.²⁵² Премда у историографији овај рат није добио довољно простора, постоји читав низ индиција који на то указују.²⁵³ Наиме, покоривање панонских племена ове области нашло је одраза и у другим споменицима који обележавају успехе Августових освајања, као што је *porticus ad Nationes* на Августовом форуму.²⁵⁴ Споменик Андизета из Афродизијаде у Карији (бр. 102), чији је извор био неки римски узор, обележава сасвим извесно победе из времена Тиберијевог Панонског рата у овој области. Симболика тога натписа мора се повезати са наведеним податком из *Res gestae*,²⁵⁵ као што и споменик Пируста из исте серије симболизује слом Далматско-панонског

---

²⁵⁰ SYME 1934, 116.

²⁵¹ SYME 1933 = 1971, 141–142. Што се тиче појма Илирика код Апијана, затим и домета ових освајања кључно је (1933, 70): „It follows that Appian is using a source which is not in any way influenced by the later provincial boundaries. The 'Illyris,' all of which he says was secured by Octavian (*Ill.* 28), therefore, does not cover Bosnia, for most of Bosnia must be included in 'the forested land of the Pannonians.' Another early source (sc. Strabo) brings us to a similar conclusion.“

²⁵² SYME 1933 70–71 = 1971, 141–142.

²⁵³ В. нап. 255. У томе правцу и DOMIĆ-KUNIĆ 2006, премда би се могло додати аргументацији којом се то доказује.

²⁵⁴ CAREY 2007, 66–67. уп. DUECK 2000, 126; ZANKER 1988, 112–14; 194–5; 210–15; SMITH 1988, 33–74; NICOLET 1991, 41–3.

²⁵⁵ § 3.2.1.4. Општи осврт на симболику споменика у оквиру комплекса: NICOLET 1991, 99; MURPHY 2004, 23.

устанка.²⁵⁶ И премда наративни извори о овим операцијама говоре мало или не говоре уопште,²⁵⁷ тумачење пропагандних споменика указује у том правцу.

На овоме месту се морамо преиспитати мишљење да Плинијев податак о положају Скордиска и Тауриска у односу на Клаудијевску гору потиче са Агрипине карте (*NH* III 148 *mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci*).²⁵⁸ *Mons Claudius* се обично идентификује са Папуком (Пожешким горјем) у Славонији.²⁵⁹ Име је изведено из Тиберијевог гентилиција²⁶⁰ и мора се датovati пре његове адопције у *gens Iulia* 4. године. Ороним стоји у вези са Тиберијевим успесима у Панонском рату,²⁶¹ а је забележен и код Велеја Патеркула као поприште борби, касније, у Далматско-панонском устанку 7. године.²⁶² Врло је могуће да је име ове планине било забележено на Агрипиној карти. Плиније, међутим, у односу на *mons Claudius* одређује положај Тауриска и Скордиска.²⁶³ Тај податак припада једном старијем слоју и потиче из времена

---

²⁵⁶ Споменици из Афродизијаде који бележе илиричка племена врло су интересантни и изузетно важни са више аспеката. У нашем раду ћемо се на њих освртати више пута, али како не бисмо сувише излазили из оквира теме овог рада, о њима ћемо опширније и знатно детаљније говорити на другом месту.

²⁵⁷ Уп. СУМЕ 1933, 70–71 = 1971, 141–142: Vell. Pat. II 96. 2–3; Светоније спомиње Suet. *Tib.* 9: *Pannonico (sc. bello) Breucos et Delmatas subegit*.

²⁵⁸ DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 130; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 74. На чудан начин долази до овог закључка, сматрајући да: „Plinijev opis te planine ne ostavlja mjesta dvojbi da je riječ o opisivanju slikovnog predložka; promatrač, naime, kao na karti prati tokove panonskih rijeka, Save i Drave, i zaustavlja se na ovoj istaknutoj prirodnoj barijeri, gledajući dalje u smjeru svojeg zamišljenog putovanja...”

Премда је начелно у праву у вези са опсегом Тиберијевих освајања у Панонском рату, аргументи које наводи за Плинијеве изворе о томе простору нису у потпуности подупрти тумачењем изворних података (уп. нпр. нап. 262). Затим, што се тиче овог податка конкретно, није упозната са чињеницом да је ороним познат из других извора.

²⁵⁹ KÖSTERMANN 1953, 160–161; MÓCSY 1962, 526; ALFÖLDY 1964, 128; ALFÖLDY 1966, 234. Уп. § 3.2.1.4.

²⁶⁰ PREMERSTEIN, *JÖAI* 1, 1898, 148; KÖSTERMANN 1953, 360, нап. I; DEGMEDŽIĆ 1959, 29; MÓCSY 1962, 526, 540; DUŠANIĆ 1967, 68, нап. 21.

²⁶¹ MÓCSY 1961, 178; ALFÖLDY 1964a, 112.

²⁶² Vell. Pat. II 112.3 уп. MÓCSY 1962, 526. DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 74 (уп. више, нап. 258).

²⁶³ О суседству Тауриска и Скордиска уп. Strab. VII 2.2.

када су та племена слободна.²⁶⁴ Вероватно је да подаци нису преузети заједно, из истог извора (тј. из карте). У време Панонског рата у области Клаудијске горе ту се већ помињу Андизети и Бреуци.²⁶⁵

Када су у питању заједнице Паноније, које смо издвојили у две листе,²⁶⁶ Плиније је настојао да унесе географски редослед, где је то било могуће или једноставно. Сам положај заједница у односу на велике реке (Саву и Драву) аутор је могао утврдити према Агрипиној карти. Након географског прегледа набројао је редом остале заједнице, онако како су стајале у формули, изостављајући оне које је већ поменуо.

Што се тиче Августових *Мемоара* као Плинијевог извора, за наше провинције не можемо поуздано везати ниједан Плинијев податак, премда постоји мишљење да од Августа можда потиче податак о положају Сисције,²⁶⁷ где се Купа улива у Саву, формирајући острво Сегестика.²⁶⁸ Затим, А. Домић-Кунџ за Августове *Мемоаре* везује и податак *NH* III 147: *quae pars ad mare Hadriaticum spectat, appellatur Delmatia et Illyricum supra dictum; ad septentriones Pannonia vergit*,²⁶⁹ премда су могућа друга решења.²⁷⁰

Formulae provinciarum

Споменули смо да је за нашу тему Плинијево дело драгоцено као извор јер се писац користио службеним документима из којих је изводио спискове заједница и податке о статусу градова.²⁷¹ У неким случајевима Плиније се

---

²⁶⁴ Обично се сматра да податак потиче из времена операција које је водио *L. Calpurnius Piso Frugi* (13–11 пре Хр.). MÓCSY 1962, 526; ALFÖLDY 1964a, 108, 112; ALFÖLDY 1966, 234, 239; DUŠANIĆ 1967, 68.

²⁶⁵ Натпис бр. 102 и *Suet. Tib.* 9.

²⁶⁶ § 2.3.1.2.

²⁶⁷ DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 132.

²⁶⁸ *Strab.* VII 5.2; в. § 2.5, нап. 314.

²⁶⁹ DOMIĆ-KUNIĆ 2004, 165.

²⁷⁰ Уп. више, стр. 47.

²⁷¹ DETLEFSEN 1908, 69–70.

служио и епиграфским изворима. Начин на који Плиније преноси епиграфске податке може се проверити на примеру поглавља *NH* III 136, где врло верно преноси текст натписа *Trophaeum Alpium*.²⁷² Можемо претпоставити да је на исти начин поступао и са службеним пописима.

На више места у географским књигама Плиније изричито спомиње формуле провинција као свој извор. Тако, у опису овој стране Хиспаније спомиње промену у формули (*NH* III 18): *Citerioris Hispaniae sicut conplurium provinciarum aliquantum vetus forma mutata est*.²⁷³ Затим, наводи формулу Нарбонске Галије коју је ревидирао Галба.²⁷⁴ За регије Италије користио се Августовим списом *Discriptio Italiae totius in regiones undecim*.

Вратимо се на карактер ових докумената. *Formulae provinciarum* су бележиле статистичке податке:²⁷⁵ статус заједница и њихов однос према Риму²⁷⁶ и служиле су највероватније и у фискалне сврхе, за утврђивање пореза и обавеза према држави.²⁷⁷ У њима су места набрајана према административној подели,

---

²⁷² *CIL* V 7817: *Imp(eratori) Caesari divi f(ilio) Augusto pontifici | maximo(!) imp(eratori) XIII tribunic(ia) potestate XVII s(enatus) p(opulus)q(ue) R(omanus) | quod eius ductu auspiciisque gentes Alpinae omnes quae | a mari supero ad inferum pertinebant sub imperium p(opuli) R(omani) sunt redactae | gentes Alpinae devictae | Trumpulini | Camunni | Venostes | Vennonetes | Isarci | Breuni | Genaunes // Focunates | Vindellicorum gentes quattuor | Cosuanetes | Rucinates | Licates | Catenates | Ambisontes // Rugusci | Suanetes | Calucones | Brixenetes | Leponti | Uberi | Nantuates | Seduni // Varagri | Salassi | Acitavones | Medulli | Ucenni | Caturiges | Brigiani | Sogionti // Brodionti | Nemaloni | Edenates | Esubiani | Veamini | Gallitae | Triullatti | Ecdini // Vergunni | Egui | Turi | Nematuri | Oratelli | Nerusi | Velauni | Suetri*. Уп. Plin. *NH* III 136.

²⁷³ NICOLET 1991, 152–159.

²⁷⁴ CHRISTOL 1994, 45, 52.

²⁷⁵ SALLMANN 1971, 201–207 (“Statistisches”); CHRISTOL 1994, 46.

²⁷⁶ DETLEFSEN 1908, 65–68; CHRISTOL 1994, 47.

²⁷⁷ CUNTZ 1880, 46: повезивао је формуле са цензом; DETLEFSEN 1908, 68; SALLMANN 1971, 95–102.

унутар које су поређане према статусу, а затим по абecedном реду или, исправније, по словима абeцеде.²⁷⁸

Какав је тачно био облик ових докумената остаје на нивоу претпоставке, будући да смо о њима само посредно обавештени. Кунц је претпоставио да је постојала једна августовска редакција провинцијских формула, односно компилација свих провинцијских спискова.²⁷⁹ Насупрот томе, Детлефсен је сматрао да није било редиговане компилације докумената, већ да су у питању појединачни документи, засебни за сваку провинцију, уз које су постојали анекси о променама у формули провинције,²⁸⁰ какав је на пример споменути податак о промени формуле Нарбонске Галије или Веспасијанове промене у Шпанији.²⁸¹

Индикација да је неки податак код Плинија преузет из ових званичних спискова може бити помен статуса места или уколико је наведен етник који означава *civitas* може се приписати официјелним листама.²⁸² На многим местима у свом излагању Плиније се трудио да успостави географски редослед, негде са мање негде са више успеха. Бар када су места уз обалу у питању, њихов је географски распоред могао бити преузет из Перипла, али су сами подаци о статусу вероватно били преузети из формуле.²⁸³ Слично се може претпоставити за поглавља о Панонији где налазимо комбинацију података из формуле са подацима из Агрипине карте.²⁸⁴

О правном односу илиричких заједница према Риму пре конституисања провинције имамо обавештење код Тита Ливија, који преноси уговор којим је

---

²⁷⁸ Уп. JONES 1972, 503. Тако на пример, у Наронитанском конвенту имамо пет заједница чија имена почињу на слово D наведене следећим редом: *Daversi, Desititates, Docleatae, Deretini, Deraemistae, Dindari*, уп. § 2.2.2; § 2.3.1.2.

²⁷⁹ CUNTZ 1888, 48–49; CUNTZ 1890, 475–526; уп. SALLMANN 1971, 100.

²⁸⁰ DETLEFSEN 1909, 26–34.

²⁸¹ В. стр. 42.

²⁸² Уп. JONES 1972, 504: „for such a classification was obviously of great importance for official purposes, but of no great interest to a geographer.“

²⁸³ MARION 1998, 126–128.

²⁸⁴ В. стр. 37.

Рим 167. године пре Хр., након Трећег илирског рата, регулисао односе са побеђеним илирским племенима (Аницијева формула). Ту се спомињу нека од племена која се појављују у „Вароновој“ листи: ... *non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses et Taulantios, Dassaretiorum Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorsis quoque immunitatem dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus et Dassarensibus et Selepitanis ceterisque Illyriis uectigal dimidium eius, quod regi pependissent, <inpositum>. inde in tres partes Illyricum divisit. unam eam fecit, quae supra dictam est, alteram Labeatas omnis, tertiam Agrauonitas et Rhizonitas et Olciniatas accolasque eorum. hac formula dicta [in] Illyrico...* Премда, како смо поменули, није у питању формула провинције, већ мировни уговор, место јасно приказује поступак којим су се руководили приликом одређивања провинцијских формула, затим бележи имена заједница и њихов правни однос са Римом у периоду пре него што је формирана провинција.

Промена у провинцијској формули настала је након слома Далматско-панонског устанка (6–9. год.). Није могуће одредити конкретан датум настанка документа којим се Плиније користио, али се он може датовати непосредно након Далматско-панонског устанка, можда одмах након 9. године, када се приступило консолидацији Илирика који је подељен на две засебне провинције *Illyricum superius* — Далмацију и **Illyricum inferius*, односно Панонију.²⁸⁵ На тај начин су заједнице из времена Принципата и подељене у Плинијевим списковима.

---

²⁸⁵ За питање датума промене имена провинција у Далмација и Панонија: WILKES 1969, *Civitates superioris provinciae Illyrici* спомињу се на једном натпису пронађеном у Конавлима код Цавтата (Епидаур) из времена Тибериа: *CIL* III 1714 = *ILS* 938: *P(ublio) Corne[lio] | Dolabell[ae] co(n)s(uli) | VIIviro epul[oni] | sodali Titien[si] | [I]leg(ato) pro pr(aetore) divi Au[gusti] | [et] Ti(beri) Caesaris Augusti | [civitates superioris] | [provinciae {H}Illyrici]*. Уп. војничку диплому (бр. 93) из 61. год.: *et sunt in Illyrico sub L. Salvidieno Salviano Rufo...* DUŠANIĆ S. 1998–1999, 57–58.

2.5. Плиније и други извори за перегрине заједнице Далмације и Паноније

2.5.1. Однос Плинијевих података и других наративних извора за перегрине заједнице Далмације и Паноније

Плинијева поглавља о географији Илирика служе као главни извор за перегрине *civitates* у томе смислу што доноси званичне спискове заједница провинције. Међутим, њих је неопходно упоредити са подацима других писаца који говоре о племенима и заједницама нашег подручја како би се могло рећи нешто више о географском положају,²⁸⁶ границама, етничком пореклу, и друштвеном уређењу.²⁸⁷ пре свега Апијана, Страбона, Птолемеја, Велеја Патеркула, Диона Касија.²⁸⁸

Премда је Апијаново дело начелно оптерећено озбиљним недостацима,²⁸⁹ његова *Илирска књига* (Ἰλλυρική) служи нам као драгоцен извор за племена у Илирику. Апијан је живео у II веку, али се користио раним изворима, пре свега Августовим *Мемоарима*, на које се чврсто ослања. Он доноси детаљан извештај о Октавијановом рату 33–35. године пре Хр., у којем су садржана имена племена која су покорена у томе походу: Ὀξυαῖους μὲν δὴ καὶ Περθηναίτας καὶ Βαθιάτας καὶ Ταυλαντίους καὶ Καμβαίους καὶ Κινάμβρους καὶ Μερομέννους καὶ Πυρρυσσαίους εἶλε δι' ὅλης πείρας; ἔργῳ δὲ μείζονι ἐλήφθησαν, καὶ φόρους ὄσους ἐξέλιπον ἠναγκάσθησαν ἀποδοῦναι, Δοκλεᾶται τε καὶ Κάρνοι καὶ Ἰντερφρουῖνοι καὶ Ναρῆσιοι καὶ Γλιντιδίωνες καὶ Ταυρίσκοι. ὧν ἀλόντων οἱ ὄμοροι προσέθεντο αὐτῷ

²⁸⁶ За локализовање племена и насеља подаци из итинера (*Itinerarium Antonini, Tabula Peutingeriana, Anonymi Ravennatis Cosmographia*).

²⁸⁷ Уп. Табела 1 и Табела 2.

²⁸⁸ Ови су уз Плинија главни извори за етнографију Илирика и перегрине заједнице у време царства. (Eutrop. *Brev.* VII 9; Fest. 7; Flor. *Epit.* II 24; Front. II 1.15). Када је реч о племенима у времену позне Републике, морају се узети у обзир подаци код Полибија и Ливија.

²⁸⁹ На можемо овде дубље улазити у детаљнију анализу Апијанове „Илирске књиге“, већ се само можемо осврнути на нека питања идентификације племена и начелно оних података који су важни за перегрине заједнице. За Апијанову Ἰλλυρική опширно са литературом в. монографију: ŠAŠEL KOS 2005.

καταπλαγέντες, Ἰπλασῖνοι τε καὶ Βεσσοί. ἑτέρους δὲ αὐτῶν ἀποστάντας, Μελιτηνοὺς καὶ Κορκυρηνοὺς, οἱ νήσους ᾄκουν ... Ἰαπόδων δὲ τῶν ἐντὸς Ἄλλεων Μοεντῖνοι μὲν καὶ Αὐενδεᾶται προσέθεντο αὐτῷ προσιόντι, Ἀρουπῖνοι ...²⁹⁰ и 33. године пре Хр. (App. III. 28): Δαλματῶν δ' ἀλόντων καὶ Δερβανοὶ προσιόντα τὸν Καίσαρα ...²⁹¹

Већина поменутих племена може се без тешкоћа препознати у онима које спомињу Плиније и други писци: Јаподи, Делмати, Доклеати, Наренсији, Глиндициони. Παλάριοι могу се идентификовати са Плерејима живели у залеђу Епидаура на полуострву Пељешац,²⁹² а бележе их и Плиније и Помпоније Мела²⁹³ под именом *Pyraei*. Међутим, неке од идентификација су врло спорне. Такав је, на пример, случај са идентификацијом између Апијанових Ἰντερφρουρῖνοι и племена *Ендирудина (односно: Сенета, Рудина) из Плинијеве листе „*civitates quae fuerunt*”, о којој смо већ говорили.²⁹⁴ Затим, са више страна је проблематично идентификовање племена Δερβανοὶ са Плинијевом перегрином заједницом *Deuri* и племеном Δέρριοι, које спомиње Птоlemeј.²⁹⁵ Алфелди је везао племе Βαθιάται се за реку Батинус (Босна).²⁹⁶ То би, међутим, опет морало подразумевати знатно шири опсег Октавијанових освајања.²⁹⁷ Најзад, постоји проблем идентификације Апијановог племена Περθεηνάται са племеном Партена. још једном, у Македонији: *NH* III 145: *A Lisso Macedonia*

²⁹⁰ App. III. 16. „Освојио је без муке Оксиеје, Пертеенеате, Батиеје, Тауланције, Камбаје, Кинамбре, Меромене и Пирисеје, с нешто већим напором су били заузети Доклеати, Карни, Интерфрурини, Нареси, Глиндициони, и Таурисци, и захтевао да дају порез, који су избегли да плате. Након што су ови покорени, предала су му се, обузета страхом и суседна племена, Хипасини и Беси. Друге, побуњене Мелићане и Коркиране, који живе на острвима, потпуно је уништио, јер су се бавили гусарењем.“

²⁹¹ „Након што је покорио Делмате, Цезар је кренуо на Дербане, који су понизно молили за опрост, дали таоце, и обећали да ће плаћати порез“.

²⁹² App. III. 10; Strab. VII 5.5; Plin. *NH* III 144; Mel. II 49. Територија некадашње перегрине заједнице обухваћена је агером Епидаура. PATSCH 1922, 41; ALFÖLDY 1965, 47; NOVAK 1967, 24; BOJANOVSKI 1988, 79.

²⁹³ Mel. II 49; 50: *Piraei*.

²⁹⁴ § 2.2.3.

²⁹⁵ § 3.1.2.2; § 3.1.3.5; § 3.1.3.4; § 3.1.3.8.

²⁹⁶ SARIA 1930, 97; ALFÖLDY 1965, 38. Уп. § 3.2.1.6.

²⁹⁷ WILKES 1969, 155.

*provincia. Gentes Partheni et a tergo eorum Dasseretae.*²⁹⁸ Етник је забележен на два натписа из околине Ужица.²⁹⁹

Међу проблеме идентификације спада и питање да ли Апијан на месту *Ill. 17* спомиње Дезидијате. Опште је прихваћена је емендација места *Δαίστοί τε* (*em. SCHWEIGHÄUSER*) у *Δαιστιῆται*. Међутим, Октавијан није освојио Дезидијати, већ су они само поменути.³⁰⁰ Апијан не помиње нека друга важна племена у унутрашњости, као што су Дициони, Мезеји, Бреуци што указује на то да они нису покорени у Октавијановом походу, већ током Панонског рата (12–9 пре Хр.).

Важан извор за етнографију илирских провинција је Страбон, који је живео у време Августа и Тиберија.³⁰¹ Опис Илирика налази се у VII књизи његове *Географије*,³⁰² у којем су нам сачувани драгоцени подаци о племенима. Страбон је користио је Августову биографију,³⁰³ осим тога, сасвим је вероватно да је познавао и Агрипину карту.³⁰⁴ Он доноси најраније податке о панонским

---

²⁹⁸ Полионов тријумф над Партинима: Dio Cass. XLVIII 41.7; Flor. 2.25; Hor. *Carm.* 2.1.15–16; Vell. Pat. 2.78. *Inscr. It.* XIII/1, 86.

²⁹⁹ 1) Ара од кречњака, 104 x 55 x 40 cm, из Ужица. Крај другог века (према Вулићу). *CIL* III 8353; LADEK / PREMERSTEIN / VULIĆ, *JÖAI* 4, 1901, 157–158, Bbl. бр. 81; *ILJug* 1503. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Partino | C. Iul(ius) Rufus | trib(unus) coh(ortis) I mil(liariae) | Delm(atarum) pro sal(ute) | [[---]] | [[---]] i l(ibens) p(osuit)*. 2) Натпис из места Биоска, западно од Ужица. *CIL* III 14613; *AE* 1901, 129; Вулић, *Споменик* 98, 1941–1948, 239, бр. 473; фот.; LADEK / PREMERSTEIN / VULIĆ, *JÖAI* (Bbl.) 4, 1901, 159–160, бр. 83; црт. (*AE* 1902, 36; *ILJug* 1515). *I(ovi) O(ptimo) Par(thino) | Aur(elius) Dasius | Iivir | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

³⁰⁰ SYME 1933, 69 = 1971, 139; ALFÖLDY 1964c, 250; ALFÖLDY 1965, 25. Опширније о томе у поглављу посвећеном њиховој заједници: § 3.1.3.3.

³⁰¹ О датовању Страбоновог дела најскорије: DUECK 1999, 467–478 са прегледом проблема и литературе (познији датум (18–24.), с тим што зависи од старијих извора).

³⁰² Strab. VII 5.2–3, 10, 12 У IV књизи: IV 6. 9–10; 12. Извори за VII књигу су му били Полибије, Посејдоније, вероватно Артемидор, Теопомп. О Страбоновим изворима за 7. књигу: Strabon *Géographie*, Vol. 4. (ed. BALADIÉ 1989).

³⁰³ WILKES 1969, 483; NICOLET 1991, 19–24; DUECK 1999, 477.

³⁰⁴ Strab. VI 3.10: *χωρογράφος* = Агрипа, *χωρογραφικὸς πίναξ* = *Orbis pictus*; KLOTZ 1931, 45; SCHNABEL 1935, 417–420; NICOLET 1991, 100–101; DUECK 2000, 128–129. *Contra*: SALLMAN 1971, 106, нап. 42.

племенима,³⁰⁵ које је црпео из неког савременог извора:³⁰⁶ „ἔθνη δ' ἐστὶ τῶν Παννονίων Βρεῦκοι καὶ Ἀνδιζήτιοι καὶ Διτίωνες καὶ Πειροῦσται καὶ Μαζαῖοι καὶ Δαισιτιᾶται, ὧν Βάτων ἡγεμόν, καὶ ἄλλα ἀσημότερα μικρά, ἃ διατείνει μέχρι Δαλματίας σχεδὸν δέ τι καὶ Ἀρδιαίων ἰόντι πρὸς νότον: ἅπαντα δ' ἢ ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀδρίου παρήκουσα ὀρεινὴ μέχρι τοῦ Ῥιζονικοῦ κόλπου καὶ τῆς Ἀρδιαίων γῆς ...“.³⁰⁷ Говорећи о племенима, Страбон их наводи према етничкој припадности, док ће каснији писци, који се руководе границама после 9. године, то чинити према провинцијској припадности, како је на пример, код Велеја Патеркула и Касија Диона,³⁰⁸ док на Страбонов извештај нису утицале римске границе.³⁰⁹ Тако се, на пример, Мезеји код Страбона помињу као панонско племе, док их Касије Дион³¹⁰ бележи као ἔθνος Δαλματικόν, мислећи на њихову каснију провинцијску припадност.³¹¹ Страбон Панонцима назива племена северно од Динаре,³¹² односно од северно од племена Делмата, будући да су етнички она припадала групи панонских племена:³¹³ τὸ δὲ λοιπὸν ἔχουσι Παννόνιοι μέχρι Σεγεστικῆς καὶ Ἰστρου πρὸς ἄρκτον καὶ ἔω: πρὸς δὲ τὰλλα μέρη ἐπὶ πλέον διατείνουσιν. ἢ δὲ Σεγεστικὴ πόλις ἐστὶ Παννονίων ἐν συμβολῇ ποταμῶν πλειόνων ...³¹⁴ Излагање о Бојима и Скордисцима односи се на ранији период,³¹⁵ као и подаци о Ардијејима, о којима Страбон доноси више вести из различитих

³⁰⁵ SYME 1933, 70 = 1971, 140–141.

³⁰⁶ Strab. VII 5. 3.

³⁰⁷ § 3. *passim*.

³⁰⁸ Cass. Dio LV 32.4; Vell. Pat. II 115.1; 4. РОТНЕКАРЫ 2005, 174.

³⁰⁹ SYME 1933, 70 = 1971, 141.

³¹⁰ За Дионове изворе за Далмацију: R. RAU, *Klio* 19, 1952, 315; KÖSTERMANN 1953, 358 (извор наклоњен Германику).

³¹¹ Strab. VII 5. 3; Cass. Dio LV 32. 4.

³¹² уп. App. III. 14. (Παίονες); Cass. Dio XLIX 36. 2–4.

³¹³ И у погледу именовања код ових племена:

³¹⁴ Strab. VII 5.2: „Остатак држе Панонци, до Сегестике и Истра на северу и истоку, премда се простиру и даље у другим правцима. Град Сегестика, на ушћу многих река, је панонски ...“
Топоним *Segestica* је, доиста, недавно епиграфски посведочено: RADMAN LIVAJA 2007, 153–172; *AE* 2007, 1143.

³¹⁵ Strab. VII 5.13 в. § 3.2.2.2.

периода.³¹⁶ Плиније није познавао Страбоново дело, међутим, нека места код оба писца могу указивати на заједнички извор.³¹⁷

Други важан наративни извор за заједнице Далмације и Паноније је *Γεογραφίαι* (Γεογραφική ὑφήγησις) Клаудија Птолемеја.³¹⁸ Он у II књизи даје положај племена на следећи начин. Полази од Горње Паноније којој су припале следеће заједнице (Ptol. II 14.): Κατέχουσι δὲ τὴν ἐπαρχίαν ἐν μὲν τοῖς πρὸς ἄρκτους μέρεσιν Ἄζαλοι μὲν δυσμικώτεροι, Κύντοι δ' ἀνατολικώτεροι, ἐν δὲ τοῖς μεσεμβρινοῖς Λατόβικοι μὲν ὑπὸ τὸ Νωρικὸν, Οὐαρκίανοι δὲ τὰ πρὸς ἀνατολάς, ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ Βοῖοι μὲν πρὸς δυσμὰς καὶ ὑπ' αὐτοὺς Κολαιτιανοὶ, Ἰάσσιοι δὲ πρὸς ἀνατολάς καὶ ὑπ' αὐτοὺς Ὅσεριάτες.³¹⁹ Затим наводи племенске заједнице Доње Паноније (Ptol. II 15. 2): ἐν μὲν τοῖς δυσμικοῖς μέρεσιν Ἀμαντινοὶ ἀρκτικώτεροι, ὑφ' οὓς Ἐρκουνιάτες, εἶτα Ἀνδίζητες, εἶτα Βρεῦκοι ἐν δε τοῖς ἀνατολικοῖς ἀρκτικώτατοι μὲν Αραυοῖσκοι, μεσημβρινώτεροι δὲ Σκορδίσκοι;³²⁰ Најзад, за заједнице Илирика (Ptol. II 16. 5)³²¹, тј. „Далмације и Либурније“: Κατέχουσι δὲ τὴν ἐπαρχίαν ἐχόμενοι [ἐν τῇ παραλίᾳ] μὲν τῆς Ἰστρίας Ἰάπυδες, Ὑλλαῖοι καὶ Βουλιμεῖς ὑπὲρ δὲ [τούτους κατὰ] τὴν Λιβουρνίαν δυσμικώτεροι Μαζαῖοι, εἶτα Δερρίοπες, καὶ Δέρριοι, καὶ ὑπὲρ μὲν τοὺς Δερρίοπας Δινδάριοι, ὑπὲρ οὓς Διτίονες, ὑπὲρ δὲ τοὺς Δερρίους Κεραῦνιοι, ἐντὸς δὲ τῆς Δαλματίας Δαούρσιοι, ὑπὲρ οὓς Μελκομένιοι, καὶ Οὐαρδαῖοι, ὑπὲρ δὲ τούτους Нарήнσιοι, καὶ Сардиῶται, καὶ ἔτι ὑπὸ τούτους Σικουλῶται, καὶ Доклеᾶται καὶ Πιροῦσται, καὶ Σκίρτονες πρὸς τῇ Μακεδονίᾳ.³²²

³¹⁶ ПАΠΑЗОГЛУ 1963, 71–84 и § 3.1.3.13.

³¹⁷ Нпр. пасус о острвима Либурније Plin. *NH* III и Strab. VII 5.5 παρ' ὅλην δ' ἦν εἶπον παραλίαν νῆσοι μὲν αἱ Ἀψυρτίδες, περὶ ἃς ἡ Μήδεια λέγεται διαφθεῖραι τὸν ἀδελφὸν Ἀψυρτον διώκοντα αὐτήν. Затим, Уп. LITINAS у: DUECK / LINDSAY / POTHECARY 2005, 112.

³¹⁸ Користили смо се Милеровим издањем Птолемејеве Географије (K. MÜLLER, *Claudii Ptolemaei geographia, Tabulae XXXVI*, Paris 1883–1901).

³¹⁹ Прев. „Ту провинцију заузимају у северном делу Азали западнији и Китини (*sic!*) ка истоку, на југу су Латобици, изпод Норика, Варцијани на истоку, у средини су Боји на западу, а изнад њих Коланијани (*sic!*), источно су Јаси, а испод њих Осеријати.“

³²⁰ Прев. „Целу ту провинцију држе Амантини, на северозападу, испод њих Херкунијати, затим Андизети, Бреуци. На североистоку су Ерависци, а јужно Скордисци“.

³²¹ Ptol. II 16.1: Δαλματίας καὶ Λιβουρνίας.

³²² Прев. „Ту провинцију, уз Истру, на обали заузимају Јаподи, Хилеји и Булимеји (= Булини), изнад њих уз Либурнију, западно су Мезеји, затим Дериопи и Дерији, а изнад Дериопа

Птоlemeј доноси стање након поделе Паноније на Горњу и Доњу (у време Трајана), према којем се види да је провинцијска граница пролазила од Дунава између заједница Азала, који су припали Горњој Панонији и Ерависка и Херкунијата, јужно од њих, затим је ка југу делила Андизете и Бреуке остављајући их у Доњој Панонији, а Јасе и Осеријате у Доњој.³²³ Јужном границом ових заједница се завршавала Панонија и почињала Далмација.³²⁴

За разлику од Плинија, Птоlemeј даје географски распоред племена. Стога је поређење података ових двају писаца неопходно за убикацију многих заједница, нарочито за оне заједнице о којима нема епиграфских података. Нажалост, на многим местима је Птоlemeјево излагање непрецизно или чак погрешно, што производи проблеме како код убикације тако и код идентификације неких заједница, и то управо оних су иначе слабо познате. Птоlemeј углавном преноси стање из I века, међутим има и оних података који се односе на ранији период.³²⁵ Као и Плиније, Птоlemeј доноси податак о Хилејима и Булинима на либурнијској обали, који су забележени код Псеудо-Скилакса и Псеудо-Скимна.³²⁶ Затим, као и Страбон,³²⁷ доноси анахрони податак о простирању Јапода на обали, у Кварнерском заливу.³²⁸

Птоlemeј помиње Пирусте међу племенима тј. перегриним заједницама, а у званичној листи код Плинија се не спомињу и сматра се да је њихова *civitas* укинута. Док, на пример, не бележи неке од Плинијевих *civitates* нпр. Дезидијате, премда се зна да је она постојала још средином II века.³²⁹

Диндари, изнад њих Дициони, а изнад Дерија Керауни, унутар Далмације, Даворси, изнад њих Мелкомени и Вардеји, а изнад ових, Наренси и Сардиоте и још, испод ових Сикулоте, Доклеати, Пирусти и Скиртони ка Македонији.“

³²³ Уп. милијацијски натпис из Салоне бр. 58 (§ 3.1.2.3).

³²⁴ За северну границу Далмације: DUŠANIĆ 1977, 64–65.

³²⁵ Птоlemeј се ослањао на Марина из Тира.

³²⁶ Ps. Scyl. 22; Ps. Scym. 405.

³²⁷ Strab. VII 5.4; в. § 3.1.1.1.

³²⁸ Плиније је пак свестан да је у питању анахронизам: Plin. NH III 129, в. § 2.2.1.

³²⁹ О неким се, пак, не зна ништа: Серети (§ 3.2.1.1), Серапили (§ 3.2.1.2), Арвијати (§ 3.2.1.7), Белгити (§ 3.2.1.10), итд.

На овом месту доносимо Алфелдијеву табелу заједница Далмације. где аутор врло прегледно излаже идентификације свих племена Далмације која су забележена код античких писаца Апијана, Страбона, Диона Касија, Плинија и Птолемеја. *Civitates* из времена Принципата, које су узете у обзир у нашем раду,³³⁰ истакли у табели масним словима, како би смо их јасно раздвојили од заједница које припадају старијем историјском слоју и које су искључене из нашег каталога. Наиме, код Алфелдија наведена су сва племена која спомињу литерарни извори, без обзира на то што хронолошки припадају различитим периодима.³³¹ Затим, неке од идентификација које сматрамо спорним обележили смо знаком †, а тамо где нисмо сигурни знаком питања.

Табела 1: Племена у Далмацији према књижевним изворима. ALFÖLDY 1965, 38; WILKES 1969, 155.

	<i>App.</i>	<i>Strabo</i>	<i>Cass. Dio</i>	<i>Plin.</i>	<i>Ptol.</i>
	—	—	—	<i>Armistae</i>	—
	—	—	—	<i>Arthitae</i>	—
	Βαθιάται	—	—	—	—
	[Δαισιτιᾶται??]	Δαισιτιᾶται	Δησιδιάται	<i>Daesitiates</i>	—
	Δάρσιοι	Δαόριζοι	—	<i>Duersi</i>	Δαούρσιοι
	Δαλμάται	Δαλμάταις	Δελμάται	<i>Delmatae</i>	—
	—	—	—	<i>Deramistae</i>	—
†	Δερβανοί	—	—	<i>Deuri</i>	Δέρριοι
†	—	—	—	<i>Deretini</i>	Δερρίορες
	—	—	—	<i>Dindari</i>	Δινδάριοι
	—	Διτίωνες	—	<i>Ditiones</i>	Διτίορες
	Δοκλεᾶται	—	—	<i>Docleatae</i>	Δοκλεᾶται
	Γλιντιδίωρες	—	—	<i>Glinditiones</i>	—
†	Ἰπασῖνοι	—	—	<i>Hemasi(ni?)</i>	—
	Ἰάποδες	Ἰάποδες	Ἰάπυδες	<i>Iapudes</i>	Ἰάπυδες
	—	—	—	<i>Illyri proprii dicti</i>	—

³³⁰ Уп. § 2.3.1.2.

³³¹ Уп. § 2.3.1.

†	Ἰντερφρουρῖνοι	—	—	† <i>Endirudini</i>	—
?	Καμβαῖοι	—	—	<i>Grabaei</i>	—
	—	—	—	<i>Cerauni</i>	Κεραῦνοι
	Κινάμβροι	—	—	—	—
	Λιβυρνοί	Λιβυρνοί	Λιβυρνοί	<i>Liburni</i>	—
	—	—	—	<i>Labeatae</i>	—
	—	Μαζαῖοι	Μαζαῖοι	<i>Maezaei</i>	Μαζαῖοι
	Μερομέννοι	—	—	<i>Melcumani</i>	Μελκομένιοι
	Ναρήσιοι	—	—	<i>Narensii</i>	Ναρήνσιοι
	Ὄζυαῖοι	—	—	<i>Ozuaei</i>	—
	Παλάριοι	Πληραῖοι	—	<i>Pyraei</i>	—
?	Περθεηνάται	—	—	<i>Partheni</i>	—
	Ποσηνοί	—	—	—	—
	Πυρισσαῖοι	Πειροῦσται	—	—	Πιροῦσται
	—	—	—	<i>Sardeates</i>	Σαρδιῶται
	—	—	—	<i>Sassaei</i>	—
	—	—	—	<i>Scritari</i>	Σκίρτορες
	—	—	—	<i>Siculotae</i>	Σικουλῶται
	Ταυλάντιοι	—	—	<i>Taulantii</i>	—
	Ἄρδιαῖοι	Ἄρδιαῖοι / Ὀυαρδαῖοι	Ἄρδιαιοί	<i>Vardaei</i>	Ὀυαρδαῖοι

Спрам Алфелдијеве табеле за племена Далмације, може се направити и прегледна табела за панонске заједнице:

Табела 2: *Civitates* у Панонији према књижевним изворима.

<i>Strab.</i>	<i>Plin.</i>	<i>Ptol.</i>	<i>Cass. Dio</i>
—	<i>Serretes</i>	—	—
—	<i>Serapilli</i>	—	—
—	<i>Iasi</i>	Ἰάσσιοι	
Ανδιζήτιοι	<i>Andizetes</i>	Ἀνδιζετες	
—	<i>Colapiani</i>	Κολαιτιανοί	

Βρεῦκοι	<i>Breuci</i>	Βρεῦκοι	Βρεῦκοι
—	<i>Arviates</i>	—	—
—	<i>Azali</i>	Ἄζαλοι	—
—	<i>Amantini</i>	Ἀμαντινοί	—
—	<i>Belgites</i>	—	—
—	<i>Catari</i>	—	—
—	<i>Cornacates</i>	— (*Κόρνακον)	—
—	<i>Eravisci</i>	Ἐραῖσκοι	—
—	<i>Hercuniates</i>	Ἑρκουνιάτες	—
—	<i>Latovici</i>	Λατόβικοι	—
—	<i>Oseriates</i>	Ὀσεριάτες	—
—	<i>Varciani</i>	Ὀυαρκῖανοί	—
—	—	Κυτνοί	—
(Βόιοι)	—	Βόιοι	—
Σκορδίσκοι	/	—	—
Σκορδίσται	—	Σκορδίσκοι	—

2.5.2. Однос Плинијевих података и епиграфских извора за перегрине заједнице Далмације и Паноније

Епиграфски подаци о перегриним *civitates* углавном су знатно млађи у односу на спискове заједница које доноси Плиније. Како смо видели, те листе се углавном односе на стање из доба Августа. Подаци савремени писцу, који би могли сведочити о промени статуса неких од заједница, готово су одсутни из ових поглавља.³³²

На основу истраживања комплетног материјала показало се да је већина заједница које се појављују у Плинијевим списковима ипак епиграфски

³³² На пример: Сирмијум и *civitas Sirmiensem et Amantinorum*.

посведочена, док само за мањи број заједница нема епиграфских потврда,³³³ што може указивати да нису дуго опстале као аутономне административне јединице или да просто нису оставиле никаквог трага за собом, будући мале и, вероватно, врло слабо романизоване.

Табела 3: Епиграфски посведочене перегрине заједнице

а) Заједнице Далмације			б) Заједнице Паноније		
3.1.1.1	<i>civitas Iapodum</i>	+	3.2.1.1	<i>civitas Serretum</i>	—
3.1.1.2	<i>civitates Liburniae</i>	+	3.2.1.2	<i>civitas Sirapillorum</i>	—
3.1.2.1	<i>civitas Delmatarum</i>	+	3.2.1.3	<i>civitas Iasorum</i>	+
3.1.2.2	<i>civitas Deurorum</i>	—	3.2.1.4	<i>civitas Andizetum</i>	+
3.1.2.3	<i>civitas Ditionum</i>	+	3.2.1.5	<i>civitas Colapianorum</i>	+
3.1.2.4	<i>civitas Maezeorum</i>	+	3.2.1.6	<i>civitas Breucorum</i>	+
3.1.2.5	<i>civitas Sardeatium</i>	+	3.2.1.7	<i>civitas Arviatium</i>	—
3.1.3.1	<i>civitas Cerauniorum</i>	—	3.2.1.8	<i>civitas Azaliorum</i>	+
3.1.3.2	<i>civitas Daversorum</i>	+	3.2.1.9	<i>civitas Amantinorum</i>	+
3.1.3.3	<i>civitas Desidiatium</i>	+	3.2.1.10	<i>civitas Belgitum</i>	—
3.1.3.4	<i>civitas Docleatium</i>	+	3.2.1.11	<i>civitas Catariorum</i>	—
3.1.3.5	<i>civitas Deretinarum</i>	+	3.2.1.12	<i>civitas Cornacatium</i>	+
3.1.3.6	<i>civitas Deraemistarum</i>	+	3.2.1.13	<i>civitas Eraviscorum</i>	+
3.1.3.7	<i>civitas Dindariorum</i>	+	3.2.1.14	<i>civitas Hercuniatium</i>	+
3.1.3.8	<i>civitas Glinditionum</i>	+	3.2.1.15	<i>civitas Latobicornum</i>	+
3.1.3.9	<i>civitas Melcumanorum</i>	+	3.2.1.16	<i>civitas Oseriatium</i>	+
3.1.3.10	<i>civitas Nare(n)siorum</i>	+	3.2.1.17	<i>civitas Varcianorum</i>	+
3.1.3.11	<i>civitas Scirtariorum</i>	—	3.2.2.1	<i>civitas Boiorum</i>	+
3.1.3.12	<i>civitas Siculotarum</i>	—	3.2.2.2	<i>civitas Scordiscorum</i>	+
3.1.3.13	<i>civitas Vardaeorum</i>	—	3.2.2.3	<i>cives Cotini</i>	+?

³³³ Углавном су у питању заједнице које су издвојене (на пример: Аравијати и Белгити у Панонији).

3. *Civitates peregrinae* Плинијевог списка

У претходном поглављу смо издвојили Плинијеве спискове перегриних заједница које су биле организоване у време Принципата на простору Илирика, односно провинција Далмације и Паноније. У овоме делу ћемо појединачно расправљати о тим заједницама пратећи распоред Плинијевог излагања.³³⁴

3.1. *Civitates* Далмације

Перегрине заједнице провинције Далмације биле су подељене на три судска округа (*conventus iuridici*): Скардонитански (§ 3.1.1), Салонитански (§ 3.1.2) и Наронитански (§ 3.1.3). Први *conventus*, чији је центар био град Скардона, на јужном ободу либурнијске обале обухватао је заједнице на простору Либурније и јаподску перегрину заједницу. Салонитански јуридички конвент — заједнице централне Далмације, од којих је најзначајнија била Делматска заједница, док је конвент Нароне обухватао све преостале *civitates* од Неретве на север и на исток до провинцијске границе.³³⁵ Неке од ових заједница познате су само захваљујући томе што их Плиније помиње. Осим тачног пописа заједница Плиније бележи податке о броју декурија за заједнице које су припадале Салонитанском и Наронитанском конвенту, на основу чега се величина и бројност популације појединих заједница може релативно упоредити.³³⁶ Такође, код одређивања територија перегриних заједница треба рачунати и са географским фактором који је могао имати значајну улогу у густини насељености појединих регија.

---

³³⁴ § 2.3.2.2.

³³⁵ ALFÖLDY 1965, 13 са нап. 49; DUŠANIĆ, *IMS* I 97 и нап. 32 и 33, 54–55; *TIR* K34, Va.

³³⁶ Било је покушаја да се на основу броја декурија утврди тачан број припадника појединих племена, тако је Белох (BELOCH 1886, 463) рачуна са 100 одраслих мушкараца по декурији, а према њему и WILKES 1977, 752–3.

3.1.1. *Civitates* Скардонитанског конвента

Скардонитанском јуридикчком конвенту, чији се центар налазио у либурнијском граду Скардони — данашњем Скрадину, припадали су, како Плиније наводи, Јаподи и четрнаест либурнских заједница: *Iapides* (§ 3.1.1.1) *et Liburnorum civitates XIII* (§ 3.1.1.2). Име конвента забележено је у једном недавно откривеном, још увек необјављеном натпису: *Divo Au[gusto ---] | Divo Ves[pasiano] | ex auct[oritate] | et Caesari[s Augu]l[is] conv[entus] | Scardonis C[on]---*.³³⁷ Округ је обухватао територију од реке Арсије, где је од Августова времена била граница са Италијом, до реке Тиција (Крке), где је почињала Далмација у ужем смислу.³³⁸ То је најмањи конвент, како просторно, тако и по броју регрених заједница које су му припадале. Наиме, он је обухватао најраније урбанизовани и најбоље романизовани део Далмације — Либурнију. Плиније не наводи број декурија за заједнице Скардонитанског конвента, за разлику од друга два списка.³³⁹

3.1.1.1. *Civitas Japodum*

Племе Јапода помиње се још у раним изворима, код Хекатеја.³⁴⁰ Плиније Старији помиње ЈапODE више пута у трећој књизи: у поглављу *NH III 38* у оквиру Италије: *Veneti, Carni, Iapudes, Histri, Liburni*. Затим, у 129. поглављу исте књиге, Плиније преноси податак о простирању Јапода на обали Јадрана: *nonnulli in Flanaticum sinum Iapudiam promovere*, који одговара стању које је забележено и код Страбона и Птолемеја.³⁴¹ Овај податак односи се на време експанзије Јапода, када су излазили на Јадранско море. Ниже, у поглављу *NH III*

³³⁷ I. JADRIĆ / Ž. MILETIĆ, *Archaeologia Adriatica* 11, 2008, 84, сл. 5, само спомен и фотографија. Текст смо разрешили према фотографији натписа објављеној у чланку. За *Scardonis* Уп. *CIL III 2810 (ILJug 199)*.

³³⁸ Plin. *NH III 141: Liburniae finis et initium Dalmatiae*.

³³⁹ За декурије в. DETLEFSEN 1908, 78–79.

³⁴⁰ *Heccat. frg. 97*, ap. Steph. Byz. *Ethn.* 322.9: Ἰάποδες, ἔθνος Κελτικὸν, πρὸς τὴν Ἰλλυρία, Διονύσιος ἑκκαίδεκατῶ. 322.10: Ἰαπυγία, δύο πόλεις, μία ἐν τῇ Ἰταλία καὶ ἑτέρα ἐν τῇ Ἰλλυρίδι ὡς Ἐκαταῖος.

³⁴¹ *Strab. VII 5.4: ὁ Ἰαποδικὸς παράπλους*.

139, које се односи на каснији период видимо да обалу од Арсије до Тиција заузимају Либурни. Наиме, у познорепубликанском периоду Либурни су потисли Јаподе са обале.³⁴²

Први контакт Римљана са Јаподима пада у II век пре Хр. У изворима се помиње неколико римских интервенција против овог племена пре Октавијановог рата у Илирику (35–33 пре Хр.).³⁴³ *Fasti Triumphales* за 129. годину пре Хр. бележе тријумф Семпронија Тудитана над Јаподима.³⁴⁴ Осим победе над Јаподима, у натписима бележе конзулове успехе против суседних Карна и Тауриска.³⁴⁵

Племе је покорено 35. године, у време Октавијановог рата.³⁴⁶ На ове догађаје сећа и један од најранијих епиграфских извора који помињу ово племе. У питању је натпис из Себастејона у каријској Афродизијади (бр. 1) који бележи ἔθνος Ἰαπύδων. У питању је серија статуа са натписом, који симболизују низ племена која су савладана под Августом. Споменик ἔθνους Ἰαπύδων бесумње, сећа на успехе Октавијановог рата у Илирику, док друга две статуе, које приказују персонификована племена Андизете³⁴⁷ и Пирусте³⁴⁸ сећају на победе Панонског рата и слом Далматско-панонског устанка. Октавијанов тријумф над Јаподима забележен је и на једном месту код Касија Диона (29. година): ἐώρτασε δὲ τῆ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ τὰ τε τῶν Παννονίων καὶ τὰ τῶν Δελματῶν, τῆς τε Ἰαπυδίας καὶ τῶν προσχώρων σφίσι.³⁴⁹ Док о римској управи над јаподском заједницом у време Далматско-панонског устанка имамо епиграфске податке,³⁵⁰ извори не помињу Јаподе у ратним догађајима. Једини знак да је јаподско подручје, или

³⁴² § 2.2.1. ALFÖLDY 1965, 40.

³⁴³ Cass. Dio XLIX 34.

³⁴⁴ *CIL* I², p. 48: *C. Sempronius C. f. C. n. Tuditan(us) cos. de Iapudibus K. Oct.* (1. октобар 129.); A. DEGRASSI, *Fasti Capitolini*, 1954, 105; *Inscr. It.* XIII/1, 82. О Тудитановом походу: Liv. *Per.* LIX; App. *Ill.* 10. PATSCH 1896, 125; WILKES 1969, 32–33, 36.

³⁴⁵ *CIL* V 8270; *ILS* 8885 (= *InscrIt* X/4, 317).

³⁴⁶ App. *Ill.* 19–21; Cass. Dio XLIX, 35. Strab. IV 6, 10; VI I 5, 4. Liv. *Epit.* CXXXI; Suet. *Aug.* 20.

³⁴⁷ Натпис бр. 84 (стр. 194).

³⁴⁸ *Iaph* 9.18. B. § 4.1.

³⁴⁹ Cass. Dio LI 21.5.

³⁵⁰ Натпис бр. 2 и стр. 5.

бар један део те територије био захваћен устанком могао бити податак Диона Касија да је Германик опседао Ретинум³⁵¹ (под претпоставком да Ретинум треба тражити око данашњег Бихаћа).³⁵²

Према Плинијевом списку peregriniх заједница, Јаподи су припадали Скардонитанском конвенту. На западу су се граничили са Истрима и са Карнима у подручју Јулијских Алпа.³⁵³ На североистоку су се простирали до горњег тока Саве и Купе, обухватајући Огулинско-плашчанску долину.³⁵⁴ Према Деграсију,³⁵⁵ северна линија јаподског простора протезала се између Окре и Уне,³⁵⁶ обухватајући део Покупља,³⁵⁷ до Бјеле Крајне, где су се додиривали са панонским Колапијанима.³⁵⁸ Територија peregrине заједнице обухватала је и данашњу Лику, односно подручје око Бихаћа и део Поуња, до Сане где су се додиривали са Мезејима.³⁵⁹ Јаподима је припадао планински масив Велика Капела (*Albius Mons*), који је делио племе Јапода на Цисалпинске Јаподе, међу којима су доминантни били Арупини и на Трансалпинске, концентрисане око Метулума.³⁶⁰ Јаподском подручју припадала је и Велебитска планинска регија (*mons Baebius*³⁶¹), који одваја личко поље од либурнијске

³⁵¹ ALFÖLDY 1959, 159; WILKES 1969, 74, 337; OLUJIĆ 2007, 199.

³⁵² ALFÖLDY 1965, 159; VOJANOVSKI 1988, 167, 314–315; OLUJIĆ 2007, 199–200.

³⁵³ Strab. IV 6. 1 и Plin. NH III 127: *Carnorum haec regio iunctaque Iapudum*.

³⁵⁴ Источно је пролазила граница између Далмације и Паноније.

³⁵⁵ A. DEGRASSI, *Archeografo Triestino* XV, 1929–1930, 261–299.

³⁵⁶ Идентификација Уне са рекама које бележе антички извори није поуздана. Наиме, Мајер (MAYER 1957, 245–246) Уну идентификује са реком *Onaeus*, коју помиње Птоlemeј (Ptol. II 16. 2), док је Полашек сматрао да се може идентификовати са реком *Valdasus* коју помиње Плиније. (Plin. NH III 148); POLASCHEK, *RE* VIII A, 2096. Постоје и другачије идентификације, в. VOJANOVSKI 1988, 155. ANREITER 2001, 259.

³⁵⁷ Према Страбону (Strab. VII 5.2), река Колапис извире у Албијског гори и протиче кроз земљу Јапода.

³⁵⁸ Новија истраживања која се темеље на археолошким подацима указују да је овај простор већ припадао Колапијанима; супротно: OLUJIĆ 2007, 109.

³⁵⁹ ALFÖLDY 1962, 8; ALFÖLDY 1965, 168; WILKES 1969, 159; VOJANOVSKI 1988, 305.

³⁶⁰ Strab. IV 6. 10 бележи да су Јаподи, некад моћно племе, насељавали обе стране планине Окра, док их Октавијан није поразио, уп. Strab. VII 5.4.

³⁶¹ Ptol. II 14.

обале између античке Тарсатике³⁶² и Равних Котара. Према Плинијевом податку — који можда одражава стање из времена позне Републике,³⁶³ на југу је Јаподе од Либуерна одвајала река *Telavium, quo finitur Iapudia*.³⁶⁴ Река Телавиј обично се идентификује се Жрмањом која тече из јужне Лике подножјем Велебита и улива се у Јадран у теснацу код данашњег Новиграда.³⁶⁵

Како смо споменули, Плиније Старији не наводи број декурија за *civitates* Скардонитанског конвента, што нас, нарочито у случају Јапода, онемогућава да њихову заједницу поредимо са другим заједницама провинције. Судаћи по обиму територији која им се приписује, ради се о врло великој заједници.

Један од најранијих натписа који помиње Јаподе као римску административно–политичку јединицу пронађен је у Верони (бр. 2). Дедикант натписа је личност која је била на челу Јапудије и Либурније у време Далматско-панонског устанка: *[bel]||[lo] Batoniano praefui [civit(atibus)?] Iapudiai (!) et Liburn(iai!).* Фрагментарност текста не дозвољава нам да кажемо нешто више о префекту, али је натпис значајан јер, између осталог, осветљава управне аспекте перегрине *civitas Japodum*. Захваљујући томе знамо да су заједнице Либурније и Јапода у време устанка стављене под јединствену команду. М. Суић је изнео мишљење да је улога префекта из веронског натписа била да штити Италију у време непосредне ратне опасности,³⁶⁶ што не значи нужно да је читава област којима је управљао била део побуњеног подручја.³⁶⁷ На нашем простору пример да су две или више заједница биле под управом једног префекта посведочен је у више случајева: под командом једног префекта

---

³⁶² Данас: Трсат код Ријеке.

³⁶³ ČАЅЕ 2003, 11.

³⁶⁴ Plin. *NH* III 140. Птоlemeј (Ptol. II 16.2) помиње реку Теданиј, односно ушће ове реке између Лопсике и Ортоплиније: Τηδανίου ποταμοῦ ἐκβολαί.

³⁶⁵ MOMMSEN, *CIL* III, p. 387; ALFÖLDY 1965, 40 (*Tedanius*); WILKES 1969, 157, 212. Супротно: S. ČАЅЕ, *RFFZd* 27/14, 1987/1988, 65–92; ČАЅЕ 2007, 39–82, сматра да треба преиспитати идентификацију реке Телавија са Жрмањом, будући да би либурнијски градови у унутрашњости били одсечени од летњих пашњака.

³⁶⁶ SUIĆ 1992, 62.

³⁶⁷ Домаћи прваци Јапода и Либуерна били су на страни Рима у Батоновом устанку: WILKES 1996, 581.

су били Мезеји и Дезидијати у Далмацији, у Панонији Боји и Азали, у Мезији је посведочен Бебије Атик, који је *civitatium Moesie et Treballiae*, а затим префект *civitatium in Alpibus Maritimis*.³⁶⁸ На основу тога се може уочити да су могли постојати различити разлози за то да две или више заједница дође под управу једног префекта и да ти примери нису ограничени на ванредне прилике. Може се претпоставити да се и у овом случају ради о војној префектури, каква је, у мирнодопским условима, забележена код других peregrinих заједница нашег подручја.³⁶⁹ У томе правцу говори и један фрагментарни натпис из Привлице код Бихаћа (бр. 3) у којем се највероватније помиње још један префект peregrине заједнице, што би говорило за то да префектурална управа ни код Јапода није била везана за ванредне прилике, већ да управни механизми следе правилну схему, која се може уочити код других peregrиних *civitates*.

У месту Голубић у околини Бихаћа, код извора Привлица, где се налазио претпостављени центар peregrине заједнице Јапода, постојало је светилиште Бинда Нептуна. На томе је месту откривен већи број votивних натписа посвећених овом локалном воденом божанству, чија је *interpretatio Romana* Нептун у својству речног божанства. Осим култних и културних аспеката везаних за историју племена, споменици из овог јаподског светилишта откривају важне податке о управи peregrине заједнице у време Принципата. Наиме, значајан број споменика бележи институције препозита (*praepositus*) и *principes civitatis*, по чему се слика о аутономној управи над peregrином заједницом Јапода донекле разликује од других илиричких *civitates*, где су посведочени само *principes*. Судећи по антропонимији личности из натписа Привлице, препозити су припадали слоју домаћег становништва: *Proculus Parmanicus* (бр. 4), *T. Loantius Rufus* (бр. 5), као и Аноним фрагментарног натписа бр. 8. Споменици, такође, говоре о личностима које су обављале истовремене функције препозита и принцепса заједнице: *Licinius Teuda* (бр. 4) и *[T. F]lavius [Tudi]ditanus* (бр. 7). Тудитан је, како се у натпису помиње, добио грађанско право од цара Веспасијана појединачном доделом. Натписи *CIL* III 15073 и *CIL* III 15074 сувише су фрагментарни да би се могло са сигурношћу

---

³⁶⁸ *CIL* V 1838; 1839; уп. § 4.3.1.

³⁶⁹ В. натписе бр. 48, 87, 103, 104.

рећи да ли уопште бележе званичнике заједнице, премда је Пач претпоставио да би се текст могао реконструисати [*prae*]p(*ositus*) e[*t princeps*] у случају првог, и [*p*]ri[n*ceps*] у случају другог споменика.³⁷⁰ Највероватније тумачење би било да су препозити председавали савету у чији су састав улазили *principes civitatis*. Сличан случај акумулације функција забележен је код панонске заједнице Скордиска,³⁷¹ где је посведочен један *pr(inceps) praef(ectus) Scor(discorum)*, који је бесумње припадао домаћој, племенској аристократији. Алфелди је изнео могућност да су *principes* били на челу појединачних *civitates* Јапода.³⁷² На овоме месту се мора поставити питање да ли је *civitas Iapodum* била сачињена из више заједница или је представљала једну административну целину. Уколико се узме да је племе Јапода у доба Принципата чинило јединствену перегрину заједницу, ти су аутохтони *principes* могли бити на челу јаподских насеља, (**castella, pagi*),³⁷³ а не посебних *civitates*, случај који је посведочен код Делмата, Доклеата и других перегриних заједница Илирика. Да се ради о јединственој административној целини, поред званичног списка сачуваног код Плинија говоре и епиграфски споменици који спомињу *civitas Iapodum*, дакле као јединствену етно–политичку јединицу.

Околност да један од јаподских препозита носи гентилно име *Aurelius*, указује на постојање заједнице у III веку,³⁷⁴ премда је њена територија могла бити умањена у корист градова који су настајали од појединих јаподских насеља. Наиме, сматра се да су неки јаподски πόλεις добили градски статус, што показује постепено распарчавање племенске територије — слична ситуација са којом ћемо се сустрести код заједнице Делмата. Нека од имена важнијих места забележена су у изворима. Страбон помиње јаподске πόλεις: Μέτουλον,³⁷⁵ Ἀρουλιῶν, Μονήτιον, Ὀυένδων,³⁷⁶ о којима говори и Апијан у вези са

---

³⁷⁰ PATSCH 1899, 161, бр. 7 и 8.

³⁷¹ § 3.2.2.2.

³⁷² ALFÖLDY 1965, 40–41; BOJANOVSKI 1988, 313.

³⁷³ *Praepositi pagorum?* Уп. Front. Strat. II 5.28: *Iapydes ... paganos*.

³⁷⁴ Премда у томе случају не би била више перегрина, након *Constitutio Antoniniana*.

³⁷⁵ App. Ill. 19.

³⁷⁶ Уп. App. Ill. 16.

Октавијановим ратом у Илирику, у којем су Јаподи савладани.³⁷⁷ Метулум се помиње и у натпису из Пљеваља на којем је забележен Улпије Гелијан, за кога се каже да је био *curator Arbeni(um) Met(u)lensi(um) Splonista(rum) Malvesati(um)*.³⁷⁸ На муниципални статус Метулума указује један вотивни натпис из времена Диокледијана, пронађен у околини Јосипдола, на којем је забележена посвета *Genio loci m(unicipii) Met(ulensium)*.³⁷⁹ Убикација тога града је проблематична; обично се убицира у Чаковец код Огулина,³⁸⁰ односно у место Виничица код Јосипдола. И Арупијум³⁸¹ је посведочен као муниципиј на једном натпису из околине Салоне, који бележи куратора више градова у провинцији;³⁸² осим тога један натпис пронађен у Оточцу,³⁸³ из времена Нерве (97 г.) помиње *ordo decurionum*.³⁸⁴ Више модерних аутора сматра да се место Ретинум, које помиње Касије Дион, налазило у околини Бихаћа.³⁸⁵ На једном војничком натпису помиње се перегрини аугзилијар, *Andes Sex(ti) f.*, који наводи као порекло *civis Raetinio*. Он је био војник але *Claudia*, која је била смештена на томе месту. Бојановски сматра да се Ретинум можда управо може тражити на месту Голубића, где се налазио центар перегрине заједнице Јапода. Међутим,

³⁷⁷ OLJULIĆ 1999–2000, 61, нап. 7, истиче да се ради о најбогатијим и најјачим заједницама овога племена.

³⁷⁸ *ILJug* 73 (Комини): *Serapidi | et Isidi M. | Ulp(ius) Gellia/nus eq(ues) R(omanus) | cur(ator) Arben/si(um) Met(u)lensi(um) | Splonista(rum) | Malvesati(um)*. Уп. ЛОМА 2010, 286.

³⁷⁹ *CIL* III 10060 (J. BRUNŠMID, *VHAD* 9, 1906–07, 89–90, 203). Датум: 284–305. год.

³⁸⁰ ALFÖLDY 1965, 160 и напомена 110.

³⁸¹ Апијан (App. *Ill.* 16) каже за Арупине: Ἀρουπίνοι δ', οἱ πλεῖστοι καὶ μαχμώτατοι τῶνδε τῶν Ἰαπόδων εἰσίν, ἐκ τῶν κωμῶν ἐς τὸ ἄστυ ἀνφκίσαντο, καὶ προσιόντος αὐτοῦ ἐς τὰς ὕλας συνέφυγον. ὁ δὲ Καῖσαρ τὸ ἄστυ ἐλὼν οὐκ ἐνέπρησεν, ἐλπίσας ἐνδώσειν αὐτοῦς; καὶ ἐνδοῦσιν οἰκεῖν ἔδωκεν.

³⁸² *CIL* III 8783 (читање према: ЛОМА 1997, 194–195): *D(is) M(anibus) | P(ublio) Ael(io) Rastoriano | eq(uo) p(ublico) decur(ioni) Pviro | et q(uin)q(uennali) munic(ipii) [Bis]tuatium(?) dis[p(unctori) ci]/vitat(is) Naron[ens(ium)] | q(uinquennali) municip(iorum) Azina[tium] | Splonistarum Ar[upin(orum)] | et Ael[i]ae Procili[anae?] | defunct(ae) ann(orum) [---] | Albia Crisp[ina?] coniugi | incompara[bili et fi]liae infelicissim[ae] | et sibi.*

³⁸³ *CIL* III 3006.

³⁸⁴ PATSCH 1899, 169; ALFÖLDY 1965, 160.

³⁸⁵ *Retinii* су посведочени у Скардони: *CIL* III 2814; ALFÖLDY 1965, 87. „warscheinlich Iapoden aus *Raetinium*”.

нема поузданих података који би потврдили да је место имало муниципални статус, премда му се он приписује.

О питању етничког састава Јапода у науци се много расправљало. Мишљење да су Јаподи били *populus mixtus*³⁸⁶ и питање келтског елемента код Јапода. Страбон каже за Јапode да су келтско и илирско племе; даље каже да имају келтско наоружање, а да се тетовирају као Илири и Трачани.³⁸⁷ Међу домаћим именима која су посведочена на територији Јапода, Алфелди келтским сматра следећа: *Ammida, Andes, Iaritus, Matera, Macha, Mellito, Muntanus, Nantia, Nonntio, Parmanicus, Poia, Sarius, Seneca, Sicu, Silus, Sinus*. Катичић је потврде келтских имена сузио на три сигурне: *Ammida, Matera* и *Seneca*, и четири могуће: *Nantia, Nonntio, Poia* и *Sicu*.³⁸⁸ Неколико натписа јаподске територије, који су објављени доцније, бележе имена која би се такође могла третирати као келтска: *Melio, Iacu*, можда *Ansilla* (?).³⁸⁹

Натписи са јаподског простора углавном помињу становништво перигриног статуса. Од посведочених личности са грађанским правом, велика већина носи гентилно име *Aurelius*, што показује да процес доделе грађанских права перигринима траје до Каракалиног едикта,³⁹⁰ док се *Iulii, Flavii, Ulpii, Aelii* јављају у знатно мањем броју. Један познати метрички натпис из Бона, који наводи каријеру Гаја Фулвија Максима,³⁹¹ помиње *feros Iapudas*,³⁹² што би говорило да се за Јапode још у III веку сматрало да су ниском цивилизацијском ступњу.

---

³⁸⁶ PATSCH 1899, 165.

³⁸⁷ Strab. VII 5.2. Κελτικοῦ τε ἅμα καὶ Ἰλλυρικοῦ ἔθνους; VII 5.4. ὁ δ' ὄπλισμός Κελτικός: κατάστικτοι δ' ὁμοίως τοῖς ἄλλοις Ἰλλυριοῖς καὶ Θραζῖ. WILKES 1969, 159.

³⁸⁸ КАТИЧИЋ 1965, 55–63.

³⁸⁹ AE 2007, 1122.

³⁹⁰ BOJANOVSKI 1988, 310–311.

³⁹¹ (THOMASSON 1984, 106, бр. 47). ЛОМА 2010, 249–250.

³⁹² CIL XIII 8007; ILS 1195; CLE 20. THOMASSON 1984, 106, бр. 47.

Натписи

1. Натпис на бази за статуу из Афродизијаде у Карији. Пронађен током археолошких истраживања 1988. године, у комплексу *Sebasteion*. Испод натписа у рељефном пољу маска мушке главе изнад које је гирланда. Статуа је изгубљена.

SMITH 1988, 55, бр. 8; *IAPH* 9. 22.

Ἔθνους | Ἰαλόδων.

Датум: I век.

Натпис највероватније сећа на успехе Октавијановог рата у Илирику (35–33. пре Хр.). У истој серији (*simulacra gentium*) подигнути су натписи који Пируста и панонских Андизета (бр. 84), који симболично сећају на победе у Панонском рату (12–9. пре Хр.) и у Далматско-панонском устанку (6–9.).

2. Натпис из Вероне, пронађен у секундарној употреби, као сполиј. Суић претпоставља да је натпис могао бити пренет у Верону из Либурније.

CIL V 3346; *ILS* 2673; *PATSCH* 1898, 177–178; *SUIĆ* 1991–1992, 55–66; *AE* 1993, 774.

--- bel]//[lo] *Batoniano praefui* | [*civit(atibus)?*] *Iapudiai (!) et Liburn(iai!)* | *sibi et libertis* | *t(estamento) f(ieri) i(ussi)*.

Лакуна у другоме реду можда би се могла допунити са [*civit(atibus)?*], што би значило да се ради о префектури над заједницама Либурније и Јапода, како су Пач, за њим и Вулић претпостављали. Допуна [*prov(inciai!) ?*] коју је предложио М. Суић, сматрајући да су ове области у време устанка чиниле посебну провинцију, није привлачна.

3. Више фрагмената споменика од кречњака. Пронађен у Привлици у близини Бихаћа.

PATSCH 1900, 37–38, бр. 4, сл. 7; *CIL* III 15065.

---] | V[...]V[...] | [pr]aefec[tus (?)] | [civ]itatis | [...]I[...]I[...]V[---

4. Натпис на вотивној ари од кречњака, 90,5 x 44,5 x 37,5 цм. Натписно поље на бази, изнад поље украшено волутама (десна недостаје). Споменик је пронађен код извора Привлица у близини Бихаћа.

RATSCH 1900, 155–156, сл. 2; *CIL* III 14325; *ILS* 4878a; *ILJug* 230.

Bindo Neptuno | sacrum | Proculus Parm/anic(us) praepos(itus) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

5. Натпис на ари од кречњака, 71 x 49 x 38,5 цм, украшен волутама. Пронађен код извора Привлица у близини Бихаћа.

RATSCH 1899, 157–158, бр. 3, сл. 3; *CIL* III 14328; *ILJug* 231 (само литература); ИМAMOVIĆ 1977, 344, бр. 60.

T. Loantius | Rufus | praepositus | Iapodum | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

За име *Loantius* види: ALFÖLDY 1964, 63; ALFÖLDY 1969, 94.

6. Натпис на вотивној ари од кречњака, 78 x 43 x 33 цм, разбијен на више фрагмената који се уклапају. Видљиве су линије водиље. Споменик је пронађен код извора Привлица у близини Бихаћа.

RATSCH 1899, 157–158, сл. 4; *CIL* III 14326; *ILS* 4878b; G. ALFÖLDY, *Situla* 8, 1965, 94–95, бр. 3; ИМAMOVIĆ 1977, 340, бр. 52).

B[i]ndo Neptuno | sacr(um) | Licinius Teuda | praep(ositus) et pri[n(ceps)] | Ia[p]odum | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

За когномен *Teuda*: ALFÖLDY 1964, 60.

7. Натпис на вотивној ари од кречњака, одбијеној са свих страна. Сачувана су два фрагмента натписа. Споменик је пронађен код извора Привлица у близини Бихаћа.

PATSCH 1899, 157–159, бр. 4, сл. 5–7; *CIL* III 14324; ИМАМОВИЋ 1977, 340, бр. 53.

*[T. F]lavius / [Tudi]ditanus / [civ(itate?) d]on(atus) ab / [Imp(eratore)]
Vespasiano / Ca[er]sare Aug(usto) / pra[e]positu[s] / et p[ri]ncip[s] / Iapo[d]um
/ [v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)].*

Према Пачовој допуни другог реда, у натпису је истакнуто да је Тудитан добио грађанско право од цара Веспасијана. Радило би се о појединачној додели грађанског права племенској аристократији Јапода. Когномен *[Tudi]ditanus*, можда од *Sempronius Tuditanus*.

8. Фрагмент натписа из Привлице у близини Бихаћа.

CIL III 15064; PATSCH 1900, 37, бр. 3, сл. 6; уп. ВОЈАНОВСКИ 1988, 313.

Au[rel(ius) --- / pr]aepo[situs]?

9. Надгробни натпис из Горње Германије (*Mogontiacum*), 28 x 58 x 14 cm.

CIL XIII 7023; *ILS* 2504.

*Andes Sex(ti) f(ilius) / cives Raeti[nio eq(ues) ala / Claud(ia) an(norum) XXX /
stip(endiorum) V h(ic) s(itus) e(st) h(eres) f(aciendum) c(uravit).*

Име *Andes*: ALFÖLDY 1964, 61–62. За јединицу *ala Claudia*: WILKES 1969, 471.

3.1.1.2. *Civitates Liburniae*

Плеће Либуерна у изворима се помиње од 8. века пре Хр.³⁹³ Насељавало је обалу између река Арсије (Раше) и Тиција (Крке), обухватајући острва Кварнерског залива (Plin. *NH* III 139: *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad*

³⁹³ Hecat. frg. 93; Ps. Scyl. 21; Ps. Scym. 403.

flumen Titium).³⁹⁴ Северно од њих живели су Јаподи са којима су се граничили на реци Телавиј (Жрмања). Поменули смо да експанзија Јапода на Јадранску обалу није била дуготрајна и да није оставила значајнијег трага у приобалном појасу који је припао Либурнима. Од југоисточних суседа Делмата Либурнију је делила река Тициј, али тај податак не треба схватити дословно. Наиме, Делмати су насељавали и област преко Крке. На пример, Плиније бележи Бурнум међу кастелима Делмата, међутим *civitas Burnistarum* је била под јурисдикцијом Скардонитанског конвента.³⁹⁵ Либурнима је првобитно припадало подручје око Промоне, али су то подручје окупирали Делмати у време Цезара.³⁹⁶

У време Далматско-панонског устанка Либурни су, како се види из поменутог натпису из Вероне (бр. 2), заједно са Јаподима били под управом војног префекта. За њихову лојалност римској управи у време тога рата говори један вотивни натпис чији је дедикант, човек домаћег порекла, одликован *maiore bello Delmatico*.³⁹⁷ Након устанка 6–9. год., заједнице на тлу Либурније стављене су под јурисдикцију судбеног конвента чији је центар била Скардона, на самој јужној граници области коју је покривала.³⁹⁸

---

³⁹⁴ Уп. Strab. VII 5. 4. Осим у поглављу о Либурнији, Плиније Старији их бележи на више места у трећој књизи: помиње их, уз Јапode и Хистре, у опису VI регије Италије (Умбрија), Plin. *NH* III 112: ... *Siculi et Liburni plurima eius tractus tenuere, in primis...*

³⁹⁵ Ниже стр. 12.

³⁹⁶ App. *Ill.* 12.34 (у време Цезара); ниже нап. 481.

³⁹⁷ *CIL* III 3158; *ILS* 3220: *Iano Patri / Aug(usto) sacrum / C. Iulius C(ai) filius Ser(gia) / Aetor aed(ilis) / donatus ab(!) Ti(berio) Caes(are) / Aug(usti) filio Augusto torq(ue) / maiore bello Delmatico ob honorem / Ilviratus cum liberis / suis posui.*

³⁹⁸ На основу посвете *CIL* III 2802 *Genio municipii Fl(avi) Scard(onae)* сматра се да је Скардона добила статус муниципија у време Флавијеваца. У новије време је изнето мишљење да је већ у време династије Јулијеваца–Клаудијеваца била муниципиј латинског права, а да јој је у време Флавијеваца додељен *Latium Maius*. L. MARGETIĆ, Plinio e le comunità della Liburnia, *Atti, Centro di ricerche storiche*, 9, Rovinj, 1978–1979, 301–358 (non vidi); M. GLAVIČIĆ у: MARGUŠ / DRAGO (изд.), *Zbornik radova sa simpozija Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka". Prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak*, Šibenik 2007, 251–257. Доиста, од многобројних натписа из Скардоне, ниједан не бележи Флавијеваце, такође, уп. *CIL* III 2810 (*ILJug* 199).

Када се говори о peregrinim заједницама на тлу Илирика, Либурнија се издваја као посебна. У том је подручју муниципализација почела врло рано, и, за разлику од других регија провинције, готово је потпуно урбанизована до краја I века.³⁹⁹ Велики број peregrinim општина Либурније добио је муниципални статус већ у време првих царева Јулијевско-Клаудијевске династије, док је у статусу *civitas stipendiaria* остала само мања група заједница, која је муниципализована нешто касније. *Civitates Liburniae* помињу се на једном почасном натпису из Скардоне (бр. 10). Ту се налазио и центар царског култа Либурније — *Ara Augusti Liburnorum*.⁴⁰⁰

Најважнији извор за административну историју Либурније је Плиније Старији. Међутим, подаци које овај писац доноси о статусу либурнских заједница изложени су у врло компликованој форми и није их сасвим једноставно протумачити. Вероватно је и сам Плиније наишао на тешкоће покушавајући сажето да прикаже бројне заједнице јеног релативно малог простора, чији се статус у време кад је његово дело настајало, мењао. Он прво наводи да су Либурни живели на простору од Арсије до Тиција и да су некад у састав *gens Liburnorum* улазили *Mentores, Himani, Encheleae, Bulini, Peucetii*,⁴⁰¹ заправо њихови суседи.⁴⁰² Како смо видели, овај податак спада најстарији историјски слој текста.⁴⁰³ Млађи подаци о либурнским заједницама, односе се на период I века пре Хр. и I века н.е. Они су у Плинијевом тексту груписани су у четири различите листе. Плиније компилирајући из више извора различитог периода и типа. Плиније наводи неколико либурнских заједница у опису десете регије Италије (*NH* III 130): *Alutrenses, Asseriates, Flamonenses, Vanienses et alii*

³⁹⁹ Крк (*Curcium*): *pra(eto)res* *CIL*² I 2294; *CIL* III 13295; *ILS* 5322 (52–48 пре Хр.). WILKES 1969, 197.

⁴⁰⁰ *Sacerdos Liburnorum*, *ILJug* 247: *L. Gavius Optatus sacer(dos) Liburnor(um)*; уп. *CIL* III 2931 (*Iader*): *M. Trebius Proculus, sacer(dos) Lib(urnorum)*. DEININGER 1965, 116.

⁴⁰¹ О томе: § 2.3.1.

⁴⁰² Либурни су често изједначавани са Илирима, на основу њихове касније провинцијске припадности. Уп. DUŠANIĆ 1997, 50, нап. 70.

⁴⁰³ Имена ових племена забележена су и код Псеудо-Скилакса, у *Периплу*, и код Псеудо-Скимна, као суседи Либурна (§ 2.3.1). Либурни често изједначавани са Илирима, тако и код Скилакса. уп. DUŠANIĆ 1997, 50, нап. 70.

cognomine Carici, Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, Nedinates, Quarqueni, Tarvisani, Togienses, Varvari. Од наведених *civitates*, Либурнима извесно припадају *Alutrenses*, који се обично доводе у везу са Алвоном⁴⁰⁴ (или Алверијом?⁴⁰⁵). *Asseriates* су становници Асерије,⁴⁰⁶ *Flamonienses* — Фланоне,⁴⁰⁷ *Nedinates* — Нединума,⁴⁰⁸ а *Varvari* су становници Варварије.⁴⁰⁹ Осим Недита, све су *civitates* забележене и у другој листи, која потиче из формуле провинције. Ту Плиније говори о либурнским заједницама којима је додељен „*ius Italicum*“ (*NH* III 139): *Ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi,*⁴¹⁰ *Varvarini immunesque Asseriates, et ex insulis Fertinates, Curictae.* Иако Плиније наводи у облику етника оне заједнице које су имале *ius Italicum* (*Flanates, Lopsi*), тај статус је био резервисан за аутономне градове.⁴¹¹ То је било право по коме су места ослобођена од плаћања пореза, тако што су се правном фикцијом третирали као италско тло. *Immunitas*, с друге стране, не указује на статус, и могла је бити додељена и заједницама.⁴¹² Неке од ових либурнских заједница понављају се као у *oppida* трећој листи.

Имена неких од заједница те листе понављају се као у *oppida* трећој листи, коју чини попис насеља либурнијске обале, које Плиније помиње као *oppida* (*NH* III 140): *Alvona,*⁴¹³ *Flanona, Tarsatica,*⁴¹⁴ *Senia, Lopsica, Ortoplinia, Vegium, Argyruntum, Corinium, Aenona, civitas Pasini ... insulae eius sinus cum oppidis*

⁴⁰⁴ Данашњи Рабац / Лабин у Истри.

⁴⁰⁵ Питање је спорно. *Alveria* према: PREMERSTEIN 1919, 1250; DEGRASSI 1954, 85; *Alvona*: KUBITSЧЕК 1886, 323; ALFÖLDY 1961, 54 нап. 4; уп. ČАЅЕ 2003, 10.

⁴⁰⁶ Данас је то место Подграђе код Бенковца. ČАЅЕ 2003.

⁴⁰⁷ Данашњи Пломин (Лука Пломинска).

⁴⁰⁸ Ptol. 2.16.10: Νήδιον; Rav. IV 16. Данас: Надин.

⁴⁰⁹ Данашњи Брибир.

⁴¹⁰ Ps. Scyl. 27: Ἀλουψοί.

⁴¹¹ За *ius Italicum* в. BLEICKEN 1974, 490. Услови су: (1) *dominium ex iure Quiritum*, (2) *immunitas* и (3) *libertas*, односно аутономију.

⁴¹² Уп. чланак: ALFÖLDY 2000, 177–205.

⁴¹³ *CIL* III 3049.

⁴¹⁴ Трсат код Ријеке; Ptol. II 16.2. Изгледа да је била перегрина заједница већ у I веку пре Хр., датум оснивања муниципија није сигуран, пада у I век (или можда II век: ZENNACKER 2004, 267).

*praeter supra significatas Absortium,*⁴¹⁵ *Arba, Crexi, Gissa, Portunata. rursus in continente colonia Iader.*⁴¹⁶

О томе како треба тумачити ове Плинијеве податке изнета су различита мишљења.⁴¹⁷ Нека од њих компликована су колико и сам проблем. У вези са питањем статуса ових места, Алфелди је истицао да се термин *oppidum* код овог писца може подједнако односити на колоније, муниципија, или утврђена урбана места без градског статуса.⁴¹⁸ Премда, могуће је да је податак преузет из извора који није званичног карактера и који би могао говорити о времену пре него што се статус променио. Према мишљењу овог аутора (које је начелно опште прихваћено),⁴¹⁹ подаци трију листа, које припадају различитим временима и потичу из различитих извора, показују како је текао процес урбанизације либурнских заједница и одражавају крупне промене које су се одиграле у времену између настанка ових трију листа. Њих је Плиније ексцерпирео и наређао, без додатних објашњења, тако да текст, који се чини редувантним, производи бројне недоумице и несугласице. Алфелди је реконструисао етапе у административној историји либурнских заједница, односно градова на следећи начин: (1) У првој етапи либурнске перегрине заједнице су добиле имунитет. (2) У другој етапи су неке перегрине заједнице добиле градски статус и *ius Italicum*. (3) Након тога су и остале перегрине заједнице, такође, добиле статус града и можда *ius Italicum*,⁴²⁰ чиме је процес урбанизације Либурније био употпуњен, премда су неке *civitates*, по свему судећи, остале перегрине и након тога.

⁴¹⁵ Strab. VII 5.5. παρ' ὅλην δ' ἦν εἶπον παραλίαν νῆσοι μὲν αἱ Ἀψυρτίδες, περὶ ἃς ἡ Μήδεια λέγεται διαφθεῖραι τὸν ἀδελφὸν Ἄψυρτον διώκοντα αὐτήν. ἔπειτα ἡ Κυρικτικὴ κατὰ τοὺς Ἰάποδας: εἶθ' αἱ Λιβυρνίδες περὶ τετταράκοντα τὸν ἀριθμὸν. Уп. § 2.3.1.

⁴¹⁶ Аналоган је случај за градове јужне јадранске обале Илирика (NH III 144): *Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, ... oppidum civium Romanorum Scodra*. Подаци потичу из неког старијег извора. Уп. § 2.3.1.

⁴¹⁷ PREMIERSTEIN 1924, 203–208; POLASCHEK, *Studi Aquileiesi* 1953, 35–49; ALFÖLDY 1961, 60; ALFÖLDY 1965, 68–72; (уп. SALLMANN 1971, 107, нап. 44); MARGETIĆ 1977, 401–409.

⁴¹⁸ SCHÖNNENBAUER 1954, 17. “fester Platz, geschlossener oder ummauerter Siedlungsort” Сенија и Јадер (за који је то изричито споменуто), биле су колоније у доба Августа.

⁴¹⁹ ALFÖLDY 1951.

⁴²⁰ ALFÖLDY 1951, 63–64; WILKES 1969, 481 app. XI.

Иако Плиније наводи у облику етника оне заједнице које су имале *ius Italicum* (*Flanates*, *Lopsi*), тај статус је био резервисан за аутономне градове, муниципије и колоније. Како смо поменули, сматра се да је већина либурнских заједница које се помињу у овим листама добила је статус града у време Августа, Тиберија или Клаудија, на основу припадности трибама *Sergia* или *Claudia*.⁴²¹ Перегринна заједница Варварина помиње се на једном надгробном споменику из околине Бурнума (бр. 12). Натпис бележи да је покојник *occisus finibus Varvarinorum*.⁴²² Муниципални статус је добила у време Клаудија,⁴²³ и била је, изгледа, муниципиј латинског права.⁴²⁴

Постоје и другачија тумачења по питању статуса и повластица неких од ових заједница. Л. Маргетић је изнео мишљење да се ради о местима која су имала латинско право.⁴²⁵ Ослонио се на Момзена,⁴²⁶ који је сматрао да код либурнских заједница није у питању *ius Italicum*, већ *commertium* латинских градова.⁴²⁷ Он истиче да је на простору Царства било врло мало градова са овом привилегијом,⁴²⁸ у који се не уклапају мала либурнијска места.⁴²⁹

Одељак *NH* III 139 тиче се формуле провинције према којој су либурнијске заједнице припадале судбеном конвенту Скардоне. Према формули забележеној код Плинија било их је четрнаест: *Liburnorum civitates XIII*. Од тих четрнаест либурнских заједница, аутор помиње само четири: *Lacinienses*, *Stulpinos*,

---

⁴²¹ ALFÖLDY 1961:

⁴²² ZANINOVIĆ 1985, 71.

⁴²³ Ptol. II 16. 6: Οὐαρβαρία. *IMS* II 101; SUIĆ 1960–1961, 179дд. уп. *ILJug* 2826.

⁴²⁴ *ILJug* 846 у новом читању: А. KURILIĆ, *Rad. Fil. fak. Zad.* 31 (18), 1991/1992 (1993), 89–96 (*AE* 1992, 1379).

⁴²⁵ MARGETIĆ 1977, 405–407.

⁴²⁶ MOMMSEN, *Röm. Staatsr.* III/1, Leipzig 1887, 631–632, 808.

⁴²⁷ MARGETIĆ 1977, 406: “Il *ius Italicum* delle comunità liburniche non era altro che il *commercium* delle comunità con il diritto latino”.

⁴²⁸ Списак градова са *ius Italicum*: *Dig.* 50.15.1,6,7. уп. WATKINS 1983, 320.

⁴²⁹ Више аутора уочава неправилности у овоме: F. VITTINGHOFF, *ZSSRg* 68, 1951, 468; SHERWIN–WHITE 1973, 321; 277 и 318: „none of these were coloniae, and their status as *municipia* is not firmly documented”.

Burnistas, Olbonenses.⁴³⁰ Нису нам позната имена осталих десет заједница Либурније на које Плиније реферише у овом пасусу. Највероватније су у питању неке заједнице садржане у друге две Плинијеве листе. *Stulpini, Burnistae* и *Lacinienses* помињу се на једном натпису из Скардоне (бр. **11**), који је додуше оштећен, тако да помен прве и треће заједнице почива на допуни. Стулпине бележи и Птоlemeј, у унутрашњости Либурније.⁴³¹ Бурнисте се поуздано могу идентификовати са становницима Бурнума, на самој граници између Либурније и Делмата, односно Скардонитанског и Салонитанског конвента. Плиније Бурнум помиње и нешто ниже у поглављу *NH* III 142, међу каселима Делмата.⁴³² У томе месту је био смештен легијски логор.⁴³³ Од легијских канаба је, вероватно у време Хадријана настао муниципиј, а град је највероватније обухватио peregrino насеље.⁴³⁴ Трећа заједница која је забележена на овом натпису *Olbonenses* иначе је непозната, премда су постојали покушаји да се идентификују са становницима Албоне.⁴³⁵

Један votivни споменик посвећен Марсу бележи peregrиног декуриона: *Turus Longini f(i)lius dec(ur)io et sacerdotali(s)* (бр. **13**). Он подиже споменик *pro suis et cognation(e) Nantania*. На основу тога, Г. Алфелди је сматрао да натпис сведочи о матријархалном родовском уређењу код Либурна, о којем постоји траг у писаним изворима.⁴³⁶ Према њему, *cognatio* био род, клан (*Sippe*) по матрилинеарном сродству означен латинским термином, док би *gens* (у случају аналогних примера *gens Latiniana et Epicadiana* код Доклеата (§ 3.1.3.4, бр. **70**) и *gens Undia* код Амантина (§ 3.2.1.9, бр. **125**) означавао опстанак патријархалног

---

⁴³⁰ Plin. *NH* III 139.

⁴³¹ Ptol. II 16. 6: Στουλί.

⁴³² В. § 3.1.2.1, стр. 20.

⁴³³ XX у време Батоновог устанка. Легија *XI Claudia*, до 69. године; *VIII Augusta*; и *IV Flavia* између 70. и 86. год. Уп. ZANINOVIĆ 1968, 119, 123–4; WILKES 1969, 217.

⁴³⁴ *ILJug* 845 (*decurio municipi Burnistarum*); *CIL* III 9890; *CIL* III 14321, 23–24. ALFÖLDY 1963, 81; ALFÖLDY 1965, 87–88.

⁴³⁵ POLASCHEK XVII/2, 1937, 2431; MAYER 1957, 28, *contra*: ZEHNACKER 2004, 266–267.

⁴³⁶ Ps. Scyl. 21; Varr.

родовског уређења у римско доба.⁴³⁷ Према његовом мишљењу, *Turus* је био декурион *cognationis*. Међутим, Ф. Папазоглу је указала на недоследност у терминологији када је у питању обележавање домородачких институција латинским терминима. Према њеном мишљењу термини *gens* и *cognatio* у овим натписима могу обележавати истакнуте породице које су припадале племенској аристократији заједница.⁴³⁸ Осим тога, питање је да ли су личности у натпису Либурни: *Nantanius* се јавља као гентилно име у Ридеру, а делматско становништво насељавало је и подручје на десној обали Крке.⁴³⁹ Стога се тумачење да споменик сведочи о матријархату код Либурна мора узети са резервом. Затим, *Turus* је могао бити декурион заједнице / града (не зна се тачно да ли натпис припада Бурнуму или Варварији), сасвим могуће, латинског права.

Натписи

10. Почасни натпис на бази за статуу из Скардоне, 104 x 74 x 21 цм, који подижу *civitates Liburniae*.

PATSCH 1897, 218–219, бр. 86; *CIL* III 2808 = 9879; *ILS* 7156; А. ГИТТИ, *BMIR* 6, 1935, 77–80 (*AE* 1938, 68).

Neroni Caesari | Germanici f(ilio) Ti(beri) | Aug(usti) n(epoti) divi Aug(usti) pro(nepoti) | flamin(i) Aug(ustali) | civitates Liburniae.

Датује се у 23–26. годину.

Уп. натписе *CIL* III 2810 (= *ILJug* 199) бележи *sacer[doti] | ad aram Aug(usti) Lib[urn(orum)]* и *ILJug* 247 *sacerdos Liburnorum*.

11. Фрагмент натписа из Скардоне.

CIL III 2809. *PIR*² S 242; TOMASSON 1984, 17, 93, бр. 37.

⁴³⁷ ALFÖLDY 1961, ALFÖLDY 1965 166–168; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1974, нап. 63 = RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 889.

⁴³⁸ PAPAZOGLU 1967, 12–13.

⁴³⁹ Уп. више, стр. 76.

*Praetoriu[m vetustate] / conlapsum [Stulpini et?] / Burnistae [Lacinien]/ses (?)
ex pec(unia) [publ(ica) refecer(unt)] / Scapul[a Tertullus] / leg(atus)
Augg(ustorum) p[rov(inciae) Dalmatiae] / restit[uit].*

Датум: 177–178. год.

12. Надгробни натпис, нађен у Мратову, 3 км источно од Крке.

CIL III 6418 = 9896; *ILS* 2259.

*A(ulus) Senti(um) A(uli) f(ilius) / Pom(ptina) Arreti(o) / vet(eranus) leg(ionis) XI
h(ic) s(itus) e(st) t(estamento) f(ieri) i(ussit) / hic est occisus /⁵ finibus
Varvari/norum in agello / secus Titum flu(men) ad petram / longam f(aciendum)
c(uravit) her(es).*

Натпис се датује у прву половину I века (именска формула, облик слова); *terminus ante quem* је 42. година, легија нема епитета *Claudia pia fidelis*.

Топоним *Petra longa* сачуван је имену места Дуга стена, локалитет између Пуљана и Богатића на левој обали Крке (SUIĆ 1960, 194; ZANINOVIĆ 1966, 41; 1967; 8; ZANINOVIĆ 1985, 71).

13. Натпис пронађен у Варварији (Брибиру)?

RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1960; ALFÖLDY 1963, 81–87 (*AE* 1964, 1; *ILJug* 944A).

*Marti sac(rum) / Turus Longini f(ilius) / dec(urio) et sacerdotali(s) / pro suis et
cognition(e) /⁵ Nantania / de suo v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

Име *Turus* јавља се у код Делмата, Либуерна и Јапода (ALFÖLDY 1963, 81 нап. 3). Име *Nantania*, *Nantanius* *Nantia* јавља се у Ридеру RENDIĆ-MIOČEVIĆ ; ALFÖLDY 1964, 62; ALFÖLDY 1969, 250.

У натпису се наводи да је *Turus* био *decurio et sacerdotalis* што би се могло односити на заједницу, а не *cognatio Nantania*.

Уп. *cognate CIL* III 9708 (*Siculi*). Термин *cognatio* употребљена је у више вотивних споменика из Салоне да означи културну заједницу. У питању је

cognatio Magnae Matris (*ILJug* 674; 1997; 2052; *AE* 2001, 1606 уш. *CIL* III 8676),
затим: *Veneri*: *CIL* III 8675. Уш. PAPAZOGLU 1967, 13.

3.1.2. *Civitates* Салонитанског конвента

Јуридикчки конвент чији је центар био у Салони обухватао је заједнице на пространом подручју између Крке и Неретве, од јадранске обале на југу и до провинцијске границе са Панонијом на северу. Према списку Плинија Старијег овоме су конвенту припадали: *Delmatae* (§ 3.1.2.1), *Deuri* (§ 3.1.2.2), *Ditiones* (§ 3.1.2.3), *Maezaei* (§ 3.1.2.4) и *Sardeates* (§ 3.1.2.5). Јурисдикција Салоне протезала се на острва овога конвента која су у административном смислу била под њеном управом, као префектуре,⁴⁴⁰ затим и на перегрине заједнице средње далматинске обале које су доцније, у II веку биле обухваћене територијом колоније Салоне, када је проширен њен *ager*.⁴⁴¹

3.1.2.1. *Civitas Delmatarum*

Илирско племе Делмата први пут се помиње у изворима у догађајима Трећег илирског рата (168. пре Хр.). Делмати су признавали власт краља Плеурата, али су се после његове смрти одметнули од Генција, са Даверсима и неким суседним племенима.⁴⁴² Након тога Делмати су ојачали и ширили се на рачун суседа, којима су наметнули порез у виду стоке и жита,⁴⁴³ због чега су Римљани, на позив Исе заратили на њих 156. год. пре Хр.⁴⁴⁴ Први делматски рат повео је Гај Марције Фигул, а завршио га је Сципион Назика 155. године уништењем Делминијума,⁴⁴⁵ и прославио тријумф исте године.⁴⁴⁶ Други Делматски рат водио је, 119–118. године, Л. Цецилије Метел, и тријумфовао

⁴⁴⁰ R. KATIČIĆ, Heraklov sin Hilo na Jadranu, *Illyricum mythologicum*, Zagreb 1995, 387–398. S. ČAČE, Promunturium Diomedis (Plin. *Nat. hist.* 3, 141), *RFFZd* 35 (22), Zadar 1997 (*non vidi*).

⁴⁴¹ WILKES 1969,

⁴⁴² Pol. XXXII 9.

⁴⁴³ В. претходну напомену.

⁴⁴⁴ PATSCH 1922, 51; ALFÖLDY 1965, 44; WILKES 1969, 30 уп. § 3.1.3.2.

⁴⁴⁵ Strab. VII 5.5; Liv. *Per.* XLVII; Front. *Strat.* III 6; Iul. Obseq. 16. Апијан (*App. Ill.* 11) не помиње Сципиона Назику, већ само операције под Фигулом.

⁴⁴⁶ *InscrIt* XIII 1, 82.

117. год. пре Хр., након чега је узео и почасни надимак *Delmaticus*.⁴⁴⁷ Извори помињу рат са Делматима 76–78. пре Хр. који је водио Гај Косконије;⁴⁴⁸ завршио се заузећем Салоне. У време грађанског рата Делмати су били на страни Помпеја, против Ватинија и Габинија.⁴⁴⁹ После Батоновог устанка предузете су, како ћемо видети, значајне мере пацификације,⁴⁵⁰ премда су Делмати, како се према изворима види задржали велику територију.

Према Плинијевом списку *Delmatae* су имали 342 декурије, што их чини највећом и најмногољуднијом перегрином заједницом у Далмацији. Њихова је *civitas* заузимала велики простор читаве средње Далмације, између река *Titius* (Крка) на западу, одакле почиње Салонитански конвент,⁴⁵¹ до реке Нароне (Неретве) на истоку, премда постоје индиције да је делматско становништво живело и са друге стране Крке.⁴⁵² Динарски масив, највећа природна препрека на матичној територији Делмата, делио је територију заједнице на две крупне географске целине,⁴⁵³ које су даље подељене на мања крашка поља, од којих су највећа Ливањско, Дувањско и, најисточније Имотско поље. Заузимали су део далматинске обале, источно и западно од колоније Салоне, чијом је територијом део тих насеља обухваћен у II веку.⁴⁵⁴

У време непосредно након Далматско-панонског устанка, за којим је уследила и реорганизације провинције, перегринна заједница Делмата била је, извесно, под јаким контролом римске војске. Премда о управи војних префеката над *civitas Delmatarum* нема епиграфских потврда, мора се претпоставити да је ово моћно, бунтовно племе било стављено под јак војни надзор, што се може закључити најпре по начину на који је племенска територија подељена —

⁴⁴⁷ App. III. 11; DEGRASSI 1954, 106 (117. пре Хр.): *L. Caecilius L.f. Q.n. Metellus Delmaticus, proconsul*; уп. Liv. Per. LXII.

⁴⁴⁸ Eutrop. VI 4; Oros. Hist. V 23.23.

⁴⁴⁹ За кратак приказ догађаја за период 167–59. пре Хр.: WILKES 1969, 31–36.

⁴⁵⁰ В. стр. 30–32 и § 4.1.

⁴⁵¹ Plin. NH III 142.

⁴⁵² ALFÖLDY 1965, 44, 63, нап. 53. Plin. NH III 142: *Burnum* помиње као *castellum* Делмата.

⁴⁵³ Strab. VII 5.5: Ἄδριον δὲ ὄρος ἐστὶ μέσην τέμνον τὴν Δαλματικὴν, τὴν μὲν ἐπιθαλάττιον τὴν δ' ἐπὶ θάτερα.

⁴⁵⁴ Strab. VII 5.5: εἶτα ἢ τῶν Δαλματέων παραλία καὶ τὸ ἐπίνειον αὐτῶν Σάλων. Уп. стр. 95.

географски и правно, на низ мањих јединица. поред којих су на важним упориштима биле смештене римске војне трупе. Плинијев податак *in hoc tractu sunt Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella*, односи се на предримске градине Делмата.⁴⁵⁵ Након Далматско-панонског устанка у њима су били смештени римски војни гарнизони. У Бурнуму (Кистање, Ивошевци) је била смештена легија XI *Claudia*,⁴⁵⁶ у Андетрију (Горњи Мућ) су били стационарани помоћни одреди. Име трећег кастела, којег Плиније помиње као *Tribulium*, може се довести у везу градином *Tilurium*⁴⁵⁷ (Гардун у долини Цетине), где је такође био смештен легијски логор. Када се размотри положај ових трију кастела, може се уочити да замишљена линија, која их повезује, пресеца по средини територију делматске заједнице.⁴⁵⁸ Осим активног присуства римских трупа, мера контроле била је и насељавање ветерана на месту некадашњих делматских упоришта у долинама Крке, Цетине и Чиколе.⁴⁵⁹ У време цара Клаудија на територији Делмата основана је колонија *Aequum* (Читлук). У време овога цара ветерани су насељени у залеђу Салоне, у место *Siculi*,⁴⁶⁰ док је домаће, делматско становништво раније пресељено на друго место, у источни део провинције Далмације, и по свему судећи било смештено у административни оквир перегрине заједнице Сикулота.⁴⁶¹

Једна од мера пацификације било је систематско расељавање делматског становништва из њихове матичне територије, од времена одмах после Далматско-панонског устанка до II века. Према једном податку из Флора, Август је наложио Вибију Постуму, првом намеснику провинције Далмације, да

⁴⁵⁵ Strab. VII 5.5: Ἀνδήτριον ἐρυμνὸν χωρίον. Уп. ZANINOVIĆ 1968, 119–121.

⁴⁵⁶ Предримска градина налазила се на левој обали Крке код села Пуљане, док је легијски логор био смештен на десној обали у Шупљој цркви код Ивошеваца. VOJANOVSKI 1974, 209.

⁴⁵⁷ *Contra*: ZEHACKER 2004, 269–270 (ad Plin. *NH* III 143), § 2.2.2.

⁴⁵⁸ ALFÖLDY 1962c, 284; ALFÖLDY 1965, 98, 71; WILKES 1969, 238–240; LOMA 2002, 152; ZANINOVIĆ 2007, 181–182.

⁴⁵⁹ WILKES 1969, 111. Дедукција је забележена у Андетријуму.

⁴⁶⁰ *CIL* III 9708; 9709; 9710; 9712. M. SUIĆ, *Diadora* I, 1969, 162; M. SUIĆ, *Antički grad*, 1976, 101–103.

⁴⁶¹ В. § 3.1.3.12.

Делмате умири тако што ће их натерати на принудни рад у рудницима.⁴⁶² То је подразумевало да они у таласима бивају пресељавани у рудничке области на више места у провинцији — у највећој мери у источни део провинције Далмације. Доцније су били пресељавани у рудничке области ван Далмације, у рудничке области Дакије. О тим процесима налазимо јасна сведочанства у епиграфским изворима, о чему ће нешто касније бити речи.

Једини аутохтони *princeps Delmatarum*, односно *princeps civitatis Delmatarum* посведочен је натписом из Данила Горњег (бр. 14). Његово име није сачувано, али се из натписа може закључити да је породица овог делматског принцепса добила грађанско право у време Клаудија. Аутономна управа племенских поглавара падала би у исти период.⁴⁶³ На основу овог натписа (бр. 14) Алфелди, према њему и Вилкс, изнели су мишљење да је центар делматске перегрине заједнице био Ридер, који је „по значају био наследник предримског Делминијума“.⁴⁶⁴ Међутим, према карактеристикама рељефа, као и на основу других индиција, какве су подаци о управи и територијалном уређењу, затим генеза и распоред градова на територији ове заједнице,⁴⁶⁵ може се претпоставити да је *civitas Delmatarum* од времена формирања била полицентрична, и да је функција племенског првака (*princeps Delmatarum*) Делмата, као и код других заједница, била колегијалног карактера.⁴⁶⁶ Комплексна унутрашња организација заједнице Делмата свакако је била условљена како политичким приликама, тако и композитним рељефом области коју су заузимали. Слична ситуација уочава се и код других перегриних заједница, обично оних које су заузимале врло велику територију, на пример, Мезеји, Боји, Дарданци, и др. Осим тога, *principes* Делмата посведочени су и на

---

⁴⁶² Flor. *Epit.* II 25 (*Bellum Delmaticum*): *sed Augustus perdomandos (sc. Delmatas) Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium cupidissima eo studio, ea diligentia anquirat, ut illud in usus suos eruere videantur.* LOMA 2002, 153; LOMA 2003, 19; LOMA 2005, 14–16.

⁴⁶³ ALFÖLDY 1965, 97.

⁴⁶⁴ ALFÖLDY 1965, 44; WILKES 1969, 240–241.

⁴⁶⁵ В. стр. 25д.

⁴⁶⁶ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1962 = 1989, 862–894.

другим местима, где су Делмати били расељени,⁴⁶⁷ у већем броју случајева у градовима насталим на аутохтоној, делматској основи (о чему ће бити речи када будемо разматрали појединости о настанку и статусу тих градова), што такође указује на полицентричност делматске *civitas*. Будући да о низу појединости у вези са унутрашњом организационом структуром перегриних заједница нисмо директно обавештени, често није јасно да ли се ради о више *civitates* формираних од једног племена,⁴⁶⁸ или о насељима које административно спадају у једну *civitas Delmatarum*. Ово питање је од нарочите важности када се узме у обзир да је део племена, измештен из матичне територије, био чврсто повезан са матичном заједницом,⁴⁶⁹ не само културним и етничким везама, већ највероватније и административно, што такође говори о врло комплексној организацији делматске заједнице.⁴⁷⁰ У источној Далмацији посведочен је *P. Ael. Pladomenus Carvanius*, који је био [*praefectus*] *civitatium [Del]m[atarum]* (бр. **43**) које су биле формиране од делматског становништва депортованог у тај део провинције ради експлоатације рудника.

Извори, пре свега епиграфски, указују на то да је *civitas Delmatarum*, као јединствена административна целина, обухватала низ мањих јединица: *pagus*, *vicus*, *castellum*,⁴⁷¹ што говори не само о територијалном, већ и друштвеном уређењу заједнице. Таква организациона схема, посведочена и код неких других *civitates* Илирика, одговара територијалној организацији перегриних заједница у западним провинцијама.⁴⁷² Извесно је да се ради о мањим јединицама које улазе у склоп *civitas Delmatarum*. Становништво је било концентрисано у

⁴⁶⁷ У Дакији На једној воштаног таблони из Дакије (*IDR I 36 = Tab. cer. D VI: a.139*) забележен је *Maximus Veneti, princeps*, који би могао бити Делмата. Можда и *CIL III 838 (Aurelius Manneus, princeps)*?

⁴⁶⁸ Таква је ситуација посведочена код Либуерна, захваљујући Плинијевом сведочанству, али се због своје специфичности и ране урбанизације ове регије, случај заједница Либурније на овоме месту не може применити као модел, уп. ALFOLDY 1965, 178. На то би можда указивао натпис из Пљеваља на којем се изгледа помиње *praefectus civitatium [Del]m[atarum](?)*. ЛОМА 2003, 19.

⁴⁶⁹ В. стр. 18.

⁴⁷⁰ В. стр. 26 и посебно натпис бр. **43**.

⁴⁷¹ LAFFI 1966, 88–89.

⁴⁷² Уп. LANGHAMMER 1973, 5, 22–23.

енклавама,⁴⁷³ док је територија перегрине заједнице Делмата, како смо споменули, била прожета местима која је држала војска, затим местима где су насељени ветерани.⁴⁷⁴ Имена појединих насеља, као и њихових становника (*pagani, castellani*),⁴⁷⁵ забележена су како на споменицима матичне територије заједнице, тако и ван ње, на местима где је делматско становништво расељавано. Нарочито су интересантни подаци о интервенцијама око граница између појединих насеља унутар делматске заједнице (бр. **17, 17, 18, 19**).

На основу једног вотивног натписа на коме се помиње *magister* (бр. **15**), сматра се да је Ридер у предмуниципалној фази био организован као *vicus*,⁴⁷⁶ премда је *magister*⁴⁷⁷ могао бити и на челу *pagus*-а.⁴⁷⁸ Тај је организациони облик епиграфски посведочен код Делмата. Судећи по натпису на бронзаној таблици (бр. **16**) на којој је урезана одлука о снабдевању млина водом,⁴⁷⁹ донета поводом неког спора у коме су учествовали *pagani Prom[onenses]*,⁴⁸⁰ може се закључити да је Промона⁴⁸¹ била организована као *pagus*.⁴⁸² Границу Промоне могуће обележава терминацијски натпис из Оклаја код Промина (бр. **17**). Тешко је одредити да ли је у питању *pagus* који административно припада перегриној

---

⁴⁷³ LOMA 2002, 152.

⁴⁷⁴ Рошки слап (јужно од Бурнума), Сикули у време Клаудија, и колонија Еквум; WILKES 1969, 111; ФЕРЈАНЧИЋ 2002, 58–59, 114–118; уп. LOMA 2002, 152.

⁴⁷⁵ В. бр. **16, 21**.

⁴⁷⁶ ALFÖLDY 1965, 97; WILKES 1969, 240.

⁴⁷⁷ уп. CIL III 1270 = IDR III/3, 423.

⁴⁷⁸ Уп. афричке примере, који су најбројнији: нпр. CIL VIII 23326; 26252; 26185; 27828; AE 1978, 855; AE 1989, 780; AE 1997, 16; *ILTun* 1367, шпанске (Бетика) CIL II²/7 875; Норик: нпр. *ILLPRON* 448; Дакија: AE 1980, 780; AE 2004, 1208.

⁴⁷⁹ Уп. CIL III 15053.

⁴⁸⁰ За документа која бележе поравнање у споровима око воде између заједница, односно између *pagus*-а, уп. документ из шпанског места Agón, “*Lex rivi Hiberiensis*” (између *pagus Gallorum, pagus Belsinonensis, pagus Segardenensis*): F. BELTRÁN LLORIS, *JRS* 96, 2006, 147–197 P. LE ROUX, *Chiron* 39, 2009; уп. KREMER 2006, 161.

⁴⁸¹ App. III. 12. Промона, либурнијско место које су Делмати освојили. У периоду након формирања римске провинције, присуство Либурна у Промони сасвим је непознато. Лична имена су делматска: RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 712 (= *Zbor. Inst. za hist. nauke u Zadru*, 1955, 125д.). Уп. PISO, *HPS* 13, 2006, 103–194, сл. 2–3 (AE 2006, 1173). ŠAŠEL KOS 2005, 313.

⁴⁸² WILKES 1969, 239.

заједници Делмата⁴⁸³ или је у питању *pagus* који припада градском насељу.⁴⁸⁴ Домаће становништво околине Промоне углавном је перегриног статуса.⁴⁸⁵

Натпис из околине Врхлике (бр. 19), у горњем току Цетине (данас Перућко језеро), бележи разграничење између *Barizani[ates]* и *Lizaviates*. Етницима су означени становници насеља у оквиру перегрине заједнице Делмата. Вилкс је изнео мишљење да су *Barizani[ates]* и *Lizaviates* две мање заједнице Делмата, које су, како је овај аутор претпоставио, могле бити уређене као *pagi*,⁴⁸⁶ као што је случај код *Promonenses*, где је овај организациони облик посведочен. Сличан пример на једном натпису из Сиња (бр. 20) где се помиње етникон (или ктетикон?) *Osiniates*,⁴⁸⁷ који се бесумње односи на становништво још једног насеља Делмата, које се доводи у везу са Синотионом.⁴⁸⁸ Као и у случају Баризанијата и Лизавијата, тешко је одредити којем типу насеобине ово место припада. Вилкс помиње велику тврђаву на месту модерног Сиња, центра делматских Осинијата,⁴⁸⁹ стога би можда пре могао бити у питању још један *castellum Delmatarum*, а не *pagus*. Ситуација код Баризанијата и Лизавијата утолико је сложенија што се имена насеља — односно њихових становника, не могу везати уз познате локалитете чија би археолошка слика била од користи да се утврди да ли су у питању *castella*, *vici*, или *pagi*. *Barizani[ates]*⁴⁹⁰ са врличког натписа довођени су у везу са путном станицом Баридуум, коју помиње Табула.⁴⁹¹ Сходно тој интерпретацији Габричевић и други локализовали су

⁴⁸³ WILKES 1969, 244, 458. За такву категорију *pagorum* у западним провинцијама, в. TARPIN 2003, 31–37, са претходном литературом.

⁴⁸⁴ *Pagus* који припада колонији: М. АВРАМИЋ, *BIAV* 16, 1950, 235–236; sl. 2; sl. 1 (*AE* 1950, 44; *ILJug* 113, 114). Љубушки, Зарбиновац: *pagus Scunasticus*.

⁴⁸⁵ *Paio*, *Carpia Platoris f.* (*CIL* III 9839); *Suttis* (*CIL* III 14316, 7); *[T?]ritus*, *Druanus Pla[he]nius* (*CIL* III 14316, 6); *Dasas*, *Pan(tus?) Tit(---) Pan(es?)* (*CIL* III 14316, 5); *Aur(elia) Seio*, *Aurelia Maxima* (*ILJug* 1975).

⁴⁸⁶ WILKES 1969, 244.

⁴⁸⁷ WILKES 1969, 243–244.

⁴⁸⁸ Према Страбону постојали су Стари и Нови Синотион: Strab. VII 5.5. Σινώτιον τό τε νέον καί τὸ παλαιόν. Места су уништена под Октавијаном 33. године.

⁴⁸⁹ WILKES 1969, 347.

⁴⁹⁰ GABRIČEVIĆ 1953, 193–218; WILKES 1969, 244; WILKES 1992, 190, 237.

⁴⁹¹ *Tab. Peut.* V 20: *Bariduo* на путу између Салоне и Сервитија.

станицу у околину Врхлике. Бојановски је, међутим, показао да се станица Баридуум налазила на месту Ливна.⁴⁹² Након оснивања муниципија *Salvium*-а у Врби, Баридуум је могао бити обухваћен градском територијом. Уколико се прихвати таква убикација станице, *Barizaniates* не би били становници Баридуума, будући да су те две тачке сувише удаљене да би могле припадати једном кастелу, већ је у питању неко друго насеље Делмата.⁴⁹³ Из натписа пронађеног у дачкој рудничкој регији *Alburnus Maior* (бр. 21), који бележи *collegium kastelli Baridustarum*, сазнајемо да је етникон житеља Баридуума гласио *Baridustae*. Они су, наиме, местима где су пресељавани давали имена својих завичајних насеља.⁴⁹⁴ Тако је, сасвим вероватно, Сплонум (касније *municipium Splonistarum*) у рудничком крају источне Далмације, назван по утврђењу Сплаунон, на матичној територији Делмата, које је Германик освојио пред угушење Далматско-панонског устанка.⁴⁹⁵ Делмати су, у ново насеље, где су били депортовани на рад у рудницама, пренели име свога завичаја. Тако и заједница Сикулота носи име према месту Сикули у залеђу Салоне, из кога су измештени на исток провинције.⁴⁹⁶ По истоме моделу, Делмати су у другом веку, у млађем таласу пресељења, са собом преносили домаћу топонимију у провинцију Дакију, где је епиграфски забележено више таквих топонима.

Као и у случају Баридуума, аналогна ситуација може се претпоставити за *castellum Starva*. Старва се помиње се на једном натпису нађеном у месту Сућурац у залеђу Салоне. У питању је надгробни натпис Елија Капитона, декуриона муниципија Салвијума, који је рођен у Старви: *natus Starve*.⁴⁹⁷ Судаћи према Капитовом натпису, налазила се негде на простору Гламочког или Ливањског поља,⁴⁹⁸ али је статус места доскора био непознат. Недавно су у

⁴⁹² MAYER 1957, 77; BOJANOVSKI 1974, 58, 123 и нап. 139.

⁴⁹³ Код Равената (Rav. IV 16) се помиње *Burzumon* после Нединума.

⁴⁹⁴ ЛОМА 2003, 18–20.

⁴⁹⁵ Cass. Dio LVI 11, 1. ЛОМА 1997, 110–111; 193; ЛОМА 2002, 169; ЛОМА 2003, 17.

⁴⁹⁶ § 3.1.3.11.

⁴⁹⁷ F. BULIĆ, *JÖAI* (Bbl.) 2, 1899, 109–112; *AE* 1899, 181; F. BULIĆ, *BAHD* 23, 1900, 31–34; *CIL* III 14249, 2; *ILJug* 2775: *D(is) M(anibus) | Ael(ius) Capito dec(urio) | municip(i) Salvio | natus Starve qui | vix(it) an(nos) XLV Ael(ius) | Victor filius ips(ius) patri karissim(o) | b(ene) m(erenti) pos(uit)*.

⁴⁹⁸ На територији доцнијег муниципија Салвијума.

Дакији откривена још два споменика која бележе овај топоним (бр. 22 и 23) из којих сазнајемо да је место имало статус кастела. За личности оба натписа наводи се порекло: *Del(mata) k(astello) Starvae*, што бесумње указује да се ради о истоме насељу Делмата, које је епонимно месту њиховог порекла.

Споменици из дачког Албурнус Мајора откривају име још једног кастела: *castellum Ansi* (бр. 24, 25, 26, 27, 28, 29) који се може идентификовати са Ансијумом у Либурнији.⁴⁹⁹ Убицира се на место Цвијина Градина у близини Обровца, на основу терминацијског натписа о разграничењу Коринија и Ансија.⁵⁰⁰ Место се помиње на још једном епиграфском споменику из околине Обровца, чији је дедикант војник преторијанац који се, сасвим извесно, након службе вратио у родно место.⁵⁰¹ Са овим је либурнским местом највероватније у вези и посвета *Veneri Ansoticae* из Еноне (Нин).⁵⁰² Пизо сматра да ова идентификација није прихватљива из разлога што лична имена која се јављају у контексту кастела Анси припадају средњедалматском именском подручју, док се имена либурнијске именске области не јављају се у Албурнусу.⁵⁰³ Међутим, то не могу бити аргументи против овакве идентификације, која изгледа

---

⁴⁹⁹ WILKES 1969, 184, нап. 8, 211–212.

⁵⁰⁰ WILKES 1974, 262, бр. 9 (*ILJug* 2865).

⁵⁰¹ *CIL* III 2887; *ILS* 9067: *A. Saufeius P(ubli) filius Ca[m(ilia)] | Max(imus?) Ansio miles c[oh(ortis)] | VIII pr(aetoriae) (centuria) Firmi Ter[tulli] | militavit annis [--- bene]ficiarius t[ri]b[uni] tes[erarius] co[rnicular(ius)] | donis do[natus ab] | Imperat[ore ---]no Cae[sare Aug(usto) tor]quib[us ---] | [---]. Уп. MAYER 1957, 47; ALFÖLDY 1965, 84; WILKES 1969, 211.*

⁵⁰² *AE* 1940, 6: *Veneri Ansotic(ae) | sacrum | Baebia C(ai) filia Maximil[la] ex testament(o) | L(uci) Corneli Bassi fecit. AE* 1939, 31: *T. Appuleius T(iti) L(uci) l(ibertus) Antigonius | Anzoticae | v(otum) s(olvit)*. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 431. E. GALLI, *Aenona – Illyricum: santuario di Venere “Ansotica”, Athenaeum* 17, 1939, 50–53.

⁵⁰³ PISO 2004, 295: “In questo caso Ansum sarebbe da collocare in Liburnia, ma la difficoltà consiste nel fatto che ad Alburnus Maior e specialmente nel santurio di Häbad non compaiono nomi di tipo liburnico.”

поуздана.⁵⁰⁴ Осим тога, дистрибуција делматских имена не престаје строго на левој обали Крке.⁵⁰⁵

У саставу *civitas Delmatarum* могао је бити *castrum Plana*, забележен као *origo* војника на једном надгробном натпису из Равене (бр. 30).⁵⁰⁶ Осим тога, у натпису се наводи да је војник *nat(ione) Delm.*, што се може односити на читаву провинцију, или, што је вероватније, на заједницу Делмата. Бојановски је помишљао да се може идентификовати са данашњим местом Плана у околини Билећа; у складу са тим смешта га на територију заједнице Дерамиста,⁵⁰⁷ за шта не постоје аргументи. Са топонимом се може довести у везу лично име *Planus* које се јавља на неколико епиграфских споменика далматског именованог подручја.⁵⁰⁸

Тариоте и њихов епонимни кастел били су познати само из Плинијевог поглавља *NH* III 141, где писац бележи да након границе између Либурније и Далмације следи: *Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona*. Плиније их, дакле, смешта у Далмацију (у ужем смислу), односно већ у Салонитански конвент, што је посведочено рецентнијим епиграфским открићима. Наиме, у унутрашњости полуострва које се поуздано може идентификовати са Плинијевим *promunturium Diomedis*,⁵⁰⁹ односно *Hyllis*, недавно су пронађена два терминацијска натписа из времена намесништва Корнелија Долабеле (бр. 31 и 32), на којима се спомињу *territorium* и *saltus* Тариота, које бележи и један

---

⁵⁰⁴ В. § 3.1.1.2 и бр. 18.

⁵⁰⁵ Уп. на пример ALFÖLDY 1963, 81: *cognatio Nantania* (бр. 84) и лично име *Nant[an]ius* посведочено у Ридеру (ALFÖLDY 1964, 62; 1969, 102). Делматска антропонимија је различита од либурнске: КАТИЋИЋ 1976, 182; уп. ALFÖLDY 1965, 99.

⁵⁰⁶ Уп. WILKES 1969, 244.

⁵⁰⁷ БОЈАНОВСКИ 1988, 111; ZANINović 1995, 113.

⁵⁰⁸ *ILJug* 172 (Ридер), уп. ALFÖLDY 1969, 267; *IDR* 1, 36 (*Alburnus Maior*); КАТИЋИЋ 1963, 273.

⁵⁰⁹ Археолошка истраживања вршна 1996. на рту Плоче открила су светилиште посвећено Диомеду, где је пронађен натпис (графит?) са именом Диомеда, као и имена бројних донатора урезана на уломцима сачуване керамике: D. GLOGOVIĆ / M. MENĐUŠIĆ, *Pril. Inst. arheol. Zagrebu*, 21/2004, 209 позивајући се на: BILIĆ DUJMUŠIĆ, 485, 489, у: N. SAMBI / S. ČAČE / B. KIRIGIN, *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana (Zbornik radova znanstvenog skupa, održanog 24.-26. rujna 1998)*, Split 2002, 485–497 (*non vidi*); ŠAŠEL KOS 2004, 496–497.

терминацијски ципус из околине Старог Шибеника (бр. 33). Етноним се изгледа помиње и на надгробном натпису *CIL* III 2798. Осим античких натписа, који потврђују положај Тариота на месту где их и Плиније убицира, о чему сведочи и континуитет у топонимији: савремени топоним Таре у залеђу Морињског залива (у близини Шибеника) може се везати за антички топоним *Tariona*, односно етноним *Tariotae*.⁵¹⁰ Са Тариотама обично доводи у везу гентилно име *Tarius*, добро посведочено у либурнијском граду Нединум.⁵¹¹ Веза са Либурнијом можда је слична као у случају Промоне и других места које су Делмате преузели од Либурна. У времену о којем говоримо, тај је крај био насељен делматским становништвом,⁵¹² и административно је највероватније припадао peregrиној заједници Делмата.⁵¹³ Да се ради о посебној *civitas peregrina*, она би у Плинијевом списку била ногирана у формули. Будући да натписи сведоче о њиховом постојању у I веку, можемо извести закључак да је Плиније, спомињући њихову *regio antiqua* имао у виду и податке неког старијег извора.

Набрајајући *civitates* Салонитанског конвента, Плиније помиње и острвске заједнице⁵¹⁴ које су му припадале: *petunt et ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini. ab his castella Petuntium, Narestes, Oneum*. На овоме месту Плиније је непрецизан, будући да се нека од ових насеља налазе на копну.⁵¹⁵ Три се места спомињу и код Птолемеја: Ἐπετίειον, Πιτουντίον, Ὀναῖον.⁵¹⁶ Захваљујући натписима који бележе ове топониме (бр. 35, 36, 37, 38) положај мѐста може се прецизније утврдити. Епетиј⁵¹⁷ се убицира у Стробеч, Питунтиј се може

⁵¹⁰ CATANI 2008, 83–84. Помиње и велику распрострањеност презимена Таре око Морињског залива, *ib.* нап. 34.

⁵¹¹ ALFÖLDY 1968a, 100–107; WILKES 1969, 330–331 са нап. 1. *CIL* III 2878.

⁵¹² MAYER 1957, 329: *Taronius Verus veter(anus) nati(oue) Delmata*.

⁵¹³ Уп. положај, југоисточно од делматског Ридера.

⁵¹⁴ Острва се код Плинија спомињу и у посебном поглављу: *Bova, Brattia, Issa civium Romanorum, Pharia, Corcyra Melaena, Melite*, итд.

⁵¹⁵ Уп. JONES 1972, 491.

⁵¹⁶ Ptol. II 16. 3.

⁵¹⁷ *CIL* III 1920=8524; *CIL* III 8255; *CIL* III 12815; *CIL* III 14230. WILKES 1969, 227: *vicus* који је припадао Салони, префекти.

убицирати у место Горња Подстрана, Нерасте — у Сумпетар–Јасенице, а Онеум код села Бораk у близини Омиша.⁵¹⁸ С. Чаче мисли да *Petuntium*, *Naraste*, *Oneum* нису никада биле чврсто интегрисане у делматску политичку заједницу, већ да су „очувале делимичну аутономију под римском заштитом“.⁵¹⁹ У свакоме случају, ова је места насељавало делматско становништво, стога их треба сматрати насељима Делмата. У каснијем периоду ове су општине припале територији Салоне.⁵²⁰

Када се говори о заједници Делмата у време Принципата и о њеној организацији, један од важнијих аспеката историје овог племена у римско доба јесте њихово сукцесивно расељавање са матичне територије, док су на територију одузету од Делмата углавном били насељавани ветерани.⁵²¹ Већ смо више пута споменули да су Делмати били измештани како на друга места у оквиру исте провинције, у највећем броју у источну Далмацију, а касније и ван њених граница, у највећем броју у дачке руднике злата. Видели смо да је забележено више делматских насеља из источне Далмације (нпр. Сплонум, *civitas Siculotarum*) и из Дакије (нпр. Баридуум, Старва), која носе имена по местима одакле су њихови становници потицали. Поменуто је да и Сикулоте морају бити међу најраније депортованим Делматима, становници места Сикули из залеђа Салоне. Они су пресељени на југоисток провинције где су чинили посебну перегрину заједницу. О раном датуму њиховог пресељења говори чињеница да се спомињу као перегрина заједница у Плинијевом списку.⁵²² Друге перегрине заједнице које су формирали делматски колонисти нису

---

⁵¹⁸ D. MARŠIĆ, *Histria Antiqua* 11/2003, Pula 2003, 435–448. У Онеуму је у време Тиберија изграђен *Augusteum*: SAMBI 1997, 71–81; J. LUČIĆ, 1966–67, 543–545. V. GOTOVAČ 1993, *Radovi Filozofskog Fakulteta Zadar* 31/18, pp. 53–61. AE 1992, 1373; AE 1996, 1206: [*Div*]o Aug(usto) et [*Romae*] | sacru[m] || [*Ara*]m Geni[o -]||[--- A]ugustam | [*coh(ors)? Ga?*]llica vol(untariorum?) | [---](?).

⁵¹⁹ S. ČAČE, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Suppl. 1, Rijeka 2001, 99–100.

⁵²⁰ На основу натписа *K(ardo) I D(ecumanus) II* на основу центуријације, који се датују у II век. ALFÖLDY 1965, 106; WILKES 1969, 227–8, 232.

⁵²¹ ФЕРЈАНЧИЋ 2002, 56–62, 103–107, 115.

⁵²² За *civitas Siculotarum* в. § 3.1.3.12.

забележене у формули јер су вероватно основане после њеног састављања, током I и средином II века.⁵²³

Према Флоровом податку да је Вибије Постум, први управник Далмације, присилио Делмате на рад у рудницима како би их припитомио,⁵²⁴ види се да је овај процес почео врло рано, вероватно већ 9. године и понављао се у више етапа. Да су копали злато указује на рудоносну област источне Далмације, што потврђује епиграфски и археолошки материјал, који сведочи да је делматско становништво депортовано у ове крајеве, коју су некад насељавали Пирусти. Већи део те области по успостављању римске власти претворен је у царски домен, док је један део остављен peregrinim заједницама.⁵²⁵ Одсуство Пируста из формуле провинције указује на то да је племе у потпуности било обухваћено доменом и није имало своју *civitas*; томе у прилог говори и каснија депортација Пируста на други домен: домен дачких рудника злата, где су пребачени и Делмати, о чему сведоче бројни епиграфски споменици из те провинције.⁵²⁶

Делмате су у источни део провинције Далмације сукцесивно насељавани још у II веку и ван царског поседа.⁵²⁷ Били су организовани у *civitates*, о чему имамо епиграфска сведочанства. На месту потоњег муниципија Сплонума пресељени Делмати чине доминантну групу peregrinog становништва, која је након оснивања муниципија учествовала и у градској управи. На једном натпису из Коловрата (бр. 43), где се налазио центар рудничке администрације,⁵²⁸ забележена је личност делматског порекла, вероватно из

---

⁵²³ LOMA 2002, 159–160.

⁵²⁴ Flor. *Epit.* II 25 (текст је цитиран у нап. 462 на стр. 22).

⁵²⁵ Душанић 1980, 23; LOMA 2002, 155. Другачије је мислио Алфелди, који је сматрао да је заједница Пируста била подељена на три *civitates* споменуте у Плинијевом списку: Скиртаре, Керауне и Сикулоте. ALFÖLDY 1964, 93–94, са нап. 83; ALFÖLDY 1965, 57–58; WILKES 1969; 172–174; WILKES 1996, 578.

⁵²⁶ Уп. *CIL* III 1322; *IDR* III/3, 345; *AE* 1968, 443; LOMA 2002, 146 – 149: *D(is) M(anibus) / T. Aur(elius) Afer Delmata princ(eps) / adsignato(rum) ex m(unicipio) Splono / vix(it) ann(os) XXX Aur(elius) Sat(tara) lib(ertus) patr(ono) optimo p(osuit).*

⁵²⁷ LOMA 1997, 219–220, нап. 97; 222 нап. 101; LOMA 2002, 159.

⁵²⁸ LOMA, *Starinar* XLIX/1998, 1999, 193–202 (натпис прокуратора из Левертаре); LOMA 2002, 161; LOMA 2003, 12–13; LOMA 2005, 16.

околине Ридера,⁵²⁹ *P. Aelius Pladomenus Carvanius*. Карваније је према допуњеном читању натписа, које је предложила С. Лома,⁵³⁰ био *praefectus civitatum Delmatarum*, а касније је био магистрат новооснованог муниципија Сплонума, највероватније *praefectus iure dicundo*. Иста личност је, по свему судећи, дедикант једног натписа из Радоиње код Нове Вароши, где се налазило једно од насеља Делмата.⁵³¹ По оснивању муниципија, територије ових заједница су припале граду, а становништво које је било ангажовано за рад у рудничком дистрикту било је под управом посебног магистрата из муниципија Сплонума, града којем је политички припало.⁵³² Присуство Карванија у Коловрату, центру управе рудничког дистрикта,⁵³³ говори о томе. О специфичности организације овога краја сведочи један важан натпис из Пљеваља који бележи различите елементе у муниципију *S.*:⁵³⁴ *Sexto / Aur(elio) Lupi/ano Lupi / filio princip(i) / decuriones / collegae et pop/ulares et pere/grini incolae / civi optimo ob / merita pos(uerunt) / epulo dedi/cata / l(oco) d(ato) d(ecreto) d(ecurionum)*. Додељивање статуса инкола домаћем локалном становништву (*ius incolatus*) од којег је одузета територија, а затим припојена новооснованом граду била је поступак који се ређе примењивао и начелно се сматра повољнијим третманом домаћег становништва.⁵³⁵ Уобичајени принцип који је примењиван био је одузимање територије, или најбољег дела територије у случају да се ради о већим заједницама.⁵³⁶

***

Слика која се може формирати на основу анализе епиграфских извора, јесте да је муниципализација перегрине заједнице Делмата била је постепена и да је

⁵²⁹ ЛОМА 2002, 157 са нап. 55.

⁵³⁰ ЛОМА 1997, 187–188; ЛОМА 2002, 155–160; ЛОМА 2003, 11; ЛОМА 2005, 16–17.

⁵³¹ *ILJug* 68. За идентификацију в. ЛОМА 2002, 159, нап. 69. В. такође и ЛОМА 2009, 16–17. бр. 4 (*Aurelius Plares*, вероватно као и Карваније *praefectus i.d.*).

⁵³² ЛОМА 2002, 161.

⁵³³ Насеље је било под управом муниципија: ЛОМА 2003, 14.

⁵³⁴ ЛОМА 2002, 146–149; уп. ЛОМА 2003, 14–16.

⁵³⁵ LAFFI 1966, 204–205.

⁵³⁶ *ib.*

захватала подручја око важнијих делматских насеља. Оно што је за делматске муниципије карактеристично јесте да је у том градовима домаћи елемент изразито доминантан. Ономастички инвентар тих градова указује на то да су настали на темељима перегрине заједнице.

На матичној територији перегрине заједнице Делмата настало је неколико муниципија: *Rider*, *Magnum*,⁵³⁷ *Novae*, *Delminium*, *Salvium*,⁵³⁸ и једна колонија *Aequum*, која је основана под Клаудијем⁵³⁹ или Нероном.⁵⁴⁰ На основу натписа из места Кијева, који бележи једног квинквенала,⁵⁴¹ Алфелди је изнео претпоставку да је у области горње Цетине могао постојати још један позни муниципиј,⁵⁴² али читање није сигурно. Такође, на основу спорне конјектуре [*Pe*]lv[ae] у натпису из Грковаца,⁵⁴³ помишљало се да је станица Пелва имала муниципални статус. Међутим, ради се, по свему судећи, о муниципију Салвијуму⁵⁴⁴ који је настао на североисточном делу перегрине заједнице Делмата и чије се градско језгро може убицирати на месту села Врбе, у Гламочком пољу, одакле потиче велики број епиграфских споменика.⁵⁴⁵ Његова је територија, судећи по декурионским натписима,⁵⁴⁶ изгледа била врло

⁵³⁷ *CIL* III 6565 = 9798 = 14316; *CIL* III 14957.

⁵³⁸ PATSCH, *RE* IV/2, 1901, 2457–2459, PATSCH 1902, 85; PATSCH, *GZMS* XVI, 1904, 307–365 = *WMBH* IX, 1904, 171–226; PAŠALIĆ 1960, 35–38; ALFÖLDY 1965, 157; WILKES 1969, 271–272; ZANINOVIĆ 1967, 10 и нап. 6; VOJANOVSKI 1988, 233–249.

⁵³⁹ ALFÖLDY 1965, 119–121; WILKES 1969, 242.

⁵⁴⁰ ФЕРЈАНЧИЋ 2002, 58–59; ЛОМА 2002, 152.

⁵⁴¹ PATSCH 1900, 126; *CIL* III 14967: [*I(ovi) O(ptimo)*] *M(aximo) / T.(?) A(u)r(elius) Ma(ximinus) / q(uin)q(uennalis) suo (?) / v(otum) l(ibens) s(olvit)*.

⁵⁴² ALFÖLDY 1965, 99.

⁵⁴³ ALFÖLDY, *Situla* 8, 1965, 95, бр. 4 (= *ILJug* 1806); ALFÖLDY 1967, 157; уп. VOJANOVSKI 1970, 515–520.

⁵⁴⁴ VOJANOVSKI 1970, 503–522.

⁵⁴⁵ *ILJug* 156; 1650; 1651; 1652; VOJANOVSKI, *GZMS* 40–41, 1985–1986, 105, бр. 22; VOJANOVSKI 1982, 17, бр. 1, сл. 2; 18, бр. 3, сл. 4; 18, бр. 4; 18–19, бр. 5; сл. 5; 19, бр. 6; 19, бр. 7; 19–20, бр. 8, сл. 6; 20, бр. 9, сл. 7; 20–21, бр. 10, сл. 8; 21, бр. 11; сл. 9; 21–22, бр. 12; сл. 10; 23–24, бр. 16, сл. 12; 26–27, бр. 23; 22, бр. 13, сл. 11; 22–23, бр. 14; 23, бр. 15; 24, бр. 17; 24, бр. 18; 24, бр. 19; 24, бр. 20; 24, бр. 21.

⁵⁴⁶ Липе код Ливна *CIL* III 9847; *ILJug* 1783 Грковци, Грубин, *CIL* III 9848 = *ILJug* 1797. Бастаси, *ILJug* 1798; *ILJug* 1799. Вашаровине, Прилук(а?) *ILJug* 178; *ILJug* 1791.

пространа. Обухватала је не само простор Гламочког поља око Врбе,⁵⁴⁷ већ и Ливањско поље са Ливном и локалитетима Вашаровине–Прилука, Лиштани (Пелва), а на северу је обухватала места Бастаси и Грковце.⁵⁴⁸ Град је имао везе са рударством, о чему би могао говорити један натпис који бележи принцепса муниципија, *procurator metallorum*.⁵⁴⁹ На територији овог града до сада је пронађено деведесетпет епиграфских споменика, а већина натписа бележи домаће становништво. Претпоставља се да је Салвијум добио статус муниципија у време Хадријана, будући да личности са грађанским правом углавном носе Хадријанов гентилициј.⁵⁵⁰ Остали посведочени римски грађани су *Aurelii*, док је велики број личности забележених на натписима на читавој територији града и даље перегиног статуса. Исти датум настанка муниципија може се претпоставити и за Делминијум.⁵⁵¹

За делматски муниципиј Ридер се сматра да је био муниципиј латинског права, на основу тога што су посведочени декуриони муниципија Ридера перегиног статуса (*Latium minus*): *Tritus Germu(l)l(ius) Germani filius* (CIL III 6411), *Apludus Staticus* (CIL III 2773), *[Sc]enobar[b]us Tizius* (CIL III 2775), *[Pin?]sus* (ILJug 793),⁵⁵² *Verzo Balierius Plati f.*, и његов брат *Plator Balierius Plati f.* (AE 1975, 680).⁵⁵³ Епиграфски материјал, међутим, указује да су, поред Ридера, Салвијум и Магнум,⁵⁵⁴ као и Делминијум,⁵⁵⁵ вероватно били муниципији латинског права. Један надгробни натпис из Горње Германије (CIL XIII 6538)

⁵⁴⁷ Врба, Подградина, Камен, Бастаси, Халацић.

⁵⁴⁸ BOJANOVSKI 1974, 233–244. BOJANOVSKI 1988, 217дд.

⁵⁴⁹ D. SERGEJEVSKI, *GZMS* 39, 1927, 260–261; 266–267, бр. 9; таб. 3, 9. *ILJug* 1655; DUŠANIĆ 1977, 86, нап. 210: *[? Bonit]atis praecipu[ae] magneque(!), in [m]||[ori]bus equo(!) et dile[c(to)], | [±3]ntio princ(ipi) m(unicipii) [om]||⁵[ni]bus honorib[us] | [f]uncto ex pro[t(ectore) pro]||[c(uratori) m]etallor[um ±4] | [---]API[---]*. BOJANOVSKI 1970, 503–522. Уп. један недавно откривени споменик са рељефом на којем је приказан портрет човека са пијуком. А. ŠKEGRO / М. MARIĆ / М. ŠIMIĆ, *VAMZ* 41/1, 2008, 262, бр. 2.

⁵⁵⁰ BOJANOVSKI 1988, 221, 240.

⁵⁵¹ Већи број посведочених личности су перегрини, *Aelii* и *Aurelii*; ретки су *Flavii*.

⁵⁵² RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1962 = 1989, 858–859; WILKES 1969, 241.

⁵⁵³ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1974, 321дд.

⁵⁵⁴ SHERWIN-WHITE 1973, 374, нап. 1. Уп. бр. 42.

⁵⁵⁵ Уп. бр. 39.

бележи два перегрина војника, Делмата, који припадају муниципијима Магнуму и Салвију: *D(is) M(anibus) | Maximo Dasan[t]f[is] mensori coh(ortis) I | Asturum | (centuria) Coe[---]/uni Quin[t]in[i] sti|pendiorum XVIII | an(n)orum XXXVIII | c(ivis) Dalmata ex m|unicipio Magno | et Batoni Beusanti(s) | optioni coh(ortis) s(upra) s(criptae) | (centuria) ea|dem stip(endiorum) XVIII an[no]/rum XL ex municipio Salvio Apies | [---]*. На основу овог натписа Шервин–Вајт је изнео мишљење да су у питању градови латинског права, за које би говорио и велики број перегрина и Аурелија у овим градовима.⁵⁵⁶ Вилксу их на основу истог натписа сматра инколама.⁵⁵⁷ Могло би се, са извесном дозом резерве, претпоставити да је *ius Latii* био додељен делматској заједници, на чијем су темељу настали муниципији када су се за то стекли услови.⁵⁵⁸ Стицањем грађанског права *per honorem*, којем би претходило увођење римских институција,⁵⁵⁹ романизација виших слојева племенске заједнице је интензивирана и оформили су се услови за настанак више градова на овој пространој територији.⁵⁶⁰ Један натпис из Делминија (бр. **39**), на којем је забележен перегрини *Victor dec(urio) D(e)l(minensium?) c(ivitatis?)*, можда би могао говорити за ову могућност; затим, посведочен је један *[scr]//iba p(ublicus) D(elminiensium)* натпис бр. **41**.

Није лако објаснити шта се након оснивања муниципија на темељу заједнице догађа са територијом која је остајала изван агера градова.⁵⁶¹ Опстанак перегрине заједнице у енклавама, изван градова.⁵⁶² Да ли је модел који је посведочен у делматском муниципију *Splonistarum* примењен за читаву делматску заједницу?

⁵⁵⁶ Према Вилксу ради се о инколама. WILKES 1969, DUŠANIĆ 2004a, нап. 84.

⁵⁵⁷ WILKES 1969, 271, нап. 2; тако и: DUŠANIĆ 2004a, и нап. 84.

⁵⁵⁸ КРЕМЕР 2006, 111; 113–114; за латинско право у *civitates* Космате Галије уп. *ib.* стр. 161–167.

⁵⁵⁹ О таквом следу корака у процесу додељивања латинског права заједницама в. KRAMER 2006, 167.

⁵⁶⁰ SHERWIN-WHITE 1973, 360–79.

⁵⁶¹ Уп. *CIL* III 3202 = *ILS* 393 и LOMA 2002, 165, нап. 97.

⁵⁶² ALFÖLDY 1965, 178.

Натписи

14. Натпис из Ридера. Изгубљен?

CIL III 2776; *ILS* 7165.

---] / *principi* / *Delmatarum* / *ann(orum) XXII* / *Claudia Tib(eri) fil(ia)* / [---

1 *Ti. Claudio?* ...]

RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1974, 328 = 879.

15. Вотивни натпис. Данило Горње (*Rider*)

CIL III 6410 = 9865.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Apludu[s ---] / MEVERTENS Pl[a]/dom[e]ni filiu[s]
⁵ A(?) magi[st]ro(?) [-](?) / pub(lice?).

У реду 5 можда треба допунити *vici, pagi*.

16. Таблица од бронзе из околине Промине (*Promona*), 10,5 x 11,5 x 03 цм.

H. LIEBL, *JÖAI* 5, 1902, Bbl. 6, фот.; *CIL* III 14969, 2; *ILJug* 2959.

---]asi[---] / [---]is esto[---] / [---]iensem pu[---] / [---]es pagani
Prom[onenses?] ⁵ [---] *ordinaria erit co[---] / [--- cu]rsum molis molit [---] / [---]*
-]utendae aquae Promo[on---] / [--- or]dinem utendae aquae [---] / [--- p]agi
quandoque concili[um ---] ¹⁰ [--- flu]minis aut ad villam fa[---] / [---
d]enuntiatum [e]rit qui [---] / [--- a]b hora secunda in [---] / [---] ut videbit[ur
---

17. Терминацијски натпис (?) из Оклаја код Промине.

CIL III 9833; PATSCH 1897, 212, 76. Уп. JAGENTEUFEL 1958, 17, бр. 4, 7.

[L(ucio)] Volus[io] / [Satu]rnino [leg(ato)] / [pr(o)] pr(aetore) C(ai)
C[aes(aris)] / [Aug(usti) G]erm[anici].

18. Граничник између две заједнице, чија имена нису сачувана вероватно бележи још два насеља у оквиру заједнице Делмата. Пронађен у месту Развађа (Дрниш), у околини Промине, 75 x 50 x ?

F. BULIĆ, *BAHD* 12, 1889, 97, 74; E. HULA, *AEM* 13, 1890, 101–103 (*AE* 1890, 11) *CIL* III 9832; PATSCH 1897, 212–213, бр. 77; сл. 76. Уп. *PIR*² V 661; JAGENTEUFEL 1958, 17, 4, 6; WILKES 1974, 263, бр. 12, сл. 4; уп. WILKES 1969, 457 (app. V).

---] | [- Vib]ullius t[rib(unus)] | [le]g(ionis) VII et L. Sal[vi]||[us] M(arci) Sueto
ce[n]||[t]uriones leg(ionis) X[I] | [iu]dices dati ex | [co]n`ventione a | [L(ucio)
V]olusio Satur|[n]ino leg(ato) pro pr(aetore) | [C(ai)] Caesaris Aug(usti) |
[Ger]manici inter | [---] RV[---].

Натпис се датује у време Гаја, 37–41. године.

19. Терминацијски натпис од кречњака, преломљен на три фрагмента, са.
59 x 47 x 8 цм, пронађен у Шушњару између Врхлике и Кољана.

GABRIČEVIĆ 1953, 103–119; WILKES 1974, 266, бр. 20, таб. 4, 10; *ILJug* 758.
Уп. THOMASSON 1984, (за [---] *Bassus*).

---] | [---]V[---] | [--]s Bassus [---] | inter Barizani[ates et] | Lizaviates in
neg[otio] | finali C(aium) Plotium Ma|[xi]mum iudicare iussit | [---]a p[ra]ecepit
ut | [diceret se]ntentiam | [de ponendis ter]minis.

20. Ара од кречњака, оштећена са свих страна, 27,5 x 16,5 x 14,5 цм.
Пронађена у Сињу, у близини Клаудијеве колоније *Aequum*.

O.A. JADRJEVIĆ, *BAHD* 51, 1930–1934, 157–160; *AE* 1941, 52; *ILJug* 1962.

[G]enio | Osiniat[iu]m | P. Rapid[iu]s | signifer | c(o)h[ortis] | [---

Датум: I век.

Вилкс Осинијате / Осинијум доводи у везу са местом *Sinotion* који се
убицира у место Балина Главица ближе мунципију Магнуму (тридесетак

километара западно), који спомињу Страбон (Strab. VII 5.5.) и Апијан (App. III. 27). WILKES 1969, 243.

21. Ара од пешчара, 66 x 54 x 52 цм, из Албурнус Мајор-а (Roşia Montană), изгубљена.

AE 1944, 24 = IDR III/3, 388; NOESKE 1977, 377, бр. 5; PISO 2003, 287; BÂRCĂ / CIONGRADI / TI MOFAN 2008, 258, бр. 9.

Genio co/llegi k(astelli) Ba/ridust(arum) | Seneca Bi/sonis d(ono) d(edit).

Можда треба читати: *k(astellanorum) Baridust(arum)*, узимајући у обзир сразмерно фреквентну употребу термина *castellani*. На овом месту је згодно споменути да је термин употребљен у једном натпису из Албурнуса, *CIL III 7821: Apollini Pla/tor Panen/tis ex [v]oto | castellanis | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*. Не зна се о којем кастелу је реч, дедикант је највероватније из племена Делмата или Сардеата. Име *Seneca*: ALFÖLDY 1969, 293⁵⁶³, јавља се јавља и у Делминијуму: *ILJug 783*. Име *Biso/Bizo* посведочено је и у натпису бр. **23**.

22. Надгробна стела од пешчара, 180 x 82 x 21,5 цм, пронађена 2005. године у Албурнусу (Roşia Montană, Țarina).

BÂRCĂ / CIONGRADI / TI MOFAN 2008, 249–250, (бр. 1, сл. 1 и 2).

D(is) M(anibus) | Dasas Liccai (filius) | Del(mata) k(astello) Starvae | vixit an(nis) XXXV | pos(uerunt) Veucus | Sarius et DA[...] heredeş b(ene) m(erenti).

Датум: II век.

Илирско име *Veucus* јавља се на више натписа у *Alburnus Maior*-у: AE 2003, 1483: *Veucus Daeici*; IDR III/3, 413 *Veucus*; AE 1990, 839: *Iulia Veu/c(---)*; AE 2003, 1497: *Veucus Dasant(is)*. Име *Sarius*, које Крае и Мајер⁵⁶⁴ сматрају илирским, у Далмацији је посведочено једанпут, код Јапода (Голубић);⁵⁶⁵ осим тога јавља се

⁵⁶³ „Keltisch, jedoch auch ausserhalb der keltische Gebiete bekant”.

⁵⁶⁴ КРАНЕ 1929, 100; МAYER 1957, 294.

⁵⁶⁵ *ILJug 1668*.

у Норику и северној Италији,⁵⁶⁶ стога га Алфелди сматра келтским (ALFÖLDY 1964, 62). На једном натпису из Салоне (*CIL* III 10186, 5, опека?): *Celer Sari*. Слова *DA*--- на крају реда б ће бити од обичног *Dasas* или неке од варијаната тога имена.

23. Надгробна стела од пешчара, 180 x 82 x 21,5 цм, пронађена 2004. године у Албурнусу (Roşia Montană, Țarina).

BÂRCĂ / CIONGRADI / TIMOFAN 2008, 249–250, (бр. 2, сл. 3).

D(is) M(anibus) / Panenti / Bizonis f(ilio) De(matae) k(astello) Starva(e) vix(it) / a(n)nis XXV Plator / Şcenobarb(i) nepoti b(ene) / m(erenti) p(osuit).

Датум: II век.

За име *Panes* в. ALFÖLDY 1969, 258. Име *Bizo* посведочено је у натпису из Ридера (*CIL* III 2782), и бр. **21**; сродно је са *Baezo*, *Bisius* (ALFÖLDY 1964, 62; ALFÖLDY 1969, 117; HOLDER 1367. *OPEL* не бележи ово име!). *Plator* је катактеристично за делматско подручје (ALFÖLDY 1964, 78; ALFÖLDY 1969, 267), јавља се и код Мезеја, Сардеата и Дезидијата (**54**, **58**, **66**). *Scenobarbus* се јавља код Делмата, Сардеата, Дезидијата (КРАНЕ 1929, 101, 154; MAYER 1957, 312; КАТИЋИЋ 1963, 274–276; КАТИЋИЋ 1976, 180–181; ALFÖLDY 1969, 289; *OPEL* IV, s.v.).

24. Надгробни натпис из Албурнуса (Roşia Montană). Облик и димензије су непознати, споменик је изгубљен.

CIL III 1271; *IDR* III/3, 422; NOESKE 1977, 383, бр. 27; BÂRCĂ / CIONGRADI / TIMOFAN 2008, 257, бр. 3.

D(is) M(anibus) Platino/nis Verzo/nis k(astro?) Anso / vix(it) ann(os) / LIII Rufus / Platoris / con(iugi) k(arissima) p(ro) p(ietate) f(aciendum) c(uravit).

Датум: II век.

---

⁵⁶⁶ В. нап. 564.

Име *Platino* посведочено је два пута Ридеру (*GZMS* 6, 1951, 55; *CIL* III 2788; уп. ALFÖLDY 1969, 267; *OPEL* III, s.v.); *Verzo*: ALFÖLDY 1969, 235–256 и на бр. **68**,

25. Ара од пешчара, 64,5 x 20 x 24 цм, из Албурнуса (Roşia Montană). Слова висине 4 цм.

C.C. PETOLESCU, *SCIV* 39, 2, 1988, 404, бр. 422 (*AE* 1990, 832; *ILD* 364).

Soran[o] | posui[t k(astellum)] | An/si | v(otum) l(ibens) [m(erito)].

Датум: II век.

Soranus је хтонско божанство у вези са Аполоном. *ILS* 4034: *Sancto Sorano Apollini*. Уп. DUŠANIĆ 1999, 133; PISO 2004, 296.

26. Вотивна ара од пешчара, 72 x 28 x 24,5 цм, пронађена 1983 у Албурнусу (Roşia Montană, Habăd).

WOLLMANN 1985–1986, 269, бр. 10 *AE* 1990, 835; *ILD* 368; BÂRCĂ / CIONGRADI / TIMOFAN 2008, 258, бр. 5.

Miner(vae) | k(astellum) Ans/i(s).

27. Вотивна ара од пешчара, 64 x 31 x 24 цм, пронађена 1983. у Албурнусу (Roşia Montană, Habăd).

WOLLMANN 1985–1986, 283, бр. 23 = *AE* 1990, 848; *ILD* 382; BÂRCĂ / CIONGRADI / TIMOFAN 2008, 258, бр. 8.

Silvano | sac(rum) | k(astellani) Ansi v(otum) s(olverunt) | l(ibentes) m(erito).

28. Вотивна ара од пешчара, 40 x 28 x 24 цм, пронађена 1983. у Албурнусу (Roşia Montană, Habăd).

WOLLMANN 1985–1986, 270, бр. 11; *AE* 1990, 836; *ILD* 369; BÂRCĂ / CIONGRADI / TIMOFAN 2008, 258, бр. 7.

[D]ean(a)e / [k(astellum)] Ansis / [v(otum)] s(olvit) l(ibens) m(erito).

29. Вотивна ара од пешчара, 70 x 33 x 22 цм, пронађена 1983. у Албурнусу (Roşia Montană, Habăd).

WOLLMANN 1985–1986, 278, бр. 18; AE 1990, 842; *ILD* 376; BÂRCĂ / CIUNGRADI / TIMOFAN 2008, 258, бр. 6.

Iano Ge/m(ino) / k(astellum) Ansis / [v(otum) s(olvit)] l(ibens).

Посвете Јану у Далмацији јављају се само у Либурнији и на ободном подручју Делмата: Кориниј, *CIL* III 2881; Фланона, *CIL* III 3030, 3158; Албона, *CIL* III 10072; Врлика / Кољане, *CIL* III 13201?⁵⁶⁷ *CIL* VIII 2608⁵⁶⁸. Уп. S. NEMETI, *Studia historica. Historia antiqua* 22, 2004, 96–98.

30. Надгробни натпис из Равене.

CIL XI 76.

*D(is) M(anibus) / C(aio) Marcio Iusti(no) / vet(erano) ex {ad}optione / nat(ione)
Delm(ata) castr(i) Planae | v(ixit) a(nnos) LXX m(ilitavit) a(nnos) XXV | Marcia
Agathe / lib(erta) b(ene) m(erenti) p(onendum) c(uravit) / in f(ronte) p(edes) XI
in ag(ro) p(edes) XII.*

31. Натпис уклесан у живу стену у близини села Растовца, на месту Бјушчевица у загорју Трогира.

ВАВИЋ, *ARadRaspr* 12, 1995, 57–70 (AE 1995, 1229); CATANI 2008, 75–86 (MILETIĆ 2009, 8, сл.1).

*F(inis) n(ovus) sal(tus) te(rritorii) Tar(iotarum) / ex de(creto) P(ubl(i)i) Cor(nelii)
Dol(abellae) [---]pro [---].*

⁵⁶⁷ P. STICOTTI, *AEM* 16, 1893, 48–49, бр. 1 (AE 1893, 8); C. PATSCH, *WMBH* 5, 1897, 209, бр. 70; сл. 70; C. PATSCH, *WMBH* 7, 1900, 143, бр. 29.

⁵⁶⁸ Нумидија, Ламбезе: *Iani Patro / L. Bennius / Primus / sacerdos / cum Bennio / Fortunato / filio / v(otum) s(olvit) l(ibens) a(nimo)*. Име се јавља једном у Ридеру: ALFÖLDY 1969, 164.

Датује се у 14–30. год

Термин *territorium* посведочен је и код других перегриних заједница, уп. бр. 75.

32. Натпис уклесан у живу стену у селу Близна Горња, око пет километара удаљен од првог натписа.

ВАВИЋ, *ARadRaspr* 12, 1995, 57–70; (AE 1995, 1230); CATANI 2008, 75–86 (MILETIĆ, 2009, 8).

Sal(tus) te(territori) Ta(riotarum) / ex d(ecreto) Dol(abellae) leg(ati).

Датује се у 14–30. год

33. Фрагмент ципуса од вапненца, 19–21 x 30 x 25 цм, пронађен у секундарној употреби у селу Башеловици (Стари Шибеник).

CATANI 2008, 80–82.

Salto(ru)m f(inis) / Tar<io>t(arum)[---

34. ? Гребаштица (Стари Шибеник). Изгубљен.

CIL III 2798; CATANI 2008, 77, нап. 4.

CICDETDMRTTARO/R sibi et compar(i) / et heredibus suis V / V S v(ivus) p(osuit) / et [T]ertullin(a)e nepot<i>(a)e annorum X<I>I m(ensium) II.

Катани (CATANI 2008, 77) сматра да се етник помиње на крају првог реда.

35. Граничник између Наресте и Онеума.

F. BULIĆ, *BAHD* 12, 1889, 145–151; E. HULA, *AEM* 13, 1890, 103–104 (AE 1890, 12). CIL III 8472; ILS 5948; WILKES 1974, 1974, 265, бр. 17. PIR² V 661. JAGENTEUFEL 1958, 17, бр. 4, 5.

*L. Trebius / Secundus pr/ae(f)ctus castr/orum inter / Onastinos et / Narestinos
ter/minos pos(u)it ius/su L(uci) Volusi Satu/rnini leg(ati) pro pr/aetore C(ai)
[[C[ae]]][[s[ar]is A[ugusti]]] / [[G[erm]anici]] ex / senten{ten}ti/a quam i(i)s
ath/i<b>ito(!) consi/lio dixit.*

Датује се према управнику провинције (*L. Volusius Saturninus*) за време Калигулине владавине.

36. Терминацијски ципус, Онеум (Омиш, Дубрава).

CIL III 12794; *ILS* 5952; BULIĆ, *BAHD* 13, 1890, 145–150 (*AE* 1891, 17); cf. JAGENTEUFEL 1958, 18, бр. 4, 9. *PIR* V 661.

*[--- i]nter Ner[a][sti]nos et Pitunti/nos termini r[ec][o]gniti et restitu[ti] a /
[P]isone leg(ato) pro pr(a)etore / [Ti(beri)] Claudi Caesaris [Aug(usti)] /
Germanici per C(aium) Ma[r]ium Maternum / (centurionem) leg(ionis) / VII
C(laudiae) p(iae) f(idelis) quos L. Volus/[ius Saturninus ---].*

37. Терминацијски натпис из Јасеница (*Onaeum*).

E. CATANI / A. MILETIĆ, *AMSM* 104, 1999, 121–128, сл. 2; *AE* 2004, 1098.

*Deanae et / Asclepio ae/dem p(ublice) Neras(tini) / vetustate cor/ruptam a solo /
restituerunt.*

38. Терминацијски натпис из Јасеница (*Onaeum*).

E. CATANI / A. MILETIĆ, *AMSM* 104, 1999, 121–128 сл. 3; *AE* 2004, 1098.

---] / [---? Nerastini ---] / [--- cor]rupta [---] / [--- restit]uerun[t].

39. Воштана таблица. Дакија, *Alburnus Maior*. Датум: 17. март 139. године.

IDR I 36 = *CIL* III *Tab. cer.* D VI: a.139.

t.1: Maximi Ve/neti principi/pis.

40. Натпис из Дувна (*Delminium*).

SERGEJEVSKI, *GZM* 12, 1957, 109–110. 124, бр. 1; таб. 1.1 (*AE* 1958, 62; *ILJug* 167) IMAMOVIĆ 1977, 360, бр. 90.

I(ovi) Cap(itolino) / Victor dec(urio) / D(e)l(minensium?) c(ivitatis?) v(otum) s(olvit) / I(ibens) m(erito).

41. Вотивни натпис, 17 x 46 x 31 цм. Пронађен 1980. године у Дувну.

ŠKEGRO, *ZPE* 101, 1994, 297–291, бр. 3, таб. 22 (*AE* 1994, 1364; ŠKEGRO 1997, 92, бр. 45; ŠKEGRO 2003, 138–139, бр. 3, сл. 3).

P. Ael(ius) Quintus [scr]iiba p(ublicus) D(elminiensium) v(otum) re(ddidit) liben[s].

42. Натпис Горње Германије (Meinhardt).

CIL XIII 6538.

D(is) M(anibus) / Maximo Dasan[t(is)] mensori coh(ortis) I / Asturum / (centuria) Coe[---]/uni Quin[t]in[i sti]pendiorum XVIII / an(n)orum XXXVIII / c(ivis) Dalmata ex m(unicipio) Magno / et Batoni Beusanti(s) / optioni coh(ortis) s(upra) s(criptae) / (centuria) ea/dem stip(endiorum) XVIII an[no]/rum XL ex munici/pio Salvio Apies / [---].

43. Надгробни споменик из Коловрата. Изгубљен.

HOERNIS, *AEM* 4, 1880, 197; EVANS 1885, 44; *CIL* III 8308; ALFÖLDY 1965, 66, нап. 134; 177, нап. 73; LOMA 1997, 197, бр. 2; *AE* 1998, 102; ЛОМА 2003, 21, бр. 2.

D(is) M(anibus) S(acrum) / P. Ael(io) Pladome[no] Carvanio an(norum) [.] / [praef(ecto)] civitatum ⁵ [Del]m(atarum) praef(ecto) / i(ure) d(icundo) m(unicipi) Aureli S[p]lo(nistarum) / et Ael̄ia<e> Pantoni con[iu]gi eius viva<e> parentibus / pientissimis A<e> Titus, Lupus et Firmi¹⁰nus h(eredes) p(onendum) c(uraverunt). / H(ic) s(itus) e(st).

2 *Piando Me*, HOERNS; *Piandome[no]*, EVANS; *P[l]adome[no]*, CIL. 5 *[Melco]m(anorum)*, DOMASZEWSKI; *[Pirustaru]m* или *[duaru]m*, ALFÖLDY; *[Del]m(atarum)*, LOMA 6 *S[a]lo(niani)*, DOMASZEWSKI; *S[p]lo(nistarum)*, EVANS, *S[icu]lotarum* или *S[ic]lotarum*, ALFÖLDY 7 *[et Aeliae Tes]toni*, DOMASZEWSKI; *[et Aurel]ia[e] Pantoni*, CIL; *Ae[li]a<e>*, LOMA 9 *A[eli ?]*, DOMASZEWSKI; *A[e]ll(ii)*, CIL; *A<e>|<i>*, LOMA.

3.1.2.2. *Civitas Deurorum*

Деури се први пут помињу као peregrina заједница у доба раног Принципата, у Плинијевом списку. Захваљујући податку сачуваном код овог писца, зна се да је њихова *civitas* потпадала под Салонитански *conventus* и да је са 25 декурија (XXV *Deuri*) била најмања заједница тога конвента. Становници ове заједнице можда би се могли препознати међу мањим племенима за које Страбон каже да живе у унутрашњости Далмације.⁵⁶⁹

Постоји мишљење да су Плинијеви Деури идентични са племеном које Птоlemeј помиње под именом Δέρριοι,⁵⁷⁰ које овај писац уз Дериопе смешта у суседство Мезеја.⁵⁷¹ Ниже, међутим, Птоlemeј наводи да изнад њих живе Керауни, тако да се за убикацију ове заједнице морамо ослонити на друге изворе. На основу идентификације Деура и племена Дербани (Δερβανοί), за које Апијан бележи да се предало Октавијану 33. године,⁵⁷² научници су изводили закључак да је ово племе морало живети у близини Делмата.⁵⁷³ Сматра се да би

⁵⁶⁹ Strab. VII 5.3: ἄλλα ἀσημότερα μικρά (sc. ἔθνη), ἃ διατείνει μέχρι Δαλματίας, σχεδὸν δὲ τι Ἀρδιαίων, ἰόντι πρὸς νότον.

⁵⁷⁰ ALFÖLDY 1965, 53; WILKES 1969, 170.

⁵⁷¹ Ptol. II 16.5: Μαίζαῖοι, εἶτα Δερριόπες καὶ Δέρριοι.

⁵⁷² App. Ill. 28: Δαλματῶν δ' ἄλόντων καὶ Δερβανοὶ προσιόντα τὸν Καίσαρα συγγνώμην ἤθουν σὺν ἰκετηρία, καὶ ὀμήρους ἔδωσαν, καὶ τοὺς ἐκλειφθέντας φόρους ὑπέστησαν ἀποδώσειν. Након тога следи лакуна у тексту.

⁵⁷³ PATSCH, RE V, 1903, 237; ALFÖLDY 1965, 53; BOJANOVSKI 1988, 260.

индиција о положају Деура–Дербана (?) могло бити име станице *Derva*⁵⁷⁴ забележене код Равената (Rav. IV 19 18.5), која се налазила на правцу *Sapua–Barselum–Ibisua–Derva–Citua–Anderba*.⁵⁷⁵ Станица је лежала негде северозападно од Делмата.⁵⁷⁶ Апијаново племе Δερβανοί неки аутори доводе у везу са топонимом Андарва / Андерба, забележеним у *It. Ant.* 338.7 и код Равената.⁵⁷⁷ Томе у прилог иде и чињеница да је етноним Андарвана (*Andarvani*) са натписа из Сопотнице код Устипраче,⁵⁷⁸ где већина модерних аутора локализује перегрину заједницу Глиндициона. Станица се свакако налазила у области која територијално спада у Наронитански конвент. Обе индиције указују на то да идентификацију између Дербана и Деура највероватније треба одбацити.

Према Алфелдију, *civitas peregrina* Деура налазила се у долини горњег тока Врбаса, јужно од Јајца, а југоисточно од заједнице Сардеата,⁵⁷⁹ док их Вилкс их смешта око Бугојна и Горњег Вакуфа. Бојановски је изнео мишљење да се заједница Деура могла налазити на западном делу конвента, у околини Босанског Петровца, простор који се иначе сматра делом заједнице Дициона.⁵⁸⁰

⁵⁷⁴ За име *Derva* (< *derǵa-); КРАНЕ 1955, 104; МАЈЕР 1957, КАТИЋИЋ 1976, 174; у келт.: HOLDER I 1270; уп. МАЈЕР 1951, 241: “gall. Ortsname *Dervus* ‘Eichenwald’”. DELLAMARE 2003, 141; MEID 2005, 193–194. Уп. *CIL* III 3404; *RIU* 1226.

⁵⁷⁵ Алфелди и Бојановски сматрају да место *Anderba* (Rav. IV 16, IV 19) треба разликовати од *Anderva* (*It. Ant.* 338.7) – *Sanderva* (*Tab. Peut.*), станице која се убицира код Никшића, ALFÖLDY 1965, нап. 103; ВОЈАНОВСКИ 1988, 377. Вилкс Андерву (WILKES 1969, 166) повезује са Ендирудинима, односно са местом Ендерон (Ἐνδερων) које бележи Птоlemeј (II 16. 7), између Нароне и Доклеје; уп. SCHMITTENNER 1958, 204–205 и § 2.2.3.

⁵⁷⁶ PATSCH, *RE* V 1903, 244, 280; ALFÖLDY 1965, 53; WILKES 1969, 17; ВОЈАНОВСКИ 1988, 261, 377; *TIR* Naissus 15.

⁵⁷⁷ TOMASЧЕК 1880, 559; SWOBODA 1932, 72; ВУЛИЋ, *Глас СКА*, МАЈЕР 1957, 5, 65, 132; уп. ВОЈАНОВСКИ 1988, 115. Уп. § 2.2.3.

⁵⁷⁸ *CIL* III 8370 = 13856a. О томе в. § 3.1.3.8.

⁵⁷⁹ ALFÖLDY 1965, 53.

⁵⁸⁰ ВОЈАНОВСКИ 1988, 257–261, док у ранијим радовима прихвата да је простор око Босанског Петровца улазио у територију заједнице Дициона. Уп. § 3.1.2.3. Овај аутор, премда са великом резервом, износи и могућност да су Деури живели на крашном пољу испод Купреса, које се наслања на територију Делмата и пружа се уз руб Салонитанског конвента, које такође представља „мању затворену географску целину“ какву Бојановски тражи у Петровачком

Један од разлога Бојановског да одбаци претпоставку о положају у долини горњег Врбаса јесте тај што је у Бугојно убицирао муниципиј Бистуе. Међутим, настанак града томе не противречи јер постоји временски раскорак између Плинијевог податка и додељивања муниципалног статуса које би најраније могло да пада у доба Флавијеваца, временски размак који дозвољава читав низ промена о којима нисмо увек обавештени. Како о овој *civitas* немамо никаквих података који би се односили на период после Августа, и како заједница није забележена у епиграфским текстовима који би сведочили о њеном уређењу или становништву, не може се знати колико је дуго ова мала *civitas* опстала у непромењеном административном облику перегрине заједнице. Наиме, територија заједнице могла је припасти територији муниципија Бистуе.

3.1.2.3. *Civitas Ditionum*

Племе Дициона први пут се помиње као *civitas peregrina* у трећој књизи *Naturalis historia*. За датум настанка перегрине заједнице већ 34. године, у време Октавијанових војних операција у Илирику, који је предложио Слобода,⁵⁸¹ нема чврстих доказа.⁵⁸² Да су Дициони дошли под римску управу, односно да су организовани у *civitas* након Далматско-панонског устанка, говори податак забележен код Велеја Патеркула да је Емилије Лепид повео војску путем Сисција – Бурнум: *per gentes integras immunesque adhuc clade belli et eo feroces ac truces*.⁵⁸³ Чињеница да се не јављају код Апијана, као ни Мезеји,⁵⁸⁴ говори у прилог мишљењу да су племена у задинарској унутрашњости покорена тек у

пољу. Таква би убикација, премда врло хипотетична, помирила податке из Апијана и Птолемеја, наиме источни суседи би им били Деретини на Рами, док су им на југозападу Делмати. На томе простору био је сплет римских цеста (PAŠALIĆ 1960, 18–19, 21, 22; VOJANOVSKI 1974, 104) и веће римско насеље у месту Отиновци, одакле потиче и неколико натписа (PATSCH 1897, 221–224). Према Алфелдијевом мишљењу, Купрес је припадао територији заједнице Делмата (ALFÖLDY 1965, 44).

⁵⁸¹ SWOBODA 1934, 64, 69.

⁵⁸² Уп. SYME 1933, 69 = 1971; ALFÖLDY 1965, 52.

⁵⁸³ Vell. Pat. II 115. 2. Уп. WILKES 1969, 169.

⁵⁸⁴ Уосталом и Дезидијати, који се додуше само спомињу, али ни по чему се не види да их је Октавијан освојио (SYME 1933, 69 = 1971, 139).

време Панонског рата 13–9. године, када је, после великих освајања у Тиберијевом походу, појам Илирика проширен.⁵⁸⁵ Страбон помиње Диционе, убрајајући их у панонска племена.⁵⁸⁶

Перегринна заједница Дициона је према Плинијевом списку имала 238 декурија (*CCXXXVIII Ditiones*), што је убраја у веће *civitates* у Далмацији. Заузимала је северозападни угао Салонитанског конвента, односно простор данашње западне Босне.⁵⁸⁷ О таквом положају заједнице сведочи натпис из Салоне (бр. 44) на којем је забележен *mons Ditionum Ulcirus*. Натпис, на који ћемо се нужно вратити неколико пута.⁵⁸⁸ Натпис је важан са више аспеката, али ће у нашем раду бити посвећена пажња само онима који се тичу перегриних заједница.⁵⁸⁹ Траса пута *ad imum montem Ditionum Ulcirum* која нас на овоме месту интересује⁵⁹⁰ била је наставак *via Gabiniana*.⁵⁹¹ Његова изградња је започета у време Корнелија Долабеле, а деоница од брда Улцира до долине Сане изграђена је у време цара Клаудија, 47. године.⁵⁹² *Mons Ulcirus*, забележен у натпису идентификује се са кланцем Стрмица.⁵⁹³ То би могла бити југозападна тачка заједнице, док је западну међу чинила планина Илица, најсевернији огранак Динаре. Територија Дициона допирала је до горње Крке код Книна, и најдаље до реке Жрмање. Северни Динарски масив одвајао их је од Делмата на

---

⁵⁸⁵ WILKES 1969, 56.

⁵⁸⁶ Strab. VII 5.3. Уп. ANREITER 2001, 62.

⁵⁸⁷ Птолемеј (II 16.5) их погрешно локализује у североисточну Далмацију — изнад Диндара, вероватно из разлога што је помешао Диционе и Глиндиционе, који су припадали конвенту Нароне и живели у релативној близини Диндара (§ 3.1.3.8). ALFÖLDY 1965, 52, 65 нап. 95; уп. VOJANOVSKI 1988, 262 и нап. 6.

⁵⁸⁸ § 3.1.3.3, § 3.2.1.6, § 3.2.1.16.

⁵⁸⁹ Натпис пружа податке о неколико перегриних заједница Далмације и Паноније: Диционима, Дезидијатима (§ 3.1.3.3), Бреуцима (§ 3.2.1.6) и Осеријатима (§ 3.2.1.16).

⁵⁹⁰ О другим цестама које бележи натпис в. § 3.1.3.3, *ad Hedum castellum Daesitiatum*; § 3.2.1.6, *ad Bathinum flumen*.

⁵⁹¹ CIL III 3200.

⁵⁹² BALLIF / PATSCH, *Strassen*, бр. 18; VOJANOVSKI 1974, 205, 212–219; VOJANOVSKI, *Godišnjak СБИ XXII/20*, 1984, 233–238. Миљокази, датовани у 47. годину пронађени су у местима Ресановци (CIL III 13329), Црвљивица–Бастаси код Дрвара (CIL III 13331) и Црвљивица (*ILJug* 3002).

⁵⁹³ VOJANOVSKI 1974, 203–212; ZANINOVIĆ 1977, 788.

југу,⁵⁹⁴ а на југоистоку се њихова територија завршавала највероватније код села Доње Пеуље.⁵⁹⁵ На том месту се отвара пролаз према Ливањском пољу, које је припадало Делматима, односно касније муниципију Салвијуму.⁵⁹⁶ На север се *civitas Ditionum*, према мишљењу Алфелдија, протезала до линије која би била и природна међа ове области: Кулен Вакуф–Босански Петровац–Кључ;⁵⁹⁷ где их је од Мезеја делио масив Грмеча. Диционима је можда припадао и горњи ток Уне, око ушћа реке Унац, затим доњи ток Унца, чије су обале су делили са источним суседима Сардеатима, премда постоји могућност да је Унац већ био у оквиру сардеатске заједнице. Наиме, није сасвим јасно где тачно треба повући границу између ове две заједнице.⁵⁹⁸

Према Пачу, у Босанском Грахову је било веће насеље из римског доба, настало на илирској основи, а трагови римске архитектуре евидентирани су и на илирској градини Арежина Брег.⁵⁹⁹ Епиграфски споменици пронађени су у околини Дрвара на локалитетима Врточе, Мокроноге, Црвљивица и у околини Босанског Петровца, у местима Крњеуша, Смољана, Бравско.

О управним и организационим аспектима заједнице Дициона немамо никаквих обавештења. Може се претпоставити да се није битно разликовала од заједница чије су нам реалности боље познате. Регрутација из заједнице Дициона забележена је у неколико војничких натписа (бр. **45, 46**). Служили су у помоћним јединицама регрутованим из Далмације, као и у флоти. Један надгробни натпис пронађен на територији заједнице, у околини Босанског

---

⁵⁹⁴ Уп. Strab. VII 5.5: Ἄδριον δὲ ὄρος ἐστὶ μέσην τέμνον τὴν Δαλματικὴν, τὴν μὲν ἐπιθαλάττιον τὴν δ' ἐπὶ θάτερα.

⁵⁹⁵ BOJANOVSKI 1988, 265.

⁵⁹⁶ § 3.1.2.1.

⁵⁹⁷ ALFÖLDY 1965, 52. Бојановски предлаже нешто другачије границе. Будући да је Деуре сместио у Петровачко поље, а Сардеате у околину Дрвара, повлачи границу територије Дициона сувише на југ, покушавајући да премости диспаратност између података различитих извора.

⁵⁹⁸ Уп. § 3.1.2.5.

⁵⁹⁹ PATSCH, *WMBH* XI, 1899, 119.

Грахова, бележи војника легије *II Adiutrix* који се након службе вратио у родну заједницу.⁶⁰⁰

Од римских грађана, на неколико натписа су забележени *Ulpii*⁶⁰¹ и *Aelii*,⁶⁰² док већину посведочених личности са римским грађанским правом чине *Aurelii*.⁶⁰³ Ипак, у натписима овога краја у највећем броју случаја јављају се личности перегриног статуса.⁶⁰⁴ Међу именима јављају се *Bato, Dasas, Tata*,⁶⁰⁵ *Ditus*, и римска когномина *Maximus, Ursina, Ursus*.⁶⁰⁶ На основу расположивих података, не може, пак, говорити о узнатредовалој романизацији, која би могла произвести услове за настанак града, нити је у епиграфским споменицима забележено присуство досељеника у ове крајеве, које би могло имати јачи утицај на домородце. Упркос томе, постоји мишљење да је заједница била муниципализована.

На основу једног фрагментарног натписа из Доњих Врточа на којем се помиње декурион муниципија,⁶⁰⁷ Бојановски је изнео претпоставку да је на простору Петровачког поља постојао град муниципалног статуса, чија би територија обухватала читаву заједницу Дициона. У натпису није сачувано име декуриона нити, што је важније, име муниципија. Бојановски је, у чланку из

---

⁶⁰⁰ СЕРГЕЈЕВСКИ, *Споменик* 77, 1934, 19–20, бр. 26; *AE* 1934, 203; *ILJug* 1809: *Valen[t---] | militi legion[is II] | A(d)iutricis defun[c]to an(norum) XXX memori[am] posuit | Tata pi|entissima co(n)iuх.*

⁶⁰¹ *CIL* III 14973а; *CIL* III 14974.

⁶⁰² *CIL* III 14971; *ILJug* 1810; *WMBH* XI, 138.

⁶⁰³ *CIL* III 14014; *ILJug* 1660.

⁶⁰⁴ *CIL* III 13988; *ILJug* 1664.

⁶⁰⁵ ALFÖLDY 1969, 320.

⁶⁰⁶ Вероватно блиски и суседним Делматима. Неколико натписа пронађених у овом подручју посвећени су Силвану. *CIL* III 14970; *ILJug* 1660, са епитетом *Messor* (Жетелац), који се јавља на делматском подручју, у Ридеру (*CIL* III 9867=14970; *ILJug* 176) и RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *GZMS* 6, 1951, 51, бр. 2 сл. 1; *ILJug* 175), уп. PATSCH, *GZMS* XI, 1899, 121; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 474. На једном фрагментарном натпису из Врточа (*CIL* III 13988) јавља се либурндко име *Velsounus*: MAYER 1957, 355; ALFÖLDY 1964, 69; ALFÖLDY 1969, 331: *Volsounus, Volsunus, Volteis*.

⁶⁰⁷ Натпис на каменом блоку, 49 x 99 x 33 цм. Бојановски га је открио 1972. године у месту Доње Врточе на реци Унац, на 5 км од Дрвара. BOJANOVSKI 1975, 265–271; BOJANOVSKI 1988, 252, нап. 11 ---]oni dec(urioni) m[u]nicip[i]i | [11–12] | ... M?|AI[...].INI (?)

1975. године, где је први пут објавио споменик, помишљао да би се у Врточама могао налазити муниципијум Сплонум, град који су научници тражили на разним местима у Далмацији,⁶⁰⁸ а који се поуздано убицира код Пљеваља.⁶⁰⁹ Касније је напустио ту претпоставку, оставши при мишљењу да је на томе месту доиста био муниципиј, који је настао на аутохтоној основи.⁶¹⁰ Исти аутор је, у једном доцнијем раду изнео мишљење да би овај муниципиј могао бити град настао на основи заједнице Сардеата — *Sarziaticum*, споменут у актима другог сабора у Салони.⁶¹¹ Даље од претпоставке се, нажалост, не може отићи, нарочито због тога што систематска истраживања ове регије нису никад спровођена.

Натписи

44. Милијацијски натпис из Салоне на монументалној табули, 82,5 x 105 x 29,7 цм. У секундарној употреби. Сада у Археолошком музеју у Сплиту.

CIL III 3201; *CIL* III 3198b; *CIL* III 10156b; *CIL* III 10159; *ILS* 5829; *ILS* 5829a; М. АВРАМИЋ, *BAHD* 49, 1926, 147–154; М. АВРАМИЋ, *Starinar* 4, 1926–1927, 40–41, таб. 5/1; А. ВУДРОВИЧ, *BAHD* 56–59, 1954–1957, 91–93 (*AE* 1961, 305); *ILJug* 263; ALFÖLDY 1964c, 247–256 (*AE* 1964, 2); ALFÖLDY, *Situla* 8, 1965, 108–112, бр. 3, сл. 4 (*AE* 1965, 8). Фотографија доњег фрагмента: I. ВАВИЋ, *BAHD* 100, 2007, 162; сл. 8. ВОЈАНОВСКИ 1974, 192–195, и таб. I–II.

[Ti. C]aesar divi Augusti f(ilius) / [A]ugustus imp(erator) pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) XXI co(n)s(ul) III / viam a Salonis ad Hedum castel(lum) /⁵ Daesitiatium per mill[i]a passuum / CLVI munit / et idem viam ad Bath[inum flu]men / quod dividit B[r]e[ucos Oseriat?]ibus / a Salonis munit per [millia p]assuum /¹⁰ CLVIII / [et idem viam ---] / munit ad inum montem Ditionum /

⁶⁰⁸ ВОЈАНОВСКИ 1975. Уп. § 3.1.2.5.

⁶⁰⁹ ЛОМА 2002.

⁶¹⁰ ВОЈАНОВСКИ 1988, 255.

⁶¹¹ В. § 3.1.2.5, стр. 42.

Ulcirum per millia passuum / a Salonis LXXVIID /¹⁵ P(ublio) Dolabella leg(ato) pro / pr(aetore).

3 XXI[I] co(n)s(ul) III, ABRAMIĆ; XXI co(n)s(ul) III, CIL, ALFÖLDY. 4 Viam a Salonis ad LII ///ASTEL, CIL; Viam a Salonis ad HE ///ASTEL, CIL; Viam a Salonis ad He/// [c]astel(lum), ABRAMIĆ; HED///, BUDROVICH; Viam a Salonis ad Hedum castel(lum), ALFÖLDY. 5 per [millia pass]uum, ABRAMIĆ; per mill[i]a passuum, ALFÖLDY. 7 ET IDEM VIAM AD LAT///DALN, CIL; ET IDEM VIAMAD BA///MI N, CIL; et idem viam ad Ba/// [flu]men, ABRAMIĆ; et idem viam ad Bathinum flumen, ALFÖLDY; 8 QUOD DIVIDIHBIS///IBUS, CIL, ABRAMIĆ; viam ad Em[atem flu]men, quod divitit Breu[cos a Dition]ibus, JELIĆ; quod dividit Bis[tuates a Ditioni]bus, BULIĆ; quod dividit Breuc[o]s Oseriatibus, ALFÖLDY. [sum]mum; munit ad imum montem Ditionum, ABRAMIĆ.

45. Надгробни натпис из Горње Германије (*Bingium*).

CIL XIII 7508.

Bato Dasantis fil(ius) / natione Ditio mil(es) ex / coh(orte) IIII Delmatarum a/n(orum) XXXV stipendior(um) XV / h(ic) s(itus) e(st) h(eres) p(osuit).

Покојник, пореклом *Ditio*, служио је у четвртој делматској кохорти у Горњој Германији. *Dasant-* (*Dasas*) КАТИЋИЋ 1976, 181.

46. Надгробни натпис из Тергесте (Трст), стела од кречњака. Сада у: Museo Archeologico, у Венецији, инв. бр. 377.

CIL V 541; InscrIt X/4, 52.

D(is) M(anibus) T(iti) Dom[i]/ti Gracilis / na(tione) Ditio(nis) / vix(it) an(nis) L /⁵ mil(itavit) an(nis) XIII / ((quadrireme)) Pado / heredes / L. Plaetorius / Bassus et /¹⁰ L. Murranius / Super b(ene) m(erenti) p(osuerunt).

Натпис се датује између 76–100 године.

3.1.2.4. *Civitas Maezeorum*

Страбон Мезеје убраја у панонска племена заједно са Бреуцима, Андизетима, Пирустима и Дезидијатима.⁶¹² Време формирања мезејске *civitas peregrina* пада, извесно, у период после Панонског рата, за шта би говорило одсуство помена овог народа у Апијановом излагању о Октавијановом рату⁶¹³ и учешће Мезеја у Далматско-панонском устанку. Дион Касије помиње Мезеје које је Германик поразио 7. године: то је најранији догађај у којем се ово племе помиње у изворима.⁶¹⁴ Као резултат угушења устанка успостављена је, како ћемо видети, чврста војна контрола над побуњеним племенима и њихова пацификација.

Плеће Мезеја било је, у доба Принципата, организовано у већу перегрину *civitas* која је припадала Салонитанском судбеном конвенту. Према податку из Плинијевог списка мезејска заједница је са 269 декурија (*CCLXVIII Maezei*) била после Делматске друга по величини у томе конвенту. Заједница је обухватала пространу територију на подручју северозападне Босне — од планине Грмеча на југу до Козаре на северу, док их је од западних суседа, Јапода, одвајала Уна.⁶¹⁵ На истоку је овом племену могла припадати област до обале Босне,⁶¹⁶ коју правцем југоисток–северозапад пресеца ток реке Сане. На југ су се вероватно простирали до околине Мркоњић Града,⁶¹⁷ и додиривали су се са Сардеатима.

Civitas је била под војном управом највероватније до краја првог века. Управа војног префекта епиграфски је посведочена у натпису из самнијског града *Bovianum Undecimanorum* (бр. 48). У натпису је наведена каријера Марцела који је, као центурион легије *XI Claudia*, био истовремено префект

⁶¹² Strab. VII 5. 3: Μαζαῖοι ... ἔθνη δ' ἐστὶ τῶν Παννονίων.

⁶¹³ Уп. § 3.1.2.3 о датуму формирања заједнице Дициона.

⁶¹⁴ Cass. Dio LV 32. 4: ὁ δὲ Γερμανικὸς Μαζαῖους Δαλματικὸν ἔθνος μάχη νικήσας. Спомиње их као ἔθνος Δαλματικόν мислећи на њихову каснију провинцијску припадност, в. § 2.4.

⁶¹⁵ Птолемеј их смешта на запад од Либуерна (Ptol. II 16. 8).

⁶¹⁶ § 3.1.3.3, стр. 16д.

⁶¹⁷ Уп. заједницу Деура (§ 3.1.2.2), чија се територија можда додиривала са мезејском.

Мезеја и Дезидијата,⁶¹⁸ а доцније је са положаја префекта кохорте *III Alpinorum* био на челу још једне племенске заједнице у Далмацији: префект Мелкумана.⁶¹⁹ Перегрине заједнице Мезеја и Дезидијата припадале су различитим конвентима, што говори за то да при постављању војних префеката није била важна подела заједница на судбене конвенте, већ геостратешка логика.

Нема података да ли је и када је племенска заједница добила аутономију. На основу аналогије са другим заједницама, о којима постоје потпунија сведочанства, такав след би се морао претпоставити. Бројне паралеле показују да војна управа није представљала трајно решење у администрирању перегриних заједница⁶²⁰ и да је прелазила у руке аутохтоне аристократије, лојалне римској власти, када би се установило да стабилност није више била угрожена.⁶²¹

Значајан фактор у организационој структури мезејске заједнице, следствено и животу домородачког становништва у римским административним оквирима, била је концентрација рудника у областима коју је насељавало ово племе. Долина Сане и Јапре⁶²² коју су заузимали Мезеји, од праисторије до данас чини минералоски богату територију.⁶²³ Рударска активност у том подручју забележена је још у предримско доба,⁶²⁴ док је у римском периоду била на врхунцу. На простору западне Босне рудничке територије на Сани и Јапри, Благај, које су припадале композитном рудничком дистрикту панонско-далматинских ферарија.⁶²⁵ Није познато који су делови ове простране и богате области припадали перегриној *civitas*, а који су чинили фискалну територију,

---

⁶¹⁸ Управа једног префекта двома заједницама добро је посведочена, в. § 4. и натписе бр. **103–104**; *CIL* V 1838–1839. За Дезидијате в. § 3.1.3.3.

⁶¹⁹ § 3.1.3.9.

⁶²⁰ Уп. SCHERWIN-WHITE 1973, 389.

⁶²¹ Уп. § 4.2.

⁶²² Челопек, Мајкић, Јапра, Ракани, Мала Рујишта, Паланчиште.

⁶²³ I. BOJANOVSKI, Antičko rudarstvo u unutrašnjosti provincije Dalmacije u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora, *ARadRaspr* 8–9, 1982, 89–120.

⁶²⁴ PAŠALIĆ 1960, 12; Đ. BASLER, *GZMS* XXVI–XXVII, 1972–1973, 261–269; B. ČOVIĆ, *Godišnjak CBI*, XXII/20, 1984, 111–144.

⁶²⁵ DUŠANIĆ 1977, 83–84.

али се мора претпоставити да је значајан део земље потпадао под другу категорију.

Епиграфски споменици показују да су велики део рудничке популације чинили досељеници⁶²⁶ чије се присуство мора приписати рудничкој активности. У овим крајевима забележено је веће присуство досељеника са Истока, као и присуство Трачана, такође искусних рудара.⁶²⁷ Према су знатан део рудничке популације чинили досељеници, искусни у рударству, мора се претпоставити да су *ferrariae* користиле рад локалних перегрина.⁶²⁸ Иако нема директних обавештења, може се претпоставити, на основу положаја уз рудничке територије, да су у обавезе становништва заједнице улазиле *operae*. У складу са тим, Мезеји су могли имати и одређене повластице.

Веома је мали број епиграфских споменика са ових простора на којима се помиње домаће становништво, односно натписа који би могли сведочити о друштвеном и културном ступњу Мезеја. На основу постојећег стања у изворима тешко је рећи нешто више о томе како је мезејска заједница била уређена. Наиме, не зна се да ли је била састављена од више *civitates*, како се често претпоставља,⁶²⁹ или је организационо подсећала на заједницу Делмата, будући састављена из мањих територијалних јединица, субординираних у односу на *civitas*. На једном терминацијском натпису из места Ваганац на реци Јањ (бр. 47) забележено је разграничење *inter Sapuates e[t La]matinos(?)*,⁶³⁰ који би могли бити становници насеља (*castella?*), како се претпоставља, у оквиру

---

⁶²⁶ Уп. бр.

⁶²⁷ Цикоте (Приједор) *ILJug 163: D(is) M(anibus) | et perpetuae se|curitati || Tatoniae Procu|lae ann(orum) XXXIII con(iugi) | pi{t}ent(issimae) M. Aur(elius) Surus | vet(eranus) leg(ionis) X g(eminae) ex b(ene)f(iciario) et | MM(arci) Aur<e>li(i) Optatus | et Firminianus ma|tr(i) infelicissim(ae) | et libert(i) Aur(elii) Baosus | et Sumpa et Zipandus | et Quintus et Caro|ni libert(o) (obito) | hh(eredes) f(aciendum) c(uraverunt).*

⁶²⁸ DUŠANIĆ у: С. DOMERGUE, *Mineria y metalurgia*, Madrid 1989, 148; DUŠANIĆ 2004, 262.

⁶²⁹ BOJANOVSKI 1988, 266.

⁶³⁰ *Sapua*: Rav. IV 19; *Lamatis*: Tab. Peut. VI или *It. Ant.* 269.1: *Aemate*. PAŠALIĆ 1960, 28; WILKES 1969, 274.

перегрине заједнице Мезеја, премда су и другачија тумачења могућа, будући да је у питању ободна област.⁶³¹

Припадници ове *civitas* епиграфски су забележени само ван своје матичне територије, углавном на војничким натписима (бр. **49**, **51**, **52**, **53**, **54**) који сведоче о регрутацији из овог племена. На основу расположивих извора зна се да су служили у јединицама *I Belgarum*, *VI* и *VII Delmatarum*, и у Равенској флоти. Лична имена која су забележена у натписима: *Carvus*, *Bastarnus*, *Daetor*, *Dassius*, *Dazas*, *Liccaius*, *Plator*, *Scenus*, *Venetus*, јављају се у ономастици Делмата, а карактеристична су и за панонску антропонимију.

Према Алфелдијевом мишљењу муниципиј *Bistue Nova* који се обично убицира у место Витез код Травника⁶³² настао је у доба Флавијеваца, док се перегрина *civitas* Мезеја помиње још у II веку. У питању је један натпис из Љубушког (бр. **49**) који бележи војника из племена Мезеја који је служио у кохорти *I Belgarum*,⁶³³ стационираној у Бигестама током II–III века.⁶³⁴ Међутим, датовање оснивања града у фалвијевску епоху није поуздано, а епиграфски споменици припадају времену другог и трећег века.⁶³⁵ Могуће је да је бар део територије Мезеја био обухваћен територијом града.

Натписи

47. Терминацијски натпис уклесан у живу стену у месту Ваганац на Јању.

CIL III 9864a; *ILS* 5950; WILKES 1974, 267, бр. 23.

*L. Arruntius | Cami[ll]us Scri[b[o]nia[n]us le[g(atus)] pro | pr(aetore) C(ai)
[C]ae[s]jaris Aug(usti) | Germanici iudicem | dedit M(anium) Coelium*

⁶³¹ WILKES 1969, 170 (Према Вилксу ради се о разграничењу између Сардеата и Мезеја); BOJANOVSKI 1988, 115.

⁶³² ALFÖLDY 1965, 156.

⁶³³ ALFÖLDY 1965, 178 и нап. 81; уп. BOJANOVSKI 1988, 270.

⁶³⁴ WILKES 1969, 470; R. DODIG, *OA* 31, 2007 [2008], 144, 148–152.

⁶³⁵ *CIL* III 8385; 12761.

(centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / e[t La]matinos(?) ut fines / [reg]eret et terminos po[n(eret)].

Још је Момзен сумњао у читање *La]matinos(?) – Ae]matinos(?)*. Код Равената је забележена станица *Aemate*.

48. Натпис из самнијског *Bovianum Undecimanorum* (Bojano, Campobasso).

МОРМСЕН, *CIL* III р. 282. *CIL* IX 2564; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1962, 329–330, нап. 42; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 146. Уп. ВОЈАНОВСКИ 1988, 109.

[Imp(eratori) Caes]ari Vespasia[no] / [Aug(usto) pont(ifici)] max(imo) trib(unicia) potes[t(ate) VI] / [co(n)s(uli) VI desig]n(ato) VII imp(eratori) XIII p(atrici) p(atriciae) c[ens(ori)] / ex testam[ent(o)] ⁵ [...] Marcelli (centurionis) leg(ionis) XI Cl(audiae) [p(iae) f(idelis)] / [pr(aefecti) leg(ionis) eiusdem] pr[ae]fecti civitatis Maeze[ior(um)] / [et civitat(is) Daesiti]atium praef(ecti) c(o)hor(tis) III Alp(inorum) [et] / [civitatis Melco]manorum duumvir(i) i(ure) d(icundo) quinqu[enn(alis)] / [patr]oni coloniae.

49. Натпис пронађен у месту Капључ, у близини Салоне.

CIL III 6383; *CLE* 1147; PATSCH 1900, 59.

L. Trebius L(uci) f(ilius) / Exoratus ann(or)um XII / L. Trebius Veter pat(er) / Pieris hunc titulum / posuit matercula / nato erepto a fa/to finibus Maezeis / nunc siqu(i)d manes / sapiunt in mollibus um|bris conprecor ut ma|tris sit tibi gratus honos / Coelia Pieris filio / et vi{i}ro posuit.

За гентилициј *Trebius* у Далмацији в. ALFÖLDY 1969, 128.

50. Натпис из околине Љубушког (*Bigeste*) Хардомиље, Смоковице.

PATSCH, *WMBH* 12, 1912, 133–136, бр. 2, сл. 61 (*AE* 1913, 138; *ILJug* 1927).

[Das]sius Bastarni / [f(ilius) do]mo Maezaeus / [mile]s coh(ortis) I Belgarum 7(centuria) / [Rest]ituti sig(nifer) annor(um) / [---] stip(endiorum) XV t(estamento) f(ieri) i(ussit) cura/[vit] Valerius Maxi/[min]us heres.

Датује се у II век (можда друга половина II века).

За име *Bastarnus* в. ALFÖLDY 1969, 163 (бележи само овај натпис).

51. Надгробна стела од, 254 x 77 x 22 цм, унутар натписног поља, испод текста, гирланда; изнад натписног поља тимпанон са розетом и палмете. Wiesbaden (*Aquae Mattiacae*) у Горњој Германији.

CIL XIII 7581; ILS 2561.

Dassius Daletoris fil(ius) / Maeseius / mil(es) coh(ortis) VI / Delmatarum / an(norum) XXXV sti(pendiorum) / XVI h(ic) s(itus) e(st).

Датум: I век.

52. Натпис из Цезареје у Мауретанији.

CIL VIII 9377; ILS 2576; PATSCH 1900, 24, 2.

Dazas Sceni f(ilius) Ma[eze]lius eques coh(ortis) VI Delma|tarum turma Licconis / annorum XXVII stipendiorum X.

53. Надгробни натпис из Цезареје у Мауретанији.

CIL VIII 9384; ILS 2577; PATSCH 1900, 24, 3.

Liccaius Carvi f(ilius) natione Ma/ezeius eques coh(ortis) VII Delma|tarum vixit annis XXX.

Име *Carvus* се јавља код Делмата (Ливно) и Наренсија, ALFÖLDY 1969, 172; уп. *Carvanus* (*CIL III 8308*).

54. Војничка диплома из Салоне од 5. априла 71. године, додељена војнику Равенске флоте: *Platori Veneti f(ilio) centurioni Maezeio.*

CIL XVI 14.

Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ifex) / max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III desig(natus) / IIII veteranis

qui militaverunt in / classe Ravennate sub Sex(to) Lucilio Basso / qui sena et vicena stipendia aut plura / meruerunt et sunt deducti in Panno|niam quorum nomina subscripta / sunt ipsis liberis posterisque eorum / civitatem dedit et conubium cum // uxoribus quas tunc habuissent cum / est civitas i(i)s data aut si qui caelibes / essent cum iis quas postea duxissen<t> / dumtaxat singuli{s} singulas Non(is) April(ibus) / Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco co(n)s(ulibus) / Platori Veneti f(ilio) centurioni Maezeio / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capitolio ad / aram gentis Iuliae de foras podio sinisteriore / tab(ula) I pag(ina) II loc(o) XXXXIII // Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ifex) / max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III desig(natus) / IIII veterani(s) qui militaverunt in / classe Ravennate sub Sex(to) Lucilio / Basso qui sena et vicena stipendia / aut plura meruerunt et sunt de|ducti in Pannoniam quorum no|mina subscripta sunt ipsis libe|ris posterisque eorum civitatem / dedit et conubium cum uxoribus / quas tunc habuissent cum / est civi|tas iis data aut si qui caelibes essent / cum iis quas postea duxissent dum|taxat singuli{s} singulas Non(is) April(ibus) / Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco co(n)s(ulibus) / Platori Veneti f(ilio) centurioni / Maezeio / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in / Capitolio ad aram gentis Iuliae de / foras podio sinisteriore tab(ula) I / pag(ina) II loc(o) XXXXIII // T(iti) Iuli Rufi Salonit(ani) eq(uitis) R(omanis) / P(ubli) Vibi Maximi Epitaur(i) eq(uitis) R(omani) / T(iti) Fani Celeris Iadestin(i) dec(urionis) / C(ai) Marci Proculi Iadestin(i) dec(urionis) / P(ubli) Caetenni Clementis Salon(itani) / P(ubli) Luri Moderati Risinitan(i) / Q(uinti) Poblici Crescentis Iadest(ini).

Датум дипломе је 5. април 71. године, као и на дипломи бр. **168. bellum Vitellii** на Веспазијановој страни. бр. **65, 95, 96, 168**, уп. Тас. *Hist.* II 12. Сведоци конституције су из римских колонија Далмације (Јадер, Салона, Епидаур, Ризиниј): DUŠANIĆ 1986, 233–234, и нап. 205.

3.1.2.5. Civitas Sardeatium

Најранији помен племена Сардеата у изворима односи се на време Принципата.⁶³⁶ Формирање ове *civitas* пада најраније у време Панонског рата, а најкасније у период након Далматско-панонског устанка. Према Плинијевом

⁶³⁶ Plin. *NH* III 142; Ptol. II 16. 5; уп. ALFÖLDY 1965, 53.

списку перегринна *civitas* Сардеата (или Сардијата)⁶³⁷ припадала је Салонитанском конвенту са 52 декурије (*Sardeates LII*). Била је то *civitas* средње величине. Име заједнице је, могуће, изведено од имена места *Sardos,⁶³⁸ као на пример: *Docleas, Docleatae* од *Doclea*.⁶³⁹

Сардеати су живели у планинским областима западне Босне. Њихова заједница се налазила између Делмата на југу и Мезеја на северу. Обично се смештају у подручје путне станице *Sarnade*,⁶⁴⁰ која се убицира се у место Доње Пецке,⁶⁴¹ односно у подручје око Шипова, између Пливе и извора Врбаса на истоку до извора Сане на западу.⁶⁴² Бојановски је помишљао да се центар перегрине заједнице Сардеата могао налазити у селу Бастаси, у долини реке Унац, код Дрвара.⁶⁴³ Та се област обично приписује територији заједнице Дициона. Птоlemeјев податак о овој заједници, будући врло непрецизан, не може помоћи да се ближе одреди њен тачан положај.⁶⁴⁴ Епиграфски подаци којима располажемо, такође, не доприносе прецизнијој убицији. Наиме, име заједнице забележено само у натписима ван њихове матичне територије, док је епиграфска грађа матичног подручја врло оскудна.⁶⁴⁵ Сва епиграфска сведочанства о перегринској заједници Сардеата потичу из дачке рудничке регије

⁶³⁷ Наративни и епиграфски извори показују варирање у деклинацији у имену Сардеата: *Sardeates* (Plin.), *Sardiates*, односно: *Sardiatae* (Ptol. II 16. 5: Σαρδιῶται), као у завршном вокалу основе *i* и *e*. Епиграфски је име забележено у облику *Sardiat-*.

⁶³⁸ Steph. Byz. *Ethn.* 556, 18: Σάρδος... πόλις Ἰλλυρίας οἱ πολῖται Σαρδιῆνοι. Уп. PISO 2004, 294.

⁶³⁹ KRANE 1925, 34; MAYER 1957, 203, 127.

⁶⁴⁰ *It. Ant.* 269. 3. MAYER 1957, 293; ALFÖLDY 1962b, 8; ALFÖLDY 1965, 53; WILKES 1969, 170; WILKES 1992, 216: "around Jajce"; WILKES 1996, 577.

⁶⁴¹ RADIMSKY, *GZMS* 1895, 432; у вези са локалитетом у месту Доња Пецка, Пашалић (PAŠALIĆ 1960, 21) помиње трагове римског водовода и канализације. На локалитету Селиште откривене су рушевине римске зграде, опеке и натписи (необјављени?). BOJANOVSKI 1974, 77. Римска насеља су евидентирана и у селима Медна, Царевац, Сриједа, Слатина, Врбљани, Рибик, Велечево: BOJANOVSKI 1974, 85–86, нап. 205.

⁶⁴² Сана извире у околини Доње Пецке.

⁶⁴³ BOJANOVSKI 1988, 252–253. Првобитно је и овај аутор заузимао став да је долина Унца припадала Диционима.

⁶⁴⁴ Ptol. II 16. 5: Μελκομένιοι καὶ Οὐαρδαῖοι ὑπὸ δὲ τούτους Ναρῆνσιοι καὶ Σαρδιῶται, καὶ ἔτι ὑπὸ τούτους Σικουῶται καὶ Δοκλεῖται...

⁶⁴⁵ *CIL* III 13983; *CIL* III 13984 (Пецка).

Alburnus Maior, где је домаће становништво ове *civitas* било пресељено за рад у рудницима злата заједно са популацијом других заједница Далмације, међу којима је био највећи број Делмата.⁶⁴⁶

Натписи бележе да су и Сардеати, попут неких других peregrinих заједница чија је популација транспортована у дачке руднике, имали свој етнички колегиј у Албурнусу (бр. **59**, **60**, **61**⁶⁴⁷), као што су и Делмате из Баридуума имале свој колегиј (бр. **21**). Такви клубови, чије је чланове окупљало заједничко порекло, добро су посведочени у рудничким областима ове провинције.⁶⁴⁸ *Collegia* овог типа имала су значајну улогу у националног идентитета и очувању предачког култа,⁶⁴⁹ одржавању веза са домовином; затим, вероватно и у практичним потребама каква је, на пример, сепулкрална помоћ и слично.⁶⁵⁰ Удруживање у колегиј, према племенској припадности могло је, пак, имати и неки званични организациони карактер. Присуство домаћих делматаских *principes* у Дакији би могло говорити за такву могућност.⁶⁵¹

До сада је познато шест епиграфских споменика који бележе име заједнице и лична имена Сардеата. Судећи према тим споменицима Сардеати су припадали далматско-панонском именском подручју.⁶⁵² Посведочена су следећа имена: *Bisius*, *Dasas*, *Dasantis*, *Di(t?)us*, *Lonius*, *Scenobarbus*, *Mes(ius/-or)*, *Plator*,

---

⁶⁴⁶ Уп. § 3.1.2.1.

⁶⁴⁷ Можда колегију Сардеата припада и неколико натписа из Албурнуса, у којима се спомињу колегији, судећи по контексту у којем су нађени: (1) *IDR III 3, 403; AE 1960, 235: Silvano / aram p/osuit Va/rro Scen(i?) / cot(!) prom(iserat?) / collegi(o?) Aeli(us) Be[---]*. (2) *CIL III 7827; IDR III/3, 402; I. PISO, AMN 39/40, 2002/03, 208, бр. 11; AE 2003; 1511; ILD 358: Silvan(o) / Pla(---) Bao/tius et / col(l)egi(um) / d(onum) d(ederunt)*. (3) *CIL III 7822; IDR III/3, 385: Dianae / sac(rum) / Celsen(i)us / Adiutor / mag(ister) coll(egii) / d(onum) d(edit)*. Датуму се у другу половину II до друге половине III века.

⁶⁴⁸ За примере уп. Д. ГРБИЋ, *Старинар LVII*, 2007, 224.

⁶⁴⁹ О култовима рудара в. DUŠANIĆ, *Pallas* 50, 1999, 129–139.

⁶⁵⁰ NOESKE 1977, 315дд.; WOLLMANN 1985–1989, 107–118; DUŠANIĆ 2004a, 5–32.

⁶⁵¹ ЛОМА 2002 157–158. Уп. *IDR I 36 = Tab. cer. D VI: a.139: Aper ... и Maximus Veneti, princeps*.

⁶⁵² КАТИЋИЋ 1976, 180–181. Уп. PISO 2004, 294.

Platius. Њима се највероватније могу придружити имена: *Tizius Gelsi*⁶⁵³ и *Surio Sumeletis*.⁶⁵⁴

Алфелди је насеље у Шипову сматрао муниципијем који је настао од племенске заједнице Сардеата, погрешно га идентификујући са Сплонумом.⁶⁵⁵ Бојановски је изнео претпоставку да би име града могло бити Балоје (*Baloie*) према станици забележеној у *Табули* и код Равената,⁶⁵⁶ коју је убицирао у Шипово на место Громиле.⁶⁵⁷ Да је на том месту постојао муниципиј говори један фрагментарни натпис који бележи *ordo decurionum*.⁶⁵⁸ Често се један натпис који помиње декурионе, а не и дуумвире или друге муниципалне магистрате или, најзад, име града, не може узети за поуздан доказ о муниципалном статусу места.⁶⁵⁹ Додуше, трагови римске архитектуре⁶⁶⁰ као и римског логора,⁶⁶¹ указују да се ради о значајнијем насељу које је лежало на комуникацијски важном месту,⁶⁶² у близини рудника.⁶⁶³ Сматра се да је

⁶⁵³ *AE* 2003, 1509; *ARDEVAN* 2003, 231–232.

⁶⁵⁴ (а) *AE* 2003, 1509; *ARDEVAN* 2003, 231–232 и (б) *AE* 1990, 845.

⁶⁵⁵ ALFÖLDY 1962, 3; ALFÖLDY 1965, 158, 164, нап. 86. “ein einheimisches Munizipium“.

⁶⁵⁶ *Tab. Peut.* V 4; *Rav.* 217, 19.

⁶⁵⁷ ВОЈАНОВСКИ 1974а, 347–373; ВОЈАНОВСКИ 1988, 287–292. Ранији су аутори убицирали ову станицу у разна места у долини Врбаса: ТОМАСЧЕК: Мркоњић Град или Мајдан; RADIMSKY 1893, 340–341: Мајдан; ТРУНЕЛКА, *GZM* IV, 1892, 347: у место Билајац (Мали Билај); MILLER 1916: јужно од планине Подрашнице (*CIL* III 14976), станица је тражена и на другим местима: Доњи Унац, Драговић, Липник, Јајце, Подлипи, Треново. Уп. РАШАЛИЋ 1960, 23, 31 са лит. и прегледом проблема убикације.

⁶⁵⁸ *CIL* III 13982: ---]L(?)LV | [mat]ri | [opti]mae et | [pi]entissimae | [v]ivae | [pos]uerunt | [l(ocus)] d(atu)s d(ecreto) d(ecurionum). Уп. ALFÖLDY 1965, 164, 86; ВОЈАНОВСКИ 1974а, 352–353; црт. 1. Као додатни аргумент --- Au]gusto et [Romae?] sa[crum] ---

⁶⁵⁹ VITTINGHOFF 1977, 8–9; уп. ALFÖLDY 1963, 86 и нап. 31; RUPPRECHT 1975, 52 и нап. 4.

⁶⁶⁰ Маузолеј у Шипову: D. SERGEJEVSKI, *GZMS* III, 1952, 50; N. САМБИ, *Godišnjak* СБИ XX/18, 1982, 91–109.

⁶⁶¹ РАШАЛИЋ 1960, 22. Уп. натпис: ВОЈАНОВСКИ, *ARadRaspr* 7, 1974, 347–349 (*AE* 1975, 677), друга половина II века.

⁶⁶² Комуникацијска веза између Далмације и Паноније.

⁶⁶³ РАШАЛИЋ, *GZMS* 9, 1954, 55; РАШАЛИЋ 1960, 18; ALFÖLDY 1965, 158. Присуство Оријенталаца: SERGEJEVSKI, *GZMS* 38, 1926, 157, сл. 2: [Mi]nerva[e] | sacr(um) ex vo(to) | L. Publicius | Telespho[r]u[s] | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Миниције Фундан, који је био управник провинције Далмације,⁶⁶⁴ могао бити патрон града.⁶⁶⁵ Фундану је на томе месту био подигнут почасни натпис, и судећи по најновијем археолошком открићу, бронзана статуа.⁶⁶⁶

Раније смо поменули да је Бојановски изнео претпоставку да се центар заједнице Сардеата могао налазити западније, у месту Бастаси на Унцу — подручје које се иначе приписује заједници Дициона.⁶⁶⁷ Наиме, аутор је мишљење да се Сардеати не могу тражити толико источно (око Шипова) засновао на основи тога што се у актима концила Салоне из 533. године наводи да је *Sarziaticum* припадао јурисдикцији лудрунске бискупије.⁶⁶⁸ Осим тога, везујући се за овај податак помишљао је да је од сардеатске заједнице настао муниципиј, који је испрва приписао Диционима. Овај аутор, вероватно с правом, везује *Sarziaticum* за заједницу Сардеата. Међутим, тај облик може подразумевати, осим речи **municipium*⁶⁶⁹ и реч **territorium*. На више места на простору Илирика тај термин подразумева наследну форму перегриних заједница, односно територијалну јединицу без градског статуса нарочито у позном периоду.⁶⁷⁰ Као аналогни пример може се узети случај Аква (*Aquae*, Прахово) у Горњој Мезији, додуше позни, који је у изворима означен као *territorium*.⁶⁷¹

Дачки натписи у којима се помиње ова племенску заједницу, односно њене припаднике, који су пресељени у Дакију, заједно са Делматима и Пирустима, указују на то да је *civitas Sardiaticum* постојала средином II века, стога постоји могућност да је остала ван градске јурисдикције.

⁶⁶⁴ PIR² M 612; THOMASSON 1984, 92, 17, 30.

⁶⁶⁵ R. SYME, *RP VII*, (прир. A.R. Birley), Oxford 1991, 106–119.

⁶⁶⁶ SERGEJEVSKI, *GZMS* 38, 1926, 155–157, сл. 1; *ILJug 1627: C(aio) Minicio / L(uci) filio Pap(iria) / Fundano VII|vir(o) epulonum trib(un)o / leg(ionis) VII fulminatae / quaestori tribuno / [pl]ebis praetori leg(ato) / [leg(ionis) XV A]pollinaris / [---]PIAE / [---]UR / [---]*. За статуу в. PAŠKVALIN, *Godišnjak SBI* 36, 2007, 181–183, 188–189, сл. 2.

⁶⁶⁷ § 3.1.2.3, стр. 39, 40. И сам Бојановски је био при том мишљењу, од којег је одустао.

⁶⁶⁸ *Ludrensis vero episcopus Magnoticum, Equitinum, Saluiaticum et Sarsiaticum*.

⁶⁶⁹ § 3.1.2.3, стр. 39.

⁶⁷⁰ M. PILLON, *Dialogues d'histoire ancienne* 28/1, 2002, 52–54.

⁶⁷¹ Уп. § 4.1.2.

Натписи

55. Надгробни натпис из Албурнус Мајора, пронађен у секундарној употреби у цркви Св. Николе у месту Абруд.

CIL III 1266 (*IDR* III/3, 418; *ARDEVAN* 2003, 229, бр. 1; *P. FORISEK, HPS* 11, 251–252, 9; *AE* 2004, 1182, спомен).

D(is) M(anibus) | Cassiae Pere/grinae integ[r]a[e] | vix(it) an(nos) XXVII f(ecit) Bi/sius Scenob(arbi?) Sard(ias) | coniug(i) b(ene) m(erenti).

Гентилно име *Cassia* јавља се у натпису из Мркоњић Града (*CIL* III 13238), у близини матичне територије Сардеата. Име *Bisius* је у вези са *Baezo*, *Bizo* в. КАТИЋИЋ 1967, 180; ALFÖLDY 1969, 165. *Scenobarbus* се јавља код Делмата (бр. **23**), Дезидијата (бр. **64**), Колапијана (бр. **88**). Нарона: *CIL* III 8437; Апулум: *IDR* III/5, 522; *CIL* III 7800; припада, такође далматско-панонској групи имена КАТИЋИЋ 1967, 180.

56. Вотивни натпис из Албурнус Мајора (Roşia Montană, Dalea, Valea Nanului).

I. PISO, AMN 39/40, 2002/03, 206, 8; *Alburnus Maior* 1, 345, 6; *ARDEVAN* 2003, 240, бр. 4; *AE* 2003, 1508; *ILD* 407.

[N]imp(his)(!) | Ael(ius) Mes(---) | Sar(diata?) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Читање *Sar(diata)* у реду четвртим реду чини се сигурним, имајући у виду друге потврде са истог локалитета. Дедикант је добио римско грађанско право у време Хадријана, али бележи заједницу из које је потекао (и чијем колегију припада?). Когномен *Mes(---)* могло би бити од илирског (теофоричног) имена *Messus*, *Messor* или *Mesius*, *Mesor* RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 465–466 (*Silvanus Messor*); ALFÖLDY 1969, 246–7.

57. Вотивна ара, 60,5 x 30,5 x 25,5 цм. пронађена у Албурнус Мајору (Roşia Montană, Dalea).

V.V. ZIRRA, al., Alburnus Maior 1, 339–340, бр. 2 (*AE* 2003, 1943).

Asclepio / M. Ul(pius) Cle(mens?) / et Ael(ius) Me/s(---) ex vo(to) p(osuerunt).

Други дедикант натписа, *Ael(ius) Mes(---)* највероватније је иста личност са натписа бр. **56**.

58. Вотивна ара од пешчара, 74 x 33,5 x 22,5 цм. Пронађена у Албурнус Мајору (Roşia Montană, Dalea).

V.V. ZIRRA, al. *Alburnus Maior*, 337, бр. 1; сл. 14. 1; црт. 5. 1 (ARDEVAN 2003, 229, бр. 3); *AE* 2003, 1492; *ILD* 402. Уп. PISO 2003, 286, бр. 136.

Fortun(ae) / Aug(ustae) sac(rum) / Plator Sar(diata) / v(otum) s(olvit) l(ibens).

Скраћеницу *Sar.* у другом реду, као и у случају натписа бр. **56**, треба разрешити *Sar(diata)*. Мање је привлачна претпоставка коју су изнели први издавачи да је у питању патронимик, сматрајући да је филијација обавезни део перегрине формуле илирских имена, што не може бити прихватљиво тумачење натписа (Интерпретацију одбацују и Р. Ардеван).

59. Вотивна ара од кристалног кречњака, 70 x 35,5 x 26 цм. *Alburnus Maior* (Roşia Montană).

C. CRĂCIUN / A. SION, *Alburnus Maior* 1, 304–305; сл. 15, 2; сл. 18, 2 (*AE* 2003, 1491; *ILD* 401).

Ael(ius) Qui/ntus Di(i) / Genio co/[l](l)egi(i) Sard/[i]a[t]arum.

Име *Dius*, које прихватају издавачи, можда би се могло читати *Di[t(i)]?*. Чини се на крају реда би могло недостајати једно слово.

60. Вотивна ара, 66 x 30,5 x 19 цм, пронађена у Албурнус Мајору (Roşia Montană, Drumuş).

C. CRĂCIUN / A. SION, *Alburnus Maior* 1, 2003, 259–298 (ARDEVAN 2003, 230, бр. 6; *AE* 2003, 1488; *ILD* 398).

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(ivas) L(o)ni col(ligi) S(sardiate)nsium) / d(onum)
d(edit).*

Друга половина II века.

Дедикант натписа, *Dasas Loni*, јавља се и на купопродајном уговору, забележеном на воштаној таблици из Албурнуса (рудник Св. Екатарина): *CIL* III, стр. 956 = *IDR* I 51: ... *agnovit / Dasantis Loni qui et [---]...* Име *Dasas* је карактеристично за далматско-панонску именску област: КАТИЋИЋ 1976, 181. За име *Lonius* уп. *AE* 2003, 1505 (*Alburnus Maior*).

61. Ара од кречњака, 54,5 x 26 x 27 цм. Пронађена из Албурнус Мајора (Roşia Montană, Drumuş).

C. CRĂCIUN / A. SION, *Alburnus Maior* 1, 294, бр. А; сл. 15,1; црт. 18, 1 (*ARDEVAN* 2003, 230, бр. 5; *AE* 2003, 1487; *ILD* 396).

Platius / Dasantis / Genio / Sardiate(nsium) / d(o?)n(um?).

Натпис је посвећен *Genio Sardiate(nsium)*. У светлости претходна два натписа, подразумева се реч *collegii*. Име *Platius* у вези је са карактеристичним далматским именом *Plator* (ALFÖLDY 1964, 78; ALFÖLDY 1969, 267), јавља се у Далмацији у натпису из Бусија код Гламоча (*ILJug* 760, *Salvium*). У Албурнусу је посведочено још два пута: *AE* 2003, 1482; *AE* 2003, 1481. *Dasant-* (*Dasas*) КАТИЋИЋ 1976, 181.

3.1.3. *Civitates* Наронитанског конвента

Јуридикчки конвент са центром у Нарони био је највећи од три судска округа Далмације. Просторно је јурисдикцији Наронитанског конвента припадало врло велико подручје: источно од Неретве на западу и Врбаса⁶⁷² па до граница провинције на истоку и североистоку.⁶⁷³ У његов састав улазило је тринаест перегриних заједница, које је Плиније набраја абecedним редом: *Cerauni* (§3.1.3.1); *Daversi* (§ 3.1.3.2); *Desitiates* (§ 3.1.3.3); *Docleatae* (§ 3.1.3.4); *Deretini* (§3.1.3.5); *Deraemistae* (§ 3.1.3.6); *Dindari* (§ 3.1.3.7); *Glinditiones* (§ 3.1.3.8); *Melcumani* (§ 3.1.3.9); *Naresi* (§ 3.1.3.10); *Scirtari* (§ 3.1.3.11); *Siculotae* (§ 3.1.3.12); *Vardaei* (§ 3.1.3.13).

3.1.3.1. *Civitas Cerauniorum*

Међу заједницама Наронитанског конвента у Плинијевом списку помиње се име Кераунија, заједнице која је бројала 24 декурије (*Cerauni decuriis XXIII*).⁶⁷⁴ О тачном положају ове *civitas* немамо поуздане податке, али се претпоставља да су живели на истоку провинције. Птоlemeј смешта Керауне изнад Дерија, али је тумачење његовог текста на овоме месту проблематично и не може помоћи да се ближе одреди положај заједнице Кераунија. Њихов положај се обично утврђује у односу на племе чија је идентификација и убикација спорна. Алфелди је сматрао да је ова перегрина заједница формирана на територији племена Пируста, чија је *civitas* укинута након Далматско-панонског устанка.⁶⁷⁵ Према имену, које би указивало на планинске крајеве, заједница се локализује у планине северне Албаније или око горњег тока Таре и Лима.⁶⁷⁶ Доцнија истраживања показала су да је етничка и политичка слика источног дела провинције Далмације, у периоду о коме наши извори говоре, изгледала нешто

---

⁶⁷² Односно границе између Мезеја и Дезидијата.

⁶⁷³ За источну границу провинције Далмације најскорије: ЛОМА 2010, 131–136 са лит.

⁶⁷⁴ Plin. *NH* III 143.

⁶⁷⁵ Детаљније о томе: § 3.1.3.12.

⁶⁷⁶ ZIPPEL 1977, 197; ALFÖLDY 1965, 57.

другачије него како је Алфелди поставио.⁶⁷⁷ Стога вероватно и Керауније, као и Скиртаре и Сикулоте треба тражити на другом месту, односно, југоисточније у односу на убикацију какву су ранији аутори предлагали,⁶⁷⁸ премда досад нема довољно података који би могли говорити о тачнијој убикацији ове *civitas*.

3.1.3.2. *Civitas Daversorum*

Илирско племе Даорса или Даверса, помиње се у раним изворима, код Хекатеја, који их сматра трачким племеном.⁶⁷⁹ Страбон их смешта око Неретве: ὁ Νάρων ποταμὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Δαόριζοι καὶ Ἀρδιαῖοι καὶ Πληραῖοι.⁶⁸⁰ Предримски центар племена Даверса налазио се у месту Ошанићи, где је откривена хеленистичка акропола.⁶⁸¹ Даверси су, као и други илирски градови, ковали новац по узору на грчки. Досад је пронађено девет новчића са легендом Δαορσεῶν⁶⁸² са реверсном представом брода. То се обично узима као знак да су живели у доњем, пловном току Неретве,⁶⁸³ и да су имали излаз на море.⁶⁸⁴ Осим натписа на новцу, недавно су објављени су и графити на керамичким посудама ΔΑΟΡΣΟΙ.⁶⁸⁵

---

⁶⁷⁷ § 3.1.3.11 и § 3.1.3.12.

⁶⁷⁸ LOMA 2002, 155.

⁶⁷⁹ Hecat. frg. 175 (*FGrH* 93–97); уп. PATSCH, *JÖAI* 10, 1907, 169; 1922, 40–44; ALFÖLDY 1965, 47.

⁶⁸⁰ Strab. VII 5.5.

⁶⁸¹ K. HÖRMANN / V. RADIMSKI, *GZMS* IV, 1879, 40–49; Đ. BASLER, *Naše starine* III, 1954, 79–94; Z. MARIĆ, *GZMS* XXVII/XXVIII, 1976, 173–235; Z. MARIĆ, *Godišnjak CBI* X/8, 1973, 109–124; B. MARIJANOVIĆ, *Godišnjak CBI* XXXI / 29, 2000, 37–52.

⁶⁸² Đ. BASLER, *GZMS* XXVI, 1971, 333; Z. MARIĆ, *GZMS* XXVII–XXVIII, 1973, 237–258; Z. MARIĆ, *Godišnjak CBI*, XIII/11, 1976, 253; I. MAROVIĆ, *Godišnjak CBI* XIII/11, 1976, 229; M. KOZLIČIĆ, *GZMS* 35/36, 1980–81, 172–175, 1–5; BOJANOVSKI 1988, 88, нап. 2; WILKES 1992, 175, 177. Досад је пронађено девет новчића са легендом Δαορσεῶν. Од укупно 60-так примерака нађених у Ошанићима, у највећем броју пронађен је новац краља Балаја. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1964, 83.

⁶⁸³ WILKES 1969, 164.

⁶⁸⁴ PATSCH 1922, 41.

⁶⁸⁵ Z. MARIĆ / M. FORIĆ, *Godišnjak CBI* XXXIV/32, 2005, 181–197; Z. MARIĆ, *Godišnjak CBI* XXXV/33, 2006, 125–145.

Пре Трећег илирског рата, били су под влашћу Ардијеја. Ливије бележи да су 167. пре Хр. стекли *immunitatem* према Аницијевој формули, као награду што су напустили Генција. Наиме, Даверси су одбили да пруже помоћ Генцијевом брату Караванцију, и пришли су Римљанима.⁶⁸⁶ Због притиска Делмата Даверси и Иса су се обратили за помоћ Риму, који 156. ступа у рат са Делматима.⁶⁸⁷

Према формули, сачуваној код Плинија, Даверси су у доба Принципата организовани у врло малу peregrinu заједницу коју је чинило свега 17 декурија (*Daversi XVII*). Према броју декурија заједница Даверса је била једна од најмањих у Далмацији; после њих су само Деретини са XIV декурија. Птоlemeј их смешта у суседство Мелкумана и Вардеја.⁶⁸⁸ Обично се сматра да се територија peregrine *civitas* Даверса простирала од Стоца на Брегави где се, како је претпостављено, налазио центар peregrine заједнице.⁶⁸⁹ Простирали су се на југ ка Љубињу и Доњој Требимљи,⁶⁹⁰ где су се граничили са заједницом Деремиста. О суседским везама Даверса и Деремиста сведочи и једна војничка диплома пронађена у Салони (бр. 62). Бојановски им приписује подручје од Мостара на северу (Бијело Поље, Бишће Поље) до Поповог поља на југу. Међутим, имајући у виду Плинијеве податке о броју декурија, чини се да је то преширок простор за овако малу заједницу. Наиме, територија заједнице је сасвим извесно била знатно мања у односу на простор који је племе заузимало у предримско доба, или чак у периоду пре августовске реорганизације. Видимо да су крупне административне промене погодиле и друга племена јужноилирског подручја.

Вилкс сматра да су територије Даверса као и Плереја, Ардијеја и Наренсија биле укључене у територију Нароне према једном натпису из Стоца на којем се

---

⁶⁸⁶ Liv. XLV 26: *Daorsis quoque immunitatem dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent*. Уп. Pol. XXXII 18.2. WILKES 1992, 173–174.

⁶⁸⁷ § 3.1.2.1, стр. 20. Pol. XXXII 9, 4–5. О односима Даорса и Делмата Pol. XXXII 18. 2, 4–5. App. III. 2. Δαορθώ.

⁶⁸⁸ Ptol. II 16.5: Δαούρστοι.

⁶⁸⁹ ALFÖLDY 1965, 47.

⁶⁹⁰ BOJANOVSKI 1988, 96–97.

помиње *T. Flavius Blodi f. Plassus, aed(ilis), III vir iure dicundo Naronae*.⁶⁹¹ Натпис међутим не говори ништа о Даверсима, већ о томе да је домаће становништво учествовало у управи Нароне. Затим, указује на то да је област око Брегаве управно вероватно припадала Нарони. Извесно је, међутим, да су Даорси били организовани као *civitas peregrina*. Реципијент једне од укупно три војничке дипломе издате за Далмацију је пореклом из племена Даверса: *Venetus Diti Daversus, pedes cohort(is) III Alpinorum* (бр. **62**). Диплома из Салоне сведочи да је ова перегрина заједница постојала 93. године, а вероватно и у II веку. *Civitas* је забележена и на надгробном натпису једног војника кохорте *III Delmatarum*, пореклом из ове заједнице (бр. **63**), који је служио и умро у Горњој Германији.

Натписи који потичу са територије заједнице бележе домаћа лична имена која су карактеристична за јужноилирско подручје: *Epicadus, Gentius*,⁶⁹² *Pinnes, Munnius*,⁶⁹³ *Glavus*,⁶⁹⁴ *Plassus, Zanatis, Annaeus, Vato*. Присуство Италика епиграфски је забележено око Стоца, што је очекивано с обзиром на близину Нароне.⁶⁹⁵

Перегрина заједница је трајала вероватно до оснивања муниципија Дилунтума, који је највероватније настао на територији Даверса. Датум

⁶⁹¹ Надгробни споменик од белог мермера, 111 x 143 x 180 цм, натписно поље у раму, украшеним лишћем. Пронађен 1939. године на обали Брегаве код Стоца. SERGEJEVSKI, *GZMS* 3, 1948, 167; RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *VAHD* 52, 1950, 47; *ILJug* 117: *T(ito) Flavio Blodi f(ilio) | Plasso patri | pientissimo an(norum) L | et Flaviae Tattae matri | an(norum) XXXX bene meritae | et T(ito) Flavio Epicado fratri | an(norum) XII et T(ito) Flavio Laedioni | [---] aed(ili) IIIvir(o) i(ure) d(icundo) Naronae | [---] Laedio f(ilius) vivos(!) sibi et s(uis) fecit*. WILKES 1969, 249 са напоменом 5, 251.

⁶⁹² *CIL* III 8437.

⁶⁹³ *CIL* III 8437. За име в. КАТИЋИЋ 1962, 108; ALFÖLDY 1965, 249.

⁶⁹⁴ *ILJug* 111 (Сјекосе). Име *Glavius, Glavus* се јавља код Доклеата, у натпису бр. **69**: *Temeiae Glavi f(iliae)* и на војничкој дипломи бр. **126**: *Glavio Navati f. Sirm*. MAYER 1957, 151; FALILEYEV 2007, 54; келтско, ALFÖLDY 1969, 212.

⁶⁹⁵ V. АТАНАСКОВИЋ-SALČIĆ, *Tribunia* 5, 1979, 13–17, сл. 2, таб. VII (BOJANOVSKI 1988, 102; ŠKEGRO 1997, 90, бр. 29): *D(is) M(anibus) s(acrum) | Caesidio | Quadratiano | patri pientis(simo) qui vixit | annos LXXX | Tertianus et | Quadratianus | filii fecer(unt)*.

настанка града везује се за другу половину другог века, под Хадријаном или Марком.⁶⁹⁶ Топоним је забележен на путу Нарона–Скодра у *It. Ant.* 338, 5: *Dallunto* и у *Tab. Peut.* V 5: *Dilunto*, на растојању од 25 миља од Нароне. Алфелди и Вилкс⁶⁹⁷ средиште Дилунтума смештају у Доњу Требимљу, на основу места налазка натписа који помиње Аплија Пласа, декуриона муниципија Дилунтума.⁶⁹⁸ С обзиром на такву убикацију Алфелди сматра да је Дилунтум настао од перегрине заједнице Дерамиста.⁶⁹⁹ Нови епиграфски подаци, међутим, показују да су Дерамисте административно постојали као перегрина заједница 152. године, претпоставимо и након тога. У томе случају, уколико би се прихватило Алфелдијев став да је муниципиј Дилунтум настао на темељу ове заједнице. Датум његовог оснивања би морао падати у време Марка Аурелија. Бојановски, насупрот Алфелдијевом мишљењу, сматра да је град настао на темељу заједнице Даорса, и предлаже да се градски центар Дилунтума убицира на месту Стоца (центра перегрине заједнице Даверса), где су пронађени значајни римски остаци.⁷⁰⁰ Као аргумент за такву убикацију Дилунтума Бојановски узима и један фрагментарни натпис из Стоца на коме се, изгледа, помиње *ordo decurionum*.⁷⁰¹ У свакоме случају постојање перегриних заједница на простору југоисточне Херцеговине протеже се дубоко у II век. То говори да је процес романизације на овом простору текао успорено.

⁶⁹⁶ ALFÖLDY 1965, 144.

⁶⁹⁷ WILKES 1969, 259.

⁶⁹⁸ Надгробни натпис из Доње Требимље. Натпис се датује у другу половину II века. SERGEJEVSKI, *GZM* 47, 1935, 17–18; сл. 4, 1; *AE* 1939, 300; BOJANOVSKI 1977, 82, бр. 7; *ILJug* 1740; *AE* 1980, 677. *D(is) M(anibus) s(acrum) | P(ublio) Aplio Pla[s]/so patri pientis/simo dec(urioni) m(unicipii) Dil(unti) | et A[n]niae fil(iae) infelicissi/ma(e) def(unctae) an(norum) VIII(?) | P. Aplius Anni/us v(ivus) sibi et | suis fecit*

⁶⁹⁹ ALFÖLDY 1965, 144.

⁷⁰⁰ BOJANOVSKI 1988, 88–102.

⁷⁰¹ *CIL* III 13874; уп. BOJANOVSKI 1988, 100: --- | [---]A(?)I(?)R(?)I(?) R(?)[---] | [---]MC OB[---] | [---]dicati[---] | [---]M[---] |⁵ [---]COS[---] | [---]VN[---] | [---] d(---) d(---) | [---]?. Предложено читање реда 7: *l(oco) d(ato) d(ecreto) d(ecurionum)*.

Натписи

62. Војничка диплома од 13. јула 93. године. Пронађена у Салони.

CIL XVI 38 (p. 215) = *CIL* III p. 859 (p. 1966) = *CIL* XII 74.

*Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitia/nus Augustus Germanicus pontifex
maxi/mus tribunic(ia) potestat(e) XII imp(erator) XXII | censor perpetuus co(n)s(ul) XVI
pater patriae | peditibus et equitibus qui militant in coho(r)te III Alpinorum et in VIII
Voluntariorum | civium Romanorum qui peregrinae condicio/nis probati erant et sunt in
Delmata sub Q(uinto) Pom/ponio Rufo qui quina et vicena stipendia | aut plura
meruerunt item dimisso ho/nesta missione emeritis stipendiis | quorum nomina
subscripta sunt ipsis | liberis posterisque eorum civitatem || dedit et conubium cum
uxoribus | quas tunc habuissent cum est civi/tas iis data aut si qui caelibes essent cum |
iis quas postea duxissent dumtaxat | singuli singulas a(nte) d(iem) III Idus Iulias |
M(arco) Lollio Paullino Valerio Asiatico Saturnino | C(aio) Antio Iulio Quadrato
co(n)s(ulibus) | cohort(is) III Alpinorum cui prae(e)st | C. Vibius Maximus | pediti |
Veneto Diti f(ilio) Davers(o) | et Madenae Plarentis filiae uxori eius
Deramist(ae) | et Gaio f(ilio) eius | descriptum et recognitum ex tabula | aenea quae
fixa est Romae || Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitia/nus Augustus
Germanicus pontifex ma/ximus tribunic(ia) potestat(e) XII imp(erator) XXII co(n)s(ul)
XVI | censor perpetuus pater patriae | peditibus et equitibus qui militant in co/horte III
Alpinorum et in VIII Volun/tariorum civium Romanorum qui | peregrinae condicionis
probati erant | et sunt in Delmatia sub Q(uinto) Pomponio | Rufo qui quina et vicena
stipendia | aut plura meruerunt item dimisso | honesta missione emeritis stipen/diis
quorum nomina subscripta | sunt ipsis liberis posterisque eorum | civitatem dedit et
conubium cum | uxoribus quas tunc habuissent | cum est civitas iis data aut si qui
caeli/bes essent cum iis quas postea duxis/sent dumtaxat singuli singulas | a(nte) d(iem)
III Idus Iulias | M(arco) Lollio Paul(l)ino Valerio Asiatico Saturnino | C(aio) Antio Iulio
Quadrato co(n)s(ulibus) | cohort(is) III Alpinorum cui prae(e)st | C. Vibius Maximus |
pediti | Veneto Diti f(ilio) Davers(o) | et Madenae Plarentis filiae uxori eius
Deramist(ae) | et Gaio f(ilio) eius | descriptum et recognitum ex tabula | aenea quae
fixa est Romae in muro | post templum divi Aug(usti) ad Minervam || A(uli) Volumni
Expectati | Q(uinti) Orfi Cupiti | Cn(aei) Egnati Vitalis | Sex(ti) Manli Cinnami | L(uci)
Pulli Sperati | P(ubli) Atini Amermni | L(uci) Pulli Verecundi.*

Имена *Venetus, Ditus*. Име жене реципијента *Madena*, јавља се у Равени, у натпису морнара из Далмације (*CIL XI 68*); ALFÖLDY 1969, 235. Посведочено је у Панонији, код Азала: *Madena Lasci f.*,⁷⁰² *Matena* (бр. **114**). Уп. келтско образовање: *Mad-ussa (ib.)*, у Подрињу (Вишеград); ALFÖLDY 1969, 235: *Madus*.

63. Надробни натпис *Bingium, Bingerbrück*.

CIL XIII 7507.

Annaius Prvai f(ilius) Daverzus | mil(es) ex coh(orte) III Delmatarum | ann(orum) XXXVI stipend(iorum) XV | h(ic) s(itus) e(st) h(eres) p(osuit) Annaius Prvai f. Daverzus mil(es) coh(ortis) III Delmatarum.

Натпис се датује у другу половину првог века.

Према фотографији споменика слово *Z* у *Daverzus* урезано је са средњом хоризонталном цртом; може бити да граfiја означава глас који не постоји у латинском; за различите граfiје слова *Z*, додуше, у интервокалском положају уп. нпр. бр. **106**, натпис из Комина: *CIL III 8302 (Brizidia)*. Име *Annaius* карактеристично за јужноилирску област; уп. Име *Prvaius* јавља се само на овоме месту, у вези је са *Prevo* (ALFÖLDY 1969, 270, 271).

3.1.3.3. *Civitas Desitiatium*

Време када је племе Дезидијата дошло под римску власт, пре свега је значајно за историју римских освајања у Илирику. Наиме, питање да ли је Октавијан током рата у Илирику освојио цео простор данашње Босне у великој мери зависи од тога да ли у Апијановом племену Δαίσιοί можемо препознати Дезидијате, проблем који почива на тумачењу једног места код Апијана где се спомињу *Dasioi* у којима се у савременој литератури покушавају препознати Дезидијати.⁷⁰³ Наиме, у рукописима стоји Δαίσιοί τε, док је Δαισιῖται

⁷⁰² *RIU 731*; Mócsy 1959, 55, 248.

⁷⁰³ *App. III. 17*.

конјектура коју је предложио Швајгхојзер (1785. год.).⁷⁰⁴ Исти облик доноси и Страбон. Према Вулићевом мишљењу конјектура се може сматрати врло поузданом.⁷⁰⁵ Као потпору за ово тумачење Вулић доноси (по себи проблематичан) пример племена Περθεηνῶται које идентификује са Плинијевим Партинима (*Partheni*). Овај етник се помиње на два вотивна натписа у источној Далмацији (Ужице) из II века.⁷⁰⁶ Међутим, Дезидијати се само помињу код Апијана, и као и већина племена у задинарској Далмацији извесно нису освојена у Октавијановом походу.⁷⁰⁷ Треба рачунати са Тиберијевим Панонским ратом 12–9. године као са важним догађајима у освајањима панонских племена, у која спадају и она која су касније укључена у Далмацију. Страбон Дезидијате убраја у панонска племена, према етничкој припадности.⁷⁰⁸ Сматра се да је етник *Daisitiātes, изведен суфиксом *-at-* из панонске реч за зид, *daesā < *daizā*, која је и у основи имена панонских Андизета.⁷⁰⁹ *Civitas peregrina*, која је организована од племена Дезидијата свакако је морала постојати у времену након Тиберијевог Панонског рата, када им је био наметнут порез и обавезна регрутација, будући да су имали проминентну улогу у Далматско-панонском устанку 6–9. године, који је био реакција на тешке намете, и да су управо Дезидијати дали једног од вођа побуне — Батона Дезидијатског.⁷¹⁰ Није познато да ли је након слома устанка неки део земље одузет заједници, али се мора рачунати с тим да су успостављене чврсте мере пацификације.

Из Плинијевог списка сазнајемо да је у периоду након реорганизације, односно по Долабелиној формули, *civitas* Дезидијата имала 103 декурије (*Desitiates CIII*). Према броју декурија Дезидијати су имали највећу перегрину заједницу Наронитанског конвента. Перегринна заједница заузимала је пространу територију уз обале реке Босне и можда до Врбаса, све до границе провинције

---

⁷⁰⁴ SCHWEIGHÄUSER 1785; VULIĆ 1934, 166. Према Вулићевом мишљењу, није немогуће да су Дезидијати били споменути на крају поглавља 28. где је лакуна.

⁷⁰⁵ Уп. § 3.2.1.4.

⁷⁰⁶ *CIL* III 8353 и *CIL* III 14613.

⁷⁰⁷ SYME 1933, 71.

⁷⁰⁸ Strab. VII 5.3.

⁷⁰⁹ ANREITER 2001, 61–62: „Bevohner eines Gebietes mit vielen Wällen / Mauern.”

⁷¹⁰ Vell. Pat. II 115. 4; Cass. Dio LV 29. 2; 32; 34; LVI 16; Suet. *Tib.* 20.

која је ишла линијом северно од Добоја и простезала се на југ до подручја око горње Неретве и планине Бјелашнице, где су се додиривали са Наренсима. Источно од Дезидијата, на Дрини, налазила се *civitas* Диндара.⁷¹¹ Није сасвим јасно где су се граничили са Мезејима, али чини се да би та граница могла бити обала Босне. Простор око Лашве већ могао припадати мезејској *civitas*,⁷¹² односно доцније Бистуама. Страбон⁷¹³ их помиње међу панонским племенима *Δασιτιᾶται, ὧν Βάτων ἡγεμόν*.

Значајно сведочанство о територији и границама и уређењу перегрине заједнице Дезидијата пружа милијацијски натпис из Салоне из 19–20. године (бр. 44, § 3.1.2.3), који бележи изградњу пута од Салоне *ad Hedum castel(lum) Daesitiatum*. Из натписа дознајемо да је име једног од кастела у оквиру перегрине заједнице носио назив *Hedum*, чиме је даље осветљена и унутрашња организација заједнице, која је у своме саставу имала *castella*. Вероватно је да је *Hedum castellum* био центар дезидијатске *civitatis*.⁷¹⁴ Центар заједнице обично се убицира у Брезу код Сарајева,⁷¹⁵ где је откривен натпис у којем се помиње *princeps Desitiatum* (бр. 64). Осим тога, ту су нађени трагови значајнијег епихорског насеља.⁷¹⁶

Захваљујући епиграфским споменицима сразмерно смо добро обавештени о управним фазама ове заједнице. Током I века, Дезидијати су били под управом војног префекта, о чему сведочи натпис из Самнијског Бовијанум Ветуса (бр. 48), са којим смо се сусрели говорећи о заједници Мезеја.⁷¹⁷ Споменик бележи истовремену команду префекта над две перегрине заједнице: *[pr]aef(ecti) civitatis Maeze[ior(um)] | [et civitat(is) Daesiti]atium*, које су, како се види по Плинијевом списку припадале различитим судбеним конвентима. Затим, управа

⁷¹¹ WILKES 1969, 171: предлаже простор око Јахорине.

⁷¹² ALFÖLDY 1965, 53.

⁷¹³ Strab. VII 5.3.

⁷¹⁴ Насеља Дезидијата: ČOVIĆ, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976, 187–237; VOJANOVSKI 1988, 145.

⁷¹⁵ V. PAŠKVALIN, *AP* 17, 1975, 57–62; VOJANOVSKI 1988, 145.

⁷¹⁶ Дезидијатска некропола у Брезу: V. PAŠKVALIN, *AP* 17, 1975, 57–62; PAŠKVALIN 1996; 2000; 2008.

⁷¹⁷ § 3.1.2.4.

аутохтоног принцепса перегрине заједнице Дезидијата забележена је на поменутом натпису из Брезе (бр. 64), који се датује у средину II века. На основу царских гентилиција посведочених личности закључује се да је перегрина заједница Дезидијата постојала средином другог века, у време Хадријана, вероватно и касније. Споменик, даље, показује да је додељивање грађанских права било појединачно и највероватније ограничено на више друштвене слојеве племенске заједнице. Наиме, принцепс заједнице Дезидијата, *T. F(lavius) Valens Varron(is) f(ilius)* припада првој генерацији Римских грађана, као и његова жена *Aelia Iusta Scenobarbi f.*, док ћерка носи Трајанов гентилициј. Осим појединачних додела, до грађанског права су Дезидијати долазили и кроз војну службу (бр. 65, 66). Судајући по ономастици, Дезидијати су припадали средњедалматском именском подручју.⁷¹⁸ Имена *Bato, Liccaius, Teuta,*⁷¹⁹ *Vietis, Proradus, Sceno, Scenus, Scenocalus, Callo, Clarius, Ursus, Dassius*⁷²⁰ [*M]usa?*.⁷²¹ Значајан је натпис из Жупче код Брезе који помиње чланове домородачке породице Дезидијата једног Батона (*Bato Liccai f.*), у којем је већина ових имена забележена (бр. 67).

Дуго се претпостављало да је античко бањско насеље на дезидијатској територији,⁷²² које се убицира на место Илице код Сарајева, имало статус града.⁷²³ На једном почасном натпису из времена Диоклецијана, пронађеном у Илици, помиње *r(es) p(ublica) Aq(uarum) S(---)*,⁷²⁴ из чега се (делимично) видело име града, али не и његов правни статус. Аналогни примери показују да термин *res publica*, који чешће долази у натписима III века, не означава „псеудомуниципални статус“, како је то Мочи дефинисао,⁷²⁵ већ једноставно означава „град“ било то место муниципалног, колонијалног или неког другог

⁷¹⁸ КАТИЋИЋ 1963, 255–292; КАТИЋИЋ 1967, 180–181.

⁷¹⁹ КРАНЕ 1929, 113; МАЈЕР 1957, 335; ALFÖLDY 1964, 95; ALFÖLDY 1969, 309.

⁷²⁰ *ILJug* 1588.

⁷²¹ *CIL* III 8377 = 12755.

⁷²² Откривени су значајни трагови бање. Уп. и посвете Аполону: *CIL* III 13858; *ILJug* 1579.

⁷²³ Преглед археолошких истраживања: ПАЏАЛИЋ, *GZMS* XIV, 1959, 113–136; ПАЏАЛИЋ 1960, 68–69; ПАЏКВАЛИН 2008, 101–179.

⁷²⁴ D. SERGEJEVSKI, *NMS* 13, 1936, 1, фот.; *AE* 1937, 248; *ILJug* 1578.

⁷²⁵ МÓCSY 1959, 27, 36, 136.

статуса, пракса за коју не недостаје примера.⁷²⁶ Пач је мислио да је насеље имало статус колоније на основу тога што је натпис *CIL* III 13858 читао: *Charmidis col(oniae servus)*, уместо *col(onus)*.⁷²⁷ Бојановски је, претпостављајући да се ради о градском насељу,⁷²⁸ датовао његов настанак у време Марка Аурелија, на основу тога што је већина личности са римским грађанским правом носи име *T. Aurelius*.⁷²⁹ Према овоме аутору град није настао урбанизацијом перегрине агломерације, већ дедукцијом ветерана.⁷³⁰

Новим епиграфским налазом из села Кривоглавци — Вогошћа, у близини Илице код Сарајева потврђено је да је насеље имало муниципални статус.⁷³¹ Натпис бележи имена магистрата римског муниципија Аква, Публија Елија Викторина, декуриона *tun(icipi) Aq(arum)*, и његовог истоименог сина, који је био квестор и *IIvir q(uin)q(uennalis)* истога града. Запажена је концентрација

⁷²⁶ За панонске градове, в. Доклеја: *CIL* III 1705: *res publ[ica] Docleatium*; *CIL* III 4000: *res publica Iasoru(m)*; Андаутонија: *CIL* III 4011: *r(es) p(ublica) And(autoniensium)*; *CIL* III 3968; 10836; *AII* 560: *res publ(ica) Siscianor(um)*. Примери да се на племенску заједницу реферише термином *res publica civitatis* + етникон (нпр. *res publica civitatis Dobunnorum*, *RIB* 2250), нпр. *CIL* VII 23073; *AE* 1902, 151, *AE* 1905, 117 (Африка); *AE* 1903, 232; *AE* 2005, 921 (Британија) *AE* 1933, 113 (Германија), итд.

⁷²⁷ *RATSCH*, *GZMS* VI, 1894, 342; *RATSCH* 1896, 249. *CIL* III 13858; *ILS* 4879; *ILJug* 92. Сличан је случај са натписом из Рогатице (*CIL* III 2766b = 8369 = 12748; *ILJug* 1571): *col Ris()*. Пач је на основу натписа видео у Рогатици непознату колонију. Ради се међутим о колонији Ризиниј: *ALFOLDY* 1962, 363–364; 1965, 141; *ЛОМА* 2010, 297 са нап. 51. Подручје око Рогатице је, како је показала С. Лома (*ЛОМА* 2010, 288, нап. 43), највероватније припадало муниципију *Malvense*, са центром у Скланима.

⁷²⁸ Посведочен је један фламен *AE* 1948, 241 = *ILJug* 90.

⁷²⁹ *CIL* III 2766a; *CIL* III 8375=12749; *CIL* III 13863.

⁷³⁰ *CIL* III 8375 = 12749 (Хацићи). *VIII Aug(usta)*.

⁷³¹ У питању је надгробни натпис на плочи од мермера, преломљеној на два фрагмента која се уклапају, леви фрагмент: 97 x 30 x 30 цм, десни фрагмент: 70 x 30 x 30. Натпис је изгледа био део архитрава. Споменик је пронађен 2006. године у селу Кривоглавци (Вогошћа), у близини Илице код Сарајева. *V. RAŠKVALIN* 2006, 161–177; *AE* 2006, 1022: --- *P. Ael(io) Vict]orino dec(urioni) m(unicipii) Aq(uarum) filio infelicissi[mo vix(it)? ann?]os X mens(es) II dies XIII et Ulp(iae) Gallie[nae? con(iugi)]ncomparabili P. Aelius Victorinus | [---]q(uaestor?) II vir q(uin)q(uennalis) ed (!) sibi viv<u>s fecit.*

личности са гентилицијем *Ulpus*⁷³² и *Aelius*.⁷³³ Сасвим је извесно да су досељеничке породице (*Catii*,⁷³⁴ *Publicii*), које су епиграфски забележене на овом месту морале имати главну улогу у формирању и доцније животу града, као и у романизаторском утицају на домаће становништво. Мора се рачунати са везама са приморским градовима.⁷³⁵ Тешко је, међутим рећи да ли је муниципиј обухватио читаву дезидијатску *civitas*. Будући да се ради о врло великој заједници, вероватно је да је граду припао само део територије који је одузет од заједнице.

Написи

64. Надгробни споменик од кречњака, 119 x 102 x 65 цм, одбијен са доње и десне стране. Споменик је пронађен у секундарној употреби. Бреза код Сарајева.

G. ČREMOŠNIK / D. SERGEJEVSKI, *NMS* 9, 1930, 8, фот.; СЕРГЕЈЕВСКИ, *Споменик* 93, 1940, 10, фот.; *ILJug* 1582; ALFÖLDY 1969, 319.

Ulpiae T(iti) f(iliae) / Proculae an(norum) XX / T. F(lavius) Valens Varron(is) / f(ilius) princeps Desitiati(um) / et Aelia Iusta / Scenobar[bi f(ilia)] / [---

Романизовано домаће становништво *Varro, Scenobar[bus]*, бр. **23, 60**.

65. Војничка диплома из Херкуланума од 7. (6.) марта 70. године, морнару *Nervae Laidi f(ilio) Desidiati*.

CIL XVI 11; *CIL* X 1402; *ILS* 1989.

Imp(erator) Vespasianus Caesar August(us) / tribunic(ia) potest(ate) co(n)s(ul) II / veteranis qui militaverunt in leg(ione) II / Adiutrice Pia Fidele qui vicena / stipendia aut plura meruerant / et sunt dimissi honesta missione / quorum nomina subscripta sunt

⁷³² *CIL* III 8377 = 12755; *ILJug* 91; *AE* 1980, 694.

⁷³³ *AE* 1980, 694.

⁷³⁴ *ILJug* 90.

⁷³⁵ Уп. ЛОМА 2010, 288, нап. 43 и д.

ip/sis liberis posterisque eorum civi/tatem dedi et conubium cum uxori/bus quas tunc habuissent cum est / civita[s] iis data aut si qui caelibes / essen[t cu]m iis quas postea duxissent / dumtaxat singuli singulas // a(nte) d(iem) Non(is) Mart(is) / Imp(eratore) Vespasiano Caesare Aug(usto) II / Caesare Aug(usti) f(ilio) Vespasiano co(n)s(ulibus) / t(abula) I pag(ina) V loc(o) XXXXVI / Nervae Laidi f(ilio) Desidiati / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capi|tolio in podio arae gentis Iuliae // Imp(erator) Vespasianus Caesar August(us) / tribunic(ia) potest(ate) co(n)s(ul) II / veteranis qui militaverunt in leg(ione) / II Adiutrice Pia Fidele qui vicena / stipendia aut plura meruerant / et sunt dimissi honesta missione / quorum nomina subscrip[ta su]nt ip/sis liberis posterisqu[e e]orum / civitatem dedi et conubium cum / uxoribus quas tunc habuissent / cum est civita[s] iis data aut si qui / caelibes essent cum iis quas postea / duxissent dumtaxat singuli / singulas a(nte) d(iem) Non(is) Mart(is) / Imp(eratore) Vespasiano Caesare Aug(usto) II / Caesare Aug(usti) f(ilio) Vespasiano co(n)s(ulibus) / t(abula) I pag(ina) V loc(o) XXXXVI / Nervae Laidi f(ilio) Desidiati / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capi|tolio in podio arae gentis Iuliae / latere dextro / ante signum Lib(eri) Patris // C(ai) Helvi Lepidi Salonitani / Q(uinti) Petroni Musaei Iades|tini / L(uci) Valeri Acuti Salonit(ani) / M(arci) Nassi Phoebi Salonit(ani) / L(uci) Publici Germulli / Q(uinti) Publici Macedonis / Neditani / Q(uinti) Publici Crescentis.

За име *Nerva*: ALFÖLDY 1969, 227; *Laidus*: ALFÖLDY 1969, 227, уп. име илирског краља Σκερδιλαιῖδας (КАТИЋИЋ 1964a, 16; КАТИЋИЋ 1967, 180) и домаћа гентилна имена у Ридеру: *Laedicalius*, *Laediedietis* (ALFÖLDY 1969, 91). За учешће у *bellum Vitellii* на Веспасијановој страни уп. бр. **54, 95, 96, 168** (*vicena stipendia aut plura*); MANN, *Ep. Stud.* 9, 1972, 234; DUŠANIĆ 1978, нап. 74. Легија *II Adiutrix* је састављена од морнара (Тас. *Hist.* II 100–101; III 12; 40).

66. Натпис из *Tilurium*-а.

CIL III 9739; *ILS* 2579. С. PATSCH, *WMBH* 12, 1912, 134, бр. 1.

---]EMANS / [---] Platoris / [Da?]esitias vexill(arius) / [e]quit(um) coh(ortis) I Belgar(um) / turma Valeri / Proculi ann(or)um XLV / stipendior(um) XXIV h(ic) s(itus) e(st) / fieri curavit Iulia Ves(---) / coniunx.

1 *Temans*

67. Натпис из Жупче код Брезе.

Н. ВУЛИЋ, *Споменик* 77, 1934, 40, бр. 16; фот.; *ILJug* 1591; V. RAŠKVALIN, *GZMS* 47, 1992–1995, 96; таб. 2, 2; ŠKEGRO 1997, 102, бр. 125.

Batoni Liccai filio | *Teuta Vietis* | *Sceno Batonis filius* | *maxime natus* |
[*S*]cenocalo Batoni[s filio] | [*S*]caevae Batonis filio | *Calloni Batonis filio* |
[*P*]rorado Batonis filio | [*S*]cenus Batonis filius | [*mi*]nime natus ex eis si[bi
et] | [*s*]uis de sua pecunia fieri iu[ssit].

За имена *Scaeva*, *Scenus*, *Scenocalus* в. КАТИЋИЋ 1967, 180; *Callo* уп. име *Calus* код Доклеата (бр. 68). *Proradus* в. ALFÖLDY 1969, 276; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1948, 32.

3.1.3.4. *Civitas Docleatium*

Перегринна заједница Доклеата добила је име према имену центра заједнице, *Doclea* — Дукља, на ушћу река Мораче и Зете, код данашње Подгорице. Доклеати (Δοκλεῖται) се помињу код Апијана, међу племенима које је Октавијан савладао 33. године.⁷³⁶ Захваљујући Плинијевом списку знамо да је у доба Августа перегрину заједница Доклеата имала 33 декурије (*Docleatae XXXIII*).⁷³⁷ Птоlemeј их, уз Сикулоте, смешта јужно од Наренсија.⁷³⁸

Претпоставља се да су јој у време Августа припале територије неких племена, које Плиније помиње међу заједницама које су некад постојале на овој простору.⁷³⁹ То би могле бити Плинијеве *civitates* Сасеја и Грабеја (Апијанових *Kambaioi*?).⁷⁴⁰

---

⁷³⁶ App. III. 16. Уп. § 3.1.3.10.

⁷³⁷ Плиније помиње ово племе на другом месту, хвалећи доклеатски сир: Plin. NH XI 240.

⁷³⁸ Ptol. II 16.5.

⁷³⁹ Plin. NH III 144; в. § 2.3.2.1.

⁷⁴⁰ *Cinna: It. Ant.* 339. 3; *Sinna: Tab. Peut*; Κίννα: Ptol. II 16. 7. Коплице између Доклеје и Скодре. ALFÖLDY 1964, 87; ALFÖLDY 1965, 50; WILKES 1969, 156.

Територија заједнице може се одредити са приличном сигурношћу, у највећој мери захваљујући епиграфским сведочанствима. Она је обухватала ширу околину Доклеје,⁷⁴¹ а на северу се простирала до данашњег Никшића, о чему сведоче два важна епиграфска споменика (бр. **68** и **69**).

О Доклеатској перегриној *civitas* и њеном уређењу у доба раног Принципата имамо неколико епиграфских података. На једном натпису из Ријечана код Никшића (бр. **68**) забележен је перегрини принцепс Доклеата, *Calus Epicadi filius), princeps civitatis Docl(e)atium*. Заједница у своме саставу имала *castella*, којима су, такође, председавали *principes*, о чему сведочи један натпис, пронађен у истом месту (бр. **69**). На том је натпису забележено да је *Agirrus Epicadi f.*, коме је подигнут споменик, био *princeps k(astelli) Salthua(e?)*. Кастел *Salthua* идентификује се са путном станицом *Salluntum*, коју бележе итинерари.⁷⁴² Ради се, бесумње, о кастелу у оквиру перегрине *civitas* — однос насеља без статуса и политичке заједнице какав се може уочити на многим местима.⁷⁴³ Можемо претпоставити да је у саставу заједнице било више *castella*, премда за то нема директних података. У вези са унутрашњим уређењем заједнице мора се поменути споменик из места Вуксан Лекић (бр. **70**), у непосредној близини Доклеје. Тај натпис бележи *gens Latiniana et Epicadiana*,⁷⁴⁴ што се обично узима као сведочанство о патријархалном родовском уређењу код Доклеата. Паралелан случај представља *cognatio Nantania* (бр. **13**) и *cognati* споменик из заједнице панонских Амантина, у којем се помиње *gens Undia* и *cognati* (бр. **125**). Патронимик *Epicadus*⁷⁴⁵ фигурира на оба досад позната натписа који бележе племенске поглаваре заједнице, а *Latiniana* је у вези са *Latinus*, такође посведоченим у Доклеји.⁷⁴⁶

---

⁷⁴¹ Златица, Вуксан Лекићи.

⁷⁴² *Sallunto: Tab. Peut.; It. Ant.* 338. 8; *Saluntum: Rav.* IV 16. PRASCHNIKER / SCHÖBER 1919, 98; *TIR* К34, 111; IIIc; *BAtI* 49, 755; В1.

⁷⁴³ Уп. § 3.1.2.1; § 3.1.3.3.

⁷⁴⁴ ALFÖLDY 1963, 84.

⁷⁴⁵ ALFÖLDY 1969, 193–194.

⁷⁴⁶ *CIL* III 12691; ALFÖLDY 1969, 227.

Већи број епиграфских споменика са овог простора помиње домороце са перегриним именима: *Agirrus*, *Epicadus*, *Glavius*, *Plassus*, *Scerdis*, *Verzo*, *Talanus*, *Temeia*. Имена углавном припадају јужноилирском типу,⁷⁴⁷ осим имена *Talanus* (бр. 71) које највероватније припада келтској ономастици.⁷⁴⁸

У време династије Флавијеваца — могуће у време Тита,⁷⁴⁹ од доклатске перегрине заједнице настао је муниципиј Доклеја. Процес романизације домаћег становништва, или макар његових виших слојева племена, мора се приписати контактима са суседним италским колонијама на обали, Епидауром, Ризинијем,⁷⁵⁰ Акрувијем.⁷⁵¹ а његови почеци могу се везати за рани период Принципата — процес који је крајем првога века произвео услове за настанак римског града. Доклеја ће након опадања приморских градова у II веку, по значају и просперитету премашити старе градове какви су Епидаури Скодра.⁷⁵² Велики број личности муниципија Доклеје носи гентилно име *Flavius* и често домаћа имена као когномен. Били су уписани у трибу *Quirina*.⁷⁵³ Забележене су домаће породице *Epidii*⁷⁵⁴ и *Plaetorii*.⁷⁵⁵ Осим романизованих домородаца, у Доклеји је, како смо споменули, посведочено присуство италских породица (*Baebii*, *Petronii*, *Claudii*), који су ту највероватније дошли из суседних приморских градова. Управо захваљујући присуству Италика стекли су се услови за настанак града на тлу перегрине заједнице, која је престала да постоји. Њена територија и становништво припали су муниципију.

---

⁷⁴⁷ Из Доклеје потиче посвета илирској Дијани: *Diana Candavie(n)sis*. PRASCHNIKER / SCHÖBER 1919, 2–3, бр. 3; *ILJug* 1820; *AE* 1978, 735. *Candavia*: Plin. *NH* III 145.

⁷⁴⁸ Осим тога, у Доклеји су пронађене две посвете келтској богињи Епони: *CIL* III 12679 (= *ILS* 4837) и *ILJug* 1825.

⁷⁴⁹ *CIL* III 12695. ALFÖLDY 1965, 144; WILKES 1969, 260.

⁷⁵⁰ *AE* 1976, 525.

⁷⁵¹ *CIL* III 13829.

⁷⁵² Центар царског култа у Доклеји: *CIL* III 13827; ALFÖLDY 1965, 144.

⁷⁵³ WILKES 1969, 261: од 126 посведочених личности 28 носи ово гентилно име.

⁷⁵⁴ *L. Flavius Quir(ina) Epidianus* (*CIL* III 12680 = 13818); *M. Caesius Epidianus* (*ILJug* 1851); *T. Cassius Valerius Epidianus, Epidia Tatta* (*ILJug* 1830).

⁷⁵⁵ WILKES 1969, 261.

Натписи

68. Натпис на саркофагу, 55 x 215 x 20 цм, пронађен у месту Ријечани код Никшића.

VULIĆ, *VHAD* 8, 1905, 171–175, бр. 2 (*AE* 1906, 32); VULIĆ, *JÖAI* (Bbl.) 12, 1909, 202–204, бр. 74; *AE* 1910, 101; ВУЛИЋ, *Споменик* 71, 1931, 101, бр. 242; *ILJug* 1853.

Calus Epicadi f(i)lius) princeps / civitatis Docl(e)atium hic situs / hoc fieri iussit genitor sibi et / suis set(!) fili eius Plassus Epicadus / Scerdis Verzo et summa adiecta / effecit (!) istud opus est pietas natique / hoc auxsisse (!) videntur et decorant / facto et docent esse pios.

Д. Рендић-Миочевећ је изнео мишљење да би се име првака заједнице Доклеата могло читати *Calus*, уместо *Caius*, које је прихвата већина издавача (RENDIĆ-МИОЧЕВИЋ 1962 = 1989, 862); *Calus* би, према томе тумачењу, било у вези са *Scenocalus*, *Callo* (ALFÖLDY 1959, 169, уп. бр. 67. уп. *Calas*, *Ascalius*), односно представљати домаће име, као нпр. у *Piassus*, уместо *Plassus*. *Scerdis* в. ALFÖLDY 1969, 289; уп. Σκερδιλαΐδας (КАТИЋИЋ 1976, 180); *Verzo ib.* (уп. бр. 22).

69. Натпис на саркофагу, натписно поље 55 x 215 x 20 цм. Споменик је пронађен 1902. године у селу Ријечани код Никшића.

ВУЛИЋ, *VHAD* 8, 1905, 172–175, бр. 1; *AE* 1906, 31; VULIĆ, *JÖAI* (Bbl.) 12, 1909, 201–202, бр. 73; *AE* 1910, 100; ВУЛИЋ, *Споменик* 71, 1931, 101, бр. 241, фот.; *ILJug* 1852.

Agirro Epicadi f(ilio) principi k(astelli) Salthua / et Temeiae Glavi f(iliae) fecit Epicadus f(i)lius) / ut primum aetatis compleverunt tempora vitae / et genitor fato conditus est tumulo / protinus inscripsit pietas nomen matrisque patrisq(ue) / ut legerent cuncti genitoris nomina saepe / hoc decet ut nati componant ossa parentum / et cineri sedem substituat pietas.

Паралеле *Agirrus* је у вези са именом *Acirrus* (*CIL* III 2900) посведоченим у Коринијуму (ALFÖLDY 1964, 90). *Temeia* уп. *Temus* код Наренсија (бр. 77) и једна

Боја која је преминула у Доклеји (бр. **194**), уп. *ILLPRON* 284. За име *Glavus* види бр. и **126**.

70. Натпис из Вуксанлекића код Подгорице.

CIL III 14601; *ILS* 7941; Т. ИРРЕН, *WMBH* 8, 1902, 208, бр. 1, сл. 6; СТИСОТТИ 1913, 191, нап. 122; уп. ALFÖLDY 1963, 83–84.

Dis M(anibus) sacr(um) / genti Latinianaе / et Epicadianaе.

Датум: I век.

Уп. бр. **125** (§ 3.2.1.9); RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989,771; ALFÖLDY 1963, 84.

71. Натпис из Могунтијакума у Горњој Германији.

CIL XIII 7039 (11962); А. КАКОШКЕ, *Ortsfremde in den römischen Provinzen Germania inferior und Germania superior: Eine Untersuchung zur Mobilität in den germanischen Provinzen anhand der Inschriften des 1. bis 3. Jahrhunderts n. Chr.*, Möhnesee 2002, 42, 1. 96. (*non vidi*). Уп. ALFÖLDY 1969, 332.

Talanio / Plassi f(iilius) / Docleas / mil(es) ex coh|orte V Da|matarum (!) / (centuria) Capitonis / anno(rum) XXXV / stip(endiorum) VI h(ic) s(itus) e(st) / Ziraeus po/s{s}uit mun|iceps (!) suo.

Датум: I век.

Покојник је аугзилијар из перегрине *civitas* Доклеата: *Docleas*. Натпис бележи да је дедикант подигао натпис *municeps (!) suo*, односно: *munic<ipi>suo* — свом земљаку.⁷⁵⁶ У овоме случају *municeps* је употребљено као *civis*, *conconvivis*, у значењу „земљак“,⁷⁵⁷ уп. *CIL* XIII 6914, 6919, 6944, 7309. За име *Talanio*: МЕИД 2005, 290; FALILEYEV 2007, 141 (келтско име), (уп. *Talo-* в. ELLIS EVANS 1967, 259.) и паралеле: *AE* 2004, 1171; *IDR* III/4, 196; *IDR* III/5, 450; варијанта *Talalnius*

⁷⁵⁶ J. E. LENDON, *CJ* 99/4, 2004, 446.

⁷⁵⁷ KORNEMANN 572. 40–50.

посведочена је у натпису бр. **108** (*princeps* Азала). *Plassus*, *Plasus* је често; *Ziraeus* је посведочено и код Дерамиста (§ 3.1.3.6), ALFÖLDY 1969, 332.

3.1.3.5. *Civitas Deretinorum*

Перегринна заједница Деретина бројала је 14 декурија (*Deretini* XIII), што их чини најмањом заједницом конвента. Обично се локализују у долину Раме,⁷⁵⁸ око планина Радуша и Љубуша, на граници између Салонитанског и Наронитанског конвента. Било је покушаја да се у овој заједници препозна племе Дериопа које Птоlemeј смешта у суседство Дерија, чија је идентификација такође спорна.⁷⁵⁹ Будући да је Птоlemeј прескочио македонско племе Деуриопе, које спомињу Страбон и Ливије,⁷⁶⁰ могуће је да их грешком спомиње на томе месту. Плинијеви Деретини се можда могу препознати у племену које Птоlemeј зове Δέρριοι, али ни та идентификација није поуздана.

Мајер је у везу са Деретинима доводио један натпис из Сирмија (бр. **72**) на коме се можда помиње порекло из ове перегрине заједнице.⁷⁶¹ Почетак натписа са именом покојника је изгубљен, али други ред показује да је највероватније у питању перегрин, чији је *origo Derinus*, што се тумачи као *Deretinus*.⁷⁶² Како нема других података осим Плинија и сирмијског споменика, о њој се не може ништа прецизније рећи. Података о становништву из долине Раме готово да нема, будући да је епиграфски материјал овог краја врло сиромашан.⁷⁶³ Могуће

⁷⁵⁸ ALFÖLDY 1965, 53; WILKES 1969, 170; BOJANOVSKI 1988, 114, 129–131.

⁷⁵⁹ Ptol. II 16.5. MAYER 1957, 120 одбацује идентификацију. Уп. § 3.1.2.2.

⁷⁶⁰ Strab. VII 7. 9; Liv. XXXIX 59; уп. ALFÖLDY 1965, 65, нап. 103.

⁷⁶¹ PATSCH, RE V, 1903, 240, ss.vv. *Deretini*, *Derini*; MAYER 1957, 120; MIRKOVIĆ 1971, 73; уп. BOJANOVSKI 1988, 129 и нап. 1.

⁷⁶² Уп. бр. **79**, као и CIL III 6441: *Gorgonius... de provincia Dalmatia*.

⁷⁶³ Фрагментарни натписи Шћита и Прослапа, CIL III 13232 = 10049: *[Pau?]linae Ulp(iae) defunctae. ILJug 1754: D(is) M(anibus) / Ael(iae) Victori|nae def(un)ctae) an(norum) LXXV Fl(avia) Flac|cilla | matri*.

је да је територију ове заједнице обухватио муниципиј *Bistue Vetus*, који се на основу декурионских натписа убицира код места Прозор.⁷⁶⁴

Натписи

72. Фрагмент надгробног споменика од кречњака, 41 x 60 x 21 цм, у облику троугла са очуваним делом рама. Пронађен у Сирмију, 1888. године.

BRUNŠMID, *VAHD* 1889, 34; *CIL* III 10223; BRUNŠMID, *VAHD* X, 1980/9, 253, бр. 429, фот.; MIRKOVIĆ 1971, 72–73, бр. 38, сл. VII 2.

---]S / [±3]uli f(i)lii Derini / [equitis al]ae II Pannon(iorum?) / [±3 annos(?)
±3]XXXII / [±3]S / [---

Датум: I век.

3.1.3.6. *Civitas Deraemistarum*

Племе Деремиста помиње се први пут у код Плинија Старијег. Њихова је *civitas peregrina* Деремиста је према Плинијевом списку бројала 30 декурија (*Deraemistae XXX*). Могуће је да је настала спајањем неколико мањих заједница које се спомињу код Плинија. У питању су заједнице расформиране у доба Августа, које Плиније бележи као *civitates quae fuerunt*.⁷⁶⁵ Алфелди је са именом Деремиста доводио етнимон Армисте / Аринисте, које Плиније помиње међу племенима која су раније живела у овој области.⁷⁶⁶

О географском положају и етничкој припадности Деремиста неки закључци се могу извести на основу војничке дипломе из Салоне (бр. 62), о којој је већ

⁷⁶⁴ *Tab. Peut.: Bistue betus*; Rav. IV 19: *Ibisua*.

⁷⁶⁵ Plin. *NH* III 142. ALFÖLDY 1965, 48; WILKES 1969, 165, 258, сматра да су све заједнице — укупно шест које се спомињу код Плинија — биле обухваћене заједницом Деремиста.

⁷⁶⁶ ALFÖLDY *Klio* 41, 1963, 193; ALFÖLDY 1965, 48–49. За преглед проблема и старију литературу уп. BOJANOVSKI 1988, 104.

било речи.⁷⁶⁷ Наиме, реципијент дипломе, *Venetus Diti f.*, из племена Даорса, био је ожењен женом по имену *Madena Plarentis filia*, из племена Дерамиста, што такође може указивати (премда не нужно) да се ради о два суседна племена. Деремисте би били источни суседи Даверса: могуће је да се њихова *civitas peregrina* простирала на исток до Билеће, обухватајући на југу Попово поље (Љубиње, Величани, Пољице око Равног) и долину Требишњице.⁷⁶⁸ Бојановски је Деремистама приписао и Дабарско поље са Фатницом, Планом, Ораховицом,⁷⁶⁹ али се њихова заједница изгледа завршавала јужније од те линије, где су се граничили са Наренсијима и Мелкуманима.⁷⁷⁰ На југоистоку се перегрина заједница могла додиривати са агером Епидаура.⁷⁷¹ Терминацијски натпис уклесан живој стени у месту Косјерево⁷⁷² (на обали Требишњице североисточно од Требиња, сада потопљено Билећким језером), који бележи обнову моста и граничника у време намесништва Л. Фунисулана Ветонијана, могао би се, према Вилксовом мишљењу, односити на границу између приватног имања породице *Vesii*⁷⁷³ и можда (?) *civitas* Дерамиста.⁷⁷⁴ Премда је овакво тумачење самог натписа хипотетично, границе између заједнице и територије колоније могле би се тражити у овоме крају.

Војничка диплома *CIL XVI 38* из 93. године (бр. **62**), дуго је била једини документ на основу кога се знало да је перегрина *civitas* Дерамиста постојала крајем првог века.⁷⁷⁵ О њеној даљој судбини, као и за многе друге *civitates*, није

⁷⁶⁷ § 3.1.3.2, стр. 139.

⁷⁶⁸ WILKES 1969, 165.

⁷⁶⁹ BOJANOVSKI 1988, 110, 376. Сматра да се центар Дерамиста налазио у Ораховицама.

⁷⁷⁰ Фатница је, по свему судећи, била у оквиру заједнице Наренсија; нешто источније је пролазила граница са Мелкуманима. § 3.1.3.9, § 3.1.3.10.

⁷⁷¹ BOJANOVSKI 1976, 34–36; BOJANOVSKI 1988, 82–83. Вила у Панику: ŠREMOŠNIK 1974,

⁷⁷² D. SERGEJEVSKI, *AJ* 5, 1964, 93–95; *ILJug* 647; I. BOJANOVSKI, *GZMS* 10, 1973, 178–180; сл. 13; WILKES 1974, 266–267, бр. 21; BOJANOVSKI 1977, 91–94, бр. 10; BOJANOVSKI, *GZMS* 25, 1987, 167, сл. 17. Споменик се датује у 80–83. годину.

⁷⁷³ *CIL* III 1797.

⁷⁷⁴ WILKES 1969, 259.

⁷⁷⁵ Уп. § 3.1.3.2; WILKES 1969, 251, упркос податку са дипломе, сматра да су Даорси били обухваћени територијом Нароне.

било директних обавештења.⁷⁷⁶ Међутим, недавно је откривена војничка диплома, издата септембра 152. године.⁷⁷⁷ Тај документ представља драгоцену сведочанство са више аспеката,⁷⁷⁸ од којих ћемо на овоме месту споменути само оне који се тичу заједнице реципијента. Диплома је додељена *ex pedite Medesti Licconis f. Deremesit(ae)* (!), који је служио у кохорти *I Belgarum* у Далмацији. На основу помена перегрине заједнице Дерамиста у документу који је прецизно датован у 152. годину, може се извести закључак да је ова *civitas peregrina* постојала средином другог века у непромењеном административном облику и бесумње остала истог статуса и након тога.

Са тиме су у складу и подаци које пружају римски натписи ове области.⁷⁷⁹ Према малобројни, показују да је процес романизације текао успорено. Готово сва имена, забележена у једночланој и двочланој именској формули, припадају епихорској антропонимији (*Mascellio*,⁷⁸⁰ *Surio*,⁷⁸¹ *Zanatis*, *Ziraeus*, *Annaia*,⁷⁸² *Plarens*, *Tatta*, *Aelia Zorada*⁷⁸³) и карактеристична су за јужноилирску именску област. Име *Zanatis* посведочено је само на територији Деремиста, два пута.⁷⁸⁴ Ван територије заједнице забележено је само једанпут, као патронимик морнара

---

⁷⁷⁶ BOJANOVSKI 1988, 110, 112. Бојановски је на основу археолошких трагова римског насеља код Ораховица, претпостављао да је и заједница Дерамиста муниципализована, али за то јаким нема аргумената.

⁷⁷⁷ Захвалност за податак о овом документу, као и за прилику да видим фотографију необјављене дипломе дугујем професору Слободану Душанићу. Текст и тумачење дипломе: С. ДУШАНИЋ / Б. БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ, у припреми.

⁷⁷⁸ Диплома је најдрагоценија из просопографског угла, будући да открива један, до сада непосведочени положај на месту управника Далмације: о томе ДУШАНИЋ, у припреми.

⁷⁷⁹ Величани (Попово поље); Добрићево (код Билећа); Љубомир (код Требиња).

⁷⁸⁰ *AE* 1977, 611. Келтско име *Mascellio* у Далмацији се јавља се у Нарони и Салони, а грађија истог имена без геминате јавља се код Наренсија: *Mascelio*. ALFÖLDY 1964, 91; 1969, 240; уп. FALILEYEV 2007, 106, *Ma(s)s-*. Забележено је и као латински когномен: КАЈАНТО 1965, 150.

⁷⁸¹ *AE* 1977, 611 (нап. 780). За име: МАЈЕР 1957, 325; ALFÖLDY 1969, 303; FALILEYEV 2007, 139.

⁷⁸² ALFÖLDY 1964, 88; ALFÖLDY 1969, 150.

⁷⁸³ *CIL* III 12775=14620; BOJANOVSKI 1977, 78–80; ALFÖLDY 1969, 332, 352, *-dus/-da* (само на овом натпису).

⁷⁸⁴ Љубомир, северозападно од Требиња: D. SERGEJEVSKI, *GZMS* 47, 1935, 21–22, бр. 1; таб. 6, 6 (*ILJug* 108) и натпис у секундарној употреби у манастиру Добрићево код Билећа; *CIL* III 12775 = 14620.

на једном натпису из Равене (*CIL* XI 111): *Murcius Zanatis f.*⁷⁸⁵ Име *Ziraeus* се јавља и код Доклеата (бр. 71).⁷⁸⁶ *Tatta* је посведочено и код Наренсија.⁷⁸⁷ Неписи показују да је становништво овог краја било у peregrinum статусу до Каракалиног едикта. Само један натпис бележи личности са римским грађанским правом, које су стекли у време Хадријана, а носе домаћа когномина. Посведочено је и неколико Аурелија на натписима из Паника.⁷⁸⁸

Натписи

73. Војничка диплома из септембра 152. године. Необјављена (наводимо само име раципијента).

... *ex pedite Medesti Licconis f. Deremesit(ae) (!) ...*

Датив имена реципијента *Medesti* указује на облик на *Medestis* (nom.),. Основа *Med-* би се можда могла довести у везу са корадикалним илирским теонимом *Medaurus*,⁷⁸⁹ забележеном на чувеном стихованом натпису из Ламбезиса (*CIL* VIII 2581) као и на једном грчком натпису из Ризинија *ILJug* 1854A: [---] Περιπολιαρ[---] | [---] Μεδαύρου ε[---] | [---] ἀρχόντων [---]. *Medaurius*.⁷⁹⁰ Име може бити изведено и од *med-* / *mad-*, које се јавља у женском име *Madena*, посведоченом код Деремиста на дипломи бр. 62 и код Азала. За име *Licco* (*Lic-* *Licc-*), види: КРАНЕ 1929, 67; КРАНЕ 1955, 58; МAYER 1957, 221; ALFÖLDY 1969, 230.

---

⁷⁸⁵ ALFÖLDY 1969, 331–332.

⁷⁸⁶ ALFÖLDY 1964, 98–90.

⁷⁸⁷ *CIL* III 2766c = 8386 = 12775; BOJANOVSKI 1976, 41, сл. 13. Уп. име *Tattaris*.

⁷⁸⁸ BOJANOVSKI 1977, 69–71, бр. 1–2.

⁷⁸⁹ *ILS* 4881; *CLE* 1527. О Медауру: *MZK* 1903, 171, сл. 41, PATSCH *JÖAI* 6, 1903, Bbl. 71; WILKES 1969, 255 и 323.

⁷⁹⁰ RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980, 51 = 1989, 523–530.

3.1.3.7. *Civitas Dindariorum*

Диндари се први пут помињу у Плинијевом списку као перегрина заједница коју је чинило 33 декурије (*Dindari XXXIII*).⁷⁹¹ Ова је *civitas* била под јурисдикцијом Наронитанског конвента,⁷⁹² тако да је сасвим неутемељена идеја о локализовању тог племена у западну Босну, односно у подручје које је било у надлежности Салонитанског конвента. Према Птоlemeјевом опису, Диндари су живели „испод“ Дезидијата.⁷⁹³ На основу овог податка *civitas* се локализују се у област средњег Подриња,⁷⁹⁴ што се може поткрепити епиграфским податком. Наиме, осим података код Плинија и Птоlemeја, перегрина заједница Диндара је посведочена на једном споменику.

Почетком 20-тог века у Скеланима на Дрини пронађен је фрагментарни натпис (бр. **74**), у којем је забележен један *princeps civitatis Dindariorum*. Принцепс носи гентилно име *Aelius*, што показује да је перегрина заједница постојала у време Хадријана. У Скеланима је био центар муниципија *Malvense (Malvesiatium)*.⁷⁹⁵ Раније се претпостављало да је најранији датум настанка града с којим се може рачунати флавијевска епоха. Претпоставка је настала на основу реконструкције редова 3–4 натписа из Руда, коју је предлагала Фанула Папазоглу: *dec(urio) M(alvesatium) mun(icipii) Fl(avii)*, и која није вероватна.⁷⁹⁶ Кад би се рачунало са оваквим датовањем настанка муниципија на територији Диндара морало би значити или да центар заједнице треба тражити на другом месту, што је мало вероватно, или да је заједница Диндара постојала паралелно са муниципијем. Муниципиј је, међутим, највероватније основан у време Хадријана или Антонина Пија: један датовани натпис даје 158. годину као

---

⁷⁹¹ Plin. *NH* III 147.

⁷⁹² ALFÖLDY 1965, 53–54.

⁷⁹³ Ptol. II 16. 5: Δινδάριοι.

⁷⁹⁴ ALFÖLDY 1964a, 127; ALFÖLDY 1965, 55–56; WILKES 1992, 217.

⁷⁹⁵ BOJANOVSKI 1968, 241–262; BOJANOVSKI 1988, 177–192; в. ЛОМА 2010, 139; 284–299 (App. III).

⁷⁹⁶ PAPAZOGLU 1957, 118–119. О томе в. ЛОМА 2010, 290–291: указује на предлаже читање [I]vir у 3. реду уместо *mun(icipi)*.

terminus ante quem.⁷⁹⁷ Затим, територија муниципија обухватила је по свему судећи врло велику површину,⁷⁹⁸ те је бесумње читава племенска заједница припала новооснованом граду у којем су владајући слој чинили романизовани домородци.⁷⁹⁹ *Princeps* заједнице Диндара је, највероватније, по оснивању града добио грађанско право и ушао у састав већа декуриона.

На овоме месту морамо поменути питање етничке припадности становништва ове заједнице. Према келтској антропонимији забележеној на епиграфским споменицима овог краја, Алфелди је изнео мишљење да је становништво Подриња припадало племену Скордиска.⁸⁰⁰ Према мишљењу овог аутора, након римског освајања племе Скордиска је подељено на три заједнице: Диндаре у Далмацији, Целегере у Горњој Мезији, и заједницу Скордиска у Панонији. Замерка Алфелдијевој тези односи се на племе Целегера, које иначе помиње само Плиније Старији међу перегриним заједницама Горње Мезије.⁸⁰¹ Наиме, ова се заједница обично локализује у подручје око Ивањице, источно од Дрине, на основу једног натписа који бележи *municipim Cel(---)*. У граду који се помиње у овом натпису већина истраживача је покушавала да види *municipium Cel(egerorum)*, које су везали за ову Плинијеву перегрину заједницу, а муниципиј су на основу натписа убицирали у Ивањицу,⁸⁰² где иначе нема археолошких трагова граду.⁸⁰³ Чињеница је да не знамо како треба убицирати Целегере. Између осталог, подручје где се ова заједница и претпостављени град убицирају није припадало Горњој Мезији, већ Далмацији.⁸⁰⁴ Што се, пак, тиче Диндара, они се захваљујући принципсовом натпису, могу поуздано сместити то подручје. На основу именског репертоара,

---

⁷⁹⁷ ЛОМА 2010, 287, 289–290, бр. 1.

⁷⁹⁸ ЛОМА 2010, 288–289.

⁷⁹⁹ ЛОМА 2010, 289.

⁸⁰⁰ ALFÖLDY 1964, 96–8, 103; ALFÖLDY 1964a, 109, 123–7; ALFÖLDY 1965, 54–6; WILKES 1969, 171–2.

⁸⁰¹ Plin. *NH* III 149: *Celegeri*.

⁸⁰² PAPAZOGLU 1957, 119–121.

⁸⁰³ ЛОМА 2010, 288–289.

⁸⁰⁴ ЛОМА 2010, 289.

који чине претежно келтска имена,⁸⁰⁵ могу се, како је и претпостављено, везати за Скордиске.

Натписи

74. Три фрагмента споменика од кречњака који се уклапају, 74 x 39 x 17 цм. Пронађен у Скеланима. Натпис је био изгубљен до 2008. када је поново откривен уз друге споменике са тог локалитета (уп. S. LOMA, *Zbornik radova sa regionalne konferencije o arheološkom istraživanju rimskog municipijuma Skelani*, Skelani 2009, 107–124, са фот.).

PATSCH 1907, 446, бр. 22; С. PATSCH, *WMBH* 11, 1909, 156–157, бр. 22; сл. 66; *AE* 1901, 216; *ILJug* 1544.

[*D(is) M(anibus)*] | *P. A[el(ius)? ---]* | *pri[nceps? civ(itatis)?]* | *Dinda[rior(um) ---]* | ⁵ *funct[us? ---]* | *v(ivus) f(ecit) s(ibi) [et suis poste]|ris[que eorum]* | *h(ic) [s(itus) e(st)]*.

4 [*decurionatu?*], PATSCH долази у обзир *omnibus honoribus*.

У Далмацији је посведочено и лично име *Dindar(ius)*, које је могуће изведено из етника Диндари.⁸⁰⁶

3.1.3.8. *Civitas Glinditionum*

Племе Глиндициона, које Плиније наводи у списку заједница у оквиру Наронитанског конвента (*Glinditiones* XLIII), помиње се у догађајима Октавијановог рата у Илирику. Апијан наводи Глиндиционе (Γλιντιδίωνες) међу племенима које је Октавијан, са нешто већим напором, савладао 35. године и

⁸⁰⁵ ALFÖLDY 1964a, 96–98. Захваљујем се проф. С. Ломи што ми је омогућила увид у своје детаљне (необјављене) белешке о именском материјалу овог краја.

⁸⁰⁶ *CIL* III 10189, 16; E. MICHON, *BCH* 1911, 200; за име: ALFÖLDY 1969, 188. Уп. *ICUR* VIII 22413: *Dindarus in pace*. Уп. бр. 78, *Narensa*.

наметнуо им порез:⁸⁰⁷ Δοκλεῖται τε καὶ Κάρνοι καὶ Ἰντερφρουρίνοι καὶ Ναρήσιοι καὶ Γλιντιδίωνες καὶ Ταυρίσκοι. Из Апијановог податка закључује се да су живели недалеко од Доклеата и Наренсија,⁸⁰⁸ односно Мелкумана (Μερομέννοι), за које знамо да су били суседи последњих. Птоlemeј не помиње заједницу Глиндициона.

Неки од модерних аутора су Глиндиционе покушавали да доведу у везу са Диционима, на основу сличности у имену,⁸⁰⁹ али нема основа за претпоставку да су два племена била у суседству.⁸¹⁰ Распрострањеност елемента *dit-*, нарочито у личним именима: *Ditus, Ditius, Diteius, Ditueius, Dito, Tu-dit-anus* говори против уже везе између два етнонима.⁸¹¹ Осим тога, разлике у изворним подацима наводе на питање да је име добро традирано и који би облик био исправан: *Glinditiones* или *Glintidiones*, како стоји код Апијана.⁸¹²

Обично се локализују у подручје југоисточне Босне и северне Црне Горе, од река Пиве и Таре до Дрине, у околину Фоче.⁸¹³ Питање односа различитих категорија територија (фискалних, муниципалних, пегрегриних тј. стипендијарних територија) у том делу Наронитанског конвента компликовано је. На простору који се приписује овој заједници, у близини Фоче и Горажда,⁸¹⁴ у античко доба забележена је рудничка активност која пре свега указује да је та

---

⁸⁰⁷ App. III. 16.

⁸⁰⁸ WILKES 1969, 50.

⁸⁰⁹ A. BAUER, *AEM* 17, 1984, 140; PATSCH 1899, 165; PATSCH, *RE* V/1, 1230; SWOBODA 1934, 70, MAYER 1957, 151 („Wahrscheinlich Nachbarn der Ditiones“). Убикација у долину Глине (SCHMITTENNER 1958, 205) сасвим је неоснована и почива на погрешној претпоставци о континуитету у топонимији. ANREITER 2001, 62–63.

⁸¹⁰ СΥΜΕ 1933, 69–1971, ALFÖLDY 1965, нап. 138; WILKES 1969, 176. Дициони су припадали Салонитанском конвенту и на основу натписа из Салоне (бр. 44) поуздано се убицирају у његов северозападни угао, одн. западну Босну.

⁸¹¹ ALFÖLDY 1969, 189.

⁸¹² КРАНЕ, *BzN* 6, 1955, 237 (non vidi), према: ANREITER 2001, 62: „Der Name (sc. Ditiones) hat nichts mit dem Phylonym Glinditiones zu tun“.

⁸¹³ ALFÖLDY 1964, 93; 1965, 59–60, и нап. 138: око Фоче. Тако и: WILKES 1969, 176; WILKES 1992, 217; WILKES 1996, 578.

⁸¹⁴ Сопотница, Фоча, Устиколина, Цвилин, Врбица — гробови, Калиновик.

област чинила део фискалне територије,⁸¹⁵ за шта постоје и друге индиције. Уколико би оваква убицација Глиндициона била тачна, они су вероватно били апсорбовани у неку већу организациону целину, какав је царски домен. Више натписа из Устиколине и Горажда, посвећених *Termino*⁸¹⁶ могли су означавати крај фискалне територије⁸¹⁷ и границу са муниципијем *Malvense*.⁸¹⁸

Алфелди и Вилкс су, на основу предложене локализације племена, изнели мишљење да су Глиндициони етнички спадали у групу панонских племена Далмације.⁸¹⁹ Међутим, како досад нема епиграфских сведочанстава о овој *civitas*, не могу се одредити тачан положај и границе, нити се може формирати слика о животу и становништву ове *civitas*. Бојановски је локализовао *civitas* Глиндициона западније, на простор Невесињског поља, односно у суседство Мелкумана, сматрајући да су подручје Гатачког и Невесињског крашког поља могле насељавати две мање заједнице.⁸²⁰ На томе смо месту (око Невесиња и Кифиног Села), међутим, сместили границу између Наренсија и Мелкумана, премда је заједница могла бити смештена нешто западније у односу на Алфелдијеву локализацију око Горажда.

3.1.3.9. *Civitas Melcumanorum*

У доба Принципата племе Мелкумана је, према Плинијевом извештају, било организовано у peregrinu заједницу са 24 декурије (*Melcumani* XXIII).

---

⁸¹⁵ DUŠANIĆ 1977, 68.

⁸¹⁶ *CIL* III 8371 (Горажде): *Term(ino)*; *ILJug* 1573 (Устиколлина код Фоче): *Term(ino)* [---]; *ILJug* 1572 (Устиколлина код Фоче): *Term(ino)* // *Lib(ero) P(atri)* // *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)*.

⁸¹⁷ DUŠANIĆ 1977, 68–69; DUŠANIĆ 2004, 255, нап. 40.

⁸¹⁸ ЛОМА 2010, 288.

⁸¹⁹ ALFÖLDY 1965, 60; WILKES 1969, 176.

⁸²⁰ BOJANOVSKI 1988, 106–108, 377. § 3.1.3.9. Тако и у: *BAtlas* 20 F6 (R. TALBERT); ZEHACKER 2004, 271. Овуда је пролазио римски пут Епидаура–Фоча–Пљевља–Домавија: уп. миљоказ *AE* 1980, 680: [*I*]mp(eratori) [*Caes*(ari)] | *M(arco) Iul(io) Phi/lippi(!) P(io) [F(elici)]* | [*A*]u[*g(usto)*] ---] / [---]. А. J. EVANS, *Archaeologia* 48, 1883, 89; BOJANOVSKI 1987, 64–65, 68–96, 120–129; ЛОМА 2010, 135 нап. 429, 288, нап. 43.

Етноним би се могао, можда, довести у везу са илирским племеном Μανιοί,⁸²¹ које бележи Псеудо-Скилак, смештајући их поред реке Наро.⁸²² Име Мелкумана могло је, наиме, потицати од племена које је настањивало шире подручје Манијског залива (Μανιός κόλπος), односно област око Неретве. У свакоме случају, Мелкумани се идентификују са племеном које Апијан зове Μερομέννοι, које је Октавијан савладао 35. године.⁸²³

Њихова *civitas* је у време Принципата заузимала Гатачко поље. Према мишљењу Алфелдија и Вилкса, Мелкуманима је припадало и Невесињско поље на североистоку, где су се граничили са Наренсијима.⁸²⁴ О везама између ова два племена сведочи натпис из Казанаца у околини Гацка (бр. 77), на коме се помиње једна *Narensa*.⁸²⁵ Птоlemeј их смешта у суседство Вардеја, испод Даорса.⁸²⁶

Податак о тачном положају и граници територије заједнице Мелкумана пружа један терминацијски натпис у живој стени у месту „Сарића Греде“ на

---

⁸²¹ MÜLLER ad Ptol. II 16.5 (311): „*Melcomanii fort. sunt pars Maniorum quos Scylax § 23 in hac regione novit*”. Са Μανιοί се доводи у везу *Maniates*, забележени на једном натпису из Дакије (AE 1990, 831); WOLLMANN 1985–1986, 265; PISO 2004, 295. Поред Псеудо-Скилакса, помињу се и у чувеном грчком натпису из Салоне, из 56. год. пре Хр.: ABRAMIĆ, VAHD XLVII–XLVIII, 1924–25, 5; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, VAHD LI, 1950 = RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 118–119; WILKES 1969, 5, нап. 4.

⁸²² Ps. Scyl. 24.

⁸²³ App. III. 16: Ὀξυαῖους μὲν δὴ καὶ Περθηρνάτας καὶ Βαθιάτας καὶ Ταυλαντίους καὶ Καμβαῖους καὶ Κινάμβρους καὶ Μερομέννους καὶ Πυρρυσσαίους εἶλε δι’ ὅλης πείρας. MÜLLER ad Ptol. II 16.5; ALFÖLDY 1965, 38; WILKES 1969, 155, 166 *Contra*: SCHMITTNER 1958, 202 и нап. 4; ŠAŠEL KOS 2005, 411.

⁸²⁴ ALFÖLDY 1965, 49: Невесиње, Фојница (Гацко), Гатачко; WILKES 1969, 166. VOJANOVSKI 1988, 108–109 на Невесињско поље смешта заједницу Глиндициона. В. § 3.1.3.8, стр. 67, нап. 813. На Невесињском пољу евидентиран је велики број насеља римског периода; од којих је најзначајније било на месту Дреновика код Кифиног села, уп. D. SERGEJEVSKI, GZMS 3, 1948, 58; VOJANOVSKI 1988, 106 и нап. 18. Уп. 3.1.3.10. О археолошким траговима невестињског поља WILKES 1969, 345.

⁸²⁵ В. § 3.1.3.10. Текст натписа доносимо у поглављу о заједници Наренса, иако би територијално спадао овамо.

⁸²⁶ Ptol. II 16.5: Μελκομένιοι.

западном ободу Гатачког поља (бр. **75**), који је, премда познат још од 30-тих година двадесетог века, остао незапажен и непротумачен. Натпис би се могао прочитати: ---] | *et inte (r) Mel(cumanos)?* или можда *in(ter) te(rritorium) Mel(cumanorum)*. Уколико је наше читање тачно, ради се о међашу перегрине заједнице Мелкумана. Натпис би, судећи према месту његовог налаза на рубу Гатачког поља, обележавао западни крај територије *civitatis*, где су се граничили са Наренсијима. Мелкумани су, дакле, живели југоисточно,⁸²⁷ а не јужно од заједнице Наренса. По свему судећи, заузимали су и Невесињско поље и простирали су се на југ до Фатнице и до земље Деремиста.⁸²⁸ Теже је одредити докле се заједница Мелкумана простирала на истоку, односно да ли је обухватала само Гатачко поље или је ишла даље на исток, ка Пиви.

Управа војног префекта над Мелкуманима посведочена је у натпису из самнијског Бовијанума (бр. **48**), о којем је већ било речи у ранијим поглављима посвећеним заједницама Мезеја и Дезидијата.⁸²⁹ Натпис бележи каријеру Марцела који је био префект поменутих двеју заједница, а затим и префект Мелкумана. У редовима 7–8 стоји: ... *praef(ecti) c(o)hor(tis) III Alp(inorum) [et] / [civitatis Melco]manorum*. Премда је име заједнице фрагментарно сачувано, Момзенова реконструкција *[Melco]manorum* изгледа поуздана.⁸³⁰ Војну управу над заједницом, према аналогним примерима, заменила је у каснијем периоду управа домаћих *principes*. Та је промена највероватније наступила најкасније до краја I века.

Служба регрута пореклом из заједнице Мелкумана у помоћним одредима епиграфски је посведочена. Натпис бр. **76** бележи војника из племена

⁸²⁷ Уп. Лома 2004, 40, нап. 36 и 37. С. Лома је на основу анализе и дистрибуције женског имена *Tetius*, карактеристичног за Наренсије, дошла до закључка да је западна граница Наренсија ишла западно од данашњег Гацка (опширније в. § 3.1.3.10), што се подудара са нашим тумачењем терминацијског натписа бр. **75**.

⁸²⁸ В. § 3.1.3.10.

⁸²⁹ В. § 3.1.2.4; § 3.1.3.3.

⁸³⁰ MOMMSEN *CIL* III, р. 282; PATSCH 1899, 176; PATSCH 1900, 60, нап. 4.

А. Домић-Кунић (ДОМИЋ-KUNIЋ 2006, 84) помишља, на основу натписа да су Мелкумани били у некој врсти политичке зависности у односу на Дезидијате, али такав закључак се ни на који начин не може извести из натписа.

Мелкумана који је служио у кохорти *VI Delmatarum*, стационарној у Мауретанији. Може се претпоставити да су служили и у другим јединицама састављеним од регрута из далматских *civitates*.

Нема података који би сведочили о судбини ове заједнице у познијем периоду. Претпоставимо да је административна форма заједнице Мелкумана, као и код њихових суседа остала непромењена. На простору Гатачког поља и околине нема трагова римском граду, нити икаквих индиција да су постојали адекватни услови за његов настанак. На тлу ове заједнице пронађен је веома мали број епиграфских споменика, док свега неколико натписа бележи лична имена.⁸³¹

Натписи

75. Терминацијски натпис, ширине 134 цм, видљиви су трагови профилације са десне стране. Уклесан у живу стену на висини од око 1,5 м, у месту „Сарића Грде“ у Змајевцима на прелазу из Гатачког поља у Церницу.

P. SLJERČEVIĆ, *GZMS* 40, 1928, 57–58; СЕРГЕЈЕВСКИ 1938, 20, бр. 18, фот.; *ILJug* 1739; (I. VOJANOVSKI, *Godišnjak* СБИ 25, 1987, 89, 167, бр. 18; сл. 1; уп. VOJANOVSKI 1988, 108, нап. 30. Читање Сергејевског преузимају и: I. PULIĆ / A. ŠKEGRO, *Povijesni prilozi* 30, 2006, 35, и нап. 238, сматрајући да натпис сведочи о сточарској делатности у античкој јужној Херцеговини).

---] / *et inte(r) Mel(cumanos)?* или *et in(ter) te(rritorium) Mel(cumanorum)*.

Сергејевски је предлагао читање: *te(rminus) in(---) te(rminus) VCV*, док је према нешто бољем Шашеловом издању изгубљен читав ред натписа, чији су трагови доиста видљиви на фотографији, као и неколико изгубљених слова испред сачуваног текста: [*fines inter ---] et inte(r) Ucu(---)*; слично и HD 034020: ---] / [---] *et in(ter?) et VCV*. Бојановски преузима читање првог издања, помишљајући да се највероватније ради о приватном поседу. На фотографији

⁸³¹ Остали споменици су миљокази са Невесињског поља, из Удрежња: I. VOJANOVSKI, *Godišnjak* СБИ 17, 1978, 81. 116, бр. 20, таб. 1, 2; *AE* 1980, 680 и VOJANOVSKI 1976, 157–161.

коју је Сергејевски објавио у *Споменику*, испред слова које је прочитано као V јасно се виде трагови вертикалне хасте, као и нешто слабији обрис вертикале с десна. Слово сасвим поуздано треба читати као M. На њега се наслањају слабо видљиви обриси три хоризонталне црте. Ради се, дакле, о лигатури ME иза кога би могло следити слово L, судећи по вертикалној хасте чији се обриси доста јасно уочавају: MEL?. На крају сачуваног реда можда стоји и једно умањено слово C, премда је на основу фотографије врло тешко проценити да ли се поуздано ради о слову.

За паралеле уп. KOLENDO 1994, 91 35, 36: *f(ines) ter(rae) или -ritorii); termini territorii; termin(i) positi t(erritorii) civ(itatis)* и сл. и). Паралелу за скраћеницу *te(rritorium)* терминацијски натписи бр. 31 и 32 (уп. 33, 34), који и по садржају и по изгледу, вероватно и датуму, одговарају нашем натпису.

76. Надгробни натпис из Цезареје у Мауретанији бележи име војника кохорте *VI Delmatarum*, чији је *origo* ова заједница.

AE 1921, 31.

Balaterus M(e)li(?) filius) civilis / Melqumenorum mil(es) co(ho)rtis VI Delmatarum / a(nnorum) XXVIII aeru(m) VIII h(ic) s(itus) e(st) t(ibi) / t(erra) l(evis).

M[e]li ou M[i]jili, AE 1921.

Име *Balaterus* Рендић доводи у везу са именом *Balierius (Plati f.)*, које се јавља у Ридеру, као и са именом *Ballaios*: RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1971 = RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989, 786; уп. *ib.* 419; 443. *Civilis* највероватније треба разумети као *civis* уз генитив етникона (AE), што је врло уобичајено. За кохорту *VI Delmatarum* види коментар уз бр. 52.

3.1.3.10. *Civitas Nare(n)siorum*

Апијан помиње Наренције међу племенима које је Октавијан теже савладао 33. године: ἔργον δὲ μείζονι.⁸³² Име племена јасно указује на везу са реком *Naro*⁸³³ (мод. Неретва), уз чији су уз горњи и средњи ток живели. Судаћи по броју декурија наведених у Плинијевом списку Наренције (*Naresi CII*) су имали врло велику заједницу. По величини, то је била друга *civitas* у Наронитанском конвенту после Дезидијата, који су били подељени у 103 декурије. Насељавали су подручје око Мостара,⁸³⁴ на север до горњег тока Неретве, односно до Коњица.⁸³⁵ Ту се, судаћи по значајним археолошким налазима налазио центар заједнице.⁸³⁶ Ка југу се њихова територија простирала до Стоца и Брегаве, где су се додиривали са Даорсима, док је подручје уз Неретву око Житомислића, у близини Чапљине највероватније припадало територији Нароне.⁸³⁷ Птоlemeј их смешта у суседство Сардеата, испод (*sic!*) Мелкумана и Вардеја.⁸³⁸

⁸³² App. III. 16 (Ναρήσιοι). Вилкс (WILKES 1969, 165), не знајући још увек за епиграфске потврде, и занемарујући Плинијев податак, наводи да нема података о постојању овог „моћног народа“ у доба римске провинције Далмације.

⁸³³ Mela II 57: *Nar*; Strab. VII 5.5: ὁ Νάρων; Plin. NH III 144; Ptol. II 16.3; App. III. 11.

⁸³⁴ ALFÖLDY 1965, 47–48;

⁸³⁵ WILKES 1969, 402.

⁸³⁶ RAŠALIĆ 1960, 67. Римска насеља су евидентирана у местима Лисичићи, Челебићи, Острожац, Бјелемић, Радештине, Церићи, Доње Село, Главатичево, Хомоље, одакле потичу и римски натписи. Покретни материјал налажен је у многим другим местима тог подручја. Део тих насеља потопљен је Јабланичким језером. Крај је био добро насељен и у предисторијско доба о чему сведоче бројне градине. (*ib.* 67–68).

⁸³⁷ Бротно код Житомислића, *ILJug* 1912: [---]s P(ubli) f(ilius) Tro(mentina) Res/[titutu]s aed(ilis) IIIvir i(ure) d(icundo) / [---] et / [---]o Hermae IIIIvir(o) Aug(ustali) / [p]atri et / Secundae matri t(estamento) f(ieri) i(ussit). Мора се рачунати и са приватним поседима богатих породица Нароне, уп. WILKES 1969, 164, 343–344, 398 и натпис из места Дретел у околини Чапљине, *ILJug* 671: ? M(arco) Vinicio / M(arci) f(ilio) / Masuriano / ann(or)um II dier(um) XVIII. За археолошку слику овога краја: WILKES 1969, 164, 343–344.

⁸³⁸ Ptol. II 16. 5: ... Μελκομένιοι καὶ Οὐαρδαῖοι ὑπὸ δὲ τούτους Ναρήσιοι καὶ Σαρδιῶται...

Са Мелкуманима су се Наренсији граничили на Невесињском пољу,⁸³⁹ а граница између ова два племена, како смо видели према терминацијском натпису из околине Цернице код Гацког (бр. 75), ишла је западно од Гатачког поља. Наренсијима је, дакле, припадало Дабарско и Фатничко поље,⁸⁴⁰ на шта, осим граничног натписа, указује и дистрибуција имена *Temus*, карактеристичног за Наренсије. Наиме, Гатачко поље, одакле потиче надгробни споменик жене из племена Наренсија (бр. 77), заузимала је *civitas* Мелкумана. *Temus B[a]tonis fil(ia)* је робиња или, вероватније, жена, која је доведена из суседног племена, стога је њено порекло забележено у натпису.⁸⁴¹ Сличан случај налазимо на једном надгробном споменику из Коловрата код Пријепоља (бр. 78), где је посведочено лично име *Narens*. Уколико сећа на етничко порекло, *Narens(us, -ius)*⁸⁴² би могло бити етнимон. Женско име *Temus* је, наиме, према детаљној анализи С. Ломе, карактеристично име код Наренсија:⁸⁴³ на територији овога племена забележено је два пута, у натпису из Фатнице⁸⁴⁴ и у натпису из Главатичева,⁸⁴⁵ док је ван граница заједнице посведочено још само двапут: у околини Будве (*ILJug* 1859) и на надгробном натпису из околине Доклеје: *Temuse Bai{i}ule Voiae*.⁸⁴⁶ Као најближу паралелу за такво образовање женског имена на *-us*, С. Лома наводи женско име *Madus* посведочено у околини

⁸³⁹ ALFÖLDY 1965, 47–48; WILKES 1969, 166. Другачије: VOJANOVSKI 1988, 104–105.

⁸⁴⁰ В. § 3.1.3.9.

⁸⁴¹ VOJANOVSKI 1988, 109; ЛОМА 2004, 40. За сличне примере да се имена перегрине заједнице наводе на натписима и документима ван заједнице — односно провинције (за дипломе): SPEIDEL 1986, 467–482.

⁸⁴² ЛОМА 2004, 40.

⁸⁴³ ЛОМА 2004, 40.

⁸⁴⁴ W. RADIMSKÝ, *WMBH* 2, 1894, 61; сл. 7; *CIL* III 12800; ŠKEGRO 2003, 155: *D(is) M(anibus) / Tattaris Veneti / filius et Temus An/naei filia Batoni / filio annorum / XX et Annaiae (!) / filiae annorum XXV / fil(i)is pientissimis / vivi fecerunt sibi / et suis*. VOJANOVSKI 1988, 110 приписује овај натпис Деремистама, § 3.1.3.6.

⁸⁴⁵ PATSCH, *AEM* 16, 1893, 84; PATSCH, *WMBH* 9, 1904, 261; *CIL* III 8489 = 12799: *D(is) M(anibus) s(acrum) / Ael(ii) Pinnes et Temus / parentes posuerunt / filio pientissimo / Pinnio militi legi/onis secundes (!) defunc/to Bassianis anno/rum XXXII*.

⁸⁴⁶ А. МАЈЕР, *BAHD* 50, 1928/29, 66, бр. 3; *ILJug* 1842; уп. ALFÖLDY 1969, 306–307, s.v. *Temus*. ЛОМА 2004, 40 нап. 36: посвете келтској богињи Епони у Доклеји. Дедиканти су странци. Лично име *Voius*, уп. МЕИД 2005, 202. *Voio* се јавља у Коњицу, уп. ALFÖLDY 1964, 91.

Вишеграда у Подрињу, које се јавља и као *-a* основа у Полимљу: *Madussa* (уп. *CIL* III 13862: *Bricussa*, код Наренсија). Паралеле за оваква образовања налазе се у келтским областима, што одговара епихорској антропонимији Наренсија где су заступљена илирска и келтска имена.⁸⁴⁷

О управним и организационим аспектима заједнице Наренсија немамо директних података, али се може претпоставити да се они нису разликовали од других *civitates*. Вилкс је изнео могућност да је околина Коњица припала муниципију *Bistue Vetus*.⁸⁴⁸ Уколико је то био случај, могло би се радити о муниципију латинског права, с обзиром на велики број перегриног становништва. Већина личности забележених на споменицима нађеним на територији која се приписује заједници Наренсија припада домаћем становништву перегриног статуса.⁸⁴⁹ Додељивање римског грађанског права, бесумње ограничено на више слојеве, почиње тек од времена Хадријанове владавине. Осим појединачних додела, стицање грађанских права долазило је након службе у римској војсци. Регрутација је у области Наренсија епиграфски је забележена још III веку: *Pinnius*⁸⁵⁰ је служио у легији *II Adiutrix*; како се види према натпису преминуо је у Басијанама; *T. Aurelius Carvus* је ветеран.⁸⁵¹ Од гентилних имена у овој области се јављају *Aelii* и *T. Aurelii* и, знатно чешће, *Aurelii*, у највећем броју случајева уз епихорска когномина. Нецарска гентилна имена нису посведочена уз когномина домаћег порекла: она припадају ретким Италицима⁸⁵² и Оријенталцима⁸⁵³ чије се присуство на горњој Неретви везује за

---

⁸⁴⁷ Уп. ЛОМА 2004, 40, нап. 63: Лугдунска Галија, *AE* 1901, 200: *deae Tem/usioni* ...

⁸⁴⁸ WILKES 1969, 277.

⁸⁴⁹ Натписи су нађени у местима: Лисичић, Главатичево, Острожац, Доње Село, Бјелемић, Радешине, Хомоље.

⁸⁵⁰ *CIL* III 8489 = 12799 (нап. 845).

⁸⁵¹ *ILJug* 89=*ILJug* 1744 (Доње Село код Коњица).

⁸⁵² Црквина, Лисичићи, *ILJug* 87: *L. Petronius Maximus*, Церићи, *CIL* III 14617, 1: *L(ucii) Petroni(i) Maximin(us) et Severus*. Алфелди и Петроније сматра Оријенталцима. ALFÖLDY 1965, 139.

⁸⁵³ Лисичићи, *CIL* III 13859: *L. Antonius Menander Aphro/disieys(!) <I>nvicto | Au<g>(usto) v(otum) f(ecit)*. Уп. *CIL* III 14617; 14222, 1. За митреум у Коњицу: PATSCH 1899, 186–211; I. ČREMOŠNIK, *GZMS* 12, 1957, 143–162; WILKES 1969, 428.

трговину,⁸⁵⁴ будући да је овај крај налазио на комуникацијски врло важном месту.

Становништво углавном чува домородачка имена у римској именској формули. Од латинских когномина јављају се *Nepos*, *Maximus*, *Marcella*, *Rufus*, *Ursina*, *Verus*, имена популарна код романизованих домородаца, док су домаћа когномина знатно чешћа. Код Наренсија су посведочена следећа домаћа имена: *Annaeus*, *Bato*,⁸⁵⁵ *Carvus*,⁸⁵⁶ *Dazas*,⁸⁵⁷ *Pinnes*,⁸⁵⁸ *Venetus*,⁸⁵⁹ *Boio*,⁸⁶⁰ *Bricussa*,⁸⁶¹ *Iacus*,⁸⁶² *Laiscus*,⁸⁶³ *Mallaius*,⁸⁶⁴ *Mascelio*,⁸⁶⁵ *Mandeta*,⁸⁶⁶ *Maca*,⁸⁶⁷ *Posaulio*,⁸⁶⁸ *Temus* и *Tattuia*.⁸⁶⁹ Имена припадају далматско-панонској антропонимији са

---

⁸⁵⁴ WILKES 1969, 276–277; 402–403. О присуству Митриног култа на три места Потоци, Лисичићи, Коњиц; PAŠALIĆ 1960, 67.

⁸⁵⁵ бр. 77 и нап. 844.

⁸⁵⁶ Име *Carvus* јавља се код Делмата (Ливно, уп. *Carvanus*) и код Мезеја (бр. 53). КАТИЋИЋ 1976, 180.

⁸⁵⁷ *CIL* III 13861. КАТИЋИЋ 1976, 181.

⁸⁵⁸ КАТИЋИЋ 1962, 106; КАТИЋИЋ 1976, 180; ALFÖLDY 1964, 80, 89; ALFÖLDY 1969, 264.

⁸⁵⁹ ALFÖLDY 1964, 91; WILKES 1969, 163; уп. ЛОМА 2004, 40 нап. 36.

⁸⁶⁰ *CIL* III 13860. За име в. HOLDER 473; ALFÖLDY 1969, 166; MEID 2005, 202.

⁸⁶¹ *CIL* III 13862. За име в. ALFÖLDY 1964, 91; ALFÖLDY 1969, 166, 358.

⁸⁶² *CIL* III 12774 = 13866. За име в. ALFÖLDY 1969, 218; у источној Далмацији; код Јапода: *AE* 2006, 1023.

⁸⁶³ *CIL* III 13860. *Laiscus* се сматра илирским; према Мајеру (MAYER 1957, 203) у вези је са *Loiscus*.

⁸⁶⁴ ALFÖLDY 1965, 236; *ILJug* 1906.

⁸⁶⁵ *CIL* III 12773.

⁸⁶⁶ *CIL* III 14617, 4 (Хомоље).

⁸⁶⁷ *CIL* III 14617, 4. *Maca*, *Maccus*, *OPEL* III 42 (Норик).

⁸⁶⁸ MAYER 1957, 278; ALFÖLDY 1969, 269. Уп. MEID 2005, 120: *Posimarus*... „nichtkeltische Vorder“: *Posieneius*, *Posilla*, и сл.

⁸⁶⁹ *ILJug* 1752 (Острожац). Епихорско име *Tattuia* посведочено само на овоме месту; доводи се у везу са илирским именом *Tat(t)a*, премда је елемент *Tat(t)*- присутан и у илирском и у келтском. ALFÖLDY 1969, 306; MEID 2005, 291–292. Име је изведено суфиксом *-uia*, који има парареље у келтским подручјима: *Atuia*, *Mattuia*, *Comatuia*; осим тога за *-u* основу *Tattu* има највише потврда у Норичу (*CIL* III 11522; 11600; *ILLPRON* 96; *Tatu* *CIL* III 04983a). *Tattu*, *-unis* посведочено је у Панонији, код Ерависка бр. 162 и у Интерциси, *RIU* 1208: *Vercom[b]erus Tattuni[s f(i)lius]*. MEID 2005, 292.

келтском компонентом. Аналогна композитна етничка слика, сачињена од илирских и келтских етничких елемената, присутна је у областима источне Далмације, као и код Јапода.

Натписи

77. Надгробна плоча (?) од кречњака, 64 x 66 x 17 цм, одбијена са свих страна. пронађена 1984. године у месту Казанци код Гацког, које се налази на територији заједнице Мелкумана.

N. MANDIĆ-STUDO, *Gacko kroz vijekove I*, Gacko, 1985, 192; VOJANOVSKI 1988, 109; ATANASKOVIĆ-SALČIĆ 1990, 7–14, фот. и црт.; AE 1994, 1342; ŠKEGRO 1997, 91–92, бр. 40; ŠKEGRO 2003, 154–157, 164, бр. 18; сл. 20 (црт).

Temus Ba|tonis fil(ia) | Narensai (!) | Annuae(?) ann(or)um /⁵ XXV hic sita | est.

1–2 [*Tattaris*] | [*Veneti fil(ius)? et*], ŠKEGRO помишља да су личности натписа идентичне са онима које помиње један натпис из Фатнице (за коју сматрамо да се налазила на територији заједнице Наренсија) и на основу тога је предлажио да треба допунити прва два реда натписа, што прихватају и AE 1994, 1342 и HD 039987). Нема, међутим, разлога за такву интервенцију: према цртежу, као и према фотографији коју је објавила Атанацковић-Салчић, нема трагова слова изнад првог реда, ради се о карактеристичним домаћим именима. *B(a)|tonis*, ATANASKVIĆ-SALČIĆ, AE 1994; *B[a]|tonis*, остали 3. *Annaei*, слова *NV* су у лигатури. 4 Могуће је да *Annuae* треба схватити као име. Оно је посведочено у Италији (*CIL* XI 1195) у Доњој Германији (*CIL* XIII 7906, 10003, 23) и у Шпанији (AE 1987, 582). У томе случају *Annua* би била *Narensa*: ATANASKOVIĆ-SALČIĆ (ŠKEGRO 2003) чита ово име *Annaei*. Може бити и слично као у натпису бр. 78.

78. Надгробна стела од кречњака, 140 x 59 x 27 цм, натписно поље 47 x 41 цм, уоквирено лозом; изнад попрсја жене и мушкарца. Коловрат.

M. MIRKOVIĆ, *Godišnjak CBI* XIV/12, 1975, 99–100, бр. 7 (AE 1980, 700); ЛОМА 2004, 57, бр. 2; сл. 2.

*D(is) M(anibus) / Narens / v(ixit) a(nnos) XXXVIII / Amace (!) Ael(iae)
P|antoni(s) ser(va) / v(iva) s(ibi) aet (!) conp(ari) p(osuit).*

Ако је покојник био роб, као и његова жена, име би сећало на његово етничко порекло, уп. натпис из Доклеје, *CIL* III 8291: *D(is) M(anibus) s(acrum) / Iadestinus / Baebior(um) ser(vus) / sib(i) e(t) s(uis) v(ivus) f(ecit)*. Уколико је антропоним изведен суфиксом *-nt-*: *Narens*,⁸⁷⁰ име би могло бити само у језичкој вези са етником *Narensii*, као што је име *Plarens* изведено од исте основе као Плереји, али се не односи на припаднике овог племена. Међутим, о везама између становништва Неретве и Полимља сведочи још један натпис из Хомоља (*CIL* III 14617, 4), на којем се јавља име *Mandeta* посведочено само на једном недавно пронађеном натпису из Црнче код Затона у источној Далмацији (ЛОМА 2009, 11–12, бр. 1). За име *Amace* в. ЛОМА 2004, 40–42.

3.1.3.11. *Civitas Scirtariorum*

Заједница Скиртарара, која је према Плинију имала 72 декурије (*Scirtari LXXII*), налазила се на југоисточном делу Далмације. Судећи према броју декурија, у питању је већа заједница. Птоlemeј, који их помиње под именом Скиртони, смешта ово племе у југоисточни угао Далмације према граници са Македонијом, у суседство Пируста.⁸⁷¹ Према томе податку заједницу Скиртарара требало тражити уз горњи ток реке Дрилон, у залеђу Скадарског језера, на простору данашње северне Албаније.⁸⁷²

Томашек, а за њим и други,⁸⁷³ доводили су име племена Скритари–Скиртони у везу са етнонимом Σκίρτιοι, забележеним код Стефана Византинца у

⁸⁷⁰ Разрешење које је предложила М. Мирковић: *Narens(is) C*. Лома одбацује с оправданим разлогом. Уколико се ради о имену племена они су *Narensi*, а не **Narenses*.

⁸⁷¹ Ptol. II 16.5. Πιροῦσται καὶ Σκίρτορες, πρὸς τῆ Μακεδονίᾳ.

⁸⁷² ALFÖLDY 1965, 57 и 66, нап. 128.

⁸⁷³ TOMASCHEK, *Mitt. der Geograph. Gesell. in Wien*, 1880, 552, 566; FLUSS, *RE* II/A1, 1935, 825–826; MAYER 1957, 314; ALFÖLDY 1965, 57.

истој леми Скордисцима:⁸⁷⁴ Σκορδίσκοι καὶ Σκίρτιοι, ἔθνη Παιονίας, ὡς Φλέγων ἐν Ὀλυμπιάδων ιε´. Мајер је довео етноним у везу са именом једне путне станице између Лихнида и Хераклеје: *statio Scirtiana*,⁸⁷⁵ забележене у *It. Ant.*,⁸⁷⁶ што прихвата и Алфелди, премда је то у опреци са предложеном локализацијом перегрине заједнице.⁸⁷⁷ Ф. Папазоглу је изнела мишљење да Σκίρτιοι може бити само искварени облик Σκορδίσται, настао вероватније емендацијом скраћенице Σκ/ται Σкор/ται, и одбацила ову идентификацију.⁸⁷⁸

Заједница Скиртарара епиграфски је посведочена војничком дипломом (бр. 79) пронађеном у месту Илаче, на територији Бреука или Корнаката, чији прималац који наводи као *origo: Scirt. ex Dalmat(ia)*. То се сасвим извесно односи на перегрину заједницу Скиртарара.⁸⁷⁹ Датум издавања војничке дипломе је 152. година, што сведочи о постојању ове перегрине заједнице средином другог века.

Натписи

79. Војничка диплома од 5. септембра 152. године, додељена морнару Равенске флоте *C. Valerio Annaei f. Dasio*.

CIL XVI 100.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traia(ni) Parth(ici) n(epos) divi Nervae pron(epos) T. Ael(l)ius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius | p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) pot(estate) XV imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | i(i)s qui militaver(unt) i(n) classe praetoria | Ra(v)ennate quae est sub Tuticani(o) Ca(pitone) praef(ecto) XXVI stipend(iis) emerit(is) di(miss(is) hon(e)s(t)(a) mission(e)

⁸⁷⁴ Steph. Byz. *Ethn.* 577.

⁸⁷⁵ *TIR K34, VII f.* Козјак; F. PAPAZOGLU, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, BCH Suppl. 16, Paris, 1988, 270–271. *TIR K34, VIII f.*

⁸⁷⁶ MAYER 1957, 314.

⁸⁷⁷ ALFÖLDY 1965, 57; WILKES 1969, 174; 1992, WILKES 1996, 577 (помишља да су и Скритари припадали Пирустима, иако их Птоlemeј наводи као засебно племе).

⁸⁷⁸ PAPAZOGLU 1967, 61–66.

⁸⁷⁹ ALFÖLDY 1965, 57; WILKES 1969, 174.

quor(um) nomin(a) / subscript(a) sunt ipsis liber(is) posterisq(ue) / eor(um) civit(atem) Roman(am) dedit et conub(ium) cum / uxorib(us) quas tunc habuis(sent) cum est civit(as) / i(i)s data aut si qui caelib(es) essen(t) cum i(i)s / quas postea duxiss(ent) dumtaxat singuli singulas // Non(is) Sept(embribus) / Prisco et Romulo co(n)s(ulibus) / ex gregale / C(aio) Valerio Annaei f(ilio) Dasio / Scirt(oni) ex Dalm(atia) // Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani / Parthici nep(os) divi Nervae pronep(os) T. Aeli/us Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius / pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) XV imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) / iis qui militaverunt in classe prae/toria Ravennate quae est sub Tuti|canio Capitone praef(ecto) sex et viginti / stipend(i)is emeritis dimissis / honesta missione quorum no/mina subscript(a) sunt ipsis li|beris posterisque eorum civi|tatem Romanam dedit et conubi|um cum uxoribus quas tunc habu|issent cum est civitas iis data aut / si qui caelibes essent cum iis quas / postea duxissent dumtaxat singuli singulas / Non(is) Sept(embribus) / C(aio) Novio Prisco L(ucio) Iuio Romulo co(n)s(ulibus) / ex arm(orum) cust(ode) / C(aio) Valerio Annaei f(ilio) Dasio / Scirt(oni) ex Dalm(atia) / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aer(ea) / quae fixa est Romae in muro post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // M(arci) Servili Getae / L(uci) Pulli Chresimi / M(arci) Sentili Iasi / Ti(beri) Iuli Felicis / C(ai) Iuli Silvani / L(uci) Pulli Velocis / P(ubli) Ocili Prisci.

Прималац дипломе има *tria nomina*: *C. Valerius Dasius*. Име *Annaeus* распрострањено у јужноилирским областима: КАТИЋИЋ 1964а, 15; ALFÖLDY 1964, 88; ALFÖLDY 1969, 150. *Dasius* је далматско-панонско име; КАТИЋИЋ 1967, 181.

3.1.3.12. *Civitas Siculotarum*

Међу заједницама Наронитанског конвента Плиније помиње заједницу Сикулота, која је имала двадесет четири декурије (*Siculotae* XXIII) и припадала судбеном конвенту Нароне. Сикулоте (Σικουλωῖται) се спомињу и код Птолемеја, који их смешта близу Доклеата, у југоисточни део провинције, испод Наренса и Сардеата.⁸⁸⁰ Алфелди је првобитно био мишљења да је *civitas Siculotarum* настала поделом племена Пируста на мање перегрине заједнице.⁸⁸¹ Доцније је

⁸⁸⁰ Ptol. II 16.5. (уп. нап. 644).

⁸⁸¹ ALFÖLDY 1965, 58, нап. 134; 152–153.

дошао до закључка да се ради о пресељеном делматском становништву.⁸⁸² Заједницу Сикулота сасвим су извесно чинили Делмати, пресељени са обале, из подручја око Салоне. Њено име може се везати за место Сикули (*Siculi*), која се убицира у Бијач у близини Салоне.⁸⁸³ У то је место, према Плинијевом сведочанству, цар Клаудије населио ветеране,⁸⁸⁴ док је домаће делматско становништво још раније било пресељено у источну Далмацију, задржавајући име свога места из којег је изведено заједнице,⁸⁸⁵ за шта не недостају паралеле.⁸⁸⁶

Дошавши до закључка да Сикулоте припадају племену Делмата, а не Пируста Алфелди је изнео хипотезу о да ову заједницу треба убицирати код Пљеваља. Он је сматрао да би име муниципија *S.* могло бити *municipium Siculotarum*.⁸⁸⁷ Алфелдијева претпоставка почивала је на хипотетичној допуни натписа из Коловрата: *S[icu]lo(tarum)* или *S[ic]lo(tarum)*, о којем је већ било речи у поглављу о Делматима.⁸⁸⁸ Идентификација муниципија *S.* са *municipium S[p]lonistarum* код Пљеваља⁸⁸⁹ показала је, између осталог, да Сикулоте треба тражити на другом месту. За ту претпоставку говорили би и други подаци.

Наиме, индикације о положају *civitas Siculotarum* пружа један модерни топоним. Место Shikjë у северној Албанији, код горњег тока Дрима, које је у једном српском извору из 14. веку помиње у облику *Шикља*. Топоним се са сигурношћу може довести у везу са *Sícula* и *Siculotae*.⁸⁹⁰

---

⁸⁸² ALFÖLDY 1964, 101–102.

⁸⁸³ Птоlemeј (Ptol. II 16.3.) на обали Далмације: Σικοῦν. Rav. IV 16: *Siclisi*. WILKES 1996, 578; 2004, .

⁸⁸⁴ Plin. *NH* III 141; *CIL* III 9712; G. ALFÖLDY, *Historia* 13/2, 1964, 173.

⁸⁸⁵ LOMA 1997, 226. Уп. Flg. *Epit.* II 25 (нап. 462).

⁸⁸⁶ § 3.1.2.1.

⁸⁸⁷ ALFÖLDY 1962b, 3–12; ALFÖLDY 1964, 98; ALFÖLDY 1965, 66, 222; ALFÖLDY 1968b, 1009–1015, *Municipium S(iculotarum?)*.

⁸⁸⁸ В. § 3.1.2.1, стр. 25.

⁸⁸⁹ За идентификацију муниципија *Splonistarum* (LOMA 2002).

⁸⁹⁰ I. РОПОВИЋ, *Zeitschrift für slavische Philologie* 26, 1958, 301–324, 312; LOMA 1997, 192–193. Procop. *de aed.* IV 4. Σίκλα, кастел у Македонији.

Када смо говорили о депортацији Делмата, у поглављу посвећеном тој заједници, поменули смо да су Сикуюлти морали бити међу првим Делматима који су расељени, будући да се спомињу у формули провинције из Августовог времена, коју преноси Плиније, што значи да су били организовани у *civitas*.

3.1.3.13. *Civitas Vardaeiorum*

Последња заједница наведена у Плинијевом списку *civitatium Dalmatiae* јесте заједница Вардеја, односно Ардијеја.⁸⁹¹ Ардијеји су били некад моћно илирско племен, које је крајем III века пре Хр. имало значајну улогу у формирању Илирске државе.⁸⁹² У времену о којем Плиније пише, и које нас на овоме месту интересује, племе је давно било сасвим умањено, ослабљено и било је значајно још само по имену које носи. Плинијев коментар *populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis*,⁸⁹³ одговара Страбоновој вести да су Ардијеје Римљани, са обале, преселили у унутрашњост, где су били приморани да обрађују кршевиту, неплодну земљу, те да је племе јако ослабило и да се готово угасило.⁸⁹⁴

Пресељавање Ардијеја на које реферишу Страбон и Плиније, везано је за догађаје 135. године, када је конзул Фулвије Флак кренуо у војну интервенцију против Ардијеја, Плереја и суседних племена, која се завршила њиховим поразом.⁸⁹⁵

⁸⁹¹ Уп. Strab. VII 5. 6: Ὀυαρδαίους δ' οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν τοὺς Ἀρδιαίους.

⁸⁹² PAPAZOGLU 1967, passim. (C. Schutt, M. Fluss, M. Holleaux, N. G. Hammond и др.). PATSCH 1922, 48; E. BADIAN, Notes on Roman policy in Illyria (230–201 BC), *Papers of the British School at Rome*, vol. XX, New series vol. VII, 1952, 72–93.

⁸⁹³ Plin. *NH* III 143.

⁸⁹⁴ Strab. VII 5.6: Ὀυαρδαίους δ' οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν τοὺς Ἀρδιαίους: ἀπέωσαν δ' αὐτοὺς εἰς τὴν μεσόγαιαν ἀπὸ τῆς θαλάττης Ῥωμαῖοι, λυμαινομένους αὐτὴν διὰ τῶν ληστηρίων, καὶ ἠνάγκασαν γεωργεῖν. τραχεῖα δὲ χώρα καὶ λυπρὰ καὶ οὐ γεωργῶν ἀνθρώπων, ὥστ' ἐξέφθαρται τελέως [τὸ ἔθνος], μικροῦ δὲ καὶ ἐκλέλοιπε.

⁸⁹⁵ App. *Ill.* 10; Liv. *Epit.* LVI. 6: *Fulvius Flaccus cos. Vardeos in Illyrico subegit.*

Када се дође до убикације ове заједнице у време Принципата, извори не говоре много.⁸⁹⁶ Сматра се да се перегрина заједница Вардеја налазила на десној обали Неретве, у побережју јужно и западно од реке Требижат,⁸⁹⁷ чија је обала, како знамо из епиграфских извора, припадала Нарони,⁸⁹⁸ док је западно од ове тачке почињала територија Делмата. Алфелди је изнео мишљење да су Ардијеји заузимали простор између Нароне и муниципија *Novae*.⁸⁹⁹ Према сугестији овог аутора, муниципиј Нове је могао настати на територији Вардеја,⁹⁰⁰ премда не инсистира сувише на томе, будући да нема чврстих доказа који би потврдили такву претпоставку, не само о пореклу града, већ и о положају заједнице.

Наиме, оваква убикација *civitas Vardeorum* почива на комбинацији два изворна податка. Један је забележен код Страбона, да острво Хвар лежи наспрам Ардијеја, чији су источни суседи Даверси.⁹⁰¹ Други податак потиче из једног Ватинијевог писма Цицерону, у којем му јавља вест да је Цицеронов роб одбегао Ардијејима, и да ће бити ухваћен уколико није прешао код Делмата.⁹⁰² На основу података код ових двају писаца узима се да су Ардијеји живели источно од Делмата. Према податку који доноси Птоlemeј, Вардеји су били

---

⁸⁹⁶ Проблем локализовања Ардијеја не односи се само на период Царства; мишљења о њиховом положају у времену највеће моћи племена такође су различита. На основу податка који преносе Страбон и Псеудо-Аристотел и који се односи на IV век, да су Ардијеји били у сукобима са Аутаријатима око сланих извора, навела је научнике да убицирају то место око извора у Ораховици, у близини Коњица, и да сместе Ардијеје северно од Неретве. (Ps. Arist. Strab. ZIPPEL 1977, 31– PATSCH 1922, 43; FLUSS, *RE* V, 1935, 311; ALFÖLDY 1964, 87). Фанула Папазоглу је изнела мишљење да су Ардијеји, у време своје највеће моћи, живели на подручју данашње Црне Горе. (ПАПАЗОГЛУ 1963, 71–8). Уп. PAPAZOGLU 1969, 73 „Уништење Ардијејаца нема везе са њиховим ратовима с Аутаријатима. Ардијејце су уништили Римљани много и много доцније. И њихова снага на мору не иде уз ратове с Аутаријатима ... У доба кад су се крвили са својим суседима око сланих извора они нису могли бити поморски народ. То су постали тек доцније.“

⁸⁹⁷ ALFÖLDY 1964, 87; ALFÖLDY 1965, 46–47; WILKES 1969, 163–164.

⁸⁹⁸ *AE* 1950, 44: *pagus Scunasticus* где су насељени ветерани; уп. WILKES 1969, 105, 112.

⁸⁹⁹ ALFÖLDY 1964, 87.

⁹⁰⁰ ALFÖLDY 1965, 178.

⁹⁰¹ Strab. VII 5.5. ALFÖLDY 1964, 87; ALFÖLDY 1965, 46–47; ПАПАЗОГЛУ 1963, 72–74; PAPAZOGLU 1969, 73.

⁹⁰² Cic. *Ad fam.* XIII 77; V 9. 2; V 11. PATSCH 1922, 42; уп. ПАПАЗОГЛУ 1963, 77.

суседи Мелкумана.⁹⁰³ Та вест не говори сасвим прецизно о њиховом положају, али указује да заједницу треба тражити у близини Неретве. Нема епиграфских података који би могли рећи нешто више о овој *civitas* у доба Принципата.

---

⁹⁰³ Ptol. II 16.5.

3.2. *Civitates* Паноније

Најдетаљнији преглед података о pereгриним заједницама Паноније, односно двеју панонских провинција, до данас јесте Мочијева студија из 1959. године, коју допуњавају делови монографије из 1974. Од времена када је Мочи писао о pereгриним *civitates* Паноније до данас већи број нових података до нас је дошао захваљујући новим налазима војничких диплома, а затим епиграфских споменика у камену који откривају нове податке о панонским заједницама. Захваљујући тим документима може се уочити да је век многих pereгриних заједница био дужи него што се то раније сматрало. Како ћемо видети, неке *civitates* постојале су паралелно уз градове за које се сматрало да су својим територијама обухватиле pereгрини цивитет.

Ослањајући се, како на Плинијев списак, тако и на епиграфски материјал, поглавље о pereгриним заједницама Паноније организовали смо у две целине, тако што смо *civitates* груписали према томе да ли их Плиније помиње или не. (I) Прву целину чине заједнице које се спомињу код Плинија у поглављима посвећеним Панонији. Будући да их је овај писац груписао у два списка, који би се могли окарактерисати као (а) географски и (б) абecedни, следили смо његову структуру. Географски списак заједница обухвата *civitates* Серета (§ 3.2.1.1), Серапила (§ 3.2.1.2), Јаса (§ 3.2.1.3), Андизета (§ 3.2.1.4), Колапијана (§ 3.2.1.5) и Бреука (§ 3.2.1.6), које су набројане према свом положају у односу на значајне реке Паноније, Саву и Драву. „Абecedна листа“ највероватније потиче из неког званичног извора, где су, абecedним редом биле пописане панонске pereгрине заједнице; Плиније је изоставио заједнице које је поменуо у претходној листи. У њој су набројане заједнице: Арвијати (§ 3.2.1.7), Азали (§ 3.2.1.8), Амантини (§ 3.2.1.9), Белгити (§ 3.2.1.10), Катари (§ 3.2.1.11), Корнакати (§ 3.2.1.12), Ерависци (§ 3.2.1.13), Херкунијати (§ 3.2.1.14), Латобици (§ 3.2.1.15), Осеријати (§ 3.2.1.16), и Варцијани (§ 3.2.1.17).

(II) Другој целини припадају заједнице Боја (§ 3.2.2.1) и Скордиска (§ 3.2.2.2), које се у Плинијевом опису Паноније не спомињу у формули, већ само као слободна племена, али постоје епиграфски споменици који сведоче да су ова племена у доба Принципата била организована као pereгрине заједнице.

Посебан случај чини племе Котина (§ 3.2.2.3), које је било настањено у Панонији, али није сигурно да су његови припадници имали независну *civitas*.

3.2.1. *Civitates* Паноније у Плинијевом списку

Географски списак заједница Паноније

3.2.1.1. *Civitas Serretum*

Описујући значајне реке Паноније, Плиније је забележио положај неколико панонских заједница које су лежале уз њихове обале. Први су наведени *Serretes*, кроз чију је земљу протицала Драва.⁹⁰⁴ Ток реке се наставља кроз територије Серапила, Јаса, Андизета. Како се заједнице Серета и Серапила (/ Сирапила) помињу се само у Плинијевом списку, док их већ Птоlemeј не помиње,⁹⁰⁵ обично се сматра да до његовог времена нису опстале као независне административне јединице.⁹⁰⁶ Мочи је изнео мишљење да је *civitas peregrina* била или обухваћена територијом Трајанове дедуктивне колоније Петовион, или да јој је атрибуирана, за шта не постоје добри аргументи.⁹⁰⁷

Будући да се поуздано може одредити географски положај Јаса као и источна тачка њихове територије,⁹⁰⁸ Серети се, као и суседни Сирапили, обично

---

⁹⁰⁴ Plin. *NH* III 147.

⁹⁰⁵ Услед недостатка изворних података, о овим двама заједницама говори се често у истоме контексту.

⁹⁰⁶ Mócsy 1959, 28.

⁹⁰⁷ Mócsy 1959, 30. Као пример узима два натписа: *CIL* III 4071: *C. Caesius / C(ai) filius) / Papiria / Ingenuus / Poetovione / v(ivus) fecit) sibi et / Ulpiae Adiutae / coniugi et / Caesiae / Ingenuae [f(iliae)] / [et lib(ertis)] lib(ertabusque)].* *AIJ* 447; *ILJug* 359: *P(ublio) Aelio / Viatori [±3] / et Lic[ini]ae] / C[±3] / V[---* Декуриони домаћег порекла: *CIL* III 4052–4053. Нема никаквих индикација да су стекли грађанско право *per aedilitatem*, као ни да је у питању атрибуција у техничком смислу те речи, в. LAFFI 1966.

⁹⁰⁸ § 3.2.1.3.

смештају западно од њих, у подручје око Петовиона,⁹⁰⁹ у Међимурје (између Драве и Муре).⁹¹⁰ Постоји и мишљење да су Серети живели нешто северније, уз горњи ток Рабе.⁹¹¹ Питање на које се без нових података не може дати поуздано тачан одговор јесте колико је добро интерпретиран Плинијев податак, односно да ли је убикација ових заједница у уже подручје Петовиона поуздана.

Мајер је име *Ser(r)etes* сматрао илирском творбом:⁹¹² изведено је суфиксом *-et*, као и у *An-diz-et*-, *Peuc-et*-, *Dasser-et*-. Овај аутор га доводи у везу са ст.инд. *sarít* „река, поток“, *ser-*, *рє-* „струјати“.⁹¹³ Спрам тога, име „Серети“ би значило „племе које живи уз реку“, што би се могло односити на Драву. Име заједнице, према овој тумачењу, може се сврстати у групу са Колапијанима, Аравијатима,⁹¹⁴ чија су имена у вези са рекама уз коју су живели. И у новијој литератури се имена Серета и Серапила третирају као панонска.⁹¹⁵ Према Флусу, на кога се ослања и Мочи име племена је келтско.⁹¹⁶

Алфелди је изнео мишљење да те две заједнице спадају међу *civitates* које су организоване након успостављања римске управе, од становништва које је у предримско доба било припадало племену Тауриска.⁹¹⁷ Уз ове се две заједнице везују домаћа, келтска имена петовионског подручја:⁹¹⁸ *Atto (lib.) (AE 1986, 573)*;

---

⁹⁰⁹ MÓCSY 1959, 16; MÓCSY 1962, 605; MÓCSY 1974, ALFÖLDY 1966a, 239: “Im ehemaligen sud-westpannonischen Tauriskerland kennen wir nach der römischen Eroberung mehrere peregrine Gemeinden ... die Serapilli und Serretes in der Gegend Poetovios“. У предримско доба је становништво било под једним именом Тауриска, након успостављања римске управе свака *civitas* носила сопствено име.

⁹¹⁰ Регистрован је 21 антички локалитет.

⁹¹¹ REDŐ: ŠAŠEL KOS / SHERER 2003, 192.

⁹¹² И Мочи на једном месту име Серета сматра илирском творбом: MÓCSY 1962, 606.

⁹¹³ MAYER 1935, 72–73; MAYER 1957, 301: „Flußanwohner“; KRAHE 1955, 111; ANREITER 2001, 126, 128. Елемент *ser-* (*sr-*) у: Σερ-έτ-ιον (Cass. Dio LVI 12. 1), *Servitium*, *Sarnade*, *Saritte*, *Sirmium*.

⁹¹⁴ MEID 2005, 24.

⁹¹⁵ ANREITER 2001, 124–125, 127–128, 201; MEID 2005, 24.

⁹¹⁶ FLUSS, *RE* II A, 1665, 1745.

⁹¹⁷ ALFÖLDY 1966a, 239: “Im ehemaligen sud-westpannonischen Tauriskerland kennen wir nach der römischen Eroberung mehrere peregrine Gemeinden ... die Serapilli und Serretes in der Gegend Poetovios“.

⁹¹⁸ FLUSS, *RE* II A, 1665 1745; MÓCSY 1959, 28.

Aisia (CIL III 4033); *Cartoria Calandina* (CIL III 13412; AIJ 394), *Ceiunius, M. Ulpus Cutio*,⁹¹⁹ *Meduillia Matiera, Meduillia Respecta* (CIL III 4083), *Maro, Suadra* (CIL III 4103), међутим не може се тврдити да су њихови носиоци припадали управо овим заједницама.

Са Серетима је довођено у везу име путне станице *Serota*,⁹²⁰ која је код Птоlemeја забележена као Σίροτα.⁹²¹ Станица се убицира у околину данашње Вировитице, што би можда могла бити индиција да ово племе треба тражити нешто источније на току Драве, него што је то положај који им је одредио Мајер, а затим и Мочи.

Премда нисмо обавештени о појединостима које се тичу ове заједнице, може претпоставити да се у раном периоду, првој половини I века, њихов статус и уређење није се разликовао од статуса других *civitates* покороног Илирика. У подручју Петовиона је од времена освајања била стационирана легија, која је могла давати префекте перегриним заједницама.

3.2.1.2. *Civitas Serapillorum*

Серапили се, као и њихови суседи Серети, јављају се само код Плинија, који их помиње међу племенима која живе уз Драву.⁹²² Етимологија имена зависи од тога које читање треба прихватити. Кодекси дају три облика: *Ser(r)apillos*, *Syrapillos* и *Sirapulos*. Крае, за њим и Мајер изнели су мишљење да је коректан облик етнонима *Syrapilli*, према рукописима E^sD. Име племена би у том случају било изведено из РИЕ **su-ró-s* „слан“ и **ap-* „вода“,⁹²³ елемент који се јавља и у *Col-ap-is*, *Col-ap-iani*. Етникон би према овом тумачењу значио „Слатињани“. На основу тога Мајер је локализовао ову заједницу у околину

---

⁹¹⁹ MEID 2005, 267.

⁹²⁰ *Tab. Peut.; It. Ant.* 130.4; *It. Hieros.* 562.5; Rav. 4.19. Уп. FLUSS, *RE* II A/2, 1923, 1665, 1738; PAVAN 1955, 376; ANREITER 2001, 127.

⁹²¹ Ptol. II 14. 4.

⁹²² В. § 3.2.1.1.

⁹²³ MEID 2005, 24 “Wasservort”.

сланих извора код места Рогашка Слатина, југозападно од Птуја.⁹²⁴ Анрајтер их смешта нешто источније, око Бедње.⁹²⁵ Уколико је исправан облик *Serapilli*, етноним би био изведен од *ser-* (*sr-*), „тећи“, као и *Ser(r)etes*, *Serota*, *Sirmium*, итд.⁹²⁶ Облик *Sirapilli* за који се Детлефсен одлучио у свом издању може произићи из обе варијанте.⁹²⁷

Према Мочију, Серапили су у време Хадријана још увек били *peregrini*.⁹²⁸ Међутим, нема података који би било потврдили било побили то мишљење, будући да о овој заједници, осим помена у Плинијевом списку, нема никаквих обавештења. Шандор Сопрони је изнео могућност да је на територији ове *civitas* настао муниципиј Халиканум⁹²⁹ — место које Птоlemeј бележи као Ὀλίμακον.⁹³⁰ Један натпис из Аквинкума сведочи о муниципалном статусу Халиканума,⁹³¹ а град се убицира у место Свети Мартин на Мури или у Ландаву, где је посведочена бенефицијарна станица.⁹³² Међутим, на основу расположивог стања у изворима не може рећи да ли је град настао на темељу ове *civitas*.

---

⁹²⁴ MAYER 1935, 73; MAYER 1957, 325; уп. PETRU 1977,

⁹²⁵ ANREITER 2001, 124.

⁹²⁶ В. § 3.2.1.1, нап. 913.

⁹²⁷ Н. КРАНЕ, *Glotta* 21, 191; MAYER 1935, 73; ANREITER 2001, 125: *e > i / _r и y > i*

⁹²⁸ MÓCSY 1974, 145.

⁹²⁹ RE VII 2878; *BAtlas* 20 D3 Halicanum. SOPRONI 1979, 91–98, посебно 95.

⁹³⁰ Ptol. II 14. 4. 7.? *It. Ant.*; Rav.

⁹³¹ SOPRONI, *FolArch* 30, 1979, 91–98; AE 1979, 472: *D(is) M(anibus) | Iuliae Secundinae Q(uinti) | Iuli(i) Secundi filiae do(mo) municipi(o) Alic(ano) ann(or)um XL | Aur(elius) Victor vet(eran)us leg(ionis) II Ad(iutricis) ex str(atore) co(n)s(ularis) coniugi karissi|mae f(acie)udtn) c(uravit)*. Уп. натпис *CIL* XIII 7495; *ILS* 9185 (дат. 222–235.): ... *expl(oratio) | Halic(anensium) [[Alexan]] [[driana]]...*

⁹³² AE 1982, 794.

3.2.1.3. *Civitas Iasorum*

Племе Јаса помиње се први пут код Плинија Старијег, као перегрина заједница у Панонији.⁹³³ Према његовом географском опису Паноније, *civitas Iasorum* се налазила на Драви, између Серета и Серапила на западу и Андизета на истоку. Птолемеј их смешта источно од Колапијана, северно од Осеријата, у источни део Горње Паноније.⁹³⁴ Заузимали су велики простор између Саве и Драве,⁹³⁵ односно између два епиграфски посведочена места: *Aquae Balissae* (одн. *Balizae*) на истоку, које се поуздано убицирају код данашњег Дарувара⁹³⁶ и *Aquae Iassae* на (северо)западу, које су се налазиле на месту Вараждинских Топлица.⁹³⁷ Природну границу на истоку могло је чинити Пожешко горје.⁹³⁸ О пространости племенске територије Јаса говори и податак код Стефана Византинца: Ἰάσ, Ἰλλυρία^ς μέρος, οἱ οἰκοῦνται Ἰᾶται.⁹³⁹

Аутономна управа домаћих првака Јаса посведочена је војничком дипломом *RMD* 205 (бр. **168**) од 5. априла 71. године. Тај диплома, на коју ћемо се нужно осврнути више пута,⁹⁴⁰ представља документ од прворазредног значаја за нашу тему, будући да су у листи сведока забележена имена првака панонских перегриних заједница Јаса (бр. **80**), Бреука (бр. **92**), Боја (бр. **188**, **189**) и Андизета (бр. **85**).⁹⁴¹ За три од четири наведене заједнице институција принцепса је први пут посведочена управо овом дипломом. Неки од аспеката овог важног документа биће размотрени нешто касније. На овоме месту морамо се ограничити на податак који се тиче Јаса. Међу сведоцима конституције

⁹³³ Читање *IASORVM* (?) у натпису на такозваном бронзаном „медаљону Јаса“, откривеном у Самобору, (HRČIĆ, *Numizmatika* V, 1953, 10–12) с правом одбацује: RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1965, 89–91; 1968, 13дд. = 1989, 539–543.

⁹³⁴ Ptol. II 14. 2: Ἰάσσιοι.

⁹³⁵ Данашња Бјеловарско–билогорска жупанија централне Хрватске.

⁹³⁶ *It. Ant.* 265.7: *Aquis Balissis*.

⁹³⁷ *CIL* III 4121 = *ILS* 704 = *AIJ* 469.

⁹³⁸ SCHNEJVAL 2003, 395; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 76; уп. § 3.2.1.4.

⁹³⁹ Steph. Byz. *Ethn.* 322.16.

⁹⁴⁰ § 3.2.1.4, § 3.2.1.6, § 3.2.2.1.

⁹⁴¹ Нап. 940.

потписан је *T. Flavius Serenus princ(eps) Iasorum*. Он је једини досад познати званичник ове заједнице. Међу петорицом панонских *principes*, чија се имена у овоме документу помињу, *Serenus* је једини који носи *tria nomina*, док су остали посведочени као перегрини. Чињеница да су поглавари племенских заједница Паноније узети за сведоке дипломе из 71. године указује да такав избор треба тумачити као пропагандни потез.⁹⁴² За ову претпоставку говори то што су имена четири од пет првака перегрина, премда су они свакако добили римско грађанско право,⁹⁴³ и што се њихове функције *princeps civitatis* изричито помињу у натпису. Панонска племена су била награђена за то што су подржале *partes Flavianae* у *bellum Vitelli*,⁹⁴⁴ што се најпре могло огледати појединачној додели грађанског права племенској аристократији, мада би се можда могло рачунати и са доделом латинског права неким заједницама.

О правном статусу домаћег становништва ове заједнице врло смо слабо обавештени.⁹⁴⁵ Епиграфски споменици показују да је регрутација у помоћне одреде из племена Јаса вршена од I века (бр. **81**). Према натпису бр. **82**, видимо да су у III веку служили као преторијанци.

Јаси су етнички припадали панонској групи племена. Додуше, антропонимијски инвентар заједнице Јаса прилично је сиромашан, али се домаћи топоними: *Balizae*,⁹⁴⁶ (*Aquae*) *Iasae*,⁹⁴⁷ *Iovista*,⁹⁴⁸ *Cocconae*,⁹⁴⁹ бесумње могу третирати као панонски.⁹⁵⁰ Обично се сматра да је име племена Јаси изведено из корена **ias* /**ies* (инд. *yas-*, *yasati*, *yasyati*, гр. ζέω < ζέσω), „кипети, пенити се“. Из истог корена је изведено и име станице *Iasulones* коју бележи *It.*

⁹⁴² DUŠANIĆ 1984, 101–104; DUŠANIĆ 2007, 66, 78; *CIL* XVI 16, *testis* 4: *Alexandri Magni Macedon*.

⁹⁴³ Уп. бр. **189**, **190**, **191**, **192**.

⁹⁴⁴ Уп. војничке дипломе из 70/71. год.: бр. **54**, **65**, **95**, **96**.

⁹⁴⁵ Уп. MÓCSY 1959, 27 и бр. 59/1: *CIL* III 10865.

⁹⁴⁶ ANREITER 2001, 208–209: **balissa-* (< **balisja*), „pannonisch... in Bedeutung ‘sprudelnd, aufschwellend’“.

⁹⁴⁷ ANREITER 2001, 67–68, 208.

⁹⁴⁸ ANREITER 2001, 72–73.

⁹⁴⁹ MAYER 1957, 194; ANREITER 2001, 55–56.

⁹⁵⁰ ANREITER 2001, ss.vv. (в. нап. 946–949).

Ant. 264.5, и која се убицира у место *Varacska*, на југозапад од Аквинкума.⁹⁵¹ Према Мајеру етноним доводи се у везу са бројним термалним изворима њихове територије.⁹⁵² Његово би тумачење значења етнонима *Jasi* било „*Топличани*“.⁹⁵³

О бањском карактеру јасијске заједнице говоре, између осталог, називи насеља *Aquae*. Осим тога, бројна светилишта и вотивни споменици са овог простора посвећени су божанствима заштитницима здравља (Силвану, нимфама, Дијани,⁹⁵⁴ итд.). У Дарувару је откривено Силваново светилиште.⁹⁵⁵ У другом јасијском центру *Aquae Iasae*, према Рендић-Миочевићу, забележено је четрнаест споменика посвећених нимфама.⁹⁵⁶ Један натпис из Вараждинских топица посвећен је Нимфама са епитетом *Iasae*, који се односи на топоним, али могуће и на његово првобитно значење;⁹⁵⁷ осим тога *Nymphes* се јављају са епитетом *salutares*,⁹⁵⁸ дакле представљају персонификацију лековитих извора.⁹⁵⁹

На основу натписа из Дарувара, на којима се помиње *res publica Iasorum*,⁹⁶⁰ Мочи је сматрао да је заједница остала перегрина до Каракалиног едикта, а да је насеље Јаса које је забележено као *res publica*, била псеудо-муниципална творевина без градског статуса.⁹⁶¹ Међутим, 1964. године објављен је натпис из Дарувара који је показао да је главно насеље Јаса ипак имало муниципални

⁹⁵¹ MAYER 1935, 70–71; ANREITER 2001, 68–69; SCHEJBAL: ŠAŠEL KOS / SCHERRER 2004, 106–107.

⁹⁵² SCHEJBAL 2003, 394–395 наводи 25 гео-термалних извора на подручју које су у античко доба настањивали Јаси.

⁹⁵³ MAYER 1935, 69–70; 1957, 162; 1959, 52; ANREITER 2001, 68: “wellen, schäumen, siedeln”. За другачије тумачење в. SCHEJBAL 2003, 393–416, који име племена доводи у везу са кореном *-ias / -iat*. Име би према аутору значило: „Исцелитељи“.

⁹⁵⁴ *AIJ* 459, 460; *ILJug* 1166. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1979–1980, 110–111 = 1989, 508–509; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1991–1992, 69.

⁹⁵⁵ *AE* 1978, 657.

⁹⁵⁶ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1991–1992, 69 и нап. 14.

⁹⁵⁷ *AE* 1985, 714: *Nymphis | Iasis...*

⁹⁵⁸ *CIL* III 10891. Уп. *IMS* IV 105 (Куршумлијска бања).

⁹⁵⁹ RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1979–1980, 110–111 = 1989, 511 указује да у Вараждинским топицама преовладао култ *numina*, односно Нимфа; Силван се не јавља на споменицима овог места.

⁹⁶⁰ *CIL* III 4000; *AIJ* 586; *AIJ* 587; В. SCHEJBAL, *Obavijesti* 28, 1996, 28–31.

⁹⁶¹ MÓCSY 1957, 497–498; MÓCSY 1959, 27–28. Уп. § 3.1.3.3.

ранг: *D(is) M(anibus) / P(ublio) Ael(io) P(ubli) fil(io) / Aeliano scri/bae dec(urioni) IIIvir(o) / m(unicipii) Iasorum / an(norum) XLV Ael(ius) / Laelianus / patri piissimo / f(aciendum) c(uravit)*.⁹⁶² Натпис је, осим статуса места, открио да је име града било: *municipium Iasorum*, које показује да је град настао од племенске заједнице, као што је на пример случај са *municipium Latobiorum*, *municipium Dardanorum*, итд., или опрезније речено, настао на територији перегрине *civitas*. Наиме, епиграфски материјал, који у погледу домаће антропониције, није довољно репрезентативан и не дозвољава да кажемо нешто више о односу досељеника и домаћег елемента у томе градском центру. Можемо претпоставити да су досељеници могли имати значајну улогу у погледу романизације и стварању услова за настанак римског града. Натписи бележе присуство странаца, углавном ветрана.⁹⁶³ На основу царског гентилиција, као и на основу тога што се кваторвират у Панонским градовима јавља у Хадријаново доба претпоставља се да је муниципиј настао у време Хадријановог боравка у Панонији 124. године.⁹⁶⁴ Пример Јаса, да термално-религијски комплекс на племенској територији буде уздигнут на ранг муниципија, потпуно је аналоган примеру термалног насеље *Aquae S.*, на територији Дезидијата, са којим смо се раније сусрели.⁹⁶⁵ На основу натписа из Рима (бр. 82), види се да је град имао унутрашњу поделу на *pagi, vici*, која се јавља и другде у Панонији.⁹⁶⁶ Таква подела би могла бити одраз некадашње племенске поделе,⁹⁶⁷ насупрот Мочијевом мишљењу, који је везује искључиво за градове.

Мора се поставити питање колика је била територија овог муниципија, односно да ли је могла покривати читаву некадашњу територију перегрине

---

⁹⁶² ALFÖLDY 1965b, 95–106 (*AE* 1964, 11; *ILJug* 1132).

⁹⁶³ MÓCSY 1959, 27.

⁹⁶⁴ MÓCSY 1959, 134, 136, 177; MÓCSY 1962, 602–605; ALFÖLDY 1964, 218–221; 1965, 93–112; PINTEROVIĆ 1975, 139–140; SCHEJVAL 2004, 108.

⁹⁶⁵ За паралеле из других провинција, нпр. SCHEJVAL 2004, 115: Паралеле у другим провинцијама на пример: подсећао на терме у *Aquae Sulis* у Британији (Bath), које су Римљани изградили на месту „светих“ термалних извора на територији келтског племена *Dobunii*.

⁹⁶⁶ § 3.2.1.6.

⁹⁶⁷ SHERWIN-WHITE 1973, 373.

заједнице, која је, како смо видели, била веома пространа.⁹⁶⁸ Мочи је сматрао да су Вараждинске Топлице — *Aquae Iasae* — припадале територији Петовиона, будући да се на натписима из тога места помињу званичници тога града.⁹⁶⁹ Још је Мајер поставио питање да ли су *Aquae Iasae* уопште припадале Јасима, будући да је место од Дарувара (где се налазио центар заједнице Јаса) удаљено готово 100 километара.⁹⁷⁰ Алфелди међутим доводи натпис из Вараждинских Топлица на којем се помиње један декурион муниципија у везу са овим градом.⁹⁷¹

Натписи

80. (= бр. **168**, стр. 270). Сведок војничке дипломе из 71. године.

t. 1: T(iti) Flavi Sereni princ(ipis) Iasio(rum).

81. Војничка диплома из 85. године *Frontoni Sceni f(ilio) Iaso.*

CIL XVI 31.

*Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus | Augustus Germanicus pontifex
maximus | tribunic(ia) potestat(e) IIII imp(erator) VIII co(n)s(ul) XI | censoria
potestat(e) p(ater) p(atriciae) | iis qui militaverunt equites et pedites in alis | sex et
cohortibus decem et quinque quae ap(pell)antur I civium Romanorum et I et II |
Arvacorum et Frontoniana et Praetoria et | Siliana et I et I Montanorum et I Noricorum |
et I Britannica milliaria et I Brittonum | milliaria et I et I Alpinorum et I Lusitano(rum) et
II Asturum et Callaecorum Lucensium et V Gallo(rum) et VI Thracum et VII Breucorum
et VIII | Raetorum et sunt in Pannonia sub L(ucio) Funisu(l)ano Vettoniano quinque et
vicens // pluribusve stipendiis emeritis dimissis | honesta missione quorum nomina
sub(s)cripta sunt ipsis liberis posterisque eorum | civitatem dedit et conubium cum
uxoribus | quas tunc habuissent cum est civitas iis data | aut si qui caelibes essent cum*

⁹⁶⁸ Уп. § 3.2.1.6.

⁹⁶⁹ МÓCSY 1959, 30 и нап. 107; RENDIĆ-МIOČEVIĆ 1991–1992, 69.

⁹⁷⁰ МАУЕР 1935, 72.

⁹⁷¹ Натпис *CIL III 10891; AIJ 464; ALFÖLDY 1964a, 95: Nymphis | salutarib(us) | Aug(ustis) sac(rum)
| Iul(ius) Maximu[s] | dec(urio) muni(cipii) | [Iasorum].*

iis quas postea | duxissent dumtaxat singuli singulas | Nonis Septembr(ibus) | D(ecimo) Aburio Basso Q(uito) Iulio Balbo co(n)s(ulibus) | cohort(is) I Lusitanorum cui prae(e)st | C. Cisso C(ai) f(ilius) Ste(llatina) Honoratus | ex pedite | Frontoni Sceni f(ilio) Iaso | descriptum et recognitum ex tabula aenea | quae fixa est Romae in Capitolio || Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus | Augustus Germanicus pontifex maximus | tribunic(ia) potestat(e) IIII imp(erator) VIII co(n)s(ul) XI | censoria potestat(e) p(ater) p(atriciae) | iis qui militaverunt equites et pedites in alis | sex et cohortibus decem et quinque quae ap(pell)antur I civium Romanorum et I et II | Arvacorum et Frontoniana et Praetoria | et Siliana et I et I Montanorum et I Norico(rum) et I Britannica milliaria et I Britto(num) milliaria et I et I Alpinorum et I Lu(sitanorum) et II Asturum et Callaecorum Lucensi(um) et V Gallorum et VI Thracum et VII Breuco(rum) et VIII Raetorum et sunt in Pannonia | sub L(ucio) Funisulano Vettoniano quinque et | vicenis pluribusve stipendiis emeritis | dimissis honesta missione quorum nomina | subscripta sunt ipsis liberis posterisque eo(rum) civitatem dedit et conubium cum uxori(bus) quas tunc habuissent cum est civitas iis | data aut si qui caelibes essent cum iis quas pos(t)ea duxissent dumtaxat singuli singulas | Nonis Septembr(ibus) | D(ecimo) Aburio Basso Q(uito) Iulio Balbo co(n)s(ulibus) | cohort(is) I Lusitanorum cui prae(e)st | C. Cisso C(ai) f(ilius) Ste(llatina) Honoratus | ex pedite | Frontoni Sceni f(ilio) Iaso | descriptum et recognitum ex tabula aenea quae | fixa est Romae in Capitolio in basi columnae parte | posteriore quae est secundum Iovem Africum || C(ai) Iuli Longini | Q(uinti) Caecili Victoris | C(ai) Iuli Valentis | Sex(ti) Elei Pudentis | P(ubli) Valeri Rufi | L(uci) Caecili Flacci | C(ai) Iuli Severi.

Scenus (OPEL IV 55) је далматско-панонско име, уп. КАТИЋИЋ 1976, 180; *Serenus* често у Панонији (OPEL IV 71).

82. Натпис из Рима.

CIL VI 3297; DOBÓ 1975, 115; ALFÖLDY 1965a, 107.

D(is) M(anibus) | Ulp(ian)us Cocceius eq(ues) s(ingularis) d(omini) n(ostri) | castris nov(is) t(urma) Kast(ian)us ex Pan(nonia) | sup(eriore) natus ad Aquas Balizas | pago Iovista vic(o) Coc[...]netibus stip(endiorum) XII ann(or)um XXX [...] | Victor frater et Iul(ius) Proc[...] | [he]r(ed)es feceru[nt].

Когномен дедиканта *Cocceius* (*OPEL* II 67) указује на домаће порекло (MÓCSY 1959, 27). *Pagus Iovista* доводи се у везу са *Iovia, Botivo*.⁹⁷² Име подсећа на *vicus Iosista* (*ILJug* 3013). *Vicus Coc[co?]nes* помиње се у итинерарима: *It. Hieros.* 562.4 *Cocconis*; *Rav.* 4.19: *Cusconis*. За сличну организациону структуру у Панонији уп. Цибале (§ 3.2.1.6).

83. Натпис на мермерној плочи из Аквинкума.

DOMASZEWSKI, *JÖAI* 7, 1904, Bbl. 11–14, фот.

Читање према фотографији, објављеној уз чланак Домашевског гласило би:

*Cives I[asi?] ex pr(ovincia) P(annonia) s(uperiore) q(ui)] | milit(averunt) in
lę[g(ione) II Adiut(rice) p(ia) f(ideli)] | sub Iall(io) Ba[ssso leg(ato)] | Aug(usti)
pr(o) pr(aetore) e[st Appio Cl(audio)] | Martiale [leg(ato) leg(ionis) s(upra)
s(criptae)] quod ho(nesta) m[is(sione) mis(si) s(un)t?] | M. Ulpius Quietus et [---
mag(istri)] | ded(icatum) VI id(us) Iu[. Silvano] et Augurino [co(n)s(ulibus)
v(otum) s(olverunt) l(ibrentes) m(erito)].*

Читање натписа није сасвим поуздано. На фотографији се види само доњи сериф. EGGER (*non vidi*) чита: *cives B[oi]*. Домашевски као паралелу наводи натпис *CIL* VI 32557: *cives Cotini ex provincia Pannonia inferiore*.⁹⁷³

3.2.1.4. *Civitas Andizetum*

Међу заједницама које Плиније наводи уз ток реке Драве, најисточнија је била *civitas* Андизета (*Andizetes*). Плинијевом податку одговара и Птоlemeјев распоред заједница за овај део Паноније: у његовој *Географији* Андизети су

---

⁹⁷² ANREITER 2001, 70–75.

⁹⁷³ Уп. § 3.2.2.3.

смештени између Херкунијата и Бреука, западно од Амантина и Скордиска.⁹⁷⁴ Страбон их, уз Бреуке, помиње међу панонским племенима.⁹⁷⁵

Заједници Андизета се приписује врло велика територија: од планине Папука у околини Пожеге,⁹⁷⁶ па све до ушћа Драве у Дунав, док је на северу могла заузимати простор до обронака Мечека у околини Печуја. На југ се заједница најдаље простирала до реке Вуке,⁹⁷⁷ јер су данашњи Винковци и Вуковар већ припадали Бреуцима. Могуће је, додуше, да јужну границу *civitas* ипак треба тражити северније, уколико је Бреуцима припадао и *Teutoburgium*, односно цео простор до ушћа Драве.⁹⁷⁸ Наиме, не може се са сигурношћу рећи колики је део ове регије административно улазио у територију перегрине заједнице. Врло је могуће да она није обухватила цео простор који јој се приписује, поготово што је *civitas* могла бити мања од првобитне територије које је слободно племе заузимало у предримско доба.⁹⁷⁹ У светлости новијих епиграфских сведочанстава нешто више се може рећи о улози Андизета у догађајима I века, као и о уређењу њихове перегрине заједнице.

Најранији од иначе малобројних података о племену Андизета пружа један натпис из I века, пронађен 80-тих година двадесетог века у каријској Афродизијади (бр. 84), на којем је забележен $\epsilon\theta\nu\omicron\varsigma \text{ } \text{A}\nu\delta\acute{\iota}\zeta\eta\tau\omicron\nu$. Споменик припада већ поменутој серији из афродизијског *Sebasteion*-а, у чијем је северном портику подигнут низ статуа са натписом, које приказују персонификације народа побеђених у време Августа.⁹⁸⁰ Сматра се да је комплекс, чија изградња

---

⁹⁷⁴ Ptol. II 15. 2: $\text{A}\nu\delta\acute{\iota}\zeta\eta\tau\epsilon\varsigma$.

⁹⁷⁵ Strab. VII 5. 3: $\text{A}\nu\delta\acute{\iota}\zeta\eta\tau\iota\omicron\nu$.

⁹⁷⁶ *Mons Claudius?* За западну границу Андизета према Јасима, уп. DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 77: око Доњег Михољца на Драви.

⁹⁷⁷ MÓCSY 1959, 74–75; MÓCSY 1966, 606; уп. DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 77.

⁹⁷⁸ В. § 3.2.1.6, стр. 106 и нап. 1045: Бреуцима је могао припадати и подунавски кастел *Teutoburgium*, у Даљу.

⁹⁷⁹ У томе смислу и MÓCSY 1974, говорећи уопштено о политици према перегриним заједницама.

⁹⁸⁰ Изградња комплекса *Sebasteion* пада у време од Тиберијеве владе до Нерона, у неколико етапа, али је садржај углавном концентрисан око Августових победа. REYNOLDS 1981, 326–7; SMITH 1988; уп. WILKES 1992, 207; NICOLET 1991, 45–47: истиче подударности са *RGDA*.

пада у време династије Јулијеваца–Клаудијеваца,⁹⁸¹ настао према неком римском узору, какав би могао бити Августов *Porticus ad Nationes*, премда су и други извори могли имати утицаја на садржај комплекса.⁹⁸² Пропагандна улога афродизијадског споменика различита је од свог римског узора, намењена је другачијој публици, али преноси важне поруке извора⁹⁸³ и осветљава неке аспекте политичке историје с почетка Принципата.

Поједина племена — ἔθνη — персонификована статуама жена, узета су као *pars pro toto*. Симболички, она представљају саму победу, уједно и сва племена савладана у истој кампањи. Можемо се послужити примером Трумплина, који у овоме контексту симболизују победу над свим алпским племенима.⁹⁸⁴ Покоривање алпских племена помиње се у *Res Gestae* (с. 26), а племена су забележена на споменику *Trophaeum Alpium* (CIL V 7817), чији текст преноси и Плиније Старији (Plin. *NH* III 136),⁹⁸⁵ где су Трумплини наведени на првом месту, вероватно као најзначајнији. Веза између и августовских победа, њиховог помена у *RGDA* и афродизијадских споменика може се успоставити и на другим местима, нпр. *Callaeci*, Арапи итд.⁹⁸⁶ Аналогно томе, статуа која приказује персонификовани ἔθνος Ἀνδιζήτων означава победу над панонским племенима. Али на који догађај сећа овај споменик? Р. Смит, који је објавио опширан чланак о *simulacra gentium* афродизијског комплекса, види тешкоћу у томе што се спомињу три племена која припадају Илирику. Док за споменик Јапода (бр. 1) може поуздано узети да симболизује Октавијанова освајања у Илирику,⁹⁸⁷ код тумачења споменика Пируста и Андизета наилази се на извесне тешкоће. Н. Камби сматра да су међу изгубљеним статуама портика морали бити приказани Делмати и Панони (*sic*),⁹⁸⁸ што, имајући у виду симболични

⁹⁸¹ О постепеном настанку комплекса: REYNOLDS 1981, 327; SMITH 1988, 57–58.

⁹⁸² *Serv. Ad Aen.* VIII 721, уп. SMITH 1988, 50; NICOLET 1991, 47; CAREY 2003..

⁹⁸³ Р. LIVERANI, ‘Nationes’ e ‘civitates’ nella propaganda imperiale, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung* 1995, 219–249.

⁹⁸⁴ *I Aph* 9.3: ἔθνους | Τρουνπειλω[v]. SMITH 1988, 58; CAREY 2003, 68.

⁹⁸⁵ Уп. § 2.4.

⁹⁸⁶ *RGDA* 26 и натпис: REYNOLDS 1981, 317–27, бр. 21; *I Aph* 9.4.

⁹⁸⁷ Натпис бр. 1.

⁹⁸⁸ CAMBI 1999–2000, 130–131.

карактер ових споменика, не изгледа ни као добро нити вероватно објашњење. С обзиром на друге изворне податке који говоре о догађајима у Илирику, могло би се најпре доћи до закључка да Пирусти симболизују слом Далматско-панонског устанка,⁹⁸⁹ док споменик Андизета највероватније сећа на нешто раније догађаје Панонског рата.⁹⁹⁰ Наиме, симболика споменика би се могла везати за податак о изласку Рима на Дунав, који је забележен у *Res Gestae Divi Augusti* (с. 30): *Pannoniorum gentes, quas ante me principem populi Romani exercitus nunquam adit, devictas per Ti. Neronem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani subieci, protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danui.* У истоме пасусу Август каже: *Citra quod Dacorum transgressus exercitus meis auspiciis victus profulgatusque est, et postea trans Danuvium ductus exercitus meus Dacorum gentes imperia populi Romani perferre coegit* што може се поклапати са спомеником из исте серије, који персонификује побеђени ἔθνος Δακῶν.⁹⁹¹ Тешко је замислити да се ради о одступању, стога би се симболика споменика Андизета најпре могла везати за догађаје који су забележени у *Res Gestae*.

На овоме месту мора се преиспитати улога Андизета у крупним догађајима у Илирику у време Августовог Принципата, односно у догађајима Панонског рата. Она је врло вероватно била проминентнија него што се раније у науци мислило. О томе говори чињеница да се на споменицима пропагандног карактера појављују Андизети, а не, на пример, Бреуци, како би се могло очекивати на основу литерарних извора који бележе ове догађаје.

Управа и организација перегрине заједнице Андизета у најранијем периоду римске провинцијске управе у Панонији вероватно се није разликовала од

---

⁹⁸⁹ Уп. Vell. Pat. II 115. 2.

⁹⁹⁰ REYNOLDS 1981, 326–327; SMITH 1988, 58 остављају места за обе могућности Панонски рат или Далматско-панонски устанак. За освајање панонских племена у време Тиберијевог рата: MÓCSY 1974, 55. За археолошке трагове присуства римске војске пре Батоновог устанка, који сведоче да је земља Андизета била под римском контролом непосредно после Панонског рата уп. PINTEROVIĆ 1967, 56; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 107.

⁹⁹¹ REYNOLDS 1981, 317–27, бр. 17; SEG 31, 1981, 926, BullÉp 1982, 356; SEG 35, 1082; SMITH 1988, 55, бр. 6.

других. Префекти за ову *civitas* нису посведочени, али с обзиром на њихов положај уз важне водене комуникације, и у организационом смислу уз *ripa Danuvii*, може се претпоставити да су били под префектуралном управом.⁹⁹² О управи племенских првака нешто смо боље обавештени захваљујући новијим епиграфским подацима. Једини досад посведочени принцепс peregrine заједнице Андизета, *Breucus Isticani f. princ(eps) Antizit(ium)*, забележен је, као и *principes* панонских Јаса, Бреука и Боја, међу сведоцима конституције *RMD* 205 (бр. **85** = **168**).⁹⁹³ Податак показује да је peregrina заједница Андизета у раним годинама Веспасијановог принципата под аутономном управом племенских првака (*terminus ante quem* 71. година).

Андизети су припадали панонском становништву које је насељавало посавску и део подравске регије.⁹⁹⁴ Били су сродни племену Бреука. Етноним *An-diz-et-es* изводи се из корена *diz-* < **deig'h-*;⁹⁹⁵ док је префикс чест *an-* у илирским топонимима (нпр. *An-detrium*, *An-derva*, итд.) и у личним именима. У документима који говоре о заједници Андизета забележено је свега неколико личних имена: *Breucus*, *Isticanus*, *Passeris*. У инвентар андизетских имена Мочи убраја и (*Ulpus*) *Pirus*, (*Ulpia*) *Ruca*,⁹⁹⁶ премда се не може поуздано утврдити да ли припадају овој заједници.

Према мишљењу А. Мочија, Хадријанова колонија Мурса⁹⁹⁷ настала је на делу територије андизетске *civitas*, а касније и муниципиј Мурсела.⁹⁹⁸ Новији епиграфски подаци, међутим, показују да је племенска заједница Андизета постојала у непромењеном статусу након оснивања колоније Мурсе. Захваљујући једном новијем открићу војничке дипломе, чији је датум издавања 154. година (бр. **86**), епиграфски је посведочено постојање peregrine заједнице

---

⁹⁹² Уп. § 3.2.1.6, стр. 111. DUŠANIĆ 2004, 256, нап. 47 (за однос *ripa*-рудници–peregrini).

⁹⁹³ В. бр. **92** = **168**.

⁹⁹⁴ MÓCSY 1959, 55; MÓCSY 1974, 14.

⁹⁹⁵ MAYER 1957 је изводио име од *dhgeigh, зид, утврда, грч. τεῖχος; ANREITER 2001, 31–32; MEID 2005, 24–25: *digjā > *dizā*.

⁹⁹⁶ *CIL* III 3311 = 10292; *RIU* 990; MÓCSY 1959, 260, 216/6. *OPEL* IV 32.

⁹⁹⁷ *CIL* III 3279 = 10260: *Divo Hadriano Mursenses conditori suo*. Ptol. II 15.4 Μουρσία.

⁹⁹⁸ MÓCSY 1959, 74 и нап. 398: “Villicth unter Caracalla: *CIL* III 10246”.

Андизета средином другог века,⁹⁹⁹ а вероватно и доцније, што указује на то да оснивање римске колоније на овоме простору у административном смислу није погађало суседну перегрину заједницу.¹⁰⁰⁰ Тешко је одредити да ли је део територије одвојен од заједнице и додељен колонији или јој није ни припадао.

Натписи

84. Натпис на плочи од белог мермера која је припадала бази за статуу. Пронађен 1982. године у комплексу *Sebasteion* у Афродизијади у Карији.¹⁰⁰¹

SMITH 1988, 55–77; *SEG* 35, 1082; *I Aph* 9.23.

Ἔθνους | Ἀνδιζήτων.

Датум: I век.

85. Сведок војничке дипломе из 71. године, *RMD* 205 = бр. **168**, стр. 270.

t. 5: Breuci Isticani filii princ(ipis) Antizit(ium).

Име *Isticanus* јавља се први пут на овоме месту.

86. Војничка диплома од 24. септембра 154. године додељена *Claudio Passeris f. Marcello Antiz(eti)*.

P. WEIB, *ZPE* 146, 2004, 247–254; *AE* 2004, 1923.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f. divi Traiani Parthic(i) nep(os) divi Nervae pronep(os) T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius, ponti(fex) max(imus), trib(unicia) pot(estate) XVII, imp(erator) II, co(n)s(ul) IV, p(ater) p(atriciae), equitib(us) et peditib(us) qui milit(averunt) in alis V quae appel(lantur) I Flav(ia) Aug(usta) Brit(annica) (miliaria) et I Thrac(um) veter(ana) et I c(ivium) R(omanorum) et I praetor(ia) c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et coh(ortibus) XIII III

⁹⁹⁹ Регрутован је најкасније 129. (P. WEIB, *ZPE* 146, 2004, 253).

¹⁰⁰⁰ MÓCSY 1959, 75; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 72: сматра Мурсу андизетским насељем.

¹⁰⁰¹ WILKES 1996, 554.

Batavor(um) (miliariae) vexil(latio) et I Alpinor(um) pedit(ata) et I Noricor(um) et III Lusitan(orum) et II Ast(urum) et Callaec(orum) et VII Breucor(um) et I Lusit(anorum) et II Aug(usta) Thrac(um) et I Montan(orum) et I Thracum c(ivium) R(omanorum) et I Campan(orum) volunt(ariorum) et sunt in Pannon(ia) Infer(iore) sub Iallio Basso leg(ato) quinis et vicenis item classic(is) senis et vicenis plurib(us)ve stip(endis) emerit(is) dimis(sis) honest(a) mission(e) quor(um) nomin(a) sub[scr]ipta sunt civit(atem) Roman(am) qui eor(um) non habe[r(ent)] item filis classic(orum) dedit et conub(ium) cu[m] uxor(ibus) quas tunc habuis(sent) cum est civitas is data aut cum is quas postea duxiss(ent) dumtaxat singulis. A(nte) d(iem) V k(alendas) Oct(obres) Sex. C[a]lpurnio Agricola, Ti. Cl(audio) Iuliano co(n)s(ulibus). A[l]lae praetoriae c(ivium) R(omanorum) cui praest C. Rutilius Honoratus Hadr(ia) ex gregale Claudio Passeris f. Marcello Antiz(eti) et Mummae Retimes fil. uxori eius Erav(iscae). Descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea quae fixa est Romae in muro post templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam. M. Servili [Ge]tae, L. Pulli Chresimi, M. [Se]ntili Iasi, [Ti. Iuli] Felicis, [C. Iuli] Silvani, [C. Pompo]ni [St]atiani, [P. Ocili] Prisci.

Прималац је служио у јединици *ala praetoria c(ivium) R(omanorum)*.¹⁰⁰² Он носи гентилно име *Claudius*, без преномена. Име *Passer* је посведочено више пута у Панонији (*CIL* III 11045, *AE* 2005, 1238 и као когномен: *Passerianus* (*CIL* III 4407). Јавља се и у Норику (*ILLPRON* 251, 1128, 1351), осим тога у Галији, Италији и једанпут у Рецији; уп. FALILEYEV 2007, 260. Конституцијом је добила грађанско право супруга *Mumma Retimes fil.* која је пореклом била из племена Ерависка.

3.2.1.5. *Civitas Colapianorum*

Племенска заједница Колапијана налазила се, према Плинијевом сведочанству, уз обалу Саве,¹⁰⁰³ где их, уз Бреуке, помиње као важнија племена (*populorum haec capita*). Суседне *civitates*, са којима су Колапијани делили савско приобаље, наведене су у другој, абecedној, листи. Птоlemeј, који их помиње под именом Κολαπιανοί. Он непрецизно смешта то племе „испод“

¹⁰⁰² За јединицу уп. M. ROXAN, *ZPE* 127, 1999, 259.

¹⁰⁰³ Plin. *NH* III 147: ... *Saus per Colapianos*.

Боја.¹⁰⁰⁴ На основу имена заједнице, изведеног из хидронима *Colapis*,¹⁰⁰⁵ мод. Купа, положај племена може се ближе одредити у долину ове реке, која се у Саву улива код Сисције, тачније у њен средњи и доњи ток.¹⁰⁰⁶ Перегриној *civitas* Колапијана се спрам тога начелно приписује подручје између Саве и Купе, западно од Сисције, премда није прецизно утврђено куда су ишле границе *civitas* и колика је била њена територија у римско доба.¹⁰⁰⁷ Затим, тешко је рећи где је и да ли је територија Колапијана директно излазила на Саву.¹⁰⁰⁸ У савременој литератури често се наводи да је домаће становништво Сисције припадало племену Колапијана, односно да је Сисција настала на територији овога племена.¹⁰⁰⁹ Чини се да би било исправније рећи да је заједница под именом *Колапијани* формирана у римско доба од веће, јужнопанонске, групе.¹⁰¹⁰ Та се група простирала у данашњој Банији (Петриња, Глина, Костајница, Двор), Кордуна (Петрова гора, Слуњ), затим у подручју око Карловца и река Купе и Коране, на југ до области око Цазина¹⁰¹¹ — групе којој је етнички припадало и

---

¹⁰⁰⁴ Ptol. II 14.2.

¹⁰⁰⁵ МАЈЕР 1935, 73: *Col-ap-is q^uol-ap*, „крива река“; уп. J. ŠAŠEL, *ArhVest.* 36, 1985. ANREITER 2001, 225–228.

¹⁰⁰⁶ Купа извире у Горском Котару (територија Јапода). Страбон помиње реку Колапис (Κόλαπις) на више места: На једном месту (IV 6.10) каже да тече из Алпа и да се улива у Саву (код Сегестике); а на другом (VII 5.2) да се Ноар (неидентификована река) обогаћује водом од Колаписа који тече од Албијске планине кроз земљу Јапода и сусреће се с Дунавом близу земље Скордиска. Купа извире у Горском Котару (територија Јапода).

¹⁰⁰⁷ MÓCSY 1959, 24.

¹⁰⁰⁸ Према подацима о простирању територија других *civitates* које је набројао у географском списку (Јаси, Андизети, Бреуци), може се уочити да Плиније сасвим уопштено одређује положај ових заједница у односу на реке, стога *Savus per Colapianos* можда не би требало тумачити дословно.

¹⁰⁰⁹ MÓCSY 1966, 606; ВОЈАНОВСКИ 1988, 336–337; ДОМИЋ-KUNIЋ 2006, 79–80. Према мишљењу А. Мајера (МАЈЕР 1940, 195), првобитно су припадали племену Јапода од којих су се касније одвојили.

¹⁰¹⁰ Уп. Strab. IV 6. 10.

¹⁰¹¹ Мајер је у Колапијанима видео фракцију Јапода (МАЈЕР 1940, 195д.; MÓCSY 1959, 24; MÓCSY 1962, 606; уп. ВОЈАНОВСКИ 1988, 337), али се ради о панонском племену, не припадају Јаподима. ВОЈАНОВСКИ, *Godišnjak СБИ* 22(20)/1984, 145–265. За припадност панонској групи говори и археолошки материјал, који се разликује од јаподског, уп. В. RAUNIG, *ОА* 20,1996, 39–69: материјал са налазишта Крчана одговара ономе из долине Купе и околине Сисције

домаће становништво Сегестике / Сисције.¹⁰¹² Након успостављања римске управе оно је било подељено у неколико политичко–територијалних јединица различитога статуса.¹⁰¹³ Етничко сродство становништва једне географске целине не треба мешати са административним јединицама на које је оно у римско доба подељено.¹⁰¹⁴ Осим тога, епиграфски споменици сведоче о постојању ове перегрине заједнице средином II века, о чему ће бити речи.¹⁰¹⁵

Ј. Шашел је претпоставио да се центар Колапијана налазио у околини Карловца и приписује овој заједници подручје долине Купе до Беле Крајине, на северозападу.¹⁰¹⁶ *Civitas* се на југу и југоистоку вероватно додиривала са фискалном територијом којој је припадало Топуско,¹⁰¹⁷ укључујући и простор Петрове и Зринске горе.¹⁰¹⁸ С обзиром на близину рудника, може се очекивати да су перегрини оближње заједнице, поред регрутационих обавеза (уп. бр. **88, 89, 90, 91**), које су важиле за све или бар за већину перегриних заједница, били

(*ib.* 51–52). Уп. Топуско, посвете божанствима *Vidassus, Thana*. Рецентна истраживања на локалитет Турска коса показала су снажну концентрацију домаћег панонског елемента.

¹⁰¹² Апијан помиње становнике Сегестике: Σεγεστανοί. Strab. VII 5.2: ἡ δὲ Σεγεστικὴ πόλις ἐστὶ Παννονίων ἐν συμβολῇ ποταμῶν πλειόνων. Плиније Колапијане као перегрину заједницу помиње независно од колоније Сисције (*NH* III 148). Део територије је ушао је у фискалну територију, в. више, нап. 1011.

¹⁰¹³ Страбонов податак ἐγγὺς δὲ τῆς Σεγεστικῆς ἐστὶ καὶ ἡ Σισκία φρούριον употпуњује релативно ново откриће натписа на бронзаној таблици из Сиска, на којој је забележен топоним Сегестика; I. RADMAN LIVAЈA, *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 2007, 153–172; *AE* 2007, 1143: *In Se/gestica // R(ecepi) m(ensuram) I | f(eci) II*. Да ли се могло радити о „double community“, те да је Сисција била римско, а Сегестика домаће насеље; ALFÖLDI 1948, 17; MÓCSY 1959, 25 сматра да се ради о перегринима који живе на територији града.

¹⁰¹⁴ MÓCSY 1974, 51: Према Мочијевом мишљењу Колапијани су били под римском контролом од 35. године, најраније умирени, стога врло поуздани.

¹⁰¹⁵ В. стр. 96.

¹⁰¹⁶ ŠAŠEL 1985, 325; VOŽIČ 2001, 181–98.

¹⁰¹⁷ *TIR* L 33, 73. За простирање фискалне територије до Топуског, као и рудничку активност тога краја в. DUŠANIĆ 1977, 65. уп. *CIL* III 10821 (*statio portorii*, Горичка). Станица *Ad fines* се можда односи на границе фискалне територије (DUŠANIĆ, *ib.*)

¹⁰¹⁸ DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 64, 71.

обавезани на рад у рудницима.¹⁰¹⁹ На везу ове заједнице са рударским пословима указује и постојање више каменолома око Карловца, на подручју Кордуна дуж реке Коране. Одатле су се камен као и готови производи могли лако речним путем транспортовати у Сисцију. Ове је каменоломе обишао и евидентирао још Бруншмид.¹⁰²⁰

Управа војног префекта над заједницом Колапијана посведочена је епиграфски. Према тексту почасног натписа из Хијераполиса (бр. **87**), *L. Antonius M. f. Fab. Naso*, личност чија је каријера добро документована у изворима,¹⁰²¹ у време цара Клаудија је био на положају префекта заједнице Колапијана, као *primus pilus*¹⁰²² легије *XIII Gemina*, стациониране у Петовиону. Аутономна управа племенских првака није посведочена за ову заједницу, али се може претпоставити да им је допуштен степен аутономије у исто време када и суседним панонским заједницама.

Епиграфски споменици сведоче да је *civitas peregrina* постојала у II веку, како се види према називу јединице *Ulpia* у којој је служио (бр. **90**), затим, према војничкој дипломи из Хадријановог времена (из 134. године), која је додељена једном Колапијану (бр. **91**). На основу тих докумената може се извести закључак да је *civitas* Колапијана имала непромењен административни статус 30-тих година II века. Сасвим извесно заједница је опстала у истом административном облику и након тога. На простору заједнице нема ни

---

¹⁰¹⁹ О односу рудника и суседних перепегриних заједница уп. DUŠANIĆ 1989, 148–149; DUŠANIĆ 2004, 262.

¹⁰²⁰ ŠARIĆ 1983, 43–58. Досад је откривено око 25 локалитета уз ток Коране који су припадали каменоломима. Пронађено је мноштво римских саркофага, како довршених, тако и оних који су остали полуобрађени у живом камену, као и других елемената који су се ту израђивали. Већи део материјала, укључујући и епиграфске споменике није објављен. Осим тога, евидентиран је значајан број градинских насеља, као и већа римска насеобина у месту Св. Петар Мрежнички у близини Карловца (ŠARIĆ 1983, 48), где се можда налазио *vicus* (?). Одатле потиче и неколико фрагментарних натписа: *AIJ* 497–499. Администрација каменолома је вероватно била у Сисцији, као и у случају *ferraria* са управним центром око Љубље.

¹⁰²¹ Тас. *Hist.* 1. 20. Уп. *AE* 1902, 157; *CIL* III 6993.

¹⁰²² В. § 4.2.1.

античких градова, ни трагова урбанизације. Натписи такође показују да је перегрина *civitas Colapianorum* постојала независно од суседне флавијевске колоније Сисције,¹⁰²³ што је у складу са подацима код Плинија.

Ономастика Колапијана одговара типу који је распрострањен у панонском међуречју.¹⁰²⁴ Имена забележена на споменицима која се поуздано могу приписати Колапијанима припадају инвентару панонских имена: *Bato, Bulus, Cabelus, Cralus, Lirus, Liccaius, Plassarus, Precio, [S]ceno?, Scenobarvus*. Забележена су и латинска имена *Nepos*,¹⁰²⁵ *Proculus, Firminus*,¹⁰²⁶ честа код домородаца. Епиграфски споменици Бјеле Крајине указују на присуство Италских породица у тој регији (*Caesernii*,¹⁰²⁷ *Iulii*,¹⁰²⁸ *Numisii(?)*,¹⁰²⁹ *Petronii, Apulei*¹⁰³⁰), које се мора приписати прометном положају у Посавини, у близини Сисције и рудничких области, где су досељеничке породице привлачили економски интереси.

Натписи

87. Почасни натпис из Хијераполиса у Сирији (Baalbek, Либан).

CIL III 14387; *ILS* 9199; DOBÓ 1975, 580; *AE* 2004, 82; уп. *PIR*² A 854. DEVIJVER, *PME* A–139; PFLAUM, *Les carrieres* I, 85–87; FITZ 1995, 317, бр. 202.

[L(ucio)] Antonio M(arci) filio Fab(ia) | Nasoni | [(centurioni) le]g(ionis) III Cyrenaicae | [(centurioni) le]g(ionis) XIII Geminae |⁵ [honorat]o albata decursione ab Imp(eratore) | [praef(ecto) c]ivitatis Colaphianorum (!) | [primo] pilo leg(ionis) XIII Geminae trib(un) leg(ionis) I Italic(ae) | [trib(un)]

¹⁰²³ Бр. 91.

¹⁰²⁴ КАТИЋИЋ 1964а, 28–29.

¹⁰²⁵ Доњи Скрад, Бариловић: М. ŠEGVIĆ, *OA* 20, 1996, 132 (перегрин); Родине: *CIL* III 3933 = 10818; *AIJ* 485 (*P. Aelius*).

¹⁰²⁶ Родине, *CIL* III 3933 = 10818; *AIJ* 485.

¹⁰²⁷ *CIL* III 10826 = *AIJ* 493.

¹⁰²⁸ *CIL* III 10827 = *AIJ* 494.

¹⁰²⁹ *CIL* III 3935 = *AIJ* 496.

¹⁰³⁰ *CIL* III 10825 = *AIJ* 490.

coh(ortis)] IIII vigilum trib(uno) coh(ortis) XV urb(anae) / [trib(uno) coh(ortis)] XI urban(ae) trib(uno) coh(ortis) IX praet(oriae) / [donato] ab Imperatore [... co]ron(a) / [valla]ri corona au[rea] vexillis / [duob]us has[tis puris] duobus / [pri]m[ipilo bis le]g(ionis) XIV Gem(inae) / [trib(uno) coh(ortis)] I praet(oriae) et pra[ep]osito supra / [vetera]nos Romae m[o]rantium / [pluriu]m exercituum proc(uratori) Aug(usti) / [Po]nto et B[ithyni]ae / [... A]urel[ius ...]IA.

Натпис се датује између 45–63. године.¹⁰³¹

88. Натпис из Арабоне. Изгубљен?

CIL III 4372; *RIU* 255; LÖRINCZ 2001, 154; уп. MÓCSY 1959, 243, бр. 158/6.

Bato Buli f(ilius) / Colap(ianus) eq(ues) ala(e) / Pannoniorum / tur(ma) Sceni Sce/nobarvi f(ili) ann(or)um / XXX stip(endiorum) IX / h(ic) s(itus) e(st) / Scenus Scenobarvi / f(ilius) heres pos(u)it.

2 *col(onia?)* Ар(---), HD040534, без основа. Датирају натпис у 1. век. (читање преузима SPAUL, *ZPE* 105, 199).

89. Надгробни натпис из Арабоне. Изгубљен?

CIL III 4376; *RIU* 258.

---] / Crali f(ilius) / Col(apianus?) {a}equ(es) / ala Panno(niorum) / sign(ifer) tur(mae) Arti / ann(or)um XXXIII stip(endiorum) / XVI h(ic) s(itus) e(st) / Lirus Plassari f(ilius) / her(es) pos(u)it.

Име *Cralus* се јавља само на овом месту (*OPEL* II 88), као и *Lirus* (*OPEL* III 28); *Plassarus* је у вези са *Plassus* (бр. **68**, **71**; *OPEL* III 145).

90. Надгробни натпис из Карнунтума (Bad Deutsch Altenburg).

CIL III 11227.

¹⁰³¹ Уп. MÓCSY 1957, 495.

--- Li]ccai [fil(ius)] | Colap(ianus) [mil(es)] | c(o)ho(rtis) I Ulp(iae)
[Pann(oniorum)] | an(norum) VL st(i)p(endiorum) [---] | h(ic) s(itus) e(st)
Pre[cio(?)] | TAI[---

Датум: II век.

Име *Precio* (КАТИЋИЋ 1964а, 28) забележено је и код Скордиска (бр. 204).

91. Војничка диплома од новембра 134. године, додељена *M[...]*o *Batonis* f. *Cabelo*, *Colap[ia]n(o)*. Горња Панонија.

RMD 250.

*Imp(erator) Caesar divi Tra[iani] Parthici f(i)lius divi | Nervae nepos Traia[nus
H]adrianus Aug(ustus) | pontif(ex) max(imus) trib(unicia) po[t(estate) X]VIII co(n)s(ul)
III p(ater) p(atriciae) | equitib(us) et peditib(us) qu[i milita]ver(unt) in alis V et |
coh(ortibus) VI quae appell(antur) I [U]lp(ia) [con(tariorum)] (milliaria) et I Thr(acum)
vict(rix) | et I Cannan(efatium) et I Hisp(anorum) [Ara]v(acorum) et [III A]ug(usta)
Thr(acum) et I Ae[li]a Gaes(atorum) (milliaria) et I Ulp(ia) Pann(oniorum) [(milliaria)]
et I [Th]r(acum) c(ivium) R(omanorum) et I[I A]l]p(inorum) et III volunt(ariorum) et V
Calla[ec(orum) L]uce[ns(ium) et] | sunt in Pann(onia) Super(iore) sub Cornelio
Pr[oculo] | quinque et viginti st[ip]end(iis) emer(itis) d[i]miss(is) | honest(a)
missi[ion(e) q]uor(um) nomin(a) subscript[a] | sunt ipsis l[iberis p]osterisq(ue) eor(um)
civit(atem) dedit | et conub(ium) cu[m uxor]ib(us) [qua]s tunc habuissent | cum est
civit(as) iis data a[ut si q(ui) cae]lib(es) essent | cum iis quas postea du[xissent
dumta]xat | singuli singula[s ...] Nov(embres) | P(ublio) Licinio Pa[nsa L]ucio Attio
Macrone] co(n)s(ulibus) | alae I Ulp(iae) cont[ariorum] (milliaria) cui prae]est | P.
He[re]nnius Nige[r 3]el | ex grega[le] | M[...]*o *Batonis* f(i)lio *Cabelo* *Colap[ia]n(o)*
| [...]*nsi fil(iae) Iuliae uxori eius Az[a]lae | [desc]riptu[m et rec]ognitum ex tabul[a]
aenea | [qua]e fixa [est Ro]mae in muro pos(t) t[e]mpl(um) | [di]vi Aug(usti) [ad]
Minervam || Imp(erator) Caes(ar) divi Traian(i) Part(hici) f(i)lius divi Nerva[e nepos] |
Traian(us) Hadrian(us) Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) tri[b(unicia) pot(estate)] |
XVIII co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | eq(uitibus) et ped(itibus) qui mil(itaverunt) in
al(is) V et <c>oh(ortibus) VI qu[a]e app(ellantur) I | I Ulp(ia) <c>on(tariorum) et I
Thr(acum) v]i<c>t(rix) et I <C>an(nanefatium) et I H[isp(anorum) A]rv(acorum) | et
III Aug(usta) Thr(acum) e]t I Aelia G[ae]s(atorum) (milliaria)] et I Ulp(ia)
P[ann(oniorum)] (milliaria) et | I Thr(acum) <c>(ivium) R(omanorum) et II*

*Alp[inor(um) et] IIII vol[unt(ariorum) et] V Cal[laecorum] Luc[ens(ium) et s]unt | [i]n
P[ann(onia) S]up[er(iore) sub [C]or[ne]lio [Proc]ulo quin(que) et vig(inti) | [st(ipendiis)
e]m(eritis) dim(issis) hon(esta) m[iss(i)one] quor(um) nom(ina) s]ubs<c>r(ipta) sunt |
ipsi[s lib(eris) p]ost(erisque) eor(um) <c>iv[it(atem) ded(it) et con(ubium) cu]m
ux(oribus) quas | tun<c> h[abuiss(ent) c]um est c[ivit(as) iis data au]t si q(ui) caelib(es)
ess(ent) | cum iis quas [postea duxissent ---*

Име *Cabelus* би могло бити у вези са *Cabellius* (CIL III 6179). Жена је пореклом из племена Азала (уп. § 3.2.1.8).

3.2.1.6. *Civitas Breucorum*

Племе Бреука¹⁰³² дошло је под римску власт након Панонског рата, и тада је било организовано у сразмерно велику перегрину заједницу.¹⁰³³ Страбон их спомиње међу панонским племенима.¹⁰³⁴ Бреуци су имали проминентну улогу у Далматско-панонском устанку, који је избио међу Дезидијатима, 6. године и брзо се проширио код суседних Бреука, чији су прваци *Pinnes* и *Bato*, поред Батона Дезидијатског, у изворима запамћени као вође побуне 6–9 године.¹⁰³⁵ Након Батоновог устанка перегрина заједница Бреука задржала је велику територију. Плиније Старији смешта Бреуке, поред Колапијана, у долину Саве. Други извори, међутим, показују да се њихова перегрина заједница простирала између Саве и Дунава и излазила, по свему судећи, на дунавску обалу. Захваљујући епиграфским сведочанствима може се рећи нешто више о границама њене територије.

Милијацијски натпис из Салоне (бр. 44) бележи изградњу путева у време Корнелија Долабеле, 20. године, међу којима је наведена цеста, дуга 158 миља, која води од Салоне *ad Bath[inum flumen]*.¹⁰³⁶ Према Алфелдијевој допуни

¹⁰³² О предримским насељима Бреука: ВОЈАНОВСКИ 1984, 194.

¹⁰³³ Suet. Tib. 9; уп. СУМЕ 1933, 69.

¹⁰³⁴ Strab. VII 5.3.

¹⁰³⁵ Vell. Pat. II 110; Cass. Dio LV 29; 34.

¹⁰³⁶ Траса тога пута није утврђена на терену. За претпостављене правце: ALFÖLDY 1965a, 323–327; ВОЈАНОВСКИ 1974, 192–202. Према Бојановском, цеста се могла делимично поклапати са

текста натписа, река *Bath[inus]*, коју помиње и Велеј Патеркул у вези са догађајима 8. године,¹⁰³⁷ дели Бреуке од Осеријата(?): *Bath[inum flu]men | quod dividit B[r]e[ucos Oseriat?]ibus*. Углавном је прихваћено мишљење по којем се Батинус идентификује са Босном,¹⁰³⁸ што даље указује на то да су Бреуци држали обе савске обале¹⁰³⁹ најдаље до њеног ушћа у Саву. Не зна се, нажалост, на коју тачку уз ток реке натпис реферише, стога је тешко одредити тачно место разграничења ове две заједнице. Повезивање Салоне са долином Босне и осетљивим подручјем Бреука имало је изузетан политички значај, стога не треба превидети пропагандни карактер солинског натписа.

Западна и источна граница заједнице Бреука могу се одредити на основу места налаaska четири војничке дипломе чији су се реципијенти, пореклом из овога племена, након отпуста вратили у своју *civitas*.¹⁰⁴⁰ Западну границу обележавају две дипломе: из Славонског Брода (бр. **95**) и из оближњег Грабарја (бр. **96**). Осим Посавине око Славонског Брода, могуће је да су заузимали подручје јужних обронака пожешких планина на западу.¹⁰⁴¹ Дипломе из Вуковара (бр. **92**) и Негославаца (бр. **94**) говоре за то да је источни крај бреучке

правцем пута *ad Hedum castellum*, супротно од Алфелдија који сматра да се ове две цесте међусобно искључују.

¹⁰³⁷ Код Велеја Патеркула је забележен облик *Bathinus* (Vell. Pat. II 114.4).

¹⁰³⁸ Идентификација са реком Бедњом, коју су заступали Томашек и Мајер данас је углавном одбачена (ТОМАШЕК, *RE* III/1, 1897, 123 са старијом литературом; MAYER 1957, 79–80). За идентификацију са Босном, која се сматра поузданијом: ВУЛИЋ, *Глас СКА*, 155/78, 1933, 3; SARIA 1930, 92–7; 1933, 279–282 (о натпису бр. **44**); ALFÖLDY 1965, 39: за ову реку везује племе *Bathiatai* / Βαθιάται (App. Ill. 16); WILKES 1969, 73; ВОЈАНОВСКИ 1974, 192–9. Постоји мишљење да се може идентификовати са реком Босут: KÖSTERMANN 1953, 366–7, нап. 4; уп. MÓCSY 1959, 128; MÓCSY 1962, 546–547; MIRKOVIĆ 1971, 13–14. Уп. име станице *Ad Basante* (Tab. Peut. VII) / *Bassantis* (Rav. IV 19).

¹⁰³⁹ SARIA 1930, 94; уп. ZANINOVIĆ 2003, 445; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 78–79. Простирање с обе савске обале претпоставља се и за Осеријате: ВОЈАНОВСКИ 1988, 379, супротно: DOMIĆ-KUNIĆ 2006, в. § 3.2.1.16.

¹⁰⁴⁰ Узевши да су се примаоци диплома након часног отпуста вратили у своју *civitas*.

¹⁰⁴¹ DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 78 сматра да западну границу Бреука треба тражити између Славонског Брода и Нове Градишке.

територије излазио на Дунав, од земље Андизета на северу¹⁰⁴² до Корнакума на југу. Наласком ових двеју диплома такође се показало да је читаво подручје око Винковаца (*Cibalae*¹⁰⁴³) и Вуковара припадало Бреуцима, а не, како се раније мислило, Корнакатима.¹⁰⁴⁴ Уколико је *Teutoburgium* био на територији заједнице Бреука, њихова *civitas* се на североистоку могла простирати до ушћа Драве.¹⁰⁴⁵

Географска веза са Дунавом могла је бити врло важан фактор у организацији заједнице. Премда нема података који о томе директно сведоче, могло би се претпоставити да су, бар у раном периоду када су такви положаји посведочени другде у Панонији и Далмацији, команду над бреучком и суседним заједницама имали *praefecti*, смештени у кастелима дуж Дунава.¹⁰⁴⁶ Управа над овим заједницама била је највероватније координирана са управом *ripae Danuvii* — модел који је посведочен код Боја и Азала.¹⁰⁴⁷ Ако се посматра географски положај Бреука у односу на велике реке Дунав и Саву између којих се њена територија простирала и распоред бреучких места, јасно се може уочити бицентричност заједнице. Гравитирање ка Дунаву, односно ка Сави могло је имати утицаја и на организацију заједнице, као и на доцнију муниципализацију места на њеној територији.¹⁰⁴⁸

Аутономна управа над римском *civitas Breucorum* доскора је била непозната. Осим податка који бележи, Дион Касије, како је Батон Бреучки, након што је предао Пинеса (8. године), добио да управља Бреуцима, али га је

---

¹⁰⁴² Ptol. II 15.2: Ἀνδίζητες εἶτα Βρεῦκοι.

¹⁰⁴³ В. стр. 112.

¹⁰⁴⁴ В. § 3.2.1.12.

¹⁰⁴⁵ DUŠANIĆ 1999, 53–54; DUŠANIĆ 1978, 466, нап. 38: „the Andizetes could not have reached the country of the Cornacates“ (уп. § 3.2.1.4, стр. 98 и нап. 978). Даљ (*Teutoburgium*) се налази око 10 км југоисточно од ушћа Драве; *TIR* Aquincum 110, касније је био обухваћен територијом Цибала (§ 3.2.1.6), што такође говори за ову претпоставку.

¹⁰⁴⁶ Уп. DUŠANIĆ 1999, 54–57.

¹⁰⁴⁷ В. § 3.2.1.8, натписи бр. **103** и **104** и § 3.2.2.1.

¹⁰⁴⁸ *Cibalae*, *Teutoburgium* на Дунаву, док је на Сави, важан центар била *Marsonia* / Славонски Брод (в. стр. 106).

други Батон заробио и убио,¹⁰⁴⁹ других обавештења у вези са самосталном управом домаће аристократије није било. Као и у случају суседне заједнице Андизета, једини епиграфски посведочени принцепс Бреука, *Licco Davi f. princ(eps) Breucorum*, потписан је као сведок конституције из 71. године (*RMD* 205; бр. **92 = 168**). Раније смо споменули, говорећи о суседним Андизетима, избор племенских првака панонских заједница за сведоке дипломе и помен њихових перегриних имена и функције принцепса у документу могло имати пропагандни карактер.¹⁰⁵⁰ Они су пружили подршку Веспасијановој страни у грађанском рату и били награђени грађанским правом, могуће и другим бенефицијама. О учешћу Бреука у *bellum Vitellii* говоре и две дипломе из 71. године чији су реципијенти *clasiarii* из заједнице Бреука: диплома из Брода (бр. **95**) и диплома из Грабарја (бр. **96**).¹⁰⁵¹

Домаћа имена Бреука забележена у натписима су: *Assenio*,¹⁰⁵² *Birsus*, *Blaeda[rus]*, *Breucus*,¹⁰⁵³ *Burnio*,¹⁰⁵⁴ *Carmaius*, *Dasius*, *Dasmenus*, *Landio?*,¹⁰⁵⁵ *Liccaius / Liccaio*, *Lensus*, *Pavo*, *Sassaius*,¹⁰⁵⁶ *Scilus*, *Scenus*,¹⁰⁵⁷ *Scenobarbus*, *Serus*,¹⁰⁵⁸ *Surco*. Латинска имена углавном носе ветерани или њихови потомци: *Proculus/Procula/Procella*, *Priscilla*, *Marcinus*, *Severus*. Највећи број личности које наводе порекло *civitas Breucorum* управо је забележено на војничким натписима ван матичне територије (бр. **97, 98, 99, 100, 101, 102**), а затим на

¹⁰⁴⁹ Cass. Dio LV 34.4: ὁ Βάτων ὁ Βρεῦκος, ὁ τὸν τε Πίννην προδοῦς καὶ μισθὸν τοῦτου τὴν ἀρχὴν τῶν Βρεῦκων λαβὼν.

¹⁰⁵⁰ DUŠANIĆ 1986, 233–234.

¹⁰⁵¹ DUŠANIĆ 1982, 211, бр. 28; DUŠANIĆ 1986, 210–211.

¹⁰⁵² *CIL* XIII 7511 (KRUSCHWITZ, *ZPE* 144, 2003, 215; *AE* 2003, 1344): *Scenus Assenionis* f. Уп. DUŠANIĆ 1978, 465, нап. 32.

¹⁰⁵³ *ILAlg* II 7675; *CIL* VIII 21041.

¹⁰⁵⁴ *CIL* VIII 21041.

¹⁰⁵⁵ В. нап. 1054.

¹⁰⁵⁶ *CIL* XIII 8313; уп. ALFÖLDY 1968, 194 бр. 93; MÓCSY 1959, 263 бр. 234/4. Уп. DUŠANIĆ 1978, 465, нап. 32.

¹⁰⁵⁷ В. нап. 1052.

¹⁰⁵⁸ *CIL* XIII 7582.

војничким дипломама (бр. 92, 93, 94, 95, 96). Велики број Бреука служио је у помоћним одредима. Током I века формирано је чак осам кохоти *Breucorum*.¹⁰⁵⁹

У време Хадријана је, на делу територије Бреука, настао муниципиј Цибале–*Cibalae*,¹⁰⁶⁰ који се убицира код данашњих Винковаца.¹⁰⁶¹ Мочи је Цибале приписивао Корнакатима, али у то време још увек нису биле познате дипломе из Вуковара и Негославаца.¹⁰⁶² О муниципалном статусу места говори натпис *CIL* III 3267: *dec(urio) mun(icipii) Cib(alarum), M. Ulp(ius) Fronto Aemilianus*.¹⁰⁶³ У време династије Севера — највероватније у време Каракале,¹⁰⁶⁴ муниципиј Цибале уздигнут је на ранг колоније.¹⁰⁶⁵ Судаћи према једном декурионском натпису пронађеном у близини Даља, територијом града био је обухваћен простор до Теутобургијума и данашњег Ердута на Дунаву.¹⁰⁶⁶ Ту су се вероватно граничиле територије Цибала, односно како је С. Душанић претпоставио,¹⁰⁶⁷ заједнице Бреука и колоније Мурсе. Једна недавно откривена војничка диплома из Бетике, од 18. децембра 225. године, пружа значајне податке о територијалном уређењу Цибала. Прималац дипломе је *M. Aurelius Capitolini f[i]l. Valens*, који је, како је у документу забележено, био пореклом

¹⁰⁵⁹ BOGAERS 1969, 27–50; ВОЈАНОВСКИ 1988, 364–366. *Cohors I Breucorum*, Доња Германија (?), Реција; *Cohors II Breucorum*, (Рајна?), Мауретанија; *Cohors III Breucorum*: Германија, Доња Германија; *cohors IV Breucorum*: од 122. у Британији. Холдер сматра да је пре тога у Германији (HOLDER 1982, 114); *cohors V Breucorum*: Панонија (Карнунтум), Норик; *cohors VI Breucorum*: у Гоњој Мезији, Доњој Германији; *cohors VII Breucorum*: Германија, Панонија, Горња Мезија, Доња Панонија; *cohors VIII Breucorum*: Панонија, Германија.

¹⁰⁶⁰ Место се помиње код Птолемеја (Ptol. II 16.7): Κιβάλις. *Epit. de Caes.* 41. 5. *apud Cibalas iuxta paludem Hiulcam*.

¹⁰⁶¹ DUŠANIĆ 1978, 466, нап. 38 и ниже: § 3.2.1.12.

¹⁰⁶² MÓCSY 1959, 89; MÓCSY 1974, 143.

¹⁰⁶³ Уп. *RMD* 275 из 157. год.: *M. Ulp(ius) Dignus Cibal(is)*, преф. *alae II Flaviae (milliariae) p(iae) f(idelis)*.

¹⁰⁶⁴ MURPHY, *The Reign of the Emperor Septimius Severus*, Philadelphia 1945, 50: у време Септимија Севера?; MÓCSY 1959, 76, MÓCSY 1962, 599–600: Каракала.

¹⁰⁶⁵ *ILJug* 1054 и *AE* 1980, 724.

¹⁰⁶⁶ *AE* 1980, 725. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | M. Aurel(ius) Quin(ti)lianus dec(urio) c(ol)on(ia) Cibal(ensium) quaestorius ob incolumitatem suam | suorumque | omnium | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

¹⁰⁶⁷ В. текст и нап. 1045, стр. 108.

Cibalis ex Pann(onia) I[nf(eriore)], pago Augusto vico S[---]. Показало се да су и Цибале као и неки други градови Паноније, имале унутрашњу поделу на *pagi-vici*,¹⁰⁶⁸ која би могла бити наслеђена из предмуниципалне фазе.¹⁰⁶⁹

Тешко је замислити да би територија Цибала могла обухватити целу територију заједнице Бреука, нарочито њен посавски део. С обзиром на то, мора се поставити питање шта се догодило са остатком заједнице Бреука, односно какав је био статус бреучког подручја које није припао Цибалама. Било би, у томе смислу, интересантно знати статус Марсоније, значајног бреучког места на Сави, око које је могао гравитирати западни део бреучке заједнице. Оно је забележено у књижевним и епиграфским изворима, као и у итинерарима,¹⁰⁷⁰ а помиње се и као место порекла реципијента војничке дипломе из Славонског Брода (бр. **95**). Наиме, да ли је ово место имало градски статус на основу до сада познатих извора нажалост не може се закључити. У свакоме случају, место је могло чинити западни центар бреучке заједнице.

Натписи

92. = бр. **168**, стр. 270. Сведок војничке дипломе из 71. године.

t. 2: Licconis Davi filii princ(ipis) Breucor(um).

93. Војничка диплома од 2. јула 61. године, *Dasio Carmai f. Breuco Illyricum*. Диплома је пронађена у околини Вуковара, уз десну обалу Вуке.

ДУШАНИЋ 1998–1999, 51–62; *AE* 1998, 1056; *RMD* 202; *AE* 2001, 1660.

---

¹⁰⁶⁸ Obulco (Cortijo del Cerro Franco), Бетика. Porcuna, Jaén: *AE* 1993, 1010; *HEp* 5, 1995, 121–122, 453; *RMD* III 194; *CIL* II²/7, 127a; M.M. ROXAN / A.V. STYLOW, *Chiron* 29, 1999, 190–192, бр. 2; сл. 3; *AE* 1999, 900; *HEp* 9, 1999, 371; *RMD* 312.

¹⁰⁶⁹ Уп. SHERWIN-WHITE 1973, 373, и § 3.2.1.3, стр. 92.

¹⁰⁷⁰ Ptol. II 15.4; Rav. IV 19. 215. 2; *Tab. Peut.*; MAYER 1935a, 5–10; MAYER 1957, 220; ANREITER 2001, 85–86. *Mursa* < *mrs. Са именом Марсонија доводи се у везу савремени хидроним Мрсунџа, ороним Мирсин, Корјеница.

Nero Claudius divi Claudii filius Germanici Caesaris nepos Tiberii Caesaris Augusti pronepos divi Augusti abnepos Caesar Augustus Germanicus pontifex maximus tribunicia potestate VII imperator VII consul III | equitibus qui militant in alis III quae appellantur I Hispanorum et Aravacorum et I Hispanorum Auriana et II Hispanorum | et Aravacorum et II Astorum (!) et sunt in Illyrico sub Lucio | Salvidieno Salviano Rufo qui quina et vicena stipendia aut plura meruerant quorum nomina subscripta | sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit | et conubium cum uxoribus quas tunc habuissent | cum est civitas iis data aut si qui caelibes essent cum | iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas | ante diem VI Nonas Iulias Cnaeo Pedanio Salinatore Lucio Velleio Paterculo consulibus alae II Hispanorum et Aravacorum cui praeest Sex. | Gavius Gallus decurioni Dasio Carmai filio Breuco | et Proculo filio eius et Priscillae filiae eius et Proculae filiae eius | et Procellae filiae eius descriptum et recognitum ex tabula | aenea quae fixa est in Capitolio ad latus sinistrum | aedis thesaurum extrisecum (!) || Marci Petroni Flacci equitis Romani | Publii Corneli Crispini equitis Romani | Sex(ti) Pompili Flori equitis Romani | Caii Titi Firmi | Titi Minuci Modesti | Lucii Ovidi Prisci | Publii Critti Narcissi | Marci Petroni Narcissi.

Име *Carmaius*, *Carmaus* или *Carmaus* (?) не јавља се у илирској антропонимији, али је посведочено у келтским подручјима: *Iul(ius) Carmaeus* (*CIL* III 11699; III, 10, *Celeia*); као гентилно име *Carmaei*: ДуШАНИЋ 1998–1999, 53 и нап. 16–17, (*CIL* III 5248, *Celeia*). Деца носе римска имена *Proculus/-a*, *Priscila*, популарна код домаћег становништва.

94. Војничка диплома од 17. јуна 65. године додељена *Liccaio Licai f. Breuco*. Пронађена код места Негославци.

DUŠANIĆ 1978, 461–475; *AE* 1978, 658; *AE* 1989, 626; *RMD* 79.

Nero Claudius divi Claudii filius Germanici | Caesaris nepos Tiberii Caesaris Augusti pronepos divi Augusti abnepos Caesar Augustus Germanicus | pontifex | maximus tribunicia potestate XI imperator VIII pater patriae consul III | peditibus et equitibus qui militant <in> | cohortibus tribus quae appellantur I et II Thracum et VII Breucorum | et sunt in Germania sub Publio Sulpicio | Scribonio Proculo qui quina et vice-na stipendia aut plura meruerant | quorum nomina subscripta sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus quas tunc habuissent cum est civitas iis data aut si qui caelibes essent | cum iis

quas postea duxissent dum/taxat singuli singulas / a(nte) d(iem) XV K(alendas) Iulias / A(ulo) Licinio Nerva Siliano / P(ublio) Pasidieno Firmo co(n)s(ulibus) / pediti coh(ortis) VII Breucorum cui / praeest C. Numisius C(ai) f(ilius) Vel(ina) Max(imus) / Liccaio Liccai f(ilio) Breuco / descriptum et recognitum ex tabu|la aenia|quae fixa est Romae in / Capitolio ante aerarium milita|re in basi Claudiorum Marcellor|um // C(ai) Marci Nobilis Emoniensis / Sex(ti) Tei Nicerotis Aquileienseis / C(ai) Caecinae Hermaes (!) Aquileienseis / T(iti) Picati Carpi Aquileienseis / L(uci) Hostili Blaesi Emonienseis / M(arci) Treboni Hygini Aquileienseis / L(uci) Anni Potentis Aquileienseis.

95. Војничка диплома од 9. фебруара 71. године. Прималац дипломе *Liccaius Birsi f., Marsunnia*. Диплома је пронађена код Славонског Брода.

J. MIŠKIV, VAMZ 31–32, 1997–1998, 83–101; AE 1997, 1273; RMD 204.

Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) / tr(ibunicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III / veteranis qui militaverunt in classe / Misenensi sub Sex(to) Lucilio Basso qui / sena et vicena stipendia aut plura / meruerant et sunt deducti Paestum / quorum nomina subscripta sunt ip|sis liberis posterisque eorum civi|tatem dedit et conubium cum uxo|ribus quas tunc habuissent cum est / civitas iis data aut si qui caelibes / essent (c)um iis quas postea du|xissent dumtaxat singuli sin|gulas a(nte) d(iem) V Idus Febr(uarias) / Imp(eratore) Caesare Vespasiano Aug(usto) III / M(arco) Cocceio Nerva co(n)s(ulibus) / (centurioni) Liccaio Birsi f(ilio) Marsunnia / loco XXIII / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capito(lio) / in podio arae gentis Iuliae // Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ifex) / max(imus) trib(unicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III / veteranis qui militaverunt in / classe Misenensi sub Sex(to) Lucilio / Basso qui sena et vicena stipen|dia aut plura meruerant et sunt / deducti Paestum quorum nomina / subscripta sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et / conubium cum uxoribus quas / tunc habuissent cum est civi|tas iis data aut si qui caelibes / essent cum iis quas postea du|xissent dumtaxat singuli sin|gulas a(nte) d(iem) V Idus Febr(uarias) / Imp(eratore) Caesare Vespasiano Aug(usto) III / M(arco) Cocceio Nerva co(n)s(ulibus) / (centurioni) Liccaio Birsi f(ilio) Marsunnia / loco XXIII / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capito(lio) / in podio arae gentis Iuliae // M(arci) Viri Marcelli dec(urionis?) leg(ati) / Savar(ienseis) / L(uci) Domiti Severi vet(erani) / Breuci / C(ai) Marci Nobilis Emon(ensis) / C(ai) Pidieni Aquileiense(is) / L(uci) Valeri Pauonis vet(erani) / Breuci o(biti) / C(ai) Iuli Clari Aquileiense(is) / L(uci) Iucundi Aquil(ensis).

Међу сведоцима војничке дипломе јављају се ветерани из племена Бреука, саплеменници реципијента: *L. Domitius Severus vet(eranus) Breucus (t. 2)* и *L. Valerius Pavo vet(eranus) Breucus o(bitus) (t. 5)*. За читање *Breuci o(bitu)* уместо *Breucio* (!), види: DUŠANIĆ 2007, 77–78. Уз име првог сведока забележено је *DEC LEG SAVAR*, што се обично чита као: *dec(urioni) leg(ionis) Savar(iensis)*; према коментару *RMD* у питању је омашка за *dec(urioni) leg(ionis) Savar(iensis)*. Као боље решење чини се читање које предлаже С. Душанић, који ово место тумачи као *dec(urionis) leg(ati) Savar(iensium)*. То би значило да је у питању легат, изабран међу декурионима Саварије, DUŠANIĆ 2007, 151–151. Уп. *Diz. ep. IV* 512дд.

96. Војничка диплома 14/30. април 71. године [---] *Lensi filio) Pannonio*. Пронађена у месту Грабарје у близини Славонског Брода.

CIL XVI 17.

[Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III desig(natus) IIII] | [veteranis qui militaverunt in classe --- sub ---] qui sena et [vice]na sti[[pendia au]t plura meruissent | [item iis qui] ante emerita stipen[di]a | [eo quo]d se in expeditione belli | [fortiter i]ndustrieque gesserant | [exauctor]ati sunt quorum nomi[[na subsc]ripta sunt ipsis liberis [|| [Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III desig(natus) IIII veteranis qui militaverunt in classe --- sub --- qui sena et vicena stipendia aut plura meruissent item iis qui ante emerita stipendia eo quod se in expeditio]ne belli fortiter in[[dustrieque] gesserant exauctor[[ati sunt qu]orum nomina subscri[[pta sunt] ipsis liberis posterisque | [eorum civi]tatem dedit et conubium | [cum uxorib]us quas tunc habuissent | [cum est ci]vitas i(i)s data aut si qui cae[[libes esse]nt cum i(is) quas postea du[[xissent du]ntaxat singuli singl[ulas] | [a(nte) d(iem) ---] K(alendas) Maias | [Caesare Aug(usti) filio]] Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco co(n)s(ulibus) | [---] Lensi filio) Pannonio | [descript(um) et] recogn(itum) ex tabula aen(ea) quae | [fixa est Ro]mae in Capitolio ad aram | [gentis Iu]liae.

Име *Lensus* се јавља само на овом месту (*OPEL III 22*). За диплому в: DUŠANIĆ 1982, 211, бр. 28; DUŠANIĆ 1986, 210–211; S. DUŠANIĆ, *Festschrift für A. Betz*, Wien 1985, 241.

97. Надгробна стела са рељефном представом коњаника. Пронађена у Арабони (Győr). Изгубљена.

CIL III 4377; *RIU* 256; *CSIR Scarbantia – Arrabona* 80; LŐRINCZ 2001, 155.

Scilus / Batonis f(i)lius / Breucus eq(ues) / ala(e) Pannoni/orum an(norum) XXX / stip(endiorum) X h(ic) s(itus) e(st) / Deculus dec(urio) / [e]t Iulius / Leucaspis / her(edes) posuerunt.

Датујм: I век.

Име *Scilus* се јавља само овде? (*OPEL* IV 55).

98. Стела из *Castellum Phuensium* у Нумидији (Aïn Phua). Изнад натписа, између два стуба представа коњаника и коњушара, изнад рељефа приказан је Месец.

ILAlg II/3, 9443; Y. LE BONNES, *Les unités auxiliaires de l'armée romaine en Afrique proconsulaire et Numidie sous le Haut Empire*, 44 и 63, бр. 135; M. SPEIDEL, *JRA* 5,1992, p. 404–405; *AE* 1992, 1879.

Dasius Liccaion/is f(i)lius nationne (!) Bre/ucus eques ses/[qu]iplicarius ---

Уп. LE BONNES, *op. cit.* 41.

99. Надгробна стела од кречњака, 79 x 181 x 20 цм, натписно поље изнад рељефа у којем је приказана Менада. Горњи део споменика је одбијен. Споменик је пронађен у Доњој Германији (*Rigomagus*, Remagen). Лигатуре: 2. *CVS* (трострука лигатура), 4. *NN*, *XXX*. Уписано *I parva* у реду 3.

CIL XII 7801–7802; *AE* 1903, 306.

Dasmenus / Dasi f(i)lius Breucus / mil(es) ex coh(orte) VIII / Breuc(orum) anno(rum) XXXV / stip(endiorum) XII h(ic) s(itus) e(s) {I}.

Датум: I век.

Име *Dasmenus* јавља се код Амантина, Азала (бр. **119**), Корнаката (бр. **99**); КАТИЋИЋ 1964а, 28. *OPEL* II 93; *AE* 1988, 976 (FALILEYEV 2007, 82). Уп. топоним *Dasminium*, МАYER 1957, 114.

100. Надгробни натпис. *Bingium*, Горња Германија.

CIL XIII 7510; DOBÓ 1975, 212.

[B]reucus Blaedar[i] f(i)lius] / miles ex coh(orte) I Panno(niorum) / natione Breucus / an(norum) XXXVI stip(endiorum) XVI / h(ic) s(itus) e(st) h(eres) p(osuit).

Име *Blaedarus* се јавља само овде. MÓCSY 1974, 234/1; *OPEL* I 300.

101. Стела од кречњака, 95x 222 x 24, натпис изнад рељефног поља у коме је проказана Менада, изнад забат украшен розетом и гирландама. Ветера у Доњој Германији? *Xanten (?) Colonia Ulpia Traiana.?*

CIL XIII 8693; *ILS* 2559; ALFÖLDY 1968, 195, бр. 95; DOBÓ 1975, 216.

Marcinus Sur(conis) f(i)lius Breucus / mil(es) ex coh(orte) VIII / Breuc(orum) ann(orum) XXXV / stip(endiorum) XII h(ic) s(itus) e(st).

Датум: I век.

Име *Surco* јавља се само на овоме натпису (*OPEL* IV 101).

102. Натпис из Келна, Доња Германија.

CIL XIII 12062.

Scen[obarbus] Licc[onis(?) f. Bre]uc[us mil. ex coh. VIII Breucorum].

Текст натписа допуњен је према: DUŠANIĆ 1978. Уп. *CIL* XIII 8313.

„Абecedна листа“ заједница Паноније

3.2.1.7. *Civitas Arviationum*

Прва *civitas* наведена у Плинијевој абecedној листи, *Arviationes*, помиње се само код овога писца. Њихова локација се не може утврдити. Име заједнице доводило се у везу са именом панонске реке *Arrabo* (мод. Раба),¹⁰⁷¹ на основу читања *Arviationes*, који се јавља у два кодекса.¹⁰⁷² Међутим, сви издавачи прихватају облик *Arviationes* који доноси у већини рукописа. Према Анрајтеру, име племена *Arviationes* могло би бити изведено из хидронима **Arvion*¹⁰⁷³ или од *arvum*, „њива, поље“.¹⁰⁷⁴ Могуће је да је у питању заједница која је настала римском интервенцијом.¹⁰⁷⁵

3.2.1.8. *Civitas Azaliorum*

Перегринна заједница Азала наведена је у Плинијевом абecedном списку. *Civitas* је забележена и код Птолемеја, који их смешта у северни угао Доње Паноније: ἐν μὲν τοῖς πρὸς ἄρκτους μέρεσιν Ἄζαλοι, μὲν δυσμικώτεροι. Територија заједнице простирала се уз дунавску обалу на простору данашње области Фејер

---

¹⁰⁷¹ MÓCSY 1959, 53–64; MÓCSY 1974, 55, 66; WILKES 1992, 217; WILKES 1996, 579; REDŐ у: ŠAŠEL KOS / SCHERRER 2003, 193.

¹⁰⁷² Облик се јавља у два кодекса *AE*^s. TOMASCHEK, *RE* II 1895, 362; MÓCSY 1962, 605; MÓCSY 1974, 54–55.

¹⁰⁷³ Уп. име племена *Arvii* у Лугдунској Галији (Ptol II 8.7); ИМ, *RE* II 1895, 326.

¹⁰⁷⁴ Када је у питању порекло етнонима Анрајтер (ANREITER 2001, 207) сврстава *Arviationes* у групу „Doppeldeurige falle“. Етноним изведен суфиксом *-at-*, који се јавља у латинским, панонским: (*Daesitiationes*, *Oseriationes*) и келтским етницима келтском (нпр. *Hercuni-at-es*, *Cornac-at-es*). уп. ANREITER 2001, 191, 193.

¹⁰⁷⁵ MÓCSY 1974, 55. Термин *arvii* у панонском контексту спомиње се код Хигина: (Hug. *Const. limit.* 28): *in Pannonia arvi primi, arvi secundi, prati, silvae glandiferae* (уп. Plin. *NH* III 147), *silvae vulgaris, pascuae*.

на северу Мађарске.¹⁰⁷⁶ На истоку се завршавала код данашњег Естергома на Дунаву, одакле се ка унутрашњости протезала према југозападу¹⁰⁷⁷ до Балатона, граничећи се, истим правцем са суседном заједницом Ерависка, која је лежала уз дунавску обалу низводно од великог скретања речног тока.¹⁰⁷⁸ Део тог подручја припадао је територији легије која је била смештена у Бригециону (Szöny). Центар заједнице Азала налазио се највероватније у месту *Azaum*,¹⁰⁷⁹ из кога би могао бити изведен етноним *Azali*.¹⁰⁸⁰

Мочи је изнео мишљење да су Азали у римско доба пресељени из долине Саве на Дунав, у подручје из којег су се иселили Боји (*deserta Boiorum*).¹⁰⁸¹ Систематско пресељавање домаћег становништва била је често употребљавана, учинковита мера, која је добро посведочена у Илирику. Осим ономастике Азала која углавном одговара именовану панонско-далматске именске области,¹⁰⁸² као аргумент за то да су Азали пресељени у римско доба у регију која је начелно келтска, узима један натпис из Варијане у Доњој Мезији који је датован у I век, најкасније до Клаудијевог времена (бр. 110). Споменик бележи аугзилијара из племена Азала, који је био регрутован у кохорту формирану (од ослобођеника?) у време Августа.¹⁰⁸³ Према Мочију, то би морало значити да су у време Тиберијевог освајања 11. године Азали још увек живели у долини Саве, и да су негде у то време били пресељени на север, на простор који је напуштен након сукоба Дачана са Бојима.¹⁰⁸⁴ В. Мајд одбацује с правом ово мишљење

---

¹⁰⁷⁶ MÓCSY 1959, 55: Sikátor, Ászár, *Brigetio*, Környe, Tata, Szomód, Dunaszentmiklós, Nyergesújfalu, Sárísáp, Esztergom, Tatabánya, Csapdi, Gyermek, Öskü, Pusztasomodor. Миљокази „*a Brigetione*“ на територији Азала: *CIL* III 4631, 4634, 11338 (Csév); *CIL* III 11340 (Piliscsaba).

¹⁰⁷⁷ MÓCSY 1959, 54–55.

¹⁰⁷⁸ Граница између ових заједница поклапала се у II веку са границом између Горње и Доње Паноније, када су *civitates* припале различитим провинцијама.

¹⁰⁷⁹ *Odiavum* (Almásfüzitő), западно од Естергома. Уп. *col(legium) fab(rum) Odiavensi(e)/(ium)*. MÓCSY 1959, 58.

¹⁰⁸⁰ MEID 2005, 42.

¹⁰⁸¹ MÓCSY 1974, 55, нап. 7; WILKES 1996, 579: након Панонског рата, 14–19. године.

¹⁰⁸² КАТИЋИЋ 1976, 182.

¹⁰⁸³ Уп. *AE* 1912, 187, премда је то вероватни изолован случај.

¹⁰⁸⁴ MÓCSY 1974, 56.

сматрајући да нема основа за такву претпоставку. Овај аутор сматра да су се Келти могли населити на место панонског етничког супстрата.¹⁰⁸⁵ У свакоме случају, ономастички материјал показује мешовиту етничку структуру, о чему ће бити речи.¹⁰⁸⁶

Епиграфски је посведочено да је заједница Азала у I веку, у време ране Веспасијанове владе, била под управом војног префекта. *L. Volcacijs Q(uinti) f. Vel(ina) Primus*, чија је каријера забележена на два натписа из Пиценума (бр. **103** и **104**). Примус је истовремено био префект перегриних заједница Боја и Азала и *ripae Danuvi*, као префект кохорте *I Noricorum*, која је била стационирана у Арабони.¹⁰⁸⁷ Контрола над *ripa Danuvii* и перегриним заједницама које се налазе уз дунавску обалу према Варварику морала је бити добро координирана и бесумње је морала имати значајну улогу у систему одбране границе Царства.

Један натпис пронађен на територији заједнице Азала (бр. **105**) помиње Марка Елија Хонората за кога се у натпису наводи да је био *centurio regionarius* легије *I Adiutrix*. Могло би се претпоставити да је *regionarius* овога натписа био задужен за надзор над перегрином заједницом Азала и могуће других заједница које су могле чинити једну *regio*.¹⁰⁸⁸ Његова би улога могла одговарати улози префекта *civitatis/civitatium* у погледу администрирања неградских територија, за шта постоје паралеле у другим провинцијама.¹⁰⁸⁹ Затим, недавно је на територији Бригеција пронађен надгробни натпис који помиње термин *corregionarius* (бр. **106**), који се може датовати у III век.

Епиграфски је посведочена и аутономна управа перегрине заједнице Азала, чији се почци могу везати за крај I века. Досад су позната имена трију првака перегрине заједнице Азала: *Iucundus*, *Talalni f. princeps Azali(orum)* помиње се на

---

¹⁰⁸⁵ MEID 2005, 42, nap. 45: "Da die Kelten auf pannonischem substrat siedelte, ist die einfache Annahme, daß sich hier ein Gruppe der Vorbevölkerung erhalten hat".

¹⁰⁸⁶ Ниже, стр. 112.

¹⁰⁸⁷ B. LÖRINCZ, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit*, 40, 62; MÓCSY 1974, 81.

¹⁰⁸⁸ J. NELIS-CLÉMENT *Les beneficiarii: militaires et administrateurs au service de l'Empire* (Ier s. a.C.-VIe s.), 2000, 195; в. § 4.2.1.

¹⁰⁸⁹ В. коментар уз натпис бр. **105**.

два натписа из Солве, данашњег Естергома (бр. **107** и **108**); затим, двојица *principes: Aurel(ii) Vegabius et Valentis*, који су забележени као дедиканти једног споменика из Бригециона (бр. **109**). Оба првака носе гентилно име *Aurelius*; грађанско право су добили у време Каракале, вероватно након *Constitutio Antoniniana*.

На основу епиграфских сведочанстава може се закључити да су Азали масовно регрутовани у помоћне одреде од I века надаље. Као посебно важан податак треба истаћи да је досад откривен релативно велики број војничких диплома, чији су реципијенти из племена Азала. У питању је дванаест диплома (бр. **113–124**). Тај случај може се поредити само са суседном заједницом Ерависка. Наиме, бројност војничких диплома за ову *civitas* говори да су Азали, као и њихови суседи могли имати посебан третман, вероватно и привилегије, што најпре треба приписати положају заједница на лимесу и потребу римске управе да сачува лојалност племѐна на стратешки важном месту.

Како смо поменули, Азали се сматрају панонским племеном. Већи број посведочених домаћих имена припада панонској ономастици: *Bato*,¹⁰⁹⁰ *Breucus* (бр. **113**), *Dases* (бр. **114**), *Dasmenus*, *Liccaius/Licaius* (бр. **114**),¹⁰⁹¹ *Lucius*,¹⁰⁹² *Plassus*, *Prosostus*,¹⁰⁹³ *Tutula* (бр. **113**), *Ursio* (бр. **123**).

Мочи се чудило зашто нема јачег келтског утицаја на Азале, узимајући у обзир њихов географски положај између две јакe келтске заједнице, Боја и Ерависка. Он је сматрао да је ономастика Азала претежно илирска.¹⁰⁹⁴ Међутим, именски репертоар ове заједнице знатно је допуњен новијим налазима епиграфског материјала, који показује управо супротно. Епиграфски подаци говоре у прилог етничкој композитности заједнице Азала, чијем се одсуству Мочи пре пола века чудило. Међутим, врло велики број келтских имена која се

---

¹⁰⁹⁰ *CIL* III 4276.

¹⁰⁹¹ *RIU* 714; *RIU* 756.

¹⁰⁹² *Mócsy* 1969, 179.

¹⁰⁹³ *AE* 1997, 1262; *TRHR* 118. Уп. *Mócsy* 1959, 186, 155/5 (*AE* 1937, 78), 237/1 (*RMD* 404: *Prososto Ia[nu]ari f(ilio) Pannon(io)*). Јавља се код Корнаката, бр. **129**. *КАТИЋИЋ* 1964а, 28.

¹⁰⁹⁴ *Mócsy* 1959, 61.

јављају код Азала недвосмислено би говорио о томе да је азалска заједница етнички била мешовитог састава. Наиме, када се размотри целокупан именски инвентар епиграфских споменика са простора који је заузимала заједница Азала, насупротив ранијем мишљењу, може се јасно уочити да је однос панонских и келтских антропонима готово једнак. Од азалских имена која припадају келтском инвентару посведочена су имена: *Atta*, *Atto* (бр. 114), *Atturo*, *Atressus*,¹⁰⁹⁵ *Blecissa*,¹⁰⁹⁶ *Busturo*, *Butto*,¹⁰⁹⁷ *Couco*,¹⁰⁹⁸ *Gallunus*,¹⁰⁹⁹ *Nivio* (бр. 118), *Ruma* (бр. 114), *Saco*,¹¹⁰⁰ *Sibulla* (бр. 114), *Sius(i)us*,¹¹⁰¹ *Talalnus* (бр. 108), *Vanus*,¹¹⁰² *Vivenia*,¹¹⁰³ *Verbacius*.¹¹⁰⁴ Премда мање сигурно, овој групи би могла припадати и: *Aicca* (бр. 112), *Cansalus* (бр. 112), *Matena* (бр. 114), *Madena*,¹¹⁰⁵ *Racio* ? (бр. 112); *Solva* (бр. 107). Епиграфски материјал показује да су у оквиру појединих азалских породица заступљена имена панонског и келтског инвентара. Као пример може послужити један натпис из Естергома¹¹⁰⁶ који бележи личности: *Prosostus Couconis f.* и *Couco Bleciss(a)e f.*; *Prosostus* би било панонско име, док су имена *Couco* и *Blecissa (Blegissa)* келтска.¹¹⁰⁷ Осим домаћих, код Азала се јављају латинска имена: *Acutus*,¹¹⁰⁸ *Acuta*,¹¹⁰⁹ *Ianuaria*,

¹⁰⁹⁵ *THRHR* 122. MEID 2005, 161.

¹⁰⁹⁶ MEID 2005, 256–257: смешта име у групу II; имена нема у списку RAYBOULD / SIMS-WILLIAMS 2009. Јавља се и у подручју Саварије: MÓCSY 1959, 219.

¹⁰⁹⁷ MEID 2005, 261. Јавља се и у Ишкој именованој области (*CIL* III 3801, 3819), и у Карнунтуму. КАТИЋИЋ 1966, 158; КАТИЋИЋ 1968, 73–74.

¹⁰⁹⁸ *Coucus*, *Cucus*: MEID 2005, 265; *RIU* 1224: јавља се такође са некелтским именима.

¹⁰⁹⁹ *AE* 1997, 1264 уп. *Galunus* (*CIL* III 3185; *AJ* 141), у ишкој именованој области; КАТИЋИЋ 1968, .

¹¹⁰⁰ *RIU* 711. MEID 2005, 240.

¹¹⁰¹ HOLDER II 1590: *siu-* (уп. нпр. *CIL* III 5393, *Celeia: Siunia*). За келтска имена на *-sius*: DELAMARRE 2003, *passim*; уп. MEID 2005, 288.

¹¹⁰² *RIU* 756. Уп. MEID 2005, 303–304.

¹¹⁰³ *CIL* III 3661 (*RIU* 768). MEID 2005, 308 s.v. *Vannius*, *Van(n)-* уп. HOLDER III 100.

¹¹⁰⁴ *THRHR* 122. MEID 2005, 139.

¹¹⁰⁵ *RIU* 731. уп. § 3.1.3.2, бр. 62.

¹¹⁰⁶ *Solva* (Esztergom) на територији Азала, некропола Bánom: В. LŐRINCZ / М. Н. KELEMEN, *Klio* 79, 1997, 182–183, бр. 3; сл. 5; *AE* 1997, 1262; *TRHR* 118.

¹¹⁰⁷ Уп. бр. 114.

¹¹⁰⁸ *OPEL* I 18; КАЈАНТО 1965, 249; уп. ALFÖLDY 1969, 141.

¹¹⁰⁹ *AE* 1997, 1264.

Iucundus, Festus, Fuscus, Niger, Valens, Viator, Victor, Romanus, Pacata, Primus, Similis, Tertius. Већина посведочених личности заједнице Азала је перегриног статуса. Додела грађанских права перегриним Азалима почиње тек са Трајаном,¹¹¹⁰ међутим већи део становништва је остао нероманизован до *Constitutio Antoniniana*. До грађанског права домаће становништво је, како се према расположивим споменицима може закључити, долазило путем војне службе,¹¹¹¹ која је, по свему судећи, била главни механизам романизације код овог племена.

Муниципиј Бригецион, иако лежи уз територију Азала, није настао на епихорској основи, додељивањем муниципалног статуса перегриној заједници. Његов настанак је последица развоја канаба,¹¹¹² процес који се може уочити широм дунавског лимеса, као и код дачких градова који су муниципализовани на овај начин у време династије Севера.

Натписи

103. Натпис из Ферма (*Firmum Picenum*), изгубљен.

CIL IX 5363; ILS 2737; Добó 1975, 578; SupplIt 23, 2007, 90.

*L(ucio) Volcacio Q(uinti) f(ilio) | Vel(ina) Primo | praef(ecto) coh(ortis) I
Noricor(um) | in Pann(onia) praef(ecto) ripae | Danuvi(i) et civitatium |
duar(um) Boior(um) et Azalior(um) | trib(uno) milit(um) leg(ionis) V |
Macedonicae in | Moesia praef(ecto) alae I | Pannonior(um) in Africa | P(ro)vir
quinq(uennali) | flamini divorum | omnium p(atrono) c(oloniae) | ex testamento
eius | posita | M(arco) Accio Seneca | [...] Manlio Planta | P(ro)vir(is)
quinq(uennalibus) | l(ocus) dat(us) dec(reto) dec(urionum).*

Датум: 65–80.

---

¹¹¹⁰ Mócsy 1957, 496.

¹¹¹¹ У томе смислу и: Mócsy 1959, 56. Уп. Трајан: *ib.* 164/26; *AE* 1909, 143: *Aelius Dases, veteranus*; М. Аурелије: *CIL III 4275, 10603, 15188, 3.*

¹¹¹² Mócsy 1974, 221–222; PISO 2004, 179. Уп. *RIU* 773.

104. Натпис на табули од кречњака, из Ферма (*Firmum Picenum*).

CIL IX 5364; DOBÓ 1975, 579; *SupplIt* 23, 2007, 91.

[L(ucio) V]olcacio Q(uinti) f(ilio) | [V]e[l(ina)] Primo praef(ecto) | [coh(ortis) I Norico]r(um) in Pann (onia) | [praef(ecto) ripae] Dan(uvii) | [et civitatum d]u[a]r(um) | [Boior(um) et Azalior(um) ---

Датум: 65–80.

Primus се помиње на још једном натпису из Ферма: *CIL* IX 5365; *SupplIt* 23, 2007, 92.

105. Натпис из места Kõrnye, на територији заједнице Азала.

AE 1944, 103; *RIU* 663; *AE* 1950, 105. ЛОМА 2010, 248, бр. 4.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | et Genio huiusce | loci pro salute dd[[d(ominorum)]] nnn(ostrorum) | M. Ael(ius) Honoratus | (centurio) leg(ionis) I Adi(utricis) reg(ionarius) sub | cura Ful(vi) Maximi co(n)s(ularis) | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Id(ibus) Octob(ribus) | Faustino et Rufino co(n)s(ulibus).

Натпис се датује у 15. октобар, према Фулвију Максиму (*leg. Augg. pr. pr. Pann. Sup.* 210. године, *PIR*² L55 = *PIR*² L53 = *PIR*² L52; према: ЛОМА 2010, 248.

Regionarii односно *centuriones regionarii* били су задужени за војно-административни надзор над одређеном географском целином. HIRSCHFELD, *Verwaltungsbeamten*, 133. Уп. нпр. А. BOWMAN / D. THOMAS, *Vindolanda: the Latin writing tablets*, London 1983, 22 = *Vindolanda Tablets Online* 250, 255.

106. Стела од кречњака пронађена у Бригециону, 237 x 62 x 22 цм. Први ред је урезан на оквиру. Лигатуре: 2 AN, AV, TI; 3 AN, AD; 4 HE, RE.

L. BORNY / E. SZÁMADÓ, *Studia Epigraphica Pannonica* 1, Budapest 2008, 118–119, бр. 2; *AE* 2008, 1086.

D(is) M(anibus) || Iulio Nigellio{a}ni (domo) Sep(timia) Flauia Sisc(ia) q(uondam) stip(endiorum) | XVIII uixit an(nis) XL b(ene)f(iciario) trib(uni)

*mil(itum) leg(ionis) I Ad(iutricis) Ant(onianae) / Ael(ius) Paternianus
coreg(ionarius) eiusdem heres / f(aciendum) c(urauit).*

Датум: у време Каракале, према епитету легије *Antoniniana*.

Дедикант употребљава термин *coregionarius*, највероватније у смислу *collega regionarius* (према *AE*). За регионарије уп. бр. **105** и § 4.2.1.

107. Натпис из Солве (Горња Панонија),

AE 1937, 138; *RIU* 790.

Solva / Iucundi / princ(ipis) Azali(orum) / f(ilia) ann(orum) IIX / pater pos(u)it.

Име *Solva* могло би бити келтско, што би се могло претпоставити према истоименом граду у Норику. HOLDER II 1613; ALFÖLDY 23, премда постоји мишљење да би могло бити илирско (POLASCHEK, RE XVII/1, 972). *Solva* постоји и као топоним управо на територији Азала.

108. Надгробна стела, 156 x 83,5 x 27,5 цм, пронађен 1989. године у Солви (Esztergom).

B. LŐRINCZ / M. H. KELEMEN, *Klio* 79, 1997, 180–181, бр. 2, сл. 4 (*AE* 1997, 1261); *TRHR* 117; сл. 117.

*Dis Manib(us) sacrum // Asper / eq(ues) alae / Hisp(anorum) I Aurian(ae) /
Iucundo Talal(ni) f(ilio) [[pricipi]] civ(itatis) Azalior(um) patri vivo et / [---*

Име се јавља код Доклеата (бр. **71**), у облику *Talalnius*; MEID 2005, 290: *Talanus*, *Talasmus*, *Talasius*; уп. FALILEYEV 2007, 141.

109. Вотивни натпис из Бригециона (Szöny). Изгубљен.

CIL III 4292 (*RIU* 405).

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) s(acrum) / Aurel(ii) Vega(bius) (?) et Valentis /
principis.*

2 *Aurel(ius)*, *CIL*, *RIU*.

У четвртном реду *principis* стоји уместо *principes*. Гентилициј *Aurel.* се највероватније односи на оба дедиканта. Први носи домаће име *Vegabius* (?), док други носи обично римско име *Valens*. Читање *Vegabius* није сасвим поуздано.

110. Надгробни споменик од кречњака, 62 x 200 x 27 цм, натписно поље у профилисаном раму постављеном на бази која је украшена луковима; изнад, медаљон са ликом покојника, испод кога је приказан коњаник са псом и свињом; између је поље у којем су приказане две рибе. Површина натписа је знатно оштећена. Пронађен у месту Körmű.

RIU 678; SCHÖBER 1926, 279; MÓCSY 1959, 165/2.

*Cot[...]s | N[urti?]s f(i)lius | As[a]l[ius] | an(norum) LVII [h(ic) s(itus) e(st)] | [-
-- po]s(uit) .*

111. Надгробни натпис из доњомезијске Варијане (Лесковец, локалитет Орјакхово), 92 x 55 x 40 цм.

B. GEROV, *AAntHung* 15, 1967, 91, сл. 3; *AE* 1967, 425; DOBÓ 1975, 220. S. CONRAD, *Die Grabstelen aus Moesia inferior. Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonographie*, Leipzig 2004, 255, бр. 484; таб. 135, 1 (*non vidi*, цитирано према: HD014983).

*Primus [---] | Asalus d[up(licarius) alae] | Cap(itoniana) vix(it) a[n(nos) ---
mil(itavit)] | an(nos) XXV h(ic) [s(itus) e(st)] | Stephanu[s ---] | f(aciendum)
[c(uravit)].*

Датум: I век.

HD: *[Iuli l(ibertus)]*.

112. Натпис из места Sárísáp.

SCHÖBER 1926, 152; *RIU* 769.

Aicca Cansali f(ilia) / Asalia an(n)oru(m) XL Racio uxo/ris suae titulum / pos(u)it.

За име *Aicca* в. МЕИД 2005, 250 сматра да би могло бити келтско или панонско, с обзиром да се имена оца и мужа (*Cansalus, Racio*) сматрају панонским (мада, уп. *Cansauna* у Интерциси, *RIU* 1153).

113. Војничка диплома од 12. јануара 105. године додељена *Lucconi Treni f.* из племена Добуна, чија је жена из племена Азала.

CIL XVI 49.

[Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus pontifex maximus tribunic(ia) potestat(e) VIII imp(erator) IIII co(n)s(ul) V p(ater) p(atriciae)] / [auxiliariis qui ... in alis ... et cohortibus ... quae appellantur ... et I Britannica (milliaria) c(ivium) R(omanorum) ... et sunt in Moesia superiore sub ...] / [quorum nomina subscripta sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubi]//um cum uxoribus quas tunc habuissent cum est / {est} civitas iis data aut si qui caelibes essent cum / iis quas postea duxissent dumtaxat singuli sin/gulas pr(idie) Idus Ian(urias) / Ti(berio) Iulio Candido Mario Celso II / C(aio) Antio Iulio Quadrato II / co(n)s(ulibus) / cohort(is) I Britannicae (milliariae) c(ivium) R(omanorum) cui prae(e)st / Q. Caecilius Redditus / pediti / Lucconi Treni f(ilio) Dobunn(o) / et Tutulae Breuci filiae uxori eius Azal(ae) / et Simili f(ilio) eius / et Luccae filiae eius / et Pacatae filiae eius / descriptum et recognitum ex tabula aenea quae / fixa est Romae // Ti(beri) Iuli Urbani / P(ubli) Cauli Gemelli / C(ai) Vettieni Modesti / L(uci) Pulli Verecundi / P(ubli) Atini Am[er]imni / L(uci) Pulli P[...]hini / C(ai) Iuli P[...]ti.

За име *Tutula* в. МЕИД 2005, 297–298; панонско? < *tuto*, *teuta: уп. *Tutio Dacus* (*CIL XVI* 13) и војничку диплому бр. **91** из 134. године (§ 3.2.1.5): жена из племена Азала. *Lucca / Lucco*: МÓCSY 1959, 178.

114. Војничка диплома од 17. фебруара 110. године, додељена *Marsuae Calvi f. Azalo*.

W. ECK / A. PANGERL, *ZPE* 176, 2011, 221–225.

[Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) Germ(anicus) Dacicus pontif(ex) max(imus) tribunic(ia) potestat(e) XIII imp(erator) VI co(n)s(ul) V

p(ater) p(atriciae) equitibus et peditibus qui militaverunt in alis duabus et cohortibus decem quae appellantur I c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Ituraeorum et I Aug(usta) Ituraeorum sagittar(iorum) et I] | Britannic[a (milliaria) c(ivium) R(omanorum) et I Hispanor(um) P(ia) F(idelis) et I] | Thracum c(ivium) R(omanorum) e[st I Ituraeor(um) et I Flavia] | Ulpia Hispano[r(um) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) et II Gallor(um)] | Macedonica [et III Campestris c(ivium) R(omanorum) et IIII] | Cypria c(ivium) R(omanorum) et VI[II Raetor(um) c(ivium) R(omanorum) et pedites sin]gulares Brita[nnici et sunt in Dacia sub D(ecimo)] | Terentio Sca[uriano quinis et vicenis plu]ribusve stipe[n]diis emeritis dimissis ho[m]inesta mission[e quorum nomina subscri]pta sunt ip[s]is liberis posterisque | eo[rum] civitat[em] dedit et conubium cum uxo[r]ibus quas t[unc] habuissent cum est civitas | iis data aut si [qui caelibes essent cum iis quas] | postea duxisse[nt dumtaxat singuli sin]gulas a[nte] d(iem) [XIII K(alendas) Mart(ias)] | Ser(vio) Scipion[e Salvidieno Orfite] | M(arco) Peduca[eo Priscino co(n)s(ulibus)] | alae I Aug(ustae) I[turaeor(um) cui praeest] | C. Vett[us] Priscus | ex gregale | Marsu[ae Calvi f(ilio) Azal(o)] || [Imp(erator) C]aesar divi Nervae f(ilius) Nerva Trai[anus | Aug(ustus) Ge]rm(anicus) Dacicus pontif(ex) max(imus) t[ribunic(ia) | potest]at(e) XIII imp(erator) VI co(n)s(ul) V p(ater) [p(atriciae) | equiti]bus et peditibus qui mil[itaverunt | in alis d]uabus et cohortibus [decem | quae app]ellantur I [c(ivium)] R(omanorum) et I Au[g(usta) Iturae]orum et I Au[g(usta) Itur]ae[orum sagittar(iorum)] || cum uxo[r]ibus quas tu[n]c habuissent cum e[st] ci[vitas] iis da[ta] aut si qui caelibe[s] essent | cum iis qu[as] postea duxissent [dumtaxat s]in[gu]li singulas | a[nte] d(iem) XIII K(alendas) Mart(ias) | [Se]r(vio) Scipione Salvidieno [Orfite] | M(arco) Peducaeo Priscino co(n)s(ulibus) | a]lae I Aug(ustae) Ituraeor(um) cui pr[aeest] | C. Vettius Priscus | ex gregale | Marsuae Calvi f(ilio) Azal(o) | et Antoniae Mahechi fil(iae) ux(ori) e(ius) CAP или CAR[3] | et Ingenuo f(ilio) eius et Munno f(ilio) ei[us] | descriptum et recognitum ex | tabula aenea quae fixa est Romae || P(ubli) Corneli Alexandri | L(uci) Pulli Verrecundi | P(ubli) Atini Amerimni | L(uci) Pulli Trophimi | [C(ai)] Tuticani Satur[nini] | [C(ai) Iu]li Parat[i] | [M(arci) Iuni] Euty[chi].

Име *Marsua* је посведочено у Шпанији (*CIL* II²/5, 1224) и Италији (*CIL* VI 5419; 26832; *CIL* IX 706; *CIL* XIV 4098). Име *Calvus OPEL* II јавља се у Бригециону (*CIL* III 11051). Жена носи име *Antonia*. Патронимик *Mahechus* није посведочен. Име *Munnius* могло би бити панонско, као когномен *Munna* (ж.) се јавља у подручју Азала (*RIU* 681, Környe), уп. *Munnius* (КАПЧИЋ 1962, 108) Порекло жене није сасвим јасно. Издавачи остављају две

могућности CAR[...] или CAP[...], претпостављајући да би се могло односити на Карнунтум које везују за место *Cardellaca / Cardabiaca* (Токод), на територији Азала (ANREITER 2001, 56, 78).

115. Војничка диплома из 112. године, додељена *Dasenti Liccai f.*

AE 1997, 1782; *RMD* 223.

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus / Aug(ustus) Germ(anicus) Dacicus pontif(ex) maximus / tribunic(ia) potestat(e) XVI imp(erator) VI co(n)s(ul) VI p(ater) p(atriciae) / equitibus et peditibus qui militaverunt / in alis quinque et cohortibus tribus / quae appellantur I Batavor(um) milliar(ia) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) / et I Ulpia contarior(um) milliar(ia) et I Thracum veterana et I Aravacor(um) et Hispanor(um) / et I Bosporanor(um) et I et II Batavor(um) milliar(ia) / c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) et V Callaecor(um) Lucensium et sunt / in Pannonia superiore sub L(ucio) Minico / Natale quinis et vicenis pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione a Caecilio Faustino quorum nomina / subscripta sunt ipsis liberis posterisque / eorum civitatem dedit et conubium cum / uxoribus quas tunc habuissent cum est ci/vita<s> iis data aut si qui caelibes essent / cum iis quas postea duxissent dumtaxat / singuli singulas a(n)te d(iem) V Non(as) Mai(as) / Q(uinto) Valerio Vegeto Cn(aeo) Cornelio Severo co(n)s(ulibus) / alae Aravacor(um) et Hispanor(um) cui prae(e)st / Ti. Claudius Numidicus / ex gregale / Dasenti Liccai f(ilio) Pannon(io) / et Matenae Etdeidatis fil(iae) uxori eius Azal(ae) / et Attoni f(ilio) eius et Rumae fil(iae) eius / et Sibullae fil(iae) eius et Ianuariae fil(iae) eius / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in muro / post templum divi Aug(usti) ad Minervam // Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Trai|anus Aug(ustus) Germ(anicus) Daci(cus) pontif(ex) max(imus) / tribunic(ia) potest(ate) XVI imp(erator) VI co(n)s(ul) VI p(ater) p(atriciae) / equitibus et peditib(us) qui militaverunt / in alis quinque et cohortibus tribus / quae appellantur I Batavor(um) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) / et I Ulpia contarior(um) (milliaria) et I Thracum / veterana et I Aravacor(um) et Hispanor(um) / et I Bosporanor(um) et I et II Batavor(um) / (milliaria) c(ivium) R(omanorum) p(ia) f(idelis) et V Callaecor(um) Lucensium / et sunt in Pannonia superiore sub / L(ucio) Minicio Natale quinis et vicenis / pluribusve stipendiis emeritis / dimissis honesta missione a Caecilio / Faustino quorum nomina subscri|pta sunt ipsis liberis posterisq(ue) // Eorum civitatem dedit et conu|bium cum uxoribus quas tunc habu|issent cum est civitas iis data aut si / qui caelibes essent cum iis quas poste|a duxissent dumtaxat singuli / singulas a(n)te d(iem) V Non(as) Mai(as) /

Q(uinto) Valerio Vegeto / Cn(aeo) Cornelio Severo co(n)s(ulibus) / alae Aravacor(um) et Hispanor(um) cui prae(e)st / Ti. Claudius Numidicus / ex gregale / Dasenti Liccai f(ilio) Pannon(io) / et Matenae Etdeidati(s) fil(iae) uxori eius Azai(ae) (!) / et Attoni f(ilio) eius et Rumaе fil(iae) eius / et Sibullae fil(iae) eius et Ianuariae fil(iae) e(ius) / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae // L(uci) Pulli Verecundi / P(ubli) Atini Amerimni / C(ai) Tuticani Saturnini / L(uci) Pulli Trophimi / C(ai) Vettieni Hermetis / C(ai) Tuticani Heli / L(uci) Pulli Charitonis.

За име *Atto*: MEID 2005, 253. Име *Ruma* је посведочено је у Норику: *CIL* III 5350; *ILLPRON* 737 и Нарбонској Галији (*CIL* XII 5093). *Sibulla* се код Азала јавља два пута: *Sibulla Iopari f.* (*RIU* 1406) и овде. Јавља се у натпису из околине Аквинкума (NÉMETH, *Tituli Aquincenses* II, 2010, 738). Име је посведочено и у Норику (HOLZNER / WEBER, *AEA, RÖ* 31, 2008, 216, бр. 176) и у Рецији (*CIL* III 5877). Име *Matena* није посведочено другде. Могуће да је у питању келтско име: за келтска имена на *Mat(t)*- в. MEID 2005, 234–235.

116. Војничка диплома од 146. године, додељена *Viatori Romani f. Asalo*. Пронађена у Бригециону.

CIL XVI 178; *AE* 1947, 135.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Tra[iani] / Parthic(i) n(epos) divi Nervae pron(epos) T. Aeli[us] / Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pon[t(ificex)] / max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) VIII imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) [p(atriciae)] / equit(ibus) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis V et coh(ortibus) V[II] / q[ua]e appel(lantur) I Ulp(ia) cont(ariorum) (miliaria) et I Thr(acum) victr(ix) et I Ca[n]nane(atium) c(ivium) R(omanorum) et I Hisp(anorum) Arvac(orum) et III Aug(usta) Thr(acum) sag(ittariorum) / et I Aelia (miliaria) sag(ittariorum) et I Ulp(ia) contar(iorum) (miliaria) et I Thr(acum) / c(ivium) R(omanorum) et II Alpinor(um) et V Callaec(orum) Lucens(ium) et IV / vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et XVIII vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et sunt in Pannon(ia) / super(iore) sub Pontio Laeliano quinis et / vicen(is) pluribu(sv)e stip(endiis) emerit(is) dimiss(is) / honest(a) missio(ne) quor(um) nomin(a) subscr(ipta) / sunt civit(atem) Roman(am) qui eorum non hab(er)ent dedit et conub(ium) cum uxor(ibus) quas tunc / habuis(sent) cum est civit(as) is data aut cum is / quas postea duxis(sent) dumtaxat sing[u]llis a(n)te d(iem) XIV Kalendas) Aug(ustas) / Cn(aeo) Terentio Iuniore L(ucio) Aurelio Gall[o co(n)s(ulibus)]

/ alae I Hispan(orum) Arvacor(um) cui pra[eest] / L. Aburnius Severus Heracl(eia) / ex gregale / Viatori Romani f(ilio) Asal[o] / descript(um) et recognit(um) ex tabu[la aerea] / quae fixa est Romae i[n] mu[ro post] / templ(um) divi Aug(usti) ad Min[ervam] // Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani / Parth(ici) n(epos) divi Nervae pron(epos) T. Aelius Ha[drian(us) Antoninus Aug(ustus) / Pius p(ontifex) m(aximus) trib(unicia) pot(estate) / VIII imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / eq(uitibus) et ped(itibus) q(ui) militaverunt in al(is) V et coh(ortibus) VII et sunt / in Pann(onia) sup(eriore) sub Pontio Laeliano XXV / pl(uribus)ve st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) hon(esta) mis(sione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt civ(itatem) Rom(anam) qui eor(um) non hab(erent) [ded(it)] / et con(ubium) cum ux(oribus) quas tunc hab(uissent) cum [est] / civi(ta)s dat(a) aut cum is quas post(ea) [dux(issent)] / d(um)t(axat) sing(ulis) // a(nte) d(iem) XIV K(alendas) Aug(ustas) / Iunior et Gallo co(n)s(ulibus) / alae I Hisp(anorum) Ar(av)ac(orum) cui prae(e)st / L. Aburnius Severus Heracl(eia) / ex gregale / Viatori Romani f(ilio) Asalo // P(ubli) Atti Severi / L(uci) Pulli Daphni / M(arci) Servili Getae / L(uci) Pulli Chresimi / M(arci) Sentili Iasi / T(iti) Iuli Felicis / C(ai) Iuli Silvani.

117. Војничка диплома од 9. октобра 148. године, додељена *Fusco Luci f(ilio) Azalo*. Пронђена у месту Regöly.

CIL XVI 180; AE 1947, 37.

[Imp(erator) Caes(ar) divi] Hadriani f(ilius) divi Traiani / [Parthici nep(os) d]ivi Nervae pronep(os) T. Aeli[us Hadrianus] Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) / [m(aximus) trib(unicia) pot(estate)] XI imp(erator) (!) et co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / [equitib(us) et peditib(us)] qui milit(averunt) in al(is) V et / [coh(ortibus) XIII quae a]ppel(lantur) I Flav(ia) Britan(nica) (miliaria) et I / [Thracum) vet(erana) s]ag(ittaria) et I Britton(um) c(ivium) R(omanorum) et I praet(oria) c(ivium) R(omanorum) / [et I Aug(usta)] Ituraeor(um) et III Batav(orum) (miliariae) vex(illatio) et I / [Alpin(orum)] equit(ata) et I Thracum) Germ(anica) et I Alpin(orum) / [pedi]t(ata) et I Noric(orum) et III Lusitan(orum) et II Ner(vior(um) et Ca<ll>aec(orum) et VII Breucor(um) et I Lusit(anorum) / et II Aug(usta) Thracum) et I Montan(orum) et I Campan(orum) / vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et I Thrac(um) c(ivium) R(omanorum) et sunt in Pannon(ia) / inferior(e) sub Cominio Secundo qui/nis et vicen(is) <pl(uribus)ve> item classic(is) sex et vi/gint(i) stipend(iis) emer(itis) dimiss(is) honest(a) / miss(ione) quor(um) nomin(a) subscript(a) sunt civi(tat(em) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) item <fi>/lis classic(orum) dedit et conub(ium) cum ux(ori)bus / quas tunc hab(uissent)

cum est civit(as) is dat(a) aut / cum is quas postea duxis(sent) dumtaxat / singulis a(nte) d(iem) VII Id(us) Oct(obres) / C(aio) Fabio Arippino M(arco) Antonio Zenone co(n)s(ulibus) / alae I Flav(iae) Britan(nicae) (miliariae) cui prae(e)st / M. Licinius Victor Savar(ia) / ex sesquipliciar(io) / Fusco Luci f(ilio) Azalo / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea / quae fixa est Romae in muro post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // [Imp(erator) Caes(ar) d]ivi Hadriani f(ilius) divi Traiani / [Parthic(i) nepos d]ivi Nervae pron(epos) T. Aelius / [Hadrianu]s Antoninus Aug(ustus) Pius p(ontifex) m(aximus) / [trib(unicia) pot(estate) XI] imp(erator) II co(n)s(ul) IIII p(ater) p(atriciae) / [equitib(us) et p]ed(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) XIII et sunt / i[n Pa]nn(onia) infer(iore) sub Cominio Secundo / XXV plu(ribus)v(e) item class(icis) XXVI st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) / hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt / civ(itatem) Rom(anam) qui eor(um) non hab(erent) item filis / class(icorum) ded(it) et con(ubium) cum ux(oribus) quas tunc / hab(uissent) cum est civi(ta)s dat(a) aut cum is / quas post(ea) dux(issent) d(um)t(axat) sing(ulis) // a(nte) d(iem) VII Id(us) Oct(obres) / Agrippino et Zenone co(n)s(ulibus) / alae I Fl(aviae) Britann(icae) (miliariae) cui prae(e)st / M. Licinius Victor Savar(ia) / ex sesquipliciar(io) / Fusco Luci f(ilio) Azalo // L(uci) Pulli Daphni / M(arci) Servili Getae / L(uci) Pulli Chresimi / M(arci) Ulpi Blasti / Ti(beri) Iuli Felicis / C(ai) Iuli Silv[ani] / P(ubli) Ocili P[risci].

118. Војничка диплома од 9. октобра 148. године *Attae Nivionis f(ilio) Azalo.*

CIL XVI 96.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadr(iani) f(ilius) divi Traian(i) Part(hici) n(epos) / divi Nerv(ae) pronep(os) T. Aelius Hadr(ianus) Anton(inus) / Aug(ustus) Pius p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) pot(estate) XI imp(erator) II co(n)s(ul) IIII p(ater) p(atriciae) / eq(uitibus) et ped(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) VII et sunt / in Pan(nonia) sup(eriore) sub Pontio Laeliano XXV / st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt civ(itatem) R(omanam) qui eor(um) non hab(erent) ded(it) et / con(ubium) cum ux(oribus) quas tunc hab(uissent) cum est civ(itas) / iis dat(a) aut cum iis quas post(ea) dux(issent) / dumtax(at) sing(ulis) // coh(ortis) I Ulpiae Pannonior(um) cui prae(e)st / A(ulus) Baebius Regillus Suess(a) / ex pedite / Attae Nivionis f(ilio) Azalo // Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Traj(iani) Part(hici) nep(os) divi Nerv(ae) pronepos / T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius / p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) pot(estate) XI imp(erator) II

co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | equitib(us) et peditib(us) qui militaver(unt) in alis V | et coh(ortibus) VII quae appell(antur) I Ulpia contar(iorum) (milliaria) et I | Thrac(um) Victr(ix) et I Hisp(anorum) Arvac(orum) et I Canne(ne)ff(atium) c(ivium) R(omanorum) | et III Aug(usta) Thr(acum) sag(ittaria) et I Ulp(ia) Pann(oniorum) et I Aelia | sa<g>it(taria) et XVIII vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et III vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et I Thr(acum) | c(ivium) R(omanorum) et V Call(a)ecor(um) Lucensium et II Alpinor(um) | et sunt in Pann(onia) super(iore) sub Pontio Laeliano | quinque et viginti stipend(iis) emer(itis) dimiss(is) | honest(a) mission(e) quor(um) nomin(a) subscr(ipta) | sunt civit(atem) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) | dedit et conub(ium) cum uxorib(us) quas tunc | habuiss(ent) cum est civit(as) iis data aut cum iis | | quas post(ea) duxiss(ent) dumtaxat singulis | a(nte) d(iem) VII Id(us) Oct(obres) | C(aio) Fabio A<g>rippino M(arco) Antonio Zeno co(n)s(ulibus) | coh(ortis) I Ulpiae Pan(n)onior(um) cui prae(e)st | A(ulus) Baebius Re<g>illus Suess(a) | ex pedite | Attae Nivionis f(ilio) Azalo || Descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aenea | quae fixa est Romae in muro post templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || L(uci) Pulli Daphni | M(arci) Servili Getae | L(uci) Pulli Chresimi | M(arci) Sentili Iasi | Ti(beri) Iuli Felicis | C(ai) Iuli Silvani | P(ubli) Ocili Prisci.

Име *At(t)a* (*At(t)o*, *At(t)u-*, *At(t)-*) је келтско, зн. „отац“, в. DELLAMARE 2003, 59; MEID 2005, 253–254. Мајд на основу овог натписа, будући да се Азали третирају као панонска заједница, оставља могућност да може бити и панонско, али све паралеле су келтске; уп. КАПЋИЋ 1976, 182. За име *Nivio* паралела би могло бити *Nivius*, посведочено у Норику: *CIL* III 5564; *CIL* III 13707 (*Nivius*, *Noricus natione*).

119. Војничка диплома од 5. јула 149. године *Dasmemo Festi f. Azalo*.

CIL XVI 97.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani | Parth(ici) n(e)pos divi Nerv(ae) pron(e)pos T. Aelius | Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius p(ontifex) m(aximus) | tr(ibunicia) pot(estate) XII imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | eq(uitibus) et ped(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) IV et coh(ortibus) VII et sunt | in Pan(nonia) sup(eriore) sub Pontio Laeliano XXV | st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(in)a subscr(ipta) | sunt civ(itatem) Rom(anam) qui eor(um) non hab(erent) ded(it) | et con(ubium) cum ux(oribus) quas tunc hab(uissent) cum | est civ(itas) i(i)s dat(a) aut cum i(i)s quas post(ea) | dux(issent) | d(um)t(axat) sing(ulis) ||

coh(ortis) V Callaec(orum) Lucens(ium) cui prae(e)st | T. Flavius Modes[t]u[s] Roma | ex pedite | Dasmeno Festi f(ilio) Azalo || Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani | Parthic(i) nep(os) divi Nervae pron(epos) T. Aeli[us] Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius p(ontifex) | m(aximus) trib(unicia) pot(estate) XII imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | equitib(us) et peditib(us) qui milit(averunt) in alis IV et | coh(ortibus) VII quae appel(lantur) I Thr(acum) Victr(ix) et I Cannane|fat(ium) c(ivium) R(omanorum) et I Hisp(anorum) Arvacor(um) et III Aug(usta) Thr(acum) et | I Aelia (milliaria) sag(ittaria) et I Ulpia Pannon(iorum) et I Thrac(um) | c(ivium) R(omanorum) et II Alpinor(um) et IV volunt(ariorum) c(ivium) R(omanorum) et V Cal|laecor(um) Lucens(ium) et XIX volunt(ariorum) c(ivium) R(omanorum) et sunt | in Pannon(ia) super(iore) sub Pontio Laeliano | quinq(ue) et vigint(i) stip(endiis) emer(itis) dimis(sis) hon(esta) | miss(ione) quor(um) nomin(a) subscri(pta) sunt civit(atem) | Roman(am) qui eor(um) non hab(erent) ded(it) et con(ubium) | cum uxor(ibus) quas tunc habuiss(ent) cum est civit(as) i(i)s data aut cum i(i)s quas postea duxis(sent) dum|taxat singulis | a(nte) d(iem) III Non(as) Iul(ias) | Q(uinto) Passieno Licino C(aio) Iulio Anito co(n)s(ulibus) | coh(ortis) V Callaec(orum) Lucens(ium) cui prae(e)st | T. Flavius Modestus Roma | ex pedite | Dasmeno Festi f(ilio) Azalo | descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea | quae fixa est Romae in muro post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || M(arci) Servili Getae | L(uci) Pulli Chresimi | M(arci) Sentili Iasi | Ti(beri) Iuli Felicis | C(ai) Iuli Silvani | L(uci) Pulli Velocis | P(ubli) Ocili Prisci.

Панонско име *Dasmenus* (КАТИЋИЋ 1976, 181) посведочено је код Бреука, Скордиска, Корнаката и у сирмијском подручју (Амантини).

120. Војничка диплома од 1. августа 150. године, додељена *Victori Liccai f. Azalo. Brigetio. Szöny.*

AE 1894, 3; CIL XVI 99; ILS 9056.

Imp(erator) Caesar divi [Ha]dr[iani] f(ilius) divi Tra[ian(i)] | Parthic(i) nep(os) divi Nervae [pro]nep(os) T. A[elius Ha][d]rianus Antoninus Aug(ustus) Pius [pont(ifex)] max(imus) | [trib(unicia)] pot(estate) XIII imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) [p(atriciae)] | equitib(us) qui militaverunt in all[is V quae] | appell(antur) I Hispanor(um) Aravacor(um) [et III Aug(usta)] | Thrac(um) sagit(taria) quae sunt [i]n Pann(onia) su[p]e[ri]o[r]e sub Claudio Maximo item I Fla[via] | Britann(ica) (miliaria) c(ivium) R(omanorum) et I Thrac(um) veter(ana) sag[it(taria)] | et I Aug(usta) Itureor(um) sagit(taria) quae sunt in Pa[nn(onia)] | inferior(e) sub Cominio Secundo quin[is] | et

vicens plurib(usve) stip(endii)s emer(itis) d[i]m[iss(is)] h[o]/nest(a) miss(ione) per Porcium Vetustinum | proc(uratorem) cum essent in expedition(e) Maure|tan(iae) Caesarens(is) quor(um) nomin(a) subscript(a) | sunt civit(atem) Roman(am) qui eor(um) non hab(erent) dedit | et conub(ium) cum uxor(ibus) quas tunc habuiss(ent) | cum est civit(as) is data aut cum is quas | post(ea) dux(issent) dumtaxat singul(is) | K(alendis) Aug(ustis) | M(arco) Cassio Apollinare | M(arco) Petronio Mamertino co(n)s(ulibus) | alae I Hispan(orum) Aravacor(um) | ex gregale | Victori Liccai f(ilio) Azalo | descript(um) et recognit(um) ex tabula ae|rea quae fixa est Romae in muro | pos(t) templ(um) divi Aug(usti) ad | Minervam || Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traian(i) Parth(ici) | nep(os) divi Ner(vae) pron(epos) T. Aelius Hadrianus | Antoninus Aug(ustus) Pius pon(tifex) max(imus) tri(bunicia) | pot(estate) XIII imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | equit(ibus) qui milit(averunt) in ali(s) V quae sunt in | Pann(onia) utraq(ue) (!) XXV plu(ribusve) sti(pendiis) eme(ritis) dim(issis) hon(esta) | mis(sione) per Porcium Vetustinum quor(um) | [n]om(ina) subscr(ipta) sunt civ(itatem) Rom(anam) qui eo(rum) non | [ha]b(erent) ded(it) et con(ubium) cum ux(oribus) qua(s) [t]un(c) hab(uissent) | [cu]m est civ(itas) is dat(a) aut cu(m) is qu(as) pos(tea) dux(issent) | [d]umtax(at) singu(lis) [--- || K(alendis) Aug(ustis) | Apollinare et Mamertino co(n)s(ulibus) | [a]l[ae] I Aravacor(um) | ex gregale | [V]ictori Liccai f(ilio) Azalo | [---|| M(arci) Servili Getae | L(uci) Pulli Chresimi | M(arci) Sentili Iasi | Ti(beri) Iul[i] Felicis | C(ai) Iuli Silvani | L(uci) [I]ulli Velocis |[---] Jili Prisci.

121. Војничка диплома од 24. септембра 151. додељена *Octavio Cusonis f(ilio) Asalo*.

B. PFERDEHIRT, *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz 2004, бр. 32.*

[Imp(erator) Ca]es(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani | [Parthi]c(i) n(epos) divi Nervae pron(epos) T. Aelius Ha|[drianu]s Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) max(imus) | [trib(unicia) p]ot(estate) XIV imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | [equit(ibus)] qui milit(averunt) in alis VIII quae appell(antur) I | [Ulp(ia) cont]ar(iorum) (milliaria) et I Thrac(um) sag(ittaria) c(ivium) R(omanorum) et I Hispan(orum) Ar|[vac(orum) et I C]annane<f>(atium) c(ivium) R(omanorum) et III Aug(usta) Thrac(um) sagit(taria) | [quae sunt in] Pannon(ia) super(iore) sub Claudio Maxi|[mo item I Co]<m>ma<g>(enorum) (milliaria) sag(ittaria) et I Aug(usta) <Th>rac|[um et I Pann]on(iorum) Tampian(a) quae sunt in | [Norico sub ... P]robato

quinis et | [*vicenis plurib(usve) stip(endiis)*] *emerit(is) dimis(sis) ho[[nest(a) mission(e) per Va]rium Clem|[entem proc(uratorem) cum ess(ent) in exp]|edit(ione) M|[aur(etaniae) Cae]|sar(iensis) quor(um) nomin(a) subscri<p>ta s[u]nt* | *civit(atem) Roman(am) qui eorum non habe|rent ded[i]t et conub(ium) cum uxor(ibus) quas | tunc hab[u]iss(ent) cum est civit(as) i(i)s data | aut cum i(i)s quas postea duxiss(ent) dum|taxat singulis a(n)te d(iem) VIII K(alendas) Oct(obres) | M(arco) Cominio Secundo L(ucio) Attidio Corneliano | co(n)s(ulibus) | alae I Hispan(or)um Arvacor(um) cui prae(e)st | M. Antonius Pilatus | ex gregale | Octavio Cusonis f(ilio) Asalo | desc[ri]pt(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea | quae fixa est Romae in muro post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || [M(arci) Servili] Getae | [L(uci) Pulli] Chresimi | [M(arci) Servili] Iasi | [Ti(beri) Iuli Fel]icis | [C(ai) Iuli Si]lvani | [L(uci) Pulli] Velocis | [P(ubli) Ocili] Prisc[i].*

За име *Cuso* уп. MEID 2005, 266–268 (*Cusa, Cusius, Cusaia*); уп. топоним *Cusum* (ANREITER 2001, 59–60).

122. Фрагмент војничке дипломе од априла 152. године додељена *Tertio Dasentis f., ex pedite [Azalo(?)]*.

AE 2002, 1148; RMD 406.

---] *Tusco et [Modesto co(n)s(ulibus)] | coh(ortis) II Alpinor(um) [cui praeest] | T. Caesius Marti[---] | ex pedit[e] | Tertio Dasent<i>s [f(ilio) Azalo?] | [--- || M(arci) Servili [Getae] | L(uci) Pulli [Chresimi] | M(arci) Sentili [Iasi] | Ti(beri) Iu[li] Felicis] | C(ai) Iuli [Silvani] | L(uci) Pulli [Velocis] | P(ubli) Ocili [Prisci].*

Име *Dases* (-entis) је карактеристично панонско име в. КАТИЋИЋ 1976, 181.

123. Војничка диплома од 3. новембра 154. године, додељена *Ursioni Busturoni(s) f(ilio) Azalo*.

CIL XVI 104; MÓCSY 1959, 217, 77, бр. 1.

Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Trajani Parthici nep(os) divi Nervae pr(onepos) | T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) | Pius p(ontifex) m(aximus) trib(unicia) pot(estate) XVII imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | eq(uitibus) et ped(itibus) q(ui) m(ilitaverunt) in alis V q(uae) a(ppellantur) I Ulpia cont(ariorum) (milliaria) et I | Thr(acum) Victr(ix) et I Cannan(efatium) c(ivium) R(omanorum) et I

Hispan(orum) / Arvac(orum) et III Aug(usta) Thr(acum) sag(ittaria) et coh(ortibus) V I Ulpia / Pann(oniorum) (milliaria) et I Thr(acum) c(ivium) [R(omanorum)] et II Alpin(orum) et V <C>all(aecorum) / Lucens(ium) et XIX volunt(ariorum) et sunt in / Pann(onia) super(iore) sub Claudio Maximo / leg(ato) XXV pl(uribus)ve st(ipendiis) em(eritis) dim(issis) hon(esta) mission(e) quor(um) nom(ina) / subscript(a) sunt civitat(em) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) dedit et conub(ium) cum uxor(ibus) / quas tunc ha{u}buis(sent) cum est civit(as) i(i)s data / aut cum i(i)s quas postea duxiss(ent) dumtaxat singulis a(n)te d(iem) III Non(as) Nov(embres) / C(aio) Iulio Statio <S>evero T(ito) Iunio Severo / co(n)s(ulibus) / coh(ortis) II Alpinor(um) cui prae(e)st / M. Longinius Longus / ex pedite / Ursioni Busturoni(s) f(ilio) Azalo / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea / quae fixa est Romae in muro post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Trajani Partihci (!) nep(os) (!) T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) XVII imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) / equit(ibus) et pedit(ibus) qui mil{t}i(taverunt) in alis V / quae appel(lantur) I Ulpia contario(rum) (milliaria) et I Th{c}r(acum) / Victr(ix) et I Cannanef(atium) c(ivium) R(omanorum) et I Hispan(orum) Arvac(orum) / et III Aug(usta) Thrac(um) sag(ittaria) et coh(ortibus) V I Ulpia Pan(n)oniorum (milliaria) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et II Alpinor(um) et V / Call(aecorum) Lucens(ium) et XIX volun{e}t(ariorum) et sunt / in Pannon(ia) super(iore) sub Claudio Maxi|mo leg(ato) {an} plurib(us)ve stipend(iis) emerit(is) / dimiss(is) honest(a) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt civ(itatem) Rom(anam) qui eo(rum) non hab(erent) ded(it) et con(ubium) cum ux(oribus) / quas tunc hab(uissent) cum est civ(itas) i(i)s dat(a) aut / cum i(i)s quas post(ea) dux(issent) d(um)t(axat) sing(ulis) // a(n)te d(iem) III Non(as) Nov(embres) / Severo et Severo co(n)s(ulibus) / coh(ortis) II Alpinor(um) cui prae(e)st / M. Longinius (!) Longus / ex pedite / Ursioni Busturionis f(ilio) Azalo / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea / quae fixa est Romae in muro post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // M(arci) Servili Getae / L(uci) Pulli Chresimi / M(arci) Sentili Iasi / Ti(beri) Iuli Felicis / C(ai) Iuli Silvani / C(ai) Pomponi Statiani / P(ubli) Ocil(i) Prisci.

Име *Busturo* сматра се келтским (FALILEYEV 2007, 66, са лит.); јавља се и на војничкој дипломи из Палатова (Тракија) *CIL XVI 185: ex pedite / Sexto Busturionis f(ilio) Pann(onio)*, *AE 1937, 113; AE 1959, стр. 63, 252. MÓCSY 1959, 264, 238/13: "Vielleicht Azale"*, *KRAFT 1142.*

124. Војничка диплома од 8. фебруара 161. године, додељена *Nigro Siusi f. Azalo*.

AE 2001, 1640; RMD 430.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traia/ni Parthic(i) nepos divi Nervae pronep(os) | T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius | pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) XXIV imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | equitibus et peditib(us) qui militaver(unt) in | alis V quae appellantur I Aravacor(um) | et I Ulp(ia) contar(iorum) (milliaria) et III August(a) Thrac(um) et | I Thrac(um) victr(ix) et I Cannanef(atium) et coh(ortibus) VI I | Ael(ia) Gaesat(orum) sag(ittaria) et I Ulp(ia) Pannonior(um) (milliaria) et | V Callaec(orum) Lucens(ium) et XVIII voluntarior(um) | et II Alpinor(um) et I Thrac(um) c(ivium) R(omanorum) et sunt in Pan/nonia super(iore) sub Nonio Macrino leg(ato) | quinque et viginti stipen(diis) emeritis | dimissis honest(a) mission(e) quorum | nomina subscript(a) sunt civitatem Ro|m[a]nam qui eorum non haberent dedit | et conub(ium) [c]um uxoribus quas tunc habu|issent cum est civitas i(i)s data aut cum i(i)s | quas postea duxis(sent) dumtaxat singulis | a(nte) d(iem) VI Id(us) [F]ebr(uarias) | M(arco) Annio Libone Quinto Num[is]io Iunior co(n)s(ulibus) | alae I Cannanef(atium) c(ivium) R(omanorum) cui praeest | Trau<l>lius Rufinus | ex gregale | Nigro Siusi f(ilio) Azalo | descript(um) et recognit(um) ex tabula aerea | quae fixa est Romae in muro post | templ(um) <d>ivi Aug(usti) ad Minervam || Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani Parthi/ci nep(os) divi Nervae pronep(os) T. Aelius Hadri/anus Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) max(imus) trib(unicia) | pot(estate) XXIV imp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | equit(ibus) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in a[l]lis V q(uae) a(ppellantur) I Aravacor(um) et | I Ulp(ia) contar(iorum) (milliaria) et III Aug(usta) Thrac(um) et I Thrac(um) victr(ix) | et I Cannanef(atium) et coh(ortibus) VI I Aelia{e} Gaesat(orum) sag(ittaria) | et I Ulp(ia) Pann(oniorum) (milliaria) et V Callaec(orum) Luc[e]ns(ium) et XVIII volunt(ariorum) | et II Alpinor(um) et I Thrac(um) [c(ivium)] R(omanorum) et su[n]t in Pannon(ia) | super(iore) sub Nonio Macrino leg(ato) XXV stip(endii)s emer(itis) | dim(issis) hon(esta) miss(ione) quor(um) nomin(a) subscript(a) sunt | civit(atem) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) dedit et conub(ium) | cum uxor(ibus) quas tunc habuis(sent) cum est civit(as) i(i)s data | aut cum i(i)s quas postea duxiss(ent) dumtaxat | singulis || A(nte) d(iem) VI Id(us) Fe[br(uarias)] | Libone{e} et Iunio[re co(n)s(ulibus)] | alae I Cannanef(atium) c(ivium) R(omanorum) cui [praeest] | Traullius Rufinu[s] | ex gregale | Nigro Siusi f(ilio) [Azalo] | descript(um) et recognit(um) ex tab[ula aerea] | quae fixa est Romae in [muro post] | templ(um) divi Aug(usti) ad [Minervam] ||

M(arci) Servili [Getae] / L(uci) Pulli [Chresimi] / Ti(beri) Iuli [Felicis] / C(ai) Belli [Urbani] / P(ubli) Graecini C[rescentis] / L(uci) Senti [Chrysogoni] / C(ai) Pomponi [Statiani].

3.2.1.9. *Civitas Amantinorum*

Плиније Старији, у опису Паноније, помиње племе Амантина на два места. Најпре их наводи међу заједницама абecedне листе (*Amantini*), а затим помиње *civitas Sirmiensiū et Amantinorum*, која се налази *Sirmio oppido*, на ушћу реке *Vacuntius*. Река Бакунтиј се идентификује са реком Босут чије је ушће у Саву удаљено 20 км на запад од Сирмија.¹¹¹³ Птоlemeј Амантине помиње као западне суседе Ерависка и Скордиска, као заједницу која се налази „изнад“ Херкунијата, Андизета и Бреука: ἐν μὲν τοῖς δυσμικοῖς μέρεσιν Ἀμαντινοὶ ἀρκτικώτεροι.¹¹¹⁴ О положају Амантина говори и један епиграфски споменик, који је уједно једини епиграфски документ који бележи ову заједницу (бр. **125**). Натпис је пронађен у селу Путинци, у непосредној близини Доњих Петроваца, где се налазио претпостављени центар перегрине заједнице Скордиска.¹¹¹⁵ У околини тога места би се вероватно могла тражити линија разграничења између ових двеју заједница, која је вероватно ишла источно од данашње Руме.¹¹¹⁶

¹¹¹³ М. Мирковић (MIRKOVIĆ 1971, 14) је изнела мишљење да би се *Vacuntius* могао идентификовати са Босном, будући да се Босут улива на северној обали, а да је код Плинија река *Vacuntius* наведена као јужна притока Саве (*sic!*), што произилази из погрешног тумачења Плинијевог места. На основу идентификације са Босном М. Мирковић претпоставља да се *civitas Sirmiensiū et Amantinorum* могла простирати на исток до ушћа ове реке, што не може бити прихватљиво ако се имају у виду границе Бреука (§ 3.2.1.6) и Корнаката (§ 3.2.1.12), чије су се територије налазиле између Амантина и ушћа Босне.

¹¹¹⁴ Ptol. II 15.2.

¹¹¹⁵ DUŠANIĆ 1967, 68: није вероватно да се заједница у раном периоду протезала на читав источни Срем.

¹¹¹⁶ MIRKOVIĆ 1971, 15.

Податак који је забележен код Руфија Феста,¹¹¹⁷ да су Амантини покорени након Батоновог устанка, не мора нужно указивати на то да су учествовали у рату. Према Диону Касију, Цецина Север је до Драве дошао брзо,¹¹¹⁸ што не би било могуће да је постојао отпор у Срему.¹¹¹⁹ Такође, из Дионовог податка о повлачењу Бреука на Фрушку Гору, произилази да нису они имали подршку суседа.¹¹²⁰ Осим тога, може бити да се Фестов податак заправо односи на Бреуке (можда и Андизете), будући да Амантине смешта између Саве и Драве.¹¹²¹

Како смо поменули, заједница Амантина је епиграфски забележена у једом натпису с почетка I века (бр. 125). У питању је кенотаф подигнут дечаку, Амантину који се, као талац у Емони (р. 2–3 *ho[b]/ses<s>* (!)) удавио у реци. Осим тога што представља једину епиграфски потврду заједнице Амантина, споменик открива аспекте друштвене и политичке историје Амантина. На основу тога што се у натпису помиње *centuria secunda*, мислило се да су панонске заједнице биле подељене на центурије, аналогно подели далматинских *civitates* на декурије. Према Момзеновом тумачењу, које начелно прихвата и С. Душанић,¹¹²² у питању је центурија талача (у логичкој вези са апозицијом *hobses* (!) у реду 1), а не територијална јединица племена, што би било у супротности са претходним. Одвођење талача, као сасвим уобичајена пракса, вероватно је у вези са догађајима 6–9. године, премда то не мора значити да су Амантини директно учествовали у устанку.¹¹²³

Затим, у натпису је забележено да је дечак *gente Undius*, а споменик подижу његови *cognati*. Као и у аналогним примерима из Далмације (нпр. *gens Latiniana*

---

¹¹¹⁷ Fest. VII 8: *Sub Iulio Octaviano Caesare Augusto ... Bathone Pannoniarum rege subacto in dicionem nostram Pannoniae venerunt. Amantinis inter Savum et Dravum prostratis regio Saviensis ac secundorum loca Pannoniarum obtenta sunt.*

¹¹¹⁸ Cass. Dio LIV 29.3.

¹¹¹⁹ DUŠANIĆ 1967, 68.

¹¹²⁰ Cass. Dio LV 30.3. MÓCSY 1962, 547; DUŠANIĆ 1967, 68–69.

¹¹²¹ Fest. VII 8; Jord. MGH 5. 27. 21: *Amantinos qui inter Saum et Dravumque flumina insident.*

¹¹²² MOMMSEN ad CIL III 3224; DUŠANIĆ 1967, 67.

¹¹²³ DUŠANIĆ 1967, 69; уп. Cass. Dio LV 29.3.

et Epicadiana, бр. 70, као и либурнијска *cognatio Nantania*, бр. 13),¹¹²⁴ сматра се да *gens, cognatio* говоре о родовском уређењу.¹¹²⁵ На то указује и Апијанов податак о панонским племенима. Он каже да Панонци не живе по градовима већ: ἀγροὺς ἢ κόμας κατὰ συγγένειαν — према сродству.¹¹²⁶ У време када су дошла под римску власт, панонска су племена била на ниском друштвеном ступњу. Међутим, ослањајући се на идеју о родовском уређењу у панонским заједницама, Мочи одбацује да су заједнице имале територијално уређење,¹¹²⁷ какво је постојало у галским и германским *civitates*,¹¹²⁸ премда се мора рачунати са територијалном се организацијом унутар заједница.¹¹²⁹ Треба поменути да постоји могућност да *gens* у овим натписима не означава друштвену поделу, већ истакнуте породице, како је мислила Ф. Папазоглу.¹¹³⁰

Како смо већ поменули, судећи по Плинијевом податку Сирмиј је био центар *civitatis* Амантина и Сирмијенза. Датум престанка постојања заједнице Амантина везује се обично за датум оснивања флавијевске колоније Сирмиј,¹¹³¹ перегрина заједница је обухваћена њеном територијом. Настанак колоније обично се датује у време Домицијана, будући да се не јавља у Плинијевом опису Паноније, док је Сисција споменута,¹¹³² премда постоји мишљење, које је заступао Мочи, да је *Sirmium* статус колоније добио у време Веспасијана, ослањајући се на *origo* сведока дипломе *CIL XVI 18* из 73. године.¹¹³³

---

¹¹²⁴ Уп. § 4.1.1

¹¹²⁵ MÓCSY 1959, 106–107; DUŠANIĆ 1967, 67.

¹¹²⁶ App. III. 22: καὶ οὐ πόλεις ᾤκουν οἱ Παίονες οἶδε, ἀλλ' ἀγροὺς ἢ κόμας κατὰ συγγένειαν. Уп. MÓCSY 1959, 131; ALFÖLDY 1963, 82.

¹¹²⁷ MÓCSY 1959, 106

¹¹²⁸ TARPIN 2003, 31–37, са ранијом литературом.

¹¹²⁹ § 4.1.1.

¹¹³⁰ PAPAZOGLU 1976, 12–13.

¹¹³¹ *Colonia Flavia Sirmium: CIL III 753, 3230, 3243, 3242, 6441*, псеудотриба *Flavia: CIL VI 32523* б 21; *AE* 1934, 178.

¹¹³² DUŠANIĆ 1967, 78, нап. 59; MIRKOVIĆ 1971, 14–15; R. SYME, *AV* 19, 1968, 103.

¹¹³³ MÓCSY 1957, 496; 1959, 77; 1962, 597; 1974, 86. ŠAŠEL 1983, убраја Сирмиј међу Веспасијанове колоније. MIRKOVIĆ 1971, 14 указује да је Сирмију био *conventus civium*

Проблем односа Сирмија и перегрине заједнице огледа се такође у тумачењу једне војничке дипломе из 123. године, која је додељена перегрином војнику *Glavo Navati f. Sirm.*,¹¹³⁴ што се обично разрешава у: *Sirm(io)*. С. Душанић оставља отвореном могућност да би читање овог места могло бити: *Sirm(iensi)*, односно, да се ради о регруту из заједнице Сирмијенза која је наставила паралелно да постоји са градом. Ово друго читање би сугерисало да је *origo* војника *civitas Sirmiensium (et Amantinorum)*, а не колонија Сирмиј.¹¹³⁵

Сматра се да су Амантини припадали панонској етничкој групи.¹¹³⁶ Међутим, популација заједнице је као и код суседних Корнаката и становника заједнице Скордиска, чинила мешавину илирског и скордичког адстрата. Лична имена забележена на овом простору: *Dasmenus*,¹¹³⁷ *Gresa*,¹¹³⁸ *Gramonius*,¹¹³⁹ *Liccaius*, *Pinnis* (од *Pinnes*),¹¹⁴⁰ *[S?]cemaes*, припадају (илирској) панонској ономастици, али су, као и другде у овом делу Паноније, на сирмијској територији забележена и нека келтска имена (нпр. *Navatus*, *Potiumenus*, *Coageanus*, *Samminus*), што још једном показује да границе територија појединих политичко-административних формација нису могле чинити баријеру између етничких елемената, односно њиховог мешања.¹¹⁴¹

Натписи

125. Кенотаф из Путинаца. Сада је изгубљен.

Romanorum пре оснивања колоније, којем су могли припадати сведоци дипломе, римски грађани, супротно: DUŠANIĆ 1977a.

¹¹³⁴ Уп. фрагмент дипломе из Виминацијума: „Post AD 145“ MIRKOVIĆ, *ZPE* 126, 1999, 253; *AE* 1999, 1317; *RMD* 451: Нажалост име реципијента је изгубљено (---) *f. Sirmi*).

¹¹³⁵ DUŠANIĆ 1977a, 182.

¹¹³⁶ КАТИЋИЋ 1967, 162; ANREITER 2001, 27–29; MEID 2005, 24 Амантини се доводе у везу са градом *Amantia* у северном Епиру, који се спомиње код Псеудо Скилакса (Ps. Scyl. 26).

¹¹³⁷ Натпис: MIRKOVIĆ 1971, 80, бр. 74 (уп. *IMS* I 128). За име: КАТИЋИЋ 1976, 181.

¹¹³⁸ КАТИЋИЋ 1976, 180.

¹¹³⁹ Натпис: *ILJug* 1044. ALFÖLDY 1969, 213.

¹¹⁴⁰ КАТИЋИЋ 1976, 180.

¹¹⁴¹ PAPAZOGLU, 264–265; уп. S. DUŠANIĆ, *Inscriptions de la Mésie supérieure* I, 1967, 105, нап. 5; DUŠANIĆ 1977a, 181.

CIL III 3224.

[S?]cemaes Liccav[i] | f(i)lius), Amantinus ho[b]/ses<s> (!) amnorum (!)
dec[e]/m, gente Undius f⁵ centuria secun|da in flumen periit Hemona posu|ere
Liccaius pate|r Loricus et Licaios cognati.

[S?]cemaes је у вези је са именима: *Sceno*, *Scenus*, *Scenua*. Имена *Liccavus* / *Liccaius* / *Licaios* карактеристична су за далматско-панонск именско подручје (КАТИЋИЋ 1976, 181). Име *Loriquus* од *Loricus* (*OPEL* III 32) не среће другде. За *gente Undius*: уп. бр. **70** (*gens Latiniana et Epicadiana*), ALFÖLDY 1963, 84.

126. Војничка диплома од 10. августа 123. године додељена *Glavo Navati filio Sirm(io)*. Пронађена 1971. године, у месту Герла, Румунија. Наводимо документ на овоме месту, премда би се диплома могла сместити у поглавље § 3.2.1.13, будући да је жена реципијента пореклом из заједнице Ерависка.

AE 1973, 459; IDR I 7; AE 1977, 703; RMD 21; ILD 5.

Imp(erator) Caesa]r divi Traiani Parthici f(i)lius divi | [Nervae nep]os Traianus
Hadrianus Aug(ustus) pon|[tif(ex) max(imus) t]ribunic(ia) potestat(e) VII co(n)s(ul) III
proco(n)s(ul) | [equit(ibus) et pe]d(itibus) qui mi(li)t(averunt) in al(is) duab(us) et
coh(orte?) | [una(?) qua]e appell(antur) II Pannon(iorum) et I Brit[ton(um?) c(ivium)
R(omanorum) e]t I Britann(ica) quae sunt in | [Dacia Po]rolis(s)ensi sub Livio Grapo |
[proc(uratore?) et ala] Britann(orum) c(ivium) R(omanorum) quae est | in Pannon(ia)
inferiore quin(is) et vican(is) | pluribusve stipend(iis) emerit(is) dimis/sis honesta
missione per Marcium | Turbonem quor(um) nomina subscripta | sunt ipsis liberis
posterisq(ue) eorum ci/vitatem dedit et conubium cum uxo|rib(us) quas tunc habuissent
cum est | civit(as) iis data aut si qui caelibes essent | cum iis quas postea duxissent
dumtaxat | singuli singulas a(n)te d(iem) III Id(us) Aug(ustas) T(ito) Salvio Rufino
Minicio Opimiano Cn(aeo) Sentio Aburiano co(n)s(ulibus) | alae Brit(t)on(um) c(ivium)
R(omanorum) cui praefuit | M. Minicius Marcellinus | ex gregale | Glavo Navati f(i)lio
Sirm(io) | et Iubenaе Bellagenti fil(iae) uxori eius Eravis(cae) | descriptum et
recognitum ex tabula ae/nea quae fixa est Romae in muro post tem/plum divi Aug(usti)
ad Minervam.

Glavius уп. *Glavus* са натписа бр. **69** код Доклеата и *ILJug* 111; Мајер име сматра илирским (MAYER 1957, 151), тако и FALILEYEV 2007, 54. *Navatus* се

третира као келтско (FALILEYEV 2007, 112), уп. *Navo, Navina* (ALFÖLDY 1969, 221, илирска или келтска); у натпису из Албурнуса (AE 2003, 1504); *Nevato Implai*, са именима *Dasas Verzo(nis)*. За читање *Sirm(iensi)* в. DUŠANIĆ 1977a, 182.

3.2.1.10. *Civitas Belgitum*

Перегринна заједница Белгита (Plin. NH III 148: *Belgites*), помиње се само код Плинија Старијег. Као у случају Аравијата, не може се поуздано одредити положај ове перегрине *civitas*.¹¹⁴² Име племена, које подсећа на етноним *Belgae*, недвосмислено упућује на келтско порекло.¹¹⁴³ Штавише, може указивати на порекло од Белга, којих је било међу подунавским Келтима.¹¹⁴⁴ Сматра се да су живели негде северозападно од језера Пелсон, данашњег Балатона.¹¹⁴⁵ Постоји мишљење, додуше врло хипотетично, на основи ове перегрине заједнице могао настати горњопанонски муниципиј Могентијана,¹¹⁴⁶ за који се зна да је настао у време Хадријана¹¹⁴⁷ на северној обали Балатона. Одсуство података о овој заједници могло би се начелно узети као аргумент да је заједница рано престала да постоји.

3.2.1.11. *Civitas Catariorum*

У Плинијевом списку заједница помиње се племе *Catari* (Plin. NH III 148), које други извори не бележе.¹¹⁴⁸ Сматра се да се заједница налазила у јужном

¹¹⁴² KUBITSCHER, RE II, 326; MÓCSY 1959, 78; MÓCSY 1962, 605.

¹¹⁴³ *Belgae* у Галији и Британији; *Belgium*, име *Belgius*: Pomp. Trog 42.7; *Iust.* 24. 5.1; *Belgida*: Oros. V 23. 11. HOLDER I 384; MAYER 1957, 83; ALFÖLDY 1974, 69; ANREITER 2001, 149–150.

¹¹⁴⁴ H. HUBERT, *Les celtes depuis l'époque de la Tène et la Civilisation celtique*, Paris 1933, 48, 80–81; PAPAZOGLU 1969, 213 нап. 14.

¹¹⁴⁵ REDŐ у: ŠAŠEL KOS / SCHERRER 2003, 192–193. Мочи их смешта у групу *civitates* чији је положај непознат (MÓCSY 1959, 78).

¹¹⁴⁶ В. нап. 1145.

¹¹⁴⁷ CIL III 15188⁴, Псеудотриба: *Aelia*.

¹¹⁴⁸ MÓCSY 1959, 17–18; MÓCSY 1974, 59; WILKES 1992, 77, 218. За етноним: ANREITER 2001, 210–211 (у категорији: ‘Doppeldeutige Fälle’): *Catari* < *Catri (< *katro, „јак“).

суседству Емоне и да се то племе може се препознати у peregrином становништву забележеном на натписима у подручју Ига.¹¹⁴⁹ У том је крају епиграфски забележена изолована група носилаца домаћих имена,¹¹⁵⁰ али се сама *civitas* не спомиње у натписима¹¹⁵¹ Мочи је Плинијеву заједницу *Catari* довео у везу са истарским Каталима¹¹⁵² чија је *civitas* била атрибуирана колонији Тергести.¹¹⁵³

У ишком подручју (Иг, Ишка Вас, Матена, Стаје, Страхомер, Томишељ),¹¹⁵⁴ које чини географски изоловану целину, нађен је врло велики број споменика који бележе лична епихорска имена. Та имена чине засебну именску област у оквиру Паноније.¹¹⁵⁵ Јавља се неколико келтских антропонима норичког типа (*Adnomatus, Secco, -u/-unis: Amatu, Cetetiu, Festu, Manu, Secu*),¹¹⁵⁶ али су у знатно већој мери заступљена имена која припадају севернојадранској именској области¹¹⁵⁷ (имена на *Volt-, En(n)-, Host-* и др.). Она се, додуше, не подударају ни са једном другом подскупином те именске групе. Највећу групу, према Р. Катичићу, који је сакупио и анализирао ономастички материјал ове области,¹¹⁵⁸ чине имена која немају спољних веза.¹¹⁵⁹ Према овом аутору, севернојадранска имена ишког подручја треба сматрати првобитним, а келтска последицом утицаја из времена келтског продора у Алпе. Особености дела келтске ономастике Ига указују на утицај келтске гране другачији од Норика, Тауриска и Боја. Вероватно се ради о старијем слоју становништва источних Алпа.

---

¹¹⁴⁹ MÓCSY 1959, 16–17.

¹¹⁵⁰ PATSCH, *RE* III/2, 1785; MÓCSY 1959, 205–207; КАТИЋИЋ 1968, 61, 119.

¹¹⁵¹ Са етником *Catari* би се можда могао довести у везу модерни топоним Катарија — место које се налази у непосредној близини данашњег Ига и Љубљане, где постоји и антички локалитет. Евидентирани су праисторијски и римски остаци, према регистру Министарству културе Словеније (<http://rkd.situla.org/>, ев. бр. 10154).

¹¹⁵² MÓCSY 1959, 16–17; MÓCSY 1974, 59, 61; WILKES 1992, 77.

¹¹⁵³ Plin. *NH* III 133. PATSCH, *RE* III 1783; MÓCSY 1959, 16; MÓCSY 1974, 59.

¹¹⁵⁴ MÓCSY 1959, 207–208; КАТИЋИЋ 1968, 61.

¹¹⁵⁵ КАТИЋИЋ 1968, 61, 63.

¹¹⁵⁶ MÓCSY 1959, 16; 1962, 605; ALFÖLDY 1966a, 239, рачунају са фракцијом Тауриска.

¹¹⁵⁷ КАТИЋИЋ 1964a, 26; ALFÖLDY 1964, 65.

¹¹⁵⁸ КАТИЋИЋ 1968.

¹¹⁵⁹ КАТИЋИЋ 1964a, 26–27, 51–52; КАТИЋИЋ 1966, 158–159.

Мочи је изнео мишљење да је заједница Катара рано — можда већ у време Тиберија — престала да постоји као посебна административна јединица. Углавном се сматра да је она припала Емони.¹¹⁶⁰ Међутим, већина личности посведочена у ишким натписима перергиног је статуса до II века, а римски грађани се готово уопште не јављају у овим натписима. Мочи је мислио да се ради о затвореној групи перергиног статуса која је живела на територији колоније, мишљење које заступа и Катичић,¹¹⁶¹ премда за то нема аргумената. Док је атрубуција код заједница Катала, коју Мочи узима као поредбени пример, епиграфски посведочена, и има сасвим специфично техничко значење,¹¹⁶² нема никаквих индиција да је заједница Катара у Игу била у субординираном положају у односу на Емону. Врло је вероватно да су остали изван градске јурисдикције, као аутономна заједница без градског статуса, као и велики број других *civitates*.

На томе подручју су се налазили каменоломи (на потесу између места Подпеч и Стаје), одакле је допреман камен у Емону.¹¹⁶³ Домаће становништво сасвим извесно бавило експлоатацијом и обрадом камена. Слична ситуација се може уочити у заједници Колапијана са својим каменоломима у долини Коране.¹¹⁶⁴

Са Катарима би се можда могла довести у везу јединица псеудокомитатенза, *Catarienses*, коју бележи *Notitia dignitatum* међу јединицама провинције *Pannonia Prima*.¹¹⁶⁵

---

¹¹⁶⁰ MÓCSY 1959, 17.

¹¹⁶¹ КАТИЋИЋ 1968, 61. М. Шашел Кос (ŠAŠEL KOS 2008, 696) је изнела могућност да је у питању већи *pagus* који припада Емони.

¹¹⁶² LAFFI 1966, 36–41.

¹¹⁶³ ŠAŠEL KOS 2008, 697. За лит. в. J. HORVAT, AV 50, 1999, 234. (Уп. <http://rkd.situla.org/> ев. бр. 12509).

¹¹⁶⁴ Уп. § 3.2.1.5.

¹¹⁶⁵ *Not. dign.* Ос. VII 61. PATSCH, RE III/2, 1785. У случају *numerus Cattharensium* у питању су Хати, а не Катари како је Пач претпоставио.

3.2.1.12. *Civitas Cornacatium*

Перегринна заједница Корнаката први пут се помиње у Плинијевом абецедном списку (Plin. *NH* III 148: *Cornacates*). Заједница је највероватније настала римском интервенцијом. О томе би могло говорити и њено име, које је изведено из топонима *Cornacum*.¹¹⁶⁶ У том месту се налазио административни центар *civitatis*. Корнакум се убицира се у околину данашњег Шотина на Дунаву, десетак километара јужно од Вуковара. Место је забележено у Птоlemeјевој *Географији*,¹¹⁶⁷ у итинерарима,¹¹⁶⁸ и у *Нотицији*.¹¹⁶⁹

Civitas Cornacatium се налазила у југоисточном делу Паноније, односно Доње Паноније, између Бреука на западу и Амантина — доцније колоније Сирмијум — на истоку. Како смо раније поменули, заједница Бреука се простирала све до ушћа Драве и излазила је на дунавску обалу у непосредном суседству Корнакума.¹¹⁷⁰ Из тога се може извести закључак да је Корнакатима је припадала врло мала територија¹¹⁷¹ која се вероватно простирала од Дунава са центром у Шотину до Саве на југу. Судајући по месту налазка војничке дипломе из Бијеле Цркве (бр. 129).¹¹⁷² На Сави је најисточније могла заузимати простор до ушћа Бакунтија у Саву где се према Плинијевим речима налазила *civitas Sirmiensem et Amantinorum*.¹¹⁷³ С. Душанић указује на могућност да су се Римљани приликом организације и разграничења перегриних заједница у овоме делу Паноније руководили административним потребама и да су заједнице контролисали префекти из кастела постављених на Дунаву. И на другим

¹¹⁶⁶ MÓCSY 1974, 54; MÓCSY 1962, 605; ANREITER 2001, 165.

¹¹⁶⁷ Ptol. II 15.1. Кóрваков.

¹¹⁶⁸ *It. Ant.* 243, 3, *Tab. Peut.:* *Cornaco*; Rav. IV 20 (219. 18): *Cornacum*.

¹¹⁶⁹ *Not. dign.* Occ. 32, 3: *Cornacu*. Уп. *Not. dign.* Occ. 5.122: *Corniacenses*, 5.272; 7.102 *Cornacenses*.

¹¹⁷⁰ В. § 3.2.1.6. Муниципиј Цибале је настао на на територији Бреука, а не Корнаката како је Мочи предложио (MÓCSY 1974, 143).

¹¹⁷¹ DUŠANIĆ 1978, 466 и нап. 43; DUŠANIĆ 1999, 54.

¹¹⁷² DUŠANIĆ 1999, 54, нап. 22. MIRKOVIĆ 1971, 14 износи извесне резерве.

¹¹⁷³ В. нап. 1171.

местима у Панонији, вероватно и другде дуж средњедунавског лимеса, уочава да су *ripa* и *civitates* биле организационо повезане.¹¹⁷⁴

Како Птоlemeј не помиње peregrinu заједницу Корнаката, већ само епонимно место, мислило се да у Птоlemeјево време није више постојала као независна административна јединица,¹¹⁷⁵ односно да је њена територија могла припасти територији колоније Сирмијум¹¹⁷⁶ или Цибалама.¹¹⁷⁷ Међутим, епиграфски споменици сведоче о постојању peregrine *civitas* Корнаката средином II века. Заједница је забележена на два фрагментарна натписа (бр. **127** и **128**) из *Augusta Taurinorum* (Торино). У питању су споменици које је *civitas Cornacatum* подигла у част свог патрона. Премда су натписи до нас дошли у врло фрагментарном облику, бесумње је у питању истакнути сенатор из времена Домицијана и Трајана, *Q. Glitius P.f. Atilius Agricola*,¹¹⁷⁸ личност којој је у родном месту подигнут већи број почасних споменика.¹¹⁷⁹ У истој контексту су нађени и натписи Корнаката. Премда су нам непознате околности, може се са сигурношћу тврдити да је веза сенатора са панонском заједницом морала је бити успостављена у време Трајановог рата против Децебала, 100–103. године, када је Агрикола био управник Паноније.¹¹⁸⁰ Наиме, управници су врло често постајали патрони заједница провинција којима су управљали.¹¹⁸¹

О постојању ове заједнице средином другог века недвосмислено сведоче две војничке дипломе (бр. **130** и **131**). Пореклом из ове заједнице био је

---

¹¹⁷⁴ В. натписе бр. **103–104** и § 4.2.1.

¹¹⁷⁵ MIRKOVIĆ 1971, 14

¹¹⁷⁶ MÓCSY 1959, 76; MIRKOVIĆ 1971, 14.

¹¹⁷⁷ VOJANOVSKI 1988, 339.

¹¹⁷⁸ PIR² G181; THOMASSON 2009, 18:024: *legat. pro pr. imp. Nervae Caes. Traian. Aug. Ger. Dacici provinc. Pannon.* У родноме Тауринуму му је подигнуто најмање осам натписа: *CIL* V 6974–6987 и један грчки натпис *IG* XIV 2278, међу којима су и два споменика која доносимо у каталогу, уп. NICOLS 2007, бр. 332; SYME 1968, 138, 143.

¹¹⁷⁹ Уп. NICOLS 2007, 332; U. ESPINOSA, *Gerion* 1984, 306–307, 323, *CIL* V 6987.

¹¹⁸⁰ Plin. *Pan.* 70; Cass. Dio LXVIII 16.2. уп. диплома *CIL* XVI 47 од 19. новембра 102. године и фрагмент дипломе: TULLY, *Britannia* 36, 2005, 375–382.

¹¹⁸¹ LENDON 1997, 211. За peregrine заједнице уп. NICOLS, *ANRW* II/13, 541–542; *AE* 1984, 553; *AE* 1957, 317.

прималац једне ране дипломе из 54. године, *Dases Dasmeni f.* (бр. 129). Почетком 60-тих година прошлога века на простору римске провинције Дакије пронађена је војничка диплома једног Корнаката која се датује у 133. годину (бр. 130). *Origo* војника је у документу исправљен из првобитног *Pannonio*, у *Cornacas*, односно у име перегрине заједнице из које је потекао. Трећа диплома датује се у 27. септембар 154. године (бр. 131). Припадала је морнару Панонске флоте чији је *origo*, како се према сачуваном делу текста види, *civitas Cornacatium*. На основу помена перегрине заједнице у овоме документу може се тврдити да је она постојала средином другог века. Захваљујући овим подацима потпуно се може искључити могућност да је територија заједнице припала флавијевском Сирмију или Хадријановим Цибалама, као што се раније мислило.¹¹⁸² Леринц је изнео мишљење да фрагментарна диплома из Лугија,¹¹⁸³ која се датује између 141. и 144. године, може припадати Корнакату или Азалу: „... [-----] *Dasentis [f(ilio), Azalo oder Cornac(ati)]*“.¹¹⁸⁴ Тај случај не можемо узети за сигурну потврду, нити она мења наше датовање, али, у случају да се ради о Корнакату, показује континуитет у регрутовању из ове заједнице. Премда о судбини Корнаката у другој половини другог века нисмо обавештени, вероватно је да није мењала административни статус.

Епиграфски материјал који бележи домаће становништво на простору заједнице није пронађен. О становништву заједнице може се говорити само на основу личних имена која су нам се сачувала на поменутих дипломама.¹¹⁸⁴ *Dases* (2), *Dasmenus*, *Iora*, *Prosostus*, *Rivus*, *Sepenestus*, *Turuna*. Судећи по забележеном — додуше оскудном — антропонимијском инвентару који чине и панонска и келтска имена, етнички састав заједнице Корнаката вероватно је, као и код суседне заједнице Скордиска, био композитан.¹¹⁸⁵ С погледом на то, мишљење да су Корнакати фракција Бреука,¹¹⁸⁶ од којих су након Далматско-панонског устанка одвојени у посебну *civitas*, као и мишљење да су могли

¹¹⁸² В. текст и напомене 1176 и 1177.

¹¹⁸³ LŐRINCZ, *ZPE* 111, 1996, *AE* 1996, 1257; *RMD* 268.

¹¹⁸⁴ MÓCSY 1959, 76.

¹¹⁸⁵ Мисли се на Скордиске који припадају *civitas Scordischorum* у време Принципата. Уп. PAPAZOGLU 1969, 265, нап. 50.

¹¹⁸⁶ ZANINOVIĆ 2003, 445–446; DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 79.

припадати Амантинима,¹¹⁸⁷ није сасвим вероватно. Осим тога, *Cornacum* је, како смо поменули, највероватније келтски топоним.¹¹⁸⁸ Како је Фанула Папазоглу предложила, Корнакати би, као и мезијски Трикорнензи, могли бити припадати Скордисцима.¹¹⁸⁹ Топоним *Cornacum* могао би, такође, бити келтски.¹¹⁹⁰ Он се доводи у везу са *Tricornium*, местом које је био епонимни центар мезијске перегрине заједнице Трикорненза.

Регрутација, нарочито служба Корнаката у Панонској флоти, могла је бити важан фактор у опстанку *civitatis peregrinae* (бр. 131). Осим тога, географски положај заједнице могао би указивати да је *civitas* имала улогу у логистичкој вези између Саве и Дунава, а могуће и у неким аспектима организације *ripae*.

Натписи

127. Фрагмент натписа из Торуна (*Augusta Taurinorum*).

CIL V 6985; DOVÒ 1975, 576.

[---] *civitas [Cornacatium] | ex Panno[nia ---]*.

128. Фрагмент натписа из Торуна (*Augusta Taurinorum*).

CIL V 6986; DOVÒ 1975, 577; уп. NICOLS, *Patrons of Roman Cities*, 332.

[--- *civitas Cor]nacatium | [ex Pannon]ia patrono*.

129. Војничка диплома 13. фебруара 54. године додељена *Dasenti Dasmeni filio Cornac(ati)*. Диплома је пронађена на обали Саве у селу Бјела Црква, западно од Сремске Митровице.

CIL XVI 2.

---

¹¹⁸⁷ MIRKOVIĆ 1971, 14; WILKES 1996, 579.

¹¹⁸⁸ ANREITER 2001, 165–166, 185. <*corn-; уп. *Tricornium*, *Tricornenses*.

¹¹⁸⁹ PAPAZOGLU 1969, 265. Уп. § 3.2.2.2.

¹¹⁹⁰ Тако мисли и: ANREITER 2001, 165–67.

---] / caelibes essent cum iis quas postea / duxissent dumtaxat singuli singulas / Idibus Febr(uariis) / cohort(is) II Hispanorum cui prae(e)st / C. Cavarius Priscus / equiti / Dasenti Dasmene filio Cornac(ati) / et Iorae Prososti filiae uxori eius / et Emerito filio eius / et Turunae filiae eius / et Emeritae filiae eius / descriptum et recognitum ex tabula aenea / quae fixa est Romae in Capitolio in aede / Fidei p(opuli) R(omani) latere sinisteriore / extrinsecus // L(uci) Vitelli Sossiani / Q(uinti) Vibi Saurici / T(iti) Gratti Valentis / C(ai) Antist<i> Marini / P(ubli) Servili Adiutoris / A(uli) Cascelli Successi / M(arci) Heleni Primi.

Панонска имена *Dases* и *Dasmenus* јављају се код Бреука (бр. **99**), Амантина и Азала (бр. **119**); КАТИЋИЋ 1967, 180. Име *Iora* је посведочено само још једном, у Аквинкуму (*Tranco Iorae*, МÓCSY 1959, 177, 251, 185/44). Име *Prosostus* се јавља и код Азала (МÓCSY 1959, 186; КАТИЋИЋ 1964а, 28, уп. нап. 1093), као и на једној војничкој дипломи из Дакије (*RMD* 404): *Prosostus Ia[nu]ari f. Pannon(io)*. Име *Turuna* келтско (HOLDER II 2020; МÓCSY 1959, 193).

130. Војничка диплома од 2. јула 133. године *Sepenesto Rivi f. Pannon.* исправљено у *Cornacas*. Пронађена је у Дакији (Gherla).

C. DAICOVICIU / D. PROTASE, *JRS* 51, 1961, 63–70; *AE* 1962, 255; *AE* 1967, 390; *IDR* I 11; *RMD* 35.

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici filius [divi] / Nervae nepos Traianus Hadrianus A[ug(ustus)] / pont(ifex) max(imus) trib(unicia) potest(ate) XVII co(n)s(ul) III [p(ater) p(atriciae)] / equitib(us) et peditib(us) qui militaver(unt) in [al(is) II] / coh(ortibus) VI quae appell(antur) Silia(na) c(ivium) R(omanorum) et I Tungr[or(um)] / Fronton(iana) et I Ulp(ia) Britton(um) (miliaria) et I Britann[ica] (miliaria) / et I Hispan(orum) et I Batavor(um) (miliaria) et I Aelia Gaesat(orum) / (miliaria) et II Britton(um) (miliaria) et sunt in Dacia Porolis(sensi) / sub Flavio Italico quin(is) et vicen(is) pluribus/ve stipend(iis) emeritis dimiss(is) hon(esta) mission(e) / quor(um) nomina subscripta sunt ipsis liber(is) / posterisq(ue) eor(um) civitat(em) dedit et conubium / cum uxorb(us) quas tunc habuissent / cum est civit(as) iis data aut si qui caelib(es) es/sent cum iis quas postea duxissent dum/taxat singuli singulas a(n)te d(iem) VI Non(as) Iul(ias) / Q(uinto) Flavio Tertullo Q(uinto) Iunio Rustico co(n)s(ulibus) / coh(ortis) I Britannicae (miliariae) cui praest / Ti. Claudius Fortis Capua / ex pedite / Sepenesto Rivi filio Cornon / descriptum et recognitum ex tabula ae/nea quae fixa

est Romae in muro post / templum divi Aug(usti) ad Minervam. // Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Ner(vae) nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus) pont(ifex) / max(imus) trib(unicia) potest(ate) XVII co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / eq(uitibus) et ped(itibus) qui mil(itaverunt) in al(is) II et coh(ortibus) VI quae app(ellantur) / Sil(iana) c(ivium) R(omanorum) et I Tungr(orum) Front(oniana) et I Ulp(ia) Britton(um) (miliaria) et I / Britan(nica) (miliaria) et I Hisp(anorum) et II Batavor(um) (miliaria) et I Ael(ia) Gaesa(torum) / (miliaria) et II Britton(um) (miliaria) et sunt in Dacia Porol(issensi) / sub Flavio Italico quin(is) et vic(enis) plurib(us)ve / stip(endii) emer(itis) dimiss(is) hon(esta) missio(ne) quor(um) no(mina) subscripta sunt ipsis lib(eris) posterisq(ue) / eor(um) civitat(em) ded(it) et conub(ium) cum uxorib(us) / quas tunc habuis(sent) cum est civit(as) iis data / [aut] siqui caelib(es) essent cum iis quas pos[tea] / [duxissent dumtaxat singuli ---

За име *Sepelestus*, уп. *Sebennos*, *Sebendunon*, HOLDER II, I421; за *ne-sdo-s*, *ne-sto-s*: HOLDER II 738. *Sepea*: CIL V 2103. За име *Rivus*, *Rivius*: HOLDER 1197.

131. Војничка диплома од 27. септембра 154. године, додељена морнару флоте *Incerto*, *Cornac(ati)*.

P. WEISS, *ZPE* 80, 1990, 137–149; *AE* 1990, 799; *RMD* 169.

*[--- XXV, item class(icis)] / [XXVI pl(uribus)ve stip(endii) emer(itis) di]mis(sis) ho[n]es(ta) mis(sione), / [quor(um) nom(ina) subscript(a) s]unt, civit(atem) Roman(am), / [qui eor(um) non haber(ent),] item filis class(icorum) / [dedit et conub(ium) cum] uxor(ibus), quas tunc hab(uissent), ⁵ [cum est civ(itas) is d]ata aut cum is, quas post(ea) / [duxis(sent), dumtaxa]t singulis. // [--- quinqu(e) et vigin]ti, / [item classic(is) senis et vice]nis / [plurib(us)ve stipend(is) emerit(is)] dimiss(is) / [honest(a) mission(e), quor(um) nom]in(a) sub⁵[script(a) sunt, civit(atem) Roman(am) qui] eor(um) non / [haber(ent), item filis class(icorum) de]dit et conub(ium) / [cum uxor(ibus), quas tunc habu]is(sent), cum est / [civit(as) is dat(a) aut cum is, qu]as post(ea) duxis(sent), / [dumtaxat singulis. A. d. V kal. (?)] Oct. Sex. Cal¹⁰ [purnio Agricola, Ti. Claud]io Iuliano cos. / [--- cui p]raest / [---]anus / [ex ---] / [---] *Cornac(ati)*. ¹⁵ [Descript(um) et recognit(um) ex] tabul(a) aer(ea) / [quae fixa est Romae in] mur(o) post / [templ(um) Divi Aug(usti) ad Min]ervam.*

3.2.1.13. *Civitas Eraviscorum*

Заједницу Ерависка чинило је келтско племе чије се досељавање у Панонију везује се за 60–те године I века пре Хр.,¹¹⁹¹ у време после дачке експанзије, односно након померања Боја. Име племена посведочено је у облику *Eravisci* и *Aravisci*.¹¹⁹² На новцу који су ковали по узору на римски републикански новац, етноним је забележен и у облику *Iravisci* и *Ravis(ci)*.¹¹⁹³

Ерависци се као перегрина заједница помињу у Плинијевом абецедном списку. Према Птолемеју заузимали су северозападни део Доње Паноније. О њиховом положају он каже: *ἐν δὲ τοῖς ἀνατολικοῖς ἀρκτικώτατοι μὲν Ἀραῖσκοι*.¹¹⁹⁴ Територија заједнице Ерависка простирала уз обалу Дунава, од великог скретања тока Дунава, источно од Естергома, па до Балатона на југозападу. У унутрашњости су се граничили са заједницом Азала на линији куда је, како смо поменули, доцније пролазила и провинцијска граница између Горње и Доње Паноније.¹¹⁹⁵ Јужни крај територије могао је бити у подручју реке Шио, где је почињала заједница Херкунијата.¹¹⁹⁶ Центар *civitatis* се налазио на месту Гелертберг, код данашњег Будима.¹¹⁹⁷ У близини центра заједнице од 89. године смештена је легија *II Adiutrix*. Од легијских канаба Аквинкума је, у време Хадријана, настао муниципиј Аквинкум. *Civitas Eraviscorum* је, међутим, постојала до краја III века,¹¹⁹⁸ о чему говоре бројна епиграфска сведочанства.

¹¹⁹¹ MÓCSY 1959, 61; MÓCSY 1974, 59–60. Уп. Tac. *Germ.* 28. 2 *sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone institutis moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant.*

¹¹⁹² MAYER 1957, 56; ANREITER 2001, 206–207. Уп. натписе бр. **136, 162, 164, 166.**

¹¹⁹³ Остава са на брду Гелерт, нађена је још 1901. са републиканским новцем и неколико примерака Августових денарија, GOHL *NK* 1, 1902, 17–45; MÓCSY 1974, 56 и таб. 2. Циркулација овог новца ограничена је на простор око Будимпеште.

¹¹⁹⁴ Ptol. II 15.3.

¹¹⁹⁵ В. § 3.2.1.8. Уп. MÓCSY 1959, 54–55, 59; MÓCSY 1974, 59.

¹¹⁹⁶ MÓCSY 1959, 59, уп. § 3.2.1.14.

¹¹⁹⁷ MÓCSY 1959, 66.

¹¹⁹⁸ *Terminus ad quem* је 293. година, у коју је датован најмлађи пронађени натпис, в. бр. **158.**

Не знамо да ли је и ова *civitas* у раној фази била под управом војног префекта, као што је случај са њиховим суседима Азалима и Бојима.¹¹⁹⁹ Чињеница да су у I веку имали право да кују новац, и то са својим именом, говори за то да су имали посебан уговор још од времена римског освајања Паноније.¹²⁰⁰ Вероватно су имали и извесне повластице. Положај *civitas Eraviscorum* на Дунаву указује да је заједница могла имати улогу у организационом систему *ripae Danuvii*, будући да су насељавали сегмент римског лимеса на Дунаву који је окренут ка Варварику.

Аутономна управа у заједници Ерависка добро је посведочена у епиграфским изворима који бележе имена првака ове перегрине заједнице. До сад су позната имена три принцепса: *Paulinus* (бр. 132), *M. Cocceius Matumari f. Florus* (бр. 133) и недавно посведочени *P. Ael(ius) †††us* (бр. 134). За последњег достојанственика заједнице се наводи да је био: *aug(ur) p(rinceps) civit(at)is Eravis(corum)*, што би значило да је био члан племенског већа (*princeps civitatis*) и свештеник заједнице — аугур.¹²⁰¹ Како је Алфелди показао на примеру натписа бр. 152, ради се о аутохтоним свештеницима, чија функција нема везе са муниципалним аугурима провинцијских градова, већ је у питању институција везана за келтску сферу. Ова свештеничка функција одговарала би функцији друида, *vates*. Аугури Ерависка су, према Алфелдију “*Orakelpriester der civitas Eraviscorum*”,¹²⁰² и одговарају „панонским аугурима“ (*Pannoniciani augures*), које спомињу литерарни извори.¹²⁰³ Домаћи култ је, како ћемо видети, играо централну улогу у заједници Ерависка, али је имао и значајно место у животу суседског Аквинкума и Провинције. Заједница Ерависка имала је *tabularium*, судећи према натпису бр. 139, у којем је забележен *Ael. Maximinus tab(ularius) c(ivitatis) Er(aviscorum)*.

---

¹¹⁹⁹ Уп. бр. 103, 104, 105.

¹²⁰⁰ Уп. нап. 1193. МÓCSY 1974, 56. Поред Августовог новца, у једној остави *RAVIS* нађен је и Калигулин денариј.

¹²⁰¹ ALFÖLDY 1960, 145–153.

¹²⁰² ALFÖLDY 1960, 154.

¹²⁰³ HA, *Sev.* 10.7: *Pannonicianis auguribus comperit se victorem futurum*,...: HA *Cl. Al.* 9.2; HA *Pesc. Nig.* 9. 5 (*vates*). HA *Sev. Alex.* 27.6. За *Dii Augurales*: Justin. XXIV 4. *AE* 1961, 2 = *RIU* 1. ALFÖLDY 1960.

Осим личности које носе титулу *princeps*, на једном натпису (бр. **135**) посведочена је личност *Alorix Bassi f.*, за кога се наводи да је био *decurio Eraviscus*. Мочи је претпоставио да се може подразумевати: *decurio civitatis Eraviscorum*, што би било једнако *princeps civitatis*.¹²⁰⁴ Декурионат у peregrиним заједницама не јавља се у Панонији, али епиграфски је добро посведочен у галским и германским провинцијама, као и у афричким заједницама,¹²⁰⁵ премда Мочи (између осталог) износи могућност да се може радити нетехничкој употреби термина.

Нарочито је интересантан натпис бр. **138** на којем су забележене две личности: *P(ubli) Aeli Septimus* и *Decoratus*. У тексту натписа забележено је да су они *dec(uriones) m(unicipii) et arm(---) c(ivitatis) Er(aviscorum)*. Постоји претпоставка да би се *ARM* могло разрешити као *ar(e)m(agos)*, што би могао био келтски еквивалент термина *princeps*.¹²⁰⁶ У галским peregrиним заједницама функција *princeps civitatis* често се изражава келтским називом *vergobret*.¹²⁰⁷ Додуше, термин *aremagos*, колико ми је познато, не фигурира у другим натписима.

Мочи је сматрао да је по оснивању муниципија у Аквинкуму заједница Ерависка била атрибуирана граду,¹²⁰⁸ претпостављајући да су припадници заједнице долазили до грађанског права кроз едилитет у Аквинкуму.¹²⁰⁹ Аутор је своју тезу о атрибуцији заједнице Аквинкуму засновао на претпоставци да је личност *P. Aelius Firmus Rusconis* са натписа *RIU* 1122, којег сматра припадником заједнице Ерависка, стекао грађанско право након едилске службе у Аквинкуму. Други натпис којим је подупирао своју тезу (бр. **137**) бележи

¹²⁰⁴ Мочи помиње мање привлачну могућност да се може радити о декуријама какве су посведочене у Далмацији, *Mócsy* 1970, 62, нап. 18.

¹²⁰⁵ *RUPPRECHT* 1975, 53 (са нап. 12) *et passim*. Уп. нпр. Горња Германија: *CIL* XIII 6404; *CIL* XIII 6384, 6758, 7033, 7049, 7073, 9305; *AE* 1928, 27; *ILTun* 768. Уп. *VITTINGHOFF* 1977, 8.

¹²⁰⁶ *DELLAMARE* 2003, 52: *are(-)*, „пред, испред“.

¹²⁰⁷ *Caes. BG* I 16.5. Уп. нпр. *CIL* XIII 1038; 1074; *AE* 1980, 633; *AE* 1989, 521. *DRINKWATER* 1979, *DELAMARRE* 2003, 315; *КОСН* 2006, 612, 1060.

¹²⁰⁸ *Mócsy, ArchÉrt* 78, 1951, 107–110; *Mócsy* 1957, 496–; *Mócsy* 1959, 71; *Mócsy* 1962, 605, 609; *Mócsy* 1970, 65.

¹²⁰⁹ *Mócsy* 1959, 71. Натписи: *RIU* 1122 (*P. Aelius Firmus Rusconis*); *CIL* III 3432 и бр. **137**.

дуумвире муниципија Аквинкума који подижу споменик Јупитеру и Јунони *pro incolumitate civitatis Eraviscorum*.¹²¹⁰ (Овај натпис не говори о атрибуцији заједнице Аквинкуму, али је врло важан јер открива неке друге аспекте живота ове заједнице, о чему ће бити речи ниже.) У својој студији „Adtributio e contributio“, Умберто Лафи¹²¹¹ је одбацио Мочијеву тезу о атрибуцији *civitatis Eraviscorum* Аквинкуму, истичући с правом њене слабости.¹²¹² Наиме, у случају првог натписа (*RIU* 1122), није забележено како је Фирмус дошао до грађанског права. Он је, наиме, могао постати римски грађанин *beneficio principis*. Чињеница да човек домаћег порекла обавља муниципалну службу не представља никакав посебан случај и не може се узети као доказ за атрибуцију.¹²¹³ Осим тога, натпис о којем је реч не бележи да је у питању припадник заједнице Ерависка. Ни за једног достојанственика Аквинкума не може се утврдити да правно припада заједници Ерависка.

Лафи истиче да су Ерависци као заједница могли стећи *ius Latii* (у време Хадријана?) и да су преко латинског права могли долазити до римског грађанског права *per magistratum*, а не захваљујући атрибуцији.¹²¹⁴ За такву могућност говорио би и Алориксов натпис (бр. **135**), који је, како смо видели, био *decurio Eraviscus*. Наиме, за неопходан предуслов био је успостављање римских наместо аутохтоних институција, а некад и паралелно са њима.¹²¹⁵

---

¹²¹⁰ MÓCSY 1951, 107; MÓCSY 1970, 61.

¹²¹¹ LAFFI 1966.

¹²¹² LAFFI 1966, 67–69, 91. Осим тога према Лафијевој студији, атрибуција је у техничком смислу овог термина ограничена на северну Италију, на појас алпске и приалпске области, са једним изузетком у случају Немауса (LAFFI 1966, 19–43; 87–97). Новије: E. SZABÓ, *Epigraphica* I, 2000, 131–149, такође одбацује хипотезу постављену на основу *AE* 1971, 327 = *RIU* 1066 да је *civitas Eraviscorum* била атрибуирана Аквинкуму (уп. *AE* 2000, 1222).

¹²¹³ LAFFI 1966, 90.

¹²¹⁴ Gai. *Inst.* I 94: *Peregrini aut specialiter petebant ab imperatore civitatem Romanam, aut generali beneficio perveniebant ad civitatem Romanam. Generale beneficium, quod postulabant peregrini, ius latii dicebatur. Cum ex latio origo civium Romanorum duceretur, ideo ius latii dictum est ius civitates Romanae.* За епиграфске примере лат. права уп. Алфелдијево читање натписа *CIL* III 13542 (ALFÖLDY 1986, 197–203): *Dis deabusq(ue) | cives L[a]t(ini) negot(iatores) | Brig[a]ntiens(es).*

¹²¹⁵ KRAMER 2006, 165, 167.

Мочи је уочио да је појава декуриона у заједници Ерависка знак предмуниципалне фазе, али је он постојање латинског права приписао Аквинкуму, а не заједници, оставши и након Лафијеве критике при мишљењу да је *civitas* била атрибуирана граду, иако је био свестан њеног постојања још у III веку.¹²¹⁶ Атрибуиране заједнице нису имале самосталну управу нити јурисдикцију,¹²¹⁷ док у случају заједнице Ерависка она постоји у време Хадријана (уп. нпр. бр. **139**). Међутим, и без латинског права, припадници перегриних заједница су добијали римско грађанско право одслужењем војног рока или *viritim* доделама римског грађанског права.

И поред доброг третмана, један део племенске територије могао је бити одузет од заједнице и додељен граду. То је био врло уобичајен и најчешће примењиван поступак.¹²¹⁸ Територија Ерависка се простирала на југозапад, док је на Гелерту био евакуисан.¹²¹⁹

На овоме месту морамо се вратити поменутом вотивном натпису бр. **137**. Он припада важној групи епиграфских извора за заједницу Ерависка. Њу чине вотивни натписи посвећени *Iovi Optimo Maximo Teutano*,¹²²⁰ подигнути *pro salute Imperatorum* и *pro incolumitate civitatis Eraviscorum*. Натписи бр. **148** и **152** познати су од раније, док је већина ових споменика пронађена у скорије време на месту пристаништа на обали Дунава, у месту Белчке (Bölcske).¹²²¹ Један део споменика ове групе пронађен је још у периоду између 1986. и 1995,¹²²² док је више натписа откривено током каснијих ископавања. Међутим, већина њих је први пут објављена 2003. године. Сматра се да су споменици пренети са брда

---

¹²¹⁶ MÓCSY 1970, 62–66. Иначе, сви аргументи које аутор у овоме чланку доноси, осим закључка, такође говоре у том правцу.

¹²¹⁷ MOMMSEN, *Staatsrecht* III 769; LAFFI 1966, 95–97; KRAMER 2006, 168.

¹²¹⁸ LAFFI 1966, 205.

¹²¹⁹ MÓCSY 1959, 66.

¹²²⁰ *Teutanus* је врховно божанство Ерависка изједначен са Јупитером Најбољим Највећим.

¹²²¹ Локалитет је удаљен око 90 километара од античког Аквинкума.

¹²²² Ради се о групи коју чини 41 споменик, од којих су 39 вотивни, *AE* 2003, стр. 463–464; МИРКОВИЋ 2003–2004, 327–328.

Гелерт (Gellérthegey), где се налазио религијски центар заједнице Ерависка,¹²²³ будући да је натпис бр. **152**, који у потпуности одговара овом типу, пронађен на том месту крајем 19-тог века.¹²²⁴ Сви се споменици поуздано могу датовати у 11. јун — симболични датум уз који су везане посвете и Јупитеру *K(---)* из Карнунтума у Горњој Панонији.¹²²⁵ У питању је свечаност која се одржавала сваке године у обе панонске провинције.¹²²⁶ Текстови натписа веома су занимљиви и значајни су са неколико аспеката. За нашу тему је, пре свега, важан континуитет подизања споменика до последње деценије трећег века. Наиме, најмлађи натпис датује се у 293. годину, што директно сведочи о касном постојању *civitas Eraviscorum*. Овако позна сведочанства отварају питање административног и правног статуса заједнице након Каракалиног едикта. Имајући у виду општу слику о племенским заједницама на простору дунавских провинција, епиграфска сведочанства о заједници Ерависка заиста је издвајају као посебну, будући да подаци које имамо о свим осталим илириским *civitates* престају готово век раније. По карактеру текстова вотивних натписа може се претпоставити да су за очување заједнице постојали култни разлози. Дедиканти натписа су углавном достојанственици муниципија, односно колоније

¹²²³ За натписе *AE* 2003, 1426–1439 се сматра да потичу из места *Campona* (Budapest–Nagyttény), а за *AE* 2003, 1440–1442 из *Vetus Salinae* (Adony), док за порекло натписа који бележе име кохорте *VI Thracum* можда може претпоставити Албертфалва (према коментару уз *AE* 2003, 1447). Споменици су транспортовани реком.

¹²²⁴ Алфелди овој групи придружује и натпис *CIL* III 3347; ALFÖLDY *ZPE* 115, 1997, 237–238.

¹²²⁵ *AE* 1981, 778. FITZ, *Alba Regia* 27, 1998, 83–87. Тóтн у: *Bölcske* 2003, 385–438 Уп. натпис из Аквинкума, *AE* 1965, 349: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Teutano Conservatori* и *BESZÉDES / MRÁV / Тóтн, Bölcske* 2003, 109, бр. 5. *PISO* 2003,

¹²²⁶ Значење овог празника није сасвим јасно. Неки су аутори покушали да вежу овај датум са чудотворном кишом (172.) у време Маркоманског рата (Tert. *Ad Scap.* 4; Claud. VI *Cons. Hon.* 349–350) на основу погрешног датовања натписа *AE* 1982, 778: нпр. W. JOBST, *11. Juni 172 n. Chr. Der Tag des Blitz- und Regenwunders im Quadenlande*, Wien 1978), али је то мишљење одбачено. Уп. А. BIRLEY, *Marcus Aurelius: A Biography*, London 2000 (друго, ревидирано издање), 252. „A preferable explanation might be that they were commemorating the expulsion of the Marcomanni in the previous year, perhaps on 11 June.“; KOVÁCS 2009, 15. I. PISO, *RLiÖ* 41, 2003 21–22, бр. 6. Празник може бити у вези са летњом равнодневицом: I. Тóтн *Bölcske*, 2003, 385–438 (уп. I. Тóтн, *SEA* 10, 2010, Pécs, 11–15 (резиме на нем.)); MEID 2005, 61.

Аквинкума, најчешће *Iviri*, затим свештеник заједнице. Као дедикант једног од тих натписа помиње се и управник провинције Клаудије Клаудијан (бр. **150а**), затим један *agens vice praesidis* (бр. **150б**), *Flavius Aper*.

Осим вотивних споменика посвећених Теутану, за постојање аутономне *civitas Eraviscorum* независно од Аквинкума говоре и војничке дипломе додељене војницима из ове заједнице чији је датум издавања познији у односу на датум оснивања града у време Хадријана (бр. **174, 175, 176, 177, 178, 179, 180**). У свим документима се *civitas* бележи као *origo* војника, односно припадника њихових породица. У супротном промена статуса, или престанак независног постојања заједнице имала би одраза у овим документима.¹²²⁷ Најстарија диплома за ову заједницу потиче из 71. године, док је најмлађа досад пронађена диплома датована у 157. годину. Заједница је, осим у дипломама забележена и на надгробним, углавном војничким, натписима (бр. **159–167**). Они се, међутим, не могу датовати тако прецизно као војничке дипломе.

Поред религијског аспекта, једнако је, ако не и више значајан војнички карактер заједнице. Како смо поменули, територија Ерависка налазила се на стратешки врло важном месту и било је потребно обезбедити њихову лојалност. Као и у случају суседне заједнице Азала, до нас је дошао ванредно велики број диплома чији су реципијенти били из заједнице Ерависка (бр. **168–170, 173–180**). Чињеница да две суседне заједнице, чији је положај на дунавском лимесу од ванредног стратешког значаја, не може бити случајност. Рим је морао осигурати њихову лојалност и стога су ове две заједнице морале имати извесне привилегије. Они су чували обалу на кључном месту.

По питању територијалног уређења, у епиграфским споменицима забележено је неколико имена *vici* која су могла припадати заједници Ерависка:¹²²⁸ *pagus Herculus*,¹²²⁹ којем су припадали *vicus Teuto(---) et*

¹²²⁷ Уп. нпр. бр. **126** и диплому *RMD 275* (3.2.1.6, нап. 1063).

¹²²⁸ Мócsy 1959, 72 и нап. 389.

¹²²⁹ *AE* 2005, 1265

Bataion(is) Anarti[or(um)]; затим, *vicus Basoretensis*;¹²³⁰ *vicus Caramantesium et villa*;¹²³¹ *vicus Vindonianus*.¹²³²

На простору заједнице посведочен је врло велики број домаћих имена. Већина посведочених имена домородаца носи келтска имена норичког типа,¹²³³ али се међу Ерависцима јављају и панонска имена. Тако се и код Ерависка, као и у другим панонским заједницама уочава мешање етничких елемената.

Натписи

132. Натпис из места Tárnok, југоисточно од Будимпеште, 69 x 56 x 19 цм.

CIL III 3379; *CIL* III 10358; *RIU* 1345; ALFÖLDY, *Specimina Nova* 18, 2004, 26.

Viator [an(norum) ---] | Vibius a[n(norum) ---] | Silanus an(norum) II | [Severus] an(ni) I | [Paulini p]rincip(is) | [f(ili) h(ic) s(iti) s(unt) pa]ter | [t(itulum) m(emoriae)].

133. Плоча од мермера (?), 120 x 116 x 40 цм, натписно поље у профилисаном раму, оштећеном с леве и десне стране. Пронађен на територији Ерависка (Slg. Migazzi, Vác).

CIL III 3546; RAYBOULD / SIMS-WILLIAMS 2007, 221 PAN 008.

M. Cocceius | Moesicus an(norum) XV | h(ic) s(itus) e(st) | M. Cocceius Ma|[t]umari f(ilius) Florus | princeps Cocceia | Oxidubna Quinti|onis f(ilia) coniux filio | et sibi vivi p(onendum) c(uraverunt).

p(osuerunt), *CIL*... За *Cocceius*: DELLAMARRE 2003, 121; MEID 2005, 226.

---

¹²³⁰ *CIL* III 3673.

¹²³¹ *RIU* 1065. Топоним се доводи у везу са *Garamantes*: Тас. *Hist.* 4.50.4.

¹²³² *CIL* III 10570.

¹²³³ КАТИЋИЋ 1976, 181–182; уп. МÓCSY 1959, 65–66; МÓCSY 1974, 59–60.

134. Вотивна ара од белог кречњака, 135 x 81 x 40 цм, натписно поље 70 x 62 цм. Површина споменика је оштећена, слова су испрана, тешко читљива. Споменик је пронађен 1991. године у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби, као и натписи **140–158**.

Bölcske 127–128, бр. 17 (*AE* 2003, 1424); P. Kovács, *AArchHung* 55, 2004, 377–389; *AE* 2005, 1241.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | Teut(ano) P. Ael(ius) | †††us aug(ur) p(rinceps) | civit(at)is Eravis(corum) | [v(otum) s(olvit)] l(ibens) l(aetus) m(erito) | pro se et sui/s.

Датум: друга половина II века.

2–4 [--- / --- / ---], *Bölcske*, *AE* 2003; [--- / --- / *pro (?) salute (?) civitatis (?)*], R. Frei-Stolba ad *AE* 2003, *Teut(ano) P. Ael(ius) | †††us aug(ur) p(rinceps) | civit(at)is*, Kovács. 6 *s(uis)*, *Bölcske*, *AE* 2003, *sui/s*, Kovács, *AE* 2005.

Слова су врло оштећена, тешко читљива. Према првом издавачу и *AE* 2003 име дедиканта могло би бити *M. Aurelius*, тешко читљиво у реду 2, док Ковач предлаже *P. Ael(ius) †††us*. Према Ковачевом ревидираном читању натписа, дедикант је аугур и *princeps civitatis Eraviscorum*. За „панонске аугуре“ види: ALFÖLDY 1960 (уп. бр. **152**).

135. Надгробна стела од кречњака, 141 x 76 x 20 цм. Натписно поље уоквирено рамом, изнад којег је рељефно поље са розетом у венцу. Нађена у селу Diósd, јужно од Аквинкума, у једном позноантичком гробу. Мочи датује споменик у последњу деценију Трајанове владавине на основу стилских одлика споменика (венац).

Mócsy 1970, 59–66; *AE* 1969/70, 493; *RIU* 1347; ALFÖLDY, *Specimina Nova* 18, 2004, 26.

Alorix | Bassi f(ilius) dec(urio) Eraviscus ann(or)um XXXV h(ic) s(itus) e(st) | f(ilius) p(atri) p(osuit).

За име *Alorix*: MEID 2005, 76–77.

136. Вотивни натпис из места Дунајварош (Dunaújváros), *Intercisa*.

RIU 1064.

Iovi / Arav/is(co?) ara(m) / pos(uit).

137. Вотивна ара од кречњака, 57 x 96 x 36 цм, горњи део споменика одбијен, камен је изгребан по површини; у питању је палимпсест. Пронађен је 1946. године у Аквинкуму, у секундарној употреби.

MÓCSY, *Arch.Ért* 1951, 107–110; *AE* 1953, 14; *Bölcske*, 159, бр. 389.

*[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Iuno][ni Regi]na[e pro] / [sal(ute) e]t
i[n]colu/[mi]tat(e) civit(at)is [E][ra]viscor(um) T. Ael(ius) / Valens et P.
Ael(ius) / [Du]bitatus Pvir(i) / mun(icipii) Aq(uinci).*

Датум: друга половина II века.

138. Вотивна ара, 160 x 50 x 25 цм, преломљен на два дела. Пронађен у месту Дунајварош (Dunaújváros, ант. *Intercisa*).

VÁGÓ, *Alba Regia* 11, 1970, 127–129, бр. 460, таб. 57, 2; *AE* 1971, 327; *RIU* 1066. Уп. Е. SZABÓ, *HPS* 6, 2001, 131–149; *AE* 2000, 1222.

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) v(otum) s(olverunt) / l(ibentes) m(erito) P(ubli) Ae/li
Septi/mus et De/coratus / dec(uriones) m(unicipii) et / arm(---) c(ivitatis)
Er(aviscorum).*

1 ARM: *ar(e)m(ag-), are* лат. “*prae*” mag.

139. Вотивна ара од кречњака, изнад натписног поља тимпанон са волутама. Пронађена у Аквинкуму.

CIL III 10408; *AE* 1941, 14.

Iunoni / Reginae / P. Ael(ius) Ma/ximinus tab(ularius) c(ivitatis) Er(aviscorum) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

140. Вотивна ара од белог кречњака, 122 x 53 x 37 цм. Пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби.

Bölcske 104–105, бр. 1 (AE 2003, 1408).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) // Teutano / M. Ulp(ius) Valentinus / et M. Ulp(ius) Verus / Iviri m(unicipii) Aq(uincensium) / i(ure) d(icundo) posuerunt / III Idus Iun(ias) / Mamertino et / Rufo co(n)s(ulibus).

Датум: 11. јун 182.

141. Вотивна ара од белог кречњака, 204 x 65 x 58,5 цм, пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби. Лигатуре: 3 TE; 4 NT; 7 AV; 8 IL.

Bölcske 105–107, бр. 2 (AE 2003, 1409).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Teutano / pro salute Imp(eratorum) / Severi et Anto/nini et [[Getae]] C[[aesaris]] et incolumi/tate Eraviscoru/m L. Aurel(ius) Sil/vanus et P. / Proculeius / Proculinus / duumviri col(oniae) Aq(uincensium).

Датум: 210. год.

142. Вотивна ара од белог кречњака, 135 x 73 x 38 цм, пронађена у месту Белчке (Bölcske) у секундарној употреби.

Bölcske 107, бр. 3 (AE 2003, 1410).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / [T]eutan[o] / p[r]o salu [te] / Imp(eratoris) M. Aur(elii) S[everi] / A[n]toni[n]i [Pii] / Fe[l]içis A[u]g[usti] / ---]i[us] Veri[n]us / v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito) / [Sabino] II et / Anulli[n]o / co(n)s(ulibus).

Датум: 11. јун 216. године.

143. Вотивна ара од кречњака са рамом и акротеријама, 164 x 72 x 49 цм, пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби.

Bölcske 108–109, бр. 4 (*AE* 2003, 1411).

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Teut(ano) pro | sal(ute) Imp(eratoris) Caes(aris) M.
Aur(elii) A/nt(onini) P(ii) F(elicis) Aug(usti) et in/columitate civita/tis
Eraviscorum | [--- | ---]NIVIO | [--- | --- | ---] col(oniae) Aqu(incensium) | [---]
dedicav/[erunt --- | --- | ---]o co(n)s(ulibus).*

Датум: за време Каракале.

144. Вотивна ара од кречњака одбијена са доње стране, 85 x 53 x 38 цм.
Пронађена у месту Белчке (*Bölcske*), у секундарној употреби.

Bölcske 109, бр. 5; *AE* 2003, 1412.

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | Teuta(no) Conse[r]vatori | [et] Iun[o]ni Reg(inae) |
[---]IA SALMA | [--- | ---]LIA | [---*

Датум: прва половина III века.

Уп. *AE* 1965, 349; *Bölcske* C; *AE* 2003, 1408: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) |
Teutano Conservatori | [---*

145. Вотивна ара од кречњака, 206 x 69 x 60 цм; у десном углу је приказана *Victoria*, а у левом *Fortuna* са кормилом у десној и рогом изобиља у левој руци.
Пронађена у месту Белчке (*Bölcske*), у секундарној употреби. Лигатуре: 3 AV; 5 ET 7; AV, AE; 8 AE, ET, AV; 9 VL; 10 AVE; 12 AE.

AE 1991, 1324; *Bölcske* 109–111, бр. 6; *AE* 2003, 1413.

*[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) Teuta(no) | [pr]o salute d(omini) n(ostri) |
[[Imp(eratoris) M(arci) Aur(elii) Sev]]][[eri Alexandri]] | Aug(usti) et
incolu/[m]itat(e) civitat(is) | Eraviscorum P. Aeli(us) | Praesens et M. Aur(elius)
| Procul[us] II]viri | col(oniae) Aq(ui)ncensium) d[e]dicave(runt) | III Iunias
Imp(eratore) | [[Caes(are) Severo]] | [[Alexandro]] | II et Marc(ello)
co(n)s(ulibus).*

Датум: 11. јун 226.

146. Ара од кречњака, 220 x 68 x 54 цм, натписно поље димензија 114,5 x 60 цм. Споменик је пронађен у секундарној употреби у месту Белчке (Bölcske).

Bölcske 111–112, бр. 7 (AE 2003, 1414).

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Teutano] | et diis deabusq(ue) omnib(us) | [[pr[o salute d(omini) n(ostri) Imp(eratoris) | Caes(aris) C(ai) Mes]si Quinti | [Traian]i Deci P(ii) | [F(elicis) In(victi) A]jug(usti) pont(ificis) max(imi) [tr]ib(unicia) po]t(estate) co(n)s(ulis) II [p(atris) p(atriciae) et Q(uinti) Her(enni) | Etrusci Mess(i) Deci | nob(ilissimi) Caes(aris) pr(incipis) iuv(entutis) et in]]][colu]mitate civitatis | Eraviscorum | [Aur(eli)?] Antoninus | [et] Castor flam(en) | [aedi]lici(us) Iviri col(oniae) Aq(uincensium) | [d(edicaverunt)] d(iem) III Idus Iun(ias) | d(omino) n(ostro) [[Decio]] Aug(usto) et Grato | co(n)s(ulibus).

Датује се у 11. јун 250. године.

Разура у редовима 3–9 и у датуму. Конзулат Деција и Ветија Грата (*Vettius Gratus*).

147. Ара од кречњака, 209 x 74 x 38 цм. Први ред натписа је уклесан на оквиру. Пронађен у месту Белчке (Bölcske) у секундарној употреби.

Bölcske 112–114, бр. 8 (AE 2003, 1415).

[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) Teutan[o] | et dis deabusque | omnib(us) pro sal(ute) dd(ominorum) nn(ostrorum) Imp(eratoris) | Caes(aris) [[C(ai) Vibi Trebon[i]ani]] | [[Galli]] P(ii) F(elicis) Invicti Aug(usti) | pont(ificis) maximi trib(uniciae) pot(estatis) | p(atris) p(atriciae) [[[et]C(ai) Va[l]l(entis) Host]]][[[ilia]n[i] Messi [Qui]]][[[nti] P(ii) F(elicis) Aug(usti)]] | [[et inc[o]lumitate ci]]][[[vi]t[at]i[s] E[ravisc(orum)]]] | Marci Aurelii | Maturus flam(en) | et [V]alens Iviri c[ol(oniae)] Aq(uincensium) d(edicaverunt) d(iem) III Id(us) Iun(ias) | [di]vis Deccis co(n)s(ulibus).

Датује се у 11. јун 251. натпис је значајан за битку код Абрита.

148. Споменик од кречњака, 46 x 45 x ? цм, десна половина доњег дела споменика Пронађен у секундарној употреби у месту Кишкунлахаз (Kiskunlacháza) у околини Пеште (Барбарик); највероватније пренет из Аквинкума. Изгубљен.

CIL III 10481; *RIU* 219; S. SOPRONI, *BpR* 30, 1993, 177–183; *AE* 1993, 1313; *TRHR* 219.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] | [Teutano pro sal(ute)] | [d(omini) n(ostri) Imp(eratoris) M(arci) Aur(eli) Sev][eri Alexandri Aug(usti)]⁵ [et incolumitate] | [civit(at)is Eraviscoru]m | [---] Maturus et | [--- Au]r(elius) Eptictetianus | [I]viri col(oniae) splendidis¹⁰[simae] Aq(uincensium) dedicata | [III Id(us) I]un(ias) Maximo | [et Aelia]no co(n)s(ulibus).

Датум: 11. јун 223

Други дедикант је иста личност позната са натписа *CIL* III 10570: *M. Aur(elius) Aepictetianus (!) dec(urio) col(oniae) Aq(uincensium) sacerdotalis in (h)onorem vic[an(orum)] vici Vindoniani [---.*

149. Ара од кречњака, 180 x 63 x 38 цм, украшена акротеријама и палметама, база је прерађена за секундарну употребу. Пронађена у месту Белчке (Bölcske). Лигатуре: 1 *TEV*, *ET*, *DI*, *DE*, *NI*.

Bölcske 114–115, бр. 9 (*AE* 2003, 1416).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Teutano et dis deabusq(ue) omnib(us) | pro sal(ute) d[[d(ominorum)]] n[[n(ostrorum) Imp(eratoris) Caes(aris) C(ai) V[ibi]]] | [[Treboniani Galli P(ii) F(elicis) Invic]]][[ti Aug(usti) p]o[nt(ificis) maxim(i) trib(unicia)]] | [[[pot(estate) p(atris) p(atriciae) et Imp(eratoris) Caes(aris) C(ai) Afini]]]⁵ [[[Veld(umniani) Volusiani P(ii) F(elicis)]]] | [[[Aug(usti) pont(ificis) max(imi) p(atris) p(atriciae)] et] | [in]columitate civita(tis) | [E]raviscorum T. F[l(avius)] | Dignus equo public[o] | aug(ur) et M. Aurel(ius) Sabini¹⁰anus augur q(uin)q(uennalis) | aedilici(us) Iiviri col(oniae) | Aquincens(ium) | d(ederunt) d(edicaverunt) III Idus Iunias | [[Imp(eratoribus) [Gallo et Volu]]]¹⁵[[siano Augg(ustis) co(n)s(ulibus)]]].

Датум: 11. јун 252. године.

150. Вотивна стела од кречњака, 153 x 62 x 40 цм, натписно поље на постољу, без оквира; изнад натписног поља профилација. Споменик је два палимпсест. Пронађена у секундарној употребу у месту Белчке (Bölcske).

Bölcske 116–118, бр. 10 (*AE* 2003, 1417).

а)

*[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) | Teutano | [pro salute] | [Imperatoris] ⁵ [Caesaris]
| [L(uci) Septimi] | [Severi Pii] | [Pertinacis] | Aug(usti) [Ti. Cla]ud(ius) ¹⁰
Claudi[anu]s | leg(atu)s Aug(usti) p[r(o)] pr(aetore).*

Датум: 11. јун 197.

Дедикант натписа *Ti. Claudius Claudianus* био је управник Доње Паноније 197–199. године: в. *PIR*² С 834; THOMASSON 2009, 40, 19:026; ЛОМА 2010, 239–247. Јавља се и као дедикант натписа *AE* 2003, 1434 и *AE* 2003, 1444, нађених на истом месту (THOMASSON, *loc.cit.*).

б)

*[I(ovi)] O(ptimo) M(aximo) | Teutano | pro [s]alute ad|que incolumitate ⁵
[[Imp(eratoris) Caes(aris) Aurel(iani) P(ii) F(elicis)]] | I[n]vi[c]ti Aug(usti)
totiusque | domus d'i`vinae eius | Fl(avius) Aper v(ir) p(erfectissimus) a(gens)
v(ice) p(raesidis).*

Датум: 11. јун 271. (или 272.)

Уп. *CIL* III 15156.

151. Ара од кречњака, 135 x 56 x 50 цм. Пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби. Лигатуре: 8 AV, AN; 11 NT.

Bölcske 118–119, бр. 11 (*AE* 2003, 1418 b–c).

а) Датује се у 11. децембар 271. Слова су нечитљива, знатно већа него слова фрагмената *b* и *c*.

---]IISI[-]S[-]IO(?) *co(n)s(ulibus)* // [*I(ovi) O(ptimo)*] *M(aximo) Teutano pro salut[e] | adque inco[l]umitate d(omini) n(ostri) // [[Imp(eratoris) Dom(iti) Aureliani]] P(ii) F(elicis) In⁵victi Aug(usti) perpetui Imp(eratoris) t|otiusque domus eiu/s divinae et civitatis | Eraviscorum Marc(i) | Aurelii Domitianus au¹⁰[g]ur q(uaestor) et Castor flam|[e]n aedilicii duumviri | [c]ol(oniae) Aq(uincensium) dedicaverunt | di[e] pr(idie) Idu(u)m Dec(embrium) Imp(eratore) // [[Aureliano Aug(usto)]] et Basso II *co(n)s(ulibus)*.*

152. Ара од кречњака, пронађена 1888. године на брду Гелерт (Gellerthégy). Натписно поље без оквира. Први ред натписа урезан је на забату.

CIL III 10418; *ILS* 7125; A. ALFÖLDI, *ArhÉrt* 52, 1939, 108–112; *AE* 1941, 13; *AE* 1955, 8; P. KOVÁCS, *AAntHung* 55, 2004, 381; *AE* 2005, 1251.

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) T(eutano) pro salute // adq(ue) (!) incolumitate | [[Imp(eratoris) Çaeş(aris) Aųeļiāni]] | P(ii) F(elicis) Invict(i) Aug(usti) to⁵tiusq(ue) domus divi/n(a)e eius et civit(at)is Era/visc(or)um) T. Fl(avius) Titanu/s augur et M. Aur(elius) | [-----] | [-----] | [-----] | [-----] | [---]o *co(n)s(ulibus)*.*

Датум: 11. јун 272–275.

У трећем реду је радирано име цара Аурелијана, а не Филипа Арапина, како су ранији издавачи предлагали, в. KOVÁCS. *T. Flavius Titanius* је *augur* перегрине заједнице Ерависка (ALFÖLDY 1960, 155–156), као и један од првака заједнице бр. **134**.

153. Ара од кречњака, 132 x 53 x 45 цм, без украса. Пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби.

Bölcske 119–120, бр. 12 (*AE* 2003, 1419).

*[I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Teutano] / [[pro sal(ute) adque incolu]]/[[mitate
Imp(eratoris) Caes(aris) Aur(eli)]] / [[Probi Pii Fel(icis) Inv(icti)]] ⁵ Aug(usti)
totiusque / domus divinae / et civitatis Eravis/corum Iul(ius) / Domitianus et ¹⁰
Cl(audius) Di(v)es Ivv(iri) / col(oniae) Aq(uincensium) dedica/verunt / III Idus /
Iunias [[Imp(eratore) Probo]] ¹⁵ [[Augusto V et]] / Victorino co(n)s(ulibus).*

Датум: 11. јун 282.

154. Ара од кречњака, 173 x 71 x 55 цм; палимпсест. Пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби.

Bölcske 120–121, 13 (AE 2003, 1420a).

a) *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) [Te]utano / pro salute / Im[p(eratoris)] Ca[esaris?]
/ [M(arci) A]ur(eli) [---] / [---]I[---] / [---]I[---]V[---*

Датум: прва половина трећег века.

б) *[I(ovi)] O(ptimo) [M(aximo)] / Teutano pro salute / adque incolumitate /
dd(ominorum) nn(ostrorum) M(arci) Aureli [[Carini]] et ⁵ M(arci) Aureli
[[Numeriani]] Augg(ustorum) / totiusque domus divinae / eorum et civitatis
Eravis/corum M. Aurelius Polideuces / aedilicius duumviralis v(ir) e(gregius) ¹⁰
[f]lamen et M. Aurel(ius) Cemes(us) / aedilicius duumviralis / equo publico
quinq(uen)nales col(oniae) Aq(uincensium) dicave/runt III Idus Iunias ¹⁵
Impp(eratoribus) dd(ominis) nn(ostris) [[Carino]] II et [[Numeriano]]
Augg(ustis) co(n)s(ulibus).*

Датум: 11. јун 284. године.

Cemes(us), према *AE* треба читати *Cleme(n)s*.

155. Ара од кречњака, 104 x 54 x 45 цм, 106 x 56 x 45 цм. Пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби.

Bölcske, 122–123, бр. 14 (AE 2003, 1421).

a) [Io(vi)] O(ptimo) M(aximo) | P. Ael(ius) V(alens) | cum su[i⁵s o]mn[ib(us)] | v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

б) [Io(vi) O(ptimo) M(aximo) | T]eutano pro salute adqu[e] | incolumitate dd(ominorum) nn(ostrorum) | M. Val(erii) Diocletiani P(ii) F(elicis) ⁵ in(victi) Aug(usti), p(ontificis) m(aximi), tr(ibunicia) {etiani P(ii) F(elicis) | in(victi) Aug(usti), p(ontificis) m(aximi), tr(ibunicia)} pot(estate) II, co(n)[s(ulis)] | III p(atris) p(atriae), proco(n)s(ulis), totiusque domus divin(a)e eorum | finibus Eraviscorum Ael(ius) | Exuperatus eq(ues) R(omanus) et A[el(ius)] ¹⁰ Ulpianus Iuv(iri) col(oniae) Aq(uincensium) de[[d]icaverunt Maximo II e[t] Aquilino co(n)s(ulibus) III idus Iunias.

Датум: 11. јун 286. године.

Натпис помиње *finis Eraviscorum* крајем III века, што такође говори за касно постојање заједнице; уп. *finis Varvarinorum* (CIL III 6418 = 9896; *finis Maezei*, CIL III 6383).

156. Ара од кречњака, 146 x 63 x 32 cm, три пута употребљена за натпис; прерађена за секундарну употребу. Пронађена у месту Белчке (Bölcske), у секундарној употреби.

Bölcske 123–126, бр. 15 (AE 2003, 1422).

a) [I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | C]onservatori | --- | --- trib(unus) ⁵ mil(itum)? | leg(ionis) II Ad(utricis) P(iae) F(idelis) AVIII | [---/---]E[.]I[.] II[---]L | [---]IS [A]ug(usti) | [---]II[.] V ¹⁰ [---] I III [.]I [---/---] aram? fe]c[i]t [---] leg(---) | E[---]] V[---] III[.] I | II[---] L III | I V[---] II[.] I | II[---] III | I V[---] I [---] O [---] | [---]

Датум: 11. јун 287. године.

б) [I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] | Teutano Iunoni | Reginae Minervae | [s]anctae ceterisque d[i]is deabusque immorta⁵li^bus [pro salute --- | ---

Датум: III век.

157. Вотивна стела од кречњака, 63 x 146 x 32 цм, натписно поље на постољу, без оквира, изнад, у рељефном, пољу цветна декорација између волута у угловима. Натпис заузима читаву површину натписног поља. Датум: 11. јун 288. године.

Bölske 123–126, 15 (AE 2003, 1422c).

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] | Teutano Iunoni | Reginae Minervae | [s]anctae ceterisque d[iis] deabusque immorta⁵li^bus pro salute ad(que) incolumitate dd(ominorum) nn(ostrorum) Dio[cletiani] e^t Maximiani | invictissimorum Augg(ustorum) | [t]otiusque domus divi/nae eorum et civitatis |¹⁰ Eraviscorum | P. Licinius Domitius et | M. Iul(ius) Marcellus duum/viri col(oniae) Aquinc(ensium) dedi/caverunt d(ie) III iduum Iun(iarum) |¹⁵ d(omino) n(ostro) Maximiano Aug(usto) II et | Ianuarii co(n)s(ulibu)s.

158. Натпис од кречњака, 131 x 55 x 38 цм. Палимпсест, први натпис се не види; слова немарно урезана.

Bölske 126–127, бр. 16 (AE 2003, 1423).

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)] | Teutano Iunoni | Regina^e Minervae | sancta^e c^et^erisque diis d^eabusque imm⁵ortalibus | pro salute adque in/colum<i>tate dd(ominorum) nn(ostrorum) C. Aur(elii) Val(eriani)/ Diocletian[i] et Aur(elii) Val(erii) Ma|ximian[i] P(iorum)] F(elicium) invictorum | Aug(ustorum) totius^que do [m]us di |vinae eorum et civitatis Era |¹⁰viscorum Aur(elius) Vale(n)s et Se(ptimius?) | Florus dd(uumviri) col(oniae) Aq(uincensium) dedica/verunt die III Idum Iuniar(um) | dd(ominis) [nn(ostris) Diocletiano ---] et M[axi]mi[ano --- Aug(ustis)] co(n)s(ulibu)s.

Датује се у 11. јун 287. или 290. или 293. године.

159. Натпис од кречњака, 128 x 70 x 20 цм, из Интерцисе (Dunaújváros); натписно поље уоквирено рамом, поље са рељефом изгубљено, одбијен са доње стране.

AE 1910, 139; AE 1941, 15; Intercisa I 1954 бр. 45; RIU 1256.

Senio Comatonis f(ilius) nat(ione) / Era(viscus) h(ic) XXX in c(ivitate) Er(avischorum) in Aq(uinco) / e(t) Comatuia mater eius / sibi et f(ilio) viva t(itulum) p(osuit).

Senio в. MEID 2005, 205–206; *Comato, Comatuia* в. MEID 2005, 168–169

160. Надгробна стела, 121 x 53 x 25 cm, без украса, одбијена са доње стране. Споменик је пронађен у секундарној употреби у Интерциси, Дунајварош (Dunaújváros); сада изгубљен.

Е.В. VÁGÓ, *Alba Regia* 11, 1970, 125, бр. 453; таб. 59, 1; *AE* 1971, 346; *RIU* 1241.

Magnus / Equosonis / [E]rav(iscus) a(nnorum) XL / [---

Датум: друга половина I или прва половина II века.

Келтско име *Eqosonis*, изведено од *epos* < *ekwos, чешће се јавља у варијанти *Epp-*: *Eposius, Eppius, Eppo / Ecco, Epona* уп. HOLDER 1446, 1455; DELLAMARE 2003, 165; MAID 2005, 270.

161. Надгробна стела од кречњака, 80 x 148 x 15 cm, натписно поље уоквирено профилисаним рамом, на средини споменика, изнад је рељефно поље у којем је приказан коњаник са копљем и округлим штитом. Пронађен у месту Дунајварош (Dunaújváros), *Intercisa*.

G. VON FINÁLY, *AA* 1913, 326; *AE* 1914, 100; G. ERDÉLY / F. FÜLEP, у: L. BARKÓCZI, *Intercisa 1, Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Budapest 1954, 234, бр. 8; *AE* 1986, 599; *RIU* 1148.

Ad{i}namo Acu[.]ti fili(us) an(norum) XXXX h(ic) e(st) s(itus) / equ(es) oc(c)i(sus) in c(ivitate) E(ravischorum) d(e)ff(unctus) / Tibeurnus et Mo(n)tanus / fi(lii) devo(tissimi) pateri (!) suo t(itulum) p(osuerunt) m(emoriam).

За име *Adnamo* в. MEID 2005, 160.

162. Надгробни споменик од кречњака 214 x 80 x 24 цм, у рељефном пољу приказани су портрети покојника. Натпис је пронађен у месту Alsószentiván (*Annamatia*).

CIL III 3325; *RIU* 1484; M. NAGY, *Lapidarium* 2007, 40, бр. 27; RAYBOULD / SIMS-WILLIAMS 2007, 218, PAN 001.

Bato Trantonis f(iilius) / Araviscus ann(or)um L / h(ic) s(itus) e(st) Firmus h(ic) s(itus) e(st) / Mogitmarus t(itulum) m(emoriae) p(osuit).

Појава карактеристичног илирског имена *Bato* међу келтским становништвом може се приписати контакту између две доминантне етничке компоненте. Будући да је име *Bato* било толико фреквентно на широком простору Илирика, не изненађује то што је његов носилац келтског порекла (КАТИЋИЋ 1964а, 20; МЕИД 2005, 294). У ову групу би могло спадати и име *Busio*, премда не толико често, које је посведочено на више натписа са територије Ерависка (*CIL* III 3380 = 10362; *RIU* 1341: из околине Аквинкума (Törökbálint)). Уп. КАТИЋИЋ 1964а, 28. Мајд (МЕИД 2005, 294) име *Tranto* сматра панонским. *Mogitmarus* је келтско, изведено елементом *maro-*. *Mogi-*, уп. КАТИЋИЋ 1976, 182; МЕИД 2005, 111.

163. Надгробна стела од кречњака, 197 x 98 x 24,5 цм, натписно поље уоквирено рамом, рељефно поље са представом кочије; изнад, попрсје жене која носи вео, плашт и накит, смештено је у нишу између стубова, на врху је забат украшен розетом, с леве и десне стране представљени су делфини. Слова су умањена у последњем реду. *Tác (Gorsium)*.

J. FITZ, *AAntHung* 24, 1972, 43–44, сл. 16; *AE* 1972 435; *RIU* 1548a.

Flavia Tattunis / filia Usaiu Eravi|sca annor(um) LXXX / hic sita est / Q. Flavius Titucus matri ob pietatem posuit.

Датум: II век.

За име *Tattu*: MEID 2005, 292; уп. § 3.1.3.10, нап. 869. *Usaiu* / *Usaia*: MEID 2005, 243–244. Вероватно од корена *их-* „узвишен“, DELLAMARE 2003, 330. За *Titucus* уп. *ILLPRON* 105; *CIL* III 5080; *CIL* III 11646 (*Tituco*).

164. Стела од кречњака, горњи део споменика одбијен. Натписно поље уоквирено рамом, на горњој половини споменика. Пронађен у близини Карнунтума (Göttlesbrunn).

A. BETZ, *Laureae Aquincenses* I/3, Budapest 1938; *AE* 1939, 260.

Anna Garv/onis f(ilia) an/n(or)um L h(ic) s(ita) e(st) na|tione Aravi/sscam (!) / Curmisagius / co(n)iugi Turbo / Vercondarius / Adiatunix f(i)l(ii) ex / com(m)une (!) p(ecunia) fec(e)ru(nt).

1 *Ana*, *AE*; *An(n)a*, HD022974. *ANN* је у лигатури (према фотографији). *Anna* може бити панонско (КАТИЋИЋ 1976, 180) и келтско име (MEID 2005, 217). Име *Garvo* је келтско в. MEID 2005, 231, као и *Vercondarius*: MEID 2005, 170, 178–179. Име *Curmisagius* значило би „љубитељ пива“: DELLAMARE 2003, 133, 256; MEID 2005, 152–153. *Adiatunix*: MEID 2005, 73–76.

165. Фрагмент од кречњака, 47 x 21 x 31 цм, одбијен са свих страна. Сачувана су три реда натписа. Пронађен у Аквинкуму.

CIL III 10608; MÓCSY 1959, 264, бр. 238/5.

[miles] / [leg(ionis)] II Ad(iutricis) militibus / [leg(ionis)] eiusdem C. Iul[...] | *[...] Eraviscus C[---*

166. Натпис из места *Cirpi* (Dunabogdány) северно од Аквинкума (територија Ерависка¹²³⁴).

CIL III 13389; *RIU* 838.

Teutio Verco[m]/bogionis / f(ilius) / magist(er) / struct[o]/rum / Aravisco (!) / h(ic) s(itus) e(st).

---

¹²³⁴ MÓCSY 1959, 54.

Датује се између 101–150. године.

Име *Teutio* изведено из иевр. **teut-* обично се сматра илирским (уп. MEID 2005, 293–294), али би могло бити и келтско под панонским утицајем; уп. *Teutanus*. *Vercombogio* је келтско име MEID 2005, 170. 178.

167. Натпис пронађен у Карнунтуму.

CIL III 6485 = 11104; MÓCSY 1959, 239, бр. 155/3.

Necca [---] | eq(ues) ala[e Tu]/ngro[rum tu]/rma Vi[---]/ civis E[raviscus].

168. Војничка диплома од 5. априла 71. године додељена *Velageno Covionis f. Eravisco*.

RMD 205; *AE* 2002, 1771; *AE* 2004, 89.

Imp(erator) Caesar Vespasianus Augustus | pont(ifex) max(imus) trib(unicia) potest(ate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(nsul) III | design(atus) IIII | nauarchis et trierarchis et remigibus | qui militaverunt in classe Ravennate | sub Sex(to) Lucilio Basso et ante emerita stipendia quod se in expeditione belli fortiter industrieque gesserant exaucto/rati sunt et deducti in Pannoniam quo/rum nomina subscripta sunt ipsis li/beris posterisque eorum civitatem de/dit et conubium cum uxoribus quas tunc habuissent cum est civitas i(i)s | data aut siqui caelibes essent cum iis | quas postea duxissent dumtaxat sin/gul(i) singulas Nonis April(ibus) | Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco | co(n)s(ulibus) | (centurioni) Velageno Covionis f(ilio) Eravisco | descriptum et recognitum ex tabula | aenea quae fixa est Romae in Capitolio | in podio arae gentis Iuliae parte si/nist(er)iore extri(n)secus || T(iti) Flavi Sereni princ(ipis) Iasio(rum) | Licconis Davi f(ili) princ(ipis) Breucor(um) | Caledonis Sammonis f(ili) princ(ipis) Boior(um) | Cobromari Tosiae f(ili) princ(ipis) Boioru<m> | Breuci Isticani f(ili) princ(ipis) Antizit(ium) | C(ai) Valeria(ni) Nigri mil(itis) coh(ortis) XIII urb(anae) | L(uci) Licini Aquilae Net(---) cur(atoris?) || Imp(erator) Caesar Vespasianus Augustus | pont(ifex) max(imus) trib(unicia) potest(ate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) | co(nsul) III design(atus) IIII | nauarchis et trierarchis et remigibus | qui militaverunt in classe Ravennate | sub Sex(to) Lucilio Basso et ante emerita | stipendia quod se in expeditione belli | fortiter industrieque gesserant ex/auctorati sunt et deducti in Panno/niam quorum nomina

subscripta / sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum // uxoribus quas tunc habuissent cum / est civitas iis data aut siqui caelibes / esse(n)t cum iis quas postea duxissent / dumtaxat singuli singulas / Nonis April(ibus) / Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco co(n)s(ulibus) / (centurioni) Velageno Covionis f(ilio) Eravisco / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capitolio / in podio arae gentis Iuliae parte sinisteri|ore extri(n)sec(us).

Како диплома представља документ од прворазредног значаја за више илиричких перегриних заједница, о њој смо говорили на више места.¹²³⁵ У питању је специјална додела *ante emerita stipendia*. уп. Датум дипломе је исти као на бр. **54** чији је реципијент *Plator Veneti* из племена Мезеја. Дипломе бр. **65**, **95**, **96** додељене након грађанског рата. Што се тиче осталих сведока *testis 7: <v=N>et(eranorum?)* С. Душанић је предложио читање NET = NED сматрајући да је у питању куратор Нединума. За име *Velagenus* в. MEID 2005, 126.

169. Војничка диплома од 1. септембра 114. *Advesioni Matici f. Erav(isco)*. Пронађена је на територији Ерависка, у месту Tárnok.

AE 1994, 1480; *AE* 2002, 1728; *RMD* 152 + 228 = *RMD* 345.

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Tra[ianus Op]timus Aug(ustus) Germ(anicus) Dacic(us) pontif(ex) max(imus) tr[ib(unicia) po]test(ate) XVIII imp(erator) VII co(n)s(ul) VI [p(ater) p(atriae) e]quitibus et peditibus qui militaveru[n]t in alis / duabus et cohortibus sex qu[a]e appel[lantur] / [I Fl(avia) Ga]etulorum et Fronto[niana et I Alp(inorum)] / [et I Mont]anorum et I Alpinor(um) et I [Lusitanor(um) et II Aug(usta)] / [Nervi]a Pacensis (milliaria) Britton(um) et / [su]nt in Pannonia inferior[e sub P(ublio) Afranio] / Flaviano item ala I Flavia A[ug(usta) Brit(annica) (milliaria) c(ivium) R(omanorum)] / missa in expeditionem quini[s et vicenis pluri]busve stipendi(i)s emeritis dimi[ssis honesta mis]sione quor(um) nomina subscr[ipta sunt ipsis] / liberis posterisq(ue) eorum civitate[m dedit et] / conubium cum uxoribus quas tu[nc habu]issent cum est civita[s i]is data aut s[i qui caeli]bes essent cum iis [quas] postea duxi[ssent dum]taxat singuli [singul]as K(alendis) Se[pt(embribus)] / L(ucio) Lol[liano Av]ito / L(ucio) M[essio Ru]stico c(o)n)s(ulibus) / alae F[ronton(ianae)] cui prae[fuit] / L. Calpu[rnius] Honora[tus] / e[ex grega]le /

¹²³⁵ § 3.2.1.3; § 3.2.1.4; § 3.2.1.6, уп. § 3.2.2.1.

Advesioni M[atici] filio) Era[v(isco)] | et Suttae Touconis fil(iae) uxori eius [Erav(iscae)] | descriptum et [recog]nitum ex tabu[la aenea] | quae fixa est R[omae i]n muro [post tem]plum [divi Aug(usti) ad] Mine[rvam] || Ti(beri) Claudii Iusti | M(arci) Maeci Eupator[is] | [L(uci) P]ulli Verecundi | [Q(uinti)] Apidi Thalli | C(ai) Iuli Parati | Ti(beri) Iuli Urbani | [P(ubli)] Ca[uli Vitalis] || Imp(erator) Ca[esar divi] Nervae f(ilius) Nerva Trai(anus) Opt(imus) | Aug(ustus) [Germ(anicus)] Dac(icus) pon(tifex) max(imus) tri(bunicia) pot(estate) XVIII | imp(erator) VII co(n)s(ul) VI p(ater) p(atriciae) | equit(ibus) et ped(itibus) qui militaverunt in al(is) duab(us) e[st coh(ortibus)] sex quae ap(pellantur) | I Fl(avia) Gaet(ulorum) et Fro(ntoniana) et I Alp(inorum) et I Mo(nt(anorum) et I Al]p(inorum) et I L[us(itanorum)] | et II A[u]g(usta) Ner(via) Pac(ensis) (milliaria) Brit(tonum) et [sunt in] | Pann(onia) infer(iore) sub P(ublio) Afran[io Fl]aviano i[tem] | ala I Fl(avia) A]ug(usta) Br(i)t(annica) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) miss(a) in expeditio[n]em quin(is) | et vic(enis) p[uribus(ve) stipendiis] emer(itis) d[im]issis hon(esta) miss(ione) quor(um) | [nom(ina) subscri]pta sunt ipsis lib(eris) post(erisque) eor(um) c[iv]itatem ded(it) et | [con]ubium cum ux(oribus) quas tunc habuissent cum est civ(itas)] || [iis data] ut si q(ui) cae[libes] ess(ent) cum i(i)s [quas] | post(ea) duxiss(ent) dumt[axat] s[ing]uli singula[s] | K(alendis) Se[pt]embribus)] | L(ucio) Lolliano [Avi]to co(n)s(ulibus) | L(ucio) Messio Rustico | alae Fronton(ianae) cui praefuit | L. [C]alpurnius Honoratus | [e]x gregale | [Adv]esioni Matici filio) Era(v(isco) | [et Suttae] Touconis fil(iae) ux(ori) ei(us) Era(v(iscae) | des(criptum) et rec(ognitum) ex tab(ula) aen(ea) quae [f]ixa est Romae | [---

Име *Maticus* од *Mat(t)*- MEID 2005, 234–235.

170. Војничка диплома од 12. новембра 119. године *Demuncio Avesso[--- f.] [Er]avisc(o)*.

AE 2001, 2150; AE 2003, 2047; AE 2005, 1703; RMD 351.

Imp(erator) Cae[sar divi Traiani Parthici f(ilius) divi] | Nervae [nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus)] | pont(ifex) m[ax(imus) trib(unicia) pot(estate) III co(n)s(ul) III] | equitib(us) [et pedit(ibus) qui milit(averunt)] | in ala un[a et cohort(ibus) sex quae appellantur] | Hispanor(um) [et --- et I Alpi]nor(um) et I Br[ittannica] (milliaria) c(ivium) R(omanorum) et II Britton(um) c(ivium) R(omanorum)] | p(ia) f(idelis) et V Ga[llor(um) et VIII Raetor(um) quae sunt in] | Dacia su[per]iore sub Sex(to)? Iulio? Severo? quinis et] | vicenis [pluribus(ve) stipendi(i)s emerit(is) di]missis h[onesta] missione quorum nom(ina)] | subscrip[ta su]nt ip[s]is liberis p[os]terisq[ue] eor(um)

[civitate]m dedit et conubium cum uxor[ibus quas tun]c habuissent cum est civitas | [iis dat]a aut si qui caelibes essent cum iis quas | [postea] duxissent dumtaxat singuli singulas | a(n)te d(i)em pr(id)ie Idus Nove(m)bres | [C(a)io] Here[n]nio Capella L(ucio) Coelio Rufo co(n)s(ulibus) | [co]h(ortis) VIII Raetorum cui prae(e)st | L. Avianus [---] ratu[s] | ex ped[ite] | Demuncio Avesso[---] f(ilio) Er]avisc(o) | et Primo f(ilio) eius et Su[---] f(ilio) e]ius | et Potenti f(ilio) ei[us] et --- f(ilio)?] eius | et Comatum[arae? fil(iae) eius] | descriptum et re[cognitum ex tabula] aenea | quae fixa est R[omae post tem]plum | divi [Aug(usti) ad Minervam] || Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Nervae nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus) pontif(ex) maxim(us) trib(unicia) potest(ate) VII co(n)s(ul) III proco(n)s(ul) | peditib(us) et equitib(us) qui militaverunt in ala una [et cohortib(us) sex quae appell]antur Hispanor(um) et [---] et I Alpinor(um) et I Brittan[nica] c(ivium) Romanorum et I Brit[ton] (um) c(ivium) Romanorum p(ia) f(idelis) et V Gall[orum] et VIII Raetorum c(ivium) Romanorum quae sun]t in Dacia supe[riore sub Sex(to)? Iulio? Severo? qui]nis et vice[nis pluribus(ve) stipendi(i)]s emerit(is) di[missis honesta missione quoru]m nom(ina) su[bscripta sunt ipsis] liberis posterisque eo[rum civitatem] dedit et conub(ium) cum [uxoribus].

171. = бр. **126.**

...Iubena Bellagenti f. uxori eius Eravis(cae)...

Датум: 10. август 123.

Патронимик *Bellagentus* је келтско име (КАТИЋИЋ 1966, 148; КАТИЋИЋ 1976, 182; МЕИД 2005, 130–131; FALILEYEV 2007, 54).

172. Војничка диплома од 10. августа 123. године, додељена *Tullioni Vegeti f(ilio) Tungr(o)*.

W. ECK / A. PANGERL, *ZPE* 176, 2011, 234–242.

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi | Nervae nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus) | pontif(ex) maxim(us) trib(unicia) potest(ate) VII co(n)s(ul) III proco(n)s(ul) | peditib(us) et equitib(us) qui militaverunt in coh(ortibus) | quinque quae appellant(ur) I Flavia Hispan(orum) (milliaria) | et I Batavor(um) (milliaria) et I Aelia Gaesator(um) et II | Aug(usta) Britton(um) (milliaria) et I Hispan(orum) quae sunt in Dacia

Porolis(s)ensi sub Livio Grato quinis et vicenis | pluribusve stipend(iis) emerit(is) dimiss(is) honesta missione quorum nomina subscripta | sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus quas | tunc habuissent cum est civitas i(i)s data aut | si qui caelibes essent cum i(i)s quas postea | duxissent dumtaxat singuli singulas | a(n)te d(iem) III Idus Aug(ustas) | T(ito) Salvio Rufino Minicio Opimiano | Cn(aeo) Sentio Aburiano co(n)s(ulibus) | [co]h(ortis) I Hispanor(um) cui prae(e)st | M. Domitius Iustinus | ex equite | Tullioni Vegeti f(ilio) Tungr(o) | et Ammaionae Aeconis fil(iae) uxor(i) eius Erav(iscae) | et Feroci f(ilio) eius et Viatori f(ilio) eius et Verno f(ilio) eius | descript(um) et recognit(um) ex tabula aenea quae | fixa est Romae in muro post templ(um) | divi Aug(usti) ad Minervam || Imp(erator) Caesar divi Traiani Pa[rt]hici f(ilius) divi | Nervae nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus) | pontif(ex) maxim(us) trib(unicia) potest(ate) VII co(n)s(ul) III proco(n)s(ul) | peditib(us) et equitib(us) qui militaver(unt) in | cohortibus) V quae appellantur I Flavia | Hispan(or)um (milliaria) et I Batavorum (milliaria) et I Aelia | Gaesatorum et II Aug(usta) Brittonum (milliaria) et | I Hispanor(um) quae sunt in Dacia Poroli(s)ensi sub Livio Grato quinis et vice<ni>s | pluribusve stipendi(i)s emeritis dimiss(is) honesta missione quorum nomi/na subscripta sunt ipsis liberis | posterisque eorum civitatem dedit | et conubium cum uxoribus quas tunc | habuissent cum est civitas iis data | aut si qui caelibes essent cum iis quas | postea duxissent dumtaxat sin/guli singulas a(n)te d(iem) IV Idus {V}Aug(ustas) | [T(ito) S]alvio Rufi no Minicio Opimiano | [Cn(aeo) S]entio Aburiano co(n)s(ulibus) | [c]oh[o]r(tis) I Hispanor(um) cui prae(e)st | M. Domitius Iustinus | ex equite | Tullioni Vegeti f(ilio) Tungr(o) | et Maiaconiae Aeconis fil(iae) uxor(i) eius Erav(iscae) | et Feroci f(ilio) eius et Viatori f(ilio) eius et Verno f(ilio) eius || Ti(beri) Iuli Urbani | P(ubli) Cauli Vitalis | A(uli) Fulvi Iusti | [P(ubli)] Atti Severi | [Ti(beri) Iul]i Felicis | P(ubli) Atini Flori | L(uci) Pulli Daphni.

Реципијент војничке дипломе пореклом је из *civitas Tungrorum*. Ожењен женом из племена Ерависка. За датум уп. бр. **126**. Жена реципијента дипломе *Ammaiona Aeconis f.* је из племена Ерависка. Име *Amma-iona* < **amma-* („мајка“) в. MEID 2005, 252. На унутрашњој страни име се јавља у облику *Maiaconiae* (*Maia-* < *magiā*). Није јасно који облик треба усвојити. Име *Aeco*: *HispEp* 1, 80; према Еку и: *RIU* 292. Деца носе римска имена.

173. Војничка диплома од 20. августа 127. године, *Veladato Dialonis f. Eravisc(o)*.

AE 1997, 1780; RMD 241.

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Nerv(ae) | nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus) pontif(ex) max(imus) | trib(unicia) potest(ate) XI co(n)s(ul) III | equit(ibus) et pedit(ibus) qui militaver(unt) in alis V et coh(ortibus) X | quae appell(antur) I Pann(oniorum) et Gall(orum) et Gall(orum) Aetorig(iana) et I | Vesp(asiana) Dardan(orum) et I Fla(via) Gaetul(orum) et II Hisp(anorum) Arav(acorum) et I | Lusitan(orum) et I Flav(ia) Numidar(um) et I Thrac(um) Syriac(a) et I | Germ(anorum) et I Bracar(augustan)or(um) et I Lepid(iana) et II Flav(ia) Britt(onum) et II | Lucens(ium) et II Chalcid(enorum) et II Mattiac(orum) et sunt in Moes(ia) | infer(iore) sub Bruttio Praesente quin(is) et vican(is) item | classic(is) senis et vican(is) plurib(usve) stipend(iis) emerit(is) | dimissis honest(a) mission(e) quor(um) nomin(a) subscript(a) | sunt ipsis liberis posterisq(ue) eorum civit(atem) dedit | et conub(ium) cum uxorib(us) quas tunc habuissent cum | est civitas iis data aut si qui caelib(es) essent | cum iis quas postea duxissent dumtaxat sin|guli singulas a(n)te d(iem) XIII K(alendas) Sept(embres) | Q(uinto) Tineio Rufo M(arco) Licinio Celere Nepote co(n)s(ulibus) | alae I Flav(ia) Gaetulor(um) cui prae(e)st | M. Ulpus Attianus | ex gregale | Veladato Dialonis f(ilio) Eravisc(o) | et Iuliae Titi fil(iae) uxori eius Eravisc(ae) | et Fortunato f(ilio) eius et Atrecto f(ilio) eius | et Ianuario f(ilio) eius et Magno f(ilio) eius et Ianuariae fil(iae) eius | descriptum et recognitum ex tabula aenea | quae fixa est Romae in muro post templum | divi Aug(usti) ad Minervam || Ti(beri) Iuli Vibiani | L(uci) Vibi Vibiani | L(uci) Pulli Daphni | Q(uinti) Lolli Festi | C(ai) Vettieni Hermetis | Q(uinti) Orfi Parati | Ti(beri) Claudi Menandri.

Veladatus: MEID 2005, 140–141. За име *Dialo* уп. RIU 1414.

174. Војничка диплома од 19. маја 135. године додељена *Atresso Ressimari f. Erav(isco)*.

AE 1999, 1352; RMD 251.

Imp(erator) Caesar divi Traiani Parthici f(ilius) divi Nerv(ae) | nepos Traianus Hadrianus Aug(ustus) pontif(ex) max(imus) | trib(unicia) pot(estate) XIX co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | equitib(us) et pedit(ibus) qui militav(erunt) in alis V et coh(ortibus) XIII quae | appell(antur) I Thr(acum) vet(erana) et I Fl(avia) Aug(usta) Brit(annica) (milliaria) et I c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itu(raerorum) | pr(aetoria) c(ivium) R(omanorum) et I <T>hr(acum) c(ivium) R(omanorum) et I Alp(inorum) et I

Nor(icorum) et I Lusit(anorum) | et I Mont(anorum) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et I Britt(onum) (milliaria) et II Ast(urum) et Call(aecorum) | et II Aug(usta) Thr(acum) et III Batav(orum) (milliaria) et III et VII Lusitan(orum) | et sunt in Pannon(ia) infer(iore) sub Nonio Muciano | quin(is) et vicen(is) item classic(is) senis et vicen(is) | pluribusve stipend(iis) emerit(is) dimiss(is) honest(a) | miss(ione) quor(um) nomin(a) subscripta sunt ips(is) liber(is) | posterisq(ue) eorum civitat(em) dedit et conub(ium) cum | uxorib(us) quas tunc habuiss(ent) cum est civit(as) iis | data aut siqui caelib(es) essent cum iis quas | postea duxiss(ent) dumtaxat singuli sin/gulas a(n)te d(iem) XIII K(alendas) Iun(ias) | M(arco) Aemilio Papo L(ucio) Burbuleio Ligariano co(n)s(ulibus) | alae I Aug(ustae) Brit(annicae) (milliariae) cui prae(e)st | Q. Porcius Potitus Cadurc(us) | ex gregale | Atresso Ressimari f(ilio) Erav(isco) | descript(um) et recogn(itum) ex tabula aenea quae | fixa est Rom(ae) in muro post templ(um) divi | Aug(usti) ad Minervam // Imp(erator) Caes(ar) divi Traiani Parth(ici) f(ilius) divi Nerv(ae) | nep(os) Trai(anus) Hadrianus Aug(ustus) pont(ifex) max(imus) | trib(unicia) pot(estate) XIX co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | equ(itibus) et ped(itibus) qui mil(itaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) XIII qu(ae) app(ellantur) I | Thr(acum) vet(erana) et I Fl(avia) Aug(usta) Br(itannica) (milliaria) et I c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itu(raeorum) | pr(aetoria) c(ivium) R(omanorum) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et I Alp(inorum) et I Nor(icorum) et I Lus(itanorum) et I | Mont(anorum) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et I Britt(onum) (milliaria) et II Ast(urum) et Call(aecorum) et II | Aug(usta) Thr(acum) et III Bat(avorum) (milliaria) et III Lus(itanorum) et VII Lus(itanorum) et sun(t) | in Pan(nonia) infer(iore) sub Nonio Muciano quin(is) | et vic(enis) item cl(assicis) sen(is) et vic(enis) pl(uribusve) stip(endiiis) em(eritis) dim(issis) | hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt ips(is) lib(eris) | post(erisque) eor(um) civ(itatem) ded(it) con(ubium) cum uxor(ibus) quas t(unc) | hab(uiissent) cum est civ(itas) i(i)s data aut siq(ui) cael(ibes) ess(ent) cum | i(i)s quas pos(tea) du[x(issent)] dumtax(at) sing(uli) sing(ulas) // XIII K(alendas) Iun(ias) | Pa<p>o Ligariano co(n)s(ulibus) | alae I Aug(ustae) Brit(annicae) (milliariae) cui prae(e)st | Q. Porcius Potitus Cadurc(us) | ex gregale | Atresso Ressimari f(ilio) Erav(isco) // M(arci) Sentili Iasi | T(iti) Flavi Romuli | M(arci) Atei Mopsi | T(iti) Flavi Lauri | Q(uinti) Lolli Festi | Ti(beri) Iuli Felicis | L(uci) Equiti Phoerionis.

Ressimarus MEID 2005, 114–116.

175. Војничка диплома од 7. августа 143. године, додељена *Anchario Verbaci f. Secundo Eravis(co)*.

AE 1999, 1353; RMD 266.

Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Traia(ni) Parth(ici) nepos divi Nervae p(ater)is nepos / T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) / Pius pon(tifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) VI imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / equit(ibus) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis V et coh(ortibus) XIII / quae appel(lantur) I Fl(avia) Aug(usta) Brit(annica) (milliaria) et I Thr(acum) veter(ana) / et I c(ivium) R(omanorum) et I praet(oria) c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et I Alpin(orum) / et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et I Noric(orum) et I Lusit(anorum) et I Mont(anorum) et / I Camp(anorum) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et I Alpin(orum) pedit(ata) et II Astu(rum) / et II Aug(usta) Thr(acum) et III Batav(orum) (milliaria) et III Lusit(anorum) et VII / Breucor(um) et sunt in Pannon(ia) infer(iore) sub Pontio Laeliano quin(is) et vici(nis) item classic(is) / senis et vici(nis) / plurib(us)ve stip(endii)s emer(itis) dimis(sis) / honest(a) miss(ione) quor(um) nomin(a) subscrip(ta) sunt / civitat(em) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) item / fili(i)s classic(orum) dedit et conub(ium) cum uxorb(us) / quas tunc habuiss(ent) cum est civit(as) iis data / aut cum i(i)s quas postea duxiss(ent) dumtax(at) / singulis a(n)te d(iem) VII Id(us) Aug(ustas) / Q(uinto) Iunio Calamo M(arco) Valerio Iuniano co(n)s(ulibus) / coh(ortis) I Alpin(orum) equit(atae) cui prae(e)st / M. Verrius Geminus / ex pedite / Anchario Verbaci f(ilio) Secundo Eravis(co) / et Victorinae Nigri fil(iae) uxori Vetusal(i)en(s)i / descrip(tum) et recogn(itum) ex tabula aerea quae / fixa est Rom(ae) in muro post templ(um) divi / Aug(usti) ad Minervam // Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani Part(hici) / nepos T. Ael(ius) Hadrianus Antoninus Aug(ustus) / Pius pon(tifex) max(imus) tri(bunicia) pot(estate) VI imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / eq(uitibus) et ped(itibus) qui milit(averunt) in alis V et coh(ortibus) XIII / et sunt in Pann(onia) infer(iore) sub Pontio / Laeliano XXV ite(m) classic(is) XXVI plur(ibus)ve stip(endii)s / emer(itis) dimiss(is) hon(esta) miss(ione) quor(um) nomin(a) / subscrip(ta) sunt civit(atem) Roman(am) qui eoru(m) / non hab(erent) ite(m) fili(i)s class(icorum) dedit et con(u)b(ium) / cum uxor(ibus) q(uas) t(unc) hab(uissent) cum est civ(itas) iis dat(a) / aut cum i(i)s quas post(ea) duxis(sent) dumtax(at) / singul(is) // A(n)te d(iem) VII Id(us) Aug(ustas) / Calamo et Iuniano co(n)s(ulibus) / coh(ortis) I Alpin(orum) eq(uitatae) cui prae(e)st / M. Verrius Geminus / ex pedite / Anchario Verbaci f(ilio) Secundo Eravis(co) / et Victorinae Nigri fil(iae) ux(ori) Ve<t>usali(n)ens(i) // P(ubli) Atti Severi / L(uci) Pulli Daphni / P(ubli) Atti Festi / M(arci) Tetti Proculi / M(arci) Sentili Iasi / Ti(beri) Iuli Felicis / C(ai) Iuli Silvani.

За жену се наводи *origo Vetusalina*. Статус овог места није познат, али по свему судећи није припадало перегериној заједници (стајало би највероватније *Eravisca*).

176. Војничка диплома од 9. октобра 148. године, додељена *Reidomaro Siuppi f. Eravisc(o)*.

CIL XVI 179; AE 1944, 102; AE 1947, стр. 16, н. 30.

*Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani | Parthic(i) nep(os) divi Nervae
pronep(os) T. Aeli/us Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pont(ifex) | max(imus)
trib(unicia) pot(estate) XI imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | equitib(us) et
pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis V et coh(ortibus) XIII | quae appel(lantur) I Flav(ia)
Britan(nica) (miliaria) et I Thr(acum) vet(erana) sag(ittaria) | et I Britton(um) c(ivium)
R(omanorum) et I praet(oria) c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et | III
Batav(orum) (miliaria) vex(illatio) et I Alpin(orum) equit(ata) et I Thr(acum)
Germ(anica) | et I Alpin(orum) peditata et I Noric(orum) et III Lusit(anorum) et II |
Nervior(um) et Callaec(orum) et VII Breucor(um) et I Lusit(anorum) | et II Aug(usta)
Thr(acum) et I Montan(orum) et I Campan(orum) vol(untariorum) | c(ivium)
R(omanorum) et I Thrac(um) c(ivium) R(omanorum) et sunt in <P>annon(ia)
in/fer(iore) sub Cominio Secundo quinis et vi/cen(is) plurib(us)ve item classic(is) sex et
viginti | stipend(iis) emer(itis) dimis(sis) honest(a) miss(ione) quor(um) | nomin(a)
subscript(a) sunt civit(atem) Roma(nam) | qui eor(um) non haber(ent) dedit et
conub(ium) cum | uxor(ibus) quas tunc habuis(sent) cum est civitas dat(a) | aut cum is
quas postea duxis(sent) dumta|xat singulis a(nte) d(iem) VII Id(us) Oct(obres) | C(aio)
Fabio Agrippino | M(arco) Antonio Zenone co(n)s(ulibus) | alae I Flav(iae)
Britan(nicae) (miliariae) cui prae(e)st | M. Licinius Victor Savar(ia) | ex gregale |
Reidomaro Siuppi f(ilio) Eravisc(o) | descript(um) et recognit(um) ex tabula aerea |
quae fixa est Romae in muro post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || Imp(erator)
Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traiani | Parth(ici) n(e)pos div(i) Nervae pron(e)pos
T. Aelius | Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius p(ontifex) m(aximus) | tr(ibunicia)
pot(estate) XI imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) | eq(uitibus) et ped(itibus)
q(ui) m(ilitaverunt) in al(is) V et coh(ortibus) XIII et sunt | in Pann(onia) infer(iore) sub
Cominio Secundo | XXV pl(uribus)ve item clas(sicis) XXVI st(ipendiis) em(eritis)
dim(issis) hon(esta) | mis(sione) quor(um) nom(ina) subscr(ipta) sunt civ(itatem)
Rom(anam) | qui eor(um) non hab(erent) item filis class(icis) ded(it) | et con(ubium) cum
ux(oribus) quas tunc hab(uissent) cum est | civ(itas) dat(a) aut cum is quas post(ea)*

dux(issent) | d(um)t(axat) sing(ulis) || a(nte) d(iem) VII Id(us) Oct(obres) | Agrippino et Zenone co(n)s(ulibus) | alae I Flav(iae) Brittan(nicae) (miliariae) cui prae(e)st | M. Licinius Victor Savar(ia) | ex gregale | Reidomaro Siuppi filio Eravisco || L(uci) Pulli Daphni | M(arci) Servili Getae | L(uci) Pulli Chresimi | M(arci) Ulpi Blasti | Ti(beri) Iuli Felicis | C(ai) Iuli Silvani | P(ubli) Ocili Prisci.

За име *Reidomarus* в. MEID 2005, 114. За име *Siuppus* в. MEID 2005, 288. Имена на *Siu-* су келтка (уп. HOLDER II 1590), међутим због елемента *-pp-* могло би бити и панонско (уп. MEID 2005, 300). Код Ерависка се јавља мешовита келтско-панонска ономастика.

177. Војничка диплома од 27. децембра 151/160. године, додељена *Ulpio Bitumari f. Biausconi Eravisc(o)*.

CIL XVI 112; AE 1983, 787.

---] | [XXV plu]rib(us)ve stip(endii)s em[er(itis) dim(issis) ho]/nest(a) miss(ione) quor(um) nom(ina) subscript(a) | sunt civit(atem) Roman(am) qui eor(um) non | haber(ent) ded(it) et conub(ium) cum uxorib(us) | quas tunc habuis(sent) cum est civit(as) is | dat(a) aut cum is quas post(ea) duxis(sent) du|mtaxat singulis a(nte) d(iem) VI K(alendas) Ian(uarias) | Q(uito) Pomponio Musa L(ucio) Cassio Iuvenale co(n)s(ulibus) | coh(ortis) I Alpinor(um) equit(atae) cui prae(e)st | Titius Modestus | ex equite | Ulpio Bitumari filio Biausconi Eravisc(o) | descript(um) et recognit(um) ex tabu(la) aer(ea) | quae fixa est Rom(ae) in mur(o) post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || [Imp(erator) Caes(ar) divi Hadria]ni filius divi Traiani | [Par(thici) nep(os) divi Nervae p]ronep(os) T. Aelius Ha[[drianus Antoninu]s Aug(ustus) Pius pont(ifex) | [max(imus) trib(unicia) pot(estate) XXII i]mp(erator) II co(n)s(ul) IV p(ater) p(atriciae) | [equitibus et ped]it(ibus) q(ui) n(ilitaverunt) (!) in al(is) V quae app(ellantur) | [I Fl(avia) Britan(nica) (miliaria) c(ivium) R(omanorum) et] I Thr(acum) vet(erana) sagit(tariorum) et I Aug(usta) | [Itur(aeorum) sagit(tariorum) et I c(ivium) R(omanorum) et] I Brit(tonum) c(ivium) R(omanorum) et coh(ortibus) XIII | [I Nor(icorum) et III Lusit(anorum) et] II Ast(urum) et Call(aeorum) et VII | [Breuc(orum) et II Aug(usta) Thr(acum) et] I Lusit(anorum) et I Mont(anorum) et I | [Camp(anorum) vol(untariorum) c(ivium) R(omanorum) et I Thr(acum) c(ivium)] Ro(manorum) et I Alp(inorum) equat(ata) (!) et | [III Batavor(um) et I Th]r(acum) Germ(anica) et I Alp(inorum) ped(itata) | [et sunt in Pann(onia) inf(eriore) s]ub Geminn(io) (!) <C>apellia|no

leg(ato) XXV plurib(us)ve sti]p(endiis) emer(itis) dim(issis) hon(esta) mis(sione) / [quor(um) nomin(a) subscri]p(ta) sunt civi(tatem) Rom(anam) / [---

За *Bitumarus* в. МЕРД 2005, 98. Име *Biausco* јавља се само овде; уп. *Ausco*: *CIL* III 5265 (КАТИЋИЋ 1966, 150).

178. Војничка диплома од 2. фебруара 157. године *Monno Tessimari f. Erav(isco). Lussonium* (Dunakömlöd).

Z. VÍSY, *SzekBalAdMuz* 10/11, 1979/80, 62–65, бр. 2b, сл. 14–20; *AE* 1983, 785; *RMD* 102. Уп. *PIR*² C 602; *PIR*² M 540.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Traia(ni) Parthic(i) nep(os) divi Nervae pronep(os) / T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pi(us) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) XIX imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / equitib(us) et peditib(us) qui mil(itaverunt) in alis V / quae appe<l>lantur I Thr(acum) vet(erana) sag(ittariorum) et I <c>(ivium) R(omanorum) / et I praetor(ia) c(ivium) R(omanorum) et I Fl(avia) Aug(usta) Breti(!) (miliaria) / et I Aug(usta) Itur(aeorum) et coh(ortibus) XIII I Alp(inorum) eq(uitata) / et III Batav(orum) et I Thr(acum) Ger(manica) et I Alp(inorum) ped(itata) / et I Noric(orum) et III Lusit(anorum) et II Ast(urum) et Call(aeorum) / et VII Breuc(orum) et I Lusit(anorum) et II Aug(usta) Thr(acum) / et I Mont(anorum) et I C<am>p(anorum) vol(untariorum) et I Thrac(um) c(ivium) R(omanorum) / et sunt in Pannonia inferior(e) sub / Iallio Basso leg(ato) quinq(ue) et vigint(i) / item classic(is) sex et vigint(i) stipend(iis) / emerit(is) dimissi(s) <h>onest(a) miss<i>one / quor(um) nomin(a) subscrupt(a)!(?) sunt civit(atem) / Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) dedit / et conub(ium) cum uxorib(us) quas tunc ha|buiss(ent) tum (!) est civitas is <d>at(a) <a>ut cum / is quas postea duxiss(ent) dumtaxat / singulis a(n)te d(iem) VI Id(us) Feb(ruarias) / M(arco) Civica Barbaro M(arco) Metilio Regulo co(n)s(ulibus) / coh(ortis) I Thr(acum) Germ(anicae) cui prae(e)st / C. Turpilius Verecundus / ex pedite / Monno Tessimari f(ilio) Erav(isco) / et Niciae Tricani fil(iae) uxo(ri) eiu(s) Canac(---)(?) / descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aer(ea) / quae fixa est Romae in mur(o) post / templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam // Imp(erator) Caes(ar) divi Hadrian(i) f(ilius) divi Traiani / Parthic(i) nep(os) divi Nervae pron(epos) T. Aelius / Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius pant(ifex) (!) / max(imus) trib(unicia) pot(estate) XIX imp(erator) II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / equit(ibus) et pedit(ibus) qui mil(itaverunt) in al(is) V quae ap(pellantur) / I Thr(acum) vet(erana) sag(ittariorum) et I c(ivium) R(omanorum) et I praet(oria) [c(ivium)] R(omanorum) et I Fl(avia) Aug(usta)

/ Brit(annica) M(miliaria) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et coh(ortibus) XIII I Alp(inorum) [eq(uitata)] / et III Bat(avorum) et I Thr(acum) Ger(manica) et I Alp(inorum) ped(itata) et I [Nor(icorum)] / et III Lusit(anorum) et II Ast(urum) et Call(aeorum) et VII Breuc(orum) et I Lu(sitanorum) / et II Aug(usta) Thr(acum) et I Mont(anorum) et I Camp(anorum) vol(untariorum) et I T(h)r(acum) c(ivium) R(omanorum) / et sunt in Pannonia infer(iore) sub Iallio Bas(so) leg(ato) XXV item class(icis) XXVI stip(endii) emer(it)is dimiss(is) hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(ina) sub/script(a) sunt civit(atem) Rom(anam) qui eor(um) non hab(erent) / dedit et conub(ium) cum uxor(ibus) quas tunc / hab(uissent) tum est civit(as) is dat(a) aut cum is quas / post(ea) dux(issent) dumtax(at) singulis // Coh(ortis) I Thr(acum) Germ(anicae) cui prae(e)st / C. Turpilius Verecundus / ex pedite / Monno Tessimari f(ilio) Erav(isco) / et Niciae Tricani fil(iae) ux(ori) ei(u)s Canac(---)(?) // M(arci) Servili Getae / L(uci) Pulli Chresimi / M(arci) Sentili Iasi / [T]i(beri) Iuli Felicis / C(ai) Belli Urbani / C(ai) Pomponi Statiani / P(ubli) Ocili Prisci.

Mon(n)us: HOLDER II 621–625; *OPEL* III 86; MEID 2005, 112. Конституцијом је добила право и жена *Nicia Tricani f.* за коју се наводи порекло *Eravisca*. Интересантно је, међутим то што се не понавља етник, већ уместо тога стоји: *Canac(---)*. Идентичан је случај са женом реципијента дипломе бр. **179**, која је сасвим извесно сестра реципијента овог документа. У питању може бити *vicus* са територије заједнице? За име *Tricanus*, *Triccanius* в. MEID 2005, 295, s.v. *Trippo*.

179. Војничка диплома од 8. фебруара 157. године додељена *Culso Atedumi fil(io) Eravisco. Lussonium* (Dunakömlöd).

Zs. VÍSY, *SzekBalAdMuz* 10/11, 1979/80, 60–62, бр. 2А, сл. 4–9; сл 10–13; *AE* 1983, 784; *RMD* 103. Уп. *PIR*² C 602; *PIR*² M 540.

Imp(erator) Caes(ar) divi Hadriani f(ilius) d[ivi Traiani] / Parthic(i) nep(os) divi Nervae [pronep(os)] / T. Aelius Hadrianus Antoni[nus Aug(ustus) Pi]us pont(ifex) max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) XIX imp(erator) [II co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae)] / equitibus et peditibus qui m[il(itaverunt) in alis V] / quae appellant[ur I Thr(acum) vet(erana) sag(ittariorum) et I c(ivium) R(omanorum)] / et I praetor(ia) c(ivium) R(omanorum) et I Fl(avia) Aug(usta) [Brit(annica) (miliaria)] / et I Aug(usta) Itur(aeorum) et coh(ortibus) XIII I Alp(inorum) eq(uitata)] / et III Batavor(um) et I Thr(acum) Germ(anica) et I

[Alp(inorum) ped(itata)] | [et] I Noric(orum) et III Lusit(anorum) et II Ast(urum) et
 [Call(aecorum)] | [et] VII Breuc(orum) et I Lusit(anorum) et II Aug(usta) Th[rac(um)] |
 [et I] Montan(orum) et I Camp(anorum) vol(untariorum) et I Thr(acum) c(ivium)
 R(omanorum) | [et s]unt in Pannonia inferior(e) sub | [Ial]lio Basso leg(ato) quinq(ue)
 et viginti | [ite]m classic(is) sex et vigint(i) stipend(iis) | [e]merit(is) dimis[s(is)]
 honest(a) missio[ne] | [q]uorum nomin(a) [su]bscrip[t(a) su]nt | [ci]vitatem Roma[nam]
 q[ui] eo]rum | [n]on haber(ent) de[dit et conub(ium) c]um u[xo]||[r]ibus quas t[unc
 habuiss(ent) cum] es[t ci]||[vi]tas is da[t(a) aut cum is quas postea duxiss(ent)] |
 [d]umtaxat singulis a(n)te d(iem) VI Id(us) [Feb(ruarias)] | M(arco) Civica Barbaro
 M(arco) Metilio Regulo co(n)s(ulibus) | coh(ortis) I Thrac(um) Germ(anicae) cui
 prae(e)st | [C.] Turpilius Verecundus | ex pedite | Culso Atedumi fil(io) Eravisco | et
 Vervedae Tessimari fil(iae) ux(ori) eiu(s) Era(viscae) | descript(um) et recognit(um)
 ex tabul[a ae]r(ea) | quae fixa est Ro[mae i]n mur(o) p[os]t | templ(um) divi Aug(usti)
 [ad] Minerv[am] || Imp(erator) Caes(ar) d[ivi Hadrian(i) f]ilius divi Traiani |
 Parthic(i) n[epos divi Nervae p]ron(eps) T. Aelius | Hadrianus A[n]ton[inus Aug(ustus)
 Pius p[ontifex] | max(imus) tribunicia pot(estate) XVIII imp(erator) II co(n)s(ul) IIII
 [p(ater) p(atriciae)] | equit(ibus) et pedit(ibus) qui mil(itaverunt) in al(is) V quae
 app(ellantur) | I Thr(acum) veterana sag(ittariorum) et I c(ivium) R(omanorum) et I
 [pr]aet(oria) c(ivium) R(omanorum) et I [Fl(avia) Aug(usta)] | Brit(annica) M(miliaria)
 et I Aug(usta) Itur(aeorum) et coh(ortibus) [X]III I Alp(inorum) eq(uitata) | et III
 Batav(orum) et I Thr(acum) Ger(manica) et I [Al]p(inorum) ped(itata) et I | Noric(orum)
 et III Lusit(anorum) [et II Ast(urum) et Call(aecorum) et] VII Breuc(orum) | et I
 Lusit(anorum) et II Aug(usta) Th[rac(um) et I Mont(anorum)] et I Camp(anorum) |
 vol(untariorum) et I Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et sunt in [Pan]nonia inf(eriore) |
 sub Ialio Basso leg(ato) XXV i[tem] classic(is) XXVI stip(endiis) | emer(itis) dim(issis)
 hon(esta) mis(sione) qu[or(um) n]om(ina) subscrip(ta) | [sunt c]ivitat(um) Rom(anam)
 qui eo[r(um) non] hab(erent) dedit | [et con]ub(ium) cum ux(ori)bus qua[s t]unc
 hab(uissent) | [cum est civit(as) is] dat(a) aut cum [is q]uas post(ea) | [dux(issent)
 dumtaxat] singuli[s] || a(n)te d(iem) VI Id(us) F[eb(ruarias)] | [M(arco) Civica]
 Barbaro et Regu[lo co(n)s(ulibus)] | [co]h(ortis) I Thr(acum) Ger(manicae) c[ui]
 prae(e)st | C. Turpiliu[s] | V[er]ecundus | ex pedit[e] | Culso Atedumi f(ilio)
 Era(visco) | et Vervedae Tessimari fil(iae) ux[or(i)] eiu(s) Can[ac(---)] |
 d[escript(um)] et recognit(um) ex tab(ula) ae[r(ea)] | [quae f]ix(a) est Rom(ae) in mu[r]o
 p[ost] | t[empl(um)] divi Aug(usti) ad M[in]ervam || M(arci) S[ervili] Getae | L(uci)
 P[ulli Chresimi] | M(arci) Sentili [Iasi] | Ti(beri) Iu[li Felicis] | [C(ai) B]elli [Urbani] |
 [C(ai) Pomp]oni [St]atia[ni] | [P(ubli) Ocili Pri]s[ci].

Atedumus, *Atedunus* < *Ate-*, MEID 2005, 165–166. *Verveda* < *ver-*, в. DELLAMARRE 2003, 314; MEID 2005, 178. Женин брат, *Monus Tessimari*, посведочен је на дипломи бр. 178. Загонетно *Can[ac(---)]?*, као и на горњој дипломи бр. 178, јавља се у алтернацији са именом перегрине заједнице (*Eravisca*).

180. Војничка диплома од 5. маја 167. додељена *Oxetio Naevionis f(ilio) Erav(isco)*.

CIL XVI 123.

Imp(erator) Caes(ar) M. Aurelius Antoninus Aug(ustus) Armenia/cus Medicus Parthicus pont(ifex) max(imus) trib(unicia) | pot(estate) XXI | imp(erator) V co(n)s(ul) III et | Imp(erator) Caes(ar) L. Aurelius Verus Aug(ustus) Armeniacus Medicus | Parthicus max(imus) trib(unicia) pot(estate) VII imp(erator) V co(n)s(ul) III patres patriae | divi Antonini f(ilio) divi Hadriani nepotes divi Traiani | Parthici pronepotes divi Nervae abnepotes | equit(ibus) et pedit(ibus) q(ui) m(ilitaverunt) in alis III q(uae) a(ppellantur) I Thr(acum) vet(erana) et I Britan(nica) (milliaria) | c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et coh(ortibus) X I Thr(acum) Germ(anica) c(ivium) R(omanorum) et I Alpin(orum) ped(itata) | et I Noric(orum) et III Lusit(anorum) et II Astur(um) et Callaec(orum) et VII Breuc(orum) | et I Lusit(anorum) et II Aug(usta) Thr(acum) et I Montan(orum) et I Aug(usta) Thr(acum) et sunt in | Pannon(ia) infer(iore) sub Claudio Pompeiano leg(ato) XXV pl(uribus)ve stipendi(i)s | emer(itis) dimis(sis) hon(esta) mission(e) quor(um) non haber(ent) deder(unt) | et conub(ium) cum uxor(ibus) quas tunc habuis(sent) cum est civit(as) | iis data aut cum iis quas postea duxiss(ent) dum|taxat singulis || a(nte) d(iem) III N(onas) Mai(as) | Dentiliano et Pallante co(n)s(ulibus) | alae I Thr(acum) veter(anae) cui prae(e)st | Flavius Macer | ex gregale | Oxetio Naevionis f(ilio) Erav(isco) | descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea | quae fixa est Romae in muro post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || Imp(erator) Caes(ar) M. Aurelius Antoninus Aug(ustus) | Armenia/cus Medicus Parthicus pont(ifex) | max(imus) trib(unicia) pot(estate) XXI imp(erator) V co(n)s(ul) III et | Imp(erator) Caes(ar) L. Aurelius Verus Aug(ustus) Armeniacus | Medicus Parthicus max(imus) trib(unicia) pot(estate) VII imp(erator) V | co(n)s(ul) III patres patriae divi Antonini f(ilio) | divi Hadriani nepotes divi Traiani Par|thici pronepotes divi Nervae abnepotes | equitib(us) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis III quae | appell(antur) I Thr(acum) vet(erana) et I{I} Britan(nica) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) | Itur(aeorum) et

coh(ortibus) X I Thr(acum) Germ(anica) et I Alpin(orum) ped(itata) et I | Noricor(um) et III Lusit(anorum) et II Astur(um) et Callaec(orum) | et VII Breuc(orum) et I Lusit(anorum) et II Aug(usta) Thr(acum) | et I Montan(orum) et I Aug(usta) Thr(acum) c(ivium) R(omanorum) et sunt | in Pannon(ia) infer(iore) sub Claudio Pom/peiano leg(ato) quinis et vicens pl(uribus)ve stip(endiis) emer(itis) | dimiss(is) hon(esta) mission(e) quor(um) nom(ina) sub/scr(ipta) sunt civit(atem) Roman(am) qui eor(um) non haber(ent) | deder(unt) et conub(ium) cum uxor(ibus) quas tunc habuis(sent) | cum est civit(as) iis data aut cum iis quas | post(ea) duxiss(ent) dumtaxat singulis a(n)te d(iem) III N(onas) Mai(as) | Q(uinto) Caecilio Dentiliano et M(arco) Antonio Pallante co(n)s(ulibus) | alae I Thr(acum) veter(anae) cui prae(e)st | Flavius Macer | ex gregale | Oxetio Naevionis f(ilio) Erav(isco) | descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea | quae fixa est Romae in muro post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam || Ti(beri) Iuli Felicis | C(ai) Belli Urbani | L(uci) Pulli Primi | L(uci) Senti Chrysogoni | C(ai) Pomponi Statiani | L(uci) Pulli Zosimi | P(ubli) Ocili Prisci.

Име *Oxetius* је келтско в. DELLAMARRE 2003, 245; MEID 2005, 239; *Naevio*: MEID 2005, 239: “scheint pannonischen Ursprungs zu sein”.

3.2.1.14. *Civitas Hercuniatium*

Перегринна заједница Херкунијата наведена је у Плинијевој „абecedној листи“. Код Птоlemeја се Хрекунијати спомињу, међу заједницама Доње Паноније, као суседи Амантина, северно од Андизета.¹²³⁶ Обично се локализују у подручје јужно од Балатона између планине Мечека и реке Шио, која се улива у Дунав код града Сексар.¹²³⁷ Претпоставља се да су се ту граничили са перегрином заједницом Ерависка.¹²³⁸ Име овог келтског¹²³⁹ племена доводи се у везу *Hercynia*,¹²⁴⁰ *Hercynia silva*.¹²⁴¹ То би могло указивати да су Херкунијати

¹²³⁶ Ptol. II 15.2.

¹²³⁷ MÓCSY 1959, 73.

¹²³⁸ В. § 3.2.1.13.

¹²³⁹ КАТИЋИЋ 1976, 162, 181–182; ANREITER 2001, 167; MEID 2005, 42.

¹²⁴⁰ *Hercynia*: *prekџu-, lat. *quercu*- HOLDER I 1458; ANREITER 2001, 167; DELLAMARE 2003, 165.

¹²⁴¹ У Германији: Caes. BG VI 24.2; Mel. III 3.3; Liv. 5, 34, 4; Tac. *Ann.* II 45; *Germ.* 28; 30; Plin. *NH* IV 80: *Hercynium saltum*; IV 100: *Hercynium jugum*.

дошли са севера.¹²⁴² Могуће је да се ради о групи која је формирана тек на тлу Паноније.¹²⁴³ Према Мочијевом мишљењу, племе се на овом месту населило пре I века.¹²⁴⁴ Херкунијатима се приписује келтски новац типа Karos (Regoly).¹²⁴⁵

Заједница се можда помиње само на једном надгробном натпису из Интерцисе (бр. **181**): *i(n) c(ivitate) He(rcuniatium?)*, мада читање није сигурно. Уопште, са територије која се приписује заједници потиче веома мали број натписа.¹²⁴⁶

Према Мочијевом мишљењу, Херкунијати су били пегрени до доношења Каракалиног едикта. Постоји мишљење да је муниципиј *Volg(um?)*, чији се декурион помиње на три натписа из Интерцисе,¹²⁴⁷ настао на територији ове *civitas*. Ендре Тот је убицирао муниципиј Волгум на место станице *Valcum*, јужно од Малог Балатона (Kis-Balaton),¹²⁴⁸ западно или југозападно од Интерцисе,¹²⁴⁹ што би се, дакле, поклапало са територијом пегрине заједнице, уколико је убикација тачна. Мочи је сматрао да нема добрих аргумената за ову претпоставку.¹²⁵⁰

Натписи

181. Надгробни натпис из Dunaújváros (*Intercisa*), 240 x 78 x 28 цм.

RIU 1248; J. FITZ, *Alba Regia* 22, 1985, 179–180; *AE* 1986, 598.

---

¹²⁴² MÓCSY 1974, 18, 61–63.

¹²⁴³ MÓCSY 1974, 55.

¹²⁴⁴ MÓCSY 1974, 17.

¹²⁴⁵ P. KOS, *VAMZ* 35, 2002, 147–158 (са лит.).

¹²⁴⁶ Мочи (MÓCSY 1959, 73) приписује Херкунијатима натпис: *CIL* III 10897; *RIU* 1005 (Felsőleperd) *Ti(berio) Claud[io ---]/o MARI F(?)*. Когномен можда треба читати *Cobr]omari?* или сл..

¹²⁴⁷ *RIU* 1244; *RIU* 1253; E. TÓTH, *Fol. Arch.* 37, 1986, 168–170, бр. 2; сл. 3 (*AE* 1988, 942); уп. *RIU* 1122.

¹²⁴⁸ TÓTH 1986, 163–181.

¹²⁴⁹ FITZ у: ŠAŠEL KOS / SCHERRER 2004, 52.

¹²⁵⁰ MÓCSY 1974, 222, и нап. 43; 225.

Mulsus Aivis(a)e f(ilius) an(norum) / XX h(ic) e(st) s(itus) ec(ues) (!) oc(cisus) in / c(ivitate) Litugenus Aivis(a)e / f(ilius) an(norum) XVIII h(ic) e(st) s(itus) mi(lites) al(ae) / p(rimae) Fro(n)to(nianae) i(n) c(ivitate) He(rcuniatium?) d(efuncti) / frate(r) Bel(l)icus t(itulum) / p(osuit) m(emoriae).

He(raviscorum?)(!), претходни издавачи остављају места за обе могућности.

3.2.1.15. *Civitas Latobiorum*

Код Плинија су Латобици (*Latovici*) наведени у абecedној листи,¹²⁵¹ док Птоlemeј одређује њихов географски положај у односу на Норик:¹²⁵² Λατόβικοι μὲν ὄλο δὲ τὸ Νορικόν. Перегринa заједница Латобика заузимала је простор уз Саву, на западном крају (Горње) Паноније. Њен положај се може ближе одредити у регију Долењска, у подручје Дрнова у Кршком пољу и око Требња (*Praetorium Latobiorum*).¹²⁵³ Источна граница *civitatis*, према суседним Варцијанима није поуздано одређена, премда се може претпоставити да је пролазила у околини Самобора. На западу се највероватније завршавала провинцијском границом.¹²⁵⁴

Латобици су били келтско племе, као што је, уосталом, становништво северозападно од Сисције начелно келтско.¹²⁵⁵ Међутим, разликују се мишљења о њиховој припадности одређеној келтској грани, као и о времену њиховог насељавања у Панонији. П. Петру је заступао став да су Латобици у долину Саве мигрирали око 60. пре Хр.,¹²⁵⁶ на основу хипотетичне идентификације Латобика са племеном поменутиm код Цезара.¹²⁵⁷ Он је Латобицима приписао урне у облику куће, пронађене у Долењској, које сматра главним доказом

¹²⁵¹ Plin. *NH* III 148.

¹²⁵² Ptol. II 14.2.

¹²⁵³ *ILJug* 327–331; *CBI* 281–282, бр. 343.

¹²⁵⁴ NEMETH-ENRICH у: ŠAŠEL KOS / SCHERER 2003, 110.

¹²⁵⁵ Ради се о подручју Бјеле Крајне и средње Посавине.

¹²⁵⁶ PETRU 1966, 362; MÓCSY 1974, 17.

¹²⁵⁷ Caes. *BG* I 5. 4: *Latobrigi* > *Latobici* (coni.).

миграције племена из долине Зале.¹²⁵⁸ Вероватније је ипак, да су Латобици, као и њихови келтски суседи у западном делу Паноније, припадали Таурисцима, односно тауришчанској племенској групи и да су се ту населили раније, где су затекли панонско становништво.¹²⁵⁹ На то би указивао и податак сачуван код Плинија (*NH* III 148): *mons Claudius cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci*.¹²⁶⁰ Осим Плинија, и Страбон смешта Тауриске западно од Сисције.¹²⁶¹

На основу посвета Марсу Латобију на епиграфским споменицима који потичу из норичких градова *Virunum* и *Solva*,¹²⁶² сматра се да је део овог племена живео у Норику.¹²⁶³ Премда су везе Латобика и келтског становништва југоисточног Норика морале су бити чврсте, према Алфелдијевом мишљењу поштовање Марса Латобија у суседној провинцији не сведочи нужно о тамошњем присуству Латобика.¹²⁶⁴ У свакоме случају, територија перегрине заједнице у коју је племе било организовано у I веку припадала је Илирику, односно Панонији. Настанак *civatis Latobiorum* може се вероватно датовати након Панонског рата, када су освојена и друга панонска племена унутрашњости.¹²⁶⁵

Премда о управи над овом перегрином заједницом нема директних обавештења, она се у погледу организације у раном периоду није могла битно

---

¹²⁵⁸ PETRU 1966, 361–368; PETRU 1977, 495. Међутим, урне су, по свему судећи, произвођене у римским радионицама и потичу с краја I века. За литературу в. J. HORVAT, *AV* 50, 1999, 228.

¹²⁵⁹ ALFÖLDY 1966a, 239; BOŽIĆ 1987, 857.

¹²⁶⁰ ALFÖLDY 1966a, 234.

¹²⁶¹ Strab. IV 6.10; VII 5.2

¹²⁶² *ILLPRON* 47; 449, 462, 463; *CIL* III 5320; 5321 *AE* 1929, 38. *Latobici*, долази од: **lāto-bik-o-*, **lāto-ūik-o*, ANREITER 2001, 168–169 („mit Inbrunst kämpfend“, „ватрени борци“); *Latobius* „Sttamesgottheit der *Latovici*“ *Latobius*, **lāto-bjos*. W. MEID, Mars Latobius, *Studia Onomastica et Indogermanica*, Graz 1995, 125–127 (*non vidi*).

¹²⁶³ MÓCSY 1959, 22. уп. B. MIGOTTI, *Archaeologia Adriatica* 11, 2008, 453–465

¹²⁶⁴ ALFÖLDY 1974, 305, нап. 34 одбацује могуће присуство Латобика у Норику.

¹²⁶⁵ § 2.4.

разликовати од других панонских *civitates*. Нема података да је становништво учествовало у догађајима Далматско-панонског устанка.¹²⁶⁶

Епиграфски споменици сведоче о регрутацији Латобика у помоћне одреде. Са суседима из заједнице Варцијана, формирали су кохорту *Latobicorum et Varcianorum*;¹²⁶⁷ затим, посведочена је *cohors I Latobicorum equitata*, стационирана у Доњој Германији.¹²⁶⁸ Латобици се спомињу и на једном натпису из Самарије у Јудеји (бр. **182**), из времена Хадријана.

Од перегрине заједнице Латобика у време династије Флавијеваца формиран је муниципиј чије се градско језгро налазило у Дрнову, на месту центра некадашње перегрине заједнице.¹²⁶⁹ Име града посведочено је у два облика: *municipium Latobicorum*, што јасно указује на настанак од племенске заједнице,¹²⁷⁰ и *Neviodunum*, према топониму центра заједнице, који се дуже одржао.¹²⁷¹ Разматрајући именски материјал на епиграфским споменицима овог краја Мочи је приметио да је у муниципију *Latobicorum* већи део домородачког становништва, које се помиње на бројним натписима и то углавном са западног дела градске територије, остао перегрин.¹²⁷² Домаћа имена су келтска:¹²⁷³ *Adnamus, Admato, Boudio, Brogimarus, Caio, Cano, Conerta, Coromara, Escinga*,¹²⁷⁴ *Litugena / Litogene, Matugnata, Mugia, Ressatus, Sennemetonara*,¹²⁷⁵ *Suadulla, Togivepus, Vepo*.¹²⁷⁶

---

¹²⁶⁶ Нпр. одузимање дела територије, реселјавање и сл.

¹²⁶⁷ *CIL XVI 158; RMD 52.*

¹²⁶⁸ *AE 1990, 727.*

¹²⁶⁹ *Mócsy 1959, ; Mócsy 1974,*

¹²⁷⁰ *CIL III 3925 (p 1738); ILS 1408; AIJ 246: Latob(icorum). CIL III 3919: Genio | municipi | Fl(avii) Neviod(uni).*

¹²⁷¹ *It. Ant. Ptol II 14; CIL III 3919: municipium Flavium Neviodunum.*

¹²⁷² *Mócsy 1959 и Mócsy 1974, 137 нап. 90.*

¹²⁷³ Мочи (*Mócsy 1959, 21*) узима као илирска имена *Lucius, Titus: CIL III 3930: Lucius | Boniati f(ilius) et | Iulia Prisca | coniu(n)x v(ivi) f(ecerunt) sibi et | Bussugnatae f(iliae) | annor(um) XV.*

Премда су та врло честа у илирским срединама, она су у суштини латинска *praenomina*, њихови носиоци могу бити и келтског порекла.

¹²⁷⁴ *AE 1997, 1242.*

Један натпис из Брежица *Latobici* подижу, споменик патрону Титу Епију Латину (*T. Eppius Latinus*), који је.¹²⁷⁷ Други патрон који се помиње у једном натпису из Дрнова, помиње непознатог сенатора, управника Германије и Шпаније.¹²⁷⁸

Врло је вероватно да се овде, као и у случају суседне Андаутоније, ради о градовима латинског права.¹²⁷⁹ Латинским статусом посавских градова могао би се објаснити врло велики број посведоченог peregrinog становништва на градској територији. Peregrine заједнице су добиле *ius Latii* од Веспасијана, које им је отворило пут ка добијању статуса града.¹²⁸⁰ Знамо да је Веспасијан доделио латинско право Шпанији;¹²⁸¹ на простору Илирика могло се радити о истом уступку у мањим размерама, односно о додели латинског права појединим областима, а не читавој провинцији. Вратимо се на споменути натпис из Јудеје (бр. 182). Према тексту споменика, *votum* су подигли војници горњопанонских вексилација: *cives Sisci(ani) et Varcian(i) et Latobici*, у времену када су све три политичке заједнице биле римски градови: прва колонија, а последња два муниципији, настали у време династије Флавијеваца. Андраш Алфелди је сматрао да се ради о peregrinima, док Мочи оставља могућност да

---

¹²⁷⁵ MEID 2005, 112.

¹²⁷⁶ КАТИЋИЋ 1966, s. vv; КАТИЋИЋ 1976, 181–182.

¹²⁷⁷ Почасни натпис у секундарној употреби у месту Велико Маленце. Прва половина II века. *CIL* III 3925; *ILS* 1408; *AIJ* 246; *RINMS* 128; *ILSlov* I 26: *T(ito) Eppio T(iti) f(ilio) | Quir(ina) Latino | Pviro iur(e) dic(undo) | munic(ipii) Latob(icorum) | proc(uratori) Im[p(eratoris) Caes]aris | Traian[i Aug(usti) pat]r[is] | [patriae] | ad c[ensus ac]c[ipiend(os)] | [provi]n[ciae] ... proc(uratori)] | [familiar(um) gladiatoriaru]m | [provi]nc(iarum) [Hispaniaru]m | [ite]m pr[o]c(uratori) III p(ublicorum) Afr(icae) | p(ublice) d(ecreto) d(ecurionum)*. За Epii у Невиодунуму: *CIL* III 3923=10801; уп. MEID 2005, 195.

¹²⁷⁸ Датује се у време Трајана. *CIL* III 10804: --- *ad] | [census] accipiendo[s provinciae] | [Ge]rm(aniae) infer(ioris) leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) | [provi]n[ciae] Hisp(aniae) XVvir(o) s(acris) f(aciundis) Latobici | [publi]ce patrono d(ecreto) d(ecurionum)*. Уп. G. ALFÖLDY 1969, 24–26; THOMASSON 1984, 20, 3/47; 61, 10/117. Алфелди сматра да је у питању сенатор родом из Паноније, премда то није уп. патрон Корнаката, § 3.2.1.12, Није јасно да ли га сматра патроном града или заједнице.

¹²⁷⁹ Уп. § 3.2.1.17.

¹²⁸⁰ Уп. SHERWIN-WHITE 1973, 360–79.

¹²⁸¹ Plin. *NH* III 3.30: *Universae Hispaniae Vespasianus Latium dedit*.

су становници градова, који нису нужно морали бити пегрени, били регрутовани у помоћне одреде.¹²⁸²

Присуство италских породица у Посавини морало је бити значајан чинилац романизације и урбанизације ове регије. Епиграфски материјал показује да је значајан део градске елите Невиодунума потицао од предузетника из северне Италије, који су се током првог века населили у долини Саве, вођени економским интересима. На натписима су забележена имена припадника италских породица, *Marcii, Pacionii, Rustii, Capenii, Annaei, Trotedii, Firmidii* и др.¹²⁸³ као и имена њихових ослобођеника или робова.¹²⁸⁴ Проминентна породица *Epii*.¹²⁸⁵

Натписи

182. Натпис из Самарије–Себасте (Shomron).

AE 1909, 235; *AE* 1938, 13; Довó 1975, 219; Мócsy 1959, 24, 121.

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | mil(ites) vexil(lationis) | coh(ortium) Pa(nnoniae)
Sup(erioris) | cives Sisci(ani) | et Varcian(i) | et Latobici | sacrum fecer(unt).*

Датује се у време Хадријана.

---

¹²⁸² Мócsy 1959, 21–24; Мócsy 1962, 609–610; уп. *CIL* III 4373; *RIU* 259. I век: *Crispus Mac(---) | Siscianus eq(ues) | alae I Aravac(or)um | an(norum) XXXV sti(pendiorum) XV | h(ic) s(itus) e(st) | Ianuarius dec(urio) | h(eres) p(osuit).*

¹²⁸³ *CIL* III 3896, 3917, 3922, 3928, 3929, 3932, 10791, 10802, 10805, 10809, 10811, 14042, 14354, 22.

¹²⁸⁴ *CIL* III 14354, 22: *Medus | C(ai) Trotedi | negotiator(is) | Neptuno | Oviano | [---. Мócsy 1974, 136; В. MIGOTTI, Archaeologia Adriatica 11, 2008, 453–465.*

¹²⁸⁵ *CIL* III 3925, 10801.

3.2.1.16. *Civitas Oseriatium*

Заједница Осеријата (*Oseriates*) први пут се помиње у Плинијевом абecedном списку. За географски положај у Посавини, источно од Сисције¹²⁸⁶ говори податак код Птолемеја где се спомињу као јужни суседи Јаса: *Јаси према истоку и испод њих Осеријати*.¹²⁸⁷ Име заједнице доводи се у везу са слов. (*j)ezero*–језеро, (PIE **aghero-*).¹²⁸⁸ Према томе тумачењу етник би значео “Људи с језера“, „*Seeanwohner*“. Вероватнија је претпоставка по којој се име племена изводи из *Oseria, *Ozera, као, на пример, *Hercuniates* од *Hercunia.¹²⁸⁹

Споменули смо да се положај Осеријата и њихова граница према Бреуцима може ближе утврдити на основу чувеног натписа из Салоне (бр. 44) који бележи правац Долабелиног пута *ad Bathinum flumen*.¹²⁹⁰ Према Алфелдијевој реконструкцији текста, ова река, која се идентификује са Босном, раздваја Бреуке и Осеријате.¹²⁹¹ Спрам ових података *civitas Oseriatium* могла би се локализовати јужно од Саве,¹²⁹² између тока Босне на истоку и најдаље до Врбаса на западу. Бојановски је сматрао да се средиште племена Осеријата у предримско доба могло налазити у Доњој Долини (између Градишке и Србца), а заједници приписује простор од ушћа Јабланице у Саву (околина Градишке) до Мотајице, источно од корита Врбаса.¹²⁹³ Постоји мишљење да је заједница Осеријата настала од племена Бреука после Батоновог устанка,¹²⁹⁴ док неки

¹²⁸⁶ MÓCSY 1959, 26. Старији су их аутори погрешно локализовали у подручје Балатона, нпр. KRETSCHMER, *Glotta* 14, 1925, 98; MAYER 1935, 71; MAYER 1937, 251: “wohl am Plattensee”.

¹²⁸⁷ Ptol. II 14.2.

¹²⁸⁸ P. KRETSCHMER, *Einl. in die Geschichte der griech. Sprache*, Göttingen 1896, 253д.; E. POLASCHEK. *RE* XVII, 1580; MÓCSY 1962, 606: „Der Name Oseriates gab den Anlass eine slawische Groupe in anzunehmen“; уп. ANREITER 2001, 95–96; MEID 2005, 24.

¹²⁸⁹ ANREITER 2001, 97; MÓCSY 1974, 53.

¹²⁹⁰ § 3.1.2.3, стр. 34.

¹²⁹¹ В. бр. 44 и § 3.2.1.6, стр. 102.

¹²⁹² Обично се сматра да се њена територија простирала са обе стране Саве: BOJANOVSKI 1988, 337–338, уп. § 3.2.1.6. Супротно: DOMIĆ-KUNIĆ 2006, 78–79.

¹²⁹³ BOJANOVSKI 1988, 336. О археолошким налазима тога краја: SCHEJVAL 2003, 202.

¹²⁹⁴ MÓCSY 1974, 55; WILKES 1996, 579.

аутори у Осеријатима виде фракцију Мезеја,¹²⁹⁵ али како о овој заједници нема довољно података о њој не можемо рећи ништа више. Приликом поделе Паноније на две провинције Осеријати су припали Горњој, а Бреуци Доњој Панонији, тако да је између ових заједница пролазила провинцијска граница.¹²⁹⁶

3.2.1.17. *Civitas Varcianorum*

Последња заједница наведена у Плинијевом абецедном списку је *civitas* племена *Varciani*. Племе Варцијана први се пут помиње код овога писца. Заједницу помиње и Птоlemeј који је смешта у долину Саве, источно од Латобика: Οὐαρκιανοὶ δὲ τὰ πρὸς ἀνατολὰς.¹²⁹⁷ Територија заједнице простирала се у подручју око Велике Горице у Посавини, северозападно од Сисције, на север од заједнице Колапијана и западно од Јаса и Осеријата. Како смо споменули, граница према западним суседима Латобичима могла је пролазити у околини Самобора.¹²⁹⁸ Сматра се да је име племена изведено из топонима *Varceia или *Varcia. Место је изгледа епиграфски посведочено,¹²⁹⁹ међутим није позната ни етимологија речи, нити, што је важније, његов положај.¹³⁰⁰

Ову перегрину заједницу чинило је претежно келтско становништво, које је највероватније, као и становништво заједнице Латобика, некада припадало конфедерацији Тауриска. Када се размотри етничка слика панонске средње Посавине, јасно се може уочити линија по којој се раздвајају панонски елемент — Јаси, Колапијани, домаће становништво око Сисције — и келтски, које чини становништво северозападног дела Бјеле Крајне, Варцијани и Латобици. Код

---

¹²⁹⁵ VOJANOVSKI 1988, 337.

¹²⁹⁶ VOJANOVSKI 1988, 333. На Сави је пролазила између Сервиција и Марсоније.

¹²⁹⁷ Ptol. II 14.2.

¹²⁹⁸ В. стр. 171.

¹²⁹⁹ CIL VI 2385, I 12: *Marius Marian(us) Varceia*.

¹³⁰⁰ R. VULPE, EDR 3, 1925, 158; MAYER 1957, 358; MÓCSY 1959, 22; MÓCSY 1974, 53–54; ANREITER 2001, 144: један топоним *Varcia* посведочен је у Галији (*Tab. Peut.; It. Ant.* 386. 2), можда имају исти етимон.

Варцијана су забележена домаћа имена: *Adietumarus*,¹³⁰¹ *Andedu*, *Iantumarus*, *Vercaius*, *Medus*, *Bonio*,¹³⁰² *Amma*,¹³⁰³ која припадају келтској ономастици.

У поглављу посвећеном заједници Латобика,¹³⁰⁴ споменули смо да је формирана кохорта *Latobiorum et Varcianorum*, а припадници заједнице служили су и у другим јединицама. Војнике из ове заједнице бележи више натписа (бр. **184**, **185**, **186**, **187**) као на једна војничка диплома из времена Нерона (бр. **183**).

На територији перегрине заједнице Варцијана је, у доба Флавијеваца био основан муниципиј Андаутонија. Град се налазио на Сави, на месту села Шћитарјева (око 10 км југоисточно од Загреба), на важном путу *Poetovio — Siscia*. Натписима је посведочен као *municipium Andautonia*, у III веку као *res p(ublica) Andaut(oniensium)*.¹³⁰⁵ Становници града, *Andautonenses*,¹³⁰⁶ уписани су у трибу *Quirina*.¹³⁰⁷ На основу почасног натписа из Андаутоније знамо да је управник провинције, *L. Funisulanus Vettonianus*, био патрон муниципија.¹³⁰⁸ Значајан елемент становништва Андаутоније чиниле су италске породице: *Iuventii*, *Caesernii*, *Aconii*,¹³⁰⁹ *Lusii*,¹³¹⁰ *Pontii*.¹³¹¹

Врло је вероватно да је Андаутонија била муниципиј латинског права.¹³¹² Римски грађани су Елији, Аурелији,¹³¹³ као и велики број перегрина. Као могући

---

¹³⁰¹ *CIL* III 10867 = *AIJ* 482.

¹³⁰² *CIL* III 3679.

¹³⁰³ *RIU* 538.

¹³⁰⁴ § 3.2.1.15.

¹³⁰⁵ *CIL* III 4010 (*AIJ* 478) *CIL* III 4011 (*AIJ* 477) Деције Трајан и Херенија Етрусила. Уп. *res publica Iasorum* (*CIL* III 4000; *AIJ* 586; *AIJ* 587).

¹³⁰⁶ *CIL* VI 41105.

¹³⁰⁷ *CIL* III 3679.

¹³⁰⁸ Натпис на мермерној плочи, 64 x 90 x 13 цм. Пронађен у Шћитарјеву (*Andautonia*). Датовање: 86–90. *CIL* III 4008; *CIL* III 4013; BRUNŠMID, *Vjesnik* VIII 1905, 65 бр. 125; *AIJ* 474 + 479; FITZ 1993, бр. 61, 3; THOMASSON, *Fasti Africani*, 1996, 47, бр. 54a.

¹³⁰⁹ *CIL* III 10866 = *AIJ* 480.

¹³¹⁰ *CIL* III 4009, 10824, 10866, 11463, *AIJ* 489.

¹³¹¹ *CIL* III 15183; *AIJ* 483.

¹³¹² MÓCSY 1959, 51/3; MARGETIĆ 1999; MARGETIĆ 1999a.

аргумент може се узети и то што су становници града регрутовани у помоћне одреде.¹³¹⁴ Варцијани се спомињу у натпису из Јудеје бр. **182** (*cives Sisciani et Varciani et Latobici*), о којем смо говорили у поглављу о заједници Латобика. Један натпис из Бригециона, који се датује у III век бележи аугзилијара кохорте *I Thracum* пореклом из Андаутоније: *Aurel(ius) Vindex Andautonia*, жена *Aurelia Amma*.¹³¹⁵ *Alarii: T. F(lavius) Bonio Qu(i)r(ina) Andautonia*.¹³¹⁶

Натписи

183. Војничка диплома од 2. јула 60. године чији је реципијент *Iantumarus Andedunis f. Varcianus*.

CIL XVI 4.

Nero Claudius divi Claudii f(ilius) Germanici / Caesaris n(epos) Ti(beri) Caesar(is) August(i) pron(epos) divi Aug(usti) / abn(epos) Caesar Aug(ustus) German(icus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) / VII imp(erator) VII co(n)s(ul) IIII peditib(us) et equitib(us) qui milit(ant) in coh(ortibus) VII quae appellantur I / Astur(um) et Callaecor(um) et I Hispanor(um) et I Alpi(nor(um)) et I Lusitanor(um) et II Alpinor(um) et II Hisp(anorum) / et V Luc(i)ens(ium) et Callaecor(um) et sunt in Illyric(o) / sub L(ucio) Salvidieno Salviano Rufo qui quina et vicena stipend(ia) aut plura meruerant quor(um) nomina subscript(a) sunt || Nero Claudius divi Claudii f(ilius) Germanici Caesar(is) / n(epos) Ti(beri) Caesaris Au(gusti) pron(epos) divi Aug(usti) abn(epos) Caesar / Aug(ustus) German(icus) pont(ifex) max(imus) trib(unicia) pot(estate) VII imp(erator) VII / co(n)s(ul) IIII peditib(us) et equitib(us) qui milit(ant) in / coh(ortibus) VII quae appellantur I Astur(um) et Callaecor(um) et I Hispanor(um) et I Alpinor(um) et I Lusitanor(um) et II Alpinor(um) et II Hisp(anorum) et V Luc(i)ens(ium) / et Callaecor(um) et sunt in Illyric(o) sub L(ucio) Salvidieno Salviano Rufo qui quina et vicena / stipend(ia) aut plura meruerant quor(um) nomina / subscript(a) sunt ipsis liberis posterisque / eorum civitatem dedit et conubium cum / uxoribus quas tunc habuissent cum est / civitas iis data aut si qui caelib(es) essent /

¹³¹³ *CIL III 4316 = 10970; RIU 538.*

¹³¹⁴ Mócsy 1966, 597.

¹³¹⁵ *CIL III 4316 = 10970; RIU 538.*

¹³¹⁶ *CIL III 3679.*

cum iis quas postea duxissent dumtax(at) | singuli singulas a(nte) d(iem) VI Non(as) Iul(ias) Cn(aeo) Pe|danio Salinatore L(ucio) Velleio Paterculo | co(n)s(ulibus) coh(ortis) II Hispan(orum) cui prae(e)st C. Caesius | Aper equiti Iantumaro Andedunis filio) | Varciano descr(iptum) et recogn(itum) ex tabula | aenea quae fixa est in Capitol(io) ad la|tus sinistr(um) aedis thensar(um) extri(n)secus

184. Натпис из Балине Главнице (*municipium Magnum*).

CIL III 9796.

Vercaius Me|di filius) eques ala Nova Cla|udia [...] | domo Varcianus anno[r(um)...] | stupendior(um) XX[...] | h(ic) s(itus) e(st) posu[it] Max|imus Regini filius).

Име *Vercaius* (< *verc-/varc-*; уп. *Vercianus*: бр. **185**), врло често у Норику: *CIL* III 5073; 5422; 5444; 5641; 5698; 14366,6; *ILLPRON* 341; 386 итд; уп. когномен *Varcia* (*ILAlg* II/2, 5471). За келтско име *Medus*: HOLDER II 524; MÓCSY 1959, 181; MEID 2005, 235, у вези са *Medullius*, *Medullia*; јавља се и код Латобика. За читање *Me[n]di?* које предлаже В. GRÄF,¹³¹⁷ нема паралела.

185. Натпис из Љубушког код Мостара (*Bigeste*).

BETZ, *JÖAI* 36, 1946, Bbl. 68, 2; *AE* 1950, 110; *ILJug* 116.

[±10] | equ(es) c(o)ho(rtis) III | Alpin<a>e domo | Vercianus an(norum) | XXXVIII stip(endiorum) XIII | t(estamento) f(ieri) i(ussit) h(eres) p(osuit). H(ic) s(itus) e(st).

186. Натпис из Рима.

CIL VI 3257 = 32785a. М. Р. SPEIDEL, *Die Denkmäler der Kaiserreiter. Equites singulares Augusti*, Köln 1994, 604.

---

¹³¹⁷ HD058349.

*Pyrrh[i?] [c]asula // D(is) M(anibus) / Flavio Respecto t(urma) Op|tati n(atione)
Varcianus vixit | ann(is) XLV dieb(us) V mil(itavit) ann(is) | XXIII poserunt
heredes | eius titulum marmoreum / Apuleius Serenus / Severinius Vit[alia]n[us].*

187. Натпис из Цезареје у Мауретанији.

AE 1995, 1798.

*--- n]auar[chus(?) ...] / [...]o vixit an(nos) LX[...] / [...] Varcianu[s ...] / V[...]
class[is(?) ...] / [p]iissimo m[...] / [... e]t sibi poster[isque(?)].*

3.2.2. *Civitates* у Панонији ван Плинијевог списка

У Плинијевим двама листама заједница Паноније нису споменуте две важне перегрине *civitates*: заједнице Боја и заједница Скордиска. Подаци о племенима од којих су ове *civitates* формиране у доба Принципата забележени су у Плинијевом опису Паноније, али се ти подаци очигледно односе на период који претходи формирању ових римских перегриних заједница и не припадају ниједној од двеју „панонских листа“ које је Плиније ексцерпирео из званичних извора, односно Агрипине карте. Епиграфска сведочанства, међутим, говоре не само о постојању ових двеју заједница, већ и о њиховом дугом животу. Трећа заједница обухваћена овим поглављем је *заједница Котина. О њеној административној аутономији у оквиру провинције Паноније немамо поуздане податке.

3.2.2.1. *Civitas Boiorum*

Насељавање Боја уз Дунав, у панонску равницу пада у II век пре Хр.¹³¹⁸ Већа етничка померања у земљи коју су населили (а која ће касније припасти римској провинцији Панонији), изазвана су експанзијом Дачана под Буребистом (око 40. пре Хр.), који су потиснули племена Боја и Тауриска из ових крајева. Сеоба Боја под дачким притиском имала је одјека у античким изворима. Плиније помиње подручје опустеле земље Боја: *deserta Boiorum*, која се граничи са норичком територијом.¹³¹⁹ Тако је назива и позноантички спис *Dimensuratio provinciarum* који се ослања на Агрипине коментаре: *desertis in quibus habitabant Boi et Carni*,¹³²⁰ као вероватно и Плиније. Под истим именом та област је

¹³¹⁸ Strab. V 1.6: τοὺς δὲ Βοίους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων. μεταστάντες δ' εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰστρον τόπους μετὰ Ταυρίσκων ὄκουν πολεμοῦντες πρὸς Δακοὺς, ἕως ἀπώλοντο πανεθνεῖ: τὴν δὲ χώραν οὖσαν τῆς Ἰλλυρίας μηλόβοτον τοῖς περιοικοῦσι κατέλιπον. Уп. Liv. V 35; Plin. *NH* III 116: Cat. *Orig.* II 13. МЕН 2005, 222–223.

¹³¹⁹ Plin. *NH* III 146. Уп. § 2.2; § 2.2.2.

¹³²⁰ *Dim. provinc.* 18.

споменута и код Страбона:¹³²¹ ἡ Βοϊῶν ἐρημία. Према Плинијевом тексту, на томе су простору настали колонија Саварија, основана под Клаудијем и Скарбантија, која је била *oppidum c. R.* (Plin. *NH* III 146: *iam tamen colonia Divi Claudii Savaria et oppido Scarabantia Iulia habitantur*) а муниципиј је основан касније, у време Флавијеваца. *Civitas Boiorum*, међутим, није наведена у Плинијевом списку, јер није припадала Панонији у периоду на који се односи Плинијев извор. Наиме, званични попис заједница из којег је писац црпео податке, припада времену Августа. Птоlemeј их смешта у унутрашњост провинције: ἐν δὲ μεταξὺ Βοῖοι πρὸς δυσμᾶς. Територија перегрине заједнице Боја могла би се омеђити на простор око реке Лајте, Парндорфа, Нежидерског језера (Neusidlersee).¹³²² На југу се заједница простирала до муниципија Скарбантије, који се налазио на месту данашњег Шопрона.¹³²³

Судећи по епиграфским споменицима који помињу перегрину *civitas* Боја, центар заједнице се налазио на северном делу њене територије, у подручју око Парндорфа. Источна граница племенске територије Боја полазила је вероватно од Гјора (ант. Арабоне), ка унутрашњости долином реке Раб,¹³²⁴ која је чинила не само линију разграничења према суседној перегриној заједници Азала, већ је од Трајановог времена била граница између Горње и Доње Паноније. Заједница је сасвим извесно излазила на Дунав, будући да је у I веку била под командом префекта *ripae Danuvii*.

У раним годинама Веспазијанове владе, *civitas Boiorum* је била под војном управом, о чему сведоче два натписа из Арабоне (бр. **103** и **104**).¹³²⁵ На споменицима је забележен *L. Volcacijs Primus*, који је, како смо већ споменули у поглављу посвећеном заједници Азала (§ 3.2.1.8), био префект кохорте *I Noricorum* и префект *ripae Danuvi et civitatium duar(um) Boior(um) et Azalior(um)*.

¹³²¹ Strab. VII 1.5; VII 3.2. Уп. VII 5.2: Βοίους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικά τὰ ὑπὸ Κριτασίρω, φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίπερ ποταμοῦ διείργοντος τοῦ Παρίσου, ῥέοντος ἀπὸ τῶν ὄρων ἐπὶ τὸν Ἴστρον κατὰ τοὺς Σκορδίσκους καλουμένους Γαλάτας.

¹³²² ANREITER 2001, 248–250.

¹³²³ MÓCSY 1959, 46.

¹³²⁴ MÓCSY 1959, 32.

¹³²⁵ § 3.2.1.8.

Аутономна управа над перегрином заједницом Боја посведочена је у епиграфским изворима. Натписи бележе имена неколико *principes* за ову перегрину заједницу. На једном споменику из околине Парндорфа (бр. **193**), помиње се *M. Coc[c]eius Caupianus, pr(inceps) civitatis Boiorum*. Судаћи према гентилним именима *Cocceius/-a*,¹³²⁶ принцепс и његова породица добили су грађанско право у време Нерве. Како је *Caupianus* доскора био једини познати првак ове перегрине заједнице, почетак додељивања римског грађанског права аристократији племена Боја везивао се за време Нерве и Трајана.¹³²⁷ Међутим, на основу других епиграфских сведочанстава која су до нас дошла, видимо да је, као и другде на нашем простору, тај процес почео у време династије Флавијеваца.¹³²⁸ Међу сведоцима војничке дипломе из 71. године (бр. **168**), додељене центуриону из заједнице Ерависка, посведочена су још два првака ове перегрине заједнице: *Caledo Sammonis f. princ(eps) Boiorum* (бр. **188**) и *Cobromarus Tosiae f. princ(eps) Boiorum* (бр. **189**). *Princeps* перегрине заједнице Боја, *Cobromarus Tosiae f.*, помиње се и на три натписа са територије заједнице (бр. **190, 191, 192**) под именом *T. Flavius Cobromarus*.¹³²⁹ Како се види из натписа, он је добио грађанско право, док је на дипломи његово име забележено у перегрином облику. Натпис, даље, показује да су његова мајка и сестре остале перегрине, што говори или да се ради о појединачној додели, која се највероватније може везати за 71. годину. Чињеница да се он на војничкој дипломи јавља као перегрини сведок на војничкој дипломи указује на пропагандне мотиве.

Војничке дипломе, чији су примаоци из перегрине заједнице Боја сведоче о њеном постојању у време Трајанове владавине (бр. **198, 199, 200**). Недавно, 2008. године, објављена је војничка диплома (бр. **201**), додељена *Ti. Claudio Secundi f. Masculo*, војнику Мизенске флоте, за кога се наводи порекло *Boius ex Pannon(ia)*. *Origo* војника бесумње се односи на панонску перегрину *civitas*

---

¹³²⁶ MEID 2005, 226.

¹³²⁷ MÓCSY 1957, 494.

¹³²⁸ Флавијевско грађанско право код Боја забележено је на више епиграфских споменика, в. МÓCSY 1959, 46: *CIL* III 13427; *AE* 1920, 68 = *AE* 1966, 289.

¹³²⁹ Према Мочију *T. Flavius Cobromarus* би могао бити потомак личности забележене на келтској тетрадрахми: *Cobrovomarus* (HOLDER II 1055). МÓCSY 1959, 47.

Boiorum. Диплома се датује у 145. годину, чиме је *terminus ad quem* постојања ове заједнице померен за три деценије касније у односу на датуме посведочене раније познатим епиграфским документима. Нова диплома сведочи да је заједница Боја постојала средином II века, а сасвим вероватно и након тога. Даље, документ говори за независно постојање переградине *civitas* дуго након оснивања муниципија у Карнунтуму, које пада у време Хадријана и вероватно се може датовати у 124. годину. Може се претпоставити да је овој великој переградиној заједници одузимана територија приликом оснивања градова. Према Мочијевом мишљењу Мурсела је настала на делу територије Боја.¹³³⁰

Становништво ове заједнице је келтског порекла. Забележен је велики број домородачких имена која припадају келтској ономастици норичког типа.¹³³¹ *Ann...*, *Amuc[a]*, *Ariomanus*, *Caledo*, *Calitix*, *Cobromarus*, *Comatullus*, *Cotisa*, *Custa*, *Bella*, *Biturixus* (*Biturix*), *Dagovassa*, *Gallio*, *Iliatus*, *Irducissa*, *Matrulla*, *Mogetissae*, *Nertomarus*, *Primio*, *Sammo*, *Suadullus*, *Summa*, *Tosia*, *Uxavilus*.

Како смо поменули, додела грађанских права аристократији Боја почела је већ у доба Флавијеваца, што потврђују епиграфски споменици породице принцепса Кобромара. До римског грађанства Боји су долазили и кроз војну службу.

Натписи

188. Сведок војничке дипломе из 71. године, *RMD* 205: бр. **168**, стр. 270.

t. 3: Caledonis Sammonis f. princ(ipis) Boiorum.

За име *Caledo* в. MEID 2005, 189. Јављају се варијанте *Caletes*.

189. Сведок војничке дипломе из 71. године, *RMD* 205 = бр. **168**, стр. 270.

t. 4: Cobromari Tosiae f. princ(ipis) Boioru<m>.

---

¹³³⁰ MÓCSY 1959, 53.

¹³³¹ КАТИЋИЋ 1967, 181–182.

Личност је посведочена на више натписа са територије заједнице Боја: бр. **190, 191, 192**. На новцу је посведочен *Cobrovomarus*, в. HOLDER I 1055; MÓCSY 1959, 47.

190. Надгробни споменик од кречњака(?), 84 x 78 x 155 цм. Пронађен у близини Карнунтума. Bruck an der Leitha.

POLASCHEK, *RLÖ* 1937, 35, 58. MÓCSY 1959, 227, 131/1.

*Summa Cal[itigis] f[ilia] an[norum] LXXX | h[ic] s[ita] e[st] T. F[lavius]
Cobro[marus] f[ilius] e[st] et Mam[ua] et Tincomara | matri p[osuerunt].*

Calitix: MEID 2005, 189. уп. HOLDER I 700; DELLAMARE 2003, 98.

191. Надгробни споменик од кречњака, 75 x 219 x 22 цм, у рељефном пољу приказана је породица (отац, у средини, и син и ћерка). Пронађен 1912. године у секундарној употреби. Bruck an der Leitha.

AE 1920, 67; SCHÖBER 1923, 170, сл. 84; GARBSCH 1965, 147, бр. 102, 1, 2, 19; *CSIR Carnuntum* 272; MÓCSY 1959, 131/1.

*T. Flavius T[iti] Flavi | Cobromari libe[rtus] | Uxavilus an[norum] XL | h[ic]
s[itus] e[st] | Primio f[ilius] p[at]ri p[osuit].*

192. Фрагментарни натпис на стели од кречњака, 46 x 90 x 23 цм. Пронађен на територији Боја, у месту Брук-ан-дер-Лаита, у близини Парндорфа.

SCHÖBER, *ÖJh* 1914, 230 бр. 6, сл. 194.

*---] | Cobro[marus ...] | h[ic] s[itus] e[st] e[st] e[st] ---] | an[norum] L h[ic] [s[itus] e[st]
marito] | et patr[i ---] | Amuc[a ...] | Artem[idorus(?)] ...] | Flavis serv[---*

193. Надгробни натпис на плочи од кречњака, 89 x 70 x 10 цм. Пронађен 1950. године. Пронађена у месту Брукендорф код Парндорфа.

SARIA, *Burgenländische Heimatblätter* XIII, 1951, 3–5; *AE* 1951, 64; MÓCSY 1957, 494; *AE* 1999, 1251.

M. Coc[c]ei / Caupianus pr(inceps) / c(ivitatis) B(oiorum) v(ivus) f(ecit) sibi et / Cocceiae Dago/vassae coniugi / anno[r]um LV.

Жена носи домородачко име као когномен.

194. ? Натпис из места Момишићи у околини Доклеје.

A. MAYER, *BAHD* 50, 1928/29, 66, бр. 3; *ILJug* 1842; уп. ALFÖLDY 1969, 306–307.

D(is) M(anibus) [---?] / Temus(a)e Bai/{i}ul(a)e Boiae.

Baiula уп. *Baius*, *Baiolus* (DELLAMARE 2003, 63).

195. Натпис из Рима.

CIL VI 3308; *ILS* 2210; M.P. SPEIDEL, *Die Denkmäler der Kaiserreiter. Equites singulares Augusti*, Köln 1994, 659; B. LÖRINZ, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatzeit*, Wien 2001, 195.

D(is) M(anibus) / Ulpi Titi eq(uitis) sing(ularis) Aug(usti) n(ostri) / tur(ma) Emeriti nat(ione) Boius vix(it) / ann(is) XXXV mil(itavit) ann(is) XVI al|lect(us) ex ala I Thr(acum) ex Pann(onia) / sup(eriore) Ulpius Felicio pat(er) et / her(es) et Septim(ius) Provincia|lis et Marcellinus Verus / her(edes) b(ene) m(erenti) f(ecerunt) curant(e) C(aio) Cestio / Severo vet(erano) Aug(usti) n(ostri) // Optamus cuncti sit tibi terra levis.

196. Натпис из околине Карнунтума (Pozzneusiedl), 21,5 x 51 x 26 цм.

AE 1992, 1396.

Bituriso {f} / Cotisai f(ilius) / Boius an(norum) XII / Anni filia(!?) /⁵ h(ic) i(ntus) e(st) s(itus) / Coisa f(ilius?) an(norum) XXV / p(ater) posuit.

Bituribus је варијанта имена *Biturix*; *Coisa* = *Cotisa*; *Ann-*

197. Стела од кречњака са рељефом, 61 x 173 x 26 цм, пронађена у околини Бадена (Ebersdorf), у јужној Аустрији, из лапидарија Н. Веck-а.

CIL III 4594 = 11311; SCHÖBER 1923, 126–276, сл. 144; AE 1939, 261.

*Ariomanus | Iliati f(i)lius Boi(us) | annorum | XV | h(ic) s(itus) e(st) | pater
posuit.*

198. Војничка диплома од 31. јуна 107. године, додељена *Mogetissae
Comatulli f. Boio.*

CIL XVI 55; ILS 2002.

*Imp(erator) Caesar divi Nervae f(i)lius Nerva Traianus Aug(ustus) | Germanic(us)
Dacicus pontif(ex) maximus tri/bunic(ia) potestat(e) XI imp(erator) VI co(n)s(ul) V
p(ater) p(atriciae) | equitibus et peditibus qui militaverunt in | alis quattuor et cohortibus
decem et una{m} | quae appellantur I Hispanorum Auriana et I Augusta Thracum et I
singularium c(ivium) R(omanorum) P(ia) F(idelis) et II Flavia P(ia) F(idelis) (milliaria)
et I Breucorum | et I et II Raetorum et III Bracaraugustano|rum et III Thracum et III
Thracum c(ivium) R(omanorum) | et III Brittan{f}norum et III Batavorum | (milliaria) et
III Gallorum et V Bracaraugustano|rum et VII Lusitanorum et sunt in Raeti/a sub
Ti(berio) Iulio Aquilino quinis et vicenis | pluribusve stipendiis emeritis dimis/sis
honestam missione quorum nomi/na subscripta sunt ipsis liberis poste/risque eorum
civitatem dedit et col/nubium cum uxoribus quas tunc ha/buissent cum est civitas iis data
aut si/qui caelibes essent cum iis quas postea | duxissent dumtaxat singuli singulas |
pr(idie) K(alendas) Iul(ias) | C(aio) Minicio Fundano C(aio) Vettennio Severo
co(n)s(ulibus) | alae I Hispanorum Aurianae cui prae(e)st | M. Insteius M(arci) f(i)lius
Pal(atina) Coelenus | ex gregale | Mogetissae Comatulli f(ilio) Boio | et Verecundae
Casati fil(iae) uxori eius Sequan(ae) | et Matrullae filiae eius | descriptum et recognitum
ex tabula | aenea quae fixa est Romae || Imp(erator) Caesar divi Nervae f(i)lius Nerva
Traianus | Augustus Germanic(us) Dacicus pontif(ex) ma|ximus tri/bunic(ia) potestat(e)
XI imp(erator) VI co(n)s(ul) V p(ater) p(atriciae) | equitibus et peditibus qui militaverunt
in | alis quattuor et cohortibus decem et una{m} | quae appellantur I Hispanorum
Auriana | et I Augusta Thracum et I singularium c(ivium) R(omanorum) | P(ia) F(idelis)
et II Flavia P(ia) F(idelis) (milliaria) et I Breucorum et I et II | Raetorum et III
Bracaraugustanorum et | III Thracum et III Thracum c(ivium) R(omanorum) et III
Brittannorum et III Batavorum (milliaria) et III Gallorum et V Bracaraugustanorum et
VII | Lusitanorum et sunt in Raetia sub Ti(berio) Iulio Aquilino quinis et vicenis
pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione quorum nomina subscripta |
sunt ipsis liberis posterisque eorum | civitatem dedit et conubium cum uxoriibus quas*

tunc habuissent cum est ci|vitas iis data aut si qui caelibes essent | cum iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas pr(idie) K(alendas) Iul(ias) | C(aio) Minicio Fundano C(aio) Vettennio Severo co(n)s(ulibus) | alae I Hispanorum Aurianae cui prae(e)st | M. Insteius M(arci) f(ilius) Pal(atina) Coelenus | ex gregale | Mogetissae Comatulli f(ilio) Boio | et Verecundae Casati fil(iae) uxori eius Sequan(ae) | et Matrullae filiae eius | descriptum et recognitum ex tabula ae|nea quae fixa est Romae in muro post | templum divi Aug(usti) ad Minervam || Q(uinti) Pompei Homeri | L(uci) Pulli Verecundi | P(ubli) Cauli Vitalis | P(ubli) Atini Amerimni | C(ai) Tuticani Saturnini | Q(uinti) Apidi Thalli | C(ai) Vettienu Modesti.

199. Војничка диплома од 1. септембра 114. године *Nertomaro Irducissae f. Boio.*

CIL XVI 61.

Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Trai(anus) Opt(imus) Aug(ustus) Ger(manicus) | Dac(icus) pon(tifex) max(imus) tri(bunicia) pot(estate) XVIII imp(erator) VII co(n)s(ul) | VI p(ater) p(atriciae) | equit(ibus) et ped(itibus) qui militaverunt i(n) al(is) duabus et coh(ortibus) sex quae appellatur I | Flavia <G>aet(ulorum) et Front(oniana) et I Alp(inorum) et I Mon(tanorum) et I Alp(inorum) et (!) Lus(itanorum) et II | Aug(usta) Nerv(ia) Pac(ensis) (milliaria) Brit(tonum) et III Lus(itanorum) et sunt in Pan(nonia) infer(iore) | sub P(ublio) Af(ranio) Flaviano item ala I Fl(avia) Aug(usta) Brit(annica) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) | miss(a) in expeditio(nem) quin(is) et vic(enis) plu(ribusve) sti(pendiis) em(eritis) dim(issis) | hon(esta) miss(ione) quor(um) nom(ina) subsc(ripta) sunt ipsis | liber(is) poster(isque) eor(um) [ci]vi(tatem) ded(it) et con(ubium) | cum ux(oribus) quas tunc hab(uissent) cum est civ(itas) i(i)s | dat(a) aut siqu(i) cael(ibes) ess(ent) cum i(i)s quas || [po]st(ea) duxiss(ent) dumtaxat | singuli singulas K(alendis) Sept(embris) | L(ucio) Lolliano Avito | L(ucio) Messio Rustico | co(n)s(ulibus) | alae Fronton(ianae) cui praefuit | L. Calpurnius Honoratus | ex gre<g>ale | Nertomaro Irducissae f(ilio) Boio | et Custae Magni fil(iae) ux(ori) eius Aquin(co) | et Victori f(ilio) eius et P[rop]inquo f(ilio) eius | et Bel[lae] fil(iae) eius | des(criptum) et rec(ognitum) ex tabu[la] aen(ea) quae] fixa est Romae. || Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Optimus | Aug(ustus) Germ(anicus) Dacic(us) pontif(ex) max(imus) tribunic(ia) potestat(e) | XVII(I) imp(erator) VII co(n)s(ul) | VI p(ater) p(atriciae) | equitib(us) et pedit(ibus) qui militaverunt in alis duabus | et cohortibus sex quae appellantur I Flavia <Ga>etu(lor(um)) et Frontoniana et I Alpinor(um) et I Montanor(um) | et I Alpinor(um) et I Lusitanor(um) et II Aug(usta)

Nervia Pacen/sis (milliaria) Britton(um) et III Lusitanor(um) et sunt in Panno/niā inferiore sub P(ublio) Afranio Flaviano item ala / I Flavia Aug(usta) Br<i>tannic(a) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) miss(a) in expedi/tionem quinīs et vic<e>nis pluribusve stipendi(i)s / emeritis dimissis honesta missione quor(um) no/mina subscripta sunt ipsis liberis posterisq(ue) / eor(um) civitatem dedit et conubium cum uxori/bus quas tunc habuissent cu[m] est civ(itas) iis data aut si qui caelibes essent cum iis quas pos/tea duxissent dumtaxat singuli singulas / K(alendis) Sept(embris) / L(ucio) Lolliano Avito L(ucio) Messio Rustico / co(n)s(ulibus) / alae Frontonianaē cui praefuit / L. Cal<p>urnius Honoratus / ex gregale / Nertomaro Irducissae f(ilio) Boio / et Custae Magni fil(iae) uxori eius Aquin(co) / et Victori f(ilio) eius / et Propinquo f(ilio) eius / et Bellae fil(iae) eius / descriptum et recognitum ex tabula aenea / quae fixa est Romae in muro post templ(um) divi Aug(usti) ad Minerv(a)m // Ti(beri) Claudi Iusti / M(arci) Maeci Eupatoris / L(uci) Pulli Verecundi / Q(uinti) Apidi Thalli / C(ai) Iuli Parati / Ti(beri) Iuli Urbani / P(ubli) Cauli Vitalis.

200. Војничка диплома из 114. године, *Gallioni Suadulli f. Boio.*

RMD 226.

Optimus // Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus Aug(ustus) / Germanicus Dacicus pontifex maximus trib(unicia) potest(ate) / XVII imp(erator) VI co(n)s(ul) VI p(ater) p(atriciae) / equitibus et peditibus quae militaver(unt) in alis duabus / et cohort[i]bus decem quae appellantur I Aug(usta) Ituraeor(um) / et II Pann[o]nior(um) veteran(a) et I Flavia Ulpia Hispanorum (milliaria) / et I Brit[ta]nnica (milliaria) c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Itura(e)orum sagittar(iorum) / et I Montanor(um) et I Hispanorum et I Cretum sagit[ta]r(iorum) et I Alpinorum et II Brittannor(um) (milliaria) c(ivium) R(omanorum) P(ia) F(idelis) et V [L]i[n]gonum et VI Thracum et pedites Britanniciāni / quae sunt in Dacia sub Q(uinto) Baebio Macro quinīs et / vicens pluribusve stipendi(i)s emeritis d[i]missis / honesta missione quorum nomina subscripta / sunt ipsis liberis posterisque eorum civitatem / dedit et conubium cum uxoribus quas tunc ha/buissent cum est civitas iis data aut si qui / caelibes essent cum i(i)s quas postea [du]xissent / dumtaxat singuli singulas a(n)te d(iem) [I V No]n(as) Mai(as) / C(aio) Clodio Nummo / L(ucio) Caesennio Sospite [co(n)s(ulibus)] / coh(ortis) I Cretum sagittar(iorum) cu[i] praest] / C. Vibius C(ai) f(ilius) Quir(ina) M[3] / ex peditibus / [Ga]llio[ni] Suad[uli] f(ilio) [Boio] / [descriptu]m et recogn[itum] ex tabula] / [aenea] quae fixa [est] Ro[m]ae // C(ai) [3] Feli[cis] / Ti(beri) Fla[v]i Vitalis / C(ai) Ali Luperci / P(ubli) Avilli An[t]iochi / C(ai) Iuli F[3]teti / M(arci) Ulpi C[3]sti /

C(ai) Iuli [...] // Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Tra[ianus Aug(ustus)] / Germanic(us) Dacicus pontifex maxim(us) t[ri]b(unicia) potest(ate)] / XVII imp(erator) VI co(n)s(ul) VI [p(ater) p(atriciae)] / Equitib[us] et peditibus quae militav[er(unt) in alis du]abus et cohortibus decem quae appe[llantur] / I Au[gu]sta Ituraeorum et II Pannonioru[m] et / I Flavia Ulpia Hispanorum (milliaria) et I Brit[an]nica (milliaria) / c(ivium) R(omanorum) et I Aug(usta) Ituraeorum sagittariorum et I Mon[ta]norum et I Hispanorum et I Cretum sagit[ar]iorum et I Alpinorum et II Brittannorum / (milliaria) c(ivium) R(omanorum) P(ia) F(idelis) et V Lingonum et VI Thracum et / pedites Brittannici quae sunt in Dacia / sub Q(uito) Baebio Macro quinis et vicenis p[ro]p[ri]etibusve stipendi(i)s emeritis dimissis h[ab]ita[m] missione quorum nom[ina] subscrip[ta] sunt ipsis liberis [posterisque eorum ci]vitatatem dedit et conubiu[m] cum uxoribus / quas tunc habuissent cu[m] est civitas iis / data aut si qui [cae]libes essen[t] cum iis quas / postea duxissent dumtaxat [singuli singulas] / a(n)te d(i)em [1 V] No[n] Mai[as] / C(a)io Clodio Nummo [L(ucio)] Cae[sennio Sospite co(n)s(ulibus)] / coh(ortis) I Cretum sagi[ar]iorum c[ui] praeest / C. Vibius M[...us] / ex peditib[us] / Gallioni Suaduli f(ilio) [Boio] / [---

201. Војничка диплома од 26. октобра 145. године додељена *Ti. Claudio Secundi f. Masculo Boio ex Pannonia*. Пронађена у околини Бадена (*Aquae*) код Беча.

P. SCHERER, *RÖ* 31, 2008, 149–159; *AE* 2008, 1111.

Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Traiani Parthici nepos divi Nervae | pronepos T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius, pont(ifex) max(imus), trib(unicia) | pot(estate) VIII, imp(erator) II, co(n)s(ul) III, p(ater) p(atriciae), / iis qui militaverunt in classe praetoria Misenensi quae est sub Valerio Paeto sex et | vicini (sic) stipendis emeritis dimissis honesta missione quorum nomina subscripta sunt ipsis | liberis posterisque eorum civitatem Romanam dedit et conubium cum uxoribus quas tunc | habuissent cum est civitas iis data aut si qui caelibes essent cum i(i)s quas postea duxissent | dumtaxat singuli singulas. | A(n)te d(i)em VII k(alendas) Novembr(es) L. Petronio Sabino, C. Vicrio Rufo co(n)s(ulibus). | Ex gr(eg)ale Ti. Claudio Secundi f. Masculo Boio ex Pannon(ia). | Descriptum et recognit(um) ex tabula aerea quae fixa est Romae in muro post templum | diivi Aug(usti) ad Mineruam. | P. [A]tti Severi, [L. Pulli] Daphni, [M. Servili] Getae, L. Pulli [Ch]resim[i], M. Sentili | Iasi, Ti. Iuli Felicis, C. Iuli Silvani.

Реципијент дипломе носи гентилно име са преноменом *Ti. Claudius* уп. бр. 86 (стр. 194); уп. DUŠANIĆ 1986, 222. *Masculus* је врло често у Норику в. *OPEL* III, s.v.

3.2.2.2. *Civitas Scordicorum*

Друга заједница ове групе је *civitas Scordisorum*. У питању је сразмерно мала перегринна заједница, формирана у доба Принципата од дела племена Скордиска које је живело на тлу Паноније.¹³³² Плиније је не наводи у списковима панонских *civitates*. У опису Паноније (*NH* III 148), он помиње положај Скордиска и Тауриска у односу на *mons Claudius* (Папук у Славонији).¹³³³ Податак свим извесно припада једном старијем историјском слоју у Плинијевом тексту и преноси вест из времена када су оба племена била слободна.¹³³⁴

---

¹³³² Племе Скордиска има важно место у историји палеобалканских народа. Питања која се тичу порекла, простирања и Скордиска сувише је комплексна и обимна да бисмо у њих на овом месту могли улазити дубље. У римско доба они су били подељени између три провинције: Далмације, Мезије и Паноније, према је постојање перегрине заједнице формиране од овог племена посведочена само за Панонију. О Скордисцима постоји опширна литература: уп. PAPAZOGLU 1969, 209–298. J. TODOROVIĆ, *Skordisci: istorija i kultura*, Novi Sad 1974; P. POPOVIĆ, *Starinar* XLIII/XLIV, 1992–93, 13–21. Преглед *testimonia* о Скордисцима: PAPAZOGLU 1969, 443–453. За римску: ALFÖLDY 1964a, 107–127; MÓCSY 1957, 488–490; DUŠANIĆ 1967, 67–81; DUŠANIĆ 1967a, 195–217.

¹³³³ MÓCSY, *Arch. Ért.* 88, 1961, 178; ALFÖLDY 1964a, 118; PAPAZOGLU 1969, 279, нап. 288. *Contra*: P. PETRU, *AV* 19, 1968, 357–373. Петру је покушао да идентификује *Mons Claudius* са Медведница–Иванчица–Калник, али то није вероватно.

Податак *cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci* обично се узима у обзир при утврђивању источне границе простирања Скордиска, која је вероватно ишла до Осјека. О томе сведочи и богат латенски материјал са овог простора; осим тога и ономастика у заједницама овога краја где се јављају илирски и келтски имена (§ 3.2.1.12). Уп. PAPAZOGLU 1969, 292; N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, *Keltsko latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*, Vinkovci 1970, [према: F. PAPAZOGLU, *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times...*, Amsterdam 1978, доп. нап. 46].

¹³³⁴ § 2.4.

Тешко је поуздано се одредити за датум настанка ове заједнице. Скордисци су упали у Македонију 16. год. пре Хр. Већ 13–12. године помињу се код Диона Касија као савезници Римљана у Панонском рату.¹³³⁵ По томе се закључује да они нису били под римском влашћу пре 12. године,¹³³⁶ односно пре него Бреуци и Андизети, како су неки научници мислили.¹³³⁷ Плинијев податак о Скордисцима и одсуство помена њихове перегрине заједнице у званичној листи обично се узима се као знак да *civitas* није формирана у исто време са суседним заједницама, али да тај датум није много познији од завршетка Панонског рата.¹³³⁸ Као могући датум формирања предложена је 11. или 10. година.¹³³⁹ Велеј Патеркул каже *Raetiam autem et Vindelicos ac Noricos Pannoniamque et Scordiscos novas imperio nostro subiunxit provincias*,¹³⁴⁰ тј. помиње Панонију и Скордиске посебно, што се обично узима као знак да Скордисци нису прикључени истом приликом.¹³⁴¹ Међутим, Панонци су прикључени су провинцији Илирик, као и Скордисци, (као што су и Винделици припали Рецији). Стога треба рачунати с тим да је реч *provincia* код њега употребљена у свом првобитном значењу.¹³⁴²

Civitas Scordischorum налазила се у југоисточном углу (Доње) Паноније, у уском појасу између Саве и Дунава,¹³⁴³ источно од Сирмија. Тако их лоцира и Птолемеј,¹³⁴⁴ док је средишњи део сирмијске територије био насељен племеном Амантина. (Ту се, према Плинију, налазила *civitas* Амантина и Сирмијенза.)¹³⁴⁵

¹³³⁵ Cass. Dio LIV 31.3.

¹³³⁶ Вулић 1906, 32; PAPAZOGLU 1969, 262. Фанула Папазоглу сматра да су Скордисци због упада у Македонију 16. године вероватно били кажњени, али не нужно и покорени, како је Сајм (SYME 1934, 117) формулисао, с обзиром да извор јасно говори да се ради о „савезнику“.

¹³³⁷ ZIPPEL 1877, 303; PREMERSTEIN, *JÖAI* 1898, 159; PATSCH, *Beiträge* V, 84; SYME 1934, 117; MÓCSY 1962, 540.

¹³³⁸ DUŠANIĆ 1967, 68.

¹³³⁹ ПАПАЗОГЛУ 1969, 263–264.

¹³⁴⁰ Vell. Pat. II 39. 3.

¹³⁴¹ DUŠANIĆ 1967, 68.

¹³⁴² PAPAZOGLU 1969, 264, 452.

¹³⁴³ MÓCSY 1957, 488, 493–494; MÓCSY 1959, 78; ALFÖLDY 1964a, 108.

¹³⁴⁴ Ptol. II 15.2.

¹³⁴⁵ § 3.2.1.9.

Северозападни део Међуречја већ је припадао заједници Корнаката, који су им вероватно били етнички сродни.

Аутономна управа над перегрином заједницом Скордиска епиграфски је посведочена у два натписа који помињу племенске поглаваре (*principes*): *T. Flavius Proculus* (бр. **202**) и браћа *Ulpus Silvanus* и *Ulpus Capito* (бр. **203**). Тит Флавије Прокул је, како стоји у натпису, био *pr(inceps) praef(ectus) Scor(discorum)*. Његова титула се може тумачити тако да је био на челу заједнице припадао већу племенских првака, којим је председавао. Прокулова породица је добила грађанско право под Флавијевцима, појединачном привилегијом, вероватно као награду за лојалност римској управи. Епиграфски материјал источног Срема иначе показује да је римско грађанско право у I веку било ограничено на највиши слој племенске заједнице.¹³⁴⁶ Префект, који носи гентилно име *Flavius* и латински когномен *Proculus*, припадао је другој или трећој генерацији римских грађана: име оца је *T. Flavius Dulcis*. До грађанског права су Скордисци долазили и кроз војну службу. Регрутација из ове заједнице посведочена је натписима на камену и на војничким дипломама.

Сматра се да је муниципиј Басијане настао од заједнице Скордиска у време Хадријана¹³⁴⁷ и да се његова територија вероватно поклапала са територијом перегрине *civitas Scordiscorum*.¹³⁴⁸ У светлости нових података које пружају три војничке дипломе (бр. **205**, **206**, **207**) мора се поново размотрити питање односа перегрине заједнице и муниципија *Bassianae*. На дипломама је забележена *civitas Scordiscorum* као *patria* војника, а најмлађа (бр. **207**) је датована у 146. годину, на основу чега може се закључити да је *civitas* постојала средином другог века. Наиме, датуми издавања диплома на којима се помиње перегрина заједница Скордиска, познији су за две деценије у односу на претпостављено време оснивања муниципија Басијана, за који се начелно узима време Хадријанове владавине (124. година).¹³⁴⁹ У случају паралелног постојања града и *civitas*, територија заједнице је била јако умањена с обзиром на просторну

¹³⁴⁶ Душанић 1967а, 201.

¹³⁴⁷ Душанић 1967, 70.

¹³⁴⁸ Душанић 1967, 70; Мócsy 1974, 143.

¹³⁴⁹ Мócsy 1957, 497; Мócsy 1959, 78; Душанић 1965, 90; Душанић 1967, 70 и нап. 54.

дистрибуцију декурионских натписа Басијана,¹³⁵⁰ мада се територија заједнице Скордиска могла простирати и јужно од Саве.¹³⁵¹ Постоји могућност да је заједница из које су војници регрутовани у току њихове службе променила статус, док би на дипломи била наведена *civitas* из које су регрутовани. То, додуше, није ни привлачно нити вероватно објашњење.¹³⁵² Град је у III веку, највероватније под Каракалом, уздигнут на ранг колоније,¹³⁵³ али немамо обавештења да ли је то имало утицаја на статус заједнице Скордиска.

Становништво перегрине *civitas* Скордиска чинила је мешовита, илирско–келтска популација. Као и код суседних заједница, код Скордиска се јавља претежно панонска ономастика са јаким келтским елементом.¹³⁵⁴ Посведочена су илирска (*Dasius*, *Precio*), али су присутна и келтска имена нпр. *Sollius*, од којих су нека могла бити калкови (*Dulcis*, *Gracilis*),¹³⁵⁵ као и нека римска имена која су нарочито популарна у келтским областима (нпр. *Crescens*). Осим тога, само име племена келтских Скордиска забележено је у два облика: Σκορδίσται / *Scordistae* илирски,¹³⁵⁶ и *Scordisci*, што би био келтски облик.¹³⁵⁷

¹³⁵⁰ DUŠANIĆ 1967, 70 и нап. 72–76: поред Басијана натписи су нађени у Крушедолу, Тителу, Купинову и Добановцима. Уп. Душанић 1977а.

¹³⁵¹ Страбон наводи да се Колапис улива у Дунав на територији Скордиска (Strab. VII 5.2. Уп. коментар уз Ptol. II : *Major etiam confusio optinet ap. Strabonem 7.5.2. qui Savum exire dicit in Dravum ...*) међутим тај се податак највероватније односи на ушће Саве, а не Купе. Уп. М. ŠAŠEL KOS, *Tyche* 17, 2002, 145–153; ŠAŠEL KOS 2005, 143.

Уп. *Iatumentianae*, место забележено на војничкој дипломи која се датује између 192. и 206. год., М. Мирковић топоним приписује Скордисцима (М. MIRKOVIĆ *ZPE* 133, 2000, 288–289; *AE* 2000, 1213–1214). М. LAZIĆ, *Glasnik SAD* 22, 2006, 321–331, предлаже убикацију места у Скелу код Обреновца. С. Душанић износи могућност да је прекосавски простор Доње Паноније била обухваћена муниципијем *Spodent(---)* који се помиње у једном натпису једног декуриона Басијана: DUŠANIĆ 1967, 70–71.

¹³⁵² MÓCSY 1957, 491.

¹³⁵³ Душанић 1965, 91, 107; DUŠANIĆ 1967, 71.

¹³⁵⁴ КАТИЋИЋ 1964а, 28. Уп. § 3.2.1.12, стр. 145.

¹³⁵⁵ Име *Dasius* веома је распрострањено, његова појава у келтској средини и није необична; *Precio*, међутим није толико фреквентно.

¹³⁵⁶ *CIL* III 14203, 23 = *ILS* 8887. PAPAZOGLU 1969, 269–270 и нап. 248.

Натписи

202. Стела од кречњака, 61 x 60 x 18 цм. Пронађена 1959. године у Новом Сланкамену (*Acuminum*).

MÓCSY 1957; *ILJug* 281; DUŠANIĆ 1967, 70.

*T. Fl(avius) Proculu[s] / pr(inceps) praef(ectus) Scor(discorum) / an[n(orum)]
XXXXI / h(ic) [s(itus)] e(st) T. Fl(avius) [D]ulcis /⁵ pater fil[i]o / pientissimo /
fecit.*

5 [*filio su*]o, MÓCSY, ŠAŠEL.

Датум: крај I или почетак II века.

Dulcis је као когномен забележен само на овоме натпису: *OPEL* II 111. Према хипотетично, име би се могло схватити као латински еквивалент келтског имена, на пример *Suaducus* или слично. Имена са овим елементом су фреквентна у келтској ономастици, в. DELAMARRE 2003, 283–284, 348: *Suadus* = *Dulcis*. Име је распрострањено у Панонији и Норику у различитим облицима, (нпр. *Suadusco*).

203. Надгробна плоча од белог кречњака, 90 x 72 x 17 цм, пронађена у селу Петровци.

BRUNŠMID, *VAHD* 4–5, 1900–1905, 149; *CIL* III 15134; *ILJug* 1035 = *ILJug* 3010; DUŠANIĆ 1967, 198–201, 214–215, 2; сл. 2; *AE* 1968, 453.

*Ulpia? ±2]OD/[5–6]nis filia / [v(ixit) a]n(nos) XX M. Ulpi[us] Da[si]us posuer[unt]
pater filiae / pient[is]simae et [-](?) / Ulpi [S]i[ly]a[nus] e[st] -?] / Capito
prin[cipes] / Crescens[us] [sorori] /¹⁰ pient[is]simae].*

---

¹³⁵⁷ Strab. VII 3.2Τούτοις δὲ καὶ τὰ Κελτικά, οἳ τε Βόιοι καὶ Σκορδίσκοι καὶ Ταυρίσκοι. Τοὺς δὲ Σκορδίσκους ἔνιοι Σκορδίστας καλοῦσι: καὶ τοὺς Ταυρίσκους δὲ Τευρίσκους καὶ Ταυρίστας φασί. KATIĆIĆ 1967, 162.

8 Мочи је читао: *princ[eps]*; С. Душанић је предложио читање *princ[ipes]*, према којем две личности натписа носе титулу принцепса, браћа *Ulpus Silvanus* и *Ulpus Capito*. Когномен *Dasius*, декурион муниципија Басијане, посведочен у натпису из Крушедола: *Aelius Dasius*.¹³⁵⁸ Деца носе римска имена, врло популарна код домаћег становништва.

204. Стела од кречњака из места Nagyteteny (*Campona*). Изнад натписног поља, рељефно поље са представом коњаника.

CIL III 3400; LÖRINCZ 2001, 214.

Terso Precio/nis f(iilius) Scordisc(us) | eques al[a]e Fro(ntinianae) | tur(ma) Lobasini a/r(morum) cus(tos) an(norum) XX[--- stipendiorum] ⁵ XVI[---

Натпис се, према Леринцу, датује у крај I века.

За име *Terso*: MÓCSY 1959, 192, бр. 189/2. *Precio* се јавља и код Колапијана (бр. **90**).

205. Фрагмент војничке дипломе из 118/124. године.

RMD 234.

[...] [S]cordisco | [et ... uxori ei]us Scord(iscae) | [et ...] f(ilio) eius | [// C]resc[entis] ⁵ [--- H]ermetis | [--- G]emell[i ---

Имена *Gemellinus* и *Crescens* (бр. **203**) јављају се у Басијанама.

206. Војничка диплома од 22. августа 139. године додељена морнару Равенске флоте *M. Sollio Zurae f. Gracili Scordisc(o) Pannon(ia)*.

W. ECK / A. PANGERL, *ZPE* 163, 2007, 217–232; *AE* 2007, 1786.

¹³⁵⁸ ДУШАНИЋ 1965, 85–91; *AE* 1965, 303; *ILJug* 1048: *[D(is) M(anibus)] | P. Ael(ius) Dašius dec(urio) m(unicipii) B(assianensium) | pont(ifex) munіc(ipii) eјusd(em) | aedil(itate) functus munіc(ipio) | Spodent(---) vixit annis | LXX et Aelis Liciņio | et Honoraço eт Siļa|no et I[u]stīll[o] eт Ai[--]nat[o](?) [ma]rit[o] et | [fil]is karіššimis | Aeliā Iusta viva | sibі et suis posuit.*

Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Traian(i) | Parthici nepos divi Nervae pronep(os) | T. Aelius Hadrianu Antoninus Aug(ustus) | Pius, pont(ifex) max(imus), trib(unicia) pot(estate) II, co(n)s(ul) II, | design(atus) III, p(ater) p(atriciae),| iis qui militaver(unt) in classe praetor(ia) | Ravennate quae est sub Fabio Sabino qui quina et vicena plurave | stipendia meruerunt dimissis | honesta missione quorum nomi/na subscripta sunt ipsis liberis | posterisq(ue) eorum civitatem dedit | et conubium cum uxoribus quas | tunc habuissent cum est civitas iis | data aut si qui caelibes essent cum | is quas postea duxissent dumtaxat singulas. A(nte) d(iem) XI K(alendas) Sept(embres) | L. Minicio Natale, L. Claudio Proclo co(n)s(ulibus) | ex gregale | M. Sollio Zurae f. Gracili Scordisc(o) | Pannon(ia). | Descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea | quae fixa est Romae in muro post | templ(um) divi Aug(usti) ad Minervam. | Ti. Claudii Menandri, | P. Atti Severi, | L. Pulli Daphni, | P. Atti Festi, | T. Flavi Romuli, | Ti. Iuli Felicis, | C. Iuli Silvani. | Imp(erator) Caesar divi Hadriani f(ilius) divi Traian(i) | Parthici nepos divi Nervae pronep(os) | T. Aelius Hadrianu Antoninus Aug(ustus) | Pius, pont(ifex) max(imus), trib(unicia) pot(estate) II, co(n)s(ul) II, | design(atus) III, p(ater) p(atriciae) | iis qui mil(itaverunt) in class(e) pr(aetoria) Ravenn(ate) quae est | sub Fabio Sabino qui quina et vicen(a) | plur(ave) sti(pendia) mer(uerunt) dimis(sis) hon(esta) mis(sione) quor(um) | nom(ina) subscr(ipta) sunt ips(is) lib(eris) post(eris)q(ue) eor(um) | civit(atem) ded(it) et con(ubium) cum uxor(ibus) quas t(unc) ha(buissent) | cum est civ(itas) iis dat(a) aut si q(ui) cael(ibes) ess(ent) | cum is q(uas) post(ea) dux(issent) dumtax(at) sing(uli) sing(ulas). | A(nte) d(iem) XI K(alendas) Sept(embres) Natale et Proculo co(n)s(ulibus) | ex gregale | M. Sollio Zurae [f.] Gracili Scord(isco) | ex Pann(onia).

Реципијент дипломе припада првој генерацији римских грађана своје породице: има *tria nomina*,¹³⁵⁹ док је његов отац перегрин. Гентилициј *Sol(l)ius* је највероватније келтско име; јавља се у Северној Италији, Галији и Германији (нпр. *CIL* V 4729; *CIL* XIII 11140, *CIL* XII 1264, 3846), а посведочено је више пута у Норику: *ILLPRON* 14 (ALFÖLDY 1974) уп. HOLDER II 1607. Когномен *Gracilis* могао би бити обичан латински когномен, међутим име није веома распрострањено. Могуће је да је у питању калк. У томе случају највероватније је изведено келтског елемента *minio-/meno-*.¹³⁶⁰ Име подсећа на когномен

¹³⁵⁹ *OPEL* IV 87.

¹³⁶⁰ HOLDER 1962, 595, 548: **mīnio-*, лат. *tenuis, gracilis, exilis* / *mēno-*; DELAMARRE 2003, 227–228. *OPEL* III 75–76: *Menos, Menio, Mena, Menilus*. Јавља се и у сложеним именима: *Sumena*,

Скордиска посведоченог у натпису бр. **202**: *Dulcis*. Патронимик *Zura*¹³⁶¹ први издавачи сматрају дачким именовом.¹³⁶² Име је посведочено и у облицима *Zoura*, Ζούρα (*ISM I 200*) затим, као елемент: *Zourazi/Zourozi*, *Zourdanos, *Zouroblost( )/-blast( )*.¹³⁶³

207. Војничка диплома од 11. августа 146. године. [*Vale*]rio *Dati filio*) *Scord(isco)* који је служио у *classis Flavia Pannonica*.

RMD 401; AE 2001, 2156; AE 2003, 1216.

---] / [*singuli*]s *pr[a]eter(ea) praestit(it) ut liber(i) dec[ur(ionum) et] / [centu]r(ionum) quos praesid(i) prov(inciae) ex se item cali[[gat(orum) ant]equam in castr(a) irent procr(eatos) probav(issent) / [cives Ro]mani essent a(n)te d(iem) III Id(us) Aug(ustas) / [L(ucio) Aurelio G]allo Cn(aeo) Terentio Iuniore co(n)s(ulibus) / [clas]s(is) Flav(iae) Pannonic(ae) cui praeest / [-? M]acrinius Regulus Neviomag(o) / ex gubernatore / [*Vale*]rio *Dati filio*) *Scord(isco)* / [et ---]ace(?) *Secundi fil(iae) uxor(i) eius Scord(iscae) / [et] Valeriano filio) eius / [et] Valentinae fil(iae) eius / [descript(um) et r]ecognit(um) ex [tab]ula aerea / [quae fixa es]t Romae in [mur]o post / [templum divi] Aug(usti) ad M[iner]vam || --- pont(ifex)] m(aximus) tr(ibunicia) [pot(estate) VIII] / [imp(erator) II co(n)s(ul)] III p(ater) [p(at)riae] / [equit(ibus) et pedit(ibus) qui militaver(unt) in alis V? et] coh(ortibus) XIII et sun[t] / [in Pannon(ia) infer(iore) sub Ful]ficio Cornuto XXV / [item class(icis) XXVI pluribusve? stipend(iis)] em(eritis) dim(issis) hon(esta) mis(sione) / [quor(um) nomin(a) subscript(a) su]nt civ(itatem) Rom(anam) q[ui] / [eor(um) non haber(ent) ded(it) et co]n(ubium) cum ux(oribus) quas / [tunc habuis(sent) cum est civit(as)] i(i)s dat(a) aut cum i(i)s / [quas post(ea) duxis(sent) dumtaxat sin]g(ulis).**

Dacu-mena – Dagomena: HOLDER, 1962; *OPEL II 91: AIJ 457* (Чаковац) МОСҮ 1959, 171. У Горњој Панонији се јавља име *Dagumena*.

¹³⁶¹ *OPEL IV 192*.

¹³⁶² W. ECK / A. PANGERL, *ZPE 163*, 2007, 222 и нап. 13. према: D. DANA, *ZPE 143*, 2003, 180–181.

¹³⁶³ D. DANA, *ZPE 143*, 2003, 180–181.

3.2.2.3. *Cives Cotini?*

Није сасвим сигурно да Котине треба убрајати у перегрине заједнице Паноније. Келтско племе Котина живело је северно од Дунава, у суседству Квада и Сармата, источно од Маркомана, око горње Тисе.¹³⁶⁴ Племе се помиње се у I веку, на чувеном елогију из Тускула.¹³⁶⁵ Птоlemeј у оквиру Доње Паноније бележи да Котини живе на северу провинције у источном суседству Азала.¹³⁶⁶ Претпоставља се да је у питању мања група која се населила у Панонији, док је већи део племена остао изван граница Царства.¹³⁶⁷ Међутим, Птоlemeјев податак не указује на то да су имали независну политичку заједницу (**civitas Cotinorum?*) у оквиру провинције.¹³⁶⁸ Аналоган је случај припадника племена *Anartii* у који су живели у Панонији и Дакији, али нису имали заједницу.¹³⁶⁹

Натписи из Рима (дат. 223–251.) бележе имена преторијанаца из овог племена: *cives Cotini ex provincia Pannonia Inferiore*.¹³⁷⁰ Наводе панонске колоније Мурсу и Цибале, као свој *origo*.¹³⁷¹ У питању су Котини који су

¹³⁶⁴ Zs. VÍSY, *Specimina Nova* 9, 1993, 8–12; A. BIRLEY, *Marcus Aurelius: A Biography*, London 2000 (друго, ревидирано издање), 171; MEID 2005, 33; KOVÁCS 2009, 119.

¹³⁶⁵ ILS 8965; *InscrIt* XII/3, 91: [M. Vinu]cius P(ubli) f(ilius) | [co(n)s(ul) XV]vir s(acris) f(aciundis) [pr(aetor) q(uaestor)] | [legatus pro] pr(aetore) Augusti Caesaris in [Illyrico] | [primus t]rans flumen Dan<u>vium [progressus] | [Dacoru]m et Basternarum ex er[citum acie] | [vicit fu]gavitque Cotinos [Osos ...] | [...]s et Anarti[os sub potestatem] | [Imp(eratoris) Caesaris A]ugusti [et p(opuli) R(omani) redegit. SYME 1971, 26дд.

¹³⁶⁶ Ptol. II 14. 2: Κύτνοι δ' ἀνατολικώτεροι. Птоlemeјев податак није сасвим јасан, будући да Азали на самом североистоку провинције.

¹³⁶⁷ Tac. *Germ.* 43.

¹³⁶⁸ A. ALFÖLDI, *Századok* 70, 1936, 27; уп. MÓCSY 1959, 78–79.

¹³⁶⁹ CIL III 3598 (*nat[i]o(ne) Anarti(a)*); AE 2005, 1265. Уп. натпис из Дакије: AE 2004, 1050 (*vicus An[artorum]*).

¹³⁷⁰ CIL VI 2389 = 2833 = 2835 = 32542 (DOBÓ 1975, 22); CIL VI 2419 = 2800 = 2832 = 32544 (DOBÓ 1975, 23; AE 2001, 219); CIL VI 2831 = 2852 = 32557 (DOBÓ 1975, 24). Уп. NOY 2000, 222.

¹³⁷¹ KOLENDO 1994, 92. MÓCSY 1974, 66.

насељени у Панонију након Маркоманског рата¹³⁷² и треба их третирати независно од оних које помиње Птоlemeј.¹³⁷³

---

¹³⁷² Cass. Dio LXXII 12.3 = Exc. UG 58 (p. 408): Κοτινοὶ δὲ ἐπηγγείλαντο μὲν αὐτοῖς ὅμοια, Ταρρουτήνιον δὲ Πάτερνον τὸν τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ τὰς Λατίνας διὰ χειρὸς ἔχοντα παραλαβόντες ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς Μαρκομάνους αὐτῶ συστρατεύσοντες οὐ μόνον οὐκ ἐποίησαν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον δεινῶς ἐκάκωσαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπόλοντο.” ΚονάCS 2009, 145.

¹³⁷³ ΜόCSY 1959, 78; ΜόCSY 1962, 711. Уп. ΚονάCS 2009, 229, нап. 143.

4. Уређење, живот и судбина перегриних заједница у Илирику у доба Принципата – закључна разматрања

Пошто смо у претходном поглављу говорили о свакој *civitas* појединачно, покушаћемо да објединимо главна запажања о појединим питањима везаним за перегрине заједнице Далмације и Паноније.¹³⁷⁴ На првом месту, то су питања територија, уређења и управе над перегриним заједницама, затим, питања романизације и интеграције домаћег становништва Далмације и Паноније током прва три века Римског царства.

4.1 Формирање перегриних заједница и римска политика према домаћем становништву

Приликом консолидације провинцијског тла, један од приоритета римске управе била је организација домаћег становништва. Под организацијом се подразумева формирање заједница, разграничење територија и разрезивање пореза. Примарни циљ био је да се домородачка популација смести у административне и правне оквире, што представља први корак њихове интеграције у римску државу. Претварање слободних племена у перегрине заједнице значило је успостављање контроле унутар географских целина и успостављање одговарајућих институција у оквиру административних целина на тлу римске провинције.¹³⁷⁵ Наиме, иако су *civitates* биле организоване на племенском принципу и уживале су изванредан степен унутрашње аутономије, од тренутка успостављања римске власти оне престају да буду независна племена, и постају римске административне јединице.¹³⁷⁶ Неке етапе процеса успостављања перегриних заједница описује Тацит. Када говори о Корбулоновим напорима у организовању Фриза у перегрину заједницу, он,

---

¹³⁷⁴ § 3.

¹³⁷⁵ CARRIÉ 2005, 271.

¹³⁷⁶ Уп. за Шпанију: OREJAS / SASTRE 1999; OREJAS / SÁNCHEZ-PALENCIA 2002, 590.

између осталог, каже: *senatum, magistratus, leges imposuit*.¹³⁷⁷ Затим, у *Агриколи* Тацит описује процес претварања домородачких племена у *civitates* у Британији и њихову романизацију, које се може узети као модел тога механизма.¹³⁷⁸ Примери би се могли наћи и другде.

Јурисдикција у провинцији је у потпуности била у рукама управника,¹³⁷⁹ док су се само питања од мање важности решавала унутар заједница.¹³⁸⁰ С обзиром на то, важан корак приликом успостављања перегриних заједница било је увођење судских округа — конвената (*conventus iuridici, iurisdictio*).¹³⁸¹ Седишта судских округа налазила су се у градовима,¹³⁸² које је управник периодично обилазио како би вршио суђења и обављао друге послове везане за молбе и захтеве провинцијских заједница.¹³⁸³ О постојању судбених конвената у три шпанске провинције, у Далмацији и у Азији¹³⁸⁴ сведочи Плиније Старији; затим, епиграфски документи говоре за још неколико провинција, мада се начелно

---

¹³⁷⁷ Тас. *Ann.* XI 19.

¹³⁷⁸ Тас. *Agric.* 21: *Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi ac rudes eoque in bella faciles quieti et otio per voluptates adsuescerent, hortari privatim, adiuvarе publice, ut templa fora domos extruerent, laudando promptos, castigando segnīs: ita honoris aemulatio pro necessitate erat. iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. inde etiam habitus nostri honor et frequens toga; paulatimque discessum ad delenimenta vitiorum, porticus et balinea et conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.* Уп. FRERE, *Britannia: a history of Roman Britain*, London 1978, 194–195, 233.

¹³⁷⁹ Ulp. *De off. proc.* II frg. 148 = *Dig.* 1.16.7.2; 1.16.9; Ulp. *Opiniones* I frg. 2296 = *Dig.* 1.18.6.4; Hermogenianus, *Iuris Epitomae* II frg. 26 = *Dig.* 1.18.10. ANDO 2006, текст уз напомену 59. Сва саслушања у провинцији су се свела на процедуру *cognitio extra ordinem*, тј. *cognitio extraordinaria*. За термин в.: *Dig.* 50.16.178.2.

¹³⁸⁰ ЕСК 2000, 273.

¹³⁸¹ BURTON 1975, 92–94; DOPICO CAÍNZOS 1986, 279–280; ЕСК 1995, 5; ЕСК 2000, 273; GALSTERER 2000, 347; ANDO 2000, 375–376. НАВИСНТ 1975, 64.

¹³⁸² О предностима тога да неки град буде одређен за центар конвента сведоче уп. BURTON 1975, 93; GALSTERER 2000, 347, и нап. 14: Dio Chrys. *Or.* XXXV 15; SEG XXVIII 1566.

¹³⁸³ И друге послове нпр. избор патрона (GALSTERER 2000, 348). Уп. BURTON 1975.

¹³⁸⁴ Уп. НАВИСНТ 1975.

претпоставља да су постојали у свим провинцијама.¹³⁸⁵ Груписањем заједница у *iurisdictiones*, ови су конвенти добијали извесну просторну димензију,¹³⁸⁶ премда нису имали никакво формално територијално значење. То показује и пример да је један префект имао у својој надлежности две заједнице различитих конвената.¹³⁸⁷ Такође, важно је било успостављање провинцијског култа.¹³⁸⁸

Припадници перегриних заједница били су дужни да испуњавају обавезе према Римској држави, које су се састојале у порезу, регрутацији и другим обавезама, у зависности од прилика, као што је, на пример, рад у рудницима или одржавање путева, система *ripae* и сл.

На неким је местима процес пацификације пролазио на сасвим миран начин, док се у неким случајевима приступало оштријим мерама,¹³⁸⁹ као што су одузимање земље од племена, пресељавање становништва, принудна регрутација, рад и др., како смо већ видели на примеру неких од илиричких племена. Нешто ранијем периоду од оног о којем овде говоримо припада дислокација Ардијеја, који су такође према сведочењу Страбона и Плинија, умањени и пресељени у унутрашњост, приморани да обрађују неплодну земљу. У време Принципата чинили су незнатно малу перегрину заједницу,¹³⁹⁰ и врло је тешко локализовати је у томе периоду. После слома Далматско-панонског устанка,¹³⁹¹ заједница моћног племена Пируста, које је живело у источном делу Илирика¹³⁹² била је укинута. Пирусти нису забележени у Плинијевом списку, што такође указује на то да након реорганизације више нису имали своју *civitas*.¹³⁹³ Насупрот мишљењу, које су заступали Алфелди, Вилкс и други, да су

---

¹³⁸⁵ ЕСК 1995, 5; ЕСК 2000, 273; уп. нпр. Сис. *Ad fam.* XIII 67; *SEG XXXIV* 106. Изузетак су могле бити мале провинције (в. *loc. cit.*).

¹³⁸⁶ Уп. BURTON 1975, 92.

¹³⁸⁷ Натпис бр. 48; уп. ниже, 4.2.1.

¹³⁸⁸ За *concordia* у Далмацији и Панонији в. DEININGER 1965, 116–118. уп. PISO 2003, 285.

¹³⁸⁹ Уп. OREJAS SACO DEL VALLE 2002, 391–392.

¹³⁹⁰ § 3.1.3.13.

¹³⁹¹ Vell. Pat. II 115.1.

¹³⁹² Liv. XLV 26; POLASCHEK, *RE XX* / 2, 1729; ALFÖLDY 1965, 176.

¹³⁹³ Ливије (Liv. XLV 26) бележи да су након 167. пре Хр. били *civitas libera et immunis*.; уп. Caes. *BG V* 1.5–9. ALFÖLDY 1965, 176; JONES 1971, 515.

након Батоновог устанка подељени на три заједнице, Керауна, Скירתара и Сикулота,¹³⁹⁴ њихова је територија, по свему судећи, била укључена у царски домен у рудоносној источној Далмацији.¹³⁹⁵ Расељавање и принудни рад погодили су и племе Делмата, који су додуше сачували своју *civitas*.¹³⁹⁶ Поменути Флоров податак говори о једном раном таласу пресељења Делмата, сасвим извесно на исток Далмације, у рудничке области.¹³⁹⁷ Како смо видели, треба рачунати са више етапа пресељења током I–II века. У источној Далмацији је посведочен врло велики број имена карактеристичних за средњедалматску именску област ридитског типа.¹³⁹⁸ Осим личних имена и топонима, постоје подаци о заједницама које су тамо формирали.¹³⁹⁹ Перегринна заједница Сикулота, коју Плиније бележи у оквиру Наронитанског конвента, формирана је од Делмата из залеђа Салоне. На више места смо поменули да су Пирусти, Делмати, Сардеати у II веку транспортовани у рудничке области Дакије¹⁴⁰⁰), где су оставили епиграфског трага.¹⁴⁰¹ Поред Дакије, мора се рачунати и са присуством Делмата у горњомезијским рудницима.¹⁴⁰² Било је, бесумње, и других случајева измештања домородачког становништва ове врсте, која су можда мање јасно документована.

---

¹³⁹⁴ О томе § 3.1.3.1; § 3.1.3.11 § 3.1.3.12.

¹³⁹⁵ DUŠANIĆ 1980, 23, 40, 41; LOMA 2002, 154–155. Уп. Suet. *Tib.* 49.2.

¹³⁹⁶ LOMA 2002, 151–155.

¹³⁹⁷ LOMA 2002, 153–154. Треба, по свему судећи, рачунати са једном врло широком облашћу где су Делмате насељаване: осим појаса око Дрине, Сикулоте (Делмати) на крајњем истоку Далмације; затим, по свему судећи били су насељени и територији Дезидијата, где је такође било рударске активности, о чему в.: А. ЛОМА / С. ЛОМА, *Ономатолошки прилози* 21, 2011, 1–14.

¹³⁹⁸ § 3.1.2.1.

¹³⁹⁹ §3.1.2.1; § 3.1.2.5.

¹⁴⁰⁰ LOMA 2002, 154–155.

¹⁴⁰¹ *CIL* III, р. 936, 6 (р. 2215); *IDR* I 36: *Dasio Verzonis Pirusta ex Kaviereti[o]*; *CIL* III, р. 944, 8; *IDR* I 39: ... *Alb(urno) Maiori vico Pirustar[um]... vico Pirustarum*. Посведочена су и насеља која припадају другим племенима из Далмације (насеља Делмата, Сардеата); § 3.1.2.1; § 3.1.2.5. Уп. PISO 2004, 271–304.

¹⁴⁰² DUŠANIĆ 2004, 258, нап. 52: код Прокопија је забележен кастел *Δάλματας* (!) (Procop. *De Aed.* IV 4 ed. HAURY 123, 18); уп. MIRKOVIĆ, *ŽA* 15, 1966, 391–393.

Нека племена су, међутим, у почетку могла бити боље третирана од других. Повољнији третман је зависио од односа племена, односно племенске аристократије са Римом.¹⁴⁰³ Тако су, на пример, Ерависци, судећи по томе што им је било дозвољено да кују новац са својим именом, имали повлашћен положај у односу на друга племена већ почетком I века, што потврђују и епиграфски подаци о овој *civitas*, која је свој посебни положај задржала до краја III века.¹⁴⁰⁴ Затим, Веспасијан је оданом провинцијском становништву у Панонији, које је било на његовој страни за време грађанског рата 68–69,¹⁴⁰⁵ подарио привилегије које се огледају у додели грађанског и латинског права права, , и у оснивању градова.¹⁴⁰⁶

4.1.1. Дефинисање територија перегриних заједница

Термин *civitas peregrina*¹⁴⁰⁷ употребљен је код Фронтина, на месту где говори о категоријама земљишта у провинцијама:¹⁴⁰⁸ *At si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem iuris, habent et colonicos qui sunt immunes, habent et colonicos stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatium peregrinarum.*¹⁴⁰⁹ Већина ових перегриних заједница потпадала је под категорију *civitates stipendiariae* у сенаторским и *tributariae* у

---

¹⁴⁰³ Уп. WACHER 2002, 687.

¹⁴⁰⁴ § 3.2.1.13.

¹⁴⁰⁵ Уп. ŠAŠEL 1983, 332–344.

¹⁴⁰⁶ Уп. § 4.3.

¹⁴⁰⁷ То не значи нужно да су сви њени припадници били хомогеног правног статуса (тј. перегрини), већ, како је више пута истакнуто, подразумева заједницу организовану на племенском принципу, чије је становништво припадало домородачком слоју и већински било перегриног статуса.

¹⁴⁰⁸ Front. apud Agen. Ubric. (LACHMANN 1848, 36). KOLENDO 1994, nap. 30; OREJAS / SASTRE PRATS 1999.

¹⁴⁰⁹ Уп. Liv. XXI 15; XLV 16: *peregrinus ager est, qui neque Romanus, neque hosticus habetur*; Fest. p. 245: *agrorum sunt genera quinque, Romanus, Gabinus, peregrinus, hosticus, incertus.*

царским провинцијама,¹⁴¹⁰ односно заједнице које су биле подложне плаћању пореза, док су неке могле бити *liberae (et immunes)* или *foederatae*.¹⁴¹¹

Одређивање граница переградних *civitates*,¹⁴¹² на које је отпадао значајан део провинцијског тла, био је важан корак: њихове територије морале су се уцртати у катастарски план (*forma provinciae*), тако да је било неопходно премерити и дефинисати територију којој ће бити разрезан порез.¹⁴¹³ Појединачне *civitates* биле су узете као једна целина, а за разграничавање переградних заједница била је углавном примењивана гротатичка¹⁴¹⁴ формула *ager per extremitatem mensura comprehensus*.¹⁴¹⁵ Та се формула односи на промер земље по њеним спољним границама. Фронтинова дефиниција ове категорије, која сведочи о таквом поступку, гласи:¹⁴¹⁶ *Ager est mensura comprehensus, cuius modus universus civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensibus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus provinciis tributarium solum per universitatem populis est definitum.*

Етничке и племенске границе нису по правилу морале служити као главни параметар при подели провинцијалног тла и приликом разграничења територија. Римљани су се, како у повлачењу граница тако и у другим мерама,

---

¹⁴¹⁰ Caius, *Inst.* II 21: *In eadem causa sunt provincialia praedia, quorum alia stipendiaria alia tributaria uocamus. stipendiaria sunt ea, quae in his prouinciis sunt, quae propriae populi Romani esse intelleguntur; tributaria sunt ea, quae in his prouinciis sunt, quae propriae Caesaris esse creduntur.* Aur. Vict. *Caes.* I 7: *Iste Cantabros et Aquitanos, Rhaetos, Vindelicos, Dalmatas provinciarum numero populo Romano coniunxit. Suevos Cattosque delevit, Sigambros in Galliam transtulit. Pannonios stipendiarios adiecit.* JONES 1941, 30–31. уп. OREJAS / SASTRE PRATS 1999, 161.

¹⁴¹¹ ABBOTT / JOHNSON 1926, ; GALSTERER 2000, 349.

¹⁴¹² Sic. Flacc. *De cond. agr.* (LACHMANN 1848, 163, 20–25).

¹⁴¹³ Уп. Hug. 205L; P. BRUNT, *JRS* 71, 1981, 171 = 345: *CIL* X 3852.

¹⁴¹⁴ Списи античких геодета (*gromatici* или *agrimensores*) представљају драгоцену групу извора, када су у питању врсте, поделе и статус различитих територијалних категорија, а ту спадају и переградне заједнице. Стандардно издање је до скоро био LACHMANN 1848. Сада је замењен новим критичким и коментарисаним издањем са енглеским преводом: В. CAMPBELL, *The Writings of the Roman Land Surveyors: Introduction, Text, Translation and Commentary*, London 2000, до којег, нажалост, нисам била у прилици да дођем пре завршетка овог рада.

¹⁴¹⁵ OREJAS / SASTRE PRATS 1999, 163–170.

¹⁴¹⁶ Front. *De agr. qual.* I 4 (*FIRA* 85).

руководили политичким и геостратешким разлозима практичне природе. Поједина племена су могла бити подељена у неколико административних целина или је, пак, више племена могло бити сједињено у једну заједницу.¹⁴¹⁷ О оваквој пракси сведочи и Страбон. Он на једном месту где говори о организовању судбених конвената у Азији каже да Рим није водио рачуна о првобитним границама између племена.¹⁴¹⁸ Може се уочити да је приликом реорганизације провинције након Далматско-панонског устанка, када је у питању конституисање перегриних *civitates*, постојала је тежња, с једне стране, да се створе веће територијалне целине тако што ће се више расформираних аутономних *civitates* сјединити у једну већу административну целину; с друге стране, на неким местима се може уочити уситњавање већих етничких целина на мање заједнице.¹⁴¹⁹ На први поглед супротне, ове мере чине две стране истог принципа. Постојала је тежња за успостављањем система који што ефикасније и што дуже може опстати виталан, а он је често подразумевао вештачке поделе и зависио је од локалних прилика. Сходно томе, уочавају се два типа заједница: (а) *civitates* настале од племена, заокружене етничке целине (б) *civitates* које су настале политичком интервенцијом римске управе, обично издвојене из неке веће етничке целине.

На примеру перегриних заједница са подручја јужне Херцеговине и Црне Горе видели смо да је након реорганизације после Далматско-панонског устанка више заједница било спојено у новоформиране *civitates*. Тако је Варон забележио 89 заједница у Наронитанском конвенту, од којих се само тринаест одржало после Далматско-панонског устанка.¹⁴²⁰ Претпоставља се да је *civitas* Доклеата обухватила више заједница које су раније постојале у тој области.¹⁴²¹ Затим, заједница Сикулота формирана је од пресељених Делмата; *civitas*

---

¹⁴¹⁷ Mócsy 1959, 105.

¹⁴¹⁸ Strab. XIII 4. 12: εἰς δὲ τὴν σύγχυσιν ταύτην οὐ μικρὰ συλλαμβάνει τὸ τοῦς Ῥωμαίους μὴ κατὰ φῦλα διελεῖν αὐτούς, ἀλλὰ ἕτερον τρόπον διατάζει τὰς διοικήσεις, ἐν αἷς τὰς ἀγοραίους ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας. Уп. Нависнт 1975, 68, нап. 15.

¹⁴¹⁹ Уп. листе у § 2.3.1 и § 4.1.

¹⁴²⁰ Уп. § 2.3.1; § 2.3.2.2.

¹⁴²¹ § 3.1.3.4.

Диндара настала је, вероватно, од једног мањег дела Скордиска, као и панонска *civitas Scordischorum*, а врло могуће и заједница Корнаката.¹⁴²²

Са организацијом провинцијске управе отпочело се одмах након угушења устанка 9. године. Тиберије је започео сређивање прилика у Илирику, али у томе га је омела Августова смрт,¹⁴²³ те је тамо послао сина Друза.¹⁴²⁴ Велики напор при разграничењу територија у Далмацији уложен је у време Тиберијевог управника Корнелија Долабеле.¹⁴²⁵ Највећа активност у том погледу везана је за име Корнелија Долабеле, управника Далмације у време Тиберијеве владавине. У време Долабелиног намесништва (14–21. год.) састављен је катастарски план¹⁴²⁶ — *forma Dolabelliana*,¹⁴²⁷ којим су се руководили и неки каснији управници приликом интервенција у споровима око граничних подручја.¹⁴²⁸ Бројни терминацијски натписи представљају драгоценства о разграничењу територија, статусу, често и унутрашњем уређењу заједница.

---

¹⁴²² § 3.1.3.7; § 3.2.2.2; § 3.1.2.12.

¹⁴²³ Vell. Pat. II 123. 1–2: *Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum ad firmanda pace quae bello subegerat.*

¹⁴²⁴ Vell. Pat. II 125.4; Tac. Ann. II 44.1; II 48.5. § 4. RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1952, .

¹⁴²⁵ WILKES 1969, 104–105.

¹⁴²⁶ “*Forma*” је врста катастарског плана у који су се уцртавале територије. За епиграфске паралеле (*forma* у значењу „мапа“): *CIL VIII 22788; CIL VIII 23910. Sic. Flacc. De cond, agr., 154. 13. Уп. NICOLET 1991, 152–159, 165. Опширније о томе у § 4.*

¹⁴²⁷ WILKES 1969, 212, 216; WILKES 1974, 268, бр. 26. ---*leg(at-)] Aug(usti) pro pr[(aetore)] / [s]ecundum formam | Dolabellianam | restituit.*

¹⁴²⁸ § 2.4. Приликом решавања таквих спорова, управник провинције је упућивао *iudex*-а (*iudex datus...*), а посао разграничења обично је повераван центуриону легије или ређе, официру помоћног одреда. Епиграфски споменици бележе границе између различитих територијалних категорија: заједница, насеља, војних територија (*prata legionis, territorium legionis, ripa legionis*), царских домена, приватнихседа, итд. WILKES 1974; WILKES 1969, 456–459. Уп. OREJAS 1996, 138–53, 166–70; OREJAS / SÁNCHEZ-PALENCIA 2002, 592–593.

4.1.2. Унутрашња организација перегриних заједница

Начин живота у оквиру племенских заједница није се знатно променио након успостављања римске управе. Промене које је доносила *romanitas*, долазиле су углавном споро, поготово на местима где није било урбане средине или јачих спољних утицаја. Институције успостављене у заједницама означене су латинским именима, али су у суштини домородачке.¹⁴²⁹

Морамо се на овом месту осврнути се на мишљење да друштвена подела унутар заједница Далмације била *decuria-gens-civitas*, а у Панонији *centuria-gens-civitas*.¹⁴³⁰ Оно почива на комбинацији неколико података: о декуријама из Плинијевог списка (Plin. *NH* III § 141–142) и амантинског натписа из Петроваца, (бр. 125). У том натпису помиње се термин *centuria*, и у том случају пре ће бити да он означава центурију таласа, него друштвену поделу панонских заједница,¹⁴³¹ Осим тога, чињеница је да не можемо са потпуном сигурношћу рећи шта представљају Плинијеве декурије.¹⁴³² Наиме, није сасвим поуздано се те декурије могу приписати домородачкој друштвеној подели,¹⁴³³ премда би то било најједноставније решење. Начин на који се код Плинија помињу племенске *civitates* двају конвената Далмације („*viribus discriptis in decurias*“ Plin. *NH* III 142) могао би указивати на бројчану евиденцију за фискалне и војне потребе,¹⁴³⁴ а не на друштвену поделу тих племена.¹⁴³⁵

¹⁴²⁹ Уп. App. III. 22. Каже да не живе по градовима већ: ἀγροὺς ἢ κόμιας, према сродству — κατὰ συγγένειαν. И: § 3.2.1.9; WILKES 1996, 581.

¹⁴³⁰ ZIPPEL 1877, 198; SCHULTEN 1895, 536; MÓCSY 1957, 108.

¹⁴³¹ DUŠANIĆ 1967, 67; в. детаљније § 3.2.1.9.

¹⁴³² Уп. нап. 1434. У том правцу већ: PATSCH 1900, 59; DETLEFSEN 1908, 79. Нисам уверена у то да су перегрини декуриони који су посведочени на неколико места ван градова у вези са Плинијевим декуријама (ALFÖLDY 1963, 86; ALFÖLDY 1965, 122, 209

¹⁴³³ MÓCSY 1959; ALFÖLDY 1965; WILKES 1969, 484.

¹⁴³⁴ LEWIS / SHORT s.v. *vis*, знач. В 2: „military forces, troops“; и у преводима *NH*: РАСКНАМ „whose forces are divided“: „effectifs“ уп. BELOCH 1886, 463; WILKES 1977, 752–3 (в. нап. 336, стр. 59).

¹⁴³⁵ Паралелу за детаљне статистичке податке о заједницама налазимо на месту где говори о конвентима Овострани Хиспаније (Plin. *NH* III 28), наводи број слободних људи у појединим заједницама: *hominum liberorum capitum tot* — егзактније бројке него што је то

Поред амантинског натписа, у којем се помињу *gens Undia* и *cognati*, још два епиграфска споменика узимају се као сведочанство за опстанак родовског уређења у племенским заједницама у римско доба. То је доклеатски натпис из Вуксанлекића (бр. 70) који подиже *gens Latiniana et Epicadiana* и натпису из Варварије или Бурнума (бр. 13) у којем је поменута *cognatio Nantania*¹⁴³⁶. Према Алфелдијевом тумачењу термин *cognatio* би означавао род („Sippe“, „задруга“, клан) према матрилинеарном сродству, док *gens* би означавао патрилинеарно сродство. То је мишљење засновао на томе што је натпис бр. 13 приписао Либурнима, наративни извори,¹⁴³⁷ премда је, судећи по имену *Nantania*, веома могуће да нису у питању Либурни, већ Делмати. Ф. Папазоглу сматра да се просто ради о истакнутим породицама.¹⁴³⁸

По питању територијалног уређења перегриних заједница, епиграфски материјал сведочи да су *civitates*, када је у питању унутрашња територијална организација, биле подељене на мање организационе јединице: *pagi*, *vici*, *castella*.¹⁴³⁹ И антички писци указују на поједине облике насеља унутар племенских територија. На пример, Страбон помиње јаподске πόλεις, затим педесет делматских насеља (κατοικίας), од којих нека имају форму града.¹⁴⁴⁰

случај на другим местима где само набраја имена заједница. OREJAS SACO DEL VALLE / MATTINGLY 2009, 134–136. Уп. OREJAS / SÁNCHEZ-PALENCIA 2002, 591: „Pliny’s description of the demographic information regarding the conventus of the north-west is consistent with this description and reflects the role of the *civitates* as tax-paying units”.

¹⁴³⁶ ALFÖLDY 1963, 81–82. *Contra*: PAPAZOGLU 1967a, 13.

¹⁴³⁷ Ps. Scyl. 21: Οὔτοι γυναικοκρατοῦνται καὶ εἰσὶν αἱ γυναῖκες ἀνδρῶν ἐλευθέραι• μίσγονται δὲ τοῖς ἑαυτῶν δούλοις καὶ τοῖς πλησιοχώροις ἀνδράσι.; Varr. *RR* II 10: ... *Liburniam ... te vidisse matres familias eorum afferre ligna et simul pueros, quos alerent, alias singulos, alias binos, quae ostenderunt fetas nostras, quae in conopiis iacent dies aliquot, esse eiuncidas ac contemnendas.*; Nic. Dam. frg. 103d (*FGrH*, II A, 384); Serv. *Aen.* I 243. ALFÖLDY 1962a, 84; WILKES 1969, 187.

¹⁴³⁸ PAPAZOGLU 1967, 12–13.

¹⁴³⁹ ABBOTT / JOHNSON 1926, 13. Начелно за *vici* и *pagi* в. TARPIN 2002. Улога ових *pagi* и *vici* се разликовала од провинције до провинције (L. CURCHIN, *REA* 87, 1985, 327–43). У Далмацији се углавном јављају *castella*, а у Панонији *vici*, што мора имати везе са рељефним карактеристикама терена.

¹⁴⁴⁰ Strab. VII 5.5. κατοικίας δ’ ἔσχεν ἀξιολόγους εἰς πεντήκοντα, ὧν τινὰς καὶ πόλεις, Σάλωνά τε καὶ Πρόμωνα καὶ Νινίαν καὶ Σινώτιον τό τε νέον καὶ τὸ παλαιόν, ἃς ἐνέπρησεν ὁ Σεβαστός. ἔστι δὲ

Позната су бројна имена појединачних насеља сва три типа као и њихове управне структуре (нпр. *magistri vici*, *magistri pagi*, *princeps castelli*).¹⁴⁴¹ Додуше, читава територија заједнице је представљала једну целину у погледу односа према држави, на првом месту по питању пореза и других обавеза, о чему смо говорили,¹⁴⁴² али се племенска територија састојала из низа мањих јединица, углавном руралног типа, које су у нашим провинцијама могле бити родовско–територијалног карактера, како неки мисле, али то се не може јасно показати на конкретним примерима.

Најбоље посведочени облик територијалне поделе у Далмацији су *castella*. Натписи бележе становнике бројних *castella*¹⁴⁴³ код Делмата: *Barizaniates*, *Lizaviates*, *Bariduum/Baridustae*, *Osiniates*, *castellum Starva*, *Tariona/Tariotae*, итд., код Доклеата: *Salthua*, код Дезидијата: *Hedum castellum*. Затим, као организациона јединица, *pagus* је у Далмацији директно посведочен за Промону. Вилкс оставља могућност да су нека од горе поменутих домородачких насеља, чији организациони статус није познат, могла бити уређена као *pagi*.¹⁴⁴⁴ Могуће је да је и јаподска територија била подељена на тај начин.¹⁴⁴⁵ Становници ових насеља, поред племенске припадности чувају свој локални

καὶ Ἀνδῆτριον ἐρουμνὸν χωρίον, Δέλμιον δὲ μεγάλη πόλις, ἧς ἐπώνυμον τὸ ἔθνος: μικρὰν δ' ἐποίησε Νασικᾶς καὶ τὸ πεδῖον μηλόβοτον διὰ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀνθρώπων. ἴδιον δὲ τῶν Δαλματέων τὸ διὰ ὀκταετηρίδος χώρας ἀναδασμὸν ποιεῖσθαι.

¹⁴⁴¹ Уп. AE 1957, 99 (Доња Мезија, Монтана): *princeps vici Tautiomosis*.

¹⁴⁴² Уп. Isid. *Orig.* XV 2.11: *vici et castella et pagi ii sunt, quae nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur*. LAFFI 1966, 88дд, и нап. 241. У Исидоровом пасусу атрибуција није употребљена као технички термин; *attribuere* = *adsignare*.

¹⁴⁴³ ALFÖLDY 1964с, 251: “*castellum* bezeichnet eine eigenartige dalmatinische Siedlungsform.” RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1979, 441–442. Према Рендићу, три типа насеља развила су се из или у близини тих предримских градина: насеља која су наставила да постоје на истом положају; насеље које се шири око предримског центра (вертикално или хоризонтално); трећи тип је двострука насеобина, односно ново, римско, насеље настаје поред старог аутохтоног насеља са којим је повезано, премда су физички могла бити раздвојена.

¹⁴⁴⁴ WILKES 1969, 244; § 3.1.2.1. стр. 26.

¹⁴⁴⁵ § 3.1.1.1.

идентитет (*Baridustae*, *Splonistae*, итд.) и након пресељења или оснивања градова на њиховој територији.¹⁴⁴⁶

Када су у питању панонске *civitates*, Мочи поделу на *vici* и *pagi* приписује искључиво градовима, сматрајући да у Панонији, за разлику од галских и германских *civitates*,¹⁴⁴⁷ није било територијалног уређења у заједницама.¹⁴⁴⁸ Он сматра да подаци о родовском уређењу искључују територијалну организацију заједница, премда треба свакако оставити простора за могућност утицаја римске управе на територијалну организацију заједница.¹⁴⁴⁹ У панонским провинцијама многи посведочени *vici* носе домаћа имена, где се мора рачунати са континуитетом: *vicus Iosista*,¹⁴⁵⁰ *Budalia*,¹⁴⁵¹ *Coconae*,¹⁴⁵² *Iatumentianae*, *vicus Teuto(---)*, *Bataion(is)*, итд. док већи број *pagorum* носи римска царска или култна имена:¹⁴⁵³ *pagus Augustus*,¹⁴⁵⁴ *Traiani*,¹⁴⁵⁵ *Iovis*,¹⁴⁵⁶ *Herculius*,¹⁴⁵⁷ *Martius*,¹⁴⁵⁸ *Iovista*,¹⁴⁵⁹ *Iovia/Botivo*?¹⁴⁶⁰ У многим од случајева није јасно да ли ови *pagi* припадају градској или племенској структури.

---

¹⁴⁴⁶ Уп. делматски *castellum Starva*, који се нашао се у оквиру муниципалне територије Салвијума: (бр. **35–37**).

¹⁴⁴⁷ TARPIN 2003, 31–37, са ранијом литературом.

¹⁴⁴⁸ MÓCSY 1959, 106–107.

¹⁴⁴⁹ Уп. имена неких од панонских „*pagi*”, ниже. Што се тиче религије: АБВОТТ / JOHNSON 1926, 13–14.

¹⁴⁵⁰ *ILJug* 3013.

¹⁴⁵¹ В. нап. 1458.

¹⁴⁵² MAYER 1957, 194; ANREITER 2001, 55–56.

¹⁴⁵³ Углавном су у питању потврде с краја II или III века. Уп. АБВОТТ / JOHNSON, 14.

¹⁴⁵⁴ § 3.2.1.6.

¹⁴⁵⁵ *CIL* VI 37224.

¹⁴⁵⁶ *AE* 1994, 1770.

¹⁴⁵⁷ *AE* 2005, 1265.

¹⁴⁵⁸ *CIL* VI 37213 = *ILS* 2044.

¹⁴⁵⁹ ANREITER 2001, 72–73.

¹⁴⁶⁰ Лудберг у Подравини, код Вараждина, рачунају с тим да је Јовија/Ботиво била муниципиј на основу тога што се помиње као *civitas* код Равената (MÓCSY 1974, 222).

Термин *territorium* користи се у контексту различитих територијалних категорија (градских, племенских, рудничких, војних, итд.).¹⁴⁶¹ Његова употреба у вези са перегриним заједницама није конзистентна и не користи се, изгледа, као технички термин. На нашем простору *territorium* је посведочен на неколико споменика. Како смо видели, у залеђу Салоне, код Тариота који су по свему судећи етнички припадали Делматама посведочен је *saltus territorii*.¹⁴⁶² Затим, помиње се највероватније и у натпису Мелкумана (бр. **93**). Имена неких заједница која су посведочена у позном периоду могу подразумевати реч *territorium* (нпр. *Sarziaticum*).¹⁴⁶³

Термин *regio* се јавља у контексту перегриних заједница нашег простора, али као у случају употребе термина *territorium*, тешко је утврдити да ли је он имао неки официјелни карактер.¹⁴⁶⁴

---

¹⁴⁶¹ Уп. А. MÓCSY, *AArch.Acad. Sc.Hung*, 1953, 179–99; S. DUŠANIĆ, *AV* 41, 1990 (*IMS* III/2 31): *librarius officii prae(fecti)(?) te<r>rit(orii)*; уп. АББОТТ / JOHNSON 1926, 10–11.

¹⁴⁶² Уп. SCHULTEN 1895, 541.

¹⁴⁶³ § 3.1.2.5. Уп. нпр. *Sucidava: curial(es) territ(orii) Suc(idavensis)*. АББОТТ / JOHNSON 1926, 12 и д.

¹⁴⁶⁴ S. DUŠANIĆ, *AV* 41, 1990, 150д.

4.2. Управа над перегриним заједницама

4.2.1. Војна управа над перегриним заједницама

У првом веку су перегрине заједнице биле под управом римских официра (*praefecti civitatum*).¹⁴⁶⁵ Ту су функцију обављали центуриони легије или префекти помоћних јединица које су биле смештене на територији *civitas* или у њеној близини.¹⁴⁶⁶ Принцип по којем се одређивао префект перегрине заједнице, и то да ли ће више заједница једне регије бити под надзором једног префекта, познат нам је само у обрисима. Наиме, на основу расположивих извора можемо утврдити неколико варијетета, али се мало тога може рећи о систему према којем су префекти одређивани. Могуће је да су *praefecti civitatum* били постављани према локалним потребама.

Бројни примери указују на то да је неколико перегриних заједница, најчешће суседних, могло доћи под управу једног префекта. Тако је у Мезији, Бебије Атик као *primus pilus* легије *V Macedonica*, у време Клаудија био префект перегриних заједница *Moesiae et Treballiae*, а након тога и префект *civitatum in Alpibus Maritimis*.¹⁴⁶⁷ Његово искуство у управљању перегриним заједницама у Мезији очито је било пресудно да буде упућен на префектуру над алпским перегриним заједницама. У Далмацији је такав случај посведочен код Јапода и Либурна, у време Далматско-панонског устанка. Забележен један префект који је *bello Batoniano* био на челу ове две заједнице.¹⁴⁶⁸ Затим, знамо да је Марцел у

---

¹⁴⁶⁵ ENSSLIN 1953, 1313; DOMASZEWSKI 1967, 107; LANGHAMMER 1973, 3; MÓCSY 1959, 108; MÓCSY 1974, 69; ALFÖLDY 1965, 177; WILKES 1969, 104, 287–289; WILKES 1996, 581.

¹⁴⁶⁶ MÓCSY 1974, 69.

¹⁴⁶⁷ CIL V 1838 и CIL V 1839: [C(aio) B]aeb[io P(ubli) f(ilio) Cl(udia)] | [Att]ico [I]vir(o) i(ure) d(icundo) primo | [pilo] leg(ionis) V [Macedonicae] | [praef(ecto) ci]vitat[ium Moesiae et Tre][balli]ae pr[ae]f(ecto) civitat(ium) in | [Alpib(us) M]arit[um]is tr(ibuno) mil(itum) coh(ortis) VIII | [pr(aetoriae) pri]mo pi[lo] iter(um) procurator(i) | [Ti(beri) Claudi] Caesaris [Aug(usti) Germanici] | in Nori[co] | [---]lus pr[ae]f(ectus) [---].

¹⁴⁶⁸ Натпис бр. 2.

време Неронове владавине био *praefectus civitatum* Мезеја и Дезидијата,¹⁴⁶⁹ а касније још једне далматинске перегрине заједнице — Мелкумана. Енслин узима у обзир и један натпис из Салоне на којем је забележен префект, али се из текста натписа не види да ли је у питању *praefectus civitatis*,¹⁴⁷⁰ стога га нисмо укључили у каталог.

У Панонији је војна префектурална управа посведочена за заједницу Колапијана, којом је управљао центурион легије XIII *Gemina*, *L. Antonius Naso*; затим, *L. Volcatius Primus* био је *praefectus ripae Danuvii et civitatum Boiorum et Azaliorum* (у раним годинама Флавијевске династије), што указује на то да су подунавске перегрине заједнице биле координиране са рипом.¹⁴⁷¹

Табела 4: *Praefectus civitatis*

<i>Anonymus</i>	?	<i>Iapudiae et Liburniae</i>	бр. 2
[...] <i>Marcellus</i>	<i>centurio legionis XI Claudiae</i>	<i>pr]aef(ectus) civitatis Maeze[ior(um)] [et civitat(is) Daesiti]atium</i>	
	<i>praef(ectus) c(o)hor(tis) III Alp(inorum)</i>	<i>[et] [civitatis Melco]manorum</i>	бр. 48
<i>L. Antonius Naso</i>	<i>centurio leg(ionis) XIII Geminae</i>	<i>praefectus civitatis Colapinorum</i>	бр. 87
<i>L. Volcatius Primus</i>	<i>praefectus cohortis I Noricorum</i>	<i>praefectus ripae Danuvii et civitatum Boiorum et Azaliorum</i>	бр. 103, 104

Мочи је претпостављао да је укидање војне контроле над перегриним заједницама јужне и западне Паноније у вези са оснивањем градова под

¹⁴⁶⁹ Премда у релативном суседству, припадали су различитим судбеним конвентима, али су од управом једног префекта, § 3.1.3.3.

¹⁴⁷⁰ E. HULA, *AEM* 13, 1890, 97–98; *AE* 1890, 10; *CIL* III 8736, уп. ENBLIN 1954, 1292: ---] *Ca[l]p[urnio] ---] | [f(ilio)] Tro(mentina) Ma[ximo] | [pr]aef[e]cto [coh(ortis)] | [I] L[u]cen[sium] | [pr]aef[e]cto [---] | [---]centuri[o]ni le[g(ionis)] | [---] an[nor]um [---] | [---] C[---]TA[---] | [---]E [---] | [si]bi [et] fi[lio].*

¹⁴⁷¹ За однос *ripa*–рудници–перегрини: DUŠANIĆ 2004, 256, нап. 47.

Флавијевцима.¹⁴⁷² Међутим, како смо видели, многе заједнице нису биле муниципализоване и остале су без градског статуса и након Каракалиног едикта.¹⁴⁷³ Стога би о престанку војне управе над peregrinim civitetима требало говорити са нешто више опреза. Наиме, може се уочити да војни префекти заједница доиста престају да се помињу у натписима најкасније у флавијевској епоси, али *civitates* за које су префекти посведочени нису промениле свој статус. Престанак директне војне контроле мора имати везе са друштвено–политичким приликама у провинцији. Наиме, више није било опасности од побуне, племенска аристократија била је лојална римској управи; затим велики број италских досељеника у регионалним градским центрима, насељавани ветерани и стационирана војска били су фактор романизације домородачких структура.

Може се, ипак, уочити да је задржан један вид војне контроле и у III веку. Осим војних префеката, за peregrine заједнице неке области могли су бити надлежни *regionarii*, који су били задужени за војно–административни надзор над одређеним подручјем (*regio*), где је недостајало цивилних институција.¹⁴⁷⁴ Један натпис са територије Азала бележи војника који је био *regionarius*. Недавно је објављен још један надгробни натпис (бр. **124**) из Бригечија; његов дедикант за себе каже да је *coreg(ionarius)*. Ови *centuriones regionarii* су посведочени и у другим провинцијама, у вези са контролом peregrinих заједница и начелно цивилних структура.¹⁴⁷⁵

---

¹⁴⁷² MÓCSY 1974, 135.

¹⁴⁷³ Уп. § 4.3.

¹⁴⁷⁴ J. NELIS-CLÉMENT, *Les beneficiarii: militaires et administrateurs au service de l'Empire* (Ier s. a.C. – VIe s.), 2000, 195. Уп. Plin. *Ep.* X 77. За потврде в. нпр.: *Tab. Vind.* II 250; *RIB* 152, 583, 587; *CIL* XIII 2958; *AE* 1953, 129; уп. *AE* 1915, 20 *dispensator regionis*; *AE* 1973, 533: *tabularius regionaris* (!); § 3.2.1.8.

¹⁴⁷⁵ Може се навести пример доњомезијске Монтане, која је такође у предмуниципалној фази била организована као peregrina заједница, а посведочена је и *regio Montanensium*. Уп. SPEIDEL 1984, 185–188. За потврде такође уп. *AE* 1985, 738: *C. Iulius Saturninus 7(centurio) regionarius*; посведочен и у *AE* 1975: 745; *CIL* III 12371, 12380, уп. *AE* 1957, 341: (*[ag(ens?)]* *reg(ione) Mont(anensium)*); *AE* 1969–1970, 577: *C. Val(erius) Valens optio leg(ionis) XI Cl(audiae), agens re(gione) Mont[an(ensium)]*. Уп. *AE* 2000, 1291: ... *pr(a)esidia | et burgos ob*

Табела 5: *regionarii*

<i>M. Ael(ius)</i> <i>Honoratus</i>	<i>(centurio) leg(ionis) I Adi(utricis)</i> <i>reg(ionarius)</i>	<i>(civitas</i> <i>Azaliorum)</i>	бp. 105
<i>Iulius Nigellio</i>	<i>b(ene)ficiarius trib(uni) mil(itum) leg(ionis)</i> <i>I Ad(iutricis) Ant(oninianaē), (regionarius?)</i>		бp. 106
<i>Ael(ius)</i> <i>Paternianus</i>	<i>coreg(ionarius)</i>		

---

tutelam provinci(ae) | Thraciae fecit curante C(aio) Gallonio | Frontone Q(uinto) Marcio Turbone leg(ato) | Aug(usti) pr(o) pr(aetore) per fines civitatis | Serd(ic)ensium regione Dyptens(ium) | praesidia n(umero) IIII burgi(!) n(umero) XII phruri || n(umero) CIX. AE 2000, 1268: ... per fines civitat[is Mar]/cianopolitano[rum re]/gion[e] Gelegetio[rum]...

4.2.2. Аутономија перегриних заједница

Управа над заједницама је, након престанка упућивања војних префеката, препуштана већу домаћих првака (*principes*). То је веће било састављано из редова племенске аристократије, лојалне римској управи. Већу првака била су поверена и судска питања нижег ранга (*iure gentium*),¹⁴⁷⁶ затим, унутрашња организација. Осим тога, били су одговорни за сакупљање пореза за своју *civitas*,¹⁴⁷⁷ што је могло бити главно задужење тог тела.

Термин који се употребљава за поглаваре перегриних заједница (*princeps, princeps civitatis*) посведочен је у свим западним провинцијама,¹⁴⁷⁸ о чему говоре и бројне епиграфске потврде. Такође, и римски писци користе реч *princeps* да означе прваке слободних племена као и челнике племенских заједница.¹⁴⁷⁹ На неким местима уместо римске, користи се домаћа терминологија, на пример у галским заједницама: *vergobret*,¹⁴⁸⁰ код панонских Ерависка је изгледа посведочено *ar(e)m(agos)*, премда је разрешење те скраћенице проблематично.¹⁴⁸¹ На простору наших провинција та је институција означена речју *princeps*. Само се код заједнице Јапода јавља и функција *praepositus*. Како смо видели, неки од јаподских првака носе титулу *princeps et praepositus Japodum*, а епиграфски споменици бележе и титулу префекта. Како смо већ споменули, Алфелди је изнео мишљење да су *principes / praefecti* могли председавати појединим јаподским насељима (πόλις), или организационим целинама, а да им је препозит био надређен.¹⁴⁸² Једину паралелу јаподском

---

¹⁴⁷⁶ Оних који се не тичу римских грађана. Када су у питању капитални случајеви надлежан је управник провинције.

¹⁴⁷⁷ SASTRE 1998; OREJAS / SASTRE 1999.

¹⁴⁷⁸ SCHULTEN 1895.

¹⁴⁷⁹ Liv. XLIV 31. WILKES 1969, 27.

¹⁴⁸⁰ Највиша магистратура у келтским *civitates*.

¹⁴⁸¹ § 3.2.1.13, бр. 154.

¹⁴⁸² ALFÖLDY 1965, 40–41.

случају налазимо код Скордиска, где је посведочен Тит Флавије Прокул са титулом *princeps praefectus*.¹⁴⁸³

Судећи према епиграфском материјалу, у перегриним заједницама је постојало колегијално тело племенских првака заједница. О колегијалности функције племенског принцепса говори и неколико панонских примера; у заједници Азала посведочена су два првака заједнице: *Aurel(ii) Vegabius et Valentis*; такође за заједницу Боја се у једном документу помињу два племенска првака: *Caledo Sammonis* и *Cobromarus Tosiae*.¹⁴⁸⁴

Натписи показују да су *principes* могли бити на челу појединих насеља перегрине заједнице,¹⁴⁸⁵ како смо видели на доклеатском примеру, где је посведочен *Agirrus Epicadi f. princeps castelli k(astelli) Salthua(e?)*. Затим, Алфелди је слично претпоставио за заједницу Јапода, сматрајући да су препозити могли председавали телу које су чинили *principes*.¹⁴⁸⁶

Табела 6: Преглед посведочених племенских првака перегриних заједница провинције Далмацији

<i>civitas</i>	име	титула	број у каталогу
<i>Japodum</i>	<i>[T. F]lavius [Tu]ditanus</i>	<i>pra[e]positu[s]et p[rin]cep[s]</i>	бр. 7
	<i>Licinius Teuda</i>	<i>praep(ositus) pri[n(ceps)]</i>	<i>et</i> бр. 6
	<i>Proculus Parmanic(us)</i>	<i>praepos(itus)</i>	бр. 4
	<i>T. Loantius Rufus</i>	<i>praepositus</i>	бр. 5
	<i>Au[relius? ---]</i>	<i>[pr]aepo[situs]</i>	бр. 8
	<i>[---] V[---]</i>	<i>[pr]aefec[tus(?)]</i>	стр.

¹⁴⁸³ Ниже: Табела 6.

¹⁴⁸⁴ Ниже: Табела 7.

¹⁴⁸⁵ § 3.1.2.1. Обично су за то именовани *magistri*.

¹⁴⁸⁶ ALFÖLDY 1965, 177; уп. § 3.1.1.1, стр.

		<i>[civ]itatis</i>	
	<i>Anonymus</i>	<i>[prae]p(ositus) e[et] princeps]</i>	стр.
	<i>Anonymus</i>	<i>[p]ri[nceps]</i>	стр.
<i>Delmatarum</i>	<i>[---]</i>	<i>princeps</i>	бр. 14
	<i>P. Aelius Pladomenus</i>	<i>[praefectus]</i>	бр. 43
	<i>Carvanius</i>	<i>civitatium</i>	
	? <i>Maximus Veneti</i>	<i>princeps</i>	IDR I 36
<i>Daesitiatum</i>	<i>T. F(lavius) Valens Varron(is) f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 64
<i>Docleatium</i>	<i>Calus Epicadi f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 68
	<i>Agirrus Epicadi f.</i>	<i>princeps castelli</i>	бр. 69
<i>Dindariorum</i>	<i>P. A[el(ius)]? ---]</i>	<i>princeps</i>	бр. 74

Табела 7: Преглед посведочених племенских првака регрених заједница провинције Паноније

<i>civitas</i>	име	титула	број у каталогу
<i>Andizetum</i>	<i>Breucus Istickani f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 85
<i>Azaliorum</i>	<i>Iucundus Talalni f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 107, 108
	<i>Aurel(ius) Vegabius</i>	<i>princeps</i>	бр. 109
	<i>Aurel(ius) Valentis</i>	<i>princeps</i>	
<i>Breucorum</i>	<i>Licco Davi f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 92 = 168
<i>Boiorum</i>	<i>Caledo Sammonis f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 188= 168
	<i>Cobromarus Tosiae f.</i>	<i>princeps</i>	бр. 190, 191, 192
	<i>M. Cocceius Caupianus</i>	<i>princeps</i>	бр. 193
<i>Eraviscorum</i>	<i>Paulinus</i>	<i>princeps</i>	бр. 132

	<i>M. Cocceius Matumari f. Florus</i>	<i>princeps</i>	бр. 133
	<i>P. Ael(ius) [...]</i>	<i>augur,</i> <i>princeps</i>	бр. 134
<i>Iasorum</i>	<i>T. Flavius Serenus</i>	<i>princeps</i>	бр. 80 = 168
<i>Scordisorum</i>	<i>T. Fl(avius) Proculu[s]</i>	<i>princeps</i> <i>praefectus</i>	бр. 202
	<i>Ulp(ius) [S]i[ly]a[nus]</i>	<i>princeps</i>	бр. 203
	<i>Ulp(ius) Capito</i>	<i>princeps</i>	

По питању статуса грађанства племенске аристократије, споменици показују да су поједини *principes* добијали римско грађанско право, док су имена неких од првака забележена у перегрином облику. Сви прваци који су римски грађани носе царски гентилициј (*Flavius, Cocceius, Ulp(ius), Ael(ius), Aurelius*). Углавном се ради о појединачним доделама римског грађанског права. Алфелди је сматрао да су имали или пуно грађанско право или латинско право.¹⁴⁸⁷ Није сасвим јасно да ли би се њихова *latinitas* (тј. *ius Latii*) у томе случају, везивала за заједнице којима *principes* припадају, будући да се разликују мишљења о томе да ли је *Latium* појединачно право или право заједница.¹⁴⁸⁸

С тим у вези, морамо се на овом месту још једном вратити на важну војничку диплому од 5. априла 71. (бр. 168), која је издата центруиону *Velageno Covionis f.* из племена Ерависка. На дипломи су као сведоци потписани прваци панонских перегриних заједница Јаса, Андизета, Бреука и Боја: (1) *T. Flavi*

¹⁴⁸⁷ ALFÖLDY 1965, 177, 179; ALFÖLDY 1969, ss. vv.

¹⁴⁸⁸ Уп. SHERWIN-WHITE, 378–9; HUMBERT 1981, 207–226 (са лит.), 226: „C’est, en réalité un privilège collectif instrument politique qui ne trouve sa réalisation et son sens qu’au sein de la cité locale, dont il veut favoriser l’éclosion ou garantir durablement le développement.“ Да је латинско право било појединачно мисле: VITTINGHOFF 1952, 20; BRAUNERT 1966, 68–75; GALSTERER-KROLL 1973, 277–206; ALFÖLDY 1986, 187–220 Натпис из Бергрнца (*Brigantium*): *Dis deabusq(ue) | cives L[a]t(ini) negot(iatores) | Brig[a]ntiens(es)*. Указује да је право могло бити и појединачна категорија, као уосталом и римско грађанско право уп. (*CIL* III 3915=10798: *Aelii Carn(i) cives Romani*).

Sereni princ(ipis) Iasorum, (2) *Licconis Davi f. princ(ipis) Breucorum*; (3) *Caledonis Sammonis f. princ(ipis) Boiorum*; (4) *Cobromari Tosiae f. princ(ipis) Boioru<m>*; (5) *Breuci Isticani f. princ(ipis) Antizit(ium)*. Од пет првака који се помињу на дипломи, само *princeps* заједнице Јаса има римску именску формулу, док су имена осталих племенских поглавара переграина. Чињеница да *testes* дипломе нису римски грађани смешта овај документ међу посебне случајеве. С. Душанић је скренуо пажњу на конституцију *CIL XVI 16*, која је такође издата за 71. годину, на чијој је листи сведока потписан Александар Велики: *t. 4 Alexander Magnus Macedo*. Овакав избор сведока, који је очигледно, у једном другачијем облику, изражен и на нашем документу, говори о пропагандним мотивима. Тако је и појава переграиних поглавара панонских *civitates* на месту сведока дипломе са переграиним статусом морала, такође, имати пропагандни карактер. Како смо видели, један од двојице првака заједнице Боја потписаних на дипломи, посведочен је на више епиграфских споменика са матичне територије његове заједнице. На тим се споменицима *Cobromarus Tosiae f.* јавља као *T. Flavius Cobromarus*, дакле као личност са римским грађанским правом, док је његова породица остала у переграином статусу.¹⁴⁸⁹ Могло би се претпоставити да су и остали прваци појединачном доделом стекли римско грађанско право у време сведочења, као награду за подршку флавијевској страни.

---

¹⁴⁸⁹ § 2.2.2.1.

4.3. Место перегриних заједница Далмације и Паноније у процесу урбанизације

Није једноставно укратко сажети последице романизације, једнако као што није лако обухватити значење самог термина.¹⁴⁹⁰ Питање романизације домаћег становништва имплицитно је присутно свуда у нашем раду.

Романизација означава процес акултурације домаћег становништва кроз различите механизме и захвата све сфере живота и духовно-материјалне културе. Главни исходи огледају се у познавању и употреби латинског језика, у прихватању култова, прилагођавању именске формуле римској, стварању епиграфске навике, и најзад, у урбанизацији. Тај процес није свугде текао једнако, и сходно томе његов је исход био различит у различитим подручјима, што се мора приписати локалним приликама. Друштвени ступањ и степен политичке организације није био једнак код свих племена која су претворена у *civitates*. Треба рачунати са друштвеним, привредно-економским, војним и другим разлозима, који су имали романизаторски утицај на домаће становништво.

Премда урбанизација излази изван оквира наше теме, неопходно је да се, бар укратко, осврнемо на нека важна питања која се тичу односа градова према перегриним заједницама, будући да су они углавном оснивани на њиховим територијама.

Постоји неколико важних, општих предуслова да би једна перегрина заједница могла стећи муниципални статус. Први услов било је постојање насеља урбаног карактера; затим, присуство романизоване горње домородачке класе која је, како бројношћу, тако и финансијски и политички била у стању да формира градску аристократију, односно да учествује у градској управи; и, најзад, довољан број римских грађана, међу њима значајан досељенички

---

¹⁴⁹⁰ SHERWIN-WHITE 1973, 222: „Loyalty to Rome is marked in the West and in the Danubian provinces by a process which, though commonly called Romanization, is really self-Romanization“; уп. ЕСК 2000, 274.

елемент.¹⁴⁹¹ Подршка патрона је могла такође бити важан фактор.¹⁴⁹² Морала је постојати једна припремна фаза адаптације.

Почетком првог века те услове испуњавале су једино заједнице у Либурнији. Велики број перегриних *civitates* тог подручја био је муниципализован већ у I веку. У случају Паноније, у I веку су урбане структуре постојале само области на западним и јужним ободима Паноније — области најважнијих комуникација, и где је постојала већа концентрација досељеника.¹⁴⁹³ Однос положаја насеља у односу на реке такође је био значајан фактор друштвено-економског развоја и урбанизације. Један талас муниципализације долази у време династије Флавијеваца; затим, број *municipia Aelia* у Панонији истиче важност Хадријана за урбанизацију провинције, који је према постојећим подацима основао осам муниципија у Панонији, што не мора бити коначни број.¹⁴⁹⁴ И у Далмацији се постанак више градова може везати за овог цара. Оснивање неколико градова пада у време Марка Аурелија и царева из династије Севера.

Град основан у подручју неке племенске *civitas* могао је инкорпорирати читаву заједницу. Логично је претпоставити да су мање заједнице могле бити обухваћене у целости, као што се, на пример, претпоставља за Доклеате, Диндаре, Амантине. Затим, за муниципиј Дилунтум се сматрало настао на територији заједнице Дерамиста, или пре Даверса, итд.¹⁴⁹⁵ То се додуше не сме узети као правило. На то указују и примери мањих заједница, које по свему судећи нису мењале свој административни статус. Из анализе епиграфског материјала произилази да је у великом броју случајева *civitas* наставила да постоји је један део племенске територије одузет заједници и припао граду.

На територији заједнице Делмата, која је покривала врло велики простор, основано је више градова: Ридер, Делминијум, Салвијум, Магнум. Они су

---

¹⁴⁹¹ Општи услови: VITTINGHOFF 1951, 468.

¹⁴⁹² Уп. § 3.1.2.5; § 3.2.1.12. За потврде уп. NICOLS 2007.

¹⁴⁹³ Емона, Сисција, Сирмијум.

¹⁴⁹⁴ Три муниципија су откривена тек у другој половини прошлог века.

¹⁴⁹⁵ Премда се и ту могу задржати извесне резерве.

настали урбанизацијом појединих насеља са племенске територије и вероватно су стекли услове за муниципални статус захваљујући додели латинског права.¹⁴⁹⁶ Епиграфски споменици који потичу са територије тих градова показују да је већинско становништво углавном чинио аутохтони елемент, од којих је велики број оних без римског грађанског права. На сличан начин је распарчана племенска територија Јапода на којој је настало неколико муниципија Метулум, Арупијум, можда Ретинум (?), али смо о њима јако слабо обавештени.

У Панонији су основани муниципији у Андаутонији, на темељу заједнице Варцијана, и *municipium Latobiorum (Neviodunum)* на простору заједнице Латобика по којима је град и понео име. На територији заједнице Јаса, могуће у време Хадријана, настао је *municipium Iasorum*. Од термалног насеља је настао и муниципиј Акве, на територији Дезидијата у Далмацији.¹⁴⁹⁷ У случају оба града немамо јасне индикације о томе да ли су њихове територије обуватиле читаве перегрине заједнице.

Урбанизација, међутим, није морала подразумевати укидање перегрине заједнице.¹⁴⁹⁸ Епиграфски материјал указује на то да је већина перегриних заједница опстала након оснивања градова,¹⁴⁹⁹ односно није била инкорпорирана новоформиране муниципије.¹⁵⁰⁰ Новија епиграфска сведочанства (углавном војничке дипломе које пружају поуздано датовање)¹⁵⁰¹ говоре за то да су неке заједнице наставиле да постоје након оснивања градова, који су настали на делу њихове територије или у непосредној близини, а за које се раније мислило да су обухватили племенске заједнице. Тако је заједница

---

¹⁴⁹⁶ Уп. § 4.3.

¹⁴⁹⁷ § 3.1.3.3.

¹⁴⁹⁸ ALFÖLDY 1965, 177; ДУШАНИЋ 1977а, 182 и нап. 24; ЛОМА 2002, 163 нап. 81.

¹⁴⁹⁹ У томе правцу и ДУШАНИЋ 1977а, 181–182, када говори о јужнопанонским заједницама.

¹⁵⁰⁰ Тиме се ни у ком случају не негира присуство домаћег елемента у тим градовима и његово учешће у управним структурама, које је добро посведочено.

¹⁵⁰¹ Оне су разуме се првенствено извор за панонске заједнице, будући да су дипломе за Далмацију крајње ретке (свега три), али је недавно пронађена једна нова диплома (§ 3.1.3.6, бр. 73).

Андизета посведочена 154. године, док је колонија Мурса, (која се често назива андизетском), основана у време Хадријана.¹⁵⁰² Недавно се појавио документ који продужава *terminus ad quem* постојања заједнице Скордиска у 146. годину, дакле након претпостављеног оснивања муниципија Басијане који пада у такође у време Хадријана.¹⁵⁰³ У умањеној форми се вероватно сачувала и заједница Бреука, будући да је тешко замисливо да су Цибале обухватиле целу територију заједнице, која је изгледа покривала велику територију. Затим, заједница Корнаката постојала је средином II века. *Civitas Voiorum* посведочена је у време Антонина Пија, што је такође позније у односу на датуме оснивања градова који је окружују.

Примери показују дуг опстанак *civitatium* на овом простору. Племенске заједнице су, након оснивања градова, врло вероватно остале редукованих територија, али су наставиле да постоје као административно-политичке јединице. Такав је вероватно био случај и са бројним заједницама уз које се не могу везати никакве градске структуре. Што се тиче заједнице Ерависка, видели смо да она опстаје јако дуго као независна јединица, и да се помиње у натписима све до Диоклецијана.

Разлози за очување peregrinих заједница и одржавање становништва у peregrином статусу могли су бити бројни. На првом месту, у те разлоге могла би се убројати регрутација peregrина у помоћне одреде. Затим, могли су постојати различити економски интереси, нарочито у погледу обезбеђивања радне снаге за руднике.¹⁵⁰⁴ Такође, могли су постојати култни разлози за очување заједница. То се може јасно уочити на примеру *civitas Eraviscorum* чије је постојање посведочено још у време Диоклецијана и у уској је вези очувањем врховног култа заједнице Ерависка, Јупитера-Теутана.

Остаје да сагледамо механизме кроз које су peregrини долазили до римског грађанског права. По свему судећи, припадници peregrиних заједница су у

---

¹⁵⁰² *CIL* III 3279 = 10260. Steph. Byz. 458: Μοῦρσα, πόλις Παυοννίας, κτίσμα Ἀδριάνου.

¹⁵⁰³ § 3.2.2.2.

¹⁵⁰⁴ Како смо видели, у оквиру градова, случај који је посведочен Сплону, они организовани као *peregrini incolae*, LOMA 2002, 149–151.

највећем броју долазили до римског грађанског права кроз војну службу у помоћним одредима. Појединачне, *viritim*, доделе грађанског права биле углавном су резервисане за више друштвене слојеве заједница.¹⁵⁰⁵ Трећи механизам је латинско право.

Питање латинског права у Далмацији и Панонији поменуто је више пута. Како смо видели, претпоставља се да су латинско право имале неке заједнице и градови Либурније. Затим, у поглављу о заједници Делмата поменули смо да је делматски Ридер био муниципиј латинског права.¹⁵⁰⁶ Исти статус смо претпоставили и за друге градове који су никли на територији заједнице Делмата, односно етничком супстрату те заједнице: Салвијум, Магнум и Делминијум. Премда докази нису толико јасни и убедљиви као у случају Ридера, где су посведочени декуриони са peregrinom именском формулом, епиграфски споменици указују у том правцу.¹⁵⁰⁷ Затим, у Панонији, градови Андаутонија и Невиодунум такође одговарају овоме типу муниципија, где је забележена висока концентрација peregrinog становништва, указује на специфичности градова са латинским правом.¹⁵⁰⁸

Ius Latii су, разуме се, могле имати заједнице које нису имале градски статус,¹⁵⁰⁹ а којему су тежиле.¹⁵¹⁰ Додела латинског права заједници, додуше,

---

¹⁵⁰⁵ Уп. § 4.2.2.

¹⁵⁰⁶ Забележено је више декуриона тога града са peregrinim именима, в. § 3.1.2.1. Овде је (као и углавном) у питању *Latium minus*, по којем само званичници добијају грађанско право, док *Latium maius* који је био додељиван у ређим случајевима (уп. *CIL VIII 22737 = ILS 6780*), подразумева и *ordo decurionum*.

¹⁵⁰⁷ Натписи бр. **40** (peregrini декурион у Делминијуму), **41** и бр. **42** (peregrini војници Делмате, из муниципија Магнума и Салвијума).

¹⁵⁰⁸ О томе: MARGETIĆ 1999; MARGETIĆ 1999a.

^{141a} За номенклатуру припадника заједница са латинским правом: ALFÖLDY 1966, 47–52; CHASTAGNOL 1990, 573–593. У Шпанији, после Веспасијана постоје само две категорије становништва, *cives Romani* и *Latini*, али се имена јављају у peregrinom облику крајем 1. и почетком 2. века. *CIL II 341, 342, 384, 1233, 1245, 1274, 1420, 2465, 2677, 2839, 3261*.

¹⁵⁰⁹ SHERWIN-WHITE 1973, 360–79. уп. нпр. Plin. *NH III 8. 91: Latinae conditionis Centuripini*, затим, *NH III, 135: Latio donate incolae, ut Octodurenses et finitimi Ceutrones, Cottianae*

није значила аутоматско уздизање *civitas* на ранг муниципија.¹⁵¹¹ Наиме, ово право није било гарант тога да ће заједница стећи градски статус, и уз постојање организованог већа декуриона.¹⁵¹² У Шпанији је званично уздизање на ранг муниципија могло уследити неколико година након додељивања латинског права, а у келтским срединама је могао доћи знатно касније.¹⁵¹³ Тако су поједине заједнице нашег простора могле у неком тренутку стећи латинско право. О томе, поред индиција о латинским градовима, може сведочити увођење установа по угледу на римске. Нажалост, за разлику од стања у изворима када су у питању перегрине заједнице и латинско право у другим западним провинцијама,¹⁵¹⁴ за Далмацију и Панонију слабо смо обавештени. Већ смо поменули перегриног декуриона *Turus Longini, decurio*, посведоченог на натпису бр. **13** (из Бурнума или Варварије). Затим, у Ридеру се јавља један перегрини *dec(urio) Set(oviae)?*¹⁵¹⁵ Претпоставља се да је овде у питању делматско место Σετουία, које бележи Апијан.¹⁵¹⁶ То би могло указивати на то да се ради о муниципију латинског права, међутим о положају и статусу места нема никаквих података.¹⁵¹⁷ Такође, и код панонских Ерависка је посведочен један перегрини *decurio Eraviscus* (бр. **135**), *Alorix Bassi f.*¹⁵¹⁸ Ти се „неградски“

---

civitates et Turi Liguribus orti, Bagienni Ligures et qui Montani vocantur, Capillatorum plura genera ad confinium Ligustici maris. Уп. *CIL* III 13542; *ILS* 7107.

¹⁵¹⁰ SHERWIN-WHITE 1973, 360–79; GALSTERER-KRÖLL 1973, 277–306.

¹⁵¹¹ Уп. ALFÖLDY *CAH*² XI, 450–451 (за Шпанију): „Pliny’s account must be understood in the sense that by achieving the Latin status such communities now acquired the right to stablish a municipium iuris Latini, i.e. a community with regular urban magistracies, an ordo decurionum and a popular assembly; this gave their citizens the opportunity to gain the civitas Romana by holding a magistracy, but it did not mean that the communities were automatically transformed into municipia inmediately upon, and by virtue of, the grant of the ius Latii“ Уп. KRAMER 2006, 181.

¹⁵¹² GONZÁLEZ FERNÁNDEZ 2001, 123.

¹⁵¹³ B. SHAW, *CAH*² XI, 364–365; GALSTERER-KRÖL 1973.

¹⁵¹⁴ Галији, Германији, Африци, итд. OREJAS SACO DEL VALLE / MATTINGLY 2009, 134–136.

¹⁵¹⁵ *ILJug* 185.

¹⁵¹⁶ *App. III* 27. Место се убицира у Сушањ код Сиња.

¹⁵¹⁷ ALFÖLDY 1962a, 19; ALFÖLDY 1965, 122, 209, нап. 6; WILKES 1969, 244. Квинквенал у натпису из Кијева *CIL* III 14967; в. § 3.1.2.1.

¹⁵¹⁸ § 3.2.1.13.

декуриони (тј. декуриони *civitatis*) појављују се управо тамо где се претпоставља постојање латинског статуса заједнице.

Након Каракалиног едикта становници перегриних заједница постали су *cives Romani*.¹⁵¹⁹ То, међутим, не значи да су заједнице по аутоматизму добијале градски статус. Треба рачунати с тим да након 212. године није било наглих усека у административном погледу¹⁵²⁰ и да је било потребно време да последице једног од најважнијих догађаја у историји римског права одразе на статус административних јединица. Тако, заједнице које нису муниципализоване опстају у облику *civitas*.¹⁵²¹ Такође, међу првацима *civitatium* има посведочених Аурелија,¹⁵²² што говори за то да се институције заједница нису угасиле.

---

¹⁵¹⁹ JONES 1936, 228; JONES 1941, 26–31; JONES 1968, 129–140, 136; SHERWIN-WHITE 1973, 386–387; MATHISEN 2006, 1015дд са лит. Сасвим је извесно да је и после *Constitutio Antoniniana* било перегрина у Римској држави и да је римско грађанско право. Чињеница да се дипломама каснијим од 212. године гарантује *conubium*, указује у томе правцу (DUŠANIĆ 1968, 222дд.; Н. ЛЕВ у: ЕСК / WOLFF 1986, 341–244). Међутим, ти перегрини највероватније нису припадали постојећим провинцијским *civitates stipendiariae* (JONES 1936, 228; JONES 1968, 135). Странци који су насељавани на тло Царства после СА били су перегрини, уп. Sid. Apoll. Ep. 1.6.3, уп. ANDO 2006 са лит.; MATHISEN 2006, 1015: „Roman citizenship continued not only to be a factor in how people perceived themselves, but also to entail legal rights that were available only to persons who were identified as “Roman citizens.” The issuance of the Antonine Constitution did not put an end to distinctions created either by differences in citizenship status or by degrees of difference within a particular citizenship status. It rather encompassed various manifestations of citizenship—civic, provincial, religious, and ethnic—that could create different kinds of personal and legal identities and interact in different ways.“

¹⁵²⁰ CARRIÉ 2005, 272

¹⁵²¹ Уп. нпр. CIL XI 5631. *Astypalaea* је остала у статусу *civitas foederata* до Гордијана I.

¹⁵²² Натписи бр. 8 (Јаподи), 109 (Азали).

Војничке дипломе

име реципијента	породица	војна јединица	датум конституције	број у кат.
-----------------	----------	----------------	--------------------	-------------

Maezaei

<i>Platori Veneti f.</i>		<i>classis</i>	5. април 71.	бр. 54
<i>Maezeio</i>		<i>Ravennatis</i>		

Daversi

<i>Veneto Diti f.</i>	<i>Madenae Plarentis filiae</i>	<i>cohors III</i>	13. јул 93.	бр. 62
<i>Davers(o)</i>	<i>uxori eius <u>Deramist(ae)</u> et</i>	<i>Alpinorum</i>		
	<i>Gaio f. eius</i>			

Desidiates

<i>Nervae Laidi f.</i>		<i>legio II</i>	7. март 70.	бр. 65
<i>Desidiati</i>		<i>Adiutrix</i>		

Deraemistae

<i>Medesti Licconis f.</i>		<i>cohors I</i>	септембар	бр. 73
<i>Deremesit(ae) (!)</i>		<i>Belgarum</i>	152.	
	<i>Madenae Plarentis</i>		13. јул 93.	бр. 62
	<i>Deramist(ae)</i>			

Scirtari

<i>C(aio) Valerio</i>		<i>classis</i>	5. септембар	бр. 79
<i>Annaei f. Scirt(oni) ex</i>		<i>Ravennatis</i>	152.	
<i>Dalm(atia) Dasio</i>				

Панонија

Iasi

<i>Frontoni Sceni f. Iaso</i>		<i>cohors I Lusitanorum</i>	5. септембар 85.	бр. 81
-------------------------------	--	---------------------------------	---------------------	---------------

Andizeti

<i>Claudio Passeris f. Marcello Antiz(eti)</i>	<i>Mummae Retimes fil. uxori eius Erav(iscae)</i>	<i>ala I praetoria c.R.</i>	24. септембар 154.	бр. 86
--	---	-------------------------------------	--------------------------	---------------

Colapiani

<i>M[...] Cabelo, Colap[ia]n(o)</i>	<i>[...]nsi fil(iae) Iuliae uxori eius Az[a]llae</i>	<i>ala I Ulpia contariorum (milliaria)</i>	носембар 134.	бр. 91
---	--	--	------------------	---------------

Breuci

<i>Dasio Carmai f. Breuco</i>	<i>Proculo f. eius et Priscillae f. eius et Proculae f. eius et Procellae f. eius</i>	<i>ala II Hispanorum et Aravacorum</i>	2. јул 61.	бр. 93
<i>Liccaio Licai f. Breuco</i>		<i>cohors VII Breucorum</i>	17. јун 65.	бр. 94
<i>Liccius Birsi f. Marsunnia</i>		<i>classis Misenensis</i>	9. фебруар 71.	бр. 95
<i>[---] Lensi f. Pannonio</i>		<i>Classis Pannonica?</i>	14/30. април 71.	бр. 96

Azali

<i>Lucconi Treni f.</i>	<i>Tutulae Breuci filiae</i>		12. јануар	бр. 113
-------------------------	------------------------------	--	------------	----------------

<i>Dobunn(o)</i>	<i>uxori... Azal(ae)</i>		105.	
<i>Marsuae Calvi f.</i> <i>Azalo</i>	<i>Antoniae Mahechi fil.</i> <i>ux(ori) e(ius) CAP/R[...]</i> <i>et Ingenuo f. eius et</i> <i>Munno f. ei[us]</i>	<i>ala I</i> <i>Augusta</i> <i>Ituraeorum</i>	17. фeбpуap 110.	бp. 114
<i>Dasenti Liccai f.</i> <i>Pannon(io)</i>	<i>Matenae Etdeidatis fil(iae)</i> <i>uxori eius Azal(ae) et</i> <i>Attoni f(ilio) eius et Rumae</i> <i>fil(iae) eius et Sibullae</i> <i>fil(iae) eius et Ianuariae</i> <i>fil(iae) eius</i>	<i>ala</i> <i>Aravacorum</i> <i>et</i> <i>Hispanorum</i>	3. маj 112.	бp. 115
	<i>[...]nsi fil(iae) Iuliae uxori</i> <i>eius Az[a]lae</i>		нoвeмбap 134.	бp. 91
<i>Viatori Romani f.</i> <i>Asalo</i>		<i>ala I</i> <i>Hispanorum</i> <i>Arvacorum</i>	18. јул 146.	бp. 116
<i>Fusco Luci f. Azalo</i>		<i>ala I Flavia</i> <i>Britannica</i> <i>miliaria</i>	9. oктoбap 148.	бp. 117
<i>Attae Nivionis f.</i> <i>Azalo</i>		<i>cohors I</i> <i>Ulpia</i> <i>Pannoniorum</i>	9. oктoбap 148.	бp. 118
<i>Dasmemo Festi f.</i> <i>Azalo</i>		<i>cohors V</i> <i>Callaecorum</i> <i>Lucensium</i>	5. јул 149.	бp. 119
<i>Victori Liccai f. Azalo</i>		<i>ala I</i> <i>Hispanorum</i> <i>Aravacorum</i>	1. aвгyст 150.	бp. 120
<i>Octavio Cusonis</i> <i>f(ilio) Asalo</i>		<i>ala I</i> <i>Hispanorum</i> <i>Arvacorum</i>	24. ceптeмбap 151.	бp. 121
<i>Tertio Dasentis [f.</i> <i>Azalo?]</i>		<i>cohors II</i> <i>Alpinorum</i>	aпpил 152.	бp. 122
<i>Ursioni Busturoni(s)</i> <i>f. Azalo</i>		<i>cohors II</i> <i>Alpinorum</i>	3. нoвeмбap	бp. 123

			154.	
<i>Nigro Siusi f. Azalo</i>		<i>ala I</i>	8. февруар	бр. 124
		<i>Cannane-fatium c.R.</i>	161.	

Cornacates

<i>Dasenti Dasmeni f.</i>	<i>Iorae Prososti filiae uxori</i>	<i>cohors II</i>	13.	бр. 129
<i>Cornac(ati)</i>	<i>eius; Emerito f(ilio) eius;</i>	<i>Hispanorum</i>	февруар	
	<i>Turunae filiae eius;</i>		54.	
	<i>Emeritae filiae eius</i>			
<i>Sepenesto Rivi f.</i>		<i>cohors I</i>	2. јул 133.	бр. 130
<i>Pannon. Cornac(ati)</i>		<i>Britannica</i>		
<i>[--- ---] Cornac(ati)</i>			27.	бр. 131
			септембар	
			154.	

Eravisci

<i>Velageno Covionis f.</i>		<i>classis</i>	5. април 71.	бр. 168
<i>Eravisco</i>		<i>Ravennatis</i>		
<i>Advesioni M[atici] f.</i>	<i>Touconis fil. uxori eius</i>	<i>ala</i>	1.	бр. 169
<i>Era[v(isco)]</i>	<i>[Erav(iscae)]</i>	<i>Frontoniana</i>	септембра	
			114.	
<i>Demuncio Avesso[---</i>		<i>cohors VIII</i>	12.	бр. 170
<i>f.] [Er]avisc(o)</i>		<i>Raetorum</i>	новембар	
			119.	
<i>Tullioni Vegeti f.</i>	<i>Maiaconiae Aeconis fil.</i>		10. августа	бр. 172
<i>Tungr(o)</i>	<i>uxor(i) eius Erav(iscae) et</i>		123.	
	<i>Feroci f. eius et Viatori f.</i>			
	<i>eius et Verno f. eius.</i>			
<i>Veladato Dialonis f.</i>	<i>Iuliae Titi fil. uxori eius</i>	<i>ala I Flavia</i>	20. август	бр. 173
<i>Eravisc(o)</i>	<i>Eravisc(ae); Fortunato f.</i>	<i>Gaetulorum</i>	127.	
	<i>eius; Atrecto f. eius;</i>			
	<i>Ianuario f. eius; Magno f.</i>			

	<i>eius; Ianuariae fil. eius</i>			
<i>Atresso Ressimari f.</i> <i>Erav(isco)</i>		<i>ala I</i> <i>Augusta</i> <i>Britannica</i> <i>(milliaria)</i>	19. мај 135.	бр. 174
<i>Anchario Verbaci f.</i> <i>Secundo Eravis(co)</i>	<i>Victorinae Nigri fil. uxori</i> <i>Vetusali(n)e(nsi)</i>	<i>cohortis I</i> <i>Alpinorum</i>	7. август 143.	бр. 175
<i>Reidomaro Siippi f.</i> <i>Eravisc(o)</i>		<i>ala I Flavia</i> <i>Britannica</i>	9. октобар 148.	бр. 176
<i>Ulpio Bitumari f.</i> <i>Biuasconi Eravisc(o)</i>		<i>cohors I</i> <i>Alpinorum</i> <i>equitata</i>	27. децембар 151/160.	бр. 177
	<i>Mumae Retimes fil.</i> <i>Erav(iscae)</i>			бр. 86
<i>Monno Tessimari f.</i> <i>Erav(isco)</i>		<i>cohors I</i> <i>Thracum</i> <i>Germanica</i>	2. фебруар 157.	бр. 178
<i>Culso Atedumi fil.</i> <i>Eravisco</i>	<i>Vervedae Tessimari fil.</i> <i>uxo(ri) eiu(s) Era(viscae)</i>	<i>cohors I</i> <i>Thracum</i> <i>Germanica</i>	8. фебруара 157.	бр. 179
<i>Oxetio Naevionis</i> <i>f(ilio) Erav(isco)</i>		<i>ala I</i> <i>Thracum</i> <i>veterana</i>	5. мај 167.	бр. 180

Varciani

<i>Iantumaro Andedunis</i> <i>f. Varciano</i>		<i>cohors II</i> <i>Hispanorum</i>	2. јул 60.	бр. 183
--	--	---------------------------------------	------------	----------------

Boii

<i>Mogetissae Comatulli</i> <i>f. Boio</i>	<i>Verecundae Casati fil. uxori</i> <i>eius Sequan(ae); Matrullae</i> <i>filiae eius</i>	<i>ala I</i> <i>Hispanorum</i> <i>Auriana</i>	31. јун 107.	бр. 198
<i>Nertomaro Irducissae</i>	<i>Custae Magni fil. ux(ori)</i>	<i>ala</i>	1.	бр. 199

<i>f. Boio</i>	<i>eius Aquin(co); Victori f. eius; P[rop]inquo f. eius; Bel[lae fil.]l. eius</i>	<i>Frontoniana</i>	сентябрь 114.	
<i>[Ga]llio[ni Suad]uli f. [Boio]</i>		<i>cohors I Cretum sagittariorum</i>	114.	бр. 200
<i>Ti. Claudio Secundi f. Masculo Boio ex Pannonia</i>		<i>classis praetoria Misenensis</i>	26. октябрь 145.	бр. 201

Scordisci

<i>[...] [S]cordisco</i>	<i>uxori ei]us Scord(iscae) f(ilio) eius [C]resc[entis]; [H]ermetis; [--- G]emell[i</i>		118./124.	бр. 205
<i>M. Sollio Zurae f. Gracili Scordisc(o) Pannon(ia)</i>		<i>classis praetor(ia) Ravennatis</i>	22. август 139.	бр. 206
<i>[Vale]rio Dati f(ilio) Scord(isco)</i>		<i>classis Flavia Pannonica</i>	11. август 146.	бр. 207

Конкорданце издања натписа

(бројеви се односе на натписе у каталогу).

CIL III

2776 = 14
2798 = 34
2808 = 9879 = 10
2809 = 11
3201 = 44
3198b = 44
3224 = 125
3325 = 162
3379 = 132
3400 = 204
3546 = 133
4292 = 109
4372 = 88
4376 = 89
4377 = 97
4594 = 197
6410 = 15
6418 = 12
6485 = 167
8308 = 43
9739 = 66
8472 = 35
9796 = 184
9832 = 18
9833 = 17
9864a = 47
9865 = 15

9896 = 12
10223 = 72
10156b = 44
10159 = 44
10358 = 132
10408 = 139
10418 = 152
10481 = 148
10608 = 165
11104 = 167
11227 = 90
11311 = 197
1266 = 55
1271 = 24
12794 = 36
13389 = 166
14324 = 7
14325 = 4
14326 = 6
14328 = 5
14387 = 87
14601 = 70
14969, 2 = 16
15064 = 8
15065 = 3
15134 = 203

CIL V

541 = 46
3346 = 2
6985 = 127
6986 = 128

CIL VI

3297 = 82
3257 = 186
3308 = 195
32785a = 186

CIL VIII

9377 = 52
9384 = 53

CIL IX

2564 = 48
5364 = 104

CIL XI

76 = 30
5363 = 103

CIL X

1402 = 65

CIL XII

7801–7802 = 99

CIL XIII

6538 = 42
7023 = 9
7039 = 11962 = 71
7507 = 63
7508 = 45
7510 = 100
7581 = 51
8693 = 101
12062 = 102

CIL XVI

2 = 129
4 = 183
11 = 65
14 = 54
17 = 96
38 = 62
31 = 81
49 = 113
55 = 198
61 = 199
96 = 118
97 = 119
99 = 120
100 = 79
104 = 123
112 = 177
123 = 180
178 = 116
179 = 176
180 = 117

ILS

1989 = 65
2002 = 198
2210 = 195
2259 = 12
2559 = 101
2504 = 9
2561 = 51
2576 = 52
2579 = 66
2673 = 2
2737 = 103

4878a = 4
4878a = 4
4878b = 6
5948 = 35
5950 = 47
5952 = 36
7125 = 152
7156 = 10
7165 = 14
7941 = 70
9056 = 120
9199 = 87

ILJug

116 = 185
167 = 40
230 = 4
231 = 5
281 = 202
758 = 19
944A = 13

1035 = 203
1544 = 74
1582 = 64
1591 = 67
1739 = 75
1842 = 194
1852 = 69
1853 = 68
1962 = 20
1927 = 49
2959 = 16
3010 = 203

RIU

219 = 148
255 = 88
256 = 97
258 = 89
405 = 109
663 = 105
678 = 110
769 = 112
790 = 107
838 = 166
1064 = 136
1066 = 138
1148 = 161
1241 = 160
1248 = 181
1256 = 159
1345 = 132
1347 = 135
1484 = 162

1548a = **163**

RMD

21 = **126**

35 = **130**

79 = **94**

152 + 228 = 345 = **169**

169 = **131**

202 = **93**

204 = **95**

205 = **167**

223 = **114**

226 = **200**

234 = **205**

241 = **172**

250 = **91**

251 = **174**

266 = **175**

351 = **170**

401 = **207**

406 = **121**

430 = **124**

576 = **127**

102 = **178**

103 = **179**

DOBÓ

212 = **100**

216 = **101**

219 = **182**

220 = **111**

580 = **87**

578 = **103**

579 = **104**

576 = **127**

577 = **128**

TRHR

117 = **108**

219 = **148**

I Aph

9. 22. = **1**

9.23 = **84**

IDR I

11 = **130**

7 = **126**

36 =

IDR III/3

388 = **21**

418 = **55**

422 = **24**

AE

1890, 11 = **18**

1890, 12 = **35**

1891, 17 = **36**

1894, 3 = **120**

1901, 216 = **74**

1903, 306 = **99**

1906, 31 = **69**

1906, 32 = **68**

1909, 235 = **182**

1910, 100 = **69**

1910, 101 = **68**

1910, 139 = **159**

1913, 138 = **49**

1914, 100 = **161**

1920, 67 = **191**

1921, 31 = **76**

1937, 138 = **107**

1938, 13 = **182**

1938, 68 = **10**

1939, 260 = **164**

1939, 261 = **197**

1941, 13 = **152**

1941, 14 = **139**

1941, 15 = **159**

1941, 52 = **20**

1944, 24 = **21**

1944, 102 = **176**

1944, 103 = **105**

1947, 37 = **117**

1947, 135 = **116**

1950, 105 = **105**

1950, 110 = **185**

1951, 64 = **193**

1953, 14 = **137**

1955, 8 = **152**

1995, 1229 = **31**

1958, 62 = **40**

1962, 255 = **130**

1964, 1 = **13**

1967, 390 = **130**

1967, 425 = **111**

1968, 453 = **203**

1969/70, 493 = **135**

1971, 327 = 138	1997, 1261 = 108	2003, 1417 = 150
1971, 346 = 160	1997, 1273 = 95	2003, 1418 = 151
1972, 435 = 163	1997, 1780 = 172	2003, 1419 = 153
1973, 459 = 126	1997, 1782 = 114	2003, 1420a = 154
1977, 703 = 126	1998, 102 = 43	2003, 1421 = 155
1978, 658 = 94	1998, 1056 = 93	2003, 1422 = 156
1980, 700 = 78	1999, 1251 = 193	2003, 1422c = 157
1983, 784 = 179	1999, 1352 = 174	2003, 1423 = 158
1983, 785 = 178	1999, 1353 = 175	2003, 1424 = 134
1983, 787 = 177	2000, 1222 = 138	2003, 1487 = 61
1986, 598 = 181	2001, 1640 = 124	2003, 1488 = 60
1986, 599 = 161	2001, 1660 = 93	2003, 1491 = 59
1989, 626 = 94	2001, 2150 = 170	2003, 1492 = 58
1990, 8 = 32	2001, 2156 = 207	2003, 1508 = 56
1990, 799 = 131	2002, 1148 = 121	2003, 1943 = 57
1990, 832 = 25	2002, 1728 = 169	2003, 2047 = 170
1990, 835 = 26	2002, 1771 = 167	2004, 82 = 87
1990, 836 = 28	2003, 1216 = 207	2004, 89 = 167
1990, 842 = 29	2003, 1408 = 140	2004, 1098 = 38
1990, 848 = 27	2003, 1409 = 141	2004, 1098 = 37
1992, 1396 = 196	2003, 1410 = 142	2004, 1923 = 86
1992, 1879 = 98	2003, 1411 = 143	2005, 1251 = 152
1993, 774 = 2	2003, 1412 = 144	2005, 1703 = 170
1993, 1313 = 148	2003, 1412 = 144	2007, 1786 = 206
1994, 1342 = 77	2003, 1413 = 145	2008, 1086 = 106
1994, 1364 = 41	2003, 1414 = 146	2008, 1111 = 201
1994, 1480 = 169	2003, 1415 = 147	2005, 1241 = 134
1995, 1230 = 32	2003, 1416 = 149	
1995, 1798 = 187		

Издања Плинијевог текста

(Издања коришћена у раду)

SILLIG J. (ed.), *C. Plinii Secundi Naturalis Historiae Libri XXXVII*, Hambourg 1851.

JANUS L., C. (ed.) *Plinii Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII*, Teubner, Leipzig 1854.

DETLEFSEN, D. (ed.) *Die geographischen Bücher (II, 242—VI Schlufs) der Naturalis Historia des C. Plinius Secundus mit vollständigem kritischen Apparat*, Berlin 1904.

MAYHOFF, K. (ed.) *C. Plini Secundi naturalis historiae libri XXXVII post L. Iani obitum*, Teubner, Leipzig 1906.

RACKHAM, H. (ed.) Pliny, *Natural History*, Vol. II, Libri III–VII, Loeb Classical Library No. 352 Cambridge Massachusetts

WINKLER, R. / KÖNIG, G. (edd.), C. Plinius Secundus der Ältere. *Naturkunde*, Buch III/IV: *Naturalis Historiae Libri III/IV: Geographie: Europa*, Tusculum, München 1988.

BEAUJEU, J. (ed.) Pline L' Ancien, *Histoire naturelle. Livre I*, Budé, Paris 2003.

ZEHNACKER H. (ed.), Pline L' Ancien, *Histoire naturelle. Livre III*, Budé, Paris 2004.

Библиографија

- ABBOTT F. F. / JOHNSON A. C. 1926, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton.
- ALFÖLDY G. 1961, Municipales Tibériens et Claudiens en Liburnie, *Epigraphica* 23, 53–65.
- ALFÖLDY G. 1962, Caesarische und augusteische Kolonien in der Provinz Dalmatia, *A.Ant.Acad.Sc.Hun.* 10, 357–365.
- ALFÖLDY G. 1962a, Die Gesellschaft und Urbevölkerung Dalmatiens zur Zeit der römischen Eroberung, *Annales Univ. Sc. Bud.* 4, 17–26.
- ALFÖLDY G. 1962b, SPLAUNON–Splonum, *AAntHung* 10, 3–12.
- ALFÖLDY G. 1962c, Die Auxiliartruppen der römischen Provinz Dalmatien, *AArchHung* 14, 259–296.
- ALFÖLDY G. 1963, Cognatio Nantania (Zur Struktur der Sippen-gesellschaft der Liburner). *AAntHung* 11, 81–87.
- ALFÖLDY G. 1963a, Das Leben der dalmatinischen Städte in der Zeit des Prinzipates, *ŽA* 12, 323–327.
- ALFÖLDY G. 1963b, Einheimische Stämme und Civitates in Dalmatien unter Augustus, *Klio* 41, 187–195.
- ALFÖLDY G. 1964, Die Namengebung der Urbevölkerung in der Römischen Provinz Dalmatia, *BNF* 15, 55–104.
- ALFÖLDY G. 1964a, Des territoires occupés par les Scordisques, *A.Ant.Acad.Sc.Hun.* 12, 107–127.
- ALFÖLDY G. 1964b, Municipium Iasorum, *Epigraphica* 26, 95–106.
- ALFÖLDY G. 1964c, Eine römische Strassenbauinschrift aus Salona, *AArchHung* 19, 247–256.

- ALFÖLDY G. 1965, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.
- ALFÖLDY G. 1965a, Eine römische Straßenbauinschrift aus Salona, *Klio* 46, 323–327.
- ALFÖLDY G. 1965b, La politique provinciale de Tibère, *Latomus* 24/4, 824–844.
- ALFÖLDY G. 1966, Notes sur la relation entre le droit de cité et la nomenclature dans l'Empire Romain, *Latomus* 25, 37–57.
- ALFÖLDY G. 1966a, Taurisci und Norici, *Historia* 15, 224–241.
- ALFÖLDY G. 1968, *Die Hilfstruppen der Römischen Provinz Germania Inferior*, *Ep.Stud* 6.
- ALFÖLDY G. 1968a, Senatoren in der römischen Provinz Dalmatia. *Ep.Stud* 5, 1968, 99–144.
- ALFÖLDY G. 1968 b, *Municipium S(iculotarum?)*, *RE Suppl.* XI, 1009–1015.
- ALFÖLDY G. 1969, *Fasti Hispanienses: senatorische Reichsbeamte und Offiziere in den spanischen Provinzen des römischen Reiches von Augustus bis Diokletian*, Wiesbaden.
- ALFÖLDY G. 1974, *Noricum*, London.
- ALFÖLDY G. 1986, Latinische Bürger in Brigantium und im Imperium Romanum, *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 51, 187–220.
- ALFÖLDY G. 2000, Das neue Edikt des Augustus aus El Bierzo in Hispanien, *ZPE* 131, 177–205.
- ANDO C. 2000, *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*, Berkeley and Los Angeles.
- ANDO C. 2006, Citizen and Alien in Roman Law, *Legal History Workshop*, Wednesday, April 5, 2006.
- ANDO C. 2006b, The Administration of Provinces, y: D. S. POTTER, yp. *The Blackwell Companion to the Roman Empire*, Oxford, 177–192.

- ANREITER P. 2001, *Die vorrömische Namen Pannoniens*, Budapest.
- ARNAUD P. 2009, Texte et carte d'Agrippa. Historiographie et données textuelles, *Geographia Antiqua* 14, 45–97.
- ATANACKOVIĆ-SALČIĆ V. 1990, Rimski epigrafski spomenik iz Kazanaca kod Gacka Hercegovina 7–8, 7–14.
- BALDWIN B. 1995, Roman Emperors in the Elder Pliny, *Scholia* 4, 56–78.
- BÂRCĂ V. / CIONGRADI C. / TIMOFAN A. 2008, Eine neue Erwähnung des *kastellum Starva* in einer Inschrift aus *Alburnus maior*. Studium zu epigraphisch bezeugten *kastella* und *vici* im dakischen Goldbergwerksgebiet, *ZPE* 165, 249–266.
- BEAGON M. 1992, *Roman nature: the thought of Pliny the Elder*, Oxford.
- BELOCH J. 1886, *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt*, Leipzig.
- BENAC A. 1987, *Praistorija jugoslavenskih zemalja V*, Sarajevo.
- BETZ A. 1958, Untersuchungen zur Militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien, Baden bei Wien.
- BLEICKEN J. 1974, *In provinciali solo dominium populi Romani est vel Caesaris*. Zur Kolonisationspolitik der ausgehenden Republik und frühen Kaiserzeit, *Chiron* 4, 359–414.
- BOGAERS J. E. 1969, Cohortes Breucorum, *BROB* 19, 27–50.
- BOJANOVSKI I. 1968, Municipium Malvesiatium: arheološko-topografska rasprava, *ARadRaspr* VI, 241–262.
- BOJANOVSKI I. 1970, Pelva i Salviae. Prilog antičkoj topografiji rimske provincije Dalmacije, *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscelanea Gregorio Novak dedicata*, Zagreb 1970, 503–522.
- BOJANOVSKI I. 1974, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela Knj. XLVII, Sarajevo.

- BOJANOVSKI I. 1974a, Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi, *ARadRaspr* VII, 347–369.
- BOJANOVSKI I. 1975, Le municipe inconnu dans le pays Ditiones (Bosnie occidentale), *ŽA* 25, 1–2, 265–271.
- BOJANOVSKI I. 1976, Gatačko polje u antici, *Tribunia* 2, 157–161.
- BOJANOVSKI I. 1977, Rimski natpisi iz doline Trebišnjice, *Tribunia* 3, 67–98.
- BOJANOVSKI I. 1982, Noviji rimski epigrafski nalazi s Glamočkog polja, *GZMS* 37, 15–40.
- BOJANOVSKI I. 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, Sarajevo
- BOŽIČ D. 2001, Ljudje ob Krki in Kolpi v latenski dobi / Zur latènezeitlichen Bevölkerung an Krka und Kolpa, *AV* 52, 181–198.
- BRAUNERT H. 1966, *Ius Latii* in den Stadtrechten von Salpensa und Malaca, y: *Corolla Memoriae Erich Swoboda Dedicata*, Graz, Köln, 68–83.
- BRUNT P. 1990, *Roman Imperial Themes*, Oxford.
- BURNS M. A. T. 1963, Pliny's Ideal Roman, *CJ* 59, 253–258.
- BURTON G. P. 1975, Pronsuls, Assizes and the Administration of Justice under the Empire, *JRS* 65, 92–106.
- BURTON G. P. 1979, The Curator Rei Publicae: towards a reappraisal, *Chiron* 9, 465–87.
- BURTON G. P. 1993, Provincial procurators and the public provinces, *Chiron* 23, 13–28.
- ČAČE S. 2003, Aserija u antičkim pisanim izvorima. Tekstovi i komentari, *Asseria* 1, 7–43.
- ČAČE S. 2005, Aserija i njezino zaleđe: Bukovica, Zrmanja, južni Velebit, *Asseria* 5, 39–82.
- CAMBI N. 1997, Svetište (Augusteum) u Oneu (Oneum)?, *Rad. Filoz. Fak. Zadar*, 35(22), 71–81.

- CAMBI N. 1999–2000, Kip afrodivizjske Afrodite iz Dalmacije, *OA* 23–24, 127–132.
- CAREY S. 2007, *Pliny's Catalogue of Culture: Art and Empire in the Natural History*, Oxford.
- CARRIÉ J.–M. 2005, Developments in Provincial and Local Administrations, y: *CAH*² XII, 269–309.
- CATANI E. 2008, Arheološko-povijesne bilješke o castellum Tariona u rimsko doba / Archaeological and historical notes on the Castellum Tariona in the Roman Era, *VAPD* 101, 83–84.
- CHASTAGNOL A. 1990, L'onomastique de type pérégrin dans les cités de la Gaule Narbonnaise, *MEFRA* 102/2, 573–593.
- CITRONI MARCHETTI S. 1992, Filosofia e ideologia nella 'Naturalis historia' di Plinio, *ANRW* II 36, 3249–3306.
- CUNTZ O. 1888, *De Augusto Plinii geographicorum auctore*, Bonn.
- CUNZ O. 1890, *Agrippa und Augustus als Quellenschriftsteller des Plinius in den geographischen Büchern der naturalis historia*, Leipzig.
- DAVIES O. 1935, *Roman Mines in Europe*, Oxford.
- DEININGER J. 1965, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit von Augustus bis Diokletian*. *Vestigia* 6, München–Berlin.
- DELAMARRE X. 2003, *Dictionnaire de la langue gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*, ²Paris.
- DEMOUGIN S. 1994, *La mémoire perdue: A la recherche des archives oubliées, publiques et privées, de la Rome antique*, (Serie Histoire ancienne et médiévale), Paris.
- D'ESCURAC H. P. 1981, Affranchis et citoyenneté: Les effets juridiques de l'affranchissement sous le Haut–Empire, *Ktéma* 6, 181–192.

- DETLEFSEN D. 1877, *Varro, Agrippa und Augustus als Quellenschriftsteller der Plinius für die Geographie Spaniens, Commentationes philologicae in honorem Theodori Mommseni scripserunt amici*, Berlin.
- DETLEFSEN D. 1886, Vermuthungen Über Varros Schrift de ora Maritima, *Hermes* 21/2, 240–265.
- DETLEFSEN D. 1886a, Das Pomerium Roms und die Grenzen Italiens. An Herrn Prof. Henzen in rom, *Hermes* 21/4, 497–562.
- DETLEFSEN D. 1901, *Die Beschreibung Italiens in der Naturalis Historia des Plinius und ihre Quellen, Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie* 1, yp. W. SIEGLIN, Leipzig.
- DETLEFSEN D. 1904, *Die geographischen Bücher (II, 242—VI Schlufs) der Naturalis Historia des C. Plinius Secundus mit vollständigem kritischen Apparat, Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie* 9, ed. W. SIEGLIN, Berlin.
- DETLEFSEN D. 1906, *Ursprung, Einrichtung und Bedeutung der Erdkarte Agrippas, Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie* 13, ed. W. SIEGLIN, Berlin 1906.
- DETLEFSEN D. 1908, Geographie Afrikas bei Plinius und Mela und Ihre Quellen. Die formulae provinciarum, eine Hauptquelle des Plinius, y: W. SIEGLIN, yp., *Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie* 14, Berlin.
- DETLEFSEN D. 1908a, *Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie* (yp. von W. Sieglin), Berlin.
- DETLEFSEN D. 1909, *Die Anordnung der geographischen Bücher des Plinius und ihre Quellen, Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie* 18, Berlin.
- DOMIĆ-KUNIĆ A. 2006, Bellum Pannonicum (12.–11. pr. Kr.). Posljednja faza osvajanja juzne Panonije (Bellum Pannonicum (12–11 BC). The final stage of the conquest of the Southern Pannonia), *VAMZ* 39, 59–164.

- DOMIĆ-KUNIĆ A. 2004, Literarni izvori za iliričke provincije (Dalmaciju i Osobito Panoniju) u *Naturalis Historia* Plinija Starijeg, *VMAZ* 37, 119–171.
- DOPICO CAINZOS M. 1986, Los conventus iuridici. Origen, cronología y naturaleza histórica, *Gerión* 4, 265–283.
- DRINKWATER J.F. 1979, A Note in Local Careers in the Three Gauls under the Early Empire, *Britannia* 10, 89–100.
- DUECK D. / LINDSAY D. / POTNEKARY S. 2005, *Strabo's Cultural Geography. The Making of a Kolossourgia*, Cambridge.
- DUECK D. 2000, *Strabo Of Amasia. A Greek Man of Letters in Augustan Rome*, London–New York.
- DUECK D. 1999, The Date and Method of Composition of Strabo's "Geography", *Hermes*, 127 / 4, 467–478.
- ДУШАНИЋ С. 1965, Три епиграфска прилога, *ЖА* 15, 85–108.
- DUŠANIĆ S. 1967, Bassianae and its Territory, *Arch. Jug.* 8, 67–81.
- ДУШАНИЋ С. 1967а, Нови и ревидирани натписи из источног Срема, *ЖА* 17, 195–217.
- DUŠANIĆ S. 1977, Aspects of Romanan Mining in Noricum, Pannonia, Dalantia and Moesia Superior, *ANRW* II/6, 53–94.
- DUŠANIĆ S. 1977а, Epigrafske beleške, *ŽA* 27, 179–190.
- DUŠANIĆ S. 1978, A Military Diploma od A.D. 65, *Germania* 65: 461–465.
- ДУШАНИЋ С. 1980, Организација римског рударства у Норику, Панонији, Далмацији и Горњој Мезији, *Историјски гласник* 1–2, 7–55.
- DUŠANIĆ S. 1982, The Award of the Military Diploma, *AV* 33, 1982, 197–232.
- DUŠANIĆ S. 1984, Loci constitutionum fixarum, *Epigraphica* 46, 91–117.
- DUŠANIĆ S. 1986, Pre-Severan Diplomata and the problem of 'Special Grants', у: ЕСК / WOLFF 1986, 190–240.

- DUŠANIĆ S. 1998–1999, An Early *Diploma Militare*, *Starinar* 49, 51–62.
- DUŠANIĆ S. 2004, Roman Mining in Illyricum: Historical Aspects, y: Gianpaolo Urso
 ур., *Dall'Adriatico al Danubio. L'Ilirico nell'età greca e romana. Atti del
 convegno internazionale Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003*, Pisa, 247–
 270.
- DUŠANIĆ S. 2004a, The Princeps municipii Dardanorum and the Metalla municipii
 Dardanorum, *ŽA*, 54, 5–32.
- DUŠANIĆ S. 2007, Three Sidelights on the Early Diplomata Militaria, *Mavors. Roman
 Army Researches* 15, Stuttgart 2007, 55–85.
- DUŠANIĆ S. 2008, Просопографске белешке о рударству у Горњој Мезији:
 породице имућних досељеника на рудничком тлу, *Starinar* 58, 107–118.
- DUŠANIĆ S. 2010, *Selected Essays in Roman History and Epigraphy*, Belgrade.
- ECK W. 1995, *Die Verwaltung des römischen Reiches in der Hohen Kaiserzeit I*,
 Basel.
- ECK W. 2000, Provincial Administration and Finance, *CAH*² XI, 266–292.
- ECK W. / WOLFF H. 1986, *Heer und Integrationspolitik. Die römische Militärdiplome
 als historische Quelle*, Passauer Historischer Forschung 2, Köln – Wien.
- ENBLIN W. 1954, *Praefectus*, *RE* XXII/2, 1257–1347.
- EVANS A. 1883, *Antiquarian Researches in Illyricum I–IV*, Communicated to the
 Society of Antiquaries of London, Westminster.
- FALILEYEV A. 2007, *Celtic Dacia. Personal names, place-names and ethnic names of
 Celtic origin in Dacia and Scythia Minor*. Aberystwyth: CMCS Publications.
- ФЕРЈАНЧИЋ С. 2002, *Насељавање легијских ветерана у балканским провинцијама
 I–III век н. е.*, Београд.
- FRENCH R. 1994, *Ancient natural history: histories of nature*, New York.
- GABRIČEVIĆ B. 1953, Dvije ilirske općine s područja Vrlike, *VAHD* 55, 103–119.

- GALSTERER H. 1988, Municipium Flavium Irnitum: a Latin Town in Spain, *JRS* 78, 1988, 78–90.
- GALSTERER H. 2000, Local and provincial institutions and government, *CAH²* XI, 344–361.
- GALSTERER-KRÖLL B. 1973, Zum *Ius Latii* in den keltischen Provinzen des Imperium Romanum, *Chiron* 3, 277–306.
- GALSTERER-KRÖLL B. 1972, Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum, *Ep. St.* 9, 44–145.
- ГАРАШАНИН Д. и М. 1967, Црна Гора у освит писане историје, *Историја Црне Горе* I, 87–139.
- ГАРАШАНИН Д. и М. 1967а, Црна Гора у доба Римског Царства, *Историја Црне Горе* I, 141–277.
- GOODYEAR 1982, Technical Writing, Pliny the Elder, у: KENNEY E. J. / CLAUSEN W. V. ур., *The Cambridge History of Classical Literature II: Latin Literature*, Cambridge.
- GUDGER E. W. 1924, Pliny's HN: the most popular Natural History Ever published, *ISIS* 6: 269–281.
- HABICHT C. 1975, New evidence on the province of Asia, *JRS* 65, 64–91.
- HEALY J. F. 1994, Review: The Elder Pliny, *CR N.S.* 44/1, 54–56.
- HEALY J. F. 1999, *Pliny the Elder on science and technology*, Oxford.
- HENDERSON J. 2002, Knowing Someone Through Their Books: Pliny on Uncle Pliny ("Epistles" 3.5), *CPh* 97/3: 256–284.
- HOLDER A. 1894–1916, *Alt-celtischer Sprachsatz*, I–III, Leipzig.
- HOYOS B. D. 1975, *Civitas* and *Latium* in provincial Communities: Inclusion and Exclusion, *RIDA*, s. 3, 22
- HOYOS B. D. 1979, Pliny the Elder's Titled Baetican Towns: Obscurities, Errors and Origins, *Historia* 28/4, 439–471.

- HUMBERT M. 1981, Le droit latin impérial: cités latines ou citoyenneté latine?, *Ktèma* 6, 207–226.
- IMAMOVIĆ E. 1977, Antički kulturni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- JAGENTEUFEL A. 1958, Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian, Wien.
- JELIĆ L. 1900, Die älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatien, *WMBH* VII, 167–214.
- JONES A. H. M. 1936, Another Interpretation of the 'Constitutio Antoniniana', *JRS* 26/2, 1936, 223–235.
- JONES A. H. M. 1941, In eo Solo Dominium Populi est vel Caesaris, *JRS* 31, 1941, 26–31.
- JONES A. H. M. 1968, *Studies in Roman Government and Law*, Oxford.
- JONES A. H. M. 1971, Rome and the Provincial Cities, *RHD* 39, 513–552.
- JONES A. H. M. 1972, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Appendix I. Oxford, 503–508.
- KATIČIĆ R. 1963, Das mitteldalmatische Namengebiet, *ŽA*, 12/2, 51–76.
- KATIČIĆ R. 1964, Illyrii proprie dicti, *ŽA* 13–14, 87–97.
- KATIČIĆ R. 1964a, Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija Die neuesten Forschungen über die einheimische Sprachschicht in den illyrischen Provinzen, *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba održan 15. i 16. maja 1964*, Srajevo, 9–58.
- KATIČIĆ R. 1965, Zur Frage der keltischen und pannonischen Namengebiete im römischen Dalmatien, *GCBI* 3/1, 53–76.
- KATIČIĆ R. 1966, Keltska osobna imena u antičkoj Sloveniji, *ArhVest* 17, 145–168.

- KATIČIĆ R. 1968, Die einheimische Namengebung von Ig, *Godisnjak CBI* VI/4, 61–120.
- KATIČIĆ R. 1976, *Ancient Languages of the Balkans*, The Hague / Paris.
- KEYSER P. T. / IRBY-MASSIE G. L. 2008, *The Encyclopedia of Ancient Natural Scientists*, London – New York.
- KLOTZ A. 1906, *Quaestiones Plinianae geographicae*. Quellen und forschungen zur alten geschichte und geographie, Heft 11, Berlin.
- KLOTZ A. 1907, Die Arbeitweise des älteren Plinius und die indices auctorum, *Hermes* 42, 323–329.
- KLOTZ A. 1931, Die geographischen commentarii des Agrippa und ihre Überreste, *Klio* 24, 38–58, 386–466.
- KOCH J. T. 2006 (ed.) *Celtic Culture. A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara – Denver – Oxford.
- KOLENDO J. 1994, La relation ville/campagne dans les provinces danubiennes. Réalité et son reflet dans la mentalité, y: H. Bender – H. Wolff, yp., *Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in den Rhein–Donau–Provinzen des römischen Reiches 2, Vorträge eines Internationalen Kolloquiums vom 16.–21. April 1991 in Passau, Passauer Universitäts Schriften zur Archäologie*, Espelkamp, 87–99.
- KORNEMANN E. 1903, *Civitas*, *RE* Suppl. I, 301.
- KÖSTERMANN E. 1953, Der Pannonisch-Dalmatinische Krieg 6-9 n. Chr. Der Pannonisch-Dalmatinische Krieg 6-9 n. Chr, *Hermes* 81/3: 345–378.
- KOVÁCS P. 2009, *Marcus Aurelius' rain miracle and the Marcomannic wars*, Leiden.
- KRAHE H. 1955, *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden.
- KRAMER D. 2006, *Ius latinum. Le concept de droit latin sous la République et l'Empire. Romanité et modernité du droit*, Paris.
- KROLL W. C. 1951, Plinius Secundus der Ältere (Die Naturalis historia), *RE*, 21/1, col. 299–341.

- KÜBLER B. 1937, Peregrinus, *RE* XIX, 639–655.
- KUBITSCHKEK J. W. 1889, *Imperium Romanum Tributim Discriptum*,
- KURILIĆ A. 2009, Ususret Liburnima: studije o društvenoj povijesti ranorimske Liburnije, Zadar.
- LACHMANN 1848, *Die Schriften der römischen Feldmesser: Gromatici veteres*, Berlin.
- LAFFI U. 1966, Adtributio e contributio. *Problemi del sistema politico–administrativo dello stato romano*, Pisa: Nistri–Lischi.
- LANGHAMMER W. 1973, *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus Municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Städte von sich selbstverwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganen des spätantiken Zwangsstaates (2.–4. Jahrhundert der römischen Kaiserzeit)*, Wiesbaden.
- LOMA S. 1992, *Epigrafski spomenici i romanizacija srednjebalkanske oblasti*, Beograd [магистарски рад].
- LOMA S. 1997, Zur Frage des Municipiums S. und seines Namens, y: *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou*, Beograd, 185–230.
- LOMA S. 2002, Princeps i peregrini incolae u municipiju S(plonistarum?). Epigrafski prilog istoriji romanizacije u provinciji Dalmaciji, *ŽA* 52, 143–179.
- ЛОМА С. 2003, Проблеми идентификације, територије и становништва муниципија С, *Гласник завичајног музеја — Пљевља* 3/2002, 9–23.
- ЛОМА С. 2004, Домаће становништво муниципија S. у светлости нових епиграфских сведочанстава, *Старинар* LIII–LIV/2003–2004, 35–63.
- ЛОМА С. 2006, Епиграфски споменици са римских локалитета у Горњем Полимљу, *Милешевски записи* 2006, 9–24.
- ЛОМА С. 2009, Нови римски епиграфски налази из Полимља, *Милешевски записи* 8, 11–29.

- ЛОМА С. 2010, *Клаудије Гал и Северови нови сенатори. Истраживања из епиграфике, просопографије и римске политичке историје деведесетих година II века*, Београд.
- MACMULLEN R. 2000, *Romanization in the time of Augustus*. New Haven: Yale University Press.
- MARGETIĆ L. 1977, Il *Ius Italicum* delle comunità liburniche (Plin. Nat. hist III, 21, 139), *ŽA* 17, 2, 401–409
- MARGETIĆ L. 1999, Andautonia (preteča Zagreba) u svjetlu lex Irnitana, *Zbornik Prav. fak. Zag.* 59, 5, 557–58. (апстракт: <http://bib.irb.hr/mzos/prikazi-rad?&rad=53054>).
- MARGETIĆ L. 1999a, O municipiju Andautonia, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 478, 5–24. (апстракт: <http://bib.irb.hr/mzos/prikazi-rad?&rad=53067>).
- MARION Y. 1998, Pline et l'Adriatique orientale: quelques problèmes d'interprétation d'Histoire Naturelle 3.129–152, у: P. Arnaud, ур., *Geographica Historica*. Séminaire Bordeaux, 1994–1995, Bordeaux: 119–136.
- MATHISEN R. W. 2006, *Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire*, *AHR* 111/4: 1011–1040.
- MAYER A. 1935, Iasi, *VAMZ* 16/1, 69–82.
- MAYER A. 1935a, *Ime Mursa* *VAMZ* 16/1, 5–10
- MAYER A. 1950, Die illyrischen Götter. Vidasus und Thana, *Glotta* 31, 3/4, 235–243.
- MAYER A. 1957, *Die Sprache der alten Illyrer*. Band I: *Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste*. Schriften der Balkankommission. Ling. Abteilung XV, Wien.
- MAYER A. 1940, De Iapodibus populo Illvrico Celtis commixto, *Serta Hoffilleriana*, Zagreb, 189–199.
- MEID W. 2005, *Keltische Personennamen in Pannonien*, Budapest: Archaeolingua.

- MILETIĆ A. 2008, Castellum Tariona, *VAHD* 1, 101, 59–74.
- MILETIĆ A. 2009, Saltus Tariotarum, *OA* 32/2008, 7–20.
- MILLAR F. 1977, *The Emperor in the Roman World*, Ithaca.
- MIRKOVIĆ M. 1971, Sirmium — Its History and Territory from the I Century A.D. to 682 A. D., *Sirmium I*, Beograd, 5–94.
- МИРКОВИЋ М. 2003–2004, Bölske: Römische inschriften und funde, *Libelli archaeologici ser. nov. No. 11*, ed. Ádám Szabó i Endre Tóth, Ungarisches Nationalmuseum, Budapest, 2003, *Старинар* 53–54, 327–328.
- MÓCSY A. 1957, Zur Geschichte der peregrinen Gemeinden in Pannonien, *Historia* 6/4, 488–498.
- MÓCSY A. 1959, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest.
- MÓCSY A. 1962, Pannonia, *RE Supplb. IX*, Stuttgart, col. 515–776.
- MÓCSY A. 1970, Decurio Eraviscus, *Fol. Arch* 21, 1970, 59–66.
- MÓCSY A. 1974, Pannonia and Upper Moesia. A history of the middle Danube provinces of the Roman Empire, London–Boston 1974.
- MÓCSY A. 1982, Der Decurio von Salla, *Savaria* 16, 1982, 309–312.
- MÜNZER F. 1897, *Beiträge zur Quellenkritik der Naturgeschichte des Plinius*, Berlin.
- MÜNZER F. 1899, Die Quelle des Tacitus für die Germanenkriege, *Bonner Jahrbücher* 104, 67–112.
- MURPHY T.T. 2004, *Pliny the Elder's Natural history: the Empire in the encyclopedia*, Oxford: Oxford University Press.
- NAAS V. 2002, *Le projet encyclopédique de Pline l'Ancien*, Collection de l'École française de Rome 303, Roma.
- NICOLET C. 1994, *Space, Geography, and Politics in the Early Empire*, The University of Michigan Press.

- NICOLS J. 2007, *Patrons of Roman Cities – Database*, <http://hdl.handle.net/1794/4956>.
- NOY D. 2000, *Foreigners at Rome: Citizens and Strangers*, London 2000.
- OEHMICHEN G. 1873, *De M. Varrone et Isidoro Characeno C. Plinii in libris chorographicis: auctoribus primariis*, Leipzig.
- OEHMICHEN G. 1880, *Plinianische Studien, zur geographischen und kunsthistorischen Literatur*, Erlangen.
- OLUJIĆ B. 1999–2000, Japodi, Apijanovi plemeniti barbari, *OA* 23–24, 59–64.
- OLUJIĆ B. 2007, *Povjest Japoda. Pristup*, Zagreb.
- OREJAS A. / SASTRE PRATS I. 1999, Fiscalité et organisation du territoire dans le Nord-Ouest de la Péninsule Ibérique : civitates, tribut et ager mensura comprehensus, *Dialogues d'Histoire Ancienne* 25/1, 159–188.
- OREJAS SACO DEL VALLE A. 2002, El territorio de las *civitates* peregrinas en los tratados de agrimensura: Las *civitates* del Noroeste hispano, *HABIS* 33, 389–406.
- OREJAS A. / SÁNCHEZ-PALENCIA F. J. 2002, Mines, Territorial Organization, and Social Structure in Roman Iberia: Carthago Noua and the Peninsular Northwest, *AJA* 106/4, 581–599.
- OREJAS SACO DEL VALLE A. / MATTINGLY D. 2009, Less Obvious Imperial Landscapes: Distant Britannia and Hispania y: OREJAS SACO DEL VALLE A. / MATTINGLY D. / CLAVEL-LÉVÊQUE M. (yp.), *From present to past through landscape*, Madrid.
- PAPAZOGLU, F. 1957, Le municipium Malvesatium et son territoire, *ŽA* 7/1, 114–122.
- ПАПАЗОГЛУ Ф. 1963, О територији илирског племена Ардијеја, *Збор. Филоз. фак.* 7/1, 71–84.
- PAPAZOGLU F. 1965, Les origines et la destinée de l'État illyrien: Illyrii proprie dicti, *Historia* 14/2, 143–179.

- ΠΑΠΑΖΟΓΛΥ Φ. 1967, Steph. Byz.: Σκορδίσκοι καὶ Σκίρτιοι, *36op. Φιλολογ. φιλολογ.* IX/1, 61–66.
- ΠΑΡΑΖΟΓΛΥ F. 1967a, Politička organizacija Ilira u vreme njihove samostalnosti, A. BENAC (ур.), *Simpozijum o Ilirima u antičko doba*, održan 10. do 12. maja 1966. Godine, Sarajevo 1967, 11–31.
- ΠΑΡΑΖΟΓΛΥ, F. 1969, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba – Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti.
- PARTSCH J.F.M. 1875, *Die Darstellung Europa's in dem geographischen Werke des Agrippa: Ein Beitrag zur Geschichte der Erdkunde*, Breslau.
- ΠΑŠKVALIN V. 1996, Prilozi proučavanju ilirsko–panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba, *GZMS*, N. S. 47/1992–1995, 93–116.
- ΠΑŠKVALIN V. 2000, Ilirsko-panonsko pleme Dezidijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja, *Godišnjak CBI* 31/29, 191–241.
- ΠΑŠKVALIN V. 2006, Rimski natpis iz Krivoglavca kod Vogošće, *Godišnjak CBI* 35, 33, 161–177.
- ΠΑŠKVALIN V. 2008, Kamenjača, Breza kod Sarajeva – mladeželjeznodobna i rimska nekropola, *Godišnjak CBI* 37/35, Sarajevo 2008, 101–179.
- PATSCH C. 1896, Archäologisch-epigraphische untersuchungen zur geschichte der römischen provinz Dalmatien, *WMBH* IV, 243–296.
- PATSCH C. 1897, Archäologisch-epigraphische untersuchungen zur geschichte der römischen provinz Dalmatien, *WMBH* V, 177–241.
- PATSCH C. 1899, Archäologisch-epigraphische untersuchungen zur geschichte der römischen provinz Dalmatien, *WMBH* VI, 1899, 154–273.
- PATSCH C. 1900, Archäologisch-epigraphische untersuchungen zur geschichte der römischen provinz Dalmatien, *WMBH* VII, 1900, 33–166.

- PATSCH C. 1904, Archäologisch-epigraphische untersuchungen zur geschichte der römischen provinz Dalmatien, *WMBH VIII*, 61–130.
- PATSCH C. 1922, *Historische Wanderungen im Karst und an der Adria I, Teil: Die Herzegowina einst und jetzt*, Wien.
- PAVAN M. 1955, *La provincia romana della Pannonia Superior. Atti della Accad. Naz. dei Lincei 352, Memorie. Classe di Science morali, storiche e filologiche* 8/6, fasc. 5, Roma.
- PETRU P. 1966, Hišaste žare, dokaz migracije dela plemena Latobici / Les urnes-cabanes preve de la migration d'une partie de la tribu des Latobici, *AV 17*, 361–371.
- PETRU P. 1977, Die ostalpen Taurisker und Latobiker, *ANRW II /6*, 473–499.
- PHILIPPI F. 1880, *Zur Rekonstruktion der Weltkarte des Agrippa*, Marburg.
- PINTEROVIĆ D. 1978, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek.
- PISO I. 2003, *An der Nordgrenze des Römischen Reiches: ausgewählte Studien (1972-2003)*, Stuttgart.
- PISO I. 2004, Gli Illiri ad Alburnus Maior, y: G.P. Urso, yp., *Dall'Adriatico al Danubio: l'Illirico nell'età greca e romana: Atti del convegno internazionale, Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003*, Pisa, 271–307.
- PISO I. 2005, L'urbanisation des Provinces danubienne, *An der Nordgrenze des Römischen Reiches: ausgewählte Studien (1972-2003)*, Stuttgart.
- PRASCHNIKER C. / SCHÖBER A. 1919, *Archäologische Forschungen in Albanien und Montenegro. Schriften der Balkankommission. Abteilung VIII*, прир. HÖLDER A. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften Balkankommission.
- PREMERSTEIN A. 1919, Ius Italicum, *RE X*, 1250.
- PREMERSTEIN A. von 1924, Bevorrechtete Gemeinden Liburniens in den Stadtlisten des Plinius, *Strena Buliciana*, Zagreb – Split.

- RABENHORST M. 1906, Die Indices auctorum und die wirklichen Quellen der Naturalis historia des Plinius, *Philologus* 65, 567–603.
- RADMAN LIVAJA I. 2007, *In Segestica...*, *Prilozi Instituta za arheologiju* 24, 153–172.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1948, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, Split. *VAHD* 52, 1–67.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1951, Onomastička pitanja sa teritorije ilirskih Delmata, *GZMS* 6: 33–47 = RENDIĆ–MIOČEVIĆ 1989, 691–709.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1952, Druzov boravak u Dalmaciji u svijetlu novog viškog natpisa, *VAHD* LIV, 41–50.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1955, Onomastičke studije s teritorije Liburna, *Glasnik Instituta za historijske nauke u Zadru*, 1, 125–144.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1960, Porodična i rodovska imena u onomastici balkanskih Ilira, *ŽA* 10, 163–171.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1962, »Princeps municipi Ridentarum«. Uz novi epigrafski nalaz u Danilu, *AradRaspr* 2, 1962, 315–334.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1968, Novi Dolabelin “terminacijski” natpis iz okoline Jablanca, *VAMZ* 3, 63–73.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1971, Ilirske onomastičke studije, *ŽA*, 21/1, 159–174.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1974, *Dissertationes Ridentinae*: uz jedan neobjavljeni natpis iz Danila, *AradRaspr* VI, 321–364.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1979–1980, Neki ikonografski i onomastički aspekti Silvanove »panonsko-iliričke« kultne zajednice, *VAMZ* 12–13, 105–123.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1989, *Iliri i antički svijet*, Split.
- RENDIĆ–MIOČEVIĆ D. 1991–1992, O akvejesejskoj epigrafskoj baštini i o posebnostima njenih kulturnih dedikacija, *VAMZ* 24–25, 76–76.
- REYNOLDS J. 1981, New Evidence for the Imperial Cult in Julio-Claudian Aphrodisias. *ZPE* 43, 317–327.

- RICH J. W. / WALLACE-HADRILL A., yp. 1991, *City and country in the ancient world*, London.
- RITSCHL F. 1842, Die Vermessung des römischen Reiches unter Augustus, die Weltkarte des Agrippa und Cosmographie des sogenannten Aethicius (Iulius Honorius), *RhM* I, 481–523.
- RUPPRECHT G. 1975, *Untersuchungen zum Dekurionenstand in den nordwestlichen Provinzen des römischen Reiches*, *Frankfurter Althistorische Studien* 8, Kallmünz: Lassleben.
- SALLMANN K. 1971, *Die Geographie des älteren Plinius in ihren Verhältnis zu Varro. Versuch einer Quellenanalyse*, Berlin – New York.
- SARIA B. 1930, Bathinus flumen, *Klio* 23, 92–97.
- SARIA B. 1933, Bathinus–Bosna, *Klio* 26, 297–282.
- SCHEJBAL 2004, Municipium Iasorum (*Aquae Balissae*), y: ŠAŠEL KOS / SCHERER 2004, 99–129.
- SCHEJBAL B. 2003, Nova razmatranja o Aquae Balissae i narodu Jaza, *OA* 27, 393–416.
- SCHMITTHENER W. 1958, Octavians militärische Unternehmungen in den Jahren 35–33 v. Chr., *Historia* 7/2, 189–236.
- SCHNABEL P. 1935, Die Weltkarte des Agrippa, als wissenschaftliches Mittelglied zwischen Hipparch und Ptolemaeus, *Philologus* 90, 405–440.
- SCHÖNNENBAUER 1954, *Municipia und coloniae in der Prinzipatszeit*, Wien.
- SCHULTEN A. 1895, Die peregrinen Gaugemeinden des des römischen Reichs, *RhM* 50, 489–557.
- SCHWEDER E. 1879, Die Concordanz der Chorographien des Pomponius Mela und des Plinius (*Nat. Hist.* III–VI). *Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft 1878–1879*, Kiel 1879.

- SCHWEDER E. 1895, Die römische Chorographie als Hauptquelle der Geographien des Mela und des Plinius, *Philologus* 54, 528–559.
- SERBAT G. 1986, Pline l'Ancien: Etat présent des études sur sa vie, son œuvre et son influence, *ANRW* II 32/4, 2069–2200.
- СЕРГЕЈЕВСКИ Д. 1938, Римски споменици из Босне. Римски натписи из Босне. *Споменик* 88, 1–33.
- SHAW B. D. 1981, The Elder Pliny's African Geography, *Historia* 30/4, 424–471.
- SHERWIN-WHITE A.N. 1973, *The Roman Citizenship*, ²Oxford.
- SMITH R. R. R. 1988, Simulacra Gentium: The Ethne from the Sebasteion at Aphrodisias, *JRS* 78 (1988), 50–77.
- SOPRONI S. 1979, Municipium Halicanum, *Fol. Arch.* 30, 1979, 91–98.
- SPEIDEL M. P. 1986, Soldiers' Homes, y: ECK / WOLFF 1986, 467–482.
- STICOTTI P. 1913, *Die römische Stadt Doclea in Montenegro. Schriften der Balkankommission. Antiquarische Abteilung* VI. прир. HÖLDER, Alfred. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften Balkankommission.
- SUIĆ M. 1955, Istočna Jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu, *Rad JAZU* 306, 121–185.
- SUIĆ M. 1960–1961, Municipium Varvariae, *Diadora* 2, 1962, 179–196.
- SUIĆ M. 1991–1992, Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz *CIL* V 3346), *VMAZ* 24–25, 55–66.
- SWOBODA E. 1932, *Octavian und Illyricum, Parerga*, Heft 1, Wien.
- SWOBODA E. 1937, Das Parthiner-Problem, *Klio* 30, 290–305.
- SYME R. 1933, Octavian und Illyricum by E. Swoboda, *JRS* 23, 66–71 = The Campaigns of Octavian, *Danubian Papers* 1971, 135–144 (са додатком).
- SYME R. 1934, Lentulus and the Origin of Moesia, *JRS* 24, 113–137.
- SYME R. 1968, People in Pliny, *JRS* 58, 135–151.

- SYME R. 1969, Pliny the Procurator, *HSCP* 73, 201–236 = SYME, *Roman Papers* 2, 742–773.
- SYME R. 1958, *Tacitus* I–II, Oxford.
- SYME R. 1971, *Danubian Papers*, Bucharest.
- ŠARIĆ I. 1983, Kamenolomi gdje su se u rimsko vrijeme izrađivali sarkofazi, *VAMZ* 15/1, 43–58.
- ŠAŠEL J. 1983, La fondazione delle città flavie quale espressione di gratitudine politica, *La città antica come fatto di cultura. Atti del Convegno di Como e Bellagio*, Como= *Opera Selecta*, 332–344.
- ŠAŠEL J. 1985, K rimskim napisom v Beli krajini, *ArhVest.* 36, 325–336.
- ŠAŠEL KOS M. / SCHERER P. 2003, *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia* (Situla 41), Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS M. / SCHERER P. 2004, *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia* (Situla 42), Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS M. 2004, Mythological stories concerning Illyria and its name, *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité IV, Actes du 4e colloque international, Grenoble (10-12 octobre 2002)*, уи. CABANES P. / LAMBOLEY J. L., Paris, 493–504.
- ŠAŠEL KOS M. 2005, *Appian and Illyricum*, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS M. 2008, Divinities, priests and dedicators at Emona, *Epigrafia* 2006. *Atti della XIV Rencontre sur l'Épigraphie in onore di Silvio Panciera con altri contributi di colleghi, allievi e collaboratori*, Tituli 9, Roma 2008, 687–710.
- ЩЕГЛОВ Д.А. 2008, Quellenforschung и источники географических книг Плиния, *Мнемон* 7, 429–460.
- ŠKEGRO A. 1997, Inscriptiones latinae et graecae Bosnae et Hercegovinae, *OA* 21, 85–116.
- ŠKEGRO A. 2003, Rimski spomenici iz Bosne i Hercegovine, *VAMZ* 36, 135–164.

- TARPIN M. 2003, *Vici et pagi dans l'Occident romain*, Rome.
- THOMASSON B. 1983, *Laterculi praesidum*, Göteborg.
- THOMASSON B. 2009, *Laterculi praesidum I, ex parte retractum*, Göteborg.
- TIERNEY J. J. 1963, The Map of Agrippa, *PRIA* 63, Sect. C, 4, 151–66.
- TÓTH E. 1986, Zur Urbanisierung Pannoniens: Municipium Volgum, *Fol. Arch.* 37, 163–181.
- TROUSSET P. 1993, La “carte d'Agrippa”: nouvelle proposition de lecture”, *DHA* 19, 2, 137–157.
- VITTINGHOFF F. 1952, *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus*, Mainz–Wiesbaden.
- VITTINGHOFF F. 1974, Das Problem des “Militärterritoriums” in der vorseverischen Kaiserzeit, Atti del convegno internazionale sul tema: I diritti locali nelle province riguardo alle condizioni giuridiche del suolo, Roma 26–28 ottobre 1971, Roma.
- VITTINGHOFF F. 1977, Municipalisierung des lateinischen Donau–Balkanraumes, *ANRW* II /6, 3–51.
- ВУЛИЋ Н. 1906, Октавијанов илирски рат и изгнање Скордиска из Горње Мезије, *Глас* LXXII, 26–36.
- VULIĆ N. 1934, The Illyrian War of Octavian, *JRS* 24, 163–167.
- WALLACE–HADRILL A. 1990, Pliny the Elder and Man's Unnatural History, *G&R* 37/1, 80–96.
- WARDE FOWLER W. 1894, Note on Pliny Hist. Nat. III. 142. *CR* 8, 11.
- WATKINS T. 1983, Coloniae and Ius Italicum in the Early Empire, *CJ* 78/4, 319–336.
- WILKES J.J. 1969, *Dalmatia (History of the Roman provinces)*, London.
- WILKES J.J. 1974, Boundary stones in Roman Dalmatia: I The Inscriptions, *Arh. Vest.* 25, 1974, 258–274.

- WILKES J.J. 1977, Population of Roman Dalmatia y: *ANRW* 6, 732–766.
- WILKES J.J. 1992, *The Illyrians*, London.
- WILKES J.J. 1996, The Danubian and Balkan provinces, *CAH*² X, 545–585.
- WILKES J.J. 2004, Cultural Identities In The Illyrian Provinces (2nd Century Bc–3rd Century Ad): Some Old Problems Re–Examined, y: Gianpaolo Urso yp., *Dall’Adriatico al Danubio. L’Illirico nell’età greca e romana. Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003*, Pisa, 309–318.
- WOLFF H. 1999, “Administrative Einheiten” in den Nordprovinzen und ihre Beziehungen zu römischen Funktionsträgen, y: W. Eck, yp., *Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert*, (Schriften des Historischens Kollegs Kolloquien 42) Oldenbourg, 47–60.
- WOLLMANN V. 1985–1986, Un “lucus” la Alburnus Maior, in: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj* 27, 253–295.
- WOLLMANN V. 1989, Nouvelles données concernant la structure socio-ethnique de la zone minière de la *Dacia Superior*, DOMERGUE C., yp., *Mineria y metalurgia en las antiguas civilizaciones mediterraneas y europeas II*, Madrid, 107–118.
- ZANINOVIĆ M. 1966–1967, Ilirsko pleme Delmati, *Godišnjak CBI* 4–5, 27–92.
- ZANINOVIĆ M. 1968, Burnum; castellum, municipium, *Diadora* 4, 119–129.
- ZANINOVIĆ M. 1977, The Economy of Roman Dalmatia, *ANRW* II/6, 1977, 767–809.
- ZANINOVIĆ M. 1995, Delmati e Pirusti e la loro presenza in Dacia, *OA* 19, 111–115.
- ZANINOVIĆ M. 2003, Breuci od Sirmija do Marsonije, *OA* 27, 443–449.
- ZANINOVIĆ M. 2007, *Beneficarii consularis* na području Delmata, *Pril. Inst. arheol. Zagr.* 24, 181–184.
- ZANKER P. 1988, *The Power of Images in the Age of Augustus*, Ann Arbor.
- ZIPPEL G. 1877, *Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig.

Додатак 2: Илустрације

Табла 1 — Praefecti civitatum

- сл. 1: Натпис из Вероне, префект Либурна и Јапода (бр. 2).
сл. 2: *Marcellus, praefectus civitatum Maezeorum et Desidiatium, praefectus civitatis Melcomenorum* (бр. 48)
сл. 3: *Antonius Naso, praefectus civitatis Colapinorum* (бр. 87).
сл. 4: *M. Ael(ius) Honoratus centurio regionarius* (бр. 105)

Табла 2 — Прваци заједница Далмације

- сл. 1: *Proculus Parmanicus, praepos(itus)* (бр. 4)
сл. 2 *T. Loantius Rufus, praepositus Iapodum* (бр. 5)
сл. 3. *[T. F]lavius [Tu]ditanus, pra[e]positu[s]et p[rin]cep[s]* (бр. 7)
сл. 4 *Licinius Teuda, praepositus et princeps Iapodum* (бр. 6)
сл. 5: *Calus Epicadi f., princeps Docleatium* (бр. 68)
сл. 6: *T. Flavius Valens Varronis f., princeps Daesitiatium* (бр. 64)
сл. 7: *P. A[el(ius)]? ---], princeps Dindariorum* (бр. 74)

Табла 3 — Прваци заједница Паноније

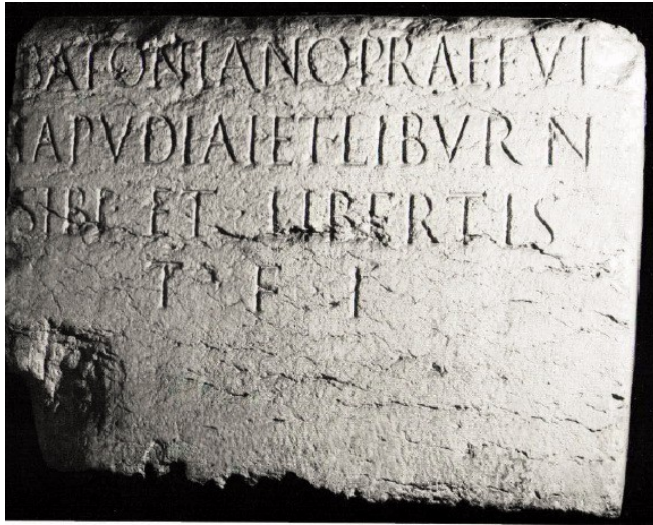
- сл. 1: *M. Cocceius Saurianus, princeps Boiorum* (бр. 193)
сл. 2: Натпис ослобођеника првака заједнице Боја (бр. 191)
сл. 3–4: *Iucundus Talalni f. princeps Azaliorum* (бр. 107, бр. 108)
сл. 5 *M. Cocceius Matumari f. Florus*, заједнице Ерависка.
сл. 6: Новац Ерависка.
сл. 7: *Alorix Bassi f., decurio Eraviscus* (бр. 135)
сл. 8: *Augur et princeps* заједнице Ерависка (бр. 134)
сл. 9: *Paulinus, princeps Eraviscorum* (бр. 132)
сл. 10: *principes* заједнице Скордиска (бр. 203)

Табла 4 — Споменици из Афродизијаде у Карији

- сл. 1: споменик Пируста (*I Aph 9.18*)
сл. 2: споменик Јапода (бр. 1)
сл. 3: споменик Андизета (бр. 84)

Табла 5 — Гранични натпис из места Сарића Греде код Гацког: *civitas Melcumanorum* (бр. 75)

Адреса дигиталне географске карте: <http://g.co/maps/55bsp>

Сл. 1 — Натпис из Вероне, префект Либурна и Јапода (Suić 1991–1992)

Сл. 3 — Antonius Naso, praefectus civitates Colapinorum

(бр. 87) *Corpus Inscriptionum Latinarum* – BBAW III 14387ff; PH0000188 <http://cil.bbaw.de/test06/bilder/datenbank/PH0000188.jpg>

IMP · CAESARI · VESPASIANO
 AVG · PONT · MAX · TRIB · POTEST · VI
 COS · VI · DESIGN · VII · IMP · XIII · P · P · CENS
 EX TESTAMENT
 · MARCELLI · C · LEG · XI · CL · P · F
 P · P · LEG · EVSSE · PRAEF · CIVITATIS · MAEZIOR
 ET · CIVITAT · DAESITIAIVM · PRAEF · CHOR · III · ALP · ET
 CIVITATIS · MELCOMENORVM · II · VIR · I · D · QVINQVENN
 PATRONI COLONIAE

Сл. 2 — Marcellus, praefectus civitatum Maezeorum et Desidiatium, praefectus civitatis Melcomenorum (бр. 48). Цртеж: PATSCH 1
 Фотографија: *Corpus inscriptionum Latinarum* IX 2562; PH0004672 <http://cil.bbaw.de/test06/bilder/datenbank/PH0004672.jpg>

Сл. 4 — M. Ael(ius) Honoratus centurio regionarius (бр. 105)
 O. Harl, <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: 8081

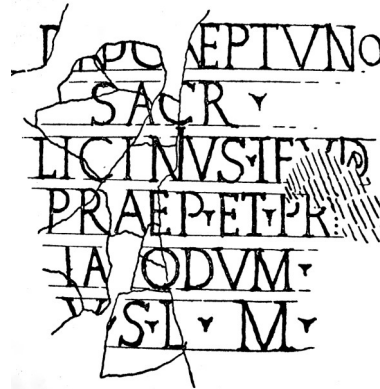
Сл. 1 — *Proculus Parmanicus, praepos (itus)* (бр. 4) Из: PATSCH 1900, 155–56,

Сл. 2 — *T. Loantius Rufus, praepositus Iapodum* (бр. 5) Из: Patsch 19

Сл. 3 — *T. Flavius Tuditanus, praepositus et princeps* (бр. 7). Из: PATSCH 1899, 157–159, бр. 4.

Сл. 4 — *Licinius Teuda, praepositus et princeps Iapodum* (бр. 6). Из: PATSCH 1899, 157–158, сл. 6.

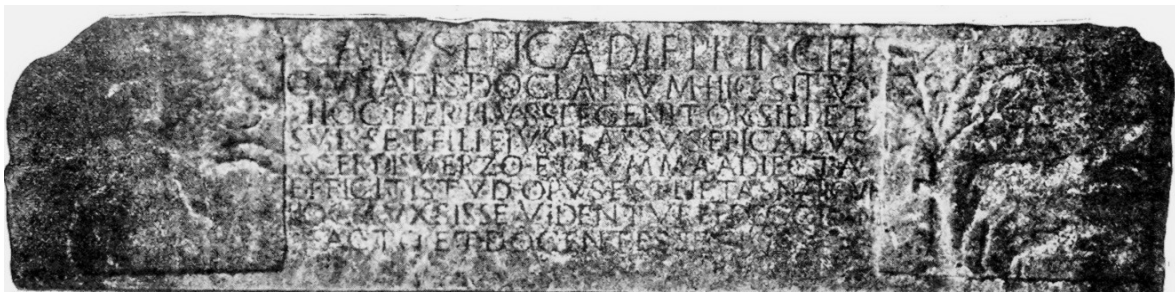

Сл. 7 — *P. A[el(ius)? ---], princeps Dindariorum* (бр. 74) Из: C. PATSCH, *WMBH* 11, 1909, 156–157, бр. 22, сл. 66.

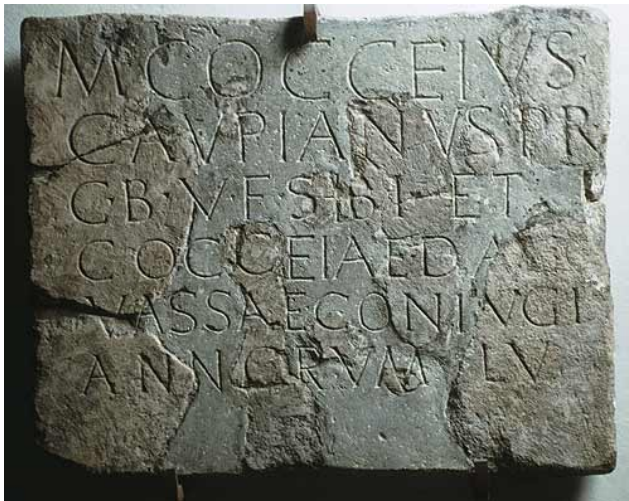
Сл. 6 — *T. Flavius Valens Varronis f., princeps Daesitium* (бр. 64)
Из: Д. СЕРГЕЈЕВСКИ, *Споменик* 93, 1940, 10.

CAIVS EPICADI F. PRINCEPS
CIVITATIS DOCLATIUM HIC SIT VS
HOC FIERI IVSSIT GENITOR SIBI ET
SVIS SET FILIEIVS PIASSVS EPICADVS
5 SCERDIS VERZO ET SV MMA ADIECTA
EFFICIT ISTVD OPVSE ST PIETAS NATIONE
HOC AVX SISSE VIDENT VR ET DECORAN
FACTO ET DOCENT ESSE PIOS

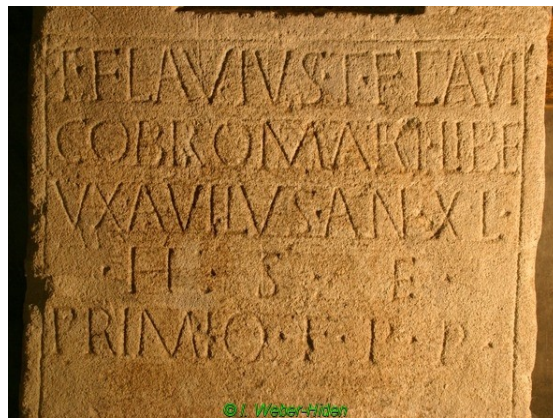

Сл. 5 — *Calus Epicadi f., princeps Docleatium* (бр. 68) Из: Вулић, *Споменик* 71, 1931, 101, бр. 242

Табла 3 — Прваци заједница Паноније

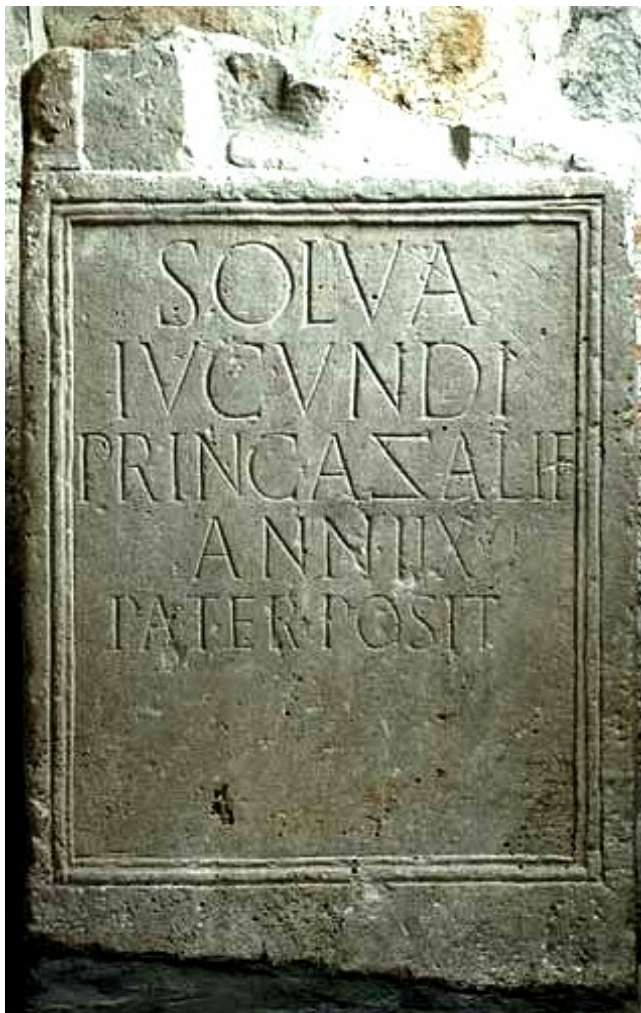

Сл. 1 — M. Cocceius Caupianus, princeps Boiorum (бр. 193). O. Harl 2003, <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: 2248 (© Burgenländisches Landesmuseum Eisenstadt)

Сл. 2 — Натпис ослобођеника првака заједнице Боја (бр. 191)

I. Weber-Hiden <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F018845.JPG>

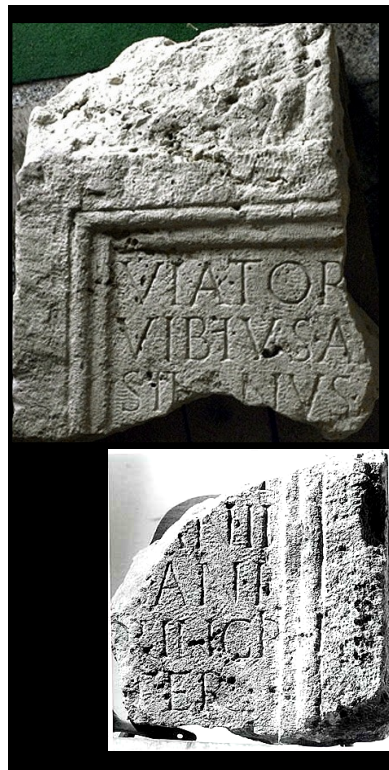
Сл. 3 — Solva Iucundi O. Harl 2003, <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: D0701_G1

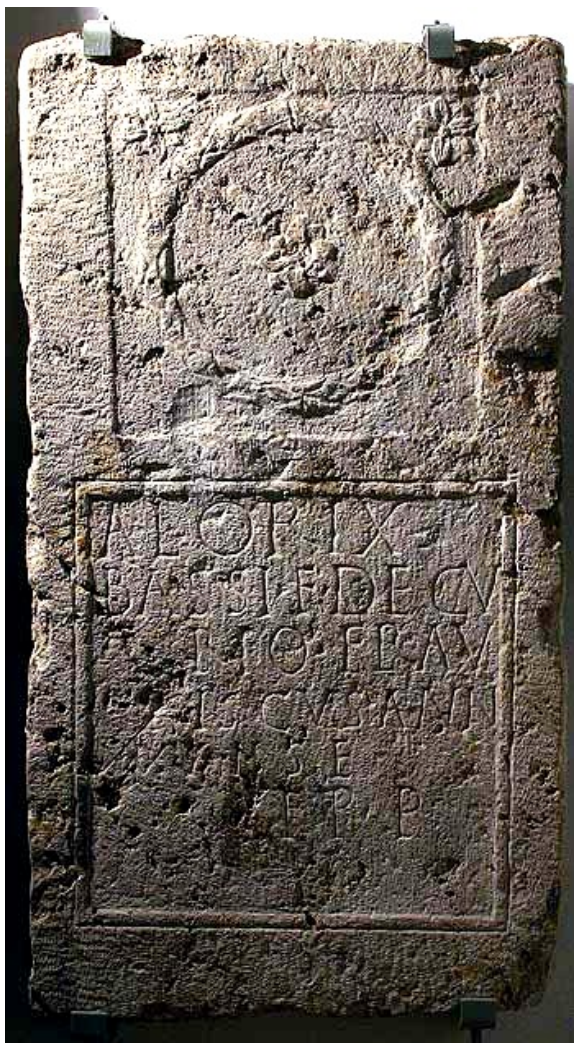
Сл. 4 — Iucundus Talalni f. princeps Azaliorum O. Harl 2006, <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: F2856_G1

Сл. 5 — *M. Cocceius Matumari f. Florus, princeps* (бр. 135). О. Harl 2006 <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: 2993a

Сл. 9 — *Paulinus, princeps Eraviscorum* (бр. 132)
О. Harl 2006, <http://www.ubi-erat-lupa.org>
ID: 3188 и 3188-2

Сл. 7 — *Alorix Bassi f., decurio Eraviscus* (бр. 135)
О. Harl 2006, <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: 2745

Сл. 8 — *Augur et princeps* заједнице Ерависка (бр. 134). О. Harl 2000, <http://www.ubi-erat-lupa.org> ID: 10848-2.

Сл. 10 — *Principes* заједнице Скордиска (бр. 203). С. Душанић.
Документација Центра за античку епиграфику и нумизматику
«Фанула Папазоглу»

Табла 4 — Важне потврде

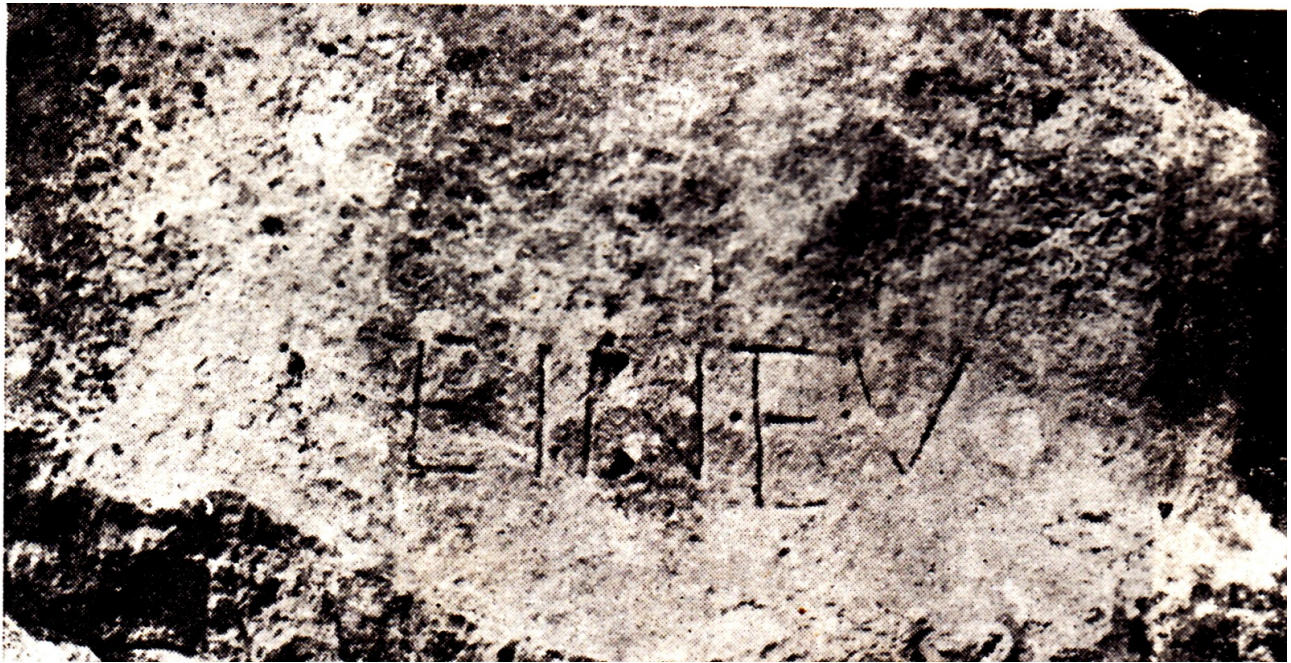
Сл. 1 — Натпис Јапода из Афродизијаде (бр. 1)
*I*Aph2007 <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph090022.html>

Сл. 2 — Натпис Андизета из Афродизијаде (бр.)
*I*Aph2007 <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph090023.html>

Сл. 3 — Натпис Пируста из Афродизијаде *I*Aph2007 <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007/iAph090018.html> горе: рељефна представа персонификације побеђених Пируста уз натпис.

Сл. 4 — Гранични натпис из места Сарића Грде код Гацког: *civitas Melcumanorum* (бр. 75)
(СЕРГЕЈЕВСКИ 1938).

Сл. 5 — Андарвани. Цртеж натписа из
Сопотнице код Горажда (EVANS 1883).

БИОГРАФИЈА

Драгана (Драган) Грбић је рођена 09. 11. 1983. године у Земуну. Завршила је Филолошку гимназију у Београду, смер: класични језици 2002. године.

Школске 2002/2003. уписала се на Групу за класичне науке Филозофског факултета у Београду. Дипломирала је 27. септембра 2006. са средњом оценом 9,86, на дипломском 10, са темом „*Друштвени вид мотива гозбе у комедији и сатири*”. Јуна месеца 2006. добила је награду Филозофског факултета за изузетан успех као студент генерације Групе за класичне науке. Јула 2007. године примила је награду Универзитета у Београду за најбољег студента генерације Филозофског факултета.

Дипломске академске студије историје—мастер на Филозофском факултету у Београду, на смеру Историја старог Рима и античка историја наших земаља, уписала је 13. 10. 2006. године. Завршни мастер рад „*Дробета—епиграфска студија*” одбранила је 28. 11. 2007. Просек оцена на мастер студијама 10,00.

У децембру 2007. уписала је докторске студије на Одељењу за историју код проф. др Слободана Душанића. Испунила је у року све испитне обавезе на докторским студијама са просечном оценом 10,00. Израда докторске дисертације са темом „*Civitates peregrinae* у Илирику у доба Принципата према Плинијевој *Naturalis historia* и епиграфским изворима“ одобрена је одлуком Наставно–научног већа Филозофског факултета од 30.09.2010.

Радни однос на Филозофском факултету на Одељењу за историју, Центру за античку епиграфику и нумизматику „Фанула Папазоглу“, засновала је дана 01. 11. 2006. као истраживач-приправник на пројекту *Антички натписи на тлу Илирика: критичко издавање и интердисциплинарна истраживања епиграфских споменика*. (под руководством академика Слободана Душанића). Одлуком Наставно–научног већа Филозофског факултета од 28. 05. 2008. изабрана је у звање истраживач сарадник за период од три године. У исто звање поново је изабрана је 17. 02. 2011. године, на период од три године. Од децембра 2011. године запослена је, као истраживач-сарадник у Балканолошком институту Српске академије наука и уметности, на пројекту „Друштво, духовно-материјална култура и комуникације у праисторији и раној историји Балкана“ бр. 177012.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Драгана Грбић

број уписа 2007/51ИС

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

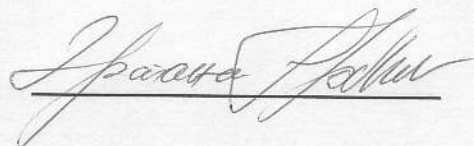
CIVITATES PEREGRINAE У ИЛИРИКУ У ДОБА ПРИНЦИПАТА ПРЕМА

ПЛИНИЈЕВОЈ NATURALIS HISTORIA И ЕПИГРАФСКИМ ИЗВОРИМА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 06.02.2012

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Драгана Грбић

Број уписа 2007/51ИС

Студијски програм Докторске студије историје

Наслов рада *Civitates peregrinae* у Илирику у доба Принципата према Плинијевој *Naturalis historia* и епиграфским изворима

Ментор професор емеритус, др Слободан Душанић, Универзитет у Београду,
Филозофски факултет у Београду

Потписана Драгана Грбић

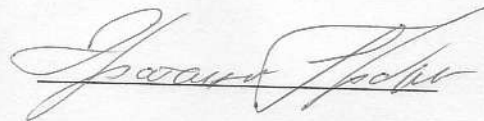
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 06.02.2012.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Civitates peregrinae у Илирику у доба Принципата према Плинијевој Naturalis historia и епиграфским изворима

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

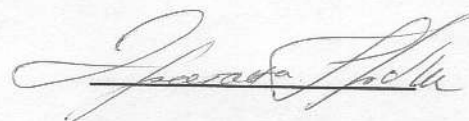
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 06.02.2012.

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.